

ฟ้าสว่างกว่า ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์
(ตย ๒๑)

ฟ้าสาगरะหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

(ตอน ๑)

บรรยายวันเสาร์ ภาควิชาบูชา ๒๕๒๖
ระหว่าง ๒ เมษายน ถึง ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๖
ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๕ ชุดรวมเรื่องปกิณณกะ

หมายเลข ๔๖ ค. บนพื้นแถบสีม่วง จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

อาสาพหุชา กรกฎาคม ๒๕๔๘

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมเนียมมูลนิธิ ไชยา จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๘	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของค้พระพุทโธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามทีวางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นโหมอะไรตาย
แม้ฉนตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วว่าหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉนไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉนอย่างกะฉนนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเชียวไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉนนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉนอย่างกะฉนไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินุทปญโญ

กรมการช่างศิลป์

อุทัยศิวะภทตติวโณหะวรวงษทชั นัตนถ์เล็ชทวย
ฉบัชัรริลิก ๑๐๐ ปี จุฬทททต

อนุไมทก

การที่ท่าอากาศยานได้ดำเนินการตามสำเนา
 แก่การวัดผลที่มีผลต่อ ชุมชนในชนบทแล้วนั้น
 มาในครั้ง นี้ นั้น ตามมาจกอนุไมทก ทั้ง โดย
 ส่วนตัว และในนามของทบวงที่จัดทำโดย
 ในขณะนี้เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า แม้แต่ใน
 โลกมนุษย์ ในนามที่โลกนี้เอง ก็ต้องประสบ
 เป็นอันมาก

อดีตการโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะที่
 พึงที่จะสันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นว่า
 ยี่สิบแปดปีมานี้เอง ความขัดแย้งกันและกัน
 มากกว่า. ถ้าหากแต่อยู่เป็นหนึ่งเดียว
 นี้จะเป็นความขัดแย้ง หรือที่หนึ่งของโลก, แต่
 ก็ยังไม่มีเห็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ
 ความเข้าใจกัน และประสาธนาชกกัน
 กรรมกรรมในชนบท มีความมุ่งหมาย
 แก่ปัญหาอื่น ๆ

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นใจ
 ที่สามารถนำเอาใจได้ ก็จะได้ใจที่
 โลกได้. การทำให้โลกมีศาสนา เป็น
อันดี แห่งยุคสมัย. ถ้าหากของแต่ละศาสนา
 ละทิ้งแต่กันแต่ แห่งศาสนา ของตน

มีกตมาเห็นตรงกัน ๑ นั้นเอง; จึงเห็นการยาก ที่
ใครจะมากัดทั้ง ๑ นั้นนี่เป็นมูชธรรมะ แทนการ
มูช ๑ มตนะ ก็มีไว้เพื่อ ทามารมณี! สิ่งที่แห่งกตมา-
กตธรรม ทำได้ ตรงของโลก, โลกจะยึดเอาอยู่ด้วย
เพื่อ แห่งกตมารมณี และวิธีกรรมวิธีใดก็ตาม
รรมณ์ อย่างปรีชาวิเศษทางชีวิตที่ไม่เคยมีมาก่อน;
ก็กรรมธรรมนิมิตที่ สัตว์อยู่ในโลกนี้: เหมือน
กตธรรม กตธรรม หรือสิ่งที่มี ทุกสิ่งทุกอย่าง จะมี
โลกนี้เดียว, แต่พวกเรา ก็ยังขาดทั้งการ ธรรมะ ธรรม
นี่ไม่ได้ อยู่นั้น เอง.

สิ่งที่ให้กตมารวมแล้ว แก่กิจกรรมที่ มาก่อน
เพียงใด ก็ย่อมตั้งอยู่ในฐานะ เป็นที่ผู้มีพระคุณ
แก่พวกเรา อย่างใหญ่หลวง อยู่นั้น เอง. อาม
กตธรรม กตธรรม กตธรรม กตธรรม กตธรรม
แทน กตธรรม กตธรรม กตธรรม กตธรรม กตธรรม
แห่งกิจกรรม ธรรมนิมิต นี่ ทุกถ้วนหน้า.

ขอให้เห็นว่าผู้เป็นกตมาขบถ มีธรรมทั้งปวงอยู่ที่
๑๐ ได้รับผลกตมาแห่ง กิจกรรมธรรมทาน นี้ โดยทั่วกัน
ทั้งในกาลอันเป็นมีสุขสัน และสัมปรายิก; ประสพสันต์สุข
ยิ่งกว่านี้ อยู่ทุก กตมา กตมา กตมา กตมา กตมา ๕

ในกาลกตมารวม เอง

ผู้ทอทอ ธรรมนิมิต

คำปรารภ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒]

หนังสือ ชุด ธรรมเนียม ของท่านพุทธทาส ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีจำนวนมากกว่า ๗๔ เรื่องแล้ว; แต่บางเรื่องก็ขาดคราวพิมพ์ไปนานแล้ว จึงทำให้มีเผยแพร่อยู่ไม่ครบทั้งชุด ซึ่งมีสหายธรรมหลายท่านได้สอบถามมายังธรรมทานมูลนิธิขอให้ช่วยพิมพ์ซ้ำอยู่เนืองๆ. เนื่องในโอกาสฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส ๒๔๔๕ – ๒๕๔๕ ทางธรรมทานมูลนิธิ จึงเห็นสมควรให้มีการจัดพิมพ์เล่มที่ขาดคราวพิมพ์ไปแล้วขึ้นมาใหม่ให้ครบทั้งชุด โดยจะได้ทยอยจัดพิมพ์ขึ้นมาตามลำดับให้มีครบสมบูรณ์ทุกเล่มต่อไป.

สำหรับหนังสือธรรมเนียม เล่ม ฟ้าสาगरหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑ นี้ เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของเรื่องนี้ ด้วยทุน ธรรมทานปริวรรตน์ จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พยายามรักษาต้นฉบับเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นฉบับเดิมและความสะดวกรวดเร็วในการจัดพิมพ์ด้วย; ถึงอย่างไรคุณภาพของหนังสือก็ยังเป็นเรื่องสำคัญอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่มีการปรับปรุงคุณภาพของกระดาษและความชัดเจนของตัวอักษรให้ดีขึ้น.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือนั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

คำปรารภ *

ธรรมเนียมเล่มนี้ คณะผู้จัดทำได้รวบรวมคำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาค
วิสาขบูชา ระหว่างวันเสาร์ที่ ๒ เมษายนถึงวันเสาร์ที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๖ รวม
๑๓ ครั้ง, มีชื่อตามที่ท่านอาจารย์องค์บรรยายตั้งไว้ว่า ฟ้ำสาางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์,
และได้แถลงเหตุผลในการบรรยายที่ตั้งชื่อไว้ครั้งนั้นว่า ประสงค์จะบันทึกรายละเอียดในงาน
ที่ทำไว้ระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์. ท่านจะเขียนด้วยมือก็ทำไม่ไหว จึงขอพุดบรรยาย
รวบรวมผลงานว่าได้ทำอันใดไว้เพียงไร เพื่อเป็นไปตามพระพุทธรประสงค์ และเป็น
อนุสรณ์แก่ชนชั้นหลัง จักได้ดำรงงานนี้ไว้ แล้วกระทำสืบทอดไปอีกชั่วกาลนาน ให้สม
พระพุทธรประสงค์ที่ตรัสว่า “เธอทั้งหลาย จงช่วยกันทำให้ธรรมวินัยนี้แพร่หลาย เป็น
ประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน ทั้งเทวดาและมนุษย์.”

คำบรรยายเรื่องฟ้ำสาางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์พูดไว้ทั้งหมดรวม ๒๕ ครั้ง
สองภาค; การจัดพิมพ์ตอนที่หนึ่งนี้ สำเร็จได้โดยใช้เงินบริจาคของ คุณปรุงรง สมิตะสิริ
ถวายสักการะสมนาคุณท่านอาจารย์ในโอกาสทำบุญฉลองอายุ ซึ่งเป็นวันอายุครบ ๘๐ ปี
บริบูรณ์ ณ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๙. ท่านอาจารย์ได้มอบเงินบริจาคนี้ตั้งไว้ที่
สวนอนุสมมูลนิธิ เป็นทุนปริวรรตน์ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณเล่มโตเล่มหนึ่ง.
ประจวบกับใน พ.ศ. ๒๕๒๙ นี้ มีคณะกรรมการจัดงานสมโภช ฉลองวันอายุครบ ๘๐ ปี
ของท่านอาจารย์ด้วย; สวนอนุสมมูลนิธิจึงจัดพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณฉบับ “ฟ้ำสาาง
ระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอนที่ ๑” ส่วนหนึ่งถวายในวันฉลองอายุและงานธรรมสมโภช.
เป็นการสักการบูชาแก่ท่านอาจารย์; อีกส่วนหนึ่งสำหรับสมนาคุณแก่ผู้ที่บริจาคช่วย
ค่าพิมพ์ชุดธรรมโฆษณ ซึ่งจะยังมีต่อไป.

คณะผู้จัดทำ

๒๗ พ.ค. ๒๕๒๙

สวนอนุสมมูลนิธิ ๗๗ หมู่ ๖ แขวงหนองบอน

เขตพระโขนง ถนนสุขุมวิท ซอย ๑๐๓

ก.ท. ๑๐๒๖๐

เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบัญ

พื้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

หน้า

๑.	พื้าสางทางธรรมานุภาพ และสังคมศาสตร์	๑
๒.	พื้าสางทางการเมือง และสังคมศาสตร์	๒๗
๓.	พื้าสางทางอารามและทางปริยัติ	๖๙
๔.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์	๑๐๐
๕.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์ (ต่อ)	๑๔๒
๖.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์ (ต่อ)	๑๗๙
๗.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์ (ต่อ)	๒๑๕
๘.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์ (ต่อ)	๒๔๙
	หมวดว่าด้วยพระเจ้าและเบ็คเตล็ด							
๙.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์	๒๙๑
	หมวดว่าด้วยคำที่ต้งอธิบายกันใหม่							
๑๐.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์	๓๓๖
	หมวดคำที่มีความหมายลึกในภาษาธรรม							
๑๑.	พื้าสางทางธรรมโฆษณ์	๓๘๑
	การประคิษฐ์วิธีการเผยแผ่							
๑๒.	พื้าสางทางปกิณกะ	๔๑๗
๑๓.	พื้าสางทางเรื่องเบ็คเตล็ด	๔๕๑

(โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป)

สารบัญละเอียด

ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปี ที่มีสวนโมกข์

๑. ฟ้าสาบทางธรรมานุภาพและสังคมศาสตร์

เหตุผลที่บรรยายเรื่องฟ้าสาบ ๆ เพราะมีงานพิมพ์หนังสือค้าง	๑
คือการบันทึกเกี่ยวกับสวนโมกข์ในระยะ ๕๐ ปี เพื่อเป็นอนุสรณ์	๒
ฟ้าสาบที่กล่าวนี้ หมายถึงสาบชั้นในจิตใจของบุคคลโดยถูกทาง	๓
ที่ทำให้มีสวนโมกข์รวมทั้งกิจกรรม มีอาการเรียกว่าสาบ	๔
หรือกิจกรรมทางธรรมโฆฆณ์ ก็ได้ทำให้ธรรมะแพร่ออกไป	๕
ข้อ ๑. เราสามารถเอาอานุภาพของพระธรรมมาเป็นที่พักใจจริงมากขึ้น	๖
ข้อ ๒. เกิดการส่งเสริมการศึกษาทางปริยัติและปฏิบัติทั้งใน — นอกประเทศ	๗
เพราะมีเข็มมุ่งหมายจะให้ธรรมานุภาพกลับมาครองโลก	๘
ถ้าฟ้าสาบทางธรรมานุภาพให้ประโยชน์ทันเวลา ก็ตรงตามความหวัง	๙
อานุภาพของธรรมะ ข้อที่ ๑ สามารถดับทุกข์ให้แก่ทุกคน	๑๐
ข้อที่ ๒. ธรรมานุภาพ หรือธรรมะแท้ ไม่มีนิกาย ไม่มีชนิต	๑๑
ข้อที่ ๓. ธรรมานุภาพนี้มีนิพพาน เป็นของขวัญ	๑๒
ข้อที่ ๔. ประชาชนไม่สนใจธรรมะ แต่ไปสนใจไสยศาสตร์	๑๓
พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์ สัมพันธ์กันอยู่ ควรพิจารณาให้ถูกต้อง	๑๔
ข้อที่ ๕. ความเจริญทางวัตถุ ทำให้คนถือศาสนาประโยชน์	๑๕
ข้อที่ ๖. แทนแสวงหาสันติภาพไปสนใจแต่เรื่องของกิเลส	๑๖
สวนโมกข์เกิดขึ้นเพื่อทำให้ธรรมานุภาพมาเป็นทางรอด	๑๗
ทางสังคมศาสตร์ ไม่มีเรื่องธรรมะที่จะดับทุกข์ได้	๑๘

เศรษฐกิจก็คือศีลธรรม เพราะมันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ	๔๐
ต้องรู้จักความหมายของคำ “เศรษฐกิจ” เพราะเกี่ยวกับเศรษฐกิจ	๔๑
เศรษฐกิจแปลว่า การงานที่ประเสริฐ : ทำงานสนุก กิน เก็บแต่พอดี	๔๒
เศรษฐกิจสมัยปัจจุบันต้องปรับปรุงให้มีธรรมะ	๔๓
มีเมตตากรุณา ให้ผู้อื่นกิน, อิ่มในใจผู้อื่นไม่มีวันลืมน	๔๔
ทุกคนเป็นสัตว์การเมือง แต่ต้องเป็นสัตว์ศีลธรรมด้วย	๔๕
ประชาธิปไตยต้องมีเผด็จการเป็นเครื่องมือ	๔๖
เผด็จการไม่ใช่ระบบ, อุทิศคติทางการเมือง, แต่เป็นเครื่องมือ	๔๗
การเมืองคือการจัดให้สังคมอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อาชญา	๔๘
การเมืองทั่วโลก เป็นระบบเอาเปรียบผู้อื่น, ไม่เห็นมีสันติภาพ	๔๙
การเมืองที่เหมาะสมกับเราคือธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ	๕๐
เป็นธัมมิกสังคมนิยม ต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม มีความเมตตา ฯลฯ	๕๑
ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนยังไม่ถูกต้องทางธรรม	๕๒
ถ้าทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็จะไม่เป็นปรปักษ์กัน	๕๓
ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา ความรู้สึกร่วมใจกันจะเกิดขึ้นไม่ได้	๕๔
ต้องทำความเข้าใจกันเสียให้ถูกต้องร่วมมือกันทุกทางจะได้รับประโยชน์	๕๕
เมื่อใดมีการกระทำที่ถูกต้องเป็นเจ้าของโลกร่วมกัน โลกก็จะมีสันติภาพ	๕๖
การปกครองที่มีศีลธรรม เป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ	๕๗
เราเป็นประชาธิปไตยที่เอาอย่างมหาประเทศ จึงไม่ค่อยมีผล	๕๘
ประชาธิปไตยไม่ได้ผลตามที่ควร เพราะยังมีคตินิยมอยู่ในการตามเขา	๕๙
คนในประเทศเจริญอยู่กันด้วยส่วนเกิน มีสันติภาพน้อยกว่าคนป่า	๖๐
เราพยายามประกาศธรรมเพื่อให้รู้จักว่าอะไรเป็นทุกข์, เพื่อดับทุกข์	๖๑
เดี๋ยวนี้คนหลงไหลในวัตถุนิยมทางเนื้อหนัง, ส่งเสริมกิเลส	๖๒

ชาวพุทธไม่ควรหลงในการพัฒนา, เจริญอย่างหลับลัทธิลัทธิ	๖๓
จะพัฒนาตามใครต้องดูว่ามีฟ้าสว่างของสัมมาทิฐิ ฯลฯ บ้างไหม	๖๔
การต่อต้านต้องพิจารณาว่าควรมีควรวางไรโดยอาศัยธรรมะ	๖๕
ผู้จะช่วยคนที่ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนจะต้องทำให้ถูกต้องด้วยเหตุผล	๖๖
บางคนถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วยอำนาจกรรมเก่าของเขา	๖๗
จะต้องช่วยกันรักษาความยุติธรรมแต่อย่าทำอย่างหลับลัทธิลัทธิ	๖๘

๓. ฟ้าสว่างทางอารามและทางปริยัติ

การพูดนี้ แทนการเขียนบันทึกให้คนชั้นหลังได้ทราบ	๖๙
การจัดสวนโมกข์ เพราะประสงค์จะให้เกิดฟ้าสว่างทางอาราม	๗๐
จัดเป็นอารามตามที่นิยมกันในครั้งพุทธกาล	๗๑
ใช้ชื่อ “โมกขพลาาราม” เพื่อบอกให้รู้ว่า “จัดเพื่อเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น	๗๒
จำง่ายว่า ป่าไม้ ที่จะช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิญญาณ	๗๓
ทางโลกจัดวนอุทยาน แต่ไม่ส่งเสริมความก้าวหน้าทางศาสนาเลย	๗๔
บรรพชิตถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของวัตถุ เพราะฟ้าไม่สว่างทางอาราม	๗๕
สถาปัตยกรรม นวกรรม และอารามไปก้าวหน้าทางวัตถุสมัยใหม่	๗๖
ยุคพุทธกาลจะใช้ไม้ ใช้ดินเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด	๗๗
ทรงวางระเบียบให้ข้อไม้ก่อสร้างแต่น้อย, มากเกินประมาณปรับอาบัติ	๗๘
อารามในพุทธกาลอยู่อย่างธรรมชาติ, ปัจจุบันอยู่เหมือนชาวบ้าน	๗๙
สวนโมกข์มีการก่อสร้างเพียงว่า พระพออยู่ได้ และพอกับประโยชน์	๘๐
ฟ้าสว่างทางปริยัติ, มันเกี่ยวเนื่องกันมาทุกเรื่อง	๘๑
ประชาชนยังไม่มีศีลธรรม จึงจำเป็นต้องพูดมาตั้งแต่เรื่องศีลธรรม	๘๒
ฟ้าสว่างทางธรรมอย่างเคียวไม่ได้ ต้องรุ่งเรืองขึ้นมาทุกทางด้วย	๘๓

ทางปริยัติคือการเล่าเรียน, ฝ่ายศาสนาปริยัติ เป็นสิ่งจำเป็น	๘๔
ต้องทำให้รู้เรื่องอิทัปปัจจยา, สุนฺณุตตา, สันทัสเสฯ, โอสาวเรฯ	๘๕
วิธีการศึกษาธรรมะต้องทำกับหลักธรรมอย่างสันติภูมิโก	๘๖
เราพยายามทำให้ตัวปริยัติและอุปกรรมมีความถูกต้องยิ่ง ๆ	๘๗
การแปลจากบาลีให้ถูกต้องตามหลักธรรมชาติและปฏิบัติได้	๘๘
ปริยัติยังอยู่ถูกต้อง การปฏิบัติก็จะยังอยู่ถูกต้อง	๘๙
การปฏิบัติต้องอาศัยปริยัติ ต้องไม่ดูถูกว่าปริยัติไม่จำเป็น	๙๐
ปริยัติเป็นรากแก้ว ถ้าพื้นเพื่อน ต้องช่วยกันสะสาง	๙๑
งานของสวนโมกข์ใช้ตามบาลีโดยตรง, และทดสอบด้วยการปฏิบัติ	๙๒
คำอธิบายหลักในพระบาลี, ตัวหลัก, ก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก	๙๓
ได้พยายามทำความเข้าใจให้ถูกต้อง เพื่อปฏิบัติถูกเป็นสันติภูมิโก	๙๔
เกี่ยวกับถ้อยคำเช่นชั้น ๕, ธาตุ ๔ ต้องอธิบายให้สมบูรณ์	๙๕
ต้องมีความรู้ทางปริยัติทั้งชั้นศีลธรรมและชั้นปรมัตถ์	๙๖
อภิธรรมโดยมากอธิบายไปทางศัพท์, จำเป็นต้องทำให้สางทางปริยัติ	๙๗
สวนโมกข์ได้มีกิจกรรมฟื้นฟูปริยัติ, แม้คำที่ซ่อนอยู่ในไตรปิฎก	๙๘
นำมาเผยแผ่เพื่อค้ำทุบทุกซ์ได้ด้วยเช่น อิทัปปัจจยา, ตถตา ฯลฯ	๙๙

๕. พาสางทางธรรมโฆษณ์.

ทบทวนเหตุที่บรรยายเพื่อระลึกถึงงานของสวนโมกข์ ๕๐ ปีล่วงมา	๑๐๐
พูดเรื่องธรรมโฆษณ์ก็เพื่อให้ทราบว่าการโฆษณธรรมเป็นอย่างไร	๑๐๑
ได้ทำให้มีหมวกคำพูดที่ผูกขึ้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจ	๑๐๒
เช่นคำว่า “ว่าง” ที่พระพุทธเจ้าทรงสอน, ไม่ใช่สูญเปล่า	๑๐๓
เรื่องสุนฺณุตตาไม่มีใครเผยแผ่, พอเอามาใช้ ก็มีปัญหา	๑๐๔

[๑]

ตามหลักธรรมะพระพุทธเจ้าตรัส “โลกร้างจากตน—ของตน	๑๐๕
เรื่องจิตว่างยังมีความหมายซับซ้อน, จะว่างต่อไม่มีการปรุงแต่ง	๑๐๖
จิตว่างก็เป็นจิตอย่างเดิม แต่ไม่มีการปรุงแต่ง	๑๐๗
จิตที่ไม่ว่าง เพราะมีเรื่องส่วนเกินวุ่นวายจนเป็นโรคประสาท	๑๐๘
ชีวิตว่าง คือความเป็นอยู่ด้วยจิตว่างปราศจากตัวกู—ของกู	๑๐๙
ความมีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง เรียกว่าสัจจตถาวิหาร, ว่างจากกิเลส	๑๑๐
ในจิตที่ว่างจากกิเลส นั้น มีความรู้ที่จะทำอะไรได้ถูกต้อง	๑๑๑
คำพุทธที่ตื้นซ้นใหม่เรื่องว่างมี : จิต, โลก, ทำงานด้วยจิตว่าง, มีชีวิตอยู่ว่าง	๑๑๒
ได้ผูกค้าย่อเพื่อประหยัดเวลา : สามส, สามก, สามร.	๑๑๓
คำที่บัญญัติเพื่อประโยชน์เนื่องกับจิตมี : จิตเดิมแท้, จิตประภัสสร, จิตปกติ	๑๑๔
จิตเดิมแท้ มีคุณสมบัติประภัสสร ต้องอบรมมิให้ถูกปรุงแต่ง	๑๑๕
จิตบรรลุดถึงที่สุดไม่มีอะไรปรุงแต่งได้ เรียกว่าบรรลุดถึงนิพพาน	๑๑๖
คำฝ่ายชั่วที่บัญญัติ เช่น โสภณิ์ทางวิญญาณเป็นเรื่องวินาสแก่โลก	๑๑๗
คำว่า “ยกแก้วเหล้าข้ามหัวพระ” นี้หมายถึงพุทธบริษัทที่ไม่ละอาย	๑๑๘
คำที่ชุกออกมาจากพระไตรปิฎกมีอีกมากที่คนไม่ทราบ	๑๑๙
เช่น เรื่องอิทัปปัจจตา ที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพ	๑๒๐
หัวใจของพุทธศาสนาคืออิทัปปัจจตา หรือปฏิจจสมุปบาท	๑๒๑
หัวใจของอิทัปปัจจตาในแง่การปฏิบัติ คือ มีสติเมื่อมีผัสสะ	๑๒๒
มีสติเพียงว่า มันเป็นเช่นนั้นเองไฉย, เท่านั้นพอ	๑๒๓
คำที่เนื่องกับอิทัปฯ ไซ้แทนกันได้ : ตถตา อวิตถตา ฯลฯ	๑๒๔
คำที่ชุกจากพระไตรปิฎก : พระองค์ทรงบัญญัติโลกุตตรธรรมสำหรับทุกคน	๑๒๕
แม้เด็ก ๆ ก็ควรสั่งสอนให้รู้โลกุตตรธรรม เช่น : เช่นนั้นเอง	๑๒๖
เรื่อง กรรมโดยแท้จริงของพุทธศาสนา ก็ยังจมอยู่ในปิฎก	๑๒๗

พระองค์ทรงสอนกรรมแท้ว่าอยู่เหนือก็—ชั่ว สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง	๑๒๘
ที่สอนกันอยู่มีเพียงกรรมดีกรรมชั่วเหมือนชินดู	๑๒๙
กรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น, ไม่นำเอาไม่นำเป็น ก็ได้กันมา	๑๓๐
เรื่องปัจจัยเวกชนอาหารบิณฑบาต, ไม่ยึดมั่น ๆ ก็ได้พูดไว้มาก	๑๓๑
สูตรที่ขุดจากพระไตรปิฎกไต่ยกมาใช้ : โศกมี, กาลาม, มหาปเทศ ฯ	๑๓๒
คำที่พระพุทธเจ้าตรัส : อานาปานสติสูตร, นิพพานให้เปล่า	๑๓๓
ทำหน้าที่โดยสุจริต เรียกว่าปฏิบัติธรรมะ, และเป็นสิ่งที่สูงสุด	๑๓๔
ความสุขแท้จริงไม่ต้องใช้เงินซื้อ : ลหฺธา มุชฺธา นิพฺพตฺติ ภูณฺชฺมานา	๑๓๕
ความทุกข์มี ๓ ความหมาย : ทรมาน, คุ้น่าเกลียด, ว่างไม่มีสาระ	๑๓๖
สังขารทั้งปวงว่างจากตัวคน ไม่มีสสารก็เรียกว่าทุกข์	๑๓๗
อุเบกขาไม่ใช่วางเฉย ไปนอนหลับเสีย	๑๓๘
อุเบกขาต้องคอยจ้องอยู่เฉย ๆ ให้ความถูกต้องเป็นไปเรื่อย	๑๓๙
วางเฉย มิใช่ไม่เอาใจใส่, เมื่อทำไม่ได้ก็นิ่งอยู่, ทำได้ก็ทำทันที	๑๔๐
ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์หมายความว่าถึงทำให้เกิดฟ้าสว่างทางจิต	๑๔๑

๕. ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ (ต่อ)

ครั้งนึ่งบรรยาย เรื่องฟ้าสว่างในทิศทางต่างๆ	๑๔๒
๑. อธิบายสรุปหัวใจพุทธศาสนาว่า ไม่มีอะไรนำเอานำเป็น	๑๔๓
ไม่ว่าเอาอะไรไม่ว่าเป็นอะไร จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น	๑๔๔
การสอนให้มีชีวิตด้วยความหวังเท่ากับตกนรกทั้งเป็น	๑๔๕
เพราะความยึดมั่นในสิ่งใด จะหนักใจ ทรมานใจ เหมือนมันกัดเอา	๑๔๖
๒. นิพพานมิได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้ เมื่อกิเลสว่างไป	๑๔๗
คนธรรมดา มีโอกาสระงับกิเลสได้เป็นคราว ๆ นับว่ามีนิพพานอยู่เป็นขณะ ๆ	๑๔๘

๑๓. ขอทานก็เป็นเศรษฐีได้ เพราะกินเก็บแต่พอดี, เหลือกก็ช่วยผู้อื่น	๑๗๒
เศรษฐีตามหลักพุทธศาสนา ประเสริฐทั้งสติปัญญาและจิตใจ	๑๗๓
ทุกคนเป็นเศรษฐีได้โดย ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน	๑๗๔
ทำงานสนุก แล้วกิน — เก็บแต่พอดี เหลือไว้ช่วยผู้อื่นบ้าง	๑๗๕
๑๔. แต่งงานกับสฤญญา คือมีรสเป็นอันเดียวกับนิพพาน, ไม่มีทุกข์	๑๗๖
นิพพานเข้าใจได้ เมื่อมีความเย็น เพราะไม่มีความร้อน	๑๗๗
ระวังอย่าใช้ชีวิตให้ผิดจากความประสงค์ของกฎธรรมชาติ	๑๗๘

๖. พาสาทงธรรมโฆษณ์ (ต่อ).

บรรยายเรื่องต่าง ๆ ที่มีความหมายลึก	๑๗๙
๑. คำว่าพุทธะให้รู้ทั้ง ๓ ความหมาย : ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน....	๑๘๐
ความหมายที่ ๑. รู้สิ่งที่ควรรู้, ๒. ตื่นคือตื่นจากหลับด้วย	} ๑๘๑
ตนเอง และทำให้ผู้อื่นตื่นด้วย ๓. เบิกบานด้วยสติปัญญา	
๒. ประสuti ตรัสรู้ นิพพาน ในภาษาธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน	๑๘๒
ทั้ง ๓ อย่างเป็นสิ่งเดียวกัน คือตรัสรู้เป็นการเกิดแห่งพระพุทธเจ้า	
กิเลสดับไป ก็บรรลุนิพพาน	๑๘๓
๓. คำว่า โพรสิตตัว หมายถึงผู้ที่เพิ่มความรู้อยู่เป็นประจำ	๑๘๔
ฝ่ายมหายานเขาหมายถึงผู้ยังไม่ตรัสรู้จะรออยู่ช่วยผู้อื่นเป็นคนสุดท้าย	๑๘๕
ฝ่ายเราเอาเพียงว่ากระทำให้ถูกต้องจนรู้สึกตัวเองว่าไม่มีทุกข์	๑๘๖
ทุกคนเป็นโพรสิตตัวได้โดยถือความหมายคัจฉาที่ขมาเรื่องทำนา	๑๘๗
๔. คำว่า โรค มีความหมาย ๓ ชั้น : โรคทาง กาย จิต วิญญาณ	๑๘๘
๕. คำว่า สังขาร หมายถึงสิ่งที่ปรุงแต่ง, กิริยาที่ปรุงแต่ง	๑๘๙
ทุกสิ่งเป็นสังขารคือผู้ปรุง, ผู้ถูกปรุง, กิริยาอาการที่ปรุง	๑๙๐
๖. คำว่า วิปัสสนา คือปัญญาหรือญาณเกิดความเห็นแจ่มแจ้งเกิดขาดทุกข์โงงไปได้๑๙๑	

วิบัติสสนาคือตัวเห็นแจ้งด้วยตาธรรมะมิได้เมื่อจิตเป็นสมาธิ	๑๙๒
หรือการพิจารณาเมื่อได้เห็นได้ฟังทำให้จิตเห็นแจ้งในสิ่งใด	๑๙๓
วิบัติสสนาไม่ใช่ขณะที่คิดพิจารณา แต่เป็นการเห็นความจริงปรากฏ	๑๙๔
วิบัติสสนาเป็นการเพ่งดูจนเห็นแจ้งตามเหตุตามปัจจัย	๑๙๕
๗. คำว่า หนอ หมายความว่า เราเห็นชัดลงไปว่า นี่เป็นการปรุงแต่งทางนามรูป					๑๙๖
เป็นความรู้แจ้ง ว่ามันเป็นเพียงอย่างนั้น ๆ	๑๙๗
๘. คำว่า อุปาทาน เป็นการกระทำด้วยอวิชา โมหะกิเลสตัณหา	๑๙๘
ถ้าทำด้วยอุปาทาน ยึดมั่นด้วยความโง่จะเป็นสัสสพัตตปรามาส	๑๙๙
๙. คำว่า พุทธศาสตร์ กับ ไสยศาสตร์ : พุทธ ๆ มีปัญญา, ไสย ๆ ชาติปัญญา					๒๐๐
ตัวพุทธศาสนาเป็นสัจธรรมและเป็นวิทยาศาสตร์	๒๐๑
พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา และไม่ใช่ไสยศาสตร์	๒๐๒
๑๐. คำว่า โลกียะ กับ โลกุตตระ; โลกียะเป็นขั้นต้น เลื่อนไปโลกุตตระได้					๒๐๓
โลกียะกับโลกุตตระเป็นมิตรกัน, เป็นขั้นตอนเดินไปทางเดียวกัน	๒๐๔
ค่อย ๆ ปรับปรุงโลกียธรรมให้สูงขึ้นจนกระทั่งเป็นโลกุตตระได้	๒๐๕
๑๑. คำว่า ชาติ: ภาษาคนเกิดจากท้องแม่, ภาษาธรรมเกิดจากความรู้สึกเป็นกุของกุ					๒๐๖
๑๒. คำว่า ผัสสะ คือการถึงกันเข้าระหว่างอายตนะภายใน — ภายนอก	๒๐๗
ผัสสะมีได้ ๖ ทาง ถ้าโง่จะเป็นทุกข์, ไม่โง่ก็หยุดได้แก่ผัสสะ	๒๐๘
ไม่โง่เมื่อมีผัสสะ จะไม่มีความทุกข์เลย, ปฏิจสมุปบาทสำคัญที่ผัสสะ	๒๐๙
๑๓. ปฏิจสมุปบาท ไม่ต้องรอข้ามภพข้ามชาติ มีกิเลสก็เป็นรอบหนึ่ง	๒๑๐
หลักพุทธศาสนาต้องเป็นสันตนิฏฐิโก ปรากฏอยู่ในใจ	๒๑๑
ถ้าไม่มาอยู่ในสันตนิฏฐิโกก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร	๒๑๒
คำว่า โอปปาติกะ เป็นเรื่องของความคิดเป็นอย่างนั้นอย่างนี้	๒๑๓
จิตคิดอย่างไร ก็เกิดเป็นอย่างนั้น มิใช่เกิดเป็นวิญญาณอะไร	๒๑๔

๑. ฟ้าสว่างทางธรรมโชนน์ (ต่อ).

พูดเรื่องที่เกี่ยวข้องกันต่อไป	๒๑๕
หมวดขยายความของเก่า คือเรื่องลัทธิศาสนาคำสอน	๒๑๖
เรื่องเทวดา, นรก, สวรรค์ พระองค์มิได้คัดค้าน แต่ทรงขยายความ	๒๑๗
นรกสวรรค์ท่านตรัสว่า อยู่ที่ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	๒๑๘
เรื่องกรรมดีกรรมชั่วท่านสอนต่อไปถึงสังกรรมดี—ชั่ว	๒๑๙
เรื่องสมาธิ ที่ทำกันก่อน ตรัสว่าไม่พอ ทรงกีดกันจนพบอัญจุกิมรรค	๒๒๐
คำว่าบรมธรรม พระองค์ตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม	๒๒๑
สำนวนเก่าที่นำมาใช้ อธิบายให้เข้าใจ มีผู้พูดมาก่อนแล้ว	๒๒๒
มีคำว่า : <i>งามอยู่ที่ผี คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย</i>	๒๒๓
— <i>พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้า, ไบลานบังพระธรรม, ลูกชาวบ้านบังพระสงฆ์</i> นี้ไม่สนใจพระพุทธเจ้าองค์จริง	๒๒๔
สนใจพระพุทธรูปก็คือไม่สนใจปฏิจาสมุปบาททั้งคำอ้างของพระองค์	๒๒๕
ไบลานบังพระธรรม หมายถึงไม่ปฏิบัติธรรม, สนใจแต่กัมภีร์	๒๒๖
ลูกชาวบ้านบังพระสงฆ์ คือบวชไปโดยไม่เข้าใจหลักธรรมถูกต้อง	๒๒๗
<i>คนดีคำไกล้ๆ คนบ้าใบ้คำไกล่ๆ</i> : คนไม่ไ้สนใจเรื่องไ้ไ้ๆ ลว	๒๒๘
คนแต่ก่อนเขาพูดไว้ เราต้องไม่ไ้ไ้ ต้องพยายามเข้าใจ	๒๒๙
<i>ทั้งชั่วทั้งศีลล้วนแต่อัปรีย์</i> คือไม่น่ารัก นิพพานเท่านั้นไม่อัปรีย์	๒๓๐
เกี่ยวข้องกับสิ่งไม่ดีไม่ชั่ว ต้องใช้คำว่า “สมาทาน”	๒๓๑
ความชั่วความดีเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน	๒๓๒
รู้จักปฏิบัติต่อเรื่องดี—ชั่ว ให้ถูกต้องไม่มีเรื่องอัปรีย์	๒๓๓
หมวดเกี่ยวกับศีลธรรม สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์	๒๓๔
ศีลธรรมเป็นบัจจยแห่งสันติภาพ คือมีสงบเย็น	๒๓๕

คนไทยมีพระเจ้ามาแต่ดึกดำบรรพ์ เมื่อนับถือพุทธก็รับเอาธรรมมาเป็นพระเจ้า	๒๕๗
สิ่งมีชีวิตมันมีความกลัว ก็มีสิ่งเคารพเอาไว้เป็นพระเจ้า	๒๕๘
พระเจ้าคือสิ่งสูงสุด ชาวพุทธก็มีกฎอิทัปปัจจยตา	๒๕๙
ไม่ควรทะเลาะกัน ทุกชีวิตย่อมมีพระเจ้าต่าง ๆ กัน	๒๖๐
ทุกคนควรมีพระเจ้าตามพอใจ ไม่เหยียดหยามพระเจ้าลัทธิใด	๒๖๑
ต้องรู้จักพระเจ้าให้ชัดเจน ว่าต้องมีสำหรับสิ่งมีชีวิต	๒๖๒
พระเจ้าอิทัปปัจจยตา เป็นกฎของธรรมชาติ สิ่งในทุกระดับ	๒๖๓
เรื่องการยึดถือ—ชั่ว มีปัญหาไม่สิ้นสุด, แม้ฝ่ายคริสต์ก็มีคล้ายกัน	๒๖๔
มีคำสอนเป็นอุปมาให้พ้นวิภวสังสาร เช่นเรื่องมะพร้าวนาฬิกา	๒๖๕
ฝ่ายคัมภีร์ของคริสต์ เขาพูดเรื่องคนคือพระเจ้า ไปกินผลไม้ที่ห้าม	๒๖๖
ชาวพุทธก็ควรรู้ว่า จุดตั้งต้นของบาป เพราะยึดเรื่องดี—ชั่ว	๒๖๗
ควรจะเข้าใจคำสอนเรื่องพระเจ้าให้รู้ว่าเพื่อดับทุกข์ จะไม่เกิดโทษใดๆ	๒๖๘
พวกคอมมิวนิสต์ถือว่าศาสนาเป็นยาเสพติด เพราะมีพระเจ้า	๒๖๙
เขาอธิบายว่าพุทธศาสนาจะถูกทำลายหมด, เป็นได้แต่เปลือกภายในทำลายไม่ได้	๒๗๐
พระพุทธเจ้าตรัสว่าศาสนาจะอยู่หรือสูญขึ้นอยู่กับบริษัท ๔	๒๗๑
เรามีธรรมะในพุทธศาสนาดีกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์, ธรรมะทำให้มีสันติสุขได้	๒๗๒
ทุกคนมีธรรมะ ทำให้เป็นโลกพระศรีอารีย์ได้ ลัทธิอื่นทำไม่ได้	๒๗๓
เขามีอุดมคติให้ทุกคนอยู่เป็นสุขแต่ทำลายผู้อื่น, นี้ไม่มีธรรมะ	๒๗๔
ธรรมะหรือศาสนา ทำให้โลกมีสันติภาพได้ โดยแท้จริง	๒๗๕
ศาสนาต่างหากเป็นยาพิษสำหรับคอมมิวนิสต์, ไม่ควรเฝ้าติดตาม	๒๗๖
ทุกคนต้องทำตนให้มีประโยชน์ อย่าเป็นคนรอกโลก	๒๗๗
ทุกคนเป็นเศรษฐีในพุทธศาสนาได้ โดยทำตามหน้าที่คือธรรมะ	๒๗๘

ที่เป็นเศรษฐีไม่ได้เพราะไปเป็นทาสกิเลสค้นหาไม่ปฏิบัติธรรม	๒๗๙
ปัญหาของมนุษย์คือความทุกข์ทรมาน แก้ได้ด้วยธรรมะ	๒๘๐
เรามีศาสนาพระศรีอารีย์ได้ในพริบตา เพียงกลับใจรักผู้อื่น	๒๘๑
พูดเรื่องคำใหม่ๆ เช่น ล้ออายุ, เอาเหงื่อเป็นน้ำมันต์ จะเป็นสุข	๒๘๒
เหงื่อเป็นน้ำมันต์จะสร้างความเจริญความสุข, หมกกิเลส	๒๘๓
อยู่อย่างวัดป่าพระเถื่อน จะปลอดภัย ไม่ชู้ตริศใคร ไม่หลงกามารมณ์	๒๘๔
ครูคือผู้เปิดประตูทางวิญญาน, ไม่ใช่ผู้รับจ้างสอนหนังสือ	๒๘๕
ขอให้บิณฑบาตเป็นครุคนแรก อย่าเลี้ยงลูกด้วยนมกระป๋อง	๒๘๖
ครูเปิดประตูวิญญาน ๓ ระยะเวลา : พ่อแม่, ครูที่โรงเรียน, อาจารย์ที่วัด	๒๘๗
ครูทุกหน้าที่ต้องทำหน้าที่ต่อทางสุนัข เพราะการศึกษาหมาทางตัวน	๒๘๘
ทุกระดับต้องให้เด็ก ๆ มีศีลธรรม เพื่อไม่ตายโหงตั้งแต่เล็ก ๆ	๒๘๙
พยายามทำชีวิตนี้ให้ห่างจากกิเลส จะมีชีวิตเย็นเจริญรุ่งเรือง	๒๙๐

๘. ฟ้าสาบทางธรรมโฆษณ์.

(หมวดว่าด้วยคำที่ต้องอธิบายกันใหม่)	๒๙๑
การอธิบายคำต่างๆ มีอยู่มาก ควรสนใจเช่น ๑. เผด็จการ	๒๙๒
การเผด็จการต้องเอามาใช้กับสิ่งที่เป็นกิเลส, เพื่อรวบเร็ว ฯลฯ	๒๙๓
เรื่องปราบตัวกู—ของกู ต้องใช้วิธีเผด็จการ เพราะรักตัวกูมานาน	๒๙๔
เดี๋ยวนี้เรียนผิด ๆ ติดสำนักติดครู ทำให้เป็นสัมมาทิฐิไม่ได้	๒๙๕
เผด็จการไม่ใช่ลัทธิหรืออุดมคติ แต่เป็นเครื่องมือตามธรรมชาติ	๒๙๖
บิณฑบาตครูที่ลี้ลับมีเผด็จการโดยธรรม	๒๙๗
๒. โดยเฉพาะ นิพพาน หรือ โลกุตตระ อธิบายกันผิด, อยู่ไกลเกินไป	๒๙๘
เมื่อไรจิตไม่อยู่ใต้อำนาจของโลกเมื่อนั้นเป็นโลกุตตระ	๒๙๙

เมื่อใจจมอยู่ในความยึดมั่นในขั้น ๕ เมื่อนั้นเป็นโลกียะ	๓๐๐
จิตที่เป็นไปตามธรรมชาติก็พอจะอยู่เหนือโลกได้	๓๐๑
ถ้าโลกุตระต้องรอกันไม่รู้ที่สืบชาติ จะมีประโยชน์อะไร	๓๐๒
ธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือทำให้จิตว่างเป็นสันติภูมิ	๓๐๓
ทุกสิ่งในโลกรวมอยู่ในคำว่า เบญจขันธ์	๓๐๔
อย่าให้ยืนยงในร้ายรอบเรา เมื่อนั้นแหละคือโลกุตระ	๓๐๕
๓. <i>มรวาสธรรม</i> หมวคนั้ใช้เพื่ออยู่ในโลกก็ได้ ไปนิพพานก็ได้	๓๐๖
ต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้ตั้งแต่ขั้นต้นจนปลาย	๓๐๗
๔. คำว่า <i>ธรรม</i> เป็นคำกลาง ๆ ทรงตัวเองอยู่ตามธรรมชาติ	๓๐๘
ธรรม หมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอันใดและยึดถือไม่ได้	๓๐๙
ทุกอย่างเป็นธรรมชาติยึดถือเอาเป็นตัวตนของตนไม่ได้	๓๑๐
ต้องรู้จักธรรมชาติที่เป็นศัตรูไว้คืออหังการ มมังการ มานานุสัย	๓๑๑
ต้องรู้จักศัตรูที่อยู่ภายใน ซึ่งมันกัดกินเราอยู่ทุกวัน	๓๑๒
เมื่อมีความทุกข์ มนุษย์ค้นพบคำว่าเย็นแต่ละชั้นก็ยึดเป็นนิพพาน	๓๑๓
ความเย็นหรือนิพพานมีได้ต่อเมื่อไม่มีราคะ โทสะ โมหะ	๓๑๔
คำในภาษาธรรม เขานำมาจากถ้อยคำธรรมดา, ไม่ศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ	๓๑๕
คำ พุทธะ ธัมมะ สังฆะ ก็เอาคำธรรมดามาใช้มีความหมายในภาษาธรรม	๓๑๖
คำสังฆะ เดิมหมายถึงฝูง เอามาใช้เป็นฝูงพระอริยเจ้า	๓๑๗
การฟังจึงต้องเข้าใจทั้งโดยอรรถะ, พยัญชนะ, และคำประยุกต์	๓๑๘
๕. คำว่า <i>เวลา</i> เป็นเพียงคำบัญญัติสำหรับกำหนด, ตัวเวลาก็กัดกินได้	๓๑๙
พอกิเลสแห่งความอยากเกิด เวลาก็ตั้งต้น, ต้องดูให้เห็น	๓๒๐
เวลาตั้งต้นที่ค้นหาเกิดเพราะความโง่แห่งผัสสะ	๓๒๑
รู้จักเวลาที่ไม่ใช่เครื่องวัด แต่จะดูเห็นเมื่อต้นหากัดเอา	๓๒๒

๖. คำว่า เศรษฐี ไม่ใช่นายทุน แต่เป็นบุคคลผู้ประเสริฐ	๓๒๓
เศรษฐีในครั้งพุทธกาลเขาคั้งโรงงานมีน้ำใจเมตตาปรานี	๓๒๔
เศรษฐีคือผู้ทำงานสนุกเพราะมีธรรมะ และเป็นสุขเมื่อทำงาน	๓๒๕
คุณสมบัติของเศรษฐี : เหลือกินเหลือเก็บแล้วช่วยผู้อื่น	๓๒๖
เศรษฐี ตั้งต้นด้วยรักผู้อื่น, ร่วมใจกันทำงานอย่างผาสุกเพราะมีธรรมะ	๓๒๗
๗. คำว่า นิพพานธาตุ มี ๒ : สอุปาทิเสสกับอนุปาทิเสส	๓๒๘
คำนี้มีคำอธิบายในคัมภีร์อิติวุตตกะไม่หมายความถึงการตาย	๓๒๙
เป็นเรื่องความดับของกิเลส, เวทนาเย็นไม่สนิทหรือเย็นสนิท	๓๓๐
สอุปาทิเสสต่ำกว่าดับ ส่วนอนุปาทิเสส = ดับสนิทไม่มีเชื้อ	๓๓๑
นิพพานไม่เกี่ยวกับความตาย, ความหมาย ; คือไม่ร้อน, ดับ, เย็น	๓๓๒
การศึกษาธรรมตามถ้อยคำ ต้องเข้าใจความหมายให้ชัด	๓๓๓ — ๓๓๕	

๑๐. ฟ้าสว่างทางธรรมโยชน์

(หมวดคำที่มีความหมายลึกในภาษาธรรม)....	๓๓๖
คำว่า สันโดษ พวกนี้เข้าใจผิดว่าเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา	๓๓๗
การกระทำทุกอย่างแม้ในทางปฏิบัติธรรมต้องมีสันโดษหล่อเลี้ยงใจ	๓๓๘
คำว่า อบายมุข ควรรู้จักความหมายของอบายให้เป็นสันติภูมิ โภ	๓๓๙
นรก, เบรต, เทรัจฉาน, อสุรกาย ถือกำเนิดได้ในจิตใจในกายนี้	๓๔๐
อบาย ในภาษาธรรมต้องเห็นจริงอยู่ในจิตใจ เป็นสันติภูมิ โภ	๓๔๑
อบายมุข อันเป็นปากทางแห่งอบาย ๖ อย่างตกอบายได้ทั้ง ๔ ชุม	๓๔๒
คำว่า พ่อ แม่ ลูก หลาน ในทางภาษาธรรม ควรทำความเข้าใจกันใหม่	๓๔๓
เช่นลูกคือผู้ที่ทำให้พ่อแม่สบายใจ, บิคามารดาเป็นพรหมของบุตร	๓๔๔

นิเวศน์เป็นเครื่องถ่วงความเจริญ ต้องทำสมาธิกำจัดนิเวศน์เสีย	๓๘๘
มารนำกลั้วห้าตน คือ กิเลส, ขันธ์, มัจจุ, อภิสังขาร — การปรุง	๓๘๙
เทวปุตต = ความสุขทางกามารมณ์. บ่วงคล้องคนหกบ่วง, } เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงหกตำแหน่ง	๓๙๐
แหล่งอบายสี่ขุม คือ นรก เปรต เตรัจจान อสุรกาย ที่ต้องคุมสามจุด	๓๙๑
ทางแห่งวิมุตติมีแปดองค์, วัตถุพึงประสงค์สองสถาน	๓๙๒
ทั้งหมดเป็นความหมายลึกของจิต และเป็นกวีสมบุรณ์ด้วย	๓๙๓
คำกลอนเรื่องยาระงับสรรพทุกข์ก็ได้ประพันธ์ขึ้น	๓๙๔
ความหมายของคำในกลอนเอาของลึกลมาทำให้ตื่นและหัดคิด	๓๙๕
อธิบายความหมายของแต่ละคำที่นำมาใช้ในกลอน	๓๙๖
ยาเหล่านักินทางใจจะอยู่เหนือโลก หมตโรคทั้งปวง	๓๙๗
คำย่อข้อธรรมที่กฤษณกัมภ์เป็นตัวอย่าง : เรื่องสาม ส.	๓๙๘
เรื่อง ๓ ก., เรื่อง ๑๓ พ., ทั้งนี้มีผู้พูดตามอย่างบ้างแล้ว	๓๙๙
พวก พ. ความหมายมักเป็นไปข้างเสื่อม ไม่ตั้งาม	๔๐๐
๑๓. พ. ไม่ใคร่มีใครไต่ถาม, พูดไปเขาว่าบ้า ๆ บอ, แต่ยืนยันนว่าต้องรับรู้	๔๐๑
ถ้อยคำเกี่ยวกับการอบรมเด็ก, มุ่งให้เด็กเข้าใจหลักธรรมะ	๔๐๒
บิตามารคาไม่ใช่เพียงผู้ให้กำเนิด แต่ต้องรับผิดชอบให้บุตรที่ด้วย	๔๐๓
บุญคุณของพ่อแม่ ซึ่งเป็นเหมือนธนาคารของลูกซึ่งเบิกได้โดยไม่ต้องฝาก	๔๐๔
เด็กควรจะมีเรื่อง ๕ ที คือ เป็นลูก, ศิษย์, เพื่อน, พลเมือง, สาวกที่ดี	๔๐๕
คำในธรรมะต้องอธิบายให้เต็มความหมาย เช่นทุกข์	๔๐๖
สังขารทั้งปวงมีลักษณะเป็นทุกข์ เพราะน่าเกลียด, ไม่เที่ยงและเปลี่ยนแปลง	๔๐๗
ทุกข์ในความหมายว่าว่างจากสาระแห่งตัวตน นี้ก็เรียกว่าน่าเกลียด	๔๐๘
รากฐานของความน่าเกลียด คือความไม่เที่ยงของสังขาร	๔๐๙
อนัตตาก็มีความหมายหลายความหมายต้องค่อย ๆ ศึกษา	๔๑๐

รู้ที่บัพัจจยตาหรือปฏิจจสมุบาทโดยละเอียดเรียกว่าสัมมาทิฏฐิ	๔๓๓
อิที่บัพัจจยตาเป็นวิทยาศาสตร์และเป็นกฎของพระเจ้า	๔๓๔
พุทธบริษัทควรรู้จักพระเจ้าอิที่บัพัจจยตา สิ่งอยู่ในสิ่งทั้งปวง	๔๓๕
เห็นอิที่บัพัจจยตาแท้จริง จะเห็นว่าทุกอย่างเป็นสักว่าธรรมชาติ	๔๓๖
ที่พูดกันว่า มีตนเวียนว่ายตายเกิด ก็เพราะไม่รู้เรื่องอิที่บัพัจจยตา	๔๓๗
อิที่บัพัจจยตาบอกความจริงว่า สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ	๔๓๘
ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่อง ชั้น ๕ ธาตุ อายตนะ ควรรู้เสียให้ถูกต้อง	๔๓๙
ธาตุประกอบกัน ทำหน้าที่จนเกิดผัสสะ ก็มีอาการชั้น ๕ แต่ละอย่าง	๔๔๐
ต้องรู้จักชั้น ๕ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าตัวตน	๔๔๑
ชั้น ๕ ธาตุ อายตนะ นี้ทำงานเนื่องกันตามลำดับตามธรรมชาติ	๔๔๒
ถ้าจิตประกอบด้วยวิชชาที่ไม่ทุกข์ ถ้ามีวิชชาที่เกิดทุกข์	๔๔๓
ฟ้าสว่างทางสังขารและวิสังขาร มีปัญหาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๔๔๔
สังขาร แปลว่า สิ่งที่ปรุง, สิ่งที่ถูกปรุง, กิริยาอาการที่ปรุง	๔๔๕
สังขารมีลักษณะไม่เที่ยง ปรุงไปตามอาการชั้น ๕	๔๔๖
มีสังขารแล้วก็มีการปรุง มีการยึดถือโดยไม่รู้สึกรู้สึ	๔๔๗
วิสังขาร — ปราศจากการปรุง ก็หยุดดับ มีอยู่ตลอดเวลาเรียกนิพพาน	๔๔๘
มีชื่อเรียกแทนอีกคู่หนึ่งว่าสังขตะ, อสังขตะคือปรุงกับไม่ปรุง	๔๔๙
มีความรู้เรื่องสังขารให้ถูก ระวางอย่าปรุง ก็ไม่มีทุกข์	๔๕๐

๑๓. ฟ้าสว่างทางเรื่องเบ็ดเตล็ด.

การมีส่วนโมกข์ มุ่งหมายที่จะทำทุกอย่างให้ดีขึ้นเรียกว่าสงขันมา	๔๕๑
ฟ้าสว่างทางชีวิต จะให้รู้ว่า ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้	๔๕๒
แต่ไม่อาจสงให้ทันใจ เข้าลักษณะเป็นฟ้าสว่างเมื่อดวงตึก	๔๕๓

พอเกิดมาก็สะสมความเคยชินเป็นอวิชชาอนุสัยจึงโง่และทุกข์	๔๕๔
ต้องชิมรสทุกข์มาพอสมควร จะเกิดความเข็ดหลาบยังคิด	๔๕๕
ชีวิตคืออะไร? ๑. ทางกายคือยังสตอยู่ ๒. ทางจิตยังทำหน้าที่ได้	๔๕๖
๓. กายกับจิตยังสัมพันธ์กันได้ ๔ ในแง่ธรรมะ ชีวิตคือต้นทุนที่ธรรมชาติให้			๔๕๗
ในภาคบาลีเรียกว่า ชีวิตโหวหาคือมีทุนให้เพื่อหาทำในที่ที่ดีที่สุด	๔๕๘
การจมอยู่ใน กิณ กาม เกียรติ ต้องทนทุกข์ต้องทำให้ได้กำไร	๔๕๙
คนที่เห็นแก่กิเลส อร่อย สนุกอยู่ ไม่ใช่พัฒนาชีวิต แต่เป็นการทำลาย			๔๖๐
เรื่องกิน, แต่งตัว, ทำดีจนเป็นส่วนเกินจำเป็น หมกเบลอ, เป็นโรค	๔๖๑
พุทธบริษัทต้องรู้ว่าพัฒนาหรือทำลายชีวิตอย่างไร, ควรจะสงฆ์ขึ้นมา	๔๖๒
ฟ้าสว่างทางเลื่อนชั้นให้ชีวิต ต้องไม่จมอยู่แค่ กิณ กาม เกียรติ	๔๖๓
การเลื่อนชั้นทำได้เฉพาะผู้ที่รู้ว่า ชีวิตคืออะไร, ไม่หลงในความอร่อย			๔๖๔
การเลื่อนชั้นทางร่างกายตามธรรมชาตินั้นเป็นไปตามอำนาจกิเลส	๔๖๕
วิวัฒนาการทางธรรมชาติเป็นมาด้วยอำนาจความลับทางวิญญาณ	๔๖๖
ต่อเมื่อมีความทุกข์มากเข้าจึงค่อยรู้จักทุกข์และเลื่อนสู่ความดับทุกข์	๔๖๗
การเลื่อนพ้นจากทุกข์มีได้แต่สำหรับคน, เลื่อนชั้นเป็นมนุษย์ฯ	๔๖๘
การเลื่อนชั้นให้ชีวิต เป็นการเลื่อนชั้นของจิต, ไม่ใช่กาย	๔๖๙
เดี๋ยวนี้คนเราอยากเลื่อนชั้นสวรรค์ซึ่งกลายเป็นเลื่อนลง	๔๗๐
ฟ้าสว่างศีลธรรม, ศีลธรรมยังไม่กลับมา เพราะคนยังไม่เข้าใจปัญหา	๔๗๑
ศีลธรรมคือ บัณฑิตแห่งความสงบสุข ต้องมีทุกชั้นตอนของชีวิต	๔๗๒
คนไม่ชอบศีลธรรม เพราะกิเลสเป็นเจ้าเรือน, ไม่อบรมกันมาแต่เด็ก	๔๗๓
คนเพิ่มความมีศบอดทางศีลธรรม ฉลาดสำหรับจะโกง, เอาเปรียบ	๔๗๔
ความเลวร้ายทางชาติศีลธรรมเพิ่มขึ้นหนาแน่นแม้ในเมืองหลวง	๔๗๕
ควรสนใจ กล้าหาญทางศีลธรรมจริยธรรม ช่วยกันสว่างทางศีลธรรม	๔๗๖

ฟ้าสว่างทางจริยธรรม คือปรมาัตถธรรมของศีลธรรม, ต้องเข้าใจเหตุผล	๔๗๗
เช่นศีล ๕ ต้องเข้มแข็งถึงไม่ควรทำผิดศีลเพราะเหตุใด	๔๗๘
ถ้าไม่เข้าใจจริยธรรม ก็ไม่มีทางจะสว่างทางศีลธรรมให้มีขึ้นมาได้	๔๗๙
จริยธรรมหรือจริยศาสตร์ ต้องช่วยกันยกขึ้นมาคู่กับศีลธรรม	๔๘๐
พูดกับคนยุคประชาธิปไตย ต้องมีเหตุผลทางจริยธรรมให้มากพอ	๔๘๑
ขอให้มึนรากฐานทางปรมาัตถธรรมให้พอ, มิใช่ให้ผืนใจทำ	๔๘๒
ฟ้าสว่างทางแสงสุข เราเข้าใจผิดเอาความทุกข์มาเป็นสุข, ไม่รู้จักสุขแท้จริง	๔๘๓
สิ่งที่เป็นความสุขมีอยู่หลายชั้น ตามลักษณะจิต	๔๘๔
พวกที่มีกิเลส เห็นแต่ความต้องการของตัวเองเป็นความสุข	๔๘๕
คนมีความสุขของอวิชชา ก็แสวงหาความสุขอย่างอวิชชา เป็นทางกาย	๔๘๖
สุขชนิดหนึ่งมาจากแรงกระตุ้น, อีกอย่างหนึ่งตรงกันข้าม	๔๘๗
เด็กเกิดมาได้รับการแวดล้อมเป็นสุข ก. สะกด เป็นยาเสพติดทั้งนั้น	๔๘๘
เหยื่อของความสุข ผลิตกันด้วยเครื่องจักร บำเรอกันผิดๆ ทั้งนั้น	๔๘๙

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๑ —

๒ เมษายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพและสังคมศาสตร์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งแรก แห่งภาควิชาขบรูชา ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปี ที่พวกเราพร้อมกันมีสวนโมกข์, ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปี ที่พวกเราพร้อมกันมีสวนโมกข์ บางคนจะเกิดความรู้อึ้งงงหรือประหลาดใจ ว่าทำไมจึงมาพูดเรื่องนี้ ทุกคราวก็จะพูดถึงหัวข้อธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป วันนี้มากลายเป็นเรื่องอะไรไปแล้วก็ไม่รู้.

เหตุผลที่บรรยายเรื่องฟ้าสว่างฯ.

ข้อนี้อาตมาต้องขอแถลงเหตุผล หรือข้อเท็จจริงอันนี้ ก็คือว่า เรื่องเกี่ยวกับสวนโมกข์ ๕๐ ปีนี้ มีงานค้างคาอยู่ ก็การพิมพ์หนังสือ บันทึกรายละเอียดระหว่าง ๕๐ ปี ออกไปให้ชัดเจน แล้วทำยังไม่สำเร็จ เพราะความเหลวไหลของอาตมาเองก็ได้, เลยพาลพาโลมายืมธรรมาสนันนี้เป็นโต๊ะเขียนบันทึก เพราะว่าเขียนด้วยมือฉัน

มันเขียนไม่ไหวแล้ว, พิมพ์ก็ไม่ได้แล้ว, มันเขียนได้แต่กับด้วยปาก, ก็ต้องถือโอกาสมาเขียนด้วยปาก แล้วก็มาแทรกแซงเวลาของท่านทั้งหลาย ที่เคยฟังธรรมบรรยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ. บัดนี้กลายเป็น บังคับให้ท่านฟังการเล่าเรื่องเกี่ยวกับสวนโมกข์. แต่ถึงอย่างไรก็ดี เชื่อว่าบางคนคงจะชอบ, บางคนก็คงจะถือเอาประโยชน์ได้ในลักษณะของการบรรยาย เพราะว่า การเล่าเรื่องทุกเรื่องเกี่ยวกับสวนโมกข์นั้น ย่อมจะเกี่ยวข้องอยู่กับธรรมะอย่างแน่นนอน อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้. ฉะนั้น ขอให้ฟังเอาในส่วนที่เป็นธรรมะ ก็แล้วกัน ก็จะไม่เสียผลไปจากที่เคยฟังตามปกติธรรมดา.

การบรรยายนี้ มันเป็นการบันทึกเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับสวนโมกข์ ในระยะ ๕๐ ปี เป็นการบรรยาย เพื่อให้คนที่ไม่ทราบได้ทราบ อย่างนี้ก็มี, เป็นการบรรยายให้คนบางคนได้ทราบ แล้วก็รู้สึกอนุโมทนา ยินดีปรีดา ในการที่ได้ร่วมกำลังกาย กำลังใจ ด้วยความเหน็ดเหนื่อยมาตลอดเวลานี้, ถ้ารู้ว่ามันได้ผลอย่างไรบ้าง ก็คงจะดีใจ และบรรยายนี้ก็เพื่อว่า ให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างแจ่มแจ้ง จะได้ช่วยกันรักษาไว้สืบต่อไป. ถ้าว่าอาตมาตายแล้ว คนที่อยู่ข้างหลัง ก็คงจะได้ดำเนินไปโดยสะดวก ว่ามันได้ทำอะไรขึ้นไว้ก็อย่าง, นี้จะมีประโยชน์ ที่จะช่วยกันดำเนินกิจการต่อไปโดยง่าย. และข้อสุดท้ายก็คิดว่า ได้แก่ ความหวังที่จะช่วยกันรักษาไว้ ให้สุดความสามารถด้วยกันทุกคนๆ เพราะว่ามันเป็นของของทุกคน หรือว่ามันจะเป็นของโลกทั้งโลกก็ได้ และว่า จะเป็นการกระทำที่ตรงตามพระพุทธประสงค์ด้วย. นี้อาตมาจึงกล้าหวังว่า ท่านทั้งหลายจะช่วยกันรักษากิจการอันนี้ สืบต่อๆ กันไป ถึงชั้นลูก ชั้นหลาน ชั้นเหลน ชั้นอะไรก็สุดแท้.

นี่คือเรื่องที่จะพูด โดยหัวข้อว่า ฟ้าสาगरหว่างเวลาห้าสิบปี ที่พวกเรา ร่วมกันมีสวนโมกข์ มีรายละเอียดที่ควรบันทึกไว้ตามความจริง เพื่อเป็นอนุสรณ์ เพื่อเป็นหลักฐานคดีแก่คนภายหลัง.

มันไม่เป็นการกล่าวที่เกินความจริง ในการที่จะกล่าวว่า ได้มีอากาศ ฟ้าสว่างขึ้นมา ในทิศทางต่างๆจริงๆ ในช่วงระยะเวลา ๕๐ ปี ซึ่งจะไต่กล่าวอย่าง ที่เรียกว่ามีเหตุผล และมีประจักษ์พยาน.

ความหมายของคำ “ฟ้าสว่าง”.

ที่นี้ก็ตามถึงคำว่า ฟ้าสว่าง, *ฟ้าสว่างนั้นคืออะไร?* ถ้าท่านจะรู้ว่าฟ้าสว่างคือ อะไร ก็ต้องรู้ว่ามันสว่างที่ไหน. ฟ้าสว่างนั้นมันสว่างในจิตใจของท่าน, มันสว่างในดวง วิญญาณของท่าน, สว่างที่อื่นไม่ได้, ไม่ได้สว่างที่ท้องฟ้าทางทิศตะวันออกเหมือนที่เด็ก ๆ เขาก็เห็น ๆ กันอยู่, ฟ้าสว่างอย่างที่เราจะกล่าวนี้ มันสว่างขึ้นมา ในจิตใจของบุคคลผู้ได้ ดำเนินชีวิตไปโดยถูกต้องทาง เริ่มแสดงให้เห็นว่า มีอะไรได้เกิดขึ้นแล้ว และกำลัง จะเจริญงอกงามต่อไป นี้เราเรียกว่าฟ้าสว่าง.

แม้ฟ้าสว่างทางวัตถุ ทางทิศตะวันออก ก็เป็นที่เข้าใจอย่างก็กันอยู่ทั่วทุก คนว่า พอฟ้ามันสว่าง แล้วมันก็สว่างเป็นเวลาเช้าขึ้นมา, แล้วก็เป็นเวลากลางวัน, เป็น เวลาเที่ยงวัน, นี้เรียกว่า ฟ้าสว่าง. เคียงวันที่มา สว่างขึ้นในจิตใจ นั้น มันเป็น ฟ้าอะไร? มันก็เป็น ฟ้าของพระธรรม, หรือ เป็นแสงแห่งพระธรรม ที่ได้เกิดขึ้น แล้วก็ ได้ รุ่งเรืองขึ้น ในจิตใจของท่านทั้งหลาย. การที่เราช่วยกันให้มีสวนโมกข์ขึ้นมา มันได้ ทำให้เกิดอาการอย่างที่ว่านี้ ขึ้นในจิตใจของใครที่ไหน เท่าไร, นี้ก็ลองคำนวณกันเอง นี้คือคำว่า ฟ้าสว่าง.

มัน สว่างเพราะว่า มันเป็นระยะที่มันจะต้องสว่าง ตามวงกลมที่มันหมุน เป็นวงกลม เหมือนฟ้าสว่างด้วยแสงอาทิตย์ มันก็เป็นประจำวันทุกวัน ๆ ตามเวลาของมัน เพราะว่ามันหมุนเป็นวงกลม, นี้ก็อย่างหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องรับรู้ไว้ด้วยเหมือนกัน.

แต่อีกอย่างหนึ่งนั่นคือว่า เราทำให้มันสว่างขึ้นมา โดยไม่เกี่ยวกับวงกลม แม้ว่ามันยังมีอยู่ ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้น แต่ถ้าเราช่วยกันจุดไฟขึ้นมาให้มาก ๆ แล้วมันจะเป็นอย่างไร. นี่เราไม่รอเวลาให้ดวงอาทิตย์ขึ้น แต่เราช่วยกันจุดไฟ ขึ้นมาพร้อม ๆ กัน, ถ้าว่า ๑ ล้านคน จุดไฟขึ้น ๑ ล้านดวง มัน ก็คงจะพอให้เกิดแสงสว่างได้ เรียกว่าความสว่าง, อากาศที่สว่างนี้ เราพอจะจัดทำ หรือเข้าไปเกี่ยวข้องได้ตามที่ควรจะมี.

การกระทำของพวกเราในขอบเขตที่เรียกว่า กิจการของสวนโมกข์ นั้น เป็นไปได้ทั้ง ๒ อย่าง คือ บางอย่าง มันก็ถึงคราวที่มันจะสว่างแล้ว ก็มี มันก็ช่วยผสมโรงกันไป ทำให้สว่างขึ้นมา, แต่ว่าบางอย่างนั้นยังไม่ถึงเวลาที่จะสว่าง แต่เราได้ช่วย ทำให้มันสว่างขึ้นมา เพราะว่าเราทนอยู่ในความมืดไม่ได้, แล้วเราก็ต้องจุดตะเกียงขึ้นมา เพื่อให้ได้แสงสว่าง, ส่วนนี้แหละเป็นส่วนสำคัญ ของการที่จะนำมาพุดจากกัน.

ที่เกี่ยวกับสวนโมกข์ ฟ้าสว่างจากการมีสวนโมกข์ มันก็คือสวนโมกข์ นั้นก็ได้ เพราะคำว่า *โมกข์* นี้แปลว่า *การหลุดพ้น*, จิตแจ่มแจ้งในทางธรรมะ ละกิเลส ได้ แล้วก็หลุดพ้น, อย่างนี้มัน อยู่ที่การกระทำ ทำเมื่อไร มันก็จะมี การสว่างเมื่อนั้น. ถ้าเราจะรอว่า อีกกี่ปีก็กลับโลกจะหมุนไปถึงอากาศอันนั้น แล้วจะเกิดสว่างขึ้นมาเป็นศาสนาพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ อย่างนี้มันจะนานเกินไป; แต่เราทำให้มี สวนโมกข์ขึ้นมา ในกิจกรรมของสวนโมกข์นั้น มันมีอากาศที่เรียกว่าฟ้าสว่าง.

เช่นว่า ตัวสวนโมกข์ ซึ่งเป็นป่า ต้นไม้ที่เราจัดขึ้นเป็นพิเศษ ให้สำเร็จประโยชน์ในการที่จะทำอะไร, ถ้าเราไม่จัดขึ้นมันก็ไม่มี. เคียวนี้ก็ได้จัดขึ้นและทำให้มันมี เรียกว่า ฟ้าสว่างในทางอาราม. *อาราม* แปลว่า *ป่าไม้ที่เป็นที่น่ายินดี เหมาะสมแก่การบำเพ็ญจิตตภาวนา*, ให้มีความก้าวหน้าทางจิตตภาวนา. เมื่อเราได้ทำให้ป่าชนิดนี้ เกิดขึ้นมา ก็เรียกว่าฟ้าสว่างทางอาราม อย่างนี้เป็นต้นเป็นตัวอย่าง เป็นข้อแรกแห่งคำว่า ฟ้าสว่าง.

หรือว่า จะมองดูไปถึง กิจกรรมของธรรมโฆษณ์ คือการทำให้ธรรมะเผยแพร่ออกไป ด้วยการโฆษณาเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนา ตามพระพุทธประสงค์ ที่ได้ตรัสแสดงให้ปรากฏชัด, นับตั้งแต่วันที่พระภิกษุสาวกเกิดขึ้น ๖๐ องค์ ในพระพุทธศาสนา, แล้วก็ *ยังตรัสอยู่เรื่อย ๆ ไป* ตลอดมาว่า “*เธอทั้งหลายจงช่วยกัน ทำให้ ธรรมวินัยนี้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน ทั้งเทวดาแลมนุษย์*” อย่างนี้ มีตรัสมากเหลือเกิน เราก็ได้ทำให้เกิดกิจกรรมที่เรียกว่า ธรรมโฆษณ์ คือเผยแผ่ธรรม จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ไม่เฉพาะในประเทศไทยเรา นี้ อย่างนี้ก็เรียกว่า ฟ้าสว่างได้เหมือนกัน ฟ้าได้สว่างขึ้นมาแล้ว ในจิตในวิญญาณของมนุษย์เรานี้คือคำว่า ฟ้าสว่าง.

ที่นั่นมีสิ่งสาธยายไว้บ้าง เราจะพูดกัน อาตมามองเห็นว่า ถ้าเราจะมองดูกันอย่างละเอียดแล้ว มันฟ้าสว่างในหลายแง่หลายมุม หลายสิบอย่าง ถึงร้อยอย่างสองร้อยอย่างก็ได้ ถ้าเราจะดูให้ดี แต่เราจะดูกันแต่พอสมควร เดียวมันจะมากเกินไป.

ฟ้าสว่างทาง ธรรมานุภาพ.

ฟ้าสว่างอย่างที ๑ ข้อแรก หรือ ข้อที่ ๑ จะเรียกว่า ฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพ. *ธรรมานุภาพ* — *อานุภาพแห่งพระธรรม*, อานุภาพแห่งพระธรรมสง่า: หมายความว่า เราได้มีความรู้สึกต่ออานุภาพของพระธรรม ชัดเจนขึ้น และมากขึ้น, ก่อนหน้านี้เราไม่ค่อยประสีประสา ต่ออานุภาพของพระธรรม, หรือไม่สนใจเสียเลยก็มี มีติดอยู่ก็มี, ไม่รู้จักอาศัยอานุภาพของพระธรรม มาเป็นเครื่องแก้ปัญหาเลย จึงเห็นได้ว่า มันมีการสาธยายฟ้าสว่างทางความรู้สึกของพวกเรา ต่อคุณค่าของธรรมานุภาพ. อานุภาพของพระธรรมมีคุณค่าอย่างไร, เดียวนี้ค่อย ๆ ปรากฏแก่จิตใจ อย่างแจ่ม

แจ้งขึ้นมา ในความรู้สึก โดยเฉพาะในหมู่มนุษย์พุทธมามกะทั้งหลาย. นั่นมันเป็นฟ้าสาธ ในทางรอดของมนุษย์, หรือที่เกี่ยวข้องกันกับมนุษย์.

เกี่ยวกับ ฟ้าสาธทางธรรมานุภาพนี้ อาทมาดีที่ว่า เป็นข้อแรกที่ควร จะเอามาพูดกัน เพราะว่าก่อนหน้านั้นไม่เป็นที่สนใจ, ก็ไม่เป็นที่สนใจ ที่จะนำ เอาพระธรรมมาเป็นที่ฟัง, ไม่อาจจะใช้อานุภาพของพระธรรมให้เป็นที่ยัง. เมื่อฟ้าสาธใน ทางนี้ เราก็สามารถจะถือเอาอนุภาพของพระธรรม มาเป็นที่ยังได้จริง และมากยิ่งขึ้น ไป.

ถ้าจะกล่าวมาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที ก็จะกล่าวถึง การเคลื่อนไหว ของบุคคลคนหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดมีสวนโมกข์ขึ้นมา. ข้อนี้เกี่ยวกับการยึดถือบาง อย่าง ซึ่งเกือบจะเป็นไสยศาสตร์ แต่ว่ายืนยันว่า ไม่ถึงกับจะเป็นไสยศาสตร์, คือเรา ขณะนั้น มีความยึดถือเรื่อง กิ่งพุทธกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ยังอีก ๒๕ ปีจะถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ นี้ ซึ่งเขา สมมติยึดถือกันว่า เป็นกิ่งพุทธกาล.

เราก็รู้สึกกันว่า เราทำไมมันบังเอิญอะไร ที่มาเกิดขึ้นมาในโลก ในยุคที่ เขาสมมติกันว่า กิ่งพุทธกาล, เวลานั้นยังอีก ๒๕ ปีจะถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็เรียกว่าอยู่ใน ขอบเขตของกิ่งพุทธกาลแล้ว ต้องมีเวลาเผื่อไว้ ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง เอา พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นจุดศูนย์กลางแล้ว พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นก็เข้าเขตของกิ่งพุทธกาลแล้ว ยึดถือเวลาที่ สมมติกันว่าเป็นกิ่งพุทธกาล. นั่นก็เป็นไสยศาสตร์แหละ แต่มันไม่ใช่ไสยศาสตร์อย่าง มงายไร่ประโยชน์. พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัสเรื่องกิ่งพุทธกาล, แต่ว่ามีคนกล่าวขึ้นมา ที่หลัง เป็นที่ยึดถือกันทั่ว ๆ ไปในหมู่พุทธบริษัท จะทุกประเทศก็ว่าได้, เราก็ เลยผสมโรงเข้ากับเขาด้วย เรียกว่า กิ่งพุทธกาล.

แล้วเราก็รู้สึกรับผิดชอบว่า เราก็เกิดมาพึ่งสมัยกึ่งพุทธกาล เราจะต้องทำอะไรสักอย่าง ให้สมกันกับที่ว่า มันเป็นกึ่งพุทธกาล, จะต้องดำเนินกิจการอะไรดี. มองเห็นว่า มันต้องทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ แก่ กุศล แก่ ความดี อยู่ ความเจริญของงานของพระพุทธศาสนา. อาศัยเหตุนี้ เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนใจ ขวนขวายกันไป ขวนขวายกันมา ก็ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า คณะธรรมทาน และสวนโมกข์ ขึ้นมา, มีผลทำให้มีการสร้างสถานที่ ที่สะดวกแก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมะ ในพระพุทธศาสนา. นี้ข้อแรกคือให้เกิดมีสถานที่ ที่สะดวกแก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมะ ในพระพุทธศาสนา ก็คือสวนโมกข์.

ที่นี้ข้อต่อไป ก็เกิดการส่งเสริมการศึกษาทางปริยัติ ให้เพียงพอแก่การที่จะดำเนินให้เป็นไปในทางก้าวหน้ายิ่งขึ้น, แล้วก็ดำเนินการรื้อฟื้นการปฏิบัติธรรมะ โดยเฉพาะที่เรียกกันว่า วิปัสสนาธุระ คือการกระทำที่เกี่ยวกับการเห็นแจ้ง โดยทางจิตใจ และดำเนินการเผยแพร่ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ.

แล้วยังดำเนินการกว้างไกลออกไป ถึงการรวบรวมกันเป็นสมาคม เป็นหมู่คณะ เป็นสหായธรรมทาน เป็นวงกว้างออกไป, ไม่เฉพาะแต่ที่เมืองนี้, ต้องการให้แพร่หลายไปทุกๆ บ้านทุกๆ เมือง, ให้มีสมาคมพระพุทธศาสนา ดำเนินกิจการตามหน้าที่ เพื่อรักษาเกียรติของพุทธบริษัท ว่าพุทธบริษัทแต่ละคน ไม่ได้เป็นคนรกโลก, แต่เป็นผู้ที่ทำให้โลกมีประโยชน์ ให้เจริญไปในทางที่มีประโยชน์.

นี้เรียกว่าเป็นปฏิภิกิริยาที่เกิดขึ้นมา จากความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า กึ่งพุทธกาล.

ที่อาทมาว่าเป็นไสยศาสตร์อยู่บ้างนั้น ก็คือว่าเชื่อตามที่เขากล่าวกัน อย่างที่ไม่พิสูจน์เหตุผลได้, แต่เราไม่ได้เชื่ออย่างมงายไร้สาระ, เราถือเอามาเป็น

ประโยชน์ สำหรับส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป จึงไม่ถือว่าเป็นไสยศาสตร์ คือไม่ใช่ไสยศาสตร์ที่มงาย. แต่ก็ยอมรับว่า ความเชื่อชนิดนี้เมื่อพูดโดยตรง โดยจริงใจ ไม่เข้าไคร่อกไร่ มั่นก็มีวีแววแห่งไสยศาสตร์ ฉะนั้นเราก็ยังชอบคุณไสยศาสตร์ส่วนน้อยอยู่บ้าง.

นี่ก็เพราะว่า เรามีเข็มมุ่งหมาย ที่เขาเรียกกันว่า วัตถุประสงค์นั้น เรามุ่งหมายจะให้ ธรรมานุภาพกลับมาครองโลก มาเป็นที่พึ่งของโลก, คือให้อานุภาพของ พระธรรมกลับมาครองโลก เป็นที่พึ่งของโลก.

ตรงนี้ต้องทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่า ธรรมานุภาพนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นของตายตัว ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ได้, มาก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ได้, เป็นธรรมานุภาพเต็มที่อยู่เสมอ. แต่ที่มันเปลี่ยนแปลงนั้น มันอยู่ฝ่ายมนุษย์เรา ในบางคราวมันโง่เขลาไป ไม่กระทำให้ในทำนองที่ให้เกิดธรรมานุภาพขึ้นคุ้มครองตน, ธรรมานุภาพจึงไม่มาคุ้มครองคน ในบางยุคบางสมัย. ต่อเมื่อเราได้ประพฤติปฏิบัติกันเสียใหม่ให้ถูกต้อง ธรรมานุภาพก็จะกลับมา จึงใช้คำว่า ให้ธรรมานุภาพกลับมาคุ้มครองโลก โดยการกระทำของเราเอง คือของชาวโลกนั่นเอง, ถ้าธรรมานุภาพมาครองโลก โลกนี้ก็รอดได้.

ตอนนั้น ระยนั้น สงครามโลกครั้งที่ ๑ ก็เสร็จไปไม่นาน สงครามใหม่ก็กำลังเกิดอยู่, สงครามญี่ปุ่น ที่เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๘๓—๒๔๘๔ นี้ นั้นมันก็แสดงว่า มีวิกฤตการณ์เลวร้าย เนื่องมาจากที่ธรรมะไม่มีมาครองโลก เพราะมนุษย์หันหลังให้แก่ธรรมะ. เราจะต้องแก้ไขในเรื่องนี้ ให้มีอานุภาพของพระธรรมมาคุ้มครองโลก.

คู่อีกทีหนึ่งแล้ว มนุษย์หลับอยู่ มนุษย์ยังหลับอยู่ มีคัมภีร์เหมือนกลางศึก ไม่มีฟ้าสาธ มันมีคัมภีร์คัมภีร์ มนุษย์มันยังหลับอยู่, หรือจะคู่อีกทีหนึ่งก็ว่า โลก

ทั้งโลกหลับอยู่, มันกำลังเป็นโลกที่หลับอยู่, มันต้องการ การเคาะ การปลุก ให้ตื่นขึ้นมา. นี่เรียกว่าเป็นสิ่งที่ต้องมองดู ว่าโลกนี้มันหลับอยู่จริงหรือไม่? หรือมนุษย์แต่ละคน ๆ ในโลกยังหลับอยู่จริงหรือไม่?

เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายว่า ถ้าไม่รู้จักรักรณะ, ไม่รู้จักใช้ธรรมะ มาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตแล้ว มันก็มีผลเท่ากับหลับอยู่ คือไม่รู้อะไร, อยู่ในความมืดมองไม่เห็นอะไร มันก็ทำอะไรไม่ถูก, ถ้าธรรมะเข้ามา มันก็เกิดอาการที่เรียกว่า ฟ้าสว่าง คือแสงสว่างกำลังเข้ามา จะทำให้มนุษย์ตื่นจากหลับ, มองเห็นอะไรแล้ว ก็ทำสิ่งต่าง ๆ ไปในลักษณะที่ควรทำ.

ถ้าว่ามนุษย์มันหลับ โลกมันหลับ มันก็คือความเสียหายร้ายแรง คือทำผิดหรือเวลาล่วงไปโดยไม่มีประโยชน์ เพราะความหลับด้วยวิชชานี้ มันก็หมดความเป็นมนุษย์, หมดความเป็นมนุษย์ทั้งที่หลับอยู่ น่าสงสาร, หมดความเป็นมนุษย์ โดยไม่รู้สึกรู้ว่า ได้หมดความเป็นมนุษย์. นี้เรียกว่ามันหมดความเป็นมนุษย์ทั้งหลับหมดทั้งหลับมันน่าสงสารมากยิ่งขึ้นไปอีก. ฉะนั้น เราควรจะช่วยกันให้เกิดฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพ, คือให้รู้จักธรรมานุภาพ สำหรับจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริงให้ทันแก่เวลา. นี่ก็คือความหวัง ของการที่จัดให้มีสวนโมกข์ขึ้นมา.

เมื่อได้พุดมาถึงธรรมานุภาพอย่างนี้แล้ว ก็จะพุดต่อไปถึงอานุภาพนั้น ให้ชัดเจนลงไปอีกครึ่งหนึ่ง.

อานุภาพของธรรมมีผลเฉียบขาดทั้งทำผิดและถูก.

อานุภาพของธรรมคืออะไร? อานุภาพของธรรมะ ก็คือกฎของธรรมชาติ ที่มีอำนาจเฉียบขาด บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฎ อย่างไม่ล่าเอียง, คือกฎของ

ธรรมชาตินี้ ไม่รับสินบน ไม่เหมือนพระเป็นเจ้า ตามที่เขาเชื่อกัน. ถ้าเราบนบานศาลกล่าว อ้อนวอนบวงสรวง พระเป็นเจ้าอย่างนั้นอย่างนี้ พระเป็นเจ้าก็ประทานผลที่ต้องการให้; แต่การกระทำอย่างนั้นใช้ไม่ได้ กับกฎของธรรมชาติ หรือธรรมานุภาพ ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ. เราจะติดสินบนกฎของธรรมชาติไม่ได้, เป็นพระเจ้าชนิดที่ไม่รับสินบน, มีอย่างเดียวแต่ว่า เราจะทำให้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ, ไม่ใช่ตามความประสงค์ของพระเจ้า เว้นไว้แต่เราจะพูดโดยอุปมาในภาษากน ว่ากฎของธรรมชาติ นั้น คือความประสงค์ของพระเจ้า.

นี่แหละทุกคนควรจะรู้จัก สิ่งสูงสุดอันนี้เหนือสิ่งทั้งปวง ว่ามีอยู่อย่างไร แล้วอย่าได้กระทำไปให้ผิด หรือผิดต่อกฎนั้น มันจะวินาศเอง. ธรรมานุภาพนั้น ไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่านั้นอีกแล้ว สูงสุดอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง. เราเป็นฝ่ายที่จะต้องง้อโดยส่วนเดียว, ง้อ ในที่นี้ก็หมายความว่า จะประพฤติปฏิบัติให้ตรงตามกฎของธรรมชาติอันเฉียบขาดนั้น.

อาณาภาพของธรรมะนี้ จะมองกันไปในทางไหนก็ได้; ถ้ามองไปในทางผิด ก็คือความวินาศอันใหญ่หลวง เพราะว่าเราทำผิด ทำผิดต่อกฎอันนี้ ก็คือความวินาศอันใหญ่หลวง, ถ้าเราทำถูก ก็ได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวงเช่นเดียวกัน. เราไม่ต้องการความวินาศ เราต้องการความสุขความเจริญ, ฉะนั้นเราก็มองในทางที่จะทำให้ถูกต้องแล้วก็ได้รับผลเป็นความสุขเป็นความเจริญ.

อาณาภาพของธรรมะนี้ **ข้อที่ ๑ สามารถกับทุกซ์ให้แก่ทุกคน**
 ธรรมานุภาพนี้ สามารถกับทุกซ์ให้แก่ทุกคน ไม่ว่าคนนั้นกำลังจะเป็นคนชนิดไหน เป็นชนชาติไหน ศาสนาใดหรืออะไร, ไม่ว่าเขาจะถือศาสนาอะไร ธรรมานุภาพจะช่วยกับทุกซ์ของเขาได้.

พูดอย่างนั้นมันเป็นเรื่องก้าวก่าย ฟังดูแล้วมันละเมิดลวงเกินลัทธิอื่น หรือศาสนาอื่น; แต่เดี๋ยวนี้เราพูดตามความจริง ว่าท่าน จะถือลัทธิศาสนาอะไรอยู่ที่ตามความทุกข์เกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะท่านทำผิดต่อกฎของพระธรรม, ความสุขเกิดขึ้นเพราะท่านทำถูกต้องกฎของพระธรรม. มนุษย์มีชีวิตเหมือนกันหมด ความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์เหมือนกันหมด ไม่ว่าจะถือศาสนาอะไรอยู่; ถ้าเราทำให้ถูกต้องตามกฎนั้นแล้ว จะไม่มีความทุกข์เลย ไม่ว่าจะถือศาสนาอะไรอยู่.

เมื่อกล่าวตามหลักของกฎของธรรมชาติแล้ว เราพูดได้ว่า มนุษย์มีความทุกข์ เพราะทำผิดในขณะแห่งผัสสะ, เมื่อมีการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเราโง่ แล้วเราทำผิดไป มันก็เกิดทุกข์ขึ้นมา. นี้แน่นอนตายตัว ไม่ว่าจะถือศาสนาอะไร เอ้า, เราทำหายเลย เขาจะถือศาสนาอะไรอยู่ที่ตาม ถ้าเขาโง่และทำผิดเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ, ก็ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เขาจะต้องเป็นทุกข์. นี้คุณานุภาพของธรรมะมันครอบงำไปหมด ไม่ว่าจะคนนั้นจะกำลังประกาศตัวว่าถือศาสนาอะไรอยู่ที่ตาม.

ขออย่าถือว่า อาตมาพูดจาละลาบละล้วงคุณหินศาสนาอื่น แต่ว่าพูดไปตามตรง ตามความเป็นจริง เพื่อให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธรรมานุภาพ อันเป็นสิ่งสูงสุด ที่เราต้องการให้กลับมา อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น.

ทีนี้จะพูดไปถึงข้อที่ ๒ ว่า **ธรรมานุภาพ** หรือ **ธรรมะแท้** นี้ **ไม่มีนิกาธ** **ไม่มีขันธ์**; จะพูดว่า ธรรมานุภาพอย่างพุทธ ธรรมานุภาพอย่างคริสต์ ธรรมานุภาพอย่างพราหมณ์ นั้นมันก็ได้ เพราะมันมีแต่ธรรมานุภาพเดียว ในกฎของธรรมชาติ; ในขอบเขตของธรรมชาติทั้งหมด มันมีแต่ธรรมานุภาพเดียว.

ฉะนั้นจึงไม่มีธรรมานุภาพซ้อนกันซ้อนกัน, นิกายนั้นนิกายนี้ ศาสนานั้นศาสนานี้. ธรรมานุภาพนั้นอยู่เหนือการถูกจำกัดด้วยชื่อ ว่าชื่อนั้นชื่อนี้ มันมีชื่ออย่างไรโดยเฉพาะส่วนเฉพาะเวลา เฉพาะเทศะนั้น มันก็ไม่ได้ ไม่เป็นเพศหญิงไม่เป็นเพศชาย ไม่เป็นอะไร โดยสมมติอย่างทีสมมติกัน.

ข้อ ๓ **๕๔๑** **๕๔๒** **๕๔๓** **๕๔๔** **๕๔๕** **๕๔๖** **๕๔๗** **๕๔๘** **๕๔๙** **๕๕๐** **๕๕๑** **๕๕๒** **๕๕๓** **๕๕๔** **๕๕๕** **๕๕๖** **๕๕๗** **๕๕๘** **๕๕๙** **๕๖๐** **๕๖๑** **๕๖๒** **๕๖๓** **๕๖๔** **๕๖๕** **๕๖๖** **๕๖๗** **๕๖๘** **๕๖๙** **๕๗๐** **๕๗๑** **๕๗๒** **๕๗๓** **๕๗๔** **๕๗๕** **๕๗๖** **๕๗๗** **๕๗๘** **๕๗๙** **๕๘๐** **๕๘๑** **๕๘๒** **๕๘๓** **๕๘๔** **๕๘๕** **๕๘๖** **๕๘๗** **๕๘๘** **๕๘๙** **๕๙๐** **๕๙๑** **๕๙๒** **๕๙๓** **๕๙๔** **๕๙๕** **๕๙๖** **๕๙๗** **๕๙๘** **๕๙๙** **๖๐๐** **๖๐๑** **๖๐๒** **๖๐๓** **๖๐๔** **๖๐๕** **๖๐๖** **๖๐๗** **๖๐๘** **๖๐๙** **๖๑๐** **๖๑๑** **๖๑๒** **๖๑๓** **๖๑๔** **๖๑๕** **๖๑๖** **๖๑๗** **๖๑๘** **๖๑๙** **๖๒๐** **๖๒๑** **๖๒๒** **๖๒๓** **๖๒๔** **๖๒๕** **๖๒๖** **๖๒๗** **๖๒๘** **๖๒๙** **๖๓๐** **๖๓๑** **๖๓๒** **๖๓๓** **๖๓๔** **๖๓๕** **๖๓๖** **๖๓๗** **๖๓๘** **๖๓๙** **๖๔๐** **๖๔๑** **๖๔๒** **๖๔๓** **๖๔๔** **๖๔๕** **๖๔๖** **๖๔๗** **๖๔๘** **๖๔๙** **๖๕๐** **๖๕๑** **๖๕๒** **๖๕๓** **๖๕๔** **๖๕๕** **๖๕๖** **๖๕๗** **๖๕๘** **๖๕๙** **๖๖๐** **๖๖๑** **๖๖๒** **๖๖๓** **๖๖๔** **๖๖๕** **๖๖๖** **๖๖๗** **๖๖๘** **๖๖๙** **๖๗๐** **๖๗๑** **๖๗๒** **๖๗๓** **๖๗๔** **๖๗๕** **๖๗๖** **๖๗๗** **๖๗๘** **๖๗๙** **๖๘๐** **๖๘๑** **๖๘๒** **๖๘๓** **๖๘๔** **๖๘๕** **๖๘๖** **๖๘๗** **๖๘๘** **๖๘๙** **๖๙๐** **๖๙๑** **๖๙๒** **๖๙๓** **๖๙๔** **๖๙๕** **๖๙๖** **๖๙๗** **๖๙๘** **๖๙๙** **๗๐๐** **๗๐๑** **๗๐๒** **๗๐๓** **๗๐๔** **๗๐๕** **๗๐๖** **๗๐๗** **๗๐๘** **๗๐๙** **๗๑๐** **๗๑๑** **๗๑๒** **๗๑๓** **๗๑๔** **๗๑๕** **๗๑๖** **๗๑๗** **๗๑๘** **๗๑๙** **๗๒๐** **๗๒๑** **๗๒๒** **๗๒๓** **๗๒๔** **๗๒๕** **๗๒๖** **๗๒๗** **๗๒๘** **๗๒๙** **๗๓๐** **๗๓๑** **๗๓๒** **๗๓๓** **๗๓๔** **๗๓๕** **๗๓๖** **๗๓๗** **๗๓๘** **๗๓๙** **๗๔๐** **๗๔๑** **๗๔๒** **๗๔๓** **๗๔๔** **๗๔๕** **๗๔๖** **๗๔๗** **๗๔๘** **๗๔๙** **๗๕๐** **๗๕๑** **๗๕๒** **๗๕๓** **๗๕๔** **๗๕๕** **๗๕๖** **๗๕๗** **๗๕๘** **๗๕๙** **๗๖๐** **๗๖๑** **๗๖๒** **๗๖๓** **๗๖๔** **๗๖๕** **๗๖๖** **๗๖๗** **๗๖๘** **๗๖๙** **๗๗๐** **๗๗๑** **๗๗๒** **๗๗๓** **๗๗๔** **๗๗๕** **๗๗๖** **๗๗๗** **๗๗๘** **๗๗๙** **๗๘๐** **๗๘๑** **๗๘๒** **๗๘๓** **๗๘๔** **๗๘๕** **๗๘๖** **๗๘๗** **๗๘๘** **๗๘๙** **๗๙๐** **๗๙๑** **๗๙๒** **๗๙๓** **๗๙๔** **๗๙๕** **๗๙๖** **๗๙๗** **๗๙๘** **๗๙๙** **๘๐๐** **๘๐๑** **๘๐๒** **๘๐๓** **๘๐๔** **๘๐๕** **๘๐๖** **๘๐๗** **๘๐๘** **๘๐๙** **๘๑๐** **๘๑๑** **๘๑๒** **๘๑๓** **๘๑๔** **๘๑๕** **๘๑๖** **๘๑๗** **๘๑๘** **๘๑๙** **๘๒๐** **๘๒๑** **๘๒๒** **๘๒๓** **๘๒๔** **๘๒๕** **๘๒๖** **๘๒๗** **๘๒๘** **๘๒๙** **๘๓๐** **๘๓๑** **๘๓๒** **๘๓๓** **๘๓๔** **๘๓๕** **๘๓๖** **๘๓๗** **๘๓๘** **๘๓๙** **๘๔๐** **๘๔๑** **๘๔๒** **๘๔๓** **๘๔๔** **๘๔๕** **๘๔๖** **๘๔๗** **๘๔๘** **๘๔๙** **๘๕๐** **๘๕๑** **๘๕๒** **๘๕๓** **๘๕๔** **๘๕๕** **๘๕๖** **๘๕๗** **๘๕๘** **๘๕๙** **๘๖๐** **๘๖๑** **๘๖๒** **๘๖๓** **๘๖๔** **๘๖๕** **๘๖๖** **๘๖๗** **๘๖๘** **๘๖๙** **๘๗๐** **๘๗๑** **๘๗๒** **๘๗๓** **๘๗๔** **๘๗๕** **๘๗๖** **๘๗๗** **๘๗๘** **๘๗๙** **๘๘๐** **๘๘๑** **๘๘๒** **๘๘๓** **๘๘๔** **๘๘๕** **๘๘๖** **๘๘๗** **๘๘๘** **๘๘๙** **๘๙๐** **๘๙๑** **๘๙๒** **๘๙๓** **๘๙๔** **๘๙๕** **๘๙๖** **๘๙๗** **๘๙๘** **๘๙๙** **๙๐๐** **๙๐๑** **๙๐๒** **๙๐๓** **๙๐๔** **๙๐๕** **๙๐๖** **๙๐๗** **๙๐๘** **๙๐๙** **๙๑๐** **๙๑๑** **๙๑๒** **๙๑๓** **๙๑๔** **๙๑๕** **๙๑๖** **๙๑๗** **๙๑๘** **๙๑๙** **๙๒๐** **๙๒๑** **๙๒๒** **๙๒๓** **๙๒๔** **๙๒๕** **๙๒๖** **๙๒๗** **๙๒๘** **๙๒๙** **๙๓๐** **๙๓๑** **๙๓๒** **๙๓๓** **๙๓๔** **๙๓๕** **๙๓๖** **๙๓๗** **๙๓๘** **๙๓๙** **๙๔๐** **๙๔๑** **๙๔๒** **๙๔๓** **๙๔๔** **๙๔๕** **๙๔๖** **๙๔๗** **๙๔๘** **๙๔๙** **๙๕๐** **๙๕๑** **๙๕๒** **๙๕๓** **๙๕๔** **๙๕๕** **๙๕๖** **๙๕๗** **๙๕๘** **๙๕๙** **๙๖๐** **๙๖๑** **๙๖๒** **๙๖๓** **๙๖๔** **๙๖๕** **๙๖๖** **๙๖๗** **๙๖๘** **๙๖๙** **๙๗๐** **๙๗๑** **๙๗๒** **๙๗๓** **๙๗๔** **๙๗๕** **๙๗๖** **๙๗๗** **๙๗๘** **๙๗๙** **๙๘๐** **๙๘๑** **๙๘๒** **๙๘๓** **๙๘๔** **๙๘๕** **๙๘๖** **๙๘๗** **๙๘๘** **๙๘๙** **๙๙๐** **๙๙๑** **๙๙๒** **๙๙๓** **๙๙๔** **๙๙๕** **๙๙๖** **๙๙๗** **๙๙๘** **๙๙๙** **๑๐๐๐**

ข้อ ๓ คุณก็ไปก็ ธรรมานุภาพนั้นนิพพานเป็นของขวัญ ธรรมานุภาพนี้มีของขวัญสำหรับฝากแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง. ของขวัญนั้นคือนิพพาน หมายความว่า ถ้าเขาปฏิบัติตรงต่อกฎของธรรมชาติแล้วในฝ่ายถูก แล้วเขาก็จะได้รับของขวัญ คือพระนิพพาน, คือชีวิตที่เย็น, ชีวิตที่มีแต่ความเย็น นี้เรียกว่านิพพาน.

แต่เดี๋ยวนี้คนยังหลับหูหลับตาต่อสิ่งที่เรียกว่านิพพาน มักจะสอนกันว่าอย่าเอามาพูด, อย่าเอามาพูด เรื่องนิพพาน มันไม่อยู่ในวิสัยของเรา ฟันสมัยแล้ว; ถ้ามาพูดให้คนสมัยใหม่ฟัง เขานิพพาน เป็นเรื่องครีครระแล้ว. นำหัวที่สุด ที่มีคนกล่าวเมื่อเร็ว ๆ นี้ว่า ผู้มีหน้าที่เป็นนายกพุทธสมาคมบางแห่งนั้น เขาปฏิเสธว่า อย่าเอาเรื่องนิพพานมาพูด เขาไม่ต้องการ เขาต้องการให้พูดเรื่องธรรมะที่เป็นประโยชน์แก่บ้านแก่เมือง.

นี่เราบอกเขาว่า ถ้าเอานิพพานออกเสียอย่างเดี๋ยวแล้ว พุทธศาสนาก็ไม่มีอะไรเหลือ. พุทธศาสนามีสิ่งที่หัวใจ หรือว่าเป็นลักษณะเฉพาะ ก็คือนิพพาน ซึ่งเป็นของขวัญจากธรรมชาติ; เพราะว่าพระพุทธรูปนั้นไม่มีอะไรนอกจากเรื่องของธรรมชาติ. พระพุทธเจ้าทรงค้นพบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ของธรรมชาติ แล้วจึงนำมาสั่งสอน จึงมีเรื่องตรงกันกับกฎของธรรมชาติ. คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีหลักการตรงเป็นอันเดียวกันกับเรื่องธรรมชาติ, เรื่องกฎของธรรมชาติทั้งปวง.

๕ ธรรมชาติก็มีนิพพานให้เป็นของขวัญแก่นมนุษย์ พุทธศาสนาก็มีนิพพานให้เป็นของขวัญแก่นมนุษย์ โดยทำนองเดียวกัน.

แต่พวกมนุษย์เขาชวนกันปิดหูปิดตาเสียเอง ไม่ยอมฟังเรื่องนิพพาน ไม่สนใจเรื่องนิพพาน, เขาถือศาสนาเงิน เขาถือกามารมณ์, อะไร ๆ ก็ล้วนแต่เพื่อกามารมณ์ไปเสียทั้งนั้น. เขามีชีวิตหายใจอยู่ด้วยเรื่องกามารมณ์, เขาหาเงินเป็นวัฏเป็นวน แทบสายตัวจะขาด แล้วเขาก็ใช้เพื่อกามารมณ์. นี้เรียกว่ามันปิดหูปิดตาต่อสิ่งที่เรียกว่านิพพาน เราต้องการจะให้ฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพ ให้คนเห็นโดยแท้จริงว่าสิ่งที่ช่วยเราได้ นั้น ก็คืออานุภาพของพระธรรม.

ข้อที่ ๔ ประชาชนเขาไม่สนใจธรรมะที่เป็นธรรมชาติ, เขาไปสนใจสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ซึ่งคนบางพวก บางยุค บางสมัย เขาบัญญัติขึ้นมา สำหรับให้คนบางพวก บางยุค บางสมัย นั้น ถือเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อผลดีทางศีลธรรม. พวกคนเหล่านี้เป็นคนโง่ พุศุอย่างอื่นไม่มีทางที่จะเข้าใจ จึงต้องพูดแต่ในทางที่ให้เกิดความหวาดกลัว ต่อสิ่งที่เขารู้จักไม่ได้, คือเขาเข้าใจไม่ได้ จะเป็นเรื่องผีสังเทวดา หรือเรื่องพระเจ้ายี่ตามใจ เป็นสิ่งที่เขาเข้าใจไม่ได้ก็แล้วกัน, แล้วก็อ้างเอาสิ่งนั้นมาชู้ เรียกว่าชู้หรือบังกับ ว่าท่านทั้งหลายจะต้องปฏิบัติตามนี้ ๆ แล้วสิ่งเหล่านั้นจะอำนวยประโยชน์ให้แก่ท่านทั้งหลาย. ระบบไสยศาสตร์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ ที่กำลังเหลืออยู่มากมายในโลกนี้แม้ในเมืองของชาวพุทธนี้ ก็มีไสยศาสตร์ ระบาดอยู่ทั่วไป, การนับถือ-พุทธศาสนาก็เลยกลายเป็นไสยศาสตร์ ไป หรือว่าไปแฝดติดกันอยู่อย่างแยกกันไม่ออก.

จะยกตัวอย่างสักคนหนึ่ง ไม่เสียเวลาอะไรนัก เช่นว่าเข้าไปในโบสถ์แล้ว กราบพระพุทธรูป ด้วยความคิดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยได้ อย่างนั้นมัน

เป็นไสยศาสตร์; ถ้าเข้าไปในโบสถ์ กราบพระพุทธรูปด้วยความคิดว่า พระพุทธรูปองค์ทรงค้นพบทางคัมภุช คัมภุชได้ช่วยพระองค์เองแล้วสอนผู้อื่นให้คัมภุชได้ช่วย, เราขอสมัครเป็นสาวกของพระองค์ และขอบพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ แล้วก็กราบลงไป. ถ้ากราบอย่างนี้เป็นพุทธศาสตร์; ถ้ากราบอย่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยเหลือ อย่างนั้นมัน เป็นไสยศาสตร์.

แม้ว่าจะเอาพระมาแขวนคอ พระเครื่อง องค์เล็ก ๆ เอามาแขวนคอ ถ้าแขวนในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยคุ้มครอง อย่างที่เขาแขวนกัน ซื่อซื่อซื่อแขวนนี้ มันก็เป็นไสยศาสตร์. ถ้าเอาพระเครื่องมาแขวนคอด้วยคิดว่า นี่เป็นสัญลักษณ์ของพระองค์ ผู้คัมภุชได้ช่วยพระองค์เอง แล้วมาสอนให้เราคัมภุชได้ช่วย, เราขอบพระคุณ, เราขอมอบกายถวายชีวิตแก่พระองค์ เพื่อมิให้ลืมพระพุทธรูป เราก็เอามาแขวนคอ ถ้าแขวนอย่างนี้เป็นพุทธศาสตร์.

นั่นแหละท่านผู้ให้คิดเถอะว่า พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์นั้น สัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้ แล้วส่วนใหญ่อย่างนี้ เอียงไปสู่ไสยศาสตร์ ทั้งนั้น ไม่เชื่อก็ลองไปตามคนที่เอาพระแขวนคอ ดู ทำเปอร์เซ็นต์ดู ว่าในบรรดาคนที่แขวนพระเครื่องเหล่านั้น เขาคิดนึกอย่างไร. ในที่สุดก็จะได้สติออกมาว่า แขนงในฐานะเป็นวัตถุสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เข้าใจไม่ได้, เหมือนผีสิงเทวดา พระเจ้า อะไรต่าง ๆ นั้น ทั้งนั้นแหละ, จะทั้งนั้นก็ได้. ที่จะแขวนด้วยความรู้สึกว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งพระธรรมแห่งพระพุทธ นี่ยังไม่ค่อยจะมี.

นี่เราต้องการจะให้รู้เรื่องนี้กันเสียให้ชัด ว่าสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งคัมภุชแก่เราได้ นั่น คือสิ่งที่เรียกว่า ธรรมานุภาพ, คืออานุภาพของพระธรรม จะได้รื้อฟื้นสิ่งนั้นขึ้นมา ให้เป็นที่พึ่งได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาธรรมะ ข้อนี้อีกไม่รู้จะโทษใคร, ทำไมเขาจึงไม่ได้ศึกษาธรรมะ ไม่รู้จะโทษใคร, จะโทษพ่อแม่ โทษครูบาอาจารย์ โทษอะไรก็แล้วแต่ มันมีหลายเรื่อง. แต่อยากจะพูดว่า การศึกษาของมนุษย์นั้นไม่ถูกต้องไม่สมบูรณ์ ประชาชนของเราจึงยังถือไสยศาสตร์อยู่; ถ้าการศึกษาถูกต้องและสมบูรณ์ ประชาชนก็จะเลิกถือไสยศาสตร์เป็นแน่นอน. เคี้ยวนี้เมื่ออาจจะหันหน้าไปหวังพึ่งธรรมานภาพ มันก็ต้องพึ่งอานภาพของไสยศาสตร์อย่างเหมือนกับคนหลับ หรือเป็นมนุษย์ที่หลับ เป็นโลกที่หลับ ต่อไปตามเดิม.

ข้อที่ ๕ เคี้ยวนี้ยังมีอีก **สิ่งหนึ่งที่เขาไม่แทรกแซง** ก็คือ **ความ**

เจริญก้าวหน้าในทางวัตถุ. วัตถุที่เขาประคองรัฐขึ้นมาเพื่อส่งเสริมกามารมณนั้น มันมีความยั่วยวนมาก. คนทั้งหลายก็ไปหลงติดในความสุขสนุกสนานทางกามารมณ ยิ่งไม่อยากจะสนใจในเรื่องของธรรมะหรือธรรมานภาพ; เขาก็เลยไปบูชาวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งกามารมณ มีสิ่งที่เรียกว่าเงินเป็นปัจจัย เขาก็ถือศาสนาเงิน, คนเหล่านั้นถือศาสนาเงินทั้งที่ ปากพูดว่าถือพุทธศาสนา, แต่หัวใจของเขานั้นถือศาสนาเงิน จะเรียกว่าถือศาสนา กามารมณก็ได้, จะเรียกว่า ถือศาสนาประโยชน์ก็ได้ เพราะประโยชน์ของเขานั้นคือกามารมณ.

เคี้ยวนี้เขาเจริญกันใหญ่ เจริญทางอุตสาหกรรม เจริญทางเทคโนโลยี. สติปัญญาสามารถมีเท่าไร ก็ระดมทุ่มเทไปในทางที่จะใช้เทคนิคเพื่อแสวงหาปัจจัยแห่งกามารมณ ในแขนงต่าง ๆ กัน จนกล่าวได้ว่า เทคโนโลยีทุกแขนงในโลกนี้ เพื่อประโยชน์แก่กามารมณ สำหรับจะหลอกลวงมนุษย์กันเอง ให้จมติดอยู่ในกามารมณ. ไม่มีเทคโนโลยีแขนงไหน ที่จะใช้ไปในการที่จะแสวงหาธรรมะ, จะปฏิบัติธรรมะให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อให้บรรลุผลโดยเร็ว, ไม่มีใครเคยใช้วิชาเทคโนโลยีในรูปนี้

แบบนี้ แต่ใช้เทคโนโลยีไปในทางแสวงหาคามารมณ์ มาฝั่งตัวเองให้จมมิดลงไปตลอดเวลา.

ข้อ ๖ นั้นแหละ มันจึงมีผลเกิดขึ้น มาว่า **แทนที่มนุษย์จะหวังแสวงหาธรรมานุภาพ, หวังฟังธรรมานุภาพ, เขาก็ไปหลงไหลในสิ่งที่ผิดๆ ของกิเลส, ไม่สนใจธรรมะ** เพราะจะไปบูชากิเลส, ผลก็เกิดขึ้น คือความทุกข์อันยืดยาวใหญ่หลวง ครอบงำโลกอยู่ในปัจจุบันนี้. แทนที่จะคิดฟังพระธรรม ก็ไปคิดฟังพากิเลส. นี่มันเป็นสิ่งที่น่าสลดสังเวช น่าละอาย น่าสะอิดสะเอียนที่สุดสักเท่าไร; แทนที่จะไปหวังฟังธรรมะ กลายเป็นหวังฟังกิเลส บูชากิเลส, เอากิเลสเป็นสิ่งที่สูงสุดไปเสีย. นี้เรียกว่า ฟ้ามันไม่สว่าง มันมีกมิตสนิท เหมือนกับราตรีที่ปราศจากดาวในเวลาทึบ.

นี้เรียกว่าเป็น **สิ่งที่เราจะต้องนึกถึงเป็นครั้งแรก** ว่า **ขอให้เกิดเป็นฟ้าสว่างขึ้นมา คือฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพ.** พวกเราชาวพุทธ ถ้าเป็นพุทธจริงก็จะหวังอย่างนี้, ถ้าเป็นพุทธแต่ปากก็หวังอย่างอื่น.

แล้วก็ไม่เฉพาะแต่พวกเราชาวพุทธเท่านั้น พวกที่กำลังถือลัทธิอื่นที่ไม่ใช่ชาวพุทธ เขาก็กำลังหันมาหาพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อต่อศาสนาที่เป็นไสยศาสตร์ หรือศาสนาที่ไม่อาจจะช่วยตัวเองได้ ต้องหวังพึ่งสิ่งอื่น, นี่เขาก็เมื่อจึงหันมาหาพุทธศาสนา หาที่พึ่งกันใหม่. นี้ก็จะมาเป็นพวกเดียวกันได้ กับชาวพุทธที่มีอยู่ก่อน, แล้วก็ร่วมมือกัน ในการปรับปรุงแก้ไขให้ธรรมะกลับมารองโลก ให้โลกมีธรรมะเป็นที่พึ่ง.

แต่เมื่อคุณแล้วจะเห็นได้ว่า พวกที่ไม่ต้องการอย่างนี้มีมากเหลือเกิน, พวกที่เป็นทาสของกิเลส บุชชาวัตถุนิยม นี้ยังมีมากเหลือเกิน; ถ้าจะเอามาวัดกัน ก็จะเหมือนกับว่า เอามคไปสู้กับช้าง คุณมันยังมากเหลือเกิน, แต่พวกเราที่ไม่ทอดย้ออาตมาจะพูดแทนท่านทั้งหลายด้วยว่า พวกเราก็ไม่ทอดย้อ; แม้ว่ามันจะหนัก หรือยากลำบาก เหมือนกับเอามคไปสู้กับช้างนี้ พวกเราก็ยังไม่ทอดย้อ.

ด้วยเหตุนี้แหละ สวณโมกข์จึงเกิดขึ้น เพราะความไม่รู้สึกรู้สีกทอดย้อ, ไม่รู้สึกรู้สียอมแพ้ ต่อวิกฤตการณ์อันนั้น, เราดิ้นรนกัน จนมีสวณโมกข์เกิดขึ้นมาแล้วก็จะทำหน้าที่ไปตามนั้น เพื่อให้ธรรมานุภาพกลับมาครองโลก กลับมาช่วยโลกตลอดไป, คนส่วนใหญ่รู้จักธรรมานุภาพกันน้อยเกินไป แต่ก็ยังไม่ทอดย้อ.

ธรรมานุภาพจะต้องกลับมา จะต้องสร้างเป็นแสงสว่างขึ้นมา ตามเวลาที่เราจะช่วยกันกระทำ; อย่างที่พูดมาแล้วว่า แม้มันยังไม่ถึงเวลา ๖ โมงเช้า ฟ้ามันยังไม่สว่าง แต่ว่าถ้าเราทุกคนช่วยกันจุดตะเกียงขึ้นคนละดวงทั้งโลก แล้วมันจะเป็นอย่างไร, มันก็ยังสามารถประโชยชน์ได้ ในการที่จะมีฟ้าสว่างทางธรรมานุภาพขึ้นมาคุ้มครองโลกเป็นแน่นอน.

นี่คือข้อแรก หรือข้อที่ ๑ ของสิ่งที่เรียกว่า ฟ้าสว่าง, เป็นฟ้าสว่างทางความรู้สึกรู้สีกต่อธรรมานุภาพ, เป็นฟ้าสว่างในหนทางรอด ในความรอด ของมนุษย์ในโลกนี้.

ข้อที่ ๒ ฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์.

ทีนี้จะพูดถึง ฟ้าสว่าง ข้อถัดไป ข้อที่ ๒ จะเรียกว่า ฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์, ฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์ นี้ขอภัยที่ว่า มันต้องใช้คำที่แปลกหูแก่ท่านทั้งหลาย

บางคน, มันไม่รู้จะใช้คำว่าอะไร มันต้องใช้คำที่เขากำลังใช้กันอยู่ในโลก หรือในประเทศเรา.

สังคมศาสตร์ หรือ *social science* ที่เรียกกันไปทั่วโลก เรียกว่า *social science* วิชาความรู้สำหรับสังคมจะได้ยู่รอดได้ เขาเรียกว่าสังคมศาสตร์; พวกเป็นธรรมชาติๆ ก็ว่า ความรู้ที่จะช่วยให้สังคมอยู่รอดได้ เรียกว่าสังคมศาสตร์. ท่านจะมีคำอะไรเป็นภาษาง่ายๆ เรียกได้ก็ดี, ก็ลองใช้คำนั้นเถอะ. แต่อาตมานึกไม่ออก ก็ต้องใช้คำว่า สังคมศาสตร์ — ศาสตร์เพื่อความรอดพ้นของสังคม หรือว่าศาสตร์ที่จะช่วยสังคม. นั้นมันมีอยู่แล้ว ในโลกนี้เขามีสิ่งที่เรียกว่า สังคมศาสตร์ คือวิชาในแขนงต่างๆ ที่เขามองเห็นว่ามนุษย์จะต้องมี ก็อย่างๆ ก็ตามใจ ทั้งหมดนั้นจะเรียกว่าสังคมศาสตร์ไปหมด.

อาตมาไปเอาบัญญัติของเขามาดูแล้วเห็น โอ มันมาก, มันมากเกินไป เอาแต่ที่สำคัญๆ; เช่น เขาถือว่า มนุษย์นี้จะต้องมีความรู้เรื่องอักษรศาสตร์ คือทางหนังสือ, จะต้องมีความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติทางฝ่ายวัตถุ, จะต้องมีความรู้เรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวกันกำลังเป็นลมหายใจของคนในโลก, จะต้องมีความรู้เรื่องการเมือง, จะต้องมีความรู้เรื่องปรัชญา, จะต้องมีความรู้เรื่องศาสนา, แม้จะย่อยลงไปถึงกับว่า จะต้องมีความรู้เรื่องตรรกวิทยา เรื่องจิตวิทยา, เรื่องอะไรอีกมากมาย ทั้งหมดนี้เรียกว่า สังคมศาสตร์, แต่ไม่มีเรื่องธรรมะที่จะดับทุกข์ได้ รวมอยู่ในนั้น. มันมีอะไรๆ ที่เท่าที่มนุษย์ในปัจจุบันเขาเห็นว่าจำเป็นจะต้องมี เขาก็ระบุนั้นแต่สิ่งเหล่านั้น, เขาไม่ระบุมารู้ทางธรรมะ ที่เป็นกฎของธรรมชาติ ที่เรากล่าวถึงนั้น ว่ารวมอยู่ในสังคมศาสตร์.

สังคมศาสตร์ของเขามีคำว่า ศาสนา แล้วก็ประวัติศาตร์ศาสนาต่างๆ ไปทุกศาสนาก็พอแล้ว ไม่สามารถปฏิบัติดับทุกข์ได้ด้วยศาสนาใดๆ โดยเฉพาะ นี้

เรียกว่า ยังไม่ได้ตัวของพระพุทธศาสนา หรือของธรรมะโดยตรง เข้าไปรวมอยู่ในนั้น เราจึงถือว่า ฟ้ายังไม่สว่างทางสังคมศาสตร์, คือศาสตร์ทั้งหลายที่เขาถือกันว่าเป็น สำหรับสังคมนั้น มันไม่มีธรรมะที่จับทุกซ์ได้ รวมอยู่ในนั้น.

นี่เราอยากจะให้สังคมศาสตร์นี้ เกิดเป็นฟ้าสว่างขึ้นมา ให้คนเหล่านั้น มองเห็นว่า ต้องมีความรู้เรื่องธรรมะที่จับทุกซ์ได้จริง มารวมอยู่ในนั้นด้วย, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมะที่สรุปไว้ในประโยคสั้น ๆ อย่างที่กล่าวแล้วเมื่อตะกันั้นว่า ทำผิดด้วยความโง่ ในขณะที่มีผัสสะทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นจะต้องเกิดทุกซ์, ถ้าทำให้ถูกต้องด้วยความเฉลียวฉลาดในขณะที่มีผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น จะเป็นการจับทุกซ์ หรือไม่เกิดทุกซ์เท่านั้นก็พอแหละ. แต่ความรู้ข้อนี้มันไม่ไปรวมอยู่ในวิชาสังคมศาสตร์ หรือ *social science* ของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน ที่เขาบูชากันนัก. เขามีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมกันอย่างใหญ่หลวง ในสังคมศาสตร์ทุก ๆ แขนง, แต่มันไม่มีแขนงที่จะจับทุกซ์ได้ เราจึงถือว่า สังคมศาสตร์ทั้งหมดนี้ มากมายเท่าไรก็ตามันยังหลับอยู่ ยังมีตมิตอยู่ เหมือนกลางดึกแห่งกลางคืนที่ปราศจากดาว.

เราจึงอยากจะชวนขวย ให้มันมีอาภรณ์ฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์ขึ้นมา, ขอ ให้สิ่งที่เรียกว่า สังคมศาสตร์ ของมนุษย์นั้นแหละ รวมเอาธรรมะ ซึ่งเป็นหลักพระพุทธศาสนาตามกฎของธรรมชาตินี้เข้าไว้ด้วย, เกี่ยวนั้นมันไม่มี. ฉะนั้นเราจึงต่อสู้ ต่อสู้ตลอดมา เพื่อให้คนในโลกเกิดความสนใจ ว่าต้องเอาสิ่งนี้เข้ามารวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าสังคมศาสตร์ จึงจะสมบูรณ์ คือจะช่วยแก้ไขปัญหาของมนุษย์ในโลกได้.

เราชาวไทยเป็นประเทศเล็ก ตามกันประเทศใหญ่ ประเทศมหาอำนาจ, ประเทศที่เราบูชาเขาว่า เจริญรุ่งเรืองไปทุกอย่างทุกทาง นี้ประเทศไทยเราเป็นประเทศเล็ก ต้องตามกันประเทศใหญ่; คำพูดนี้ไม่น่าฟัง แต่มันก็เป็นอย่างนี้, ใช้คำพูดอื่น

มันไม่ตรง แล้วเราก็ ไปคว้าเอาสังคมศาสตร์ ชนิดที่มันไม่ช่วยอะไรได้ มายึดถือ เป็นหลักกับเขาค้วยเหมือนกัน.

หรือถ้าจะเปรียบเทียบให้แคบเข้ามา ก็เรียกว่า การศึกษาในประเทศไทย เรานี้ ก็ไม่ให้ความสำคัญแก่ธรรมะหรือพระพุทธศาสนา; เอาไปไว้เป็นวิชาชนิด ๆ หนึ่ง ในวิชาสังคมศึกษา. เขาเรียกวิชาสังคมศึกษา ศึกษาเรื่องต่าง ๆ ต่าง ๆ หลายเรื่อง มากมาย ที่เขาเห็นว่าจำเป็นที่มนุษย์จะต้องรู้, แล้วก็ มีเรื่องของพุทธศาสนา ชนิดที่เป็น ประวัติบ้าง อะไรบ้าง เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปรวมอยู่ด้วย, ไม่ได้หัวใจของพุทธศาสนา, ไม่มีหัวใจของพุทธศาสนารวมอยู่ในสังคมศึกษาเลย, โดยส่วนย่อยในประเทศก็เป็น อย่างนี้, โดยส่วนใหญ่ของโลกทั้งโลกมันก็เป็นอย่างนี้. นี่คือความหลับหลับตาของ มนุษย์ในโลก เรียกว่ามันยังเป็นมนุษย์หลับ หรือมันยังเป็นโลกที่หลับอยู่.

พุทธบริษัทควรจะรับรู้, ควรจะมองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้, แล้วช่วย กันต่อสู้แก้ไข เพื่อให้เกิดฟ้าสาบทางสังคมศาสตร์ หรือแม้สังคมศึกษาในประเทศไทย ว่าจะต้องมีธรรมะสำหรับดับทุกข์ของมนุษย์ได้จริง รวมอยู่ด้วย.

เอาละ, เราทุกคนที่มองเห็นแล้วนี่ มาช่วยกัน มาร่วมมือกัน ต่อสู้ทุกวิถี ทาง คือช่วยทำให้เกิดความรู้อันถูกต้องขึ้นมา ไล่สันโลกได้ก็ยิ่งดี ว่านั่นมันไม่พอ, นั่นคือความวินาศของโลก. ถ้าโลกรู้แต่เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมือง เรื่องวิทยาศาสตร์ สำหรับส่งเสริมกิเลส ให้กิเลสหนาขึ้น ๆ แล้ว ส่วนที่จะดับกิเลสนั้นไม่รู้กันเสียเลย อย่างนี้แล้ว โลกไม่วินาศนั้นมันเป็นไปได้ โลกมันต้องวินาศ, โดยที่กอดมาไม่ได้ ตัดเสกบพบาทอะไรเลย.

เรามีความรู้เรื่องอะไรบ้างก็ไปดูเถอะ : เรียนหนังสือ ก็เรียนเพื่อส่งเสริมกิเลส เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมือง เรื่องการปกครอง เรื่องอะไรก็ตามมันล้วนแต่เพื่อส่งเสริมกิเลส; ส่วนเรื่องที่จะเช่นฆ่ากิเลสนั้น มันไม่รวมอยู่ในสังคมศาสตร์ หรือสังคมศึกษา ดังที่กล่าวแล้ว.

ในบางที่ บางแห่ง บางประเทศ ถือว่า คำสอนเรื่องอนัตตาทันทำลายโลก, คำสอนเรื่องสันโดษ กัตติ เรื่องนิพพาน กัตติ เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ. มีชาวพุทธชั้นหัวหน้าหน่วยสังคมเห็นว่า เรื่องนิพพานนี้เป็นเรื่องที่น่ารังเกียจ, เขาเองไม่ชอบเพราะมันไม่มีรสชาติอะไร, แล้วยังพาลกล่าวหาว่า เรื่องนิพพานนี้เป็นเรื่องถ่วงความเจริญของประเทศชาติ. ถ้าพลเมืองไปสนใจเรื่องนิพพานกันเสียหมดแล้ว ประเทศชาติจะล่มจม. นี้ดูเขาหลับตาพูดสิ แล้วยังกำลังมีอยู่จริงๆ แม้ในประเทศไทย.

นี่ขอให้เรามองเห็นอันตรายอันนี้ ช่วยกันต่อสู้ ช่วยกันแก้ไข ให้มันมีความเข้าใจอันถูกต้องเสียใหม่ ว่าต้องมีความรู้เรื่องสังคมศาสตร์ หรือสังคมศึกษา ที่ถูกต้อง, แล้วจะเป็นที่ปรากฏชัดออกมาว่า เรื่องธรรมะที่ดับทุกข์ได้นั้น เป็นเรื่องยอดสุดของสังคมศาสตร์. สังคมศาสตร์ทุกๆแขนง ให้มันสูงสุดอยู่ที่ความรู้เรื่องดับทุกข์ ธรรมะที่ดับทุกข์ได้, นั่นคือสังคมศาสตร์หัวหน้า สังคมศาสตร์ตัวนำ, สังคมศาสตร์อื่นๆ จะต้องเป็นไปตามหลัง หรือสนับสนุนสังคมศาสตร์ที่เป็นตัวธรรมะที่ดับทุกข์ได้.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นการศึกษานี้ เคียวนี้เขาจัดการศึกษาลงทุนกันแพ่งมาก ในประเทศนี้, แต่แล้วเพื่อส่งเสริมการเมือง เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ ให้มันเป็นบ้านหลังยิ่งๆขึ้นไป. เขาไม่ได้จัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมศีลธรรม. นี้กล่าวพูดอย่างนี้ว่า รัฐบาลไม่ได้จัดการศึกษา ไม่ได้ทุ่มเทการศึกษา เพื่อส่งเสริมศีลธรรม,

หรือทำความสงบราบรื่นให้แก่มนุษย์, แต่จัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งทำให้โลกนี้มันเป็นบ้าเป็นหลังยิ่งขึ้นทุกที.

นี่ขอให้เข้าใจ ว่ากำลังทำผิดกันอยู่อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าสังคมศาสตร์ คือวิทยาที่จำเป็นสำหรับสังคมในโลก.

เรามีสวนโมกข์ โดยมีเจตนาที่จะให้เกิดฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์, คือเกิดฟ้าสว่างทางวิทยา ที่จะช่วยให้มนุษย์ลืมหูลืมตา แล้วดับทุกข์ได้, นี่ฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์.

เดี๋ยวนี้มันยังไม่ไฉฉล มันไม่สว่าง มันเหมือนกับกำลังหลับสนิทในเวลา กลางดึก แห่งราตรีที่ปราศจากดาว, มันก็หลับกรนพี ๆ อยู่, ไม่เกิดฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์ เพราะว่าไปบูชาศาสตร์ทั้งหลายที่ส่งเสริมกิเลส แล้วก็เกลียดชังศาสตร์โดยเฉพาะที่จะเช่นฆ่ากิเลส. ถ้าจะศึกษาอะไรบ้าง ก็จัดให้เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมกิเลสไปเสียหมด มันจึงเป็นเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ ความเคียดแค้นวุ่นวาย ระส่ำระสาย ทนทุกข์ทรมาน อยู่ทั่วไปในโลก; เพราะฟ้ามันไม่สว่างทางสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ชาวโลกทั้งหลาย เขาถือกันเป็นหลัก ๆ ทุ่มเทกำลัง เพื่อจะศึกษากันคว่ำกันอยู่ทั่วทั้งโลก, ศึกษาสังคมศาสตร์ชนิดที่ส่งเสริมกิเลส แทนที่จะเป็นการเช่นฆ่ากิเลส.

ดังนั้น เรามาช่วยกันต่อไปอีก ว่าจะส่งเสริมให้เกิดฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์ อย่างน้อยที่สุดก็ในประเทศชาวพุทธของเรา, ประเทศที่เป็นเมืองพุทธของเรา ควรจะลืมหูลืมตาในขั้นนี้; เมื่อประเทศอื่นเขาไม่ลืมหูลืมตา มันก็ยังทำอะไรเขาไม่ได้, เราเองก็ลืมหูลืมตาเสียก่อน แล้วก็จะได้ช่วยเหลือให้ผู้อื่นลืมหูลืมตาได้ด้วย.

เดี๋ยวนี้ภายในประเทศของเรา เราก็ไม่ได้ทำให้เกิดฟ้าสว่างทางธรรม-
ศาสตร์ ทางพระธรรม, ประชาชนของเรา จึงไม่รู้จักพระพุทธศาสนาของตนเอง,
เป็นคนโง่ จนศาสนาอื่นเขามาซื้อตัวเอาไปเสียได้ ค่ายสินจ้างรางวัลเพียงเล็ก ๆ
น้อย ๆ ก็ทำให้ชาวพุทธที่ไม่รู้จักพุทธถูกซื้อเอาไปได้ กลายเป็นถือศาสนาอื่น. อย่าง
นี้แล้วจะไปโทษใคร, ทำไม่ไม่โทษตัวเอง. คอมมิวนิสต์ไม่ทันมา พุทธศาสนามัน
หมดเสียแล้ว, มั่วแต่ร้องตะโกนว่าคอมมิวนิสต์มาพุทธศาสนาหมด คอมมิวนิสต์มาพุทธ-
ศาสนาหมด, ไม่มองดูให้ถี่ ยังหลับหูหลับตาอยู่, ไม่มองให้ถี่ว่า เดี่ยวนี้พุทธศาสนามัน
หมดแล้ว ทั้งที่คอมมิวนิสต์ยังไม่มา, เพราะว่า ประพฤติผิดต่อหลักธรรมะในพุทธ-
ศาสนา กลายเป็นไสยศาสตร์ไปหมดแล้ว. นี่พุทธศาสตร์กลายเป็นไสยศาสตร์ไปหมด
แล้ว ก็ยังไม่รู้สึกตัว. นี่คอมมิวนิสต์ไม่ได้ทำนะ ชาวพุทธทำกันเอง ทำให้พุทธศาสนา
หมด, แล้วก็ไปโทษคอมมิวนิสต์มาพุทธศาสนาหมด. นี่คือการที่ฟ้ามันไม่สว่างทาง
สังคมศาสตร์.

ขอให้พวกเราทุกคนสนใจกันเป็นพิเศษ คือให้แสงสว่างของธรรมะนี้
นำมนุษย์ นำโลก, แล้วจะรอดได้ เพราะว่าแสงสว่างนำไปอย่างถูกต้อง. แสงสว่าง
ของสังคมศาสตร์นี้ต้องถูกต้อง คือมีเรื่องธรรมะที่ดับทุกข์ได้ เป็นหลักเป็น
ประธาน. อย่าเอาวิชาความรู้เทคโนโลยีทั้งหลาย ที่นำไปสู่ความเป็นทาสของกิเลส มา
เป็นผู้นำเลย. นี่มันไม่รู้จะไปทางไหน คนไม่รู้จะไปทางไหน, เกิดมาเป็นมนุษย์ทำไม
จะได้อะไร เขาก็ไม่รู้, เพราะว่าวิชาสังคมศาสตร์ในโลกปัจจุบันนี้ มันหลับหูหลับตา
มันไม่มีอาการที่เรียกว่าฟ้าสว่างเสียเลย.

เราเรียกตัวเองว่า ชาวพุทธ ก็รักษาความหมายของคำว่า พุทธ ไว้ให้ถี่ ๆ,
พูดมาหลายครั้งแล้ว แต่ก็ยังจะต้องพูดอีก เพราะบางคนไม่สนใจจะจำ, อะไรมันหนา
ก็ไม่รู้ พูดก็ครั้ง ๆ ก็ฟังไม่ค่อยจะดู และไม่ค่อยจะจำ ว่า พุทธะ นั้น แปลว่า ผู้รู้

ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; เดียวกันมาเป็นชาวพุทธที่หลับ. ถ้าหลับอยู่เขาไม่เรียกว่าชาวพุทธ-
 คอก เพราะพุทธะ แปลว่าตื่น ตื่นจากหลับ, ถ้ายังหลับอยู่มันก็ไม่เป็นชาวพุทธคอก
 ยิ่งโง่ต่อการดับทุกข์ แล้วก็ยังหลับ, แล้วก็ยังไม่เป็นชาวพุทธ. ฉะนั้น จะต้องพยายาม
 ที่จะให้ตื่น; พุทธะ แปลว่า ตื่น, พอตื่นลืมหลืมตา ก็รู้อะไรได้, รู้อะไรได้แล้วก็ทำ
 ถูกต้อง, แล้วมันก็เบิกบาน สดชื่น แจ่มใส สงบเย็น นั่นเป็นชาวพุทธ.

เป็นหรือยัง? เราเองเป็นหรือยัง? ใครเป็นหรือยัง ไปทดสอบของตัว
 เองดู ว่าเป็นชาวพุทธแล้วหรือยัง? ก็เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้วหรือยัง?
 ถ้ามันตื่นจริง ก็เรียกว่าตื่นแล้ว ๆ, แล้วมันก็มีฟ้าสาธทางสังคมศาสตร์แล้ว, มีฟ้าสาธทาง
 วิชาความรู้ที่จะช่วยมนุษย์ให้รอดแล้ว ก็โลกได้เดินไปในทางของแสงสว่างแล้ว.

เดี๋ยวนี้ อยากจะเรียกว่า ฟ้าสาธทางสังคมศาสตร์มันขึ้นบ้าง แม้บาง
 ส่วน :-

๑. เพราะรู้สึกว่ายาวชนของเรา ที่เป็นนักศึกษา เป็นนิสิตอะไรก็ตาม
 ในประเทศไทยนี้ สนใจธรรมะกันมากขึ้น. ถ้าเทียบกันกับ เมื่อ ๕๐ ปีก่อนโน้น
 แล้วไกลกันลิบ, นักเรียนนักศึกษานั้นไม่สนใจธรรมะ ที่เรียกกันว่า ทำสมาธิ ทำวิปัสสนา
 นี้ไม่สนใจ. เดิวนั้นก็มีนักศึกษา มีสติปัญญา สนใจในเรื่องของสมาธิ วิปัสสนา กัน
 มากขึ้น.

๒. แล้วยังแผ่ขยายไปถึงเมืองนอก ประเทศนอก ที่เรารู้ได้ ก็คือพวก
 ฝรั่งเศสเขามากันมากขึ้น, เขียนจดหมายมาติดต่อกันมากขึ้น ล้วนแต่มีความประสงค์จะ
 ศึกษา หรือจะปฏิบัติความรู้ชนิดที่เรียกว่า สมาธิ หรือวิปัสสนา ด้วยกันทั้งนั้น.
 นี่ยังเป็นที่น่าพอใจ หรือว่าความหวังที่กลับมา หรือจะเรียกว่าเป็นฟ้าสาธในทางความ
 หวัง ที่สังคมศาสตร์อันมีประโยชน์จะกลับมา. แล้วมันก็จะได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ.

อาตมาเชื่อว่าจะต้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะว่าสังเกตเห็นจาก สมาคมศึกษา พุทธศาสนา ปฏิบัติพุทธศาสนา มีมากขึ้น, บางหน่วย หรือบางแห่ง มีนักศึกษา ระดับมหาวิทยาลัยไปชุมนุมกันอยู่ เพื่อศึกษาและปฏิบัติ เป็นจำนวนพันก็มี, อย่าตกใจ ว่าจำนวนพันก็มี. เราก็คว่ามันไม่น่าจะถึง แต่ว่ามันก็มี ได้ข่าวว่ามันก็มี แม้ว่ามันจะมีผิด ๆ ถูก ๆ บ้าง ก็ไม่เป็นไร มันก็ยังดี เพราะมันเป็นที่แน่นอนว่า เขาได้สนใจกัน ขึ้นแล้ว เขาได้สนใจแสวงหาหนทางรอดตามทางของธรรมะเพิ่มมากขึ้น.

พวกที่เบียดศาสนาที่มีพระเจ้า เขาก็หันมาหาศาสนาพุทธ ที่ไม่มีพระเจ้า อย่างบุคคล. ศาสนาส່วนมากมีพระเจ้าอย่างบุคคล, มีความรู้สึกอย่างบุคคล โกรธได้ รักได้ ให้อภัยได้ ให้อภัยได้ ด้วยเจตนาของพระเจ้าเอง, สอนให้คนทุกคนบูชาอ่อนน้อม พระเจ้าเหล่านั้น. ที่นี้ คนจำนวนหนึ่งในโลกนี้ เกิดเกลียดชังศาสนาชนิดนั้น แล้วก็ หันมาหาพุทธศาสนา ที่ไม่ต้องมีพระเจ้าชนิดนั้น; ถ้าจะเรียกว่าพระเจ้านี้ก็เป็น อย่างอื่นแหละ คือ พระเจ้าที่มีใช้บุคคล, พระเจ้าที่รักไม่เป็น โกรธไม่เป็น, พระเจ้าที่ ยุติธรรมที่สุด ไม่รับสินบน. ถ้าว่าชาวต่างประเทศที่ถือศาสนาอื่น เขาหันมาถือ หรือ มาสนใจก็ตามเถอะ พุทธศาสนาแล้วมันมีเหตุผลอย่างนี้ทั้งนั้น มันมีเรื่องราวอย่างนี้ ทั้งนั้น. นี้เรียกว่าเป็นที่น่าพอใจอยู่บ้าง.

๓. แล้วว่า ผลของสงครามนี้ เราจะมองดูกันในแง่ดี ว่าสงครามนี้จะเลวร้ายอย่างไรก็ตามใจมันเถิด, แต่ผลในแง่ดี ก็มีอยู่ทางหนึ่ง คือว่ามันบีบคั้นคน ให้แสวงหาความดีทุกซกกันมากขึ้น; ถ้าคนแสวงหากันมากขึ้น มันต้องพบธรรมะ อันแท้จริง อย่างที่มีอยู่ในพุทธศาสนา นี้ เป็นแน่นอน. เราขออย่างเดียวแต่เพียงว่า ให้คนที่เขาเบียดสงคราม เบียดความเลวร้ายของสงคราม เบียดผลอันทนทุกข์ทรมานของ สงคราม, แล้วหันมาหาสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้ เขาจะต้องมาพบสิ่งนี้ เพราะว่าสิ่งอื่นมัน ไม่มี. ดังนั้นเราก็จึงมีความหวังขึ้นมาบ้าง มีความพอใจเพิ่มขึ้น เมื่อได้ทราบว่ามันมี,

มีบุคคลชนิดนี้, ถ้ามันมีบุคคลชนิดนี้แล้ว มันก็เป็นผลดี, แล้วสังคมศาสตร์ในโลกนี้ก็จะเปลี่ยนแปลง.

อาตมาพูดอย่างสั้น ๆ สั้นอย่างที่เรียกว่า สร้างวิมานในอากาศ เอาเองว่า ถ้าเมื่อไรพวกศาสตราจารย์ทั้งหลาย ในมหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ของโลก ทั่วไปทั้งโลก พวกศาสตราจารย์เหล่านั้นเขามองเห็นข้อนี้ เขารู้ข้อนี้ เขาช่วยกันตั้งระบบการศึกษาใหม่ ให้ประเทศหรือรัฐบาลของเขาปรับปรุงการศึกษาใหม่ หันมาในทางที่จะศึกษาธรรมะ อันเป็นกฎของธรรมชาติ เพื่อจะดับทุกข์ได้จริงกันแล้ว มันจะเร็วขึ้นอีกมาก; เพราะว่ามหาประเทศเหล่านั้นเขาเป็นผู้นำ นำอยู่ทุกอย่าง. ถ้าเขาเกิดนำในทางสังคมศาสตร์ที่ถูกต้องขึ้นมาแล้ว โลกมันก็ต้องเปลี่ยน ขึ้นศักราชใหม่, เป็นโลกที่หวังได้ว่าจะมีสันติสุข หรือสันติภาพอันถาวร.

เอาละ, ขอร้องให้พวกเราทั้งหลายทุกคน ที่ได้ทราบอย่างนี้ หรือได้มองเห็นอย่างนี้ ก็ช่วยกันต่อไป ร่วมมือกัน ในการที่จะทำให้เกิดฟ้าสว่างทางสังคมศาสตร์. อย่ามัวหลับหูหลับตา เรียนศาสตร์ที่มันไม่อาจจะช่วยได้ โดยเฉพาะไสยศาสตร์นั้น อีกละ, จงตื่นขึ้นลืมหูลืมตา แม้ในเวลาตีในราตรีที่ปราศจากดาว, ลูกขึ้นจุดตะเกียงกันเถิด, จุดตะเกียงกันขึ้นมา สว่างไสวทั่วไปทั้งโลก, นี้สังคมศาสตร์จะมีอาการฟ้าสว่างที่จะช่วยโลกได้จริง.

นี่เวลาหมดแล้ว พูดเพียง ๒ ข้อเท่านั้นเวลาหมดแล้ว อาตมาก็ต้องขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ แล้วก็จะได้พูดต่อไป ในเรื่องที่ยังค้างอยู่ในวันหลัง. ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้า จะได้สวดบทธรรมะเป็นคณสาขายาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะสืบต่อไป.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๒ —

๙ เมษายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางการเมือง.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบุชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ ต่อไปตามเดิม.

นี่เป็นเรื่องที่ต้องขออภัย อย่างที่ใคร่ขออภัยไปแล้ว แล้วก็ขออภัยซ้ำอีกครั้งหนึ่งในวันนี้ว่ามันจำเป็นสำหรับอาตมา ที่จะต้องพูดเรื่องนี้ ซึ่งเป็นการเขียนด้วยปาก แล้วเอาไปพิมพ์เป็นถ้อยหนังสือทีหลัง. เรื่องนี้มันต้องทำวันไม่ได้ ก็หนังสือเล่มหนึ่งมีชื่อว่า ๕๐ ปีของสวนโมกข์ จึงต้องเปลี่ยนการบรรยาย ที่เคยบรรยายเรื่องธรรมะโดยตรง มาบรรยายเป็นเรื่องบันทึก เรื่องวิพากษ์วิจารณ์ มีลักษณะเกี่ยวข้องกับการเมือง เป็นต้นบ้าง อย่างที่จะได้พูดต่อไป. ถ้าว่าโดยที่จริงแล้ว ในคำบรรยายเหล่านั้น ก็เป็นธรรมะเจืออยู่ด้วย เป็นระยะ ๆ จนตลอดเรื่อง เพราะว่าแม้ที่สุดแต่ การเมือง มันก็เป็นเรื่องศีลธรรม.

ทุกเรื่องเป็นศีลธรรม.

ข้อนี้ขอให้ท่านทั้งหลาย มีความรู้ความเข้าใจ อย่างชัดเจนถูกต้องไว้ด้วยว่า **ศีลธรรมคืออะไร?** คำตอบที่กว้างกรอบจักรวาลก็มีว่า ศีลธรรมคือปัจจัยแห่งสันติภาพ, ศีลธรรมคือปัจจัยแห่งสันติภาพ; ดังนั้น ถ้าอะไรมันเป็นปัจจัยแก่สันติภาพ อันนั้น เรียกว่า ศีลธรรม หมด.

การเมืองถ้าบริสุทธิ์ถูกต้อง มันก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพ; เว้นแต่ จะเป็นการเมืองเรื่องสกปรก คือเรื่องหลอกลวง.

เรื่องเศรษฐกิจก็ดี ก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพ ในเมื่อทำไปอย่างถูกต้อง เศรษฐกิจก็เป็นศีลธรรม ด้วยเหตุนี้.

การปกครองก็ดี ถ้ามันเป็นไปอย่างถูกต้องแล้ว ไม่คดโกงกันแล้ว มัน ก็เป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ; ดังนั้นการปกครองจึงเป็นศีลธรรม.

แม้ที่สุดแต่การทหาร ฟังดูให้ตี ถ้ามันเป็นไปอย่างถูกต้องตามธรรม เพื่อ ความยุติธรรม ก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพ : ดังนั้น กิจการทหารที่บริสุทธิ์มันก็เป็น ศีลธรรม. แต่พูดอย่างนั้นมันถูกคำ แล้วก็เคยถูกคำมาแล้ว เอาไว้ให้อาตมาคนเดียวกันได้ ท่านทั้งหลายไม่ต้องพูด.

เอาเป็นว่า ถ้าสิ่งใดเป็นปัจจัยแก่สันติภาพแล้ว สิ่งนั้นเรียกว่าศีลธรรมไป หมด. แม้ที่สุดแต่สิ่งที่เรียกว่าอาชีพเฉพาะคน อาชีพของแต่ละคน เมื่อเขาทำอย่าง ถูกต้องแล้ว ก็เป็นปัจจัยแก่สันติภาพของทุกคน; ดังนั้น แม้อาชีพที่ประกอบ

เพื่อปากเพื่อท้อง มันก็ยังคงเป็นศีลธรรมอยู่ดี. นี่ก็คือความหมายของคำว่า ศีลธรรม บังคับแห่งสันติภาพ.

ทีนี้ ถ้ารู้จักฟังแล้ว เรื่องเกี่ยวกับการเมือง การเศรษฐกิจ การอะไรก็ตาม มันก็เป็นเรื่องศีลธรรม หรือเรื่องธรรมะไปหมดสิ้น. ขอให้ท่านทั้งหลายคอยตั้งอกตั้งใจเลือกเก็บเอาเอง.

หัวข้อใหญ่ ของเรามีว่า ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์; หมายความว่า ระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ขึ้นมา นี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงปีนั้น มัน มีอะไรที่มีลักษณะเป็นฟ้าสว่าง คือพ้นจากความมืด, มีอาการสว่างขึ้นมาเพื่อแสงสว่าง จะมีฟ้าสว่างสักกี่ชนิด เราก็จะได้เอามาทุกคน. ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ หมายถึงอย่างนี้.

ครั้งที่แล้วมาก็พูดถึง ฟ้าสว่างทางธรรมชาติ และทางสังคมศาสตร์. วันนี้จะพูดถึง ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย.

ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย.

นี่คนที่เขาไม่หวังที่อยู่ก่อนแล้ว เขาก็พูดว่า นี่บ้าแล้ว พูดการเมืองอีกแล้ว เพราะพูดว่า ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย, เขาชินหูกันแต่เรื่องการเมือง เรื่องประชาธิปไตย.

ทำไมอนาคตจะต้องพูดกับท่านทั้งหลาย หรือจะตบมันทีกลงไปในหนังสือพิเศษเล่มสำคัญนั้น ว่า ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย? ทำไมจะต้องพูดถึงประชาธิปไตย?

ข้อแรก เพราะว่าประชาธิปไตยในเมืองไทย มันเกิดพร้อมกันกับสวนโมกข์, เกิดในปีเดียวกัน สวนโมกข์แก่กว่า ๑ เดือนด้วยซ้ำไป, นี้ มันเกิดพร้อมกับสวนโมกข์; ฉะนั้นต้องเอามาพูดถึงบ้าง.

ที่นี้ ข้อที่สองพุทธศาสนามีวิญญาณแห่งประชาธิปไตย; หลักพุทธศาสนาโดยเฉพาะการปกครองสงฆ์ มันมีวิญญาณหรือเจตนารมณ์ แห่งประชาธิปไตย, ดังนั้นเราเอามาพูดได้.

และข้อที่สาม ควรพูดไปอีกว่า โดยธรรมชาตินี้ เรามีลักษณะแห่งประชาธิปไตยด้วยกัน, คือเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, เรามีกิเลสอย่างเดียวกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน, มีห้วงอกเดียวกัน ก็ต้องต่อสู้กับความทุกข์ทรมาน, เจตนาแห่งประชาธิปไตย มันอยู่ในคนทุกคนโดยหลักของธรรมชาติ.

ที่นี้ ข้อที่สี่ ไปถึงหมู่สงฆ์ คณะสงฆ์ ก็มีการอยู่กันอย่างระบบประชาธิปไตย, สังฆกรรมทั้งหลายมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย, มันเกี่ยวข้องกันอยู่กับพุทธบริษัทอย่างนี้.

ข้อที่ห้า แม้จะพูดให้ละเอียดลงไป ในระบบร่างกาย ของคนเรา ร่างกายของคนเราแต่ละคน ๆ นี้ ประกอบไปด้วย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อะไรต่าง ๆ ก็ส่วน ๆ มันต้องอยู่กันอย่างระบบประชาธิปไตย ก็ต้องกลมกลืนกัน สม่่าเสมอกัน, มีสัดส่วนที่รวมกันได้, ไม่เกิดทะเลาะกัน ว่าหัวดีกว่าเท้า หรือว่าเท้าดีกว่ามือ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะประชาธิปไตย มันก็เดียวกัน มันก็ทะเลาะกัน, เทียนี่อะไรทุก ๆ ภาค ทุก ๆ ส่วนของร่างกายเรา มีกิริยาอย่างก็เรียบร้อย ก็ต้องร่วมมือกันอย่างระบบประชาธิปไตย ชีวิตมันจึงจะรอดอยู่ได้.

ที่นี้ ระบบประชาธิปไตย เป็นระบบครองโลก หรือเกี่ยวถึงกันไปหมดทั้งโลก; ถ้าว่าระบบนี้มันมีคิมิตแล้วก็ทั้งโลกมันจะมีคิมิต, แล้วมันก็กำลังมีคิมิต เพราะว่าความเป็นประชาธิปไตยมันไม่ค่อยจะมี.

เอ้า, ที่นี้เราก็มารู้จักกันเสียจะดีกว่า อย่าหาว่าพูดนอกเรื่องของธรรมะ, อย่างกล่าวหาว่าเป็นนักการเมือง พูดเรื่องการเมืองไปเสีย. ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตยนี้ มุ่งหมายอย่างนี้.

ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตยต้องมีศีลธรรมเป็นรากฐาน.

ที่นี้รู้ว่า ฟ้าสว่างอย่างไร, ทางประชาธิปไตยนั้นฟ้าสว่างอย่างไร? ทุกสิ่ง ๆ ก็ว่า คือการทำให้ศีลธรรมกลับมาเป็นรากฐานของประชาธิปไตย. ประชาธิปไตย นั้นมันดี ต่อเมื่อมีศีลธรรมเป็นรากฐาน; ถ้าไม่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน มันก็เป็นประชาธิปไตยโกง.

คุณเหมือนจะเคยพูดมาบ้างแล้ว ว่าประชาธิปไตยโกงนั้นมันร้ายกาจอย่างไร, คือ ประชาชนทั้งหลายไม่มีศีลธรรม. แต่ถึระบบประชาธิปไตย มันก็มีโอกาสที่จะใช้กิเลสของตนอย่างเสรี, แต่ละคน ๆ มีเสรีภาพที่จะใช้กิเลสของตนอย่างเต็มที่ แล้วจะทนไหวหรือ ในเมื่อทุกคนใช้กิเลสของตนอย่างเต็มที่. เมื่อประชาชนทุกคนมันไม่มีศีลธรรม มันโกง มันก็เลือกผู้แทนโกง อึกไม่ก็วันจะเลือกผู้แทนอยู่แล้ว. ระวังให้ดี อย่าเป็นประชาชนโกง, เลือกผู้แทนโกง, มันจะเป็นการทำลายมากเกินไป.

เมื่อประชาชนเลือกผู้แทนโกง ก็ได้ผู้แทนโกง ผู้แทนโกงทั้งหลายไป ประกอบกันเป็นรัฐสภา ก็เป็นรัฐสภาโกง รัฐสภาโกง ไปตั้งคณะรัฐบาล ก็เป็นคณะรัฐบาลโกง เจ้าหน้าที่ทุกคนก็เป็นคนโกง โกงกันทั้งบ้านทั้งเมือง จนกระทั่งพระเจ้า พระสงฆ์ก็ไม่เว้น. หรือจะโกงขึ้นไปถึงเทวดา เพราะว่าคนโกงมันทำบุญทำกุศล ไปเกิดเป็นเทวดา มันก็เป็นเทวดาโกง โกงกันหมดทั้งจักรวาล แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร?

ประชาธิปไตยจึงต้องมีศีลธรรมเป็นรากฐาน ไม่อย่างนั้นจะเป็นประชาธิปไตยไม่ได้. ที่พูดกันว่า ประชาธิปไตยดีกว่าระบบใด นั้นหลับตาพูด. คนไทยนับถือฝรั่งเป็นอาจารย์ เมื่อฝรั่งเขาว่าอย่างไร ก็พูดตามกันไป อย่างนั้น ว่าประชาธิปไตยนี้เพื่อประชาชน ของประชาชน โดยประชาชน ; แต่ลืมพูดไปว่าที่มีศีลธรรม.

ประชาชนตามความหมายธรรมดา มันไม่ได้มีศีลธรรมนี้ ที่นี้เมื่อประชาชนไม่มีศีลธรรม นั้นมันคือโง่งอย่างที่ว่ามาแล้ว ; ถ้าอย่างนี้แล้วเป็นเผด็จการเสียดีกว่า ดีกว่าประชาธิปไตย, ถ้าคนยังโง่งกันอยู่ในระดับธรรมดาทั่วไปแล้ว มีระบบเผด็จการดีกว่าประชาธิปไตย.

เมื่อไม่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว ระบบประชาธิปไตยนั้นแหละ จะเป็นระบบที่เลวร้ายที่สุด แห่งระบบทั้งหลาย, มีเผด็จการเสียดีกว่า. อาตมาก็เคยพูดอย่างนี้แล้วก็ถูกตำว่า เฮ้, นิยมระบบเผด็จการอีกแล้ว ; นั้นมันเป็นเพราะว่าคนเหล่านั้นไม่รู้ว่ เผด็จการ ก็อะไร.

ควรรู้จักคำ “เผด็จการ” ให้ถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้คนเกือบทั้งหมดในประเทศไทยเรา นี้ ไม่ใช่อดีต หรือแก๊งว่าใครไม่รู้จักคำว่า “เผด็จการ” ; กลัวเผด็จการเหมือนกับกลัวผี ติดอยู่ในหัวใจแะไม่ออก, คือเผด็จการทุรราช, เผด็จการทุรราชทำความฉิบหายขึ้นมาในโลก, นี้เขาเรียกว่าเผด็จการ; หมายถึงลัทธิทุรราช ที่มีผู้นำที่เลวร้าย แล้วเผด็จการตามอำเภอใจ. นั้นบุคคลนั้นมันใช้ลัทธิเผด็จการเพื่อประโยชน์ของเขาต่างหาก ; ทว่าคำว่า “เผด็จการ” ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น.

คำว่า เผด็จการ หมายถึงการกระทำอะไรเฉียบขาด, คำว่า เฉียบขาดนี้ ต้องถูกต้อง. ถ้ามีธรรมะ ก็เผด็จการกันเฉียบขาดและถูกต้อง. เผด็จการเป็นเพียงเครื่องมือ คือวิธีการที่เฉียบขาด; เผด็จการจึงไม่ชั่วและไม่ดีอยู่ในตัวมันเอง, มันต้องมีคนเอาไปใช้. ถ้าเอาไปใช้ชั่วก็เป็นชั่ว, ถ้าเอาไปใช้ดีก็เป็นดี. เผด็จการเป็นเพียงเครื่องมือกลางๆ เอาไปใช้ในทางที่ถูกต้องมันก็ดี, ใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องมันก็ชั่ว. เดียวนี้เราว่า เผด็จการที่ไปใช้ในทางที่ดี มีธรรมะเป็นผู้เผด็จการ.

นี้ขอให้ทุกคนมีความเป็นธรรม ความยุติธรรมแก่คำว่า เผด็จการ และมีบุญคุณอยู่เหนือบุคคลทั้งหลาย กว๊าย. เอ้า, ถ้าอนุญาตให้พูดคำหยาบ อาตมาก็จะพูดว่า อยู่เหนือกะลาหัวของคนทุกคนในโลก; หมายความว่า เมื่อเราเป็นเด็กๆ ทุกคนมันรอดตัวมาได้ เพราะการเผด็จการของพ่อแม่. เด็กที่ดีที่รอดไปได้เป็นเด็กดี, คนไหนบ้างที่ไม่ดำเนินชีวิตมาภายใต้เผด็จการของพ่อแม่. ทุกคนเลยแม้คนที่ต่ำเผด็จการนั้น มันก็รอดตัวมาได้เพราะเผด็จการคุ้มครองกะลาหัว ออกมาเป็นเด็กที่ดี.

ประเทศไทยเรามีวัฒนธรรมพ่อแม่เฉียบขาด ในทางที่ถูกต้องต่อลูก ; คุณเหมือนชนชาติจีนจะยิ่งไปกว่านั้นอีก คือเขาจะเฉียบขาดต่อเด็ก ๆ. ไม่ยอมให้ทำผิด ทำชั่ว ไม่ยอมให้ทำเลว แม้แต่นิดหนึ่ง; นี้เรียกว่าเผด็จการมันดีอย่างนี้. ทุกคนในโลกรอดตัวมาได้ มาตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะเผด็จการด้วยความรักของพ่อแม่ นั่นคือความดีของเผด็จการ.

ฉะนั้น จึงพูดว่า ประชาธิปไตย ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้วมันเลวที่สุด; เป็นเผด็จการเสียดีกว่า เพราะว่าเราจะพากันไปได้ถูกทิศทาง ไม่ใช่ว่าต่างคนต่างมีเสรีภาพที่จะใช้กิเลสของตน. นี้ขอให้ทุกคนในแง่ที่ว่า ถ้าเราไม่มีศีลธรรมแล้ว ก็เป็นประชาธิปไตย

โกง; ถ้าเป็นประชาธิปไตยโกงใช้ไม่ได้ เป็นแค่กิจการเสียดีกว่า. แล้วเพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน ก็ปลดปล่อยแหละ เพราะว่าประชาชนทุกคนมีศีลธรรม.

เดี๋ยวนี้ประชาธิปไตยไม่เต็มใบ เพราะมันไม่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน. ถ้ามีศีลธรรมเป็นรากฐาน ประชาธิปไตยก็เต็มใบ หรือปรับใบเต็มทีด้วยซ้ำไป, มีความสงบสุขหรือสันติสุขทุกชั้น. นี่ประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน นำให้เกิดสันติสุขทุกชั้น.

ระบบอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย ใช้ไม่ได้ ก็เพราะว่ามันไม่มีศีลธรรม. ถ้ามีศีลธรรมมันก็ใช้ได้. ระบบนายทุน ระบบอาวุธ ระบบจักรวรรดินิยม อะไรก็ตามเถอะ มันใช้ไม่ได้เพราะมันไม่มีศีลธรรม, มันสำคัญอยู่ที่ความมีศีลธรรม.

ศีลธรรมตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่น.

ขอย้ำอีกทีว่า ศีลธรรมคือบั้งจัญแห่งสันติภาพ, ศีลธรรมตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่น จึงไม่มีอันตรายแก่ใคร. สัตว์ชาติญาณของมนุษย์เรา หรือสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ต้องการอยู่กันเป็นหมู่ ธรรมชาติบังคับให้มีสัตว์ชาติญาณของการที่อยู่กันเป็นหมู่ๆ, ไม่ใช่อยู่กันคนเดียวเดี่ยวโดด. สัตว์เดรัจฉานก็เป็นอย่างนั้น, มนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น; ถ้าไม่มีศีลธรรมแล้ว มันอยู่กันไม่ได้คอก, มันกัดกัน; ดังนั้นมันจึงต้องมีรากฐานเป็นศีลธรรม.

ศีลธรรม หมายถึงความรักผู้อื่น, ศีลธรรมหรือความรักผู้อื่น ก็เป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนา, หรือศาสนาใดๆ ก็ตาม; ถ้าเป็นศาสนาที่แท้จริง

ต้องสอนเรื่องความรักผู้อื่น. อย่าง คณะสงฆ์เรา^๕ อยู่ด้วยวิญญาณของประชาธิปไตย : มีลักษณะแห่งการกลมกลืนกันไป ด้วยความรัก ด้วยความสามัคคี มีความคิดเห็นเสมอกัน มีการกระทำเสมอกัน จึงมีประชาธิปไตยอยู่ได้.

ที่^๕ ถ้าดูให้กว้างออกไปว่า ลัทธิศาสนาที่มีพระเจ้าอย่างบุคคล, พระเจ้าที่มีความรู้สึกอย่างบุคคล ลัทธิศาสนานี้มันเผด็จการ. ลัทธิศาสนาที่มีพระเจ้าอย่างที่ไม่ใช่บุคคล ก็เป็นกฎธรรมะของธรรมชาติ นี่เป็นประชาธิปไตย.

ศาสนาใดมีพระเจ้าผู้กษัตริย์อย่างบุคคล มีความรู้สึกอย่างบุคคล นี่เป็นเผด็จการ; เป็นทุรราชด้วยซ้ำไป เผด็จการชนิดทุรราชด้วยซ้ำไป คือพระเจ้าไม่รับผิดชอบในข้อที่ตัวสร้างโลกมา ให้ผิด ๆ ให้เลว ๆ แล้วก็ช่วยแก้ไขให้ไม่ได้ ถ้าพระเจ้ารอบคอบและรับผิดชอบ ก็ไม่ต้องสร้างโลกมาให้เลว ๆ มารบร่าฆ่ากันไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนเคียว^๕นี้, แล้วพระเจ้ายิ่งไม่รับผิดชอบ ปล่อยตามสบาย. เราก็เรียกพระเจ้านี้ว่าเผด็จการทุรราช คือมีพระเจ้าที่มีความรู้สึกอย่างเดียวกับบุคคล รักก็เป็น โกรธก็เป็นเกลียดก็เป็น หรือบางทีกลัวก็เป็นด้วยซ้ำไป.

ที่^๕ ลัทธิศาสนาที่มีธรรมะเป็นพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นธรรมะ เป็นกฎธรรมชาติ อย่างนี้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์; เพราะว่าเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ มีความเที่ยงตรง มีความยุติธรรม เป็นไปตามกฎแห่งเหตุแห่งปัจจัย; ฉะนั้นสร้างเหตุปัจจัยอันใดขึ้นมา มันก็ต้องได้รับผลตามนั้น. นี่เรียกว่าพระเจ้าที่ไม่ใช่เป็นอย่างบุคคล, พระเจ้าที่เป็นตัวธรรมะ เป็นตัวกฎของธรรมชาติ, นี่เป็นเนื้อแท้ของประชาธิปไตย. ประชาธิปไตยจึงมีศีลธรรมเป็นรากฐาน มีวิญญาณเป็นอย่างเดียวกัน.

ถ้าเมื่อใดมีศีลธรรมเข้ามาเป็นรากฐาน ของการปกครองระบบ ประชาธิปไตยแล้ว เมื่อนั้นเรียกว่า ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย. เรามีสวนโมกข์ ปี่เดียวกับประชาธิปไตย ก็ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้มีฟ้าสว่างทางจิตทางวิญญาณ อันเกี่ยวกับ เจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ที่มีอยู่ในจิตในสันดานของคนทุกคน.

เดี๋ยวนี้ท่านทั้งหลาย คงจะพอมองเห็นไต่เองแล้วว่า ทำไมเราจึงต้องพูด กันถึงเรื่องประชาธิปไตยเล่า? เพราะโดยเนื้อแท้มัน เป็นเรื่องที่มีอยู่ในจิตสันดาน ของสัตว์ ที่ควรจะถูกต้องตามเรื่องตามราวของคำคำนี้ มัน เป็น บัจฉัยแห่งสันติภาพ.

สวนโมกข์ถือประชาธิปไตยที่มีธรรมะเป็นผู้เผด็จการ, หรือเรียกอีก อย่างหนึ่งก็ มีความรักเป็นผู้เผด็จการ; มีความเมตตากรุณาเป็นผู้เผด็จการ เหมือน กับบิดามารดามีความรักลูก เอ็นดูลูก เมตตาลูก, แต่แล้วก็ต้องตีลูก; ใครๆ ก็ เคยมาแล้วทั้งนั้น, เคยเป็นพ่อแม่มาแล้วก็มี, เคยเป็นลูกที่ถูกตีมาแล้วก็มี. เราก็รู้ว่า พ่อแม่ตีเราเพราะว่ารักเรา เพราะอยากให้เราดี. เผด็จการอย่างนี้มันมีประโยชน์ ทำไมนักศึกษาก็จะต้องไปโง่ เกลี่ยคคำว่าเผด็จการอย่างเข้ากระดูกดำ โดยไม่ต้องดูว่ามันมี ความหมายอย่างไรเล่า?

เรามีประชาธิปไตยที่มีความรักกันและกันเป็นศูนย์กลาง เพราะเรา ยอมรับและถือกันว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วย กันทั้งหมดทั้งสิ้น. นี้เมื่อประชาธิปไตยมันมีอยู่โดยวิญญาณ โดยเจตนารมณ์ในส่วนลึก อย่างนั้นมันก็ต้องถือตามหลักนี้.

ประชาธิปไตยสมบูรณ์ต้องจัดให้ศีลธรรมกลับมา.

เราทุกคนต้องยอมรับรู้ รับรู้สถานภาพของเพื่อนมนุษย์ของเรา. เพื่อนมนุษย์ของเรามีสถานภาพ คือมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เราได้รับรู้สถานภาพอันนี้ของคนทุกคน รวมทั้งตัวเราเองได้แล้ว; มันก็ง่ายที่จะรักผู้อื่น แล้วก็บันดาลสิ่งต่างๆ ให้เป็นไป ในการที่รักผู้อื่น มันก็มีศีลธรรม, มีสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมขึ้นมาตามธรรมชาติ หรือโดยอัตโนมัติ. ระบบการเป็นอยู่ด้วยกันอย่างประชาธิปไตยก็ปลอดภัย; กลายเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมาว่า คนที่มีศีลธรรมนั้นมันมีหน้าที่ที่จะต้องรักผู้อื่น, มีหน้าที่ที่จะต้องรักผู้อื่น เขาต้องยอมรับหน้าที่ ที่เราจะต้องรักผู้อื่น. อย่าถือว่าไม่รู้ไม่ชี้ ไม่ใช่หน้าที่ของเรา ตัวใครตัวมัน อย่างนั้นมันไม่ถูก, มันไม่ถูกไปทุกอย่างแหละ โดยหลักของพุทธศาสนาก็ไม่ถูก, โดยหลักของธรรมชาตาก็ไม่ถูก, โดยหลักของสังคมศาสตร์ สังคมวิทยา อะไรมันก็ไม่ถูก, จึงต้องมองเห็นแล้วยอมรับว่า เราทุกคนมีหน้าที่รับรู้สถานภาพที่เป็นประชาธิปไตย ของเราคือด้วยกันทุกคน.

นี่เป็นเหตุให้ต้องจัด ต้องกระทำ ต้องช่วยกัน ทุกคนเต็มที่ทีเดียวว่า จัดให้ศีลธรรมกลับมา. การทำกุศลอย่างใหญ่หลวงนั้นคือทำให้ศีลธรรมกลับมา, แล้วก็จัดให้มีการศึกษาอย่างถูกต้อง. เคียงนี้การศึกษามันผิดไปทั่วโลกแล้ว เพราะมันไม่รักใคร, ไม่มีใครรักใคร, มันพร้อมที่จะเอาเปรียบผู้อื่น จึงได้บรรดาฆ่าฟันกันเป็นการถาวร. เราต้องมีการศึกษาถูกต้อง ที่เป็นไปเพื่อศีลธรรม, มีการศึกษาถูกต้องก็มีวัฒนธรรมอันเหมาะสม : วัฒนธรรมส่วนบุคคล วัฒนธรรมส่วนสังคม วัฒนธรรมประจำบ้านเรือน วัฒนธรรมอะไรก็ตาม มันจะถูกต้องไปหมด. นี้เรียกว่าประชาธิปไตยเจริญรุ่งเรืองเต็มใบ เพราะมีฟ้าสาบทางศีลธรรม.

เมื่อประชาธิปไตยไม่เต็มใบ เพราะไม่มีศีลธรรม อะไร ๆ มันก็ติดขัดกันไปหมด; เพราะประชาชนทุกคนมันไม่มีศีลธรรม จะทำอะไรกันไปไหนทางไหนเง่ไหน มันก็ ติดขัดไปหมด กระทั่งว่าแม้พระศาสนานี้ มันก็จะติดขัดในการที่จะเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์. สิ่งที่พึ่งปรารถนาทั้งปวงก็เกิดขึ้นไม่ได้ หรือมีไม่ได้ ทำหน้าที่ของมันไม่ได้, มนุษย์ทั้งโลกก็ไม่อยู่กันอย่างผาสุก.

เอาละ, ขอร้องอีกครั้งหนึ่งว่า ให้จำไว้เป็นหลักประจำใจว่า ประชาธิปไตย ก็คือธรรมะหรือศีลธรรม. ตัวประชาธิปไตยนั้นก็คือตัวธรรมะบทหนึ่ง, ข้อหนึ่ง เป็นศีลธรรมอันหนึ่ง, เพราะเหตุว่ามัน เป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ, เพราะว่ามันเป็น ปัจจัยแห่งสันติภาพ.

เอาละ, ควรจะไม่คิดกันแล้ว หยุดคิดกันเสียทีว่า พุดถึงประชาธิปไตย แล้วจะเป็น นักการเมืองไปเสียหมด, ทุกคนต้องรู้ แม้แต่พระเจ้าพระสงฆ์ก็ต้องรู้ และจะต้องช่วยกันจัดช่วยกันกระทำ ให้เกิดความถูกต้อง ในระบบประชาธิปไตยของ ประชาชนทุกคนด้วย.

นี่เรากล้าพูดว่า ในระยะ ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์นี้ ก็ได้เกิดฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย เกิดปีเดียวกับกับสวนโมกข์, แล้วสวนโมกข์ก็ได้พยายามทุกวิถีทาง ที่จะให้ เกิดแสงสว่างถูกต้องทางความคิดความเห็น คือทางธรรมะ ที่แสดงถึงความลึกซึ้งของ ธรรมชาติ; แล้วคนเราก็น่าที่จะมีความรู้สึกที่เป็นประชาธิปไตย, หรือว่าที่จะช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและกัน ตามหลักการของประชาธิปไตย. นี่จึงเอามาพูดไว้ข้อหนึ่ง คือ ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย ในระยะ ๕๐ ปีที่เรามีสวนโมกข์.

ที่นี้ก็จะต่อไปถึงเรื่องที่มีนัยเกี่ยวเนื่องกัน คือฟ้าสว่างทางเศรษฐกิจ.

ฟ้าสว่างทางเศรษฐกิจ.

ถ้าฟ้าไม่สว่างทางเศรษฐกิจ มันก็หมายความว่ามันมีความผิดพลาดอยู่ เมื่อเศรษฐกิจมันเป็นไปไม่ได้ คนเรามันก็เดือดร้อน ; เพราะว่าเศรษฐกิจที่แท้จริง เศรษฐกิจที่ไม่คดโกง นั้นมันก็คือ ปัจจัยแห่งสันติภาพ อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน. แต่คำว่า เศรษฐกิจ นี้เป็นคำที่ฟุ้งยาก มีความหมายที่ซับซ้อน หรือตลปตะแลง เราต้องพูดกันให้ดี. ถ้าฟ้าไม่สว่างทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยมันก็ทรงอยู่ไม่ได้ หรือว่าเมื่อไม่มีฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย เศรษฐกิจก็ทรงอยู่ไม่ได้ คือไม่เป็นไปอย่างถูกต้อง.

ประชาธิปไตยที่ไม่มีเศรษฐกิจอันถูกต้องนี้ มันก็คือโอกาสสำหรับ โกง กันแหละ. ประชาธิปไตยให้เสรีภาพอย่างไรละ, เมื่อเศรษฐกิจมันไม่ถูกต้อง มันไม่ประกอบด้วยธรรม ทุกคนมันก็โกง มันก็พร้อมที่จะโกง, มีโอกาสที่จะโกง ฉะนั้น ก็เลยเป็นความวินาศขึ้นมาทันที.

เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรม นั้นแหละ คือสิ่งที่สร้างปัญหาเลวร้ายขึ้นมาจนเต็มโลก. อาตมาพูดว่า สร้างปัญหาเลวร้ายขึ้นมาจนเต็มโลก ก็คือเศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรม, เศรษฐกิจที่เห็นแก่ตัว ของนักเศรษฐกิจหรือนายทุนทั้งหลาย. นี่เป็นสิ่งที่สร้างปัญหาขึ้นมาทุกทิศทุกทาง. ท่านทั้งหลายก็มองเห็นได้เอง ว่าที่มันรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดไม่หย่อน ตลอดเวลานี้ มันมีมูลมาจากเศรษฐกิจ, คือมันต้องการจะเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ, เอาผลทางเศรษฐกิจเป็นของตน, แล้วมันรู้เท่ารู้ทันกัน มันก็ต่อต้านกัน มันก็โต้รบกัน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตัว.

แล้วที่ยังผิดไปอีกชั้นหนึ่ง ก็ว่า มันโง่กว่า ปัญหาในโลกเราจะแก้ได้ด้วยเศรษฐกิจที่โง่. เศรษฐกิจที่เขามูซากันอยู่ทุกวัน ๆ มีความคดโกง เอาเปรียบเป็นรากฐานนั้นแหละ ว่าเศรษฐกิจนี้จะแก้ปัญหาของโลกได้. แล้วมันแก้กันมาเท่าไรแล้วเล่า แล้วมันก็ไม่เห็นว่ามันมีทางที่จะดีขึ้นเลย, เพราะว่ามันแก้ด้วยความโง่งนี่, จะเอาน้ำโคลนมาล้างโคลนนี้ มันไม่มีทางที่จะทำได้.

นี่เราจึงต้องมีปัญหามาถึงเศรษฐกิจ ว่าต้องมีฟ้าสว่างทางเศรษฐกิจคือเศรษฐกิจเริ่มมีศีลธรรม เปลี่ยนจากเศรษฐกิจโง่ มาเป็นเศรษฐกิจที่บริสุทธิ์ ก็ทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์จากการมีทรัพย์สินสมบัติ หรือการมีคุณค่าความงามอะไรต่าง ๆ นานา นิยติได้เหมือนกันว่า เศรษฐกิจก็คือศีลธรรม เพราะมันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ.

เกี่ยวระบบสหกรณ์ทั้งชั้นล้ม, ทั้งชั้นล้ม เกือบจะทุกแห่ง ระบบสหกรณ์ที่เป็นปัจจัยสำคัญของเศรษฐกิจ สหกรณ์มันล้มเพราะว่ามันมีแต่คนคดโกง, แทนที่จะเป็นสหกรณ์ มันกลายเป็นสหโง่, สหโง่ คือร่วมกันโง่, ร่วมมือกันโง่, เรียกว่าสหโง่. แต่เราต้องการจะทำสหกรณ์ คือร่วมมือกันโดยบริสุทธิ์ใจ แล้วทำกันไม่ได้ เพราะไม่มีฟ้าสว่างทางศีลธรรม ในเรื่องของเศรษฐกิจ.

ความหมายของเศรษฐกิจ.

อยากจะพูดถึงความหมายของคำว่า เศรษฐี เสฏฐ เสฏฐี อีกทีหนึ่ง เสฏฐ แปลว่า ประเสริฐที่สุด, เสฏฐี แปลว่า มีความประเสริฐที่สุด. นี่หลักการของเศรษฐกิจที่บริสุทธิ์ ที่เป็นปัจจัยแก่สันติภาพ ก็คือเศรษฐกิจตามความหมายในพระพุทธศาสนา นั้นแหละ.

เศรษฐี คือผู้ที่มีเมตตากรุณา, แล้วก็เลี้ยงคนยากจนเข็ญใจ คนที่ช่วยตัวเองไม่ได้, เลี้ยงอย่างลูกอย่างหลาน ไม่ใช่เลี้ยงอย่างข้าทาสบริวาร ที่ทารุณโหดร้าย. เศรษฐีที่แท้จริง ก็ต้องเลี้ยงคนในคณะของเขาอย่างลูกหลาน, อะไรก็ด้วยกัน กินอยู่ด้วยกัน ทำงานด้วยกัน ไปวัดด้วยกัน ฟังเทศน์ด้วยกัน, อะไรก็ด้วยกัน, นี่เขาเลี้ยงอย่างลูกหลาน.

เศรษฐีก็มีบริวารมาก ล้วนแต่คนดี; แล้วก็ช่วยกันทำงาน ก็ได้ผลมากสิ เพราะมันล้วนแต่คนดีนี่ ถือธรรมะ ว่าการงานคือหน้าที่คือธรรมะ ก็ทำกันสนุก ก็ได้ผลมาก ได้ผลงานมาก; เป็นข้าวเปลือก เป็นอะไรก็สุกแท้, แล้วกินแต่พอดี เก็บไว้แต่พอดี เหลือกก็เอาไปช่วยผู้อื่น โดยมีโรงทาน.

คำว่า เศรษฐี ในครั้งพุทธกาลต้องมีโรงทาน, ถ้าไม่อย่างนั้นเป็นเศรษฐีนอกพุทธศาสนา. ถ้าเป็นเศรษฐีในพุทธศาสนามันก็มีโรงทาน แล้วก็ฝังทรัพย์ ซ่อนทรัพย์ อะไรไว้เป็นอันมาก เพื่อจะไม่ให้ขาดมือ ในการที่จะช่วยโรงทานให้ตั้งอยู่ได้ นี่คือเศรษฐี. มีหลักที่สรุปเป็นใจความสั้น ๆ ได้ว่า ทำมาก กินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น.

นี่ทุกคน เตียววันทุกคน อาตมาพูดว่า ท่านทั้งหลายทุกคนมีโอกาสเป็นเศรษฐี ในความหมายนี้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ. เศรษฐีในความหมายนี้ ไม่ใช่ในความหมายของคนอื่นที่เขาถือกันอยู่ทั่วไป. เราทำงานสนุก เพราะว่าการทำงานคือ การปฏิบัติธรรม. เราพอใจ เราทำสนุก มันก็ได้ผลมากเพราะทำสนุก. กินและเก็บไว้แต่พอดี, มีเหลือสำหรับจะไปช่วยผู้อื่น.

ดังนั้น คนที่ถืบสามล้อเหื่อไหลอยู่นั้นก็เป็นเศรษฐีได้ ถ้าเขารู้สึกว่า นี่เป็นหน้าที่ นี่เป็นการปฏิบัติธรรม ก็ทำงานเรื่อย เหื่อไหลไคลย้อยยิ่งสนุก. เขาก็ได้

ค่าจ้างมามาก จนกินแล้ว เก็บไว้บ้างแล้ว ก็ยังมีเหลือไปช่วยผู้อื่น ตามมีตามได้ ตามสถานะของตน. คนตีบสามล้อนี้ ก็ไปทำบุญทำกุศลที่ไหนได้ บริจาคโลหิตก็ได้ เลยกลายเป็นเศรษฐีที่แท้จริง. ส่วนคนที่มีเงินเป็นสิบล้าน ร้อยล้าน พันล้าน ไม่มีลักษณะอย่างนี้ก็มี คือไม่ได้กินเก็บแต่พอดี แล้วเหลือไปช่วยผู้อื่น มีแต่จะคูดซับเข้ามา, คูดซับเข้ามาไม่มีที่สิ้นสุด อย่างนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจในความหมายของพุทธศาสนา.

ถ้าเรามีเศรษฐกิจเพื่อความเป็นเศรษฐกิจ ก็ขอให้ถือตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีโอกาสที่จะเป็นเศรษฐกิจกันได้ทุกคน : ร่ำรวยด้วยความพอใจ ด้วยความซื่ออกซื่อใจ ด้วยความตั้งใจ เต็มเปี่ยมอยู่ในหัวใจ ว่าเราได้ทำถูกต้องแล้ว; ทำงานสนุก กินผลงาน เก็บผลงานไว้แต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น.

ลองทำให้ครบตามหลักนี้ ทำงานสนุก, กินและเก็บแต่พอดี, เหลือช่วยผู้อื่น, สามคำ : ทำงานสนุก กินและเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น ๓ คำนี้ เป็นเศรษฐกิจกันทุกคน, จนกระทั่งว่าขอทานก็เป็นเศรษฐกิจได้ ขยันขอทาน ได้มาเท่าไร กินและเก็บแต่พอดี เหลือกก็ช่วยผู้อื่น. แต่โดยเหตุที่มันไม่มีปัญญา ไม่มีแสงสว่าง มันโง่ ขอทานชนิดนี้คงจะหาดูยาก แต่มันอาจจะมีกรรมง่ ขอทานชนิดที่ว่านี้ ถ้ามีได้ มันก็เป็นเศรษฐกิจได้เหมือนกัน ขอทาน.

นั่นแหละคำว่า เศรษฐกิจ นี้ มันเป็นคำพูดที่กำกวม ทลบทะเลง มีความหมายเข้าใจยาก แต่เรามารู้จักเสียทีที่ว่ามันมีได้แบบนี้. เศรษฐะ แปลว่า ประเสริฐที่สุด, กิจ แปลว่า การงาน เศรษฐกิจ แปลว่า การงานที่ประเสริฐที่สุด, คือ การงานที่ทำแล้วสนุกในการทำงานนั้น ได้ผลมาแล้วกินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น. ถ้าทำกันอย่างนี้แล้ว ในไม่กี่นาที โลกนี้ก็จะเป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรย มีแต่ความรักความ

เมตตา, เหลียวไปทางไหนก็มีแต่คนที่จะช่วย, เหลียวไปทางไหนก็พบแต่คนที่จะช่วย. นำอัครรรย์ใหม่ลงกิดคู ถ้าว่าคนเราหนี เหลียวไปทางไหนก็พบแต่คนที่จะช่วย ยื่นมือเข้ามาช่วย นั่นแหละคือโลกของพระศรีอารยเมตไตรย.

แต่เขาพูดไว้เป็นอุปมาอย่างอื่น ว่ามันมีต้นกัลปพฤกษ์ ๔ มุมเมือง ใครต้องการอะไรไปเอาที่นั่น, ไม่ดี. อาตมาคิดว่าไม่ดี สู้ว่าเหลียวไปทางไหนมีแต่คนที่จะช่วยไม่ได้ ก็มันมีต้นกัลปพฤกษ์ทั่วเมือง ไม่ใช่ ๔ มุมเมือง; นั่นแหละน่าสนใจ. เศรษฐกิจที่ประกอบไปด้วยธรรมะสูงสุด เป็นไปอย่างถูกต้องแล้ว มันก็จะเกิดผลขึ้นมาอย่างนี้. นี่ฟ้าสว่างทางเศรษฐกิจจนรุ่งเรืองที่สุด.

เศรษฐีสมัยปัจจุบันต้องปรับปรุงให้มีธรรมะ.

เดี๋ยวนี้ เศรษฐีในความหมายของคนปัจจุบัน ของบุคคล แม้ทั่วโลกนี้ มันไม่มีอย่างนี้ เศรษฐีคือมีเงินมาก แล้วก็ใช้เพื่อตัวเอง. เขาว่าเมียของเศรษฐีบางคน ใช้เงินนาที่ละลายล้าน ไม่รู้ว่าใช้ไปอย่างไร. เมียของเศรษฐีบางคนที่มีสามีหลงรัก ก็ใช้เงินนาที่ละลายล้าน ไม่รู้ว่าจะใช้ไปอย่างไร; เพียงแต่หยิบให้เขา มันก็ไม่พอแก่เวลา ก็แปลว่าเขาไม่ได้คิดถึงผู้อื่นเลย, มันไม่ได้คิดถึงผู้อื่นเลย, เศรษฐีทั้งผัวทั้งเมียเขาไม่ได้คิดถึงผู้อื่นเลย. เขาคิดถึงรายได้ของเขา ประโยชน์สุขของเขา ใช้ไปทุกบาททุกสตางค์ เพื่อประโยชน์แก่ความรู้สึกของเขา. นี่เรียกว่าฟ้าไม่สว่างทางเศรษฐกิจเอาเสียเลย.

เรามีสวนโมกข์ เราพยายามทุกอย่างทุกทาง ต่อสู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องนี้ เพราะว่ามืออยู่แล้วในพระพุทธศาสนา. ในพระคัมภีร์พุทธศาสนา

ความเมตตากรุณาที่ทำให้รู้สึกทำให้ผู้อื่นกิน อิ่มกว่ากินเอง, ให้ผู้อื่นกินอิ่มกว่ากินเอง; มีอะไรให้ผู้อื่นกินเถอะ แล้วอิ่มกว่ากินเอง, กินเองอิ่มเดี่ยวเดี่ยว ก็ถ่ายอุจจาระ บั๊สสาวะไปหมดสิ้นแล้ว. ถ้าให้ผู้อื่นกิน มันไปอ้อมอยู่ในจิตใจของคนทุกฝ่าย ไม่มีวันลืม.

นี่หลักของธรรมะเขามีย่างนี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงนิยมเรื่องทางจิตทางวิญญานกันมากกว่าเรื่องทางวัตถุ แต่แล้วในที่สุดมันก็เป็นอันว่า ต้องมีความถูกต้อง ทั้งฝ่ายวัตถุ ทั้งฝ่ายจิตด้วย ถูกต้องทั้ง ๒ ฝ่าย ความประเสริฐมันก็เกิดขึ้นมา.

นี่เรียกว่าเราพยายาม ในฐานะเป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำ เพื่อการเผยแพร่ อยู่ตลอดเวลา ว่าให้เกิดลักษณะอย่างนั้นขึ้นมา.

ที่นี้ ต่อไปก็จะมีหัวข้อว่า ฟ้าสาธทางการเมือง ที่จริงควรจะพูดก่อนเรื่องเศรษฐกิจ แต่มีเหตุผลบางอย่าง ที่ว่ามันลากทางออกไปดีกว่า เรื่องการเมือง.

ฟ้าสาธทางการเมือง.

เรื่องการเมือง เป็นคำที่มีความหมายประหลาดที่สุด ทุกคนสนใจ ทุกคนเกี่ยวข้อง แต่แล้วก็ไม่เกิดการเมืองที่ถูกต้อง หรือบริสุทธิ์ ขึ้นมาได้.

มีคำกล่าวของพวกฝ่ายตะวันตกแต่โบราณ นักปราชญ์ฝ่ายโน้นเชื่อว่า คนทุกคนพอเกิดขึ้นมา ก็เป็นสัตว์สังคม, เป็นสัตว์เศรษฐกิจ, เป็นสัตว์การเมือง, มันหลีกเลี่ยงไม่พ้น. ถ้าเราเกิดขึ้นมาในโลกนี้ เราก็เป็นสัตว์สังคมทันที ก็ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมทั่วไป, แล้วเราก็เป็นสัตว์เศรษฐกิจ เพราะว่าต้องประพฤติกกระทำ เรื่องที่เกี่ยวข้อง

กับเศรษฐกิจอย่างเต็มที่, แล้วก็ป็นสัต์วการเมือง อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะวในโลกนั้นมันมีระบบการเมือง ที่ใคร ๆ ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้.

ทุกคนต้องป็นสัต์วศีลธรรมด้วย.

แต่ที่นี้เราพูดวว่า เท่านั้นไม่พอ ถูกต้องเพียงเท่านั้นมันไม่พอ มันขาดรากฐาน; เราจึงขอพูดเติมทำยอีกข้อหนึ่งวว่า ต้องป็นสัต์วศีลธรรมด้วย. ป็นสัต์วสังคม ป็นสัต์วเศรษฐกิจ ป็นสัต์วการเมือง นั้นไม่พอดอก เพราะมันไม่ได้รับประกันวว่าจะมีศีลธรรม มันก็โกง สังคมโกง การเมืองโกง เศรษฐกิจโกง, แล้วก็เหมือนที่กำลังป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ หาสันติภาพไม่ได้. นี้ขอเติมเข้าอีกสักคำวว่า ป็นสัต์วศีลธรรมด้วย; ถ้าป็นสัต์วศีลธรรม มีศีลธรรมแล้ว ทางสังคมก็จะดี ทางเศรษฐกิจก็จะดี ทางการเมืองก็จะดี.

การเมืองก็มีระบบประชาธิปไตยรวมอยู่ด้วย. ที่นี้บางคนก็วว่า การเมืองระบบประชาธิปไตยดีกว่าเผด็จการ และมักจะยึดถือกันอย่งนั้น เพราะเข้าใจคำวว่า เผด็จการผิด มันหลั้หลุหลั้ตา. อาตมาอยากจะทำมีฟ้าสว่างทางการเมือง วว่าเลิกโกง เลิกกลัวเผด็จการอย่งไม่มีเหตุผลกันเสียที่เถิด, ประชาธิปไตยนั้นถูกแล้ว ของประชาชนที่มีศีลธรรม; แต่แล้ว ต้องมีเผด็จการเข้ามาดำเนินงาน ไม่อย่งนั้นมันอีตอาดเหมือนกับคลานอยู่.

ประชาธิปไตยที่มีเผด็จการป็นเครื่องมือ ไม่มีใครพังถูก, โดยมากเขาเห็นวว่ามันรวมกันไม่ได้ เผด็จการนั้นเลวร้าย ป็นของทรราช. เราบอกวว่าเผด็จการไม่ใช่อย่งนั้น; เผด็จการคือความเฉียบขาด รวดเร็ว ในสิ่งที่ถูกต้อง หรือแน่นอนวว่า

จะกระทำ; เหมือนอย่างที่ยืนยันว่า ทุกคนได้รับประโยชน์เผด็จการของบิตามารดา
เมื่อยังเด็ก ๆ อยู่ทั้งนั้น.

ประชาธิปไตยต้องมีเผด็จการเป็นเครื่องมือ.

เมื่อมีระบอบประชาธิปไตย ตกลงกันว่าเอาอย่างนี้ เป็นที่ตกลงกัน
แล้ว ที่นี้ต้องใช้เผด็จการ, ก็ต้องทำอย่างนั้นจริงๆ อย่างรวดเร็ว อย่างเฉียบขาด.
ผลของประชาธิปไตยจึงจะเกิดขึ้นมา; ถ้าใครรู้สึกอย่างนี้ อาตมาจะเรียกว่าฟ้าสาบทาง
การเมือง.

เดี๋ยวนี้ฟ้าไม่สาบทางการเมือง เพราะกลัวเผด็จการอย่างโง่เขลา และใช้
ประชาธิปไตยอย่างไม่ถูกต้อง การเมืองจึงยังมีคัมภีร์อยู่ เหมือนกับราตรีที่ปราศจากดาว.
แสงสว่างจะต้องเข้ามาในทางการเมือง; เห็นว่าประชาธิปไตยที่มีศีลธรรมนั้นถูกต้อง
แล้ว จะช่วยอยู่ถือเอาอยู่ไม่ได้ จะต้องเสร็จทันเวลา เราจึงต้องใช้เผด็จการ.

ขอรบกวนเวลาอีกนิดหน่อย สำหรับคนที่ยังไม่เคยฟัง เพราะว่าในเมือง
ไชยานี้ มันมีพยานหลักฐานที่ค่อนข้างหนึ่ง คือวัดสมุหนิมิต ที่ตำบลพุมเรียง เมื่อเอ่ย
ชื่อถึงวัดนี้ มันก็เกี่ยวข้องกับสวนโมกข์ทันทีด้วยเหมือนกันแหละ. วัดสมุหนิมิตที่
พุมเรียงนั้น เป็นวัดที่สมบูรณ์แบบเหมือนวัดกรุงเทพฯ ใหญ่โตเท่ากัน เขาสร้างเสร็จ
ภายใน ๓ เดือน, สร้างเสร็จภายใน ๓ เดือน.

เล่าไปแล้วมันก็ยาว ก็ระดมคนทั้งบักซ์ได้ โดยบุคคลที่สมัยนั้น สมัย
รัชกาลที่ ๓ เขามีตำแหน่งเหมือนกับรองจากพระเจ้าแผ่นดิน สมุหพระคลังฝ่ายภาคใต้

คือมีอำนาจที่จะเกณฑ์คนทั้งภาคได้มาทำอะไรได้ทันทีรวดเร็ว. พอว่าสร้างมันก็ทำพร้อมกันหมด ทำอัฐ ทำไม้ ทำอะไรต่างๆ ของที่จะต้องไปเอามาจากกรุงเทพฯ หรือที่จะไปเอามาจากไหน ก็ไปเอามา สามเดือนสร้างวัดเสร็จ.

ถามคนที่เขาเคยรู้เรื่องดี เขายืนยันได้ว่า ไม่ได้มีการฆ่าใครให้ตายสักคนหนึ่ง ไม่มี, แล้วมีถูกเขียนหลังบ้าง ๒—๓ คน ชื่อลุนนุช ตัวเล็กนิกเดียว ลุนนุช อาตมาก็ได้ไปคุยกับแก ตอนที่หลังก็มีรอยที่หลังนิกๆ รอยถูกเขียนหลังแตก เท่านั้นแหละ มันมีเท่านั้นแหละ, แล้วจะเอาอะไรกันนักหนาเล่า เนรมิตวัดสมบูรณ์แบบขึ้นมาได้ภายใน ๓ เดือน. ถ้าประชาธิปไตย ๓๐๐ ปีก็จะไม่เสร็จกระมัง ประชาธิปไตยงุ่มง่าม เห็นแต่มีงแต่กูกันอยู่ กูไม่ทำมีงทำ อย่างนี้ มันก็ไม่ได้สิ. นี่ระบอบเผด็จการที่ต้องมีศีลธรรมและเจียมขนาด.

ที่ว่า *เกี่ยวกับสวนโมกข์* นั่นคือว่า พอเขาสร้างวัดนั้นเสร็จ เขาก็ย้ายพระเณร ทรัพย์สมบัติทั้งหลายที่มีอยู่ที่วัดตระพังจิกเดิม ไปอยู่วัดสร้างใหม่หมด. *วัดตระพังจิกก็ร้าง ร้างมา ๔๐ ปี* เราจึงเอามาทำเป็นสวนโมกข์, มันเกี่ยวกับสวนโมกข์อย่างนั้น.

นี่เป็นตัวอย่าง เป็นตัวอย่างที่ควรจะเล่าให้ฟังว่า เผด็จการถ้าใช้กฎวิธี มันประเสริฐ อย่างนี้, มัน รวดเร็ว อย่างนี้; ฉะนั้นอย่างมโง่กล้าว่าเผด็จการ.

อาตมาบอกให้สังเกตกันบ่อยที่สุด โดยเฉพาะพวกนักศึกษานักศึกษานี้ เขาเกลียดเผด็จการเข้ากระดูกดำ แล้วไม่ยอมฟังอะไรหมด. อาตมาบอกเขาเรื่อยไปว่า เผด็จการไม่ใช่ระบบการเมือง, ไม่ใช่ข้ออุดมคติทางการเมือง; แต่มันเป็นเครื่องมือ จะเอาไปสร้างอะไรก็ได้ ขอให้เจียมขนาด รวดเร็ว เจียมขนาด, เป็นเครื่องมือ

ไม่ใช่ตัวระบบการเมือง แต่เป็นเครื่องมือที่จะเอาไปใช้กับระบบการเมืองได้; ฉะนั้น เราอย่าไปกลัวเผด็จการอย่างโง่เขลา.

พระพุทธเจ้าท่านก็มีการปกครองสงฆ์แบบเผด็จการ คือท่านเฉียบขาด แล้วท่านดำรงพระองค์เองไว้เหนือกฎ เหนือวินัย เหนืออะไรหมด. นี่ท่านเป็นผู้เผด็จการ สิ่งต่างๆ มันก็เรียบร้อย.

นี่ขอให้เรามีฟ้าสาธทางการเมือง การเมืองนั้นเป็นบัจฉัยแห่งสันติภาพ ถ้าการเมืองบริสุทธิ์; ถ้าเป็นการเมืองสกปรก มันก็เป็นบัจฉัยแห่งความวินาศ.

การเมือง คือการจัดให้สังคมอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อำนาจ, จัดให้สังคมทั้งหลายอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อำนาจ. คำบัญญัตินี้ไม่มีในตำราของฝรั่งดอก กล่าวทำนองนี้เลย มีแต่ในคำพูดของพระบ้าง ที่สวนโมกข์คนหนึ่งเท่านั้นแหละ ว่าการเมืองคือระบบจักสังคมให้อยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อำนาจ, ไปเปิดตำราของพวกฝรั่งดูเถอะ เขาอธิบายเป็นอย่างอื่น; แต่เรามองเห็นว่า ที่จริงนั้นมันเป็นอย่างนี้ มันเป็นการจัดให้สังคมอยู่กันเป็นผาสุกโดยไม่ต้องใช้อำนาจ คือมีศีลธรรมเป็นรากฐาน, และการเมืองนั้นก็พลอยเป็นศีลธรรมไปด้วย เพราะว่ามันเป็นบัจฉัยแห่งสันติภาพ.

การเมืองบริสุทธิ์ต้องมีศีลธรรมเป็นรากฐาน.

ถ้าฟ้าสาธทางการเมือง การเมืองกับบริสุทธิ์ มีศีลธรรมเป็นรากฐาน ใช้ทุกอย่างที่ควรใช้ แม้แต่วิธีเผด็จการ ที่จะให้สิ่งทั้งปวงเป็นไปโดยรวดเร็ว. ถ้าจะให้ฟ้าสาธทางการเมือง ศีลธรรมต้องกลับมา, ศีลธรรมต้องกลับมา จึงจะมีฟ้าสาธทาง

การเมือง, แล้วให้มีฟ้าสว่างทางการเมือง ที่เรียกว่า ระบบประชาธิปไตย เป็นหลักการของธรรมชาติ ที่ให้เราอยู่กันอย่างเพื่อน, อยู่กันอย่างเพื่อน โดยมีศีลธรรมเป็นรากฐาน.

เดี๋ยวนี่ที่เรียกว่า การเมืองๆ ทั่วทั้งโลกนั้น มันคือระบบเอาเปรียบผู้อื่นนี่กล้าทำอย่างนี้เลย; ระบบการเมืองของประเทศไหนก็ตามใจเถอะ มันคือวิธีการเอาเปรียบผู้อื่น. ดังนั้น การเมืองจึงได้นามอย่างใหม่ขึ้นมาว่า “การเมืองเรื่องสกปรก” หรือการเมืองปัจจุบันนี้ ของคนที่ไม่ม่ศีลธรรมนี้ เรียกว่าการเมืองเรื่องสกปรก. แต่ถ้าการเมืองที่ถูกต้อง คือจัดสังคมให้อยู่กันเป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำญาแล้ว มันเป็นเรื่องพิเศษ, เป็นเรื่องที่จะต้องมี.

ที่นี้เราไม่มีสติปัญญาของเราเอง เราเป็นทาสทางสติปัญญาแก่ข้างพวกฝรั่ง ทำอะไรตามกันฝรั่งไปหมด เรียนการเมืองจากตำราของฝรั่ง เอาเรื่องของฝรั่งเป็นหลัก มันก็คือหลับหูหลับตา. จะเห็นได้ว่า ประเทศไหน การเมืองของประเทศไหน ในโลกทั้งโลก การเมืองของประเทศไหน ที่มันสร้างความสงบสุขขึ้นในประเทศนั้น. ในประเทศประชาธิปไตยก็ไม่มีสันติภาพ, ในประเทศคอมมิวนิสต์ก็ไม่มีสันติภาพ, ไม่เห็นมีว่า การเมืองฝ่ายไหนของกลุ่มไหน ที่มันมีสันติภาพ; ยิ่งเป็นประเทศใหญ่ๆ แล้วก็ยังไม่เห็นมีสันติภาพ สงบสุข. ประเทศที่เป็นมหาประเทศ เขายกตัวเป็นมหาประเทศยิ่งด้วยพัฒนา ประเทศอย่างนั้นยังไม่มีความสงบสุข.

เราเป็นประเทศเล็ก ประเทศไทยเป็นประเทศเล็กด้วยพัฒนา ตามกันเขา. ตามไปไหนเล่า? ก็ตัวอย่างมันแสดงอยู่แล้วว่า มันไม่มีความสงบสุข ในประเทศที่ใหญ่โต และยิ่งด้วยพัฒนาเหล่านั้น, ฉะนั้น ประเทศที่ป่าเถื่อนเล็กๆ อยู่บนภูเขาหิมาลัย เช่นประเทศธิเบต ภูฐาน เนปาล อย่างนี้เสียอีก ที่ไปคุแล้วจะพบสันติภาพหรือสันติสุข.

ไปดู ประเทศด้อยพัฒนาสิ มันมีสันติภาพมากกว่าประเทศที่ยังด้อยพัฒนา. นี่การเมืองมันกลายเป็นเรื่องอย่างนี้.

เราหลับหูหลับตาตามกันเขาทางการเมือง ชนิดที่ไม่แสดงให้เห็นว่าจะมีสันติภาพเกิดขึ้นได้อย่างไร. แต่แล้วมันเนื่องกันกับว่า เรากลัวเขา เขามีอำนาจ เขามีบิณฑ์เราก็ได้ เขาแกล้งเราก็ได้ เขาช่วยเราก็ได้ เราจึงต้องตามเขา. ฉะนั้นระบบการเมืองจึงไม่เป็นระบบที่ถูกต้อง, หรือเป็นไปตามที่ควรจะเป็น, มันเป็นเรื่องการเมืองเสียเรื่อย คือการบีบบั๊กกันเรื่อย, การใช้อำนาจลากจูงอยู่เรื่อย, เรียกว่ามีตมิตทางการเมือง.

ถ้าฟ้าสว่างทางการเมืองแล้ว มันก็จะมีศีลธรรม ซื่อตรง สุจริต รักผู้อื่น เมตตากรุณา เกิดขึ้นมา.

ธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการจะเหมาะสม.

อาตมาก็พูดกับเขามั้งเหมือนกัน ว่า เราต้องการระบบการเมืองที่เหมาะสมกับเรา. อาตมาเคยเขียนและเคยเสน่อออกไปเล่น ๆ มีคนเอาไปพิมพ์ขายก็มีการเมืองที่เราชอบคือ ระบบธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ.

สังคมนิยม คือว่าอย่าไปนิยมประโยชน์ของคนเป็นคน ๆ ขอให้นิยมประโยชน์ของคน; ระบบนี้เรียกว่า สังคมนิยม. **ธัมมิก** แปลว่า **ประกอบด้วยธรรม** สังคมนิยมของเราต้องประกอบด้วยธรรม, ด้วยธรรมะ ไม่ใช่สังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว คือสังคมนิยมทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้. ปัจจุบันเขาก็มีสังคมนิยม ระบบสังคมนิยม แต่ว่าเห็นแก่ประโยชน์ของตัว หรือว่าอย่างน้อยของประเทศใดก็เห็นแก่ประเทศนั้น, ไม่เห็นแก่ประเทศอื่น, ไม่เห็นแก่พวกอื่นทั้งโลกอย่างนี้ ไม่ใช่สังคมนิยม.

ถ้าสังคมนิยม ต้องเห็นแก่ประโยชน์ของคนทุกคน กระทั่งถึงของสัตว์เดรัจฉาน; จะไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียน แม้กระทั่งสัตว์เดรัจฉาน เพราะมันก็เป็นสัตว์สังคม อยู่ร่วมโลกกันด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น สังคมนิยมของชาวพุทธจึงกว้างอย่างนี้. แล้วใช้คำว่า ธัมมิก ประกอบเข้าไปข้างหน้า เป็น ธัมมิกสังคมนิยม ก็ต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม, ความถูกต้องที่มีรากฐานอยู่บนความรักความเมตตา ว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; นี้อย่างนี้เป็น ธัมมิกสังคมนิยม. แต่เขาไม่ถืออย่างนี้ เขาเอาประโยชน์ของฉันเป็นใหญ่ ทั้งสังคมมันก็เป็นสังคมเฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวก มันไม่ใช่ทั้งหมด. แล้ว คนคนเดียวมันก็ถือระบบสังคมนิยมไม่ได้, มันรวมกันเข้าต่างหาก มันจึงเป็นสังคมนิยมได้. แต่แล้วทุกคนก็เห็นแก่ตัว เป็นระบบสังคมนิยมที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมะเลย.

แล้วมีแถมท้ายว่า แบบเผด็จการ ธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ อาตมาเติมคำว่า แบบเผด็จการ เข้าไป. พวกนักศึกษานุ่มๆ ทั้งหลายเขาเอาไปวิพากษ์วิจารณ์ บางคนเห็นด้วย บางคนไม่เห็นด้วย คนที่ไม่เห็นด้วยเขาก็ว่า บ้า เผด็จการกลับมาแล้ว ว่าอาตมาถึงเอาเผด็จการกลับมาแล้ว; เพราะเขารู้จักแต่เผด็จการของพวกทุรราชเลวร้าย และถือเป็นอุดมคติทางการเมืองระบบหนึ่ง.

เราว่า ไม่ใช่ คำว่า เผด็จการ ไม่ใช่ระบบการเมือง ระบบหนึ่ง; มันเป็นเรื่องมือ เอาไปใช้อะไรก็ได้; แม้แต่บิดามารดาจะต้องใช้กับบุตรก็ได้, หรือครูบาอาจารย์จะต้องใช้กับนักเรียนก็ได้, นั่นเรียกว่า เผด็จการ เพื่อให้มันรวดเร็ว ให้มันถูกต้อง ให้มันชัดเจน อย่าให้มันเอาเปรียบกันได้. นี่ระบบสังคมนิยมของเรา นอกจากจะประกอบไปด้วยธรรมะแล้ว ต้องเผด็จการ โดยธรรมะนั้นเอง ก็เลยไม่ผิดพลาดเสียหายอะไร ให้ธรรมะเป็นผู้เผด็จการ.

อย่าลืมนะว่า เรายอดตัวกันมาได้ เพราะเครื่องมือเผด็จการของบิดา-มารดา ของ ครูบาอาจารย์ ที่เคยเขียนตีเรามา, เคยบังคับเราอย่างเฉียบขาด ว่า อย่างนี้ทำได้ อย่างนี้ทำไม่ได้. นี่ควรจะขอบคุณระบบเผด็จการ ที่เป็นเพียงเครื่องมือ เท่านั้นแหละ ที่มันก้มกรองเรามาให้เป็นเด็กดีมา เป็นคนดีมา อยู่ได้จนบัดนี้; เพราะ บิดามารดาของเราได้ใช้เครื่องมือเผด็จการอย่างถูกต้องแก่เรา. พออธิบายอย่างนี้ คุณเงียบ กันไปหลายคน พวกนักศึกษาที่เคยค่าอาตมาว่า เป็นนักเผด็จการ.

เดี๋ยวนี้ก็เอามาพูดในฐานะเป็นฟ้าสว่างอย่างหนึ่ง ระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวน-โมกข์ คือฟ้าสว่างทางวิชาการเมือง ที่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน, แล้วมีเครื่องมือคือเผด็จ-การ ทำอะไรให้มันเร็วเข้า ๆ.

ฟ้าสว่างทางสัมพันธภาพระหว่างรัฐบาลกับประชาชน.

เฮ้ ที่นี้ก็ข้อมต่อไป เรียกว่า ฟ้าสว่างทางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนนั้น มันยังมีคมิก, ยังมีดิมิด เหมือนราตรีที่ปราศจากดาวในกลางคืน คุณจะเห็นกันทุกประเทศในโลก ที่ความสัมพันธ์กันระหว่างรัฐบาลกับประชาชนนั้นมันไม่มีพอ มันไม่ถูกต้อง มันไม่เป็นธรรม, มันไม่ถูกต้องตามทางธรรม.

พูดสั้น ๆ ง่าย ๆ ตรง ๆ ก็ขี้ไปยังข้อที่ว่า รัฐบาลกับประชาชน นั้นมันยังแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายกันอยู่ : เป็นฝ่ายรัฐบาล เป็นฝ่ายประชาชน, รัฐบาลกับประชาชนไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกัน, ไม่ได้เป็นบุคคลเดียวกัน.

นี่ไม่มองกันว่า รัฐบาลเขาก็ใช้คำพูด ในการพูดจาก็ดี ในการเขียน หนังสือลายลักษณ์อักษรก็ดี ยังแสดงความเป็นคนละฝ่ายกับประชาชน. ข้าราชการ บางคนพูดปาฐกถาปราศรัยว่า “ราษฎรทั้งหลาย” นี่ใช้คำว่าอย่างนี้ ว่า ราษฎรทั้งหลาย เต็มวันมันอาจจะหายๆ ไปบ้างแล้ว แต่ก่อนนี้มีมากเหลือเกิน. ที่นี้ ราษฎรเขาก็รู้สึกว่าเขาเป็นคนอีกพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่รัฐบาล มันจึงมีความรู้สึกที่ขัดกัน. ประชาชนเราก็ใช้คำว่า หลวงๆ กับรัฐบาล; หลวงจะเอาอย่างนั้น หลวงจะเอาอย่างนี้, หลวงจะเก็บภาษีอย่างนั้น หลวงจะเก็บภาษีอย่างนี้. ฉันทก็ไม่ยอม ฉันทก็ไม่ให้ ฉันทก็ต่อต้าน ฉันทก็ประท้วง, มันเกิดเป็นปรกัษกัน. *ปรกัษ* แปลว่า *คนละฝ่ายกัน* *ป-ร* แปลว่า *อื่น, ปรกัษ* แปลว่า *ฝ่าย, ปรกัษ* คือ *ฝ่ายอื่น* มันก็เป็นฝ่ายอื่นต่อกัน; ประชาชนก็เป็นฝ่ายหนึ่ง, รัฐบาลก็เป็นฝ่ายหนึ่ง, แล้วก็ต่อสู้กัน อย่างนี้ตลอดมา. นี่เป็นความผิดมิตอย่างยิ่ง เพราะว่าการศึกษามันไม่พอ.

ถ้าว่าทุกคนรู้สึกมาแต่พื้นฐาน ว่าเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; คนที่เรียกตัวเองว่า รัฐบาล ทุกคน ก็เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, ราษฎรทุกคนก็เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน. ที่นี้เรามารวมกันใช้ระบบประชาธิปไตย; เมื่อราษฎรทุกคนจะนั่งในสภาไม่ได้ ก็ไปนั่งเท่าที่จะไปนั่งได้ แต่ต้องแทนในนามของประชาชนทุกคน. อย่างที่พูดว่า *บ้านเมืองของประชาชน การปกครองของประชาชน อธิปไตยของประชาชน* ก็หมายถึงคนทุกคน; ไม่ได้แบ่งแยกเป็น ๒ ฝ่ายว่าเป็นรัฐบาลพวกหนึ่งเป็นประชาชนหรือราษฎรอีกพวกหนึ่ง.

กิเลสของคนตามธรรมดา, กิเลสธรรมดาของคนธรรมดา มันทำให้รู้สึกอย่างนั้น คือคือ ตัวกู-ของกู, เขาก็เขา เราก็คือเรา, มองแต่ประโยชน์ที่จะพึงได้ แล้วมันก็เกิดแบ่งฝ่ายกันขึ้นมาเอง ว่าเขา ว่าเรา. ประชาชนไม่ได้รู้สึกได้โดยแท้จริงว่าประเทศชาติของเราทุกคน แล้วให้คนที่ประกอบกันเป็นคณะรัฐบาลนั้น เป็น

เสมือนหนึ่งผู้จัดการ ช่วยจัดการ เพราะเขามีสติปัญญา เล่าเรียนมาดี เป็นผู้จัดการให้เรา ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศด้วยกันทุกคน.

เดี๋ยวนี้จะมีคนพูดอย่างนี้บ้างก็ได้; แต่ว่าตามข้อเท็จจริงมันไม่เป็นอย่างนั้น ข้าราชการหรือรัฐบาล ก็ยังเป็นรัฐบาลอยู่นั้นแหละ, ประชาชนก็เป็นประชาชนอยู่นั้นแหละ, แล้วต่างฝ่ายต่างที่จะเอาประโยชน์ฝ่ายตนให้มากเข้าไว้เสมอแหละ; เช่น รัฐบาลจะเก็บภาษี ประชาชนก็พยายามที่จะไม่เสียภาษี เพราะไม่ใช่อะไรของกู, เพราะฉะนั้นเราจึงอยู่กัน อย่างที่เรียกว่าเป็นปรปักษ์ต่อกัน.

นี้จะโทษใครก็ยาก ก็ต้องรับผิดชอบร่วมกัน; แต่อาตมาอยากจะพูดว่า เพราะการศึกษาไม่พอ, การศึกษาไม่ถูกต้อง การศึกษาสอนเหมือนกัน แต่สอนไม่ถูกต้อง. การศึกษาไม่ได้สอนถึงขนาดว่า เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; ในแ่งนี้แล้วไม่มีรัฐบาล ไม่มีประชาชน มีแต่คนทั้งปวง ที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน.

ถ้าว่าการศึกษาถูกต้อง ก็ไม่เกิดความกึกแบ่งแยกอย่างนี้ขึ้นในจิตใจของประชาชนและรัฐบาล. รัฐบาลก็จะเป็นลูกจ้างที่ซื่อสัตย์ของประชาชน, จัดการบ้านเมืองให้ดีที่สุด เป็นประโยชน์แก่คนทุกคน, ตนเองจะกินเงินเดือนอย่างผู้จัดการก็กินไป, แต่ว่าต้องทำหน้าที่อย่างซื่อสัตย์สำหรับประชาชนทุกคน ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ.

นี้อาตมาเห็นว่า ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา ความรู้สึกร่วมกันอย่างนี้เกิดขึ้นไม่ได้, ถ้าธรรมะไม่กลับมา ความรู้สึกอย่างนี้เกิดขึ้นไม่ได้; เพราะฉะนั้นเราจึงเน้นๆ เน้นๆ แต่เรื่องว่า ทุกคนเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, เน้นธรรมะของพระพุทธศาสนา มาให้คนทุกคนมองเห็นอย่างนี้, เพื่อว่าเขาจะยอมรับ

สภาพที่ว่า เราทุกคนมันเป็นคนคนเดียวกัน. อย่าแบ่งเป็นพรรครัฐบาล หรือเป็นพรรคประชาชนเลย มันมีแต่ความยุ่งยากลำบาก ความเมตตากรุณามันตั้งขึ้นมาไม่ได้ เพราะมันแบ่งพรรคแบ่งฝ่าย ที่ให้เห็นแต่ว่าประโยชน์ของฝ่ายตน.

นี่เราทุกคนช่วยกันหน่อยในขั้นนี้ เราเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน. ฉะนั้นเราอย่ามีอะไรที่ขัดกัน, ความขัดกันนั้นแหละเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด, ถึงขนาดที่ว่าเลวร้ายที่สุดแหละความขัดกัน. ฉะนั้นต้องกระทำทุกอย่างไปในทางที่ต้องไม่ขัดกัน, นี่ฟ้าสว่างทางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน.

ฟ้าสว่างทางสัมพันธภาพของคนฉลาดและคนไม่ฉลาด.

ถ้าพูดที่เขาพูดกับประชาชนก็อย่างนี้ ในหนังสือที่ทางราชการที่ออกมาถึงประชาชน ก็มีลักษณะอย่างนี้ ดูเป็นคน ๒ ฝ่าย, ทำอะไรเกี่ยวข้องกัน ในลักษณะที่ต่างคนต่างป้องกันผลประโยชน์ของตนๆ. นี่เป็นเรื่องไม่มีธรรมะเลย ไม่มีศีลธรรมเลย, แล้วไม่ถูกต้องด้วย คือไม่ยุติธรรมด้วย. เพราะตามที่ถูกต้อง หรือตามยุติธรรมแล้ว มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ คือรัฐบาลจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้ แล้วประชาชนก็จะเป็นอย่างนั้นไม่ได้เหมือนกันแหละ ที่ว่าเราก็เป็นเรา เขาก็เป็นเขา.

ฉะนั้นทำความเข้าใจกันเสียให้ถูกต้อง แล้วร่วมมือกันทุกทาง ทำหน้าที่การงานเต็มตามความสามารถของตน ตามริ้วแรงของตน ตามที่จะทำได้, แล้วต่างฝ่ายต่างก็ได้รับประโยชน์โดยสมแก่สัดส่วนที่ตนได้กระทำ. คนฉลาดก็ต้องได้มาก, คนโง่ก็ต้องได้น้อย, คนแข็งแรงก็ต้องได้มาก คนอ่อนแอก็ต้องได้น้อย, ให้มันถูกต้องสมสัดส่วน เป็นหุ้นส่วนที่ดี เป็นหุ้นส่วนที่รวมกันที่ดี ที่ยุติธรรมที่สุด ที่มันคงที่สุด.

พวกคอมมิวนิสต์เขาก็ชอบอ้างอุดมคติอย่างนี้ แต่มันก็ทำไม่สำเร็จ เพราะไม่เอาธรรมะมาใช้. นี้เราจะเอาธรรมะมาใช้ ให้สำเร็จประโยชน์ ตามนี้ ให้เราเก่งกว่าคอมมิวนิสต์ ให้เราเหนือกว่าคอมมิวนิสต์; เพราะว่าเราสามารถที่จะใช้ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่ว่าทุกคนเป็นคนคนเดียวกัน เป็นสัตว์สังคม เป็นสัตว์เศรษฐกิจเป็นสัตว์การเมือง ที่ร่วมกัน และมีความเป็นสัตว์ศีลธรรมเป็นรากฐาน.

นี้เรียกว่า ฟ้าสาธทางสัมพันธภาพของคนฉลาดและคนไม่ฉลาด. ประชาชนธรรมดาถือว่าไม่ฉลาด ผู้ประกอบกันเป็นรัฐบาลมีการศึกษาเล่าเรียนดี ถือว่าเป็นผู้ฉลาด; แล้วเขาทำกันอย่างไม่ถูกต้องตามทางธรรม เกิดแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย, ต่างยึดถือเอาประโยชน์ตนให้มากเข้าไว้เสมอไป โลกนี้จึงไม่มีสันติภาพ. ถ้าเมื่อใดเรากระทำถูกต้องในเรื่องนี้, รั้ความที่เป็นเจ้าของโลกร่วมกัน ตีกว่า โลกนี้ก็จะมสันติภาพอันถาวร.

พูดกันแต่เพียงว่า รัฐบาลกับประชาชนในประเทศหนึ่ง ๆ นี้มันยังน้อยไป ให้ตีกว่านั้นเราตีกันว่า ทั้งโลก ตีกว่า. อย่ามีประชาชนคนธรรมดา ที่เป็นปรปักษ์ต่อประชาชนที่เฉลียวฉลาด มีอำนาจ มีบุญ, จะเรียกว่า กลมกลืนกันระหว่างคนที่ มีบุญกับคนที่ไม่มีบุญ ตีกว่า, คนที่มีบุญอย่าเห็นแก่ประโยชน์ตน เมื่อโชคดีโอกาสดี มีบุญแล้วก็กอบโกยใหญ่. ควรจะลดลงมาเป็นเพื่อนกับคนที่ไม่มีบุญ, คนมั่งมีก็เป็นเพื่อนทุกข์ยากกับคนยากจน แล้วปัญหาที่จะหมดสิ้นในชั้นสูงสุด. เทียนนี้เพียงแต่ รัฐบาลกับประชาชน ก็ยังแก้ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้ เป็นที่น่าเกลียดน่าชัง; ดูแล้วก็น่าเกลียดน่าชัง, แล้วก็น่าเวทนาสงสาร ว่ามนุษย์ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้.

ฟ้าสว่างทางการเมืองการปกครองทางศีลธรรม.

นี่ระบบการปกครองก็คือศีลธรรม เพราะว่าการปกครองก็คือบ้จจัยแห่งสันติภาพ; การปกครองมีขึ้นในโลก เพื่อเป็นบ้จจัยแห่งสันติภาพ. เคียวนี้ระบบการปกครองมันแยกรัฐบาลออกเป็นพวกหนึ่ง ประชาชนออกเป็นพวกหนึ่ง มันไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ. จะต้องกระทำต่อกัน ในฐานะที่ว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นพรรคเดียวกัน และกระทั้งว่าเป็นคนคนเดียวกัน. ทุกฝ่ายต้องมีจิตใจเป็นศีลธรรม, ฝ่ายรัฐบาลก็มีจิตใจเป็นศีลธรรม, ฝ่ายประชาชนก็มีจิตใจเป็นศีลธรรม, แล้วทุกฝ่ายต้องกระทำแก่กันและกันด้วยความมีศีลธรรม. เมื่อแต่ละฝ่ายมีศีลธรรมแล้ว ก็ต้องประพตติต่อกันและกันด้วยมีความมีศีลธรรมนั้นนั่นเอง. นี่คือการปกครองที่มีฟ้าสว่างทางศีลธรรม จะเกิดการปกครองอย่างบิดากับบุตร.

ดูเหมือนเคยอ่านพบว่า คำกล่าวในจารึกของพระเจ้าอโศก พระเจ้าอโศกมหาราชในอินเดีย ที่ยิ่งใหญ่ ก็เคยใช้คำนี้ ว่าเราปกครอง หรือว่ามีการปกครองอย่างบิดากับบุตร มันก็เป็นคนละฝ่ายไม่ได้. ที่นี้ก็เผด็จการอย่างบิดากับบุตร พระเจ้าอโศกนั้นปกครองอย่างเผด็จการ เจียบขาด แต่ว่าเผด็จการอย่างบิดากับบุตร บิดามันจะฆ่าบุตรได้ลึงคอกที่ไหนเล่า แต่มันเจียบขาดที่สุดแหละ เพื่อให้ลูกนั้นเดินไปถูกต้องปลอดภัยแก่ลูกนั่นเอง เลยปกครองอย่างบิดากับบุตร, แล้วก็ใช้เผด็จการอย่างบิดากับบุตร นี่อาตมาเห็นว่าเป็นการปกครองที่ดี ประกอบไปด้วยธรรมะเป็นผู้เผด็จการ.

นักศึกษาในประเทศเราไม่เข้าใจ คำเหล่านี้ ไม่เข้าใจคำว่า เผด็จการในความหมายอย่างนี้, ไม่เข้าใจธรรมะในความหมายอย่างนี้, ไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง เลยนักศึกษานั้นเองแหละทำอะไรแก้ง ๆ ก้าง ๆ รั ๆ ขวาง ๆ เกิดเป็นปัญหา

ยุ่งขึ้นมาบ่อย ๆ, และเขาก็ต่อต้านระบบการปกครองกันเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ไม่รู้เรื่องการปกครองอันแท้จริงว่ามันต้องประกอบไปด้วยศีลธรรม.

สวนโมกข์เรา มุ่งหมายอย่างยิ่งที่จะเผยแผ่ศีลธรรม หรือแสงสว่างของพระธรรม ไปในทุกแห่งทุกมุม, ให้เกิดฟ้าสว่างขึ้นมาในทางศีลธรรม ที่มันเกี่ยวกับการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือรัฐบาลกับประชาชนอย่างนี้.

ที่นี้ข้อต่อไปอีก จะเรียกว่า ฟ้าสว่างในทางเอาอย่างประเทศที่เป็นผู้นำ.

ฟ้าสว่างทางเอาอย่างประเทศผู้นำ.

มันก็เป็นเรื่องการเมืองเหมือนกัน เนื้อแท้มันก็เป็นเรื่องการเมืองเหมือนกัน ประเทศเล็กมันมีอำนาจน้อย ผู้เขาไม่ได้ มันต้องตาม, ตามในทางวัตถุก็มี, ตามในทางจิตใจก็มีคือต้องไม่กล้าทำตนเป็นผู้ชักขวาง อย่างนี้ก็มิ; เพราะไม่กล้า แต่แม้ในส่วนที่จะทำได้โดยอิสระ มันก็ยังตามอยู่นั่นเอง, เพราะมันไปหลงเสียแล้ว มันก็ตามกันมาอย่างหลงเสียแล้ว.

นี่ก็คล้าย ๆ กับที่พูดมาแล้วเมื่อตะกี้^{๕๕} ว่าประชาธิปไตยที่ตามกันประชาธิปไตย อันไม่มีผลทางประชาธิปไตย. คนฟั่งงหรือเปล่า? ประชาธิปไตย ที่ตามกันประชาธิปไตยที่ไม่มีผลทางประชาธิปไตย.

เฮ้, พวกตรงๆไม่กลัวใครใครธ ว่าเราเป็นประชาธิปไตย, ประเทศประชาธิปไตย, แล้วเราก็ไปตามกันประเทศมหาประเทศ ที่เป็นประชาธิปไตย; แต่แล้วมันไม่เกิดผลอย่างประชาธิปไตยขึ้นมา. นี่สภาพการณ์แท้จริงที่กำลังเป็นอยู่อย่างนี้

เดี๋ยวนี้ เป็นประชาธิปไตย ไปตามกันประชาธิปไตย แล้วก็ไม่ได้เกิดผลอย่างประชาธิปไตย.

ถ้าประชาธิปไตยให้ผลจริง มันก็มีสันติภาพเสมอหน้ากันหมด. เดี่ยวนี้มันไม่มีสันติภาพ เพราะว่าเสมอหน้าเลย แม้แต่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ มันก็ไม่มี, ไม่มีสันติภาพอย่างเสมอหน้า เพราะไม่มีแม้แต่สันติภาพชนิดที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ. มันมีแต่วิกฤตการณ์ ความยุ่งยากลำบาก โกลาหลวุ่นวาย ระส่ำระสาย กล้ายกกับถูกบีบบังคับอยู่เสมอ, จำใจต้องทำสิ่งที่ไม่อยากจะทำอยู่เสมอเลย.

ประเทศในโลกที่เป็นมหาอำนาจ ที่เขามีอำนาจยิ่งใหญ่ในโลก ก็มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายเสรีภาพหรือฝ่ายนายทุน แล้วก็ฝ่ายชนกรรมมาชีพหรือฝ่ายคอมมิวนิสต์ นี้ก็เสรีประชาธิปไตยนั้นก็พวกหนึ่ง คอมมิวนิสต์ก็พวกหนึ่ง ล้วนแต่มีอำนาจพัวพันเกี่ยวกันต่อต้านกัน ต่อสู้กัน. นี้เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไรดี ความจำเป็นบังคับให้ต้องตาม หรือเข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นี้มันก็เรียกว่าความจำเป็นบังคับ.

ในกรณีทีเลือกได้ เราก็ดูเหมือนไม่มีปัญญาจะเลือก ไม่มีปัญญาจะเลือก มันก็เลือกตามความเคยชิน ตามความนิยมเห่อ ๆ กันมานานแล้ว ด้วยสมัครใจ, ด้วยสมัครใจนะ; แม้จะถูกบังคับให้ตาม แต่แล้วในที่สุดมันก็ทำตามด้วยความสมัครใจ. ส่วนที่เราจะแก้ไขของเราเองในประเทศของเรา ที่ควรจะทำได้ก็ไม่ได้ทำ; เพราะว่า เราสมัครใจจะไปตามเขาเสียจนหมดสิ้น หมดสิ้นชีวิตจิตใจแล้ว, แล้วก็ไม่ได้ผลตามที่ควรจะได้ ตามระบบประชาธิปไตย ที่เราพูด ที่เราประกาศตัวเป็นประชาธิปไตย.

ไปตามกันประชาธิปไตย แล้วก็ไม่ได้ผลเป็นประชาธิปไตย; เพราะว่าห้ามมันไม่สว่างทางประชาธิปไตย มันยังมีมติค้อยู่ ในการที่จะไปตามใคร, ไปตามกันใคร ไปถือเอาใครเป็นครูบาอาจารย์ มันยังมีค้อยู่.

เดี๋ยวนี้เราก็กำลังไปตามเขา ประเทศที่เขาเป็นการขึ้นอยู่กับส่วนเกิน ; เขาจะมีอะไรเราก็จะมีอันนั้น, เขามีอะไรเราก็จะมีอันนั้น, แม้เป็นส่วนเกินยิ่งกว่าเกิน ก็ไม่รู้ว่ามันเกิน มันก็เลยไปเข้าพวก เข้าพวก สำหรับจะลำบากด้วยกันกับเขานั้นแหละ จะอยู่ในโลกนี้ด้วยความยากลำบากเหมือนกันกับพวกนั้น.

นี่เพราะฟ้ามันไม่สว่างในทางธรรม ในทางศีลธรรม หรือในทางสติปัญญา ในการที่จะตามหลังกัน ; ฟ้ามันไม่สว่างทางสติปัญญาในการที่จะตามหลังกัน มันก็เลยตาม หลังกันอย่างโง่เขลาเป็นพวกไปเลย ไม่อาจจะแยกตัวออกมาเป็นอยู่อย่างถูกต้อง.

เราพยายามจะประกาศธรรมะ ให้รู้จักธรรมะ คือให้รู้จักว่า อะไรควร อะไรไม่ควร อะไรเป็นไปเพื่อทุกข์ อะไรเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ แต่ก็ยังไม่ค่อย สำเร็จ. ความหวังของอาตมาที่ว่า จะดึงเพื่อนมนุษย์ออกมาเสียจากวัตถุนิยม ตูยังห่างไกลจากความสำเร็จ เพราะเขาหลงใหลในวัตถุนิยม ยิ่งกว่ายาเสพติด ยังหลับหูหลับตา ยิ่งกว่ายาเสพติด แล้วก็บูชาส่วนเกิน.

คำว่า "วัตถุนิยม" นี้หมายความว่านิยมสรรอ้อยทางวัตถุ ไม่ได้นิยมสรร อ้อยทางจิตใจ คือทางธรรมะ. อาตมาใช้คำอย่างนี้ พวกอื่นเขาหาว่าผิด ที่จริงเขาไม่รู้ว่าเราหมายความว่าอะไร. เราก็รู้เหมือนกันแหละ วัตถุนิยมคือพวกที่ถือเอาวัตถุเป็น หลักการ เป็นกฎเกณฑ์ ทุกชนิดแหละ ให้วัตถุเป็นใหญ่กว่าจิต นั่นแหละพวกวัตถุนิยม. แต่เราไม่เอาความหมายกว้าง ๆ อย่างนั้น เราหมายความว่า มันติตรสรรอ้อยทาง วัตถุ นิยมวัตถุ เพราะวัตถุนั้นให้สรรอ้อย ; นี่พวกนี้เขาติดวัตถุนิยม.

เมื่ออาตมาพูดถึงวัตถุนิยมแล้ว ก็ขอให้เข้าใจความหมายอย่างนี้ก็แล้วกัน ไม่ได้กว้างถึงกับว่าเรื่องวัตถุโดยทั่วไป จนถึงกับว่าวัตถุนำจิต หรือว่าโลกทั้งโลกขึ้นอยู่กับ

กับวัตถุ นั้นมันกว้างเกินไป. มันก็ถูกแหละ แต่ว่ามันยังไม่เป็นปัญหา; มันเป็นปัญหาแรงร้าย ก็ตรงที่ว่าเคี้ยวมัน หลงไหลในรสอร่อยทางวัตถุทางเนื้อหนัง แล้วไปตามหลังกันในเรื่องอย่างนี้ ช่วยกันส่งเสริมปรับปรุงเรื่องอย่างนี้; ชวนกันตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อจะผลิตวัตถุปัจจัย สำหรับส่งเสริมกิเลสในทางวัตถุนิยม.

ไปดูโรงงานอุตสาหกรรม ที่เขากำลังขออนุญาตตั้งขึ้นใหม่ ๆ เคี้ยวนี้ จากข่าวสารต่าง ๆ โรงงานเหล่านั้น ผลิตวัตถุที่ไม่จำเป็นทั้งนั้น : เรื่องสวยงาม เรื่องศิลปะ เรื่องอวยยศศิลปะ อะไรศิลปะ ที่จะไปแข่งกับพวกเทวดา, แล้วก็ไม่มีจำเป็น เป็นเรื่องยุ่งเปล่า ๆ. ผลิตสิ่งฟุ่มเฟือยสวยงามฟุ้งเฟ้อหรือเกิน ใช้นั้น.

นี่เรายังไปตามเขาได้ ไปบูชาเขาเพื่อจะตามเขา โดยความสมัครเป็นทาส : เป็นทาสทางสติปัญญา เป็นทาสทางการเงิน เป็นทาสทุกอย่างเลย, กระทั่งเป็นทาสในทางการเมือง จนไม่มีอะไรเป็นเสรีภาพของตน, ไปตามกัน ในทางที่จะนำไปสู่วิกฤตการณ์, ไม่ตามกันไปในทางที่จะไปสู่สันติภาพ.

ชาวพุทธไม่ควรหลงวัตถุนิยม.

นี่ย่ำลึมน่า ประเทศไทยนี้เป็นเมืองพุทธนะ, ประเทศไทยที่แท้จริงต้องเป็นเมืองพุทธ, ถือพุทธศาสนา แล้วจะไปตามกันพวกหลงในวัตถุ นิยมวัตถุได้อย่างไร; โดยหลักมันก็เป็นไปไม่ได้เสียแล้ว; แต่โดยข้อเท็จจริง มันก็มีคนที่ทำไปแล้ว. ฉะนั้นคนนั้นเป็นพุทธหรือไม่? คนพวกเหล่านั้นเป็นพุทธบริษัทหรือไม่? เขาเกิดในเมืองพุทธ จดทะเบียนเป็นคนพุทธ แล้วต้องไปตามกันพวกวัตถุนิยม ชนิดนี้ มันจะเหลือความเป็นพุทธได้อย่างไร. ไปตามกัน คำหยาบ คือว่าหมายความว่าตามด้วยความหลงไหล

เขาจึงใช้คำว่า ตามกัน ตามด้วยความหลงใหล ในแบบของวัตถุนิยม อย่างหลับหูหลับตา ไปตามเพื่อพัฒนา ด้วยหลงในการพัฒนา, หลงในความเจริญอย่างหลับหูหลับตา.

ชาวพุทธแท้ชาวพุทธจริง จะไปตามอย่างนี้ได้หรือ ชาวพุทธแท้จริงจะไปตามกันพวกนั้น ในลักษณะอย่างนี้ได้อย่างไร? เราควรจะเป็นชาวพุทธโดยรักษาความเป็นชาวพุทธไว้ให้ได้ ไม่ไปหลงตามในทางที่มันผิดพลาด ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับทำลายตัวเอง เหมือนกับฆ่าตัวเอง. ในที่สุดมันมีผลเป็นการทำลายตัวเอง ฆ่าตัวเอง แล้วจะไปตามกันไหวหรือ?

ฉะนั้น ขอให้เลือกดูให้ดี ๆ ในครอบครัวหนึ่ง ๆ หัวหน้าครอบครัวจะต้องควบคุมเรื่องนี้ให้ถูกต้อง อย่าไปเห่อตามเขา ในสิ่งที่มันเป็นผลย้อนกลับมาเชือดคอตัวเองให้วินาศ. นี้เราพูดกันในระดับชาติ; แต่ว่าในระดับบุคคลหรือครอบครัว ก็ขอให้มีหลักอย่างเดียวกัน, อย่าไปตามอย่างหลับหูหลับตา เพื่อเชือดคอตัวเอง มันไม่สมกับว่าเป็นชาวพุทธ เป็นพุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน แล้วไปโง่ถึงขนาดนั้น มันก็หมดความเป็นชาวพุทธ.

ทั้งโลกเขาเดินกันแนวนั้น เขาพัฒนากันแนวนั้น เราก็ดูให้ดี มันมีแต่ความสนุกสนานเอรีคอร่อย แล้วมีโทษภายหลังทั้งนั้นแหละ เราก็อย่าไปเอาสิ ถ้าเป็นเรื่องส่วนตัวส่วนบุคคล ภายในครอบครัวแล้ว ก็ไม่มีใครทำอะไรได้ดอก เราจะไม่ให้มีส่วนเพื่อ หรือสิ่งของเพื่อ เกิน ในครอบครัวของเรา นี้ก็ทำได้สิ, เราควรจะทำได้ ไม่ผิดกฎหมาย, ไม่ผิดอะไรหมดแหละ.

ช่วยกันชำระสะสางสิ่งที่ผิดพลาดนี้กันเสียใหม่ ก็เดินตามความเจริญอย่างถูกต้อง อย่าให้มีผิดพลาดขึ้นมา, ที่มันเพื่อ หรือจะเรียกว่ามันบ้าเกินไป ก็อย่าไป

เอาของมัน อย่าชอบใช้ชอบมี สิ่งที่มีมันไม่จำเป็นจะต้องมี. นี่จะรักษาความเป็นชาวพุทธของเราไว้ได้.

เมื่อโลกมันพัฒนาเพื่อกิเลส ก็ตามใจมัน เราพัฒนาเพื่อธรรมะ เพื่อสันติภาพ เพื่อสันติสุข. โลกมันยังพัฒนาๆ ยังพัฒนา จะไปสู่ความวินาศ ก็ตามใจมัน; แต่เราจะพัฒนามาสู่สันติภาพ คือความสงบสุข. โกรเขาจะว่า ถอยหลังเข้าคลองก็ช่างหัวมัน ให้เขาว่า ถ้าถอยหลังเข้าคลองมันถูกต้อง และมันปลอดภัยแล้ว มันก็ดีกว่า คือเข้ามาอยู่ในหนทางของธรรมะ, มันคล้ายกับถอยหลังเข้าคลองแต่เป็นการถอยหลังจากความผิด มาสู่ความถูกต้อง มันก็เป็นการดี. ถอยหลังเข้าคลองในความหมายนั้น ที่เขารังเกียจกันนัก ก็คือ มันถอยหลังไปหาความเสื่อม แทนที่จะก้าวหน้าไปสู่ความเจริญ; ถอยหลังมาหาความเสื่อม อย่างนั้นมันก็ถูกแล้ว ไม่ควรจะทำ. แต่ถ้ายถอยหลังจากความผิดพลาดมาสู่ความถูกต้อง อย่างนี้ ควรจะทำ.

ก็ต้องแยกแยะกันให้ดีๆ ให้เห็นชัดเจน ว่ามันต่างกันอยู่เป็น ๒ อย่าง ในการที่จะพัฒนาตามใคร หรือจะเดินตามก็ตาม ดูให้ดีๆ ให้มันมีฟ้าสว่างคือ แสงสว่างของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต ฯลฯ ะไรไว้เรื่อยไป. นี่เราเรียกว่า ฟ้าสว่างในทางเดินตามความก้าวหน้า ของผู้ก้าวหน้า.

ฟ้าสว่างทางสิทธิมนุษยชน.

ที่นี้ข้อสุดท้ายที่จะพูดสำหรับวันนี้ก็คือ ฟ้าสว่างทางสิทธิมนุษยชน, ฟ้าสว่างทางสิทธิมนุษยชน.

เรื่องนี้ พวกนักศึกษาทองหลายเขาบูชากันนัก เขาทำตัวเป็นผู้ออกรับ ออกต่อต้าน. ที่ไหนมีการละเมิดสิทธิมนุษยชน เขาก็เห็นเป็นเรื่องใหญ่ ออกต่อต้าน ถือเป็นงานชิ้นเอกของนักศึกษา.

ฟังดูเพียงเท่านั้นมันก็ถูก ถูกต้องดี เป็นผู้เสียสละแบบพระโพธิสัตว์เลย ให้เกียรติเป็นแบบโพธิสัตว์, ระวังโพธิสัตว์เลย. แต่ว่าอย่าทำไปด้วยความหลับลับ หลับตาทำ มีคิมคิส. บางทีมันเป็นการถูกต้อง ที่คนคนนั้นมันจะต้องถูกลงโทษ เช่นนั้น หรือว่ากรรม ผลกรรมมันจัดให้เขาต้องเป็นไปเช่นนั้น, कुछ ล้าย ๆ กับว่าเขาถูกละเมิดสิทธิแห่งมนุษยชนของเขาอย่างมากมาย.

เราต้องดูให้ถี่ ๆ อย่าหลับลับตา เรียกว่าแทรกแซงเข้าไปอย่างคนโง่; ถ้ามันเป็น เรื่องละเมิดสิทธิมนุษยชน เห็นอยู่โดยประจักษ์แน่นอน ก็ได้, ช่วยกัน ต่อต้าน อย่าให้เขาสูญเสียความยุติธรรมหรืออิสรภาพ; แต่อย่าลืมว่าบางอย่างมันทำไม่ได้.

เหมือนว่า งูมันกินเขียด มันคาบเขียดร้องแอ๊ด ๆ อยู่ในปากนี้ เราเห็นอยู่ นี้ เราจะทำอะไร งูมันบอกว่า มันก็มีสิทธิที่จะกินเขียด แล้วเราจะไปห้ามไม่ให้มันกิน มันก็ละเมิดสิทธิของงู แม้ว่าจะไปช่วยเขียด รักษาสิทธิของเขียด. ถ้าเรื่องอย่างนี้แล้ว มันต้องยกให้ว่ามันเป็นเรื่องของกรรม เป็นเรื่องของระบบธรรมชาติ ไปตามกรรมกันบ้างซิ.

มันก็ควรพิจารณาดูให้ดี ว่ามันควรจะทำอย่างไร. ควรจะช่วยในกรณี เช่นไร, แล้วช่วยไม่ได้ในกรณีเช่นไร, หรือไม่เข้าไปข้องแวะในกรณีเช่นไร, ในกรณี เช่นไรจะใช้เมตตา, ในกรณีเช่นไรจะใช้อุเบกขา, ถ้าไปทำ ในกรณีที่ควรใช้อุเบกขา

มันก็กลายเป็นมนุษย์เสือกกะโหลก, เป็นมนุษย์เสือกกะโหลก ไปทำหน้าที่ที่ไม่ใช่หน้าที่.

เดี๋ยวนี้ประเทศทั้งหลายในโลก ประเทศน้อยๆ กำลังถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยการกระทำของประเทศใหญ่ๆ อยู่ทั่วไป แล้วใครจะไปต่อต้านได้. ที่นี้ภายในประเทศแต่ละประเทศ ก็ระหว่างบุคคล หรือหมู่คณะ มันก็มีคนบางหมู่บางคณะหรือบางคน ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่ทั่วๆ ไป เห็นได้. ผู้ที่จะเข้าไปแทรกแซงเพื่อป้องกันนั้น ก็ควรจะทำให้ถูกต้อง, ระวังให้ถี่ๆ ให้มัน ประกอบด้วยความเหตุผล ความถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้มันเป็นโอกาสสำหรับ กระทำเพื่อหาชื่อเสียงเสียแล้ว เพื่อหาชื่อเสียงให้ชายกยอยกย่องเสียแล้ว ทั้งที่ตนเป็นคนเสือกกะโหลกไม่เข้าท่า. คนกียกย่องสรรเสริญว่า เออ, นี่มันเห็นแก่ผู้อื่น มันคุ้มครองสิทธิของผู้อื่นอย่างพระโพธิสัตว์ มันหลงไหลในเกียรติยศอันนี้ มันจึงกระทำกันอยู่มาก.

บางทีก็จะเป็นเรื่องอ้าง เพื่อเข้าไปทำในบางสิ่งบางอย่าง; มันจะไปค้นบ้านคนบางคน ซึ่งตามธรรมดาเข้าไปค้นไม่ได้. แต่เมื่ออ้างสิทธิมนุษยชนแล้วไปค้นบ้านเขาได้ อย่างนี้ก็ได้ออย่างนี้แล้วมันเป็นการไม่ซื่อแล้ว ไม่ตรงแล้ว อ้างของดีไปเป็นโอกาสแห่งของชั่วของตนเอง.

เรื่องถูกละเมิด ถูกกดขี่ข่มเหงนี้ มันจำเป็นที่ต้องมีในโลก เพราะว่าในโลกนี้อ่านาจมันเป็นใหญ่. พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *วโส อีสฺสรีย โลก* - *อำนาจเป็นใหญ่ในโลก* หรือว่าในโลกนี้อ่านาจมันเป็นใหญ่ มีข้อความปรากฏชัดอยู่อย่างนี้. บางคนก็ถือว่า ไม่ใช่, พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัส, คำเขียนนี้ผิด คำเขียนนี้เขียนที่หลัง อ้างกัน

ไปตามเรื่อง. แต่เราเห็นว่า คำพูดนี้พระพุทธเจ้าต้องตรัสจริง ว่าในโลกนี้อำนาจมันเป็นใหญ่ แล้ว เมื่อโดนอำนาจครอบงำเอาแล้ว ก็ถือว่าเป็นกรรมของบุคคลนั้นแหละ.

ฉะนั้น ต้อง ระวังให้ดี ที่จะไปต่อท่านมันเข้า, อย่าให้กลายเป็นเรื่องฉิบหายของตัวเอง ยกให้มันเป็นเรื่องของกรรมบ้าง. กรรม การกระทำแต่หนหลังมันมีผลทำให้บุคคลนั้น อยู่ในฐานะเหมือนกับว่าถูกละเมิดสิทธิ หรือว่าถูกกดขี่ข่มเหงอย่างไม่เป็นธรรม เป็นต้น. อย่าไปหลงว่า เราจะหาชื่อเสียงด้วยการกระทำต่อท่านต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน.

ทางพุทธศาสนายอมรับ แต่วามันต้องเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ไม่ใช่การกระทำที่มงาย หรือการกระทำเพื่อหาชื่อเสียงให้แก่ตนเอง, แล้วมันก็ไม่ถูกกับความ เป็นธรรมโดยธรรมชาติ สำหรับคนที่ถูกละเมิดสิทธิ ก็ว่าเขาจะต้องได้รับผลกรรมของเขา. เตี้ยวมันก็จะเกิดต่อต้านพระเจ้าขึ้นมา ว่าทำไมลงโทษคนนี้ หรือก็จะต่อต้านกฎแห่งกรรม ว่าทำไมมาลงโทษคนนี้ ต่อต้านกฎแห่งกรรมเอาเสียเลย มันเก่งถึงขนาดนั้น.

กรรมมันก็ต้องเป็นกรรม ต้องเป็นกฎแห่งกรรม. คนที่ต้องรับผลแห่งกรรม โดยแสดงออกมาเป็นภาพของการถูกละเมิดสิทธิ นั้นมันก็ต้องมี, ในโลกนี้มันต้องมี. กรรมที่อยู่เบื้องหลังใครไปรู้ของเขาเล่า เขาก็ทำมานาน ฉะนั้นคนที่ทำชั่วมานาน มันจึงได้รับผลของกรรม ในลักษณะที่เหมือนกับว่ามันไม่เป็นธรรมที่สุด. เขาไปทำอะไรที่หลัง ความผิดเพียงนิดเดียวก็ถูกฆ่าตายอย่างนี้ ทำไมไม่นึกถึงบาปกรรมทั้งหลายที่ทำได้เป็นอันมาก; นั้นมันถูกต้องแล้ว มันสมควรแก่กันและกันแล้ว.

ประชาธิปไตยถูกแล้ว แต่วามันต้องเป็นธรรม ฉะนั้นบางคนถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ด้วยอำนาจกรรมเก่าของเขา มันก็ยังเป็นประชาธิปไตยอยู่นั่นเอง.

เราช่วยกันทำให้ศีลธรรมกลับมา, ให้ความรู้สึกทางศีลธรรมกลับมา; แล้วมนุษย์ก็จะเคารพสิทธิของมนุษย์ด้วยกันเองมากขึ้น.

นี่เรียกว่า ฟ้าสว่างทางป้องกันสิทธิของมนุษยชน คือผู้อื่น.

เราต้องมีการลืมหืมตาที่จะปฏิบัติหน้าที่นี้ให้ถูกต้อง แม้ที่สุดแล้วว่าสิทธิของสัตว์เดรัจฉาน เราก็ต้องดูให้ดี ๆ; จะเข้าไปเป็นผู้คุ้มครองป้องกัน ก็ต้องทำให้มันถูกต้อง ไม่อย่างนั้นก็จะกลายเป็นคนทำผิดเสียเอง. นี้อาตมาเรียกว่า ฟ้าสว่างทางสิทธิมนุษยชน เป็นธรรมชาติสำคัญข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้อง ที่เราจะต้องช่วยกันรักษาความถูกต้อง ความยุติธรรม ความเป็นธรรม ความชอบธรรมของผู้อื่น; แต่ว่าอย่าหลับหูหลับตาทำ, ขอให้ทำอย่างมีแสงสว่าง.

ฉะนั้นขอให้ฟ้ามันสว่างในทางนี้ มากขึ้นเถิด ผู้ที่จะละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้อื่น ก็จะได้ลืมนิดไป จะได้ถอยหลังไป, แล้วผู้ที่เข้าไปป้องกันสิทธิมนุษยชนของผู้อื่น ก็จะไม่กระทำอย่างผล็ผล้าม, แล้วไม่ทำอย่างหลอกลวงเพื่อหาชื่อเสียงให้แก่ตนเอง ด้วยการกระทำอย่างนี้ ให้เขายกย่องว่าเป็นวีรบุรุษ หรือมหาวีรบุรุษ.

เอาละ ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญ ที่ต้องหยิบขึ้นมาศึกษาพิจารณา แล้วจัดการให้ถูกต้อง นี่เป็นเรื่องฟ้าสว่างทางสิทธิมนุษยชน เป็นเรื่องสุดท้ายของการบรรยายในวันนี้.

อาตมาเห็นว่าเป็นการสมควรแล้ว สำหรับการบรรยายในวันนี้ แล้วขออภัยอีกครั้งหนึ่งว่า ทำไมต้องพูดเรื่องชนิดนี้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องธรรมะโดยตรง ก็เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้วข้างต้น ว่าขอยืมธรรมาสันนี้ เขียนหนังสือเรื่องนี้ให้จบเสียที เพราะมันผูกพันกับอาตมาอย่างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้.

ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคุณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป สืบไป.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๓ —

๑๖ เมษายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางอารามและทางปริยัติ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบรูชา ในวันนี้ ก็ยังเป็นการบรรยาย เรื่อง ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ ต่อไปตามเดิม จนกว่าจะจบ.

ข้อนี้มีความจำเป็น ที่จะบันทึกไว้ แต่ไม่อาจจะเขียนด้วยมือ จึงต้องใช้วิธีพูด จะได้อยู่เป็นอนุสรณ์สำหรับคนชั้นหลังจะได้ทราบ จะได้เป็นหนทาง ที่จะช่วยกันดำเนินสืบไป เป็นตัวอย่างที่จะทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม จะได้ทราบแล้วอนุโมทนา ช่วยกันทำ ช่วยกันรักษา กิจกรรมที่เรียกว่า ธรรมทาน นี้ ให้ยังคงมีอยู่นาน จนสำเร็จประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ซึ่งจะอยู่เป็นที่พึ่งของชาวโลกต่อไป.

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีเหตุผล เป็นการกล่าวไปตามความจริง ที่เป็นไปจริง เป็นเรื่องที่จะต้องทำให้ยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าเดิม. ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างทางอาราม.

ฟ้าสาธทางอาราม.

ท่านทั้งหลายที่เคยอ่านพระบาลี หรือได้ฟังเรื่องจากพระบาลีโดยตรง ย่อมชินกับคำว่า *อาราม* เช่น เซตวนาราม เวพูนาราม ปุพพาราม ล้วนแต่เป็นเรื่อง ราม ๆ แปลว่า บำไม้ที่เขาจัดขึ้น ให้เป็นที่น่าพอใจ เป็นที่อยู่ของนักบวชของบรรพชิต; ถ้าห่างไกลไปจากนั้นเขาเรียกว่า วนะ หรือ วน คือป่า เช่นป่ามทวัน ก็เป็นป่ามากกว่าที่เป็นอาราม. ภิกษุย่อมอยู่ในอาราม หรือในป่าที่เรียกว่า วนะ หรือ วน หรือจะเรียกอย่างเดียวกันว่า วนอุทยาน ก็ยังได้ ไม่มีภิกษุอยู่ในเมือง. ไม่มีนักบวชอยู่ในเมือง เว้นแต่เป็นกรณีพิเศษเท่านั้น, สิ่งนี้เรียกกันในบาลีว่าอาราม.

ที่อาตมาเรียกว่า ฟ้าสาธทางอารามนี้ คือที่อยู่ชนิดนั้น หรือการอยู่ในที่อยู่ชนิดนั้น จะได้กลับมา ก็มันได้หายไป จนเห็นว่าพระอยู่ในบ้านในเมือง ในกำแพงเมือง, แล้วก็ในวัชชนิดที่ไม่แตกต่างกับบ้านเรือน ก็มีความเปลี่ยนแปลงเดียวกันมันมีการกลับมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราได้พยายามให้กลับมา มีสิ่งที่เรียกว่า สวนโมกขพลาราม เกิดขึ้น ยังเป็นบ้านน้อยไปไม่ถึงกับจะเรียกว่า วน หรือ วนะ จะเรียกได้แต่เพียงว่า อาราม, จะกลับมาเหมือนอย่างที่เคยมีในสมัยพุทธกาล.

บางคนเขาแย้งว่า ก่อนมีสวนโมกข์ ก็มีอารามแบบนี้ในประเทศไทยอยู่แล้วก็ไม่ออกว่ามีที่ไหน. ก่อนมีสวนโมกข์ ก็มีพระป่าเหมือนกัน : อยู่ตามถ้ำ อยู่ตามเขา ไม่ได้อยู่ในที่ที่จัดขึ้นไว้โดยเฉพาะ เช่นสวนโมกข์, อยู่ตามถ้ำ อยู่ตามป่า อยู่ตามทิวเวทตามธรรมชาติ อยู่ในลักษณะที่เป็นปาฏิหาริย์, คุยกับผี คุยกับพญานาค สู้กับเสือ บินทบาตจากเทวดาตามต้นไม้; นั่นที่เขาอวดกันนั่นแหละ และถือว่ามีอยู่ก่อนสวนโมกข์.

สวนโมกข์เราไม่ได้จัดอย่างนั้น ไม่ได้จัดชนิดนั้น, จัดชนิดที่เรียกว่า อาราม ตามที่มีอยู่ หรือนิยมกันอยู่ ในครั้งพุทธกาล คือเป็นที่ที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่ใช่เร่ร่อน; มีร่มไม้ คือมีต้นไม้ที่ให้ร่มเงา หรือมีถ้ำ มีลำธาร มีลานหญ้า มีป่าละเมาะ มีภูเขา มีเสียงจกจันไร, มีน้ำไหล มีลมพัด มีป่าหอม เมื่อต้นไม้ที่ดอกหอมมันออกดอกพร้อม ๆ กัน หอมไปทั้งป่า, แล้วก็ยังเป็นทัศนียภาพที่สวยงาม.

และยิ่งไปกว่านั้นอีก อารามเหล่านั้นก็จัดเป็นมิกทายวัน หรือจะเรียกว่า มฤคทายวัน ในภาษาสันสกฤต คือสัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย, มีการให้อภัยโดยกฎหมายคุ้มครอง ไม่มีใครทำอันตรายแก่สัตว์ป่าเหล่านั้น. ที่โคสัตว์บ้าง ได้รับการคุ้มครอง ที่นั้นเขาเรียกว่า มฤคทายวัน ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลี เช่น อธิสยตนมฤคทายวัน, ป่ามฤคทายวันเป็นที่ชุมนุมแห่งฤๅษี, เป็นที่ตกแห่งฤๅษี อธิสยตน แปลว่า เป็นที่ตกแห่งฤๅษี ซึ่งอธิบายไว้ว่า พระปัจเจกโพธิ์ทั้งหลาย, นี้เรียกว่า อาราม. บางทีก็สมบูรณ์อยู่ในอารามแห่งเดียว บางทีก็ไม่สมบูรณ์นัก แต่ก็ต้องมีลักษณะอย่างนี้ ตามสมควร จึงจะเรียกว่า อาราม, เป็นที่เหมาะสมสำหรับบรรพชิต. พระเจ้าแผ่นดิน ยกให้ก็มี เศรษฐีเขายกให้ก็มี หรือว่าคนช่วยกันซื้อจากเศรษฐี มาถวายเป็นอาราม สำหรับบรรพชิตอย่างนี้ก็มี.

โดยมากก็เป็นเรื่องของคนร่ำรวย ซึ่งจะจัดหาอาราม หรือมฤคทายวัน เช่นนี้ ถวายแก่บรรพชิต. มันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี หรือจะเป็นอะไรก็สุดแท้ แต่ว่าคนร่ำรวยสมัยโน้นเขาชอบทำกันอย่างนี้ จัดสร้าง หรือซื้อหา ป่ามาทำเป็นอาราม, ถวายแก่บรรพชิตในศาสนาต่าง ๆ กัน แม้ในพุทธศาสนาก็ได้รับอารามเช่นนี้ หลายแห่ง ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบาลี.

เดี๋ยวนี้เราอยากจะให้กลับมา ให้อารามชนิดนั้นแหละกลับมา จึงได้พากันชวนชวาย สร้างสถานที่เรียกว่า สวนโมกข์ นี้ขึ้นมา, ชักชวนกันโดยกว้างขวาง ก็มีผลบ้าง, เกิดสวนโมกข์ที่เชียงใหม่, เกิดสวนโมกข์ที่นครศรีธรรมราช ซึ่งอาตมาไปช่วยจัดให้เองในระยะนั้น และที่อื่น ๆ อีกหลาย ๆ แห่ง เรียกชื่อต่างๆ กันไป, หรือแกลงเรียกชื่อให้คล้ายคลึงคลากับสวนโมกขพลาราม นี้ก็มี. นี่เป็นเครื่องแสดงว่า ได้มีผู้สนใจอยากให้มี กันนับว่าเป็นการกลับมา แห่งสถานที่ชนิดที่เรียกว่า อารามนั้น.

เหตุที่ใช้คำ “โมกขพลาราม”.

สำหรับคำว่า โมกขพลาราม นี้ เคยอธิบายกันมาหลายหนแล้ว ว่า ป่าไม้ เป็นกำลังแก่ความหลุดพ้น, ป่าไม้เป็นกำลังแก่ความหลุดพ้น. *โมกขะ—หลุดพ้น, พละกำลัง, อาราม—ป่าไม้, ป่าไม้เป็นกำลังแก่ความหลุดพ้น.*

ที่จริงมันไม่ควรจะเป็นคำชื่อวิสามานยนามอะไร ควรจะเป็นนามธรรมคาว่าป่าไม้ที่เขาจัดขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์อันนี้ หรือจะมีชื่ออย่างไร ๆ ก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เราใช้ชื่ออย่างนี้เสียเลย ว่า โมกขพลาราม นั้นแหละเป็นชื่อของสถานที่อย่างนี้. ที่จริงมันเป็นคำที่บอกให้รู้ว่า จัดขึ้นเพื่ออะไร ป่าไม้ชนิดนี้ จัดขึ้นเพื่อเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น.

มีกิจกรรม คือเป็นที่ช่วยให้เกิดความสะดวก แก่การที่จะทำจิตให้เกลี้ยง, มีการสอนการทำจิตให้เกลี้ยง, แล้วยังช่วยให้ทำจิตให้เกลี้ยงได้ง่ายขึ้น, และเป็นการทำให้เกลี้ยงในแบบสันตสิทธวิโก คือทำงานรู้สึกแก่จิตใจจริง ๆ ไม่ใช่ นั่งพุท ๆ พุท ๆ แล้วมันก็ไม่เกลี้ยงอยู่นั่นแหละ. โดยความประสงค์แท้จริงนั้น ต้องการให้เป็นการกระทำที่มี

ผลจริงเกิดขึ้นมา เป็นจิตเกิดขึ้น, แล้วรู้สึกได้ด้วยตนเอง ว่าจิตมันเกิดขึ้น ในลักษณะที่เป็นสันทิฏฐิโก.

ข้อนี้มันยากแหละ เพราะว่าคนเราสมัยนี้ไม่ค่อยสนใจ กับเรื่องทางจิตใจ, ธรรมะก็ไม่รู้. เมื่อเรื่องอะไรเกิดขึ้นตามลักษณะของธรรมะ ก็พลอยไม่รู้ไปด้วยว่านี่เป็นธรรมะ ที่ได้เกิดขึ้นแล้วแก่จิตใจ เป็นเสียอย่างนี้โดยมาก.

ตัวอย่างเช่นว่า พอบุคคลเข้ามาสู่สถานที่เช่นนี้ มันก็รู้สึกสบายใจ, เขาก็ไม่รู้ว่าทำไมมันจึงสบายใจ เพราะเขาไม่สนใจที่จะรู้. ถ้าเขาสนใจที่จะรู้ เขาก็จะรู้ว่าเกี่ยวนี้เราสบายใจ เพราะว่าจิตของเราเคลื่อนไปจากสิ่งที่รบกวน : นีวรณก็ไม่รบกวน, อุปาทานก็ไม่รบกวน, จิตมันเคลื่อนจากการรบกวนของนีวรณ หรืออุปาทาน หรือกิเลส เราจึงรู้สึกสบายใจ. เขาารู้สึกแต่เพียงว่าสบายใจๆ บอกไม่ถูกว่าสบายใจเพราะอะไร; นี่เพราะว่าไม่มีความสนใจที่จะศึกษาด้วยจิตใจ ในรูปแบบที่เรียกว่า สันทิฏฐิโก.

ดังนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจ; ถ้ามันมีอะไรเกิดขึ้นแก่จิตใจ แปลกออกไปกว่าธรรมดาแล้ว ให้พยายามศึกษาให้เข้าใจว่า นี่มันเป็นเรื่องของอะไร. ถ้าทำอย่างนี้ มันจะก้าวหน้าเร็วในทางธรรมะ คือจะรู้เรื่องของจิตใจที่ขึ้น, จะรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะของจิตใจ ที่ทำให้สามารถปรับปรุงแก้ไข ควบคุม อะไรต่างๆ เกี่ยวกับจิตใจนั้น.

เราอยากให้มีสถานที่ชนิดนี้ขึ้นให้มาก แต่เราไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลังอะไร ก็ได้แต่ชักชวนกันไปเท่านั้นเอง; ใครมีความรู้สึกพอใจเห็นด้วย เขาก็ทำกันขึ้นมา.

สรุปความว่า บ้าไม้ที่ช่วยส่งเสริมการประพฤติธรรมทางพระศาสนา, ส่งเสริมความก้าวหน้าในทางจิตทางวิญญาณ. จำกันไว้ง่ายๆ ตามธรรมดาว่า บ้าไม้ที่มันจะช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิญญาณ.

เป็นที่น่าเสียใจหรือว่าขบขัน ที่เดียวกันเขาจัดวนอุทยานกันมากเหมือนกันแหละ ในโลกนี้, เขาจัดสิ่งที่เรียกว่า วนอุทยาน ความหมายเดียว คำเดียวกันกับคำว่า อาราม หรือ วนะนี่; แต่เขาไม่ได้จัดเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าทางศาสนา เขาจัดเพื่อความก้าวหน้าของกิเลส. เดียวกันก็กำลังจัดวนอุทยานที่นั่นที่นี้ แต่แล้วมันไม่ได้ส่งเสริมความก้าวหน้าทางศาสนา ส่งเสริมการเที่ยวสนุกสนานเล่นหัว กระทั่งเลยไปถึงการส่งเสริมกิเลสด้วยซ้ำไป. ที่เมืองนอกเมืองนาที่ไต่ยีนว่ามีมาก และมีกิจการชนิดที่ส่งเสริมความเฟลิดเฟลีน เรื่องทางโลก หรือเรื่องทางเศรษฐกิจ ไปเสียหมด, ไม่ได้จัดวนอุทยาน เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าทางจิตใจ ในทางธรรมะ ของแต่ละบุคคล ทั้งที่ว่าแต่ละคน ๆ กันนับถือศาสนา, มีศาสนาประจำใจประจำชาติของตน; แต่ก็ไม่ได้จัดวนอุทยาน เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าทางพระศาสนานั่นเลย.

นี่แหละท่านคิดดูเอาเองว่า มันเป็นเรื่องที่น่าขบขัน หรือว่าน่าสลดสังเวช หรือน่าอะไรก็แล้วแต่ มันทำให้มองเห็นได้ว่า มนุษย์นี้สมัครงใจแต่จะเดินไปหาความวินาศทางจิตใจ, แล้วก็ พุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อในทางวัตถุ ซึ่งมันคู่กับความวินาศในทางจิตใจ นี่ขอให้ช่วยกันคิดดู. เมื่อมันเป็นอย่างนี้เสียแล้ว โลกนี้มันจะเป็นอย่างไร ก็ขอให้ท่านคิดดูต่อไป, มันก็จะเห็นได้ง่ายว่า โลกนี้มันกำลังเป็นอย่างไร มันกลายเป็นโลกของกิเลสไป เพราะอะไร ๆ ก็จัดเพื่อส่งเสริมกิเลส. ไม่ได้เพื่อส่งเสริมความมีอยู่แห่งพระธรรมกันเสียเลย.

นี่ถ้าว่า การกลับมาแห่งพระอาราม อย่างเดียวกับสมัยพุทธกาล ได้เกิดขึ้นแล้ว มันก็เป็นที่น่ายินดี เพราะว่ามันง่าย และมันถูกต้อง มันถูกต้อง ต่อการที่จะส่งเสริมความก้าวหน้าทางจิตใจ ตามหลักแห่งพระศาสนา. นี่ขอให้สหายธรรม-ทานทั้งหลายกำหนดจดจำกันไว้ด้วย ว่ามันเป็นอย่างนี้.

อุปสรรคยังมีทั้งในทางสถาปัตยกรรมและนวัตรกรรม.

เดี๋ยวนี้ เรายังมีอุปสรรค, เรียกว่า อุปสรรค คล้ายๆกับว่าแบ่งเป็น ผักฝ้าย คือว่าเขายังนิยมสร้างวัดใหม่ๆ แบบวัดบ้านวัดเมือง กันเสียทั้งนั้น, ไม่นิยมสร้างแบบวัดป่าพระเถื่อนอย่างสมัยก่อนๆ เพราะว่าต้องการจะฮวด หรือประกวดบารมีกันมากกว่า, ยังนิยมวัดที่ทำเหมือนกับวัง, ยังนิยมกุฏิวิหารที่เหมือนกับบ้านคฤหบดี บ้านเศรษฐี.

นี่ไม่ใช่จะพูดคำหนักติเตียนคำทอผู้ใด ก็ไม่ใช่ เพียงแต่จะชี้ให้เห็นว่า ความนิยมยังอยู่ในสภาพที่ขัดขวาง ต่อความก้าวหน้าในทางธรรม. ถ้าพระเรายังนิยมอาศัยอยู่ในที่อาศัยเช่นเดียวกับคฤหบดีหรือเศรษฐี มีเครื่องตกแต่ง เครื่องเรือนเหมือนกันกับบ้านคฤหบดี บ้านเศรษฐี, มีการเป็นการอยู่เหมือนกับในบ้านคฤหบดีเศรษฐีแล้วละก็ นั่นแหละคืออุปสรรค ต่อการกลับมาแห่งอาราม.

พระเถรเราอุตสาหกรรมเรียนบาลี เพื่อจะได้มีหน้ามีตา ได้อยู่ในกุฎที่มีลักษณะอย่างบ้านคฤหบดี บ้านเศรษฐี; ไม่เคยเห็นว่า พระเถรองค์ไหนเรียนบาลีแล้ว คิดว่าจะไปเป็นพระป่า, ไม่มีอะไรที่จะยั่วจิตใจ ให้ย้อนกลับไปหาครั้งพุทธกาล. กังนั้น การเป็นอยู่ รวมทั้ง การบริโภคน้ำมันก็ยากที่จะน้อมกลับไปเป็นอยู่อย่างครั้งพุทธกาล, เรียกว่ามันยังถูกรอบงำอยู่ด้วยอิทธิพล ของวัตถุกุ. บรรพชิตเหล่านี้ถูกรอบงำอยู่ด้วยอิทธิพลของวัตถุกุ คือความสุขสบายตามแบบของวัตถุกุ, ไม่ใช่สุขสบายตามแบบของจิตใจ, จะเรียกว่ามันยังเป็นอุปสรรคอยู่ อุปสรรคก็คือ ฟ้าไม่สว่างทางอาราม ฟ้ามันยังไม่สว่าง ทางสถาปัตยกรรม หรือนวัตรกรรมคือการก่อสร้าง.

นี่ก็เป็นสิ่งที่จะต้องเอามาพูดคุยกันบ้างตามสมควร แต่ขอพูดถึงการที่ฟ้ามันไม่สว่าง ทางสถาปัตยกรรม นวกรรม และอาราม ตามแบบครึ่งพุทธกาล กลับไปก้าวหน้าในทางที่จะเป็นอยู่อย่างกตฤหคัสสมัยปัจจุบัน หรือทางวัตถุสมัยนี้.

ที่น่าหัวที่สุด ก็คือภาพเขียนที่เขาเขียน เรียกกันว่าภาพจิตรศิลป์ชั้นดี ชั้นเลิศของศิลปิน เขียนภาพเรื่องพุทธประวัติ แล้วเขาก็เขียนภาพวัดพระเชตะวันเวฬุวัน วัดของพระพุทธเจ้าที่นั่นแหละ เหมือนกับวัดเดียวกัน ซึ่งเต็มไปด้วยโบสถ์วิหารอย่างปัจจุบันนี้, มีชื่อฟ้าโบระกาสวยสดงดงาม ตามแบบของสมัยนี้; แต่เขียนเป็นรูปภาพของโบสถ์วิหาร สำหรับพระพุทธเจ้าอยู่ในครึ่งกระโน้น. ถ้าคนครึ่งกระโน้นมาเห็นเข้าแล้ว เขาก็จะเรียกว่าบ้าเลยบ้าเลย, พวกนี้บ้าเลย ถ้าพระพุทธเจ้าจะอยู่กุฏิวิหารแบบนี้.

สถาปัตยกรรม หรือนวกรรม ในครึ่งพุทธกาลนั้น ไม่มีทางที่จะเหมือนกับแบบนี้ได้ มันคนละยุคคนละสมัยด้วย แล้วมันตรงกันข้าม; เพราะว่ามันเป็นแบบที่ไม่ส่งเสริมกิเลส, ไม่ส่งเสริมความยุ่งยากลำบาก, ไม่ส่งเสริมทางเศรษฐกิจ. ถ้ามองกันในด้านนี้แล้ว พระพุทธเจ้าท่านทรงเป็นนักเศรษฐกิจ ด้วย ตัวเลิศ มีสิกขาบทห้ามไม่ให้สร้างกุฏิวิหารที่ใหญ่โต โดยเฉพาะส่วนบุคคลแล้ว ก็ยังจำกัดไว้มาก กว้าง ๑ คืบ ยาว ๑๒ คืบ เท่ากับส้วมหลังหนึ่ง.

การสร้าง เหล่านี้ ตามแบบยุคพุทธกาลนั้น เป็นโรงพื้นดิน แล้วก็ มีผนังเป็นคินคิบ หรือคินเผา เป็นอิฐคิบ หรือเป็นอิฐเผา หลังคามันงั่วคายไปไม้ชนิดที่หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาที่นั่นหายาก แล้วเป็นอย่างง่าย ๆ อย่างธรรมดา ๆ ตามแบบสมัยนั้น ซึ่งเหลือให้เห็นอยู่ในสมัยนี้ ในประเทศอินเดียบางแห่ง ที่อาคมาสังเกตเห็น คือก่อผนังโดยรอบนั้นด้วยคิน ไม้ไม่เป็นไม้บ้าง บนหลังผนังนั้นเขาผูกโครงด้วยไม้ ไม้ไผ่โดยมาก เป็นโครงหลังคา, แล้วก็วางไม้ที่เราเรียกกันว่าไม้กลอน หรือไม้

จันทน์ สำหรับจะรองรับฟาก. เอาไม้ฟากถี่ ๆ ปูบนนั้นแล้วก็เอาฟางรองบนนั้น แล้วก็เอาดินไต่ทั่วไปหมก แล้วก็เอากระเบื้องดินเผาที่ประกบ ๆ ไว้ บนดินเหนียวนั้น ไม่มีลูกไม้ระแนง เพราะมันประกบไว้บนดินเผาที่วางอยู่บนฟาง ฟางวางอยู่บนฟาก, ฟากวางอยู่บนกลอนหรือบนจันทน์. น้อย่างดีที่สุด แม้เป็นบ้านเศรษฐีก็ยังมี วัคนั้นจะสร้างด้วยนวกรรมแบบนั้นทั้งนั้น.

คำว่า สถาปัตยกรรม หรือนวกรรม นี้เขาหมายความว่า วิธีที่จะใช้ไม้ และดินให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ให้แข็งแรง แน่นหนาทนทานที่สุด นั่นคือ สถาปัตยกรรม หรือนวกรรม แห่งยุคพุทธกาล. ไม่มีตอกที่จะใช้โบสถ์วิหาร ซ่อฟ้าใบระกาสวยสดงดงามแวววาว ราคาเป็นล้าน ๆ ซึ่งทำให้เกิดปัญหามาก, แล้วขัดขวางต่อการก้าวหน้าทางจิตใจ หรือทางธรรม.

ก็เห็นอยู่ว่า เดี่ยวนี้วัดแต่ละวัด ถ้าวัดไหนมีสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบนั้นมาก วัคนั้นก็จะเต็มไปด้วยความหนักอึ้งหนักใจ ที่จะต้องหาเงินจำนวนมากมาใช้ให้เพียงพอ สำหรับรักษาอาคารเหล่านั้นไว้ให้ยังคงรูปที่สวยงาม, ใช้เงินกันเป็นสิบล้าน เป็นร้อยล้าน เป็นพันล้าน ก็ยังมี ที่จะต้องรักษาสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรมเหล่านั้นไว้ ลักษณะอย่างนี้มีในครั้งพุทธกาลไม่ได้ มันมีไม่ได้ด้วยเหตุหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีมันไม่ยอมให้ทำอย่างนั้น.

กุฎิเล็ก ๆ สำหรับภิกษุรูปหนึ่ง ก็ทำด้วยดิน ขนาดกว้าง ๗ กีบ ยาว ๑๒ กีบ ก็ทำขึ้นด้วยดิน : เอาดินเหนียวมาก่อเข้าเป็นผนัง แล้วก็มิได้วางบนหลังผนัง วางฟากวางฟาง วางดินเหนียวเป็นหลังคา หลังคาเป็นดินเหนียว. เขาขัดให้แน่น ให้มีความโค้งพอสมควร สำหรับว่าน้ำฝนมันจะได้ไหลไป, ในดินนั้นจะต้องใส่ขี้เถ้า ขี้วัว เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งช่วยให้ดินมันจับตัวกันแน่น น้ำไม่รั่ว. นั่นแหละกุฎิพระ ก็คือบ้านอย่าง

แบบชาวบ้าน ยังมีอยู่ในอินเดียเดี๋ยวนี้มากมายก่ายกอง เรียกว่าบ้านดิน. แม้แต่ การขอ ดิน หรือ ขอไม้ เขามาทำ^{นี้} พระพุทธเจ้าท่านยัง ทรงวางระเบียบจำกัด จำเขี้ยวไว้ ให้ ขอแต่น้อยที่สุด, ใครขอมากเกินไปประมาณ ก็ปรับอาบัติ.

นี้เรียกว่า อาราม มีนวัตรกรรม มีสถาปัตยกรรม ตามแบบนั้น คือการใช้ไม้ หรือใช้ดิน ให้มีค่ามากที่สุด, ไม่มีการพูดถึงสวยงามอย่างซ้อฟ้าใบระกา เหมือนที่อย่าง ภาพเขียน เขียนโดยศิลปินที่ไม่รู้เรื่องอะไร ก็เอาเอาตามชอบใจก็เขียนไปอย่างนั้น.

แล้วก็นิยม อยู่กลางดิน วิหารเป็นพื้นดินที่ขั้คมัน เคียง ตั่ง เคียงเตี้ย ๆ ที่ว่าสูงไม่เกิน ๘ นิ้ว วางอยู่สำหรับแต่ละคน.

การทำสังฆกรรมท่ากลางแจ้ง กลางสนามหญ้า^{นี้}มีมาก; ถ้าว่าฝนตกลงมา หรือพายุพัดมา ก็ต้องเลิก, เลิกสังฆกรรม เลิกปาฏิโมกข์ก็ได้ เรียกว่าไม่เป็นอาบัติ อะไร จึง อนุญาตไว้ว่า ถ้าพายุมา ฝนมา อะไรมา ก็เลิกสังฆกรรมได้ เพราะมัน ไม่มีหลังคา. แต่ก็มีข้อความบางแห่งกล่าวอยู่เหมือนกัน ว่าทำภายในวิหาร แต่มันไม่ใช่ วิหารอย่างโบสถ์วิหารสมัย^{นี้} มันก็คือโรงใหญ่ ๆ พื้นดินนั่นเอง.

ที่^{นี้}เขาไม่มีเงินใช้ฟุ่มเฟือย มันก็ทำแบบง่าย ๆ เหมือนกับโรงวัว แล้ว ก็พื้นดินก็ทำได้ ฉะนั้นในอารามนั้น ๆ แม้อารามของพระพุทธเจ้า ก็มีสภาพอย่างนั้น. แต่ปรากฏว่าค่อยดีขึ้น ๆ เหมือนกัน เมื่อได้รับความนิยมจากพวกเศรษฐีผู้กตัญญู พระ- ราชามหากษัตริย์มากขึ้น ก็ทำให้ดีขึ้นบ้าง เรียกว่าพอจะยังค่อยยังชั่ว. แต่จะเหมือน กับสถาปัตยกรรมสมัย^{นี้} นั้นมันมีไม่ได้ มันมีไม่ได้โดยสิ้นเชิง เพราะมันไม่มีวัตถุ ชนิด^{นี้}จะสร้าง, เพราะเขาไม่มีความคิดที่จะสร้างกันอย่าง^{นี้}, เพราะเขาไม่นิยมความ สวยงามอย่าง^{นี้} ไม่มีความลุ่มหลงที่จะทำกันอย่าง^{นี้}.

ฉะนั้นท่านทั้งหลาย ลองหลับตาคูสภาพทางอาราม ในครั้งพุทธกาลตนเอง เกิด ว่ามันจะเป็นอย่างไร? มันจะเป็นเรื่องเหมือนกับว่าคนละโลก คนละโลก คนละแบบ เช่นอยู่กันอย่างธรรมชาติ คืออยู่ในป่า รมรื่น; เหมือนที่ว่ามีท้องถ้ำ มีลำธาร มีลานหญ้า มีป่าละเมาะ มีภูเขา มีเสียงจิกจั่นเรไร เสียงน้ำไหล เสียงลมพัด มีป่าหอม แล้วก็มีความรื่นรมย์สวยงามไปในทางธรรมะ; ไม่ใช่สวยงามในทางส่งเสริมกิเลส สวยงามตามธรรมชาติส่งเสริมธรรมะ.

แล้ว อยู่ด้วยกันกับสัตว์เดรัจฉาน สัตว์ที่เขาให้อภัย; บางแห่งก็เต็มไปด้วยกล้วยไม้; เรียกว่า มฤคทายวัน นี้เต็มไปด้วยกล้วยไม้ อย่างนั้นก็เต็มไปด้วยกระรอก กระแต ก็มี แล้วแต่ว่า จะมีสัตว์อะไรที่ควรจะไปอาศัยอยู่ในที่นั้น มันก็เป็นเพื่อนกันกับภิกษุสงฆ์. ที่นี้ ถ้าเรามาเปรียบเทียบกันดูกับวัดสมัยนี้แล้ว มันจึงเป็นคนละอย่าง หรือเรียกว่าคนละโลกเอาเสียทีเดียว.

อีกอย่างหนึ่ง มันก็ผิดกันตรงที่ว่า บรรพชิตสมัยปัจจุบันนี้ อยู่เหมือนกับชาวบ้าน คืออยู่ประจำ เหมือนกับอยู่บ้านอยู่เรือน. ส่วน สมัยพุทธกาลนั้น เขาไม่ได้อยู่อย่างนั้น บรรพชิตนั้นจะต้องเร่ร่อนไปทั่วๆ จะอยู่ประจำที่สักแห่งหนึ่งก็เฉพาะฤดูฝน ๓ เดือน. ฉะนั้นใครจะมาดูแลรักษาสิ่งเหล่านี้ก็ไม่มี มันก็ช่วยกันคนละไม้คนละมือ ตามมีตามได้.

อยู่อย่างสันโดษ นั้นแหละ คำนั้นแหละ ลองเข้าใจเอาเอง ดังนั้นจึงไม่ได้สร้างให้มันใหญ่โต ให้มันลำบากแก่การรักษา ซ่อมแซม ดูแลปฏิสังขรณ์, ไม่มี ความลำบากเรื่องการซ่อมแซม รักษา ดูแลปฏิสังขรณ์เหมือนกับวัดปัจจุบันนี้.

แม้ที่นี้ เราได้ทำบางอย่างเกินไปเหมือนกัน จนต้องมีการดูแลปฏิสังขรณ์ แต่เหตุการณ์มันเปลี่ยนแปลง. ขอบอกกล่าวให้ทราบเสียด้วยว่า *สวนโมกข์นี้มันไม่ได้มี*

การก่อสร้างเพียงว่า พระหออยู่ไปได้ แต่มีแขกผู้มาพักแสวงหาประโยชน์ในทางธรรมะนั้นมาก จึงต้องสร้างสถานที่ สำหรับแขกเหล่านั้นอยู่อาศัยด้วย, มันก็เลยมากขึ้น แล้วก็ต้องมีสถานที่ที่สะดวกแก่การที่จะเผยแพร่ธรรมะ ทำหนังสือหนังสือหา เผยแผ่ให้กว้างออกไป ต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้อุปกรณ์ต่างๆ ทางแสงทางเสียง เหล่านี้มันก็มีบ้าง สถานที่ที่มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป, จะเหมือนกับครั้งพุทธกาลทุกกระเบียดนิ้วไปไม่ได้. แต่อย่างไรก็ดี เราก็ยังพยายามที่จะรักษาหลักเดิมไว้ อยู่แน่นอน.

นี่ท่าน ไปเทียบเคียงเอาเองก็ได้ ว่าอะไรมันเกินไป อะไรมันพอดีแล้ว แต่เอาตามเป็นผู้จัดการ หรือผู้ดำเนินการนั้น ยืนยันว่า จะทำเท่าที่จำเป็นที่สุดเท่านั้น จะทำอะไรขึ้นมาอื่น จะทำเท่าที่ความจำเป็นมันบังคับ. แต่ไหนแต่ไร มันก็มีทางที่จะทะเลาะกันได้อีก ที่ว่า เท่าไรเรียกว่าจำเป็น เท่าไรเรียกว่าไม่จำเป็น ข้อนั้นมันก็มีปัญหาที่จะต้องเถียงกัน. แต่เอาตามนั้น ขอยืนยันว่า มีการยึดถือเป็นหลักเป็นเกณฑ์ว่าจะต้องกระทำเท่าที่จำเป็น เพราะไม่อยากจะทำลำบากมาก, และเพราะว่าไม่มีเงินจะทำอย่างนี้เป็นต้น เราก็ทำกันขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ เพื่อให้สภาพของพระอารามอย่างครั้งพุทธกาลนั้นกลับมา.

และมองเห็นอยู่ว่า มีหลายแห่งทีเดียว ถ้าจะจัดทำอย่างแบบนั้นก็จัดได้, ไปดูวัดร้างแห่งหนึ่ง เรียกว่า วัดอิฐ ที่ตำบลทุ่ง ดินสวยมาก ชาวเหมือนแบ้ง; ถ้าว่าทำพื้นดินเหล่านั้นให้มันเกลี้ยง, มีต้นไม้ราบรื่นอยู่แล้วตามธรรมชาติ, แล้วมีพื้นดินที่ชาวเหมือนกับแบ้งนี้ มันก็จะสวยงามดี ก็เป็นทิวทัศน์ที่สวยงามดี.

ไม่ใช่ว่ามันไม่มีที่ หรือสถานที่ ที่จะสร้างให้เกิดมีวัดอย่างครั้งพุทธกาลก็หาไม่ได้, มันก็ยังมิ เว้นไว้แต่เราไม่สนใจกัน, เราสนใจกันแต่ความนิยม ที่เคลือบไปไกลแล้ว. นี่คืออุปสรรค ที่พัวพันไม่สาบในทางนี้เอาเสียเลย กลับมีคัมภีร์ไปในความ

หลงไหล ในการที่จะทำให้เปลี่ยนไปอยู่ในสภาพของบ้านเรือน ของเศรษฐกิจของกตุมภ์ ไปเสีย.

นี้เรียกว่า สิ่งหนึ่งแหละ ที่ต้องการให้รับรู้กันไว้, ให้สนใจ ให้ช่วยกันทำ ให้กลับมา อย่างที่อาตมาหรือผู้ที่เห็นด้วย ได้ช่วยกัน พยายามทำให้กลับมา ให้มี สถานที่ หรือมีการอยู่ในสถานที่นั้น ๆ ที่คล้ายครั้งพุทธกาลที่สุด.

คำว่า คล้ายที่สุด หมายความว่า เป็นธรรมชาติที่สุด ให้มันเป็นตาม ธรรมชาติมากที่สุด เท่าที่มันจะเป็นได้.

และว่า ให้มันสะดวกที่สุด หรือส่งเสริมที่สุด แก่การปฏิบัติธรรมะในพระ- พุทธศาสนา อย่าให้สถานที่หรือการเป็นอยู่ในสถานที่นั้น ย้ายไปแต่ในทางสะดวกสบาย อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส, นี้ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจ.

ที่นี้ เรื่องต่อไปที่จะพูด ก็คือหัวข้อว่า ฟ้าสว่างในทางปริยัติ.

ฟ้าสว่าง ทางปริยัติ.

บางคนอาจจะงง ว่าฟ้าสว่างอะไรกัน เกี่ยวทางนั้น เกี่ยวทางนี้. ถ้าสังเกต กุให้ดูก็จะเข้าใจได้ว่า มันเป็นมาตามลำดับ และมันเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าเราไม่มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในสิ่งที่มันเกี่ยวเนื่องกันทุกๆ เรื่องแล้ว มันไม่สามารถที่จะ ทำให้เป็นประโยชน์ขึ้นมาได้.

เดี๋ยวนี้เรียกว่า ทุกเรื่องแหละมันเกี่ยวเนื่องกัน; เช่นว่า ประชาชนเขา มีความกึกเห็นอย่างอื่น เราก็ทำไม่ได้กับประชาชนเหล่านั้น, หรือถ้ารัฐบาลเขามีความ

ต้องการอย่างอื่น เราก็ทำไม่ได้, ฉะนั้นมันจึงเกี่ยวข้องกัน. แม้แต่กับว่าระบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเป็นอยู่ของประชาชน นี่มันต้องสาธด้วย มันต้องเป็นฟ้าสาธด้วย. ระบบการปกครองบ้านเมืองนี้ จะต้องมีการสาธไปในทางสว่างไสว คือในทางที่มีศีลธรรม; ถ้าระบบการปกครองไม่มีศีลธรรม บ้านเมืองมันก็อยู่ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ระบบประชาธิปไตยมันยังไม่มีศีลธรรมพอ มันจึงเลือกกันโดยวิธีโง่ ได้คนโง่เข้าไปเป็นรัฐสภา แล้วก็ฆ่ากันอยู่ทุกวัน ฆ่าผู้สมัครบ้าง ฆ่าหัวหน้าคณะบ้าง ก็ใช้กลอุบายนานาประการ ที่จะเลือกคนเข้าไป; มันก็แสดงว่า ประชาชนนั้นยังไม่มีศีลธรรม เพื่อเป็นรากฐานของระบบประชาธิปไตย.

เมื่อพื้นฐาน คือประชาชน เป็นเสียอย่างนี้แล้ว ธรรมะจะเข้ามาได้อย่างไร มันเข้ามาไม่จุคอก เพราะว่ามันไม่มีพื้นฐานที่เหมาะสมกัน. ดังนั้น เราจะ ต้องพูดถึงเรื่องฟ้าสาธในทางศีลธรรม ที่เกี่ยวกับระบอบการเมืองการปกครองอะไรต่างๆ อย่างที่ได้พูดถึงไปแล้วในวันก่อน นั้น.

และยังได้เกี่ยวข้องไปถึงสังคมศาสตร์ คือวิชาความรู้ที่มนุษย์เขาถือกันว่าจำเป็นสำหรับสังคม, สังคมศาสตร์ที่จำเป็นสำหรับสังคมนี้ เขาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ มีกันอยู่มากมายหลายอย่าง; แต่มันกลับไม่มีเรื่องของศีลธรรม หรือเรื่องของศาสนา. เราดูเรื่องสังคมศาสตร์ เขาพูดถึงศาสนาบ้าง ก็มีแต่เพียงประวัติของศาสนา ประวัติของพระศาสนาบางองค์, เท่านั้นมันไม่พอที่จะเป็นสังคมศาสตร์ ทำสังคมให้มีสันติภาพได้.

เขาให้ความสำคัญแก่เรื่องทางธรรมะ ทางศาสนา น้อยเกินไป แล้วก็ไปให้ความสำคัญแก่เรื่องทางวิทยาศาสตร์ ทางเศรษฐกิจ ทางวิศวกรรม ทางอะไรต่างๆ มากมาย แล้วก็ไม่เห็นว่ามันช่วยให้บ้านเมืองสงบ คือให้โลกสงบเป็นสุขได้; เพราะว่า

ศาสตร์หรือวิชาเหล่านั้น มันส่งเสริมกิเลส ยิ่งเจริญเท่าไรมันก็ยิ่งส่งเสริมกิเลส จนแก้กันไม่หวาดไหว ในโลกนี้เต็มไปด้วยคนที่เห็นแก่ตัว. แล้วมันก็ฆ่าฟันกัน อย่างที่เรียกว่า เลวร้ายกว่าสัตว์เดรัจฉาน เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานมันไม่ได้กักกันมาก เหมือนที่มนุษย์มันกักกัน; เพราะว่ามันมนุษย์มีสังกมศาสตร์แต่ในทางที่จะส่งเสริมกิเลส.

นี่ขอให้ท่านมองดูว่า มันสัมพันธ์กัน แล้วมันจะฟ้าสว่างแต่ทางธรรมะ อย่างเดียวนั้น มันไปไม่ได้, มันต้องเป็นการสางสว่างรุ่งเรืองขึ้นมา ทุกๆ ทาง ที่มันเกี่ยวข้องกัน สำหรับมนุษย์จะได้เป็นอยู่ จะได้อาศัยกัน. ฉะนั้นเราจึงต้องมองดูให้ทั่วว่า มันจะต้องมีอะไรบ้าง ที่จะต้องสางเป็นฟ้าสว่างขึ้นมา แล้วมนุษย์นี้ก็จะอยู่กันอย่างสันติสุข.

อาตมาใช้คำว่า บัณฑิตแห่งสันติภาพ. บัณฑิตแห่งสันติภาพ มันมีก็อย่างๆ ไปกิตติคุณเอง อันนั้นแหละต้องมา ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วโลกนี้จะไม่สันติภาพ. เดียวนี้เขาไม่มีบัณฑิตแห่งสันติภาพ มีแต่บัณฑิตแห่งกิเลส ที่จะก่อให้เกิดวิฤตการณ์. การกระทำ สงคราม ก็การทำลายล้างแก่กันและกันนั้น มันก็มากยิ่งขึ้นทุกที และจะมากยิ่งขึ้นไป; สงครามอาวุธก็ดี, สงครามเศรษฐกิจก็ดี, สงครามการเมืองก็ดี สงครามอะไรทุกอย่าง อย่าง มันก็จะมากขึ้น, บ้านเมืองก็ไม่มีความสุข. นี่ขอให้เข้าใจกันไว้เถอะว่า บัณฑิตแห่งสันติภาพทุกอย่าง มันจะต้องเริ่มมีความถูกต้องขึ้นมา เรียกว่ามันสว่างขึ้นมา เหมือนกับอาทิตย์อุทัย.

เดี๋ยวนี้เราก็ได้พูดไปแล้วถึงเรื่อง ฟ้าสว่างทางความรู้ความเข้าใจ ในอานิสต์ของพระธรรม, ฟ้าสว่างในทางวิชาการ ที่เป็นสังกมศาสตร์ ทั้งหลายทั้งปวง, ฟ้าสว่างในทางการเมือง ทางประชาธิปไตย เป็นต้น, ซึ่งเมื่อเข้าใจผิดแล้ว ก็ยึดถือผิดๆ ก็ทำไปอย่างผิดๆ.

นำเสียดายสติปัญญา ของนักศึกษารุ่นปัจจุบันทั้งหลาย ที่ไม่ได้ใช้ไปในทางถูกต้อง ก็เป็นบัจจยแก้สันติภาพ; แม้ว่าเขาคงใจจะใช้เพื่อเป็นบัจจยแก้สันติภาพ แต่มันก็มีความเข้าใจผิดบางอย่าง ที่มันไม่ทำให้เป็นอย่างนั้น มันกลายเป็นเรื่องสร้างปัญหาอะไรขึ้นมาใหม่ จึงห่างไกลจากสันติภาพ. ฉะนั้น ขอให้ช่วยกันระมัดระวังให้ดีๆ ว่าสิ่งที่จะเป็น บัจจยแก้สันติภาพนั้น มันมีอยู่โดยเฉพาะ ทำผิดไม่ได้. แล้วจะทำด้วยความหลงความเห่อทะเยอทะยาน เพื่อประกวดประชันกันอย่างนี้ มันก็ทำไม่ได้หรอก ต้องทำด้วยสติปัญญาสุ่มรอบคอบหนักแน่นประณีต, มันก็เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ใช่เรื่องเล็กๆ. มันเป็นเรื่องที่หลายทิศทาง หลายแขนง และเป็นเรื่องใหญ่.

เอาละ, เป็นอันว่า เมื่อท่านทั้งหลายพอจะมองเห็นได้แล้วว่า ฟ้าสว่างทั้งหลายนี้จะต้องมีมากอย่าง, แล้วจะต้องเกี่ยวข้องกัน เกี่ยวเนื่องกันทุกอย่าง. เมื่อได้พูดถึงฟ้าสว่างเรื่องอื่นๆ มาพอสมควรแล้ว ต่อไปนี้ก็จะพูดถึงเรื่องฟ้าสว่างในทางปริยัติ.

คำว่า ปริยัติ^๕ ก็คือการเล่าเรียน โดยใช้อักษรศาสตร์เป็นพาหนะ เรียนเพื่อให้รู้สิ่งที่จะต้องทำ แล้วก็จะได้ทำสิ่งนั้นขึ้นมา ให้สำเร็จเป็นผลเป็นประโยชน์แก่มนุษย์เรา.

ในทางฝ่ายศาสนานี้ ปริยัติเป็นสิ่งที่จำเป็น; พวกเราชาวสวนโมกข์มองเห็นความจริงข้อนี้ ว่าจะต้องมีปริยัติอันถูกต้อง สิ่งต่างๆ จึงจะเป็นไปได้; ถ้าปริยัติผิดพลาด การปฏิบัติก็ผิดพลาด ผลที่ควรจะได้ควรจะมีก็ไม่มี; ฉะนั้นจึงต้องมีการถูกต้องทางปริยัติ คือทางการศึกษาเล่าเรียน. เราจึงพยายามอย่างยิ่ง ที่จะทำให้วงการปริยัติในพระพุทธศาสนา และโดยเฉพาะในประเทศไทยนี้ เป็นไปอย่างถูกต้องกว้างขวางยิ่งขึ้น, หรือกลับมาเพื่อความสมบูรณ์ อย่างที่เรียกว่า ฟ้าสว่างทางปริยัติ. หมายความว่า

เรื่องของปริยัตินี้ก็เคยสมบูรณ์, แล้วก็กลายเป็นไม่สมบูรณ์ เคยสว่างไสว แล้วก็กลายเป็นมืดมิด. เกี่ยวกับ ต้องการจะให้มันกลับสว่างกลับไสว อย่างเดิม จึงใช้คำว่า ฟ้าสว่างทางปริยัติ ซึ่งกำลังเรียกหา.

พูดไปแล้วก็เหมือนกับจะคุย คนเขาก็เห็นว่าเป็นเรื่องอวด; แต่เราก็ไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องอวด สำหรับเรื่อง ฟ้าสว่างทางปริยัติ ที่เราได้ทำให้เกิดขึ้น เกี่ยวกับ การมีส่วนโมกข์นี้. เรื่องที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง หรือกำลังไม่ได้ยินไม่ได้ฟัง มันก็ทำให้มีการได้ยินได้ฟังขึ้นมา เช่นเรื่อง อิทปิปัจจยตา นี้ ก่อนนี้มันก็ไม่เคยได้ยินได้ฟัง มันก็ได้รับได้ฟังขึ้นมา จนเดี๋ยวนี้พูดคำว่า อิทปิปัจจยตา กันได้มาก จนจะทั่วประเทศแล้ว คำว่า สุขุญญาตา นี้ก็เหมือนกัน พูดเป็นกันมากแล้ว.

ยังเลยไปถึง หลักธรรมะที่เรียกว่า สันตัสเสตัพพธรรม, โอสาระตัพพธรรม นี้พูดเป็นกันขึ้นมามากแล้ว; นั่นเป็นหลักของการชำระสะสางความผิดถูก ของพระศาสนาหรือของพระธรรม. ถ้าความสงสัยหรือปัญหามันเกิดขึ้น กับความผิดถูกของพระธรรมแล้ว มันก็จะต้องอาศัย กาลามสูตร โดยเฉพาะ และวิธีการที่เรียกว่าสันตัสเสตัพพธรรม โอสาระตัพพธรรม เป็นต้น มาทำการชำระสะสาง.

ถ้าในเรื่องของการปฏิบัติ เราก็ต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้อง ตรงตามเรื่องของธรรมชาติ ที่ธรรมชาติมันเป็นอยู่อย่างไร; เราจะ ต้องอาศัยพระบาลีที่ถูกต้อง ที่ตรงตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ อานาปานสติสูตร เป็นแม่แบบที่ดีที่สุดสำหรับการปฏิบัติกรรมฐานภาวนา. เป็นแบบที่พระพุทธเจ้าเองได้ทรงแนะนำให้ใช้ และทรงแนะนำว่า พระองค์ก็ได้ใช้แล้ว ท่านจึงทรงแนะนำให้. นี้เราก็ถือเอาแบบที่เป็นแบบที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้ และได้ทรงเคยใช้ถือแล้ว. เรามายึดถือ

เอาแบบเดือน ๆ ต่าง ๆ ที่พระอาจารย์อะไรก็ไม่ทราบ ท่านจะประดิษฐ์ขึ้นมาในชั้นหลัง ๆ ตามแบบของท่าน เรียกว่าแบบนั้นแบบนี้. นี้เราไม่มี แบบของสวนโมกข์ไม่มี, มีแต่แบบที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางไว้ให้อย่างไร แล้วก็เอามาประพฤติปฏิบัติกันอยู่. ดังนั้นจึงต้องเรียกชื่อแบบนั้น ๆ ตามชื่อเดิม ว่าแบบอานาปานสติ เป็นต้น ไม่ใช่แบบสวนโมกข์อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าปริยัติ.

ที่นี้ยังจะต้องรู้อะไรต่าง ๆ อีกมาก เกี่ยวกับหลักปริยัติเหล่านี้ นอกจากหลักโดยตรงกล่าวโดยตรงแล้ว, สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น วิชาการศึกษา วิชาการที่จะนำมาใช้ อะไรเหล่านี้มันก็ต้องถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องทำกับหลักธรรมะเหล่านี้ อย่างที่เรียกว่า สันติปฏิวิโก.

เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยสนใจเรื่อง สันติปฏิวิโก คือเห็นเอง ประจักษ์แก่ใจเองในความรู้สึก, ไปไม่ถึงเอาตามตัวหนังสือ; นี้พูดหยาบคาย ว่าไปไม่ถึงเอาตามตัวหนังสือ ไม่ถือเอาตามความรู้สึกที่รู้สึกอยู่ในใจ เรื่องอะไร ๆ มันก็เลยผิดหมด มันไม่เป็น สันติปฏิวิโก, มันเป็นพระพุทธเจ้าตามตัวหนังสือ, เป็นพระธรรมตามตัวหนังสือ, เป็นพระสงฆ์ตามตัวหนังสือ, มันไม่เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่เป็นสันติปฏิวิโก ชนิดที่รู้สึกได้ด้วยใจ โดยไม่ต้องอาศัยหนังสือ; เหมือนกับคนสมัยนั้น ซึ่งเขาไม่รู้หนังสือ เขาไม่ใช่หนังสือเขาก็มีสิ่งเหล่านี้ได้หรือถ่ายทอดความรู้สึกอันนี้ให้แก่กันและกันได้.

หรือว่าเราจะต้องมุ่งหมายเป็นเรื่องดับทุกข์ อย่าเป็นเรื่องพิเศษ พิเศษ เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ หรือเป็นเรื่องไม่รู้จักจบ เป็นเรื่องอจินไตย อย่างนี้ไม่ต้องมีดอก. เช่นว่า จะต้องถามว่า ดับทุกข์อย่างไร? ก้นก่อน, ไม่ต้องไปตามว่า ชาติ-หน้ามีหรือไม่? เทวคามมีหรือไม่? ฌีตคามมีหรือไม่? นี่มันเป็นเรื่องเสียเวลา. มันจะต้องถามว่า ดับทุกข์อย่างไรเท่านั้นแหละ เดี่ยวนี้ที่นี้ดับทุกข์อย่างไร, ความทุกข์ของข้าพเจ้า

นี้จะดับไปได้อย่างไร, มันต้องพูดแต่อย่างนี้. อย่าว่าพูดเรื่องที่มีมันไม่เกี่ยวกับการดับทุกข์
นี้มันเป็นเรื่องความรู้เพื่อ ถ้าเป็นปริยัติมันก็เป็นปริยัติเกิน ไม่จำเป็น.

จะต้องรู้ว่า ดับทุกข์อย่างไร, ดับทุกข์อย่างไร; แล้วก็อย่างที่เรียกว่า มัน
เป็นสันติภูมิ คือความทุกข์ก็รู้สึกอยู่ได้จริงๆ ในใจ, ดับลงไปแล้วก็รู้สึกได้
จริงๆ อยู่ในใจ; อย่างนี้เรียกว่าเป็นสันติภูมิ ไม่ใช่ท่องจำได้ หรือว่าตามตัวหนังสือ
ที่เขียนไว้.

เราจึงพยายาม ทุกอย่าง ที่จะให้ตัวปริยัติ กิติ หรืออุปกรรมของปริยัติ
กิติ มีความถูกต้องยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่าฟ้าสว่างทางปริยัติ, คือความถูกต้องทางปริยัติ
นี้จะกลับมา.

เมื่อพูดถึงคำว่า ปริยัติ แล้วขอให้อธิบายว่า เรื่องมันมาก, เรื่องมันมาก
เพราะว่าตัวหนังสือมันก็มีอยู่เป็นเครื่องบันทึกของปริยัติ เช่นพระไตรปิฎกทั้งหมดนั้นมัน
เป็นบันทึกของปริยัติ มันก็มี, นี้มันก็สำคัญที่จะต้องมี ต้องมีอยู่เป็นหลักฐาน.

ที่นี้การที่เราจะศึกษาพระไตรปิฎก นั้น มันก็ต้องได้ความรู้ความเข้าใจ
ที่ถูกต้อง; ความรู้ไม่ถูกต้อง ก็เช่นว่า แปลมันผิดเสียแล้ว แปลออกมามันผิดเสียแล้ว
หรือแปลออกมาฟังไม่รู้เรื่องเสียแล้ว อย่างนี้. แล้วก็จะต้องรู้มากกว่านั้นอีกมากกว่า
ถ้าข้อความในพระไตรปิฎกตั้ง ๘๔,๐๐๐ ข้อ มันเกิดขัดกันแล้วจะต้องทำอย่างไร, ถ้ามัน
เกิดขัดขวางกันขึ้นในพระธรรมเหล่านั้น จะต้องทำอย่างไร, จะต้องยึดถือหลักอันไหน
อย่างนี้เป็นต้น; นี้เป็นเรื่องของปริยัติทั้งนี้.

แม้แต่เพียง การแปล เรื่องเดียว มันก็ลำบากเสียแล้ว แปลให้ถูกต้องตาม
ตัวอักษร ตามพยัญชนะ, แปลให้ถูกต้องตามถ้อยคำ, แปลให้ถูกต้องตามความหมาย
แห่งถ้อยคำ, แปลให้ถูกต้องตามความจริงของธรรมชาติ.

ภาษาบาลีนี้ แปลได้ ไม่ผิด ไม่ผิดหลักภาษาบาลี, และแปลได้หลายอย่าง, แล้วก็ไม่ว่าอย่างไหน ที่มันถูกต้องตามความจริงของธรรมชาติ. นี่คือสิ่งที่ทำให้พวกนักบาลีทั้งหลาย ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากพระธรรม หรือว่าจากพระศาสนา; เพราะว่ามันไม่สนใจ ไม่รับผิดชอบ ที่จะให้มันถูกต้องตามความจริงของธรรมชาติ, เอาแต่เพียงว่า ฉันแปลออกมาให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ ที่เรียนในโรงเรียนก็แล้วกัน อย่างนี้มีมากเหลือเกิน.

จะต้องแปลให้ถูกต้อง ที่ว่าสามารถถ่ายทอดความรู้สึกแท้จริง จากจิตใจหนึ่งไปสู่อีกจิตใจหนึ่งเลย อย่างนั้นมันก็ยิ่งยากมากขึ้นไปอีก. เพียงแต่การแปลอย่างเดียว ก็มีเรื่องลำบากถึงขนาดนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของปริยัติ.

เราต้องการคำแปลของพระบาลีเหล่านั้น ชนิดที่ถูกต้อง ถึงขนาดที่ใช้ปฏิบัติได้; บางทีเขาก็แปลไว้แล้ว แต่มันใช้ปฏิบัติไม่ได้ก็มี; เพราะว่ามันไม่ว่าว่าจะอะไรก็มี, เอาๆ กันไป หรือไม่ชัดเจนพอที่จะปฏิบัติได้, หรือมันกำกวมจนปฏิบัติอย่างนั้นก็ได้ ปฏิบัติอย่างนั้นก็ได้อีก, มันก็เฉไฉโกลไป. การเรียนเท่าที่มีอยู่นี้ยังไม่พอ. ถ้าพูดอย่างนั้นมันกลายเป็นคนอวดดี หรือคูดูดุหมิ่นพระมหาเถระคณะสงฆ์ ว่าการจัดปริยัติของท่านยังไม่พอ.

อาตมาก็ยังเคยพูดบ่อยๆ แล้วก็ไม่กลัว เพราะว่ามันเป็นความจริง ว่ามันยังไม่พอนี้. จึงพูดกันๆ ว่า หลักสูตรนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก นี้ยังไม่พอ ขอให้จัดหลักสูตรนักธรรมชั้นพิเศษขึ้นมาอีกสักชั้นหนึ่งเถิด, อธิบายสิ่งที่ยังคลุมเครืออยู่ในนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก ให้ชัดเจน จนเอาไปปฏิบัติได้ อย่างนี้เป็นต้น. เพื่อแสดงให้เห็นว่า ปฏิยัตินี้มันต้องปรับปรุงกันอีก ต้องทำกัน ให้ถึงที่สุด คือใช้ ปฏิบัติ ได้ แล้วก็พิสูจน์ความเป็นประโยชน์ออกมาให้เห็น จึงจะเรียกว่ามันถูกต้อง.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ. *ปริ* แปลว่า *รอบ*, *ยติ* แปลว่า *รู้*, *ปริยัติ* แปลว่า *รอบรู้* ก็คือ *รอบรู้* ในสิ่งที่ควรจะทำ ที่ไม่ควรจะทำ ไม่เพ้อ ไม่เพ้อ ไม่เกิน, นี่ปริยัติ.

เดี๋ยวนี้มันก็แปลกที่ว่า มันก็เพ้อ ก็เกิน ไปในสิ่งที่ทำอะไรไม่ได้, ส่วนที่มันควรจะทำให้พอดี ให้ถูกต้อง นั้นมันกลับไม่ค่อยจะมี, นี่เราจึงไม่ประสบผลจากปริยัติ คือปฏิบัติได้โดยสะดวก แล้วก็ได้รับผลเต็ม ร้อยเปอร์เซ็นต์.

เหตุผลที่ความสำคัญของปริยัติต้องกลับมา.

นี่ก็จะได้ผูกกันถึงความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ เพื่อให้รู้ได้เองว่าทำไมมันจึงต้องกลับมา; ทำไมมันจึงต้องกลับมา?

ปริยัติ นั้นเป็นส่วนวิชา เป็นหลักวิชา ที่บันทึกไว้สำหรับเป็นคำสอนสามารถบันทึกไว้ด้วยการจารึก, จะจารึกที่ไหนก็ตามใจเถอะ มันเป็นเรื่องที่สามารถจารึกไว้ได้เป็นหลักฐาน เป็นประจักษ์พยาน, แล้วเรามีอยู่ เราก็ศึกษาออกมา แล้วประพฤติปฏิบัติได้; เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเหมือนกับว่า หลักฐานพยาน ที่ลงรกรากอยู่อย่างตลอดกาล.

ถ้าปริยัติยังอยู่ ปฏิบัติก็จะมีอยู่, ถ้าปริยัติถูกตัด ปฏิบัติก็จะต้อง; ถ้าปริยัติไม่มี หรือสูญหายไปหมด คนปฏิบัติก็มีทางที่จะไขว่ไขว, แล้วก็จะมีทางที่จะสูญหายไปกับความเปิ่นความตายของนักปฏิบัติเหล่านั้น. แม้ว่าการปฏิบัติจะสูญหายไป นักปฏิบัติจะสูญหายไป; แต่หลักของปริยัติยังอยู่ มันยังอยู่เป็นหลักฐานอยู่ คนชั้นหลังก็เก็บเอามาปฏิบัติได้, มันก็เกิดนักปฏิบัติขึ้นมาใหม่ นักปฏิบัติก็ไม่รู้จักตาย ก็จะมีใหม่

อยู่ได้เสมอตลอดเวลาที่ปริยัติมันยังมีอยู่ ถ้าว่าปริยัติไม่มี มันก็สูญสิ้นแหละ ก็คือว่า วาระสุดท้ายของพระศาสนา, เมื่อหลักปริยัติไม่มี ผู้ที่จะปฏิบัติก็ปฏิบัติตามพอใจ กวักแกว่งตามพอใจ, เพื่อเจ้อตามพอใจ, หรือผู้ที่ต้องการจะทดลองสอบสวนให้ถูกต้อง แท้จริง มันก็ทำไม่ได้.

ฉะนั้น ผู้รู้ทั้งหลายท่านจึงถือว่า ปฏิยัตินี้เป็นรากแก้ว หยั่งลึกของ พระศาสนา; ถ้าปริยัตียังอยู่ ก็เป็นอันว่าศาสนายังอยู่ในรูปของปริยัติ แล้วกิ่งอกงาม เป็นปฏิบัติเป็นปฏิเวธ ไล่สืบต่อไป. เปรียบแล้วก็เหมือนกับว่า เมล็ดพืช นั้นมันยังอยู่, เมล็ดพืช ข้าวเปลือกที่จะปลูกได้มันยังอยู่ มันก็ไม่ใช่ไรสี มันก็ปลูกได้, แล้วมันก็ได้ข้าวเปลือกใหม่มาอีก แต่ถ้าข้าวเปลือก เมล็ดพืชไม่มี มันก็หมดแหละ. นี้ปริยัติมัน จะมีลักษณะเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นต้องมี และต้องถูกต้อง หรือต้องดี มันก็จะมี การปฏิบัติ แล้วก็ได้รับผลของการปฏิบัติ.

ที่นี้ก็มีพระที่อ้างตัวเองว่า เป็น *นักปฏิบัติจำพวกหนึ่ง* เขา *ดูหมิ่นดูถูกปริยัติ* ว่าตัวเขาเองแหละเป็นผู้ดี ผู้ประเสริฐ ผู้วิเศษ, *มีแต่การปฏิบัติ* ไม่มาหลงใหลในปริยัตินี้. นี่เป็นการพูดโดยไม่รู้จักความงៃของตัวเอง ว่า การปฏิบัตินี้มีน้ออาศัยหลักปริยัติ, ปริยัติ ไม่ใช่สิ่งที่ควรจะดูถูกว่าไม่มีสาระอะไร. นักปฏิบัติที่งៃเขลาเท่านั้น จึงจะดูถูกปริยัติว่าไม่ จำเป็น, แล้วก็ดูถูกการปริยัติว่าไม่จำเป็น ดูถูกนักปริยัติว่าไม่มีประโยชน์อะไร.

ที่เขา ถือกันมาแต่โบราณกาลนั้น เขาจะถือว่า นักปริยัตินั้นเป็นยอด กัลยาณมิตรของนักปฏิบัติ. นี่ฟังดูให้คิดเถอะ นักปฏิบัติที่ชื่อตรงแต่โบราณกาล เขา จะถือว่า พระที่เป็นนักปริยัตินี้ เป็นยอดกัลยาณมิตรของเขา; พอเขาสงสัยอะไร เขาก็ มาขอร้องให้พระนักปริยัติช่วยสอบช่วยกันให้ที ว่ามีอยู่ในพระบาลีไหน, ในสูตรไหน, ข้อความว่าอย่างไร. ขอให้พระนักปริยัติช่วยสอบช่วยกันให้ที พระนักปริยัติก็ช่วยสอบ

ช่วยกันจากพระบาลี นำไปกล่าวไปบอกแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งเขาสามารถจะดำเนินการปฏิบัติ ใ้ต่ต่อไป หรือถูกต้องยิ่งขึ้น; ฉะนั้นนักปฏิบัติสมัยก่อน เขาเคารพนับถือพระนักปริยัติ ว่าเป็นยอดกัลยาณมิตร. ไม่เหมือนกับพระนักปฏิบัติบ้าง บอ ๆ สมัยหนึ่ง หรือบางถิ่น บางแห่ง คุณนักปริยัติ คล้าย ๆ กับนักปริยัตินี้ไม่มีประโยชน์อะไร เป็นคนเพ้อเจ้อ, เป็นคนทำงานไม่คุ้มค่าข้าวสุกเหมือนนักปฏิบัติ, ทำบุญกับพระปริยัติไม่ได้บุญเหมือนกับ ทำบุญแก่พระปฏิบัติ อย่างนี้เป็นต้น. นี้ขอให้รู้สึกว่ มันยังเป็นการเข้าใจผิดกันอยู่ อย่างนี้.

เราจะต้องมี ปริยัติ เหมือนกับรากแก้วของพระศาสนา; นี้ในความหมายหนึ่ง ว่าถ้ารากแก้วมันยังอยู่ แล้วต้นมันจะตายข้างบนบ้างก็ไม่ใช่ไร มันขึ้นมา ใ้ต่อีก. หรือว่า ปริยัตินี้เหมือนกับเมล็ดพืช; ถ้าเมล็ดพืชยังมีอยู่เพียงไร เราก็เพาะ-หว่านให้เกิดเป็นเมล็ด ที่จะบริโภคนำไปใ้ต่, จึงมีความสำคัญว่า ปริยัตินี้จะต้องยัง คงมีอยู่อย่างถูกต้อง.

ถ้าปริยัติบางอย่างใ้ต่พื้นเพื่อน เลอะเลือนไป ก็มีความจำเป็นอย่างใ้ติ ที่จะต้องช่วยกันชำระสะสาง; เพราะฉะนั้นจึงมีการทำที่เรียกว่า สังคายนา กันอยู่ บ่อย ๆ รวบรวมผู้รู้ทั้งหมดเท่าที่จะหาได้ มาช่วยกันทดสอบสอบสวนข้อความแห่งปริยัติ นั้น ว่าถูกต้องตามแบบเดิมหรือไม่? ตรงไหนมันเกิดวิปริตผิดพลาดคลาดเคลื่อนไป แม้สักตัวอักษรหนึ่ง ก็จะต้องเรียกกลับมาแก้ไขใ้ถูกต้อง. นี้เรียกว่าช่วยกันรักษาปริยัติ คงปริยัติ นั้นไว้ใ้ถูกต้อง สำหรับเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติต่อไป มันต้องถูกต้อง.

แล้วมันจะต้องหยิบออกมาใ้ใ้ตรงกับเรื่องราว เพราะว่ามันมีมากนัก ถ้าเอาออกมาใ้ไม่ตรงกับเรื่องราว มันก็ใ้ไม่ใ้ค้คอก มันเท่ากับไม่มีเหมือนกัน; เพราะฉะนั้นจะต้องมีความรู้อีกชั้นหนึ่ง ก็ใ้จู้จักหยิบเอาปริยัติมาใ้ใ้ถูกต้องกับเรื่อง

กับราว. เหมือนกับว่าเรามีของมาก ของใช้เครื่องมืออะไรมากมาย แต่แล้วเราไม่มีความสามารถ ไม่มีความรู้ที่จะหยิบมาใช้ให้ถูกต้องถูกราว มันก็ทำไม่ถูก. เช่นว่า มันก็จะเอามือคัพไปผ่าพื้น จะเอาขวานมาเหลาकिनสอ; นี่มันคนบ้าหรือค้. เรื่องปริยัติมันก็อาจจะเป็นได้ถึงอย่างนี้ ขอให้ทราบกันไว้ด้วยว่า มันต้องมีฟ้าสว่างในทางปริยัติอยู่เรื่อยไปตลอดกาล.

งานของสวนโมกข์ได้ใช้ตามบาลีโดยตรง.

ตั้งแต่มีการก่อตั้งสวนโมกข์ขึ้นมา ก็ได้จ้างงานนี้เป็นหลักพื้นฐาน ตามความหมายที่ว่ามันเป็นรากแก้ว. ที่นี้ก็ช่วยกัน ทดสอบด้วยการปฏิบัติ ถ้ามันแน่นอนตรงตามตัวหนังสือในปริยัติมันก็เป็นอันว่าถูกต้อง.

เราใช้ปริยัติที่เป็นบาลีโดยตรง เราไม่เอาตามแบบนั้นแบบนี้ แบบที่เขากล่าวๆ กันอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องปาฏิหาริย์มากไปเสียก็มี เป็นเรื่องพิเศษ เป็นเรื่องวิเศษ เป็นเรื่องไสยศาสตร์ไปโดยไม่รู้ตัว. เราไม่ต้องการความรู้ที่จะเอาไปพูดกับงู ไปพูดกับผี พูดกับยักษ์ที่เผ่าถ้ำออกทรัพย์สมบัติอะไร, หรือว่าไม่ต้องการจะไปบิณฑบาตจากเทวดา ตามต้นไม้ที่เขามาแล้วกัน : พระป่าพระกรรมฐานเหล่านั้น พอสว่างขึ้นมา ก็ไปบิณฑบาตจากต้นไม้ เบียดบาตร แล้วล้มตาเสียพักหนึ่ง แล้วก็เบียดบาตร กลับมาที่พักที่อาศัย, ก็เบียดบาตรขึ้นมา ก็เป็นข้าวสุกกินได้; อย่างนี้เราไม่ต้องการ, เราไม่ต้องการวิชาที่จะทำได้อย่างนี้. เรื่องปฏิบัติชนิดที่ว่า มันเลยเคล็ดเบียดเบี่ยงไปนั้นมันมีมาก เพราะว่าปริยัติไม่ถูกต้อง.

ครั้งหนึ่งที่มีฝน มีนักปฏิบัติฆราวาสที่มีชื่อเสียง ออกสำหไปเยี่ยมไปคบหาสมาคมด้วย ก็เป็นเรื่องที่ประหลาดแหละ ที่เขาใช้วิธีอะไรก็ไม่ทราบ. เผาเมล็ดทอง

กลางแล้วก็รู้อะไรหมด รู้ธรรมะหมด ค่ายการเผาเมล็ดทองกลาง, กระทั่งรู้ว่า ภรรยาของหมอชีวกโกมารภักจน์ั้นชื่อนางสุน์; พอพูดอย่างนั้นก็เหลือที่จะออกกลิ่นหัวเราะ มันก็ต้องหัวเราะออกมาให้เสียมรรยาท.

นี่มันเป็นเรื่องถึงขนาดอย่างนี้ ถ้าไม่ประสบมาด้วยตนเองก็ไม่เชื่อว่ามันจะมีถึงขนาดนี้, ทำวิบัติสนาว่าภรรยาหมอชีวกโกมารภักจ์ ผู้รักษาพระพุทธรูปเจ้านั้น เขาชื่อนางสุน์. มันก็เป็นเรื่องพอจะบอกให้รู้ได้แล้วว่า มันเดินกันไปไกลอย่างไร, ในเมื่อหลักของปริยัติไม่ช่วยควบคุมเอาไว้ ฉะนั้นเรื่องของปริยัติจึงมีความจำเป็น.

เรานำเอาสูตรในพระบาลี คืออานาปานสติสูตรมาเป็นหลัก หลักต่างๆ ในหนังสือชั้นหลัง เช่น วิสุทธิมรรคนี้เราก็เพียงแต่สนใจ เราไม่อาจจะถือเอาเป็นหลัก เพราะมันมีหลักที่เป็นพระพุทธรูปในพระบาลี คือในตัวพระไตรปิฎกเอง อยู่พอแล้ว, ที่พอแล้ว ชัดเจนพอแล้ว, เห็นได้ว่าชัดเจนพอแล้ว, มีเหตุผลพอแล้ว. นั่นแหละเป็นหลักเอามาเป็นหลัก ไม่เอากรรมฐานตามแบบหนังสือชั้นหลังไม่รู้ก็สืบแบบมาเป็นหลัก. แต่ว่ามิใช่ว่าจะไม่ให้ความสนใจเสียเลย แต่ครั้งเมื่อให้ความสนใจแล้ว มันก็ไม่มีอะไรแปลกไปกว่าที่มีในพระบาลี จะมีก็เรื่องไขว้เขวที่จะแปลกออกไปจากพระบาลี.

นี่คำอธิบายหลักในพระบาลีนั้น มันก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก, ตัวหลักก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก; เช่นอานาปานสติสูตร คำอธิบายอานาปานสติสูตรทั้งหลาย มันก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก คือคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มรรค ในขุททกนิกาย; หลักอยู่ในมัชฌิมนิกาย, คำอธิบายอยู่ในขุททกนิกาย, เหลือเพื่อเพียงพอที่จะทำให้รู้ว่า ปฏิบัติอานาปานสติกันอย่างไร.

นี่เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาศัยคัมภีร์เชลยศักดิ์ คัมภีร์ที่มันแปลกของกนชั้น
หลัง จะเรียกว่าเถื่อนก็ได้, แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีความถูกต้องเสียเลย; แต่เนื่องจากมัน
เขียนชั้นหลังเกินไป มันก็มีอะไรที่ชั้นหลังๆ นี้เข้าไปแฝงอยู่ หรือมันจะเหมาะกับคน
ชั้นหลัง มากกว่าที่จะเป็นของเหมาะมาแต่เดิม. นี่เราถือหลัก ที่จะรักษาคัมภีร์ของปริยัติ
ไว้ ในลักษณะอย่างนี้.

ความเข้าใจเกี่ยวกับคำ ต้องเป็นสันติภูมิจิโก.

ที่นี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำ ที่ว่าถ้าเข้าใจไม่ถูกต้อง ไม่เป็นสันติภูมิจิโก
แล้ว การปฏิบัติจะเป็นไปไม่ได้.

ขอให้ทุกคนพยายามระลึกรู้ถึงคำบรรยายหลาย ๆ ครั้ง. ที่บรรยายมาแล้ว
แต่ทนนหลัง ว่าอาตมา ได้พยายาม อย่างไร ที่จะให้ท่านทั้งหลาย เข้าใจคำแต่ละคำ.

เช่นคำว่า ชันธห้า : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นคือ
อะไร, ก็อย่างไร. อย่าได้นึกเอาเอง อย่าได้เข้าใจเอาเอง จนกระทั่งว่าเดาเอาเอง,
รู้สึกเอาเอง ว่าเรามีขันธห้าพร้อมทั้ง ๕ อยู่ตลอดเวลา หรือว่าเรามีขันธห้าทั้ง ๕ แม้ใน
เวลาหลับ อย่างนี้เป็นต้น. ถ้าเข้าใจอย่างนี้ก็เหมือนไม่เข้าใจขันธห้าแต่ละชั้น แล้วจะเรียน
เรื่องขันธห้า จะปฏิบัติกับทุกข์ด้วยขันธห้าได้อย่างไรกัน. ความทุกข์มันเกิดมาจากการ
ยึดถือในขันธห้า ขันธใดขันธหนึ่ง ถ้าเราไม่รู้จักขันธห้า เราก็ไม่รู้จักตัวทุกข์
เราก็ดับทุกข์ไม่ถูก. ไม่รู้จะไปดับกันที่ไหน อย่างไร และเมื่อไร. ฉะนั้นการศึกษา
ปริยัติของเราจะต้องศึกษาปริยัติให้ชัดเจนลงไป ว่าขันธห้าที่ไหน อย่างไร และเมื่อไร.

คำอธิบายชนิดนี้ ไม่มีในหลักสูตรนิกธรรม ที่พุกมาแล้วข้างต้น ว่าหลักสูตรนิกธรรมยังไม่สมบูรณ์, แม้นักธรรมตรี โท เอก ยังไม่สมบูรณ์. ควรจะจัดอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่าชั้นพิเศษ อธิบายเสียให้สมบูรณ์ ชั้นนี้ทำให้เกิดอย่างไรโดยละเอียด, คับอย่างไรโดยละเอียด, ยึดถือด้วยอุปาทานอย่างไร, คับอุปาทานในชั้นนี้ทำอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น.

แม้ที่สุดแต่คำว่า ธาตุทั้งสี่ ก็มักจะเอากันง่ายๆ ว่าแข็งๆ ผมน ขน เล็บ ฟัน หนัง นี่เป็นธาตุดิน. นหนอง เลือด โลหิต บัสสวะ ะโรนนี้ เป็นธาตุน้ำ. ความร้อนเป็นธาตุไฟ ลมหายใจ เป็นธาตุลม. อย่างนี้มันไม่ถูกต้อง แล้วมันปนกันยุ่งจนอธิบายไม่ได้.

เช่นว่า ตัดเอาเนื้อมาก่อนหนึ่ง ในเนื้อนั้น มันก็มีธาตุดิน ที่เป็นของแข็ง, ในเนื้อนั้นมันก็มีธาตุน้ำ ที่เกาะกุมให้เซลล์ของเนื้อมันเกาะกันอยู่เป็นก้อนเนื้อได้, ในก้อนเนื้อนั้นก็มียุณหฐุมิ ความร้อน หรือธาตุไฟ อยู่ระดับหนึ่ง, ในเนื้อก้อนนั้นมันก็มีแก๊ส ซึ่งกำลังระเหยลอยเป็นธาตุลมอยู่ส่วนหนึ่ง. ในเนื้อก้อนเดียวกันนั้นมันก็มีทั้ง ๔ ธาตุ แล้วจะมาบอกว่า เนื้อนี้เป็นธาตุดิน อย่างนี้มันก็ขัดกันในตัวเอง แล้วมันก็ล้มละลายในตัวเอง.

ฉะนั้น เราต้องมารู้อันที่เรียกว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม กันให้ถูกต้อง ว่ามันเป็นคุณสมบัติ ที่ทำให้กินเนื้อที่ เป็นของแข็ง นี้เรียกว่าธาตุดิน คุณสมบัติที่เหลวทำให้ยึดเกาะกันอยู่ ไม่แยกจากกันไป. คุณสมบัติอันนี้เป็นธาตุน้ำ ธาตุที่ทำให้เกิดความร้อนและเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นธาตุไฟ. ธาตุที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเคลื่อนที่นั้นเป็นธาตุลม.

นี่เราจะต้องรู้โดยหลักของปริยัติ ของคำแต่ละคำ ซึ่งเป็นชื่อของสิ่งแต่ละสิ่งกันให้ถูกต้อง ดังนั้นเราจึงต้องมาศึกษา มาอธิบาย เรื่องปริยัติกันเสียใหม่ : เรื่อง ขันธ์ห้า กัถิ, เรื่อง ธาตุสี่ กัถิ, เรื่อง ปฏิจจสมุปปาต อันสำคัญนั้น กัถิ. แม้ที่สุดแต่คำว่า ชาติ ชาติ—ความเกิด นั้นมันมีก็อย่าง ต้องรู้กันให้ถูกต้อง. ที่ว่า ความเกิดเป็นทุกข์นั้นมันคือความเกิดชนิดไหน อย่างไร อย่างไรก็เรียกว่าเป็นปริยัติที่สมบูรณ์ด้วยเหมือนกัน.

แล้วต่อมาเราก็ศึกษาจนให้รู้ว่า คัมภีร์บางกลุ่ม บางพวก ของพระอาจารย์บางคนนั้น เขามุ่งไปแต่เรื่องศีลธรรม, มุ่งไปในทางที่ว่ามีตัวตน เพื่อผลทางศีลธรรม แล้วมัน ขัดกับหลักส่วนใหญ่ในพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องปรมาตมธรรมอย่างไม่มีตัวตน.

ถ้าอย่างนี้ก็ต้องมีความรู้ในทางปริยัติ จนถึงกับออมชอมประณีประนอมกันไว้ ว่าเมื่อคุณพูดอย่างมีตัวตนสำหรับศีลธรรม ก็พูดไปสิ มันก็มีประโยชน์แก่คนชั้นต่ำ; แต่ว่าหลักชั้นถูกต้อง ชั้นสูงนั้น มันไม่มีตัวตน ก็ควรจะไต่ยืนยันไว้ว่านี่เป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนา, ไม่มีตัวตนตลอดกาล ไม่สามารถจะดับกิเลส ดับทุกข์ ได้ด้วยเรื่องศีลธรรม จะต้องมิในชั้นปรมาตมธรรมเข้ามา. ถ้ารู้ปริยัติรอบคอบเพียงพอ ก็จะช่วยแก้ปัญหาข้อขัดข้อง ที่กำลังขัดแย้งกันอยู่นี้ได้ จะเห็นได้ว่า ปริยัตินี้จำเป็นในการสืบอายุพระศาสนา.

คำว่า อภิธรรม นั้น เป็นคำที่อธิบายยาก เพราะคำว่าอภิธรรมนี้ มันหมายถึงถูกต้องก็ได้ แท้จริงก็ได้, แล้วเพื่อก็ได้ เกินก็ได้ เกินจนยิ่งกว่าเกินก็ได้. เราจึงมีอภิธรรมจริง อภิธรรมเกิน อภิธรรมวังงวน สำหรับจะให้หนูทำรังอยู่บนเพดาน มันก็มีได้ทั้งนั้นแหละ, แล้วเราก็ไม่รู้จะเอาอันไหน, จะเลือกเอาอันไหนอย่างไร.

แต่ถ้าปริยัติเพียงพอ เราก็เลือกเอาอภิธรรมได้ตรง ในฐานะเป็น อภิธรรมดี อภิธรรมจริง อภิธรรมแท้ และกับทุกข์ได้ แล้วมันกลายเป็นเรื่องคำ คำเดียวว่า เรื่องว่าง เรื่องสูญญตา นั้นแหละ คือยอดของอภิธรรม, เรื่องไม่มีตัวตน นั้นแหละ คือยอดของอภิธรรม, เรื่องอื่นๆ จะมากมายอย่างไร ก็เป็นเรื่องธรรมดา.

อภิธรรมโดยมากนี้ ที่ยึดถือกันนักตั้งมากมายนั้น เป็นคำอธิบายทางอักษร-ศาสตร์ ทางตรรกวิทยา หรือทางจิตวิทยา ให้แก่คำบางคำ. ที่เป็นคำสำคัญอยู่ใน สุตตันตปิฎก ได้สำรวจดูแล้ว เห็นว่ามันมีผลเพียงเท่านั้น มันไม่ได้อธิบายแนว ปฏิบัติอะไรให้มากออกไปในคัมภีร์อภิธรรม กลายเป็นอธิบายทางศัพท์ ทางคำ ทาง ความหมายแห่งคำ จำแนกแจกแจง เพื่อแสดงสติปัญญาอันกว้างขวางเท่านั้นเอง. นี้อภิธรรมที่เราเรียกว่ามันเกิน ตีเกิน ใช้ได้เฉพาะบางคน; คนทั่วไปไม่มีปัญญา ไม่มีควมจำเป็น ที่จะไปศึกษา. นี้ก็จะไม่ไปเสียเวลากับสิ่งที่ไม่ควรจะต้องไปเสียเวลา แล้วก็ไ้สิ่งนั้นที่ถูกต้องที่สุด; เช่นเรื่องสูญญตา เป็นอภิธรรมสูงสุด เป็นต้น.

เอาละ, เป็นอันว่าเรื่องปริยัตินั้นมันช่วยได้อย่างไร, ช่วยได้เท่าไร, จำเป็นเท่าไร, ท่านทั้งหลายก็พอจะเห็นได้เองแล้ว. และจะเห็นได้ไปถึงว่า จำเป็นที่จะต้อง มี ฟ้าสว่างในทางปริยัติ คือความถูกต้องในทางปริยัติ ยืนอยู่เป็นหลัก. เมื่อปริยัตินั้นได้ ปนเปกกัน พันเพื่อนไป หรือมีคมณฑไป เพราะการถูกทอดทิ้งของพวกหนึ่งเห็นว่า ปริยัติไม่จำเป็นนั้น ได้ถูกทอดทิ้งไป มันก็พันเพื่อนไป มันก็มีคมั่วไป มันก็สลับไป; ฉะนั้นจึงต้องการการกลับมา ในลักษณะที่เรียกว่า ฟ้าสว่างทางปริยัติ.

เราได้อุทิศชีวิตจิตใจ ให้เกิดฟ้าสว่างทางปริยัติ รวมอยู่ในกิจกรรมของสวน-โมกขพลารามนี้ ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีทีเดียว คือทำพร้อมๆ กันมา เพื่อให้เกิดฟ้าสว่าง ขึ้นหลายทิศหลายทาง ที่จำเป็นแก่พระศาสนา.

สวนโมกข์ได้ทำให้มีหนังสืออ่านมากขึ้น.

แล้วอยากจะพูดข้อสุดท้ายอีกข้อหนึ่งว่า เมื่อก่อนนี้มีคนพูดใส่หน้าว่าไม่มีหนังสือจะอ่าน, เมืองไทยไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน. แต่พอสวนโมกข์เกิดขึ้นแล้ว ได้ทำหน้าที่ของสวนโมกข์มาเป็นระยะเวลา ๕๐ ปีแล้ว เทียบวันเขาไม่มาพูดอย่างนั้นอีกต่อไปแล้ว ไม่มีใครจะพูดได้อีกว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่านอีกแล้ว เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันมีมาก ขนาดเอาไปเผาศพก็ได้ หนังสือธรรมะ. ก่อนหน้านั้นมันไม่มีจริงเหมือนกัน ไม่มีหนังสือธรรมะพอที่จะอ่านให้สำเร็จประโยชน์; แต่ว่าเราได้พยายามชวนชวน ชั่ว ๕๐ ปีนี้ ทำหนังสือธรรมะ อธิบายกันทุกแง่ทุกมุม ทุกแง่ทุกมุม จนไม่มีใครมาพูดใส่หน้าอีกแล้วว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน.

ก่อนนี้ นักศึกษามัธยมศึกษาชั้นมัธยมต้นนั้นแหละ มักจะพูดว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่าน; เทียบวันก็เห็นว่าเจียบไป มันมีแต่เขาไม่อ่านกันแล้ว. ที่ว่าไม่มีจะอ่านนั้นมันเป็นไปไม่ได้แล้ว, แล้วก็ได้พยายามอย่างยิ่ง อย่างดีที่สุด ที่จะประมวลเอามาให้เป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นลำดับ เป็นขั้นตอน สำหรับจะศึกษา.

ข้อที่เราทำให้นักศึกษาเหล่านั้นต้องหุบปาก ไม่อาจจะเอ่ยว่า ไม่มีหนังสือธรรมะจะอ่านอีกต่อไป; นี้ก็ต้องจัดว่า เป็นฟ้าสว่างทางปริยัติได้อย่างหนึ่ง ค้ำยันเหมือนกัน.

เป็นอันว่า ทบทวนดูเอง ว่ากิจกรรมทางปริยัติได้ฟื้นตัวขึ้นมาอย่างไรเท่าไร เพียงไร. เรื่องที่ซ่อนลับลึกอยู่ในพระไตรปิฎก ได้ถูกขุดค้นออกมาตีแผ่มากมายเท่าไร; คำที่ไม่เคยได้ยิน เช่นคำว่า อิทปิปัจจยตา ตถตา อตัมมยตา เกพลี เยอะแยะไปหมด; คำเหล่านี้ไม่เคยได้ยิน, เทียบวันก็ได้ยินแล้ว แล้วมากพอ ที่จะใช้ศึกษา และ

ปฏิบัติเพื่อคับทุกข์ได้ค้ำย. เราจึงถือว่า ฟ้าสว่างทางปรียัติแล้ว ด้วยความพยายามของ สอนโมกขพลาราม ที่ได้พยายามมาตลอดเวลา ๕๐ ปี.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า ฟ้าสว่างทางปรียัติ. ขอฝากให้ท่านทั้งหลายเอาไปพิจารณาดู แล้วก็ขอให้ฟ้าสว่างในทางปรียัตินี้ สว่างขึ้นในจิตใจของท่าน ทั้งหลายด้วย.

วันแรกได้กล่าวแล้วว่าฟ้าสว่างที่ไหน? ต้องตอบว่า ฟ้าสว่างในจิตใจของคน โง่โวย้, ฟ้ามันต้องสว่างขึ้นในจิตใจของคนโง่; ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะไม่มีที่สว่าง ไม่มีฟ้าสว่าง อันแท้จริง เพราะมันไม่ใช่ดวงอาทิตย์ ที่มันจะสว่างขึ้นมาทางทิศตะวันออก. เกี่ยวกัน มันเป็น ฟ้าสว่างทางจิตใจ มันก็สว่างขึ้นในทางจิตใจ, ในจิตใจของคนที่ไม่สว่าง ที่ยังมีค้อยู่.

นี่การบรรยายในวันนั้นก็สมควรแก่เวลาแล้ว ว่าเป็นเรื่องฟ้าสว่างทางปรียัติ ซึ่งเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา, เป็นเมล็ดพืชที่จะทำให้พุทธศาสนาไม่สูญพันธุ์ ขอให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์จากปรียัติ โดยสมควรแก่สติปัญญาด้วยกันทุกคนเถิด.

*การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยาย ให้เป็นโอกาสแก่พระคุณ-
เจ้า ได้สวดบทพระธรรม ที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการศึกษาปฏิบัติ สืบต่อไป.*

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๔ —

๒๓ เมษายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

[บทกวน.]

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิชาขุขุชา ในวันนี้ ยังคงกล่าว **ชุดฟ้าสว่าง** ต่าง ๆ ทยอยไปตามเดิม เพราะเป็นเรื่องจำเป็น ที่จะต้องกระทำสำหรับอาตมา ดังที่ไต่กล่าวมาแล้ว ก็จะรวบรวมขึ้นเป็นเรื่องเดียวกัน **สำหรับพิมพ์เป็นหนังสือพิเศษ** นั้นก็อย่างหนึ่ง. และอีกอย่างหนึ่งก็คือ ขอเตือนให้ระลึกถึงสิ่งที่เคยพูดมาแล้ว เป็นการย้ำความหมายกันอีกทีหนึ่ง **เป็นการเตือนให้ระลึกถึงสิ่งที่เคยพูดมาแล้ว ที่เราได้ร่วมกระทำกันมา** คือว่า การมีสวนโมกข์มาตลอด ๕๐ ปีนี้ เป็นการร่วมมือด้วยกันทุก ๆ ฝ่าย. ทั้งฝ่ายผู้พูด ทั้งฝ่ายผู้ฟัง ผู้ปฏิบัติ ผู้นำไปสั่งสอนต่อ ๆ สืบ ๆ กันไป นี้เราจะต้องเอามาทำความเข้าใจกันเสียสักคราวหนึ่ง และโอกาสไหนก็ไม่เหมาะ เท่ากับโอกาสที่ครบรอบ ๕๐ ปี จึงได้เอาเรื่องเหล่านี้ทั้งหมดมาพูดกันในโอกาสเช่นนี้.

ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้ฟังอยู่เป็นประจำ ก็ย่อมเคยได้ฟัง แต่อย่าเพ้อรำคาญ ในการที่จะต้องฟังอีก ถ้ามันมีการกล่าวที่ซ้ำกัน ขอให้ถือว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องนำมาพูดคราวเดียวกันนี้ อย่างหนึ่ง, และเพื่อทำความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้นการบรรยายในระยะนี้ ก็จะเป็นไปในลักษณะนี้ ก็อย่าเพ้อรำคาญ ด้วยเรื่องที่จะต้องพูดซ้ำๆ.

เราได้พูดกันโดยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ หมายความว่า ระยะ ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์นี้ ได้ทำอะไรให้เกิดขึ้น ในลักษณะที่เหมือนกับฟ้าสว่างคือรุ่งอรุณ แล้วก็กลายเป็นเวลากลางวัน มีแสงสว่างเต็มที. ในการบรรยายนี้ จะรวบรวมเอามา เฉพาะแต่ในลักษณะที่เป็นเรื่องของฟ้าสว่าง และได้พูดมาแล้วหลายหัวข้อ เช่นเรื่อง — ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่องอนุภาพของพระธรรม, — ฟ้าสว่างทางสิ่งที่ควรจะเรียกว่าสังคมศาสตร์, — ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย หรือเกี่ยวกับการเมือง, — ฟ้าสว่างในทางจิตอาราม ให้เหมาะสำหรับการก้าวหน้าแห่งพระศาสนา, — ฟ้าสว่างทางปริยัติ คือทางเรื่องพระกัมภีร์ ที่มันควรจะมี ควรจะเกิดขึ้น ควรจะเผยแผ่ ให้กว้างขวางออกไป มันได้เกิดอาการฟ้าสว่างขึ้นมาสักเท่าไร ท่านทั้งหลายก็ลองคำนวณดูเอง. ส่วนวันนี้จะพูดถึง ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์.

ฟ้าสว่าง ทางธรรมโฆษณ์.

ธรรมโฆษณ์ คงจะแปลกหูสำหรับบางคน และฟังไม่ออกสำหรับบางคน ว่าธรรมโฆษณ์นั่นคืออะไร? โฆษณ์ คือ โฆษณา, ธรรมโฆษณ์ คือ โฆษณาธรรม. การโฆษณาธรรมที่ได้ผลนั้นเป็นอย่างไร เราจะนำเอามาพูดกันในวันนี้ ในลักษณะที่เหมือนกับว่า เป็นเรื่องฟ้าสว่าง.

ท่านทั้งหลายก็มีส่วนร่วมกันกับอาตมา ในการที่จะให้มีธรรมโฆษณ คือการเผยแผ่ธรรมะให้กว้างขวางออกไป เรียกว่ามีส่วนร่วมด้วยกันทั้งนั้นแหละ ในการที่ทำให้ ธรรมะแพร่หลายกว้างขวางออกไป, จึงเป็นเรื่องที่ท่านทั้งหลาย ก็จะต้องรับรู้ รับทราบ ในการกระทำที่ตัวเองมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วยกัน.

คำว่า ธรรมโฆษณ นั้นมันกว้างขวาง อะไร ๆ มันก็เป็นธรรมโฆษณ ได้; ถ้าทำให้เกิดความรู้ความสว่างขึ้นมาแก่ผู้ฟัง แล้วก็มีหลายเรื่อง หลายสิบเรื่อง หรือถึงหลายร้อยเรื่อง ที่ควรจะมีเอามาพูดกัน หรือก็ได้พูดไปแล้วก็มาก.

เราจะแบ่งเป็นพวก ๆ เช่น พวกคำพูดที่ผูกขึ้นมา สำหรับให้ยึดถือเป็น หลักศึกษา และปฏิบัติกันโดยง่าย. นี่หมวดนี้เรียกว่าเป็น **หมวดคำพูด** ที่ได้พูดขึ้น หรือได้ทำให้เกิดขึ้นในยุคนั้น โดยฝีมือของคณะธรรมโฆษณคณะนั้น จะได้ว่าไปตามลำดับ ขอให้ทุกคนทบทวนความเข้าใจความจำ.

หมวดคำพูดที่ผูกขึ้น.

คำแรกก็คือคำว่า **ว่าง**, แล้วขยายออกไปเป็น จิตว่าง โลกว่าง สิ่งทั้งปวงว่าง ชีวิตว่าง การงานว่าง; ผู้ที่เคยฟังมาแล้ว ก็ลองทบทวนความจำ ผู้ที่ไม่เคยฟังมาก่อน ก็พยายามสังเกต.

คำว่า **ว่าง** ไม่ค่อยจะมีผู้เอามาพูด ถ้าเอาคำนี้มาพูด ก็คือคำว่าสุญญ แปลว่า ว่าง ^{นี้} ถ้าเขาเอามาพูด เขาพูดเป็น สุญญเปล่า นี่ทำลายพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง. พุทธศาสนาสอนเรื่อง ว่าง คือ สุญญะ นั้นแหละ; แต่เขาเอามาพูดเป็นเรื่องสุญญเปล่า ๆ อะไรก็สุญญเปล่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรก็สุญญเปล่า ใช้คำว่า สุญญเปล่า.

พอเราใช้คำว่า ว่าง เขาก็เข้าใจผิด เห็นว่าเป็นพูดผิด, เห็นว่าสูญเปล่า เป็นพูดถูก แล้วเขายังตำเราก้วย. อาตมาได้รับคำตักเตือนหมิ่นหรือตำ แล้วแต่จะเรียก เนื่องมาจากคำว่า ว่าง นั้นมากมาย.

พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเรื่อง ว่าง, ไม่ใช่สอนเรื่อง สูญเปล่า. ว่างในที่นี้ก็คือ ว่างจากตัวตน, ไม่มีอะไรที่ควรจะมีมองเห็น หรือยึดถือ ให้เป็นตัวเป็นตน ทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ ที่มีเหตุมีปัจจัยเป็นไปตามธรรมชาติ นี้เราเห็นง่าย ว่าว่างจากตัวตน, แม้สิ่งที่มีไต่เปลี่ยนแปลง มิได้มีเหตุมิได้มีปัจจัย มันคงที่เป็นนิรันดร ก็ยังเรียกว่า ว่าง อยู่นั่นเอง คือมันว่างจากตัวตน แม้มันจะเป็นนิรันดร.

ข้อนี้มันไปปนกันอยู่กับลัทธิอื่น พวกอื่น ที่เขาถือว่า ถ้ามันเป็นนิรันดร มันมีอยู่นิรันดร มันก็ต้องมีตัวตน. ต้องเป็นตัวตนที่แท้จริง เป็นตัวตนอันใหญ่หลวง *ลัทธิอื่น* ศาสนาอื่นจึง *สอนเรื่องความว่าง* ในลักษณะที่เป็นตัวตนนิรันดร แล้วเขาก็ไม่เรียกว่าความว่าง *เขาเรียกว่าตัวตนนิรันดร.*

ถ้าพุทธศาสนาเราจะพูดถึงสิ่งนั้น เราก็พูดเป็นว่า มันเป็นความว่าง จากตัวตน ชนิดเที่ยงแท้และนิรันดร. นี่ย่าเอาไปปนกันเสีย ที่มันเปลี่ยนแปลง เรื่อยมัน ก็ว่างไปตามแบบนั้น, แบบที่มันเปลี่ยนแปลงเรื่อย เพราะมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงเรื่อย. ที่นี้ สิ่งซึ่งไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เปลี่ยนแปลงเลย มีอยู่อย่างนิรันดร มันก็ยัง คงว่างจากตัวตน.

นี่นักศึกษาศสมัยใหม่ เขาจะเข้าใจไปว่า มันผิด logic แล้ว ถ้าที่เปลี่ยนแปลง เรื่อย เป็นไม่มีตัวตนแล้ว สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงเลย ก็ควรจะไปเป็นตัวตน. ข้อนี้อย่า

ได้เข้าใจผิด แม้มันจะไม่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่มีเหตุบังจย ไม่เป็นไปตามเหตุตามบังจย มันก็ยังไม่ใช่ตัวตน.

นี่คำว่า ว่าง ในพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ แล้วก็มึงอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่มีใครขุดค้นเอามาเผยแพร่พูดจากัน นี่พูดแล้วมันก็เป็นเหมือนกับอวคตี อวคตีว่าเราเป็นคนแรก เป็นชุกแรก ที่เอาเรื่องความว่างขึ้นมาพูดในสังคม แม้ในสังคมชาวพุทธ. สิ่งสูงสุด หลักธรรมะสูงสุดเรื่องสุญญตา นี่ไม่ได้เอามาพูดกัน; ครั้นเอามาพูดกันก็มีปัญหา กว่าจจะรู้เรื่องกันบ้างก็นาน นี่ท่านลองจำไว้ด้วยว่า มันนานกว่าจะพูดเรื่องความว่างกันรู้เรื่อง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ถ้าไม่เกี่ยวกับเรื่อง ความว่าง แล้วไม่ใช่ตถาคต-
ภาสิต, ไม่ใช่ภาสิตของพระตถาคต คือไม่ใช่เรื่องพุทธศาสนานั้นเอง. ท่อเมื่อมันเกี่ยวกับเรื่องความว่าง เรียกว่า *สุญญตปฏิบัติสุตตะ—เกี่ยวกับความว่าง*; นี่จึงจะเรียกว่าเป็นพุทธศาสนา, ถ้าไม่เรียนไม่พูดกันเรื่องสุญญตา ก็ไม่ใช่พุทธศาสนาหรือไม่มีพุทธศาสนา.

ฉะนั้น เราจึงเอามาเรียน มาศึกษาให้รู้ให้ปฏิบัติ เพื่อให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงว่างจากตัวตน; อย่าได้หลงไปหมายมันให้เป็นตัวตน แล้วยึดมันถือมันว่าเป็นตัวตน ว่าเป็นของตน อย่างนั้นอย่างนี้ ที่นั่นที่นี้ เมื่อนั้นเมื่อนี้ นั่นเป็นการให้เกิดความยึดถือ เป็นกิเลส และเป็นความทุกข์. พุทธศาสนาต้องเป็นเรื่องว่าง ไม่มีที่ทั้งแห่งความยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่มี ความทุกข์ เพราะความทุกข์เกิดมาจากความยึดถือ.

ที่นี้ก็ขยายความออกไป เป็นเรื่อง โลกว่างเรื่องจิตว่าง ชีวิตว่าง การงานว่าง นี่ก็ความหมายเดียวกันแหละ.

คำว่า โลกกว้าง นี้ คือบอกให้มองดูให้แคบเข้ามา ว่าโลกนั้นมันกว้าง; เราหลงไหลในโลก ในสิ่งที่ในโลก หรือมีอยู่ในโลก ก็เพราะว่าเราไม่เห็นว่ามันกว้างจากตัวตน. ฉะนั้นสิ่งที่มีอยู่ในโลก ที่เรียกว่าโลกียธรรม โดยเฉพาะที่เป็นอภิวรรณมนต์ น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจนี้ กนธรรมตาไม่เห็นว่ามันกว้างจากตัวตน ก็หลงไหลในสิ่งเหล่านั้น, แล้วก็ผูกพันกันอยู่กับสิ่งเหล่านั้น, จนได้จมปลักอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ได้เรียกว่าบุดฺขณคนหนา บุดฺขณคนที่ผีผ้าในดวงตาหนา, แล้วก็เป็นกันอย่างนี้ทั่วทั้งโลก เพราะไม่เห็นว่ามันกว้าง.

ตามหลักธรรมะ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โลกนี้กว้าง สดุดิโย โลโก อุตฺเตน วา อุตฺตนิเยน วา —โลกนี้กว้างจากตัวตน หรือกว้างจากความเป็นของตน. กนธรรมดารูไม่ได้ เพราะเกิดมามันก็ไม่ได้มีความรู้มาจากในท้อง, พอเกิดออกมาจากในท้องแล้ว ก็มีแต่สิ่งที่ชักจูงให้คิดว่าเป็นตัวตน, ให้หลงไหลว่าเป็นตัวตน เพราะมีความรักความพอใจในสิ่งใด ก็ต้องหลงไหลสิ่งนั้นว่าตัวตน ยึดถือว่าตัวตน.

นี่เด็กทารกเกิดมาจากท้องแม่แล้ว ก็มีแต่การแวดล้อมให้เขาคิดนึกไปในทางว่าเป็นตัวตน เป็นของตน; สอนให้เรียกว่าตัวตน ว่าของตน ว่าแม่ของตน ว่าพ่อของตน ว่าบ้านของตน, อะไรของตน ไปตั้งแต่เล็ก ๆ, ก็ไม่มีทางที่จะรู้หลักของพระพุทธศาสนาเรื่องว่าว่าง ก็เห็นเป็นตัวเป็นตนไปเสียทุกอย่าง, ตนข้างในก็คือตัวฉัน ตนข้างนอก ก็คือตัวท่าน; กระทั่งว่า สิ่งไม่มีชีวิต ถ้ามันโง่ขึ้นมา ก็เอาเป็นตัวตนด้วยเหมือนกัน. ดังนั้นจึงได้โกรธ แม้สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ทูบต่อยทำลายสิ่งเหล่านั้นด้วยความโกรธ, มันโง่หนักถึงขนาดว่า ไม่มีชีวิตก็เป็นตัวตน อาจจะโกรธได้ แม้แต่กระทั่งว่าเครื่องใช้ไม้สอย หม้อชามรามไห มันก็ตีแตกกระเจาไป เพราะมีความโง่ว่าตัวตนแล้วไม่ใช้อย่างใจ. ถ้ารู้ว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง

มันว่างจากตัวตน ก็ไม่ต้องรักมัน, ไม่ต้องโกรธมัน. นี้เรียกว่า โทษที่ไม่รู้เรื่องสิ่ง
ทั้งปวงว่างจากตัวตน.

ถ้ารู้ว่าสิ่งทั้งปวงว่างจากตัวตน มันก็ไม่หลงรักหลงเกลียดในสิ่งใด;
แต่ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ตามที่จำเป็นที่ควรจะมี ทำอะไรก็ได้ทำไปทุกอย่าง
แต่ไม่ต้องไปหลงรักเพื่อให้เกิดความรัก ไม่ไปหลงโกรธเพื่อให้เกิดความโกรธ คือความ
ยินดียินร้ายนั่นเอง.

นี่เราชุกกัน เอาเรื่องโลกว่าง มาพูดกัน มาสั่งสอนกัน ให้แพร่หลายไป.
ตลอดเวลา ๒๐—๓๐ ปีนี้ จึงจะพอเข้าใจกันบ้าง ก่อนหน้านั้นไม่เข้าใจเลย.

ที่นี้ก็เรื่อง จิตว่าง นี้ความหมายยิ่งซับซ้อนมาก. จิตตามธรรมดาเป็น
ของว่าง ตามธรรมชาติเป็นของว่าง เพราะมันไม่มีการปรุงแต่งในจิตนั้น เรียกว่าตาม
ธรรมชาติของจิตแท้ ๆ เมื่ออยู่ในท้องแม่โดยเฉพาะนี้มันก็ยังว่าง เพราะมันไม่มีการปรุง-
แต่งคิดนึกอะไร. แต่ครั้นออกมาจากท้องแม่ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ผิวหนังนี้มันทำงาน
ทำหน้าที่ได้ มันก็มีการรู้สึกได้ จึงปรุงแต่งได้ คิดนึกได้ ไปตามสิ่งที่มากระทบ
ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มันก็เลยมีการปรุงแต่ง, จนกระทั่งเกิดความ
รู้สึก อยากรู้ได้อย่างนั้นอยากรู้ได้อย่างนี้ แล้วก็ยึดถือเป็นตัวกู้อย่างจะได้ ก็ได้มาเป็น
ของกู. นี้เรียกว่า ไม้ว่าง เสียแล้ว จิตเต็มไปด้วยความรู้สึกว่า ตัวกู, จิตเต็มไปด้วยความ
รู้สึกว่า ของกู, จิตเต็มไปด้วยความรู้สึกรักพอใจ, บางทีก็เต็มไปด้วยความรู้สึกโกรธเคือง
ชั้กแค้น อย่างนี้เรียกว่าจิตไม้ว่างเสียแล้ว จิตมันว่างได้เมื่อก่อนแต่มีการปรุงแต่งใน
ทางจิตนั้น.

ดังนั้น ควรจะมองให้เห็นพร้อมกันไปในคราวเดียวว่า เมื่อจิตมันยังว่าง
อยู่ มันมีความทุกข์ไม่ได้; พอมันไม่ว่าง มันมีการปรุงแต่งเป็นตัวตน เป็นของตน

เต็มไปหมดแล้ว มันก็เต็มไปด้วยความทุกข์; คำสอนจึงมีขึ้นมาได้ว่า เราควรจะทำจิตให้ว่าง, เราต้องทำจิตให้ว่าง เราก็หาวิธีทำจิตให้ว่าง. ที่นี้คนธรรมดาก็ฟังไม่ถูก กล้ายๆ กับว่าทำจิตไม่ให้คิดนึกอะไร ให้เหมือนกับคนหลับ เหมือนคนสลบ, เอาयरังับความรู้สึกมากินเสีย แล้วจิตก็จะว่าง, อย่างนั้นมันเป็นไปได้ อย่างนั้นไม่เรียกว่าจิตว่าง ในที่นี้.

จิตว่าง ในที่นี้ ก็คือจิตที่ยังเป็นจิตอยู่เหมือนเดิม แต่ไม่เต็มอยู่ด้วยการปรุงแต่งที่เลวร้าย, คือปรุงแต่งให้เห็นเป็นตัวตน, ปรุงแต่งให้เห็นเป็นของตน. อะไรจะมาบรรจุให้จิตไม่ว่าง? ก็คือ ความรู้สึกที่ว่าตัวตน ว่าของตน นั้นแหละพอเข้ามาแล้ว มันก็เหมือนกับเอาอะไรบรรจุเข้าไปในจิตนั้น จิตมันก็ไม่ว่าง; ถ้าเอาความรู้สึกว่าตัวตน ว่าของตนออกไปเสีย จิตมันก็ว่าง ไม่มีการปรุงแต่งในจิตนั้น ก็ไม่มีความทุกข์. ดังนั้นจิตว่างจึงไม่มีความทุกข์; ไม่มีอาการอย่างอื่นที่น่ารังเกียจ เช่นว่า ไม่ร้อน ไม่มีคึด ไม่ถูกผูกพันหุ้มห่อ อิสระหรือปรกติ ไม่มีอะไรมารบกวน; ว่างจากการรบกวนนั้น คือความปรกติ, พอปรกตินั้นก็ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์.

เราทำจิตให้ปรกติไม่ได้ เพราะว่าเรานั้นยังโง่ ยังมีแต่อวิชชาจิตของเราก็ถูกปรุงแต่งเรื่อยไป จนไม่ว่าง, แล้วถูกปรุงแต่งไม่ว่างนั้น ตามความรู้สึกของคนโง่ มันเป็นสุขสบายสนุกสนานดี ให้มันถูกปรุงแต่งกระตุ้นอยู่เรื่อยไป มันเป็นสุขสนุกสนานดี ตามแบบของคนโง่ ก็เลยพอใจกันใหญ่, พอใจที่จะเอานั่นเอานี้มาปรุงแต่งจิตให้มันวุ่น ไม่ว่าง ยิ่งๆ ขึ้นไป.

ในโลกนี้เขานิยม ทำกันอย่างนี้ทั้งนั้น จนกระทั่งว่า โลกนี้มันเต็มไปด้วยส่วนเกิน, สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี ต้องกิน ต้องใช้ มันก็ต้องมีขึ้นมา เอามากินมาใช้จนเป็นเรื่องส่วนเกิน. คุณอะ เรื่องกินเกิน ของกินเกิน วิธีกินที่แปลกประหลาดเกิน

อะไรก็เกิน, เรื่องทางตา ก็เกิน เรื่องทางหู ก็เกิน เรื่องทางจมูก ก็เกิน มันเป็นเรื่องเกิน; เพราะฉะนั้นการที่จะปรุงแต่งให้จิตไม่ว่าง มันก็ยิ่งมากหรือยิ่งเกิน, ไม่ควรจะวุ่นวาย มันก็วุ่นวายขึ้นมา เพราะเรื่องส่วนเกิน คนจึงเป็นโรคประสาทกันมากขึ้น.

เดี๋ยวนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแน่นอนว่า ในโลกนี้คนเป็นโรคประสาทกันมากขึ้น หรือคนที่นอนหลับยาก นอนไม่หลับมันมีมากขึ้น ไม่เท่าไรก็เป็นโรคประสาท, ไม่เท่าไร มันก็เป็นคนบ้าวิกลจริต, หรือแม้จะไม่ใช่คนบ้าวิกลจริต ก็อยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน อยู่อย่างไม่มีความสุข ไม่มีความเยือกเย็นใจ, อยู่ด้วยความวุ่นวาย เพราะจิตไม่ว่าง, เพราะจิตมันไม่ปรกติ, เพราะการที่ว่า หลักระรณะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนานั้น ไม่มาอยู่ในจิตนั้นนั่นเอง.

ถ้าใครยังมีจิตไม่ปรกติ ยังนอนไม่หลับ ยังเป็นโรคประสาท แล้วก็รู้เถอะว่า ยังไม่เป็นพุทธบริษัทดอก ยังไม่เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง. ถ้าเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง มันต้องนอนหลับได้, มันต้องไม่เป็นโรคประสาท กระทั่งไม่เป็นโรคที่เลวร้ายไปกว่านั้น ก็เป็นโรควิกลจริต.

ที่นี้มัน อธิบายยาก อธิบายให้เห็นกันโดยชัดเจนนี้ มันอธิบายยาก เพราะมันมีทางออกทางแก้ตัว ว่าเป็นกรรมเก่าชาติก่อนบ้าง อะไรบ้าง มันก็ล้วนแต่มีข้อแก้ตัว; แต่ที่จริงนั้นมันมีสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า คนเราถ้าจิตปรกติแล้ว ไม่เป็นโรคอะไรได้ เพราะว่าความปรกตินั้น มันไม่ยอมให้โรคอะไรก่อหวอดขึ้นในตัวได้ หรือว่าถ้าระบบไหนในร่างกายนี้ มันไม่ยอมผิดปรกติ แล้วโรคมันก็เกิดขึ้นไม่ได้. นี่ถ้าจิตว่าง นั่นคือจิตที่ปรกติ; ถ้าว่างอย่างเข้มแข็ง มันก็ปรกติอย่างเข้มแข็ง, ความปรกติอย่างเข้มแข็งของร่างกายและจิตใจนั้น จะป้องกันโรคทุกโรค; อย่างโรค

มะเร็งนี้ ก็เป็นของเต็กเล่น จะเกิดไม่ได้ ถ้าโรครอย่างโรคน้ำ โรควิกลจริต มันก็ยังเกิดไม่ได้.

นี้ขอให้สนใจว่า จิตที่ว่างนั้นมันมีความหมายมาก, ไม่ใช่เพียงแต่ว่ามันไม่คิดนึกอะไร; คนเขาเข้าใจว่าไม่คิดนึกอะไรแล้วก็เรียกว่าจิตว่าง นั่นคือคนที่ไม่รู้เรื่องจิตว่าง. จิตมันคิดนึกอะไรไปได้ตามธรรมดาของจิต แต่อย่ามีความรู้สึกที่ว่าตัวตนหรือของตน, อย่ามีความรู้สึกที่เดือดร้อนมาเป็นตัวกู หรือของกูก็แล้วกัน ก็ยังเรียกว่าจิตว่าง, กิดนึกอะไรได้ ฉลาดเฉลียว รอบคอบ สามารถมาก. นี้ประโยชน์ของความมีจิตว่าง.

ที่นี้ ชีวิตว่าง. ชีวิตว่างคือความเป็นอยู่ด้วยจิตที่ว่างนั่นเอง ตลอดวัน ตลอดคืน ตลอดเดือน ตลอดปี, มีชีวิตอยู่ด้วยจิตที่ปราศจากการปรุงแต่ง ว่าตัวกูว่าของกู.

ท่านลองกิดกูให้ดี ทั้งวันทั้งคืน ทั้งเดือนทั้งปี จนกว่าจะตาย ไม่มีเวลาไหนเลย ที่มีความคิดเกิดขึ้นเป็น ตัวกู—ของกู ก็เป็นกิเลสนั่นเองแหละ : ตัวกู—ของกู แบบโลภะก็ได้, ตัวกู—ของกู แบบโทสะก็ได้, ตัวกู—ของกู แบบโมหะก็ได้, แบบไหนก็ได้, ความกิดที่มีความหมายเป็นตัวตน เป็นของตนนี้ ไม่มีเลยจนตลอดชีวิต ทั้งวันทั้งคืน ทั้งเดือนทั้งปี; นี้ใครเป็นอย่างนี้ได้.

พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันว่า ท่านเป็นได้ ท่านอยู่ด้วยบุญญาภิหาร คือมีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง คือบุญญาภิหารนี้ตลอดไป. พระอรหันต์ทั้งหลายก็เป็นได้ เพราะว่าเป็นพระอรหันต์นั้น ก็คือหมกการปรุงแต่งว่าตัวตน ว่าของตน ก็หมกอุปาทานนั่นเอง ก็พระอรหันต์พวกเดียวกันที่เป็นได้; นี้บุญชนเป็นไม่ได้ มันก็ต้องทนทุกข์.

แล้วเราก็มีความมุ่งหมายกันอยู่แล้วว่า จะละจากความเป็นบุดูชน, จะค่อยๆ ละจากความเป็นบุดูชน. ผู้ที่ทนอยู่ในความทุกข์นั้น ไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า ก็มีความทุกข์น้อยลงๆ จนไม่มีความทุกข์เลย; แต่แล้วเราก็ทำไม่ได้ เราก็อยู่ด้วยจิตที่วุ่นวาย เต็มไปด้วยตัวตนเรื่องนั้น ตัวตนเรื่องนั้น ของตนเรื่องนั้น ของตนเรื่องนั้น ตลอดวันตลอดคืน ตลอดเดือนตลอดปี ด้วยเหมือนกัน. นี้เรียกว่า ชีวิตที่ไม่ว่าง คือชีวิตที่ไม่ว่างจากตัวตน หรือของตน.

ถ้าว่ามีการฝึกฝนเพียงพอ มีการปฏิบัติเพียงพอ มีสติสมาธิเพียงพอ มันก็ว่างได้, เป็นคนที่มีชีวิตอยู่ด้วยความว่างจากตัวตนนั้นได้ ทั้งวันทั้งคืน ทั้งเดือนทั้งปี, หรือค่อยๆ ได้มากขึ้นๆ แม้ว่าจะได้ในระดับที่ไม่สูง แต่ว่าได้อยู่ตลอดเวลา ก็เป็นการดีที่สุดแล้ว.

ฉะนั้น ขอให้รู้จักคำว่า จิตที่ว่าง, แล้วก็มีชีวิตอยู่ด้วยจิตที่ว่างจากตัวกู—ของกู นั้นแหละอยู่เป็นประจำ หรือให้มากขึ้นๆ จนถึงที่สุด. นี้เรื่องที่เราต้องเอามาเผยแผ่กัน ในลักษณะที่เรียกว่าเป็นธรรมโฆษณ์ เป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดของพระพุทธศาสนา.

ความมีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง เรียกว่า สุนฺญตาวิหาร เรียกเป็นบาลี มันก็ฟังยาก ไม่ค่อยเข้าใจ เรียกเป็นภาษาไทยก็ว่า เรามีชีวิตอยู่ด้วยจิตที่มันว่างจากกิเลส จากตัวตน จากของตน. ความยึดถือว่าตัวตน ว่าของตน นั้นแหละคือแม่บทของกิเลสทุกชนิด. ขอให้ว่างจากกิเลสทุกชนิด ก็เรียกว่ามีจิตว่าง; เมื่อจิตมันว่างจากกิเลส มันก็เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา เมื่อมีสติปัญญา มันก็ทำอะไรถูกต้อง ก็ไม่มีอะไรผิดพลาด ก็ไม่มีความทุกข์นั่นเอง.

ในจิตที่ว่างจากกิเลส นั้น มันมีคุณสมบัติของจิตนั้น คือความรู้ที่จะทำอะไรถูกต้อง. ขอให้เรารู้ไว้ว่า รักษาจิตอย่าให้เกิดวุ่นอยู่ด้วยตัวตน จิตนั้นจะมีสติปัญญา มีความรู้ ว่าควรทำอะไร, แล้วมันก็ไม่ชวนให้อยู่เฉยๆ คอก เพราะมันเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา ทำให้รู้ว่าควรทำอะไร. คนโง่ก็จะคิดว่า ถ้าจิตว่างแล้วก็ไม่ต้องทำอะไร ถ้าจิตว่างแล้วก็จะอยู่เฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร อย่างนั้นมันเป็นไปได้; เพราะว่ามันเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา มันจึงรู้ว่าควรจะทำอะไร.

ส่วนที่จะรู้ว่า จะทำอะไร ทำไร นั้นมันง่ายแหละ เพราะมันรู้ที่ว่า ควรทำอะไร นั้นมันยากกว่า; เมื่อมันรู้แล้ว ก็รู้อย่างไร จะทำอะไร ทำไร ที่ไหน เมื่อไร มันก็ไต่ทั้งนั้น. ฉะนั้น จึงมีแต่ความถูกต้อง ถูกต้องไปหมด ในชีวิตนั้น จะแบ่งชีวิตนั้นออกไปก็แก่ก็มุ่ม ก็สายก็ชัน ก็ตาม มันจะมีความถูกต้องไปหมด เรียกว่า ถูกต้องไปหมด; นั่นคือความเป็นพระอรหันต์ หรือทางแห่งความเป็นพระอรหันต์; เมื่อมีความถูกต้องไปหมด ก็เป็นพระอรหันต์ ท่านมีหลักอย่างนั้น. เกียวนี้เราไม่เข้าใจคำพูด คำว่า พระอรหันต์ คืออะไรก็ไม่รู้, คำว่าความถูกต้องคืออะไรก็ไม่รู้, มันก็เลยไม่รู้ไปหมด ก็เลยไม่ได้ทำกันหมดเหมือนกัน.

นี่ จึงสำคัญอย่างยิ่งที่ว่า เราจะต้องรู้เรื่องความว่างตามธรรมชาติของจิต, แล้วความวุ่นก็เกิดขึ้นจนไม่ว่าง; เพราะว่ามีสิ่งเข้ามากระทบกระทั่งปรุงแต่ง จิตนั้นยังไม่มีปัญญาจะต่อสู้ มันก็ปล่อยไปตามเรื่อง มันก็เป็นทุกข์, เป็นทุกข์มากเข้าๆ มันก็ค่อยฉลาดขึ้นๆ จนกระทั่งจับได้ว่า กิเลสชนิดนี้มาแล้วเป็นทุกข์ทุกที, กิเลสชนิดนี้ไม่มาก็ไม่เป็นทุกข์ทุกที มันจึงค่อยรู้จักป้องกัน. ถ้าว่าโชคดี ได้ฟังคำสั่งสอนของพระอรุณเจ้ามาตั้งแต่เล็ก ปฏิบัติถูกต้องมาตั้งแต่เล็ก มันก็เร็วเข้า; ถ้ามันไม่มีอย่างนั้น มันก็ต้องทนทุกข์เรื่อย ๆ มา จนอายุมาก จนเป็นคนแก่ จึงค่อยรู้; อย่างนี้ก็ยังมี ดีกว่าที่มันไม่รู้เสียเลย แล้วเป็นทุกข์จนตาย ก็ตายเปล่า.

นี้เรื่องว่าง เรื่องความว่าง เรื่องจิตว่าง เรื่องโลกว่าง เรื่องการมีชีวิตอยู่ด้วยความว่างนั้นเป็นอย่างนี้.

เราโฆษณาเรื่องนี้ เผยแผ่เรื่องนี้ ส่งสอนเรื่องนี้ ตลอดเวลา ๕๐ ปี, หรือที่เป็นไปอย่างน่าพอใจก็ชั่ว ๑๐ ปี ๒๐ ปี. มีคนเข้าใจกันเพิ่มขึ้น ได้รับประโยชน์ก็มีเพิ่มขึ้น เพราะเขาเคยมาชักซ้อมกับอาตมาด้วยตนเอง; เป็นที่พอใจอยู่ว่า อย่างน้อยก็มี ๔-๕ คน ที่มาชักซ้อมเรื่องนี้ คือพิสูจน์เรื่องนี้ ทดสอบเรื่องนี้จนเป็นที่พอใจว่า เขาสามารถใช้ประโยชน์จากความรู้ หรือคำสั่งสอนเรื่องจิตว่างนี้ได้.

อาตมาคิดว่า มีผู้รู้แต่เพียงคนเดียวเท่านั้นแหละ พอใจแล้ว คัมค่าแล้ว; แต่เดี๋ยวนี้ทำให้เชื่อว่า มันมากกว่าคนเดียวเสียแล้ว ที่มีความรู้เรื่องจิตว่าง หรือจิตปรกติ มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง หรือด้วยจิตปรกตินี้, มีคนรู้มีคนเข้าใจ มีคนพยายามกระทำได้ตามมากตามน้อย ตามสัดตามส่วน เรียกว่าไม่เสียเปล่า.

นี้เรียกว่า คำพูดที่เราได้ตั้งขึ้น ในการพูดจาในภาษาไทย ในประเทศไทย ในเมืองไทย คือคำว่า จิตว่าง ว่าโลกว่าง ว่าทำงานด้วยจิตว่าง ว่ามีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง.

ที่จริงนั้น ถ้ารู้เรื่องนี้เรื่องเดียวแล้วมันพอแล้ว มันหมดแล้ว มันจบแล้ว ไม่ต้องพูดเรื่องอะไรอีกก็ได้ มันเป็นเรื่องเดียว; ถ้ารู้แล้วมันหมดแล้ว มันจบแล้ว แต่เดี๋ยวนี้มันรู้ไม่ได้ มันยังมีเรื่องเหลือไว้ให้พูดอีกมากมายมหาศาล ก็พูดกันได้ต่อไป.

คำย่อที่บัญญัติไว้เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติ.

ที่นี้คำที่จะพูดต่อไป ที่ว่าเราได้ทำขึ้น ได้ผูกขึ้นให้พูดจากัน เรื่องความสะอาด สว่าง สงบ, เรียกว่าเรื่องสาม ส. : ส.สะอาด, ส. สว่าง, ส. สงบ.

เที่ยวนี้ติดบ่อน คือว่าติดการพูดจาในภาษาไทย ในหนังสือหนังสือ ในการพูดจาแม้แต่ทางวิทยุ ก็จะได้ยินคำว่า สะอาด สว่าง สงบ บ่อยๆ ซึ่งก่อนนั้นมันไม่มี. นี้เราเรียกว่า ๓ ส. เราได้ผูกขึ้นมา บัญญัติขึ้นมา ยัดเยียดให้พูดจา.

แล้วมีคู่กัน ก็คือ สาม ก. : ก. กิน ก. กาม ก. เกียรติ นี้ฝ่ายเลว ร้าย เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. ๓ ก. นี้ฝ่ายเลวร้าย; ๓ ส. คือสะอาด สว่าง สงบ นี้ฝ่ายดี ฝ่ายถูกต้อง หรือฝ่ายสะอาด. จะเห็นว่ามีคนเอาคำว่า กิน กาม เกียรติ นี้ไปใช้ ในการพูดจา ในการเขียน เพราะว่ามันประหยัดเวลาดีมาก ไม่ต้องเขียนหลายคำ ไม่ต้องพูดยาวๆ พูดว่า กิน กาม เกียรติ, ๓ คำพอแล้ว ครอบจักรวาลเลย เพราะคนในโลกนี้ก็หลงอยู่ในเรื่องกิน เรื่องกาม และเรื่องเกียรติ ถ้าไม่หลงใน ๓ อย่างนี้ มันก็หลุดออกไปได้, แล้วไปสู่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ.

เที่ยวนี้เราอยากจะเรียกว่า สาม ร. ๓ รัตนะ คือแก้ว ๓ ดวง : พระพุทธเจ้าเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์เป็นพี่ นี้ก็เคยพูดมานานแล้ว แต่ไม่ค่อยติดบ่อน ๓ คำนี้ไม่ค่อยติด มันสู้ ๓ ส. ๓ ก. นั้นไม่ค่อยจะได้; แต่อยากจะขอร้องให้ทุกคนเอา ๓ ร. นี้ไปพูดกันให้ติดปากด้วยว่า พระพุทธเจ้าเป็นพ่อ, พระธรรมเป็นแม่, พระสงฆ์เป็นพี่. ถ้าไม่ไ่เกินไป คงมองออกว่า พระพุทธเจ้าเป็นพ่ออย่างไร, พระธรรมเป็นแม่อย่างไร, พระสงฆ์เป็นพี่อย่างไร, จะใช้คำอย่างอื่นก็ได้ ไม่มีใครห้าม แต่ขอให้ให้ความหมายอย่างเดียวกัน ให้มีความพอใจ ความเลื่อมใส เรียกว่า ความรักก็ได้ ในพระรัตนตรัยนี้ มีศรัทธาอย่างยิ่งในพระรัตนตรัย ก็จะสะดวกในการศึกษา ในการปฏิบัติ และในการพูดจา คือสั่งสอนสืบต่อกันไป.

การเรียนก็ดี การปฏิบัติก็ดี การสั่งสอนต่อๆ กันไปก็ดี เรามีคำพูดกะทัดรัด ประหยัดเวลาอย่างยิ่ง มีความหมายอย่างยิ่ง เห็นได้ลึกซึ้งอย่างยิ่ง

มาใช้พูดจากัน. นี่ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ช่วยกันทำการโฆษณา สิ่งที่มีประโยชน์ เหล่านี้ ให้แพร่หลายกว้างขวางออกไป. นี่เราเรียกว่า ฟ้าสาธทางธรรมโฆษณณ์ เกี่ยว กับถ้อยคำที่เราได้บัญญัติขึ้น.

ถ้อยคำที่บัญญัติ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติ.

ที่นี้ก็พูดแล้วว่า คำพูดนี้ยังพูดได้มาก พูดได้อีกหลายคำ หลายอย่าง หลายวิธี เมื่อมันยังไม่ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติ เราจะมองกันในแง่ไหนส่วนไหน แล้วพูด กันด้วยคำที่เหมาะสมกับการเป็นอยู่ หรือการปฏิบัติในแง่ไหนในส่วนนั้น มันก็ยังมี อีกมาก.

คำที่เนื่องกันกับจิตนี้ ก็ยังมีคำว่า จิตเดิมแท้ จิตประภัสสร หรือ จิตปรกต.

ก่อนนี้ไม่ได้มีการใช้คำพูดอย่างนี้ พูดแล้วมันก็เป็นเรื่องอวกอีกแหละ ; แต่เราไม่ได้เจตนาอวก ไม่จำเป็นจะต้องอวก เพราะว่าใครๆ เขารู้อยู่แล้ว ว่าคำพูดเช่น คำว่า จิตเดิมแท้ อย่างนี้ มันเพ็งมีเมื่อมีสวนโมกข์ หรือเมื่อมีหนังสือของสวน-โมกข์ออกไป นี่เขาก็รู้แล้วเป็นพยานกันได้ทุกคน. นี่เรื่องที่มีปัญหาขึ้นมาอยู่ที่ว่า *เดี๋ยวนี้เข้าใจแล้วหรือยัง* เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้หรือยัง คุณมันจะยัง มันได้แต่พูดๆ กัน ว่าจิตเดิมแท้นั้นมันคืออะไร, จิตประภัสสรนั้นมันคืออะไร, หรือจิตปรกตนั้นมันคือ อะไร, กระทั่งว่าจิตว่างต่อไปด้วยก็ได้.

ถ้าพูดถึงหลักชั้นที่ลึกลงไป เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นเรื่องตามธรรม-ชาติแล้ว เราจะพูดด้วยคำ ๓ คำนี้กันมากกว่า; ว่าจิตเดิมแท้ คำแรก คือจิตที่เป็น ธรรมชาติจิต เป็นธาตุของจิต เป็นของเดิมแท้ ก่อนแต่ที่จะถูกปรุง. ชีวิตประกอบ

อยู่ด้วยจิต จิตชนิดที่ยังไม่มีการปรุง เพราะมันปรุงไม่เป็น มันยังปรุงไม่ถูก นี่ก็เรียกว่าจิตเดิมแท้ จนกว่าจะถูกปรุงเป็นจิตใหม่ ก็เป็นจิตที่มีกิเลส : *จิตมีความโลภ จิตมีความโกรธ จิตมีความหลง* จึงจะเรียกว่า *ไม่ใช่จิตเดิมแท้*, หรือจะเรียกว่าจิตใหม่; ถ้ายังไม่ถูกปรุงให้เป็นอย่างนี้ ก็เรียกว่ายังเป็นจิตเดิมแท้.

นี่จิตเดิมแท้ในอันดับแรกนี้ มันไม่เกิดขาด, มันเดิมแท้จริง แต่ว่ามันยังถูกปรุงได้, ถูกปรุงให้เป็นอย่างอื่นได้, เราก็รู้มันไว้เสีย ว่าจิตเดิมแท้นั้นมันยังถูกปรุงให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ : ปรุงให้เลวได้ ปรุงให้ดีได้ ก็เลยไม่เดิมแท้ ทั้งชั่วทั้งดีไม่ใช่เดิมแท้; ถ้าเดิมแท้มันต้องไม่ชั่ว ต้องไม่ดี.

ที่นี้ เดิมแท้ นี้มันมีคุณสมบัติ คือรู้อะไรได้; นี้เรียกว่ามันประภัสสร มันมีรัศมี มีความเรืองแสงเป็นประภัสสร เพราะมันไม่ถูกหุ้มห่อด้วยอะไร, ไม่ถูกหุ้มห่อด้วยกิเลส ไม่ถูกหุ้มห่อด้วยผลของกิเลส ก็คือความดีความชั่วเป็นต้น มันจึงเรืองแสงได้เหมือนกับเพชร เพชรอย่างใดในตัวมันเอง มันมีรัศมีอยู่ในตัวมันเอง มันเรืองรัศมีของมันได้. แต่ถ้าเอาโคลนไปห่มกเสีย มันก็รัศมีไม่ออก นี้เรียกว่ามันไม่เดิมแท้ หรือมันไม่ประภัสสร. ที่นี้ ถ้าว่ามันผิดจากเดิมแท้ หรือไม่ประภัสสรแล้ว เราเรียกว่าผิดปรกติแล้ว; ถ้าจะเรียกว่ายังปรกติดอยู่ ก็หมายความว่ายังเดิมแท้ หรือยังเป็นประภัสสรอยู่นั่นเอง.

จิตเดิมแท้ยังเปลี่ยนได้ มันจึงไม่พอ; จิตเดิมแท้นั้นจะต้องถูกอบรมตามวิธีอบรมจิต, อบรมจิต จิตเดิมแท้นี้ต้องอบรม จนกระทั่งมันรู้ เป็นจิตที่มีความรู้ อะไรเพิ่มขึ้น ชนิดที่มีอะไรมาปรุงแต่งไม่ได้, มันจึงคงสภาพเดิมแท้ไว้ได้ โดยไม่เปลี่ยนแปลง นั่นแหละจะรอดตัว. จิตเดิมแท้ ที่แรกนั้นมันยังอยู่ในวิสัยที่ถูกปรุงแต่งอย่างนั้นอย่างนี้ได้; แล้วมันก็ค่อยๆ ฉลาดขึ้นๆ ฉลาดขึ้นๆ ด้วยการอบรม จนมาอยู่

ในสภาพที่ให้ปรุ่แต่งให้เปลี่ยนแปลงไม่ได้อีกต่อไป. มันก็เลยเป็นจิตเดิมแท้จริง เดิมแท้ที่ถาวร ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้.

นี่เรียกว่า จิตบรรลุดถึงสิ่งสูงสุดของจิต จะเรียกว่า บรรลุดถึงวิสังขาร, บรรลุดถึงนิพพาน, บรรลุดถึงอะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียก ก็มันถึงซึ่งสภาพที่ปรุ่แต่งไม่ได้ อีกต่อไป. จำบทนั้นไว้ให้ดีกว่า มัน ลุดถึงสภาพที่อะไร ๆ ปรุ่แต่งไม่ได้อีกต่อไป. เคียวนี้จิตเดิมแท้มันขึ้นมาถึงสภาพอย่างนี้ ความเป็นของเดิมแท้ของมันก็ถาวร เด็ดขาด ตายตัว ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป, ความเป็นประภัสสรของมันก็ตายตัว เปลี่ยนแปลง ไม่ได้อีกต่อไป.

นี่เราเรียกว่า คำพูดที่มีประโยชน์ คำพูดที่เป็นหลักของการศึกษา เป็นหลักของการปฏิบัติ ที่ได้โฆษณามาแล้ว, และยังจะต้องโฆษณาต่อ ๆ กันไปอีก จนกว่าจะเป็นที่รู้ เป็นที่เข้าใจ เป็นที่แจ่มแจ้ง แก่บุคคลเหล่านั้น จนเขาสามารถจะบอกกล่าว สั่งสอนต่อ ๆ กันไป. นี่ธรรมโฆษณก็จะค่อย ๆ เป็นไป มันจะค่อย ๆ ขยายตัวออกไป ขยายตัวออกไป ด้วยอำนาจของธรรมโฆษณนั้นเอง.

นี่เราลองหลับตาเห็นว่า ธรรมโฆษณนี้มันเริ่มจุกขนวนของมัน มันเริ่มเคลื่อนที่ มันเริ่มเคลื่อนไหว, แล้วมันก็เป็นไปโดยอำนาจของพระธรรม ซึ่งมีค่าสูงสุด มีคุณค่าสูงสุด มีประโยชน์ที่สุด มีอะไรที่สุด แล้วก็มีความที่สุด เหนือสิ่งใด ๆ. นี่ถ้าเราจะให้โอกาสแก่สิ่งนี้แล้ว สิ่งนี้ก็สามารถที่จะควบคุมโลกได้, ทำให้โลกนี้มีความ ผาสุก สงบสุขได้.

นี่เรียกว่า คำพูดที่ได้พูดนำขึ้นมา หรือพูดให้เป็นคำพูดขึ้นมา สำหรับใช้ พูดจากันในหมู่พุทธบริษัทเรา ซึ่งเป็นคำที่ชักจูงปรุ่แต่งไปในทางฝ่ายดี.

ถ้อยคำฝ่ายชั้ว ทบถุญถุขบ.

ที่นี้ แม้คำพุดในทางฝ้ายต่ำ ฝ้ายเลว ฝ้ายชั้ว เราก้ยังมีพุด หรือผุขันให้เป็น คำพุด สำหรั้งจะไ้ช่วยให้สะดวกในการศีกษา การพุดจา เช่นเดี๋ยวกัน. จะยกตัว อย่างมาให้ฟังบ้าง.

เช่นคำพุดว่า โสภณีทางวิญญาน อตมาจำไ้ว่า พุดขันครั้งแรกนี้มี คนเขาก่อนขอคกันมาก เพราะวาโสภณีทางวิญญานนั้น มัน หมายถึงคนที่ชอบแต่ง เนื้อแต่งตัว อวดเพศตรงกันข้าม : ใส่เครื่องแต่งตัวรัศรุปรักทรง ต้องการจะแสดง สิ่งที่เป็นบ้จจัยแก่ความรู้สึกทางเพศ ด้วยกิริยาท่าทางก็ไ้ ด้วยสิ่งของก็ไ้ ด้วยเครื่อง แต่งตัวก็ไ้ แล้วก็จยุณายไปมาอยู่ในสังคม อย่างนี้เราเรียกเขาว่า โสภณีทางวิญญาน. มีคนเอาไปวิพากษ์วิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง ครั้งสองครั้ง แล้วก็หายเงียบไป; แต่ขอให้รู้ไว้เถอะว่า เรื่องโสภณีทางวิญญาน นั้นแหละ เป็นบ้ญหามาก. ดูหน้า โฆษณาในหน้าหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ในยุคปัจจุบันนี้ช่วยแล้ว ลักษณะเป็นโสภณีทาง วิญญานทั้งนั้น; โฆษณาสินค้ำ โฆษณาสิ่งของอื่น ๆ โฆษณาหนัง โฆษณาละคร โฆษณาอะไรก็ตาม โฆษณาโดยภาพชนิกโสภณีทางวิญญาน เต็ก ๆ ดูแล้วจิตทรม ตกวูบไปที่เดี๋ยว.

จะนั้น ช่วยจำคานี้ไว้ให้ดีว่า โสภณีทางวิญญานนี้ กำลังระบาค เป็น โรคระบาคอยู่ในโลก จะเป็นเครื่องวินาศแก่โลก ถ้ามันหยุดเสียไม่ไ้. พุทธบริษัท อย่าเอาเลย, พุทธบริษัททั้งหญิงทั้งชาย อย่าไ้แต่งเนื้อแต่งตัว หรือมีกิริยาท่าทาง ชนิกที่เป็นโสภณีทางวิญญานเลย, ขอให้เกลียดชังค้ำว่า โสภณีทางวิญญานนี้ให้มาก ที่สุดที่จะมากไ้. นี้เรียกว่า คำที่ผุขัน ที่มันไม่มีพุดกันมาแต่ก่อน.

ที่นี้จะพูดถึง นักเลงเหล้าบ้าง เขาแขวนพระเครื่องไว้ ยกแก้วเหล้า ขำขี้หัว เรียกว่าแก้วเหล้าขำหัวพระ, เอาพระเครื่องมาแขวนไว้ที่คอ แล้วก็ยกแก้วเหล้าขำหัวพระเพื่อดื่ม นี่เราจัดเป็นระบบหนึ่ง เป็นแฟชั่นขึ้นมาแล้ว, นักเป็นแฟชั่นก็ได้เพราะทำตามๆ กันมาก และโดยไม่รู้สีกตัวด้วย, มีการยกแก้วเหล้าขำหัวพระอยู่ทั่วๆ ไป. ผู้ที่แขวนพระเครื่องทั้งหลาย ช่วยสังเกตดูให้ดี ว่าตัวเองเคยยกแก้วเหล้าขำหัวพระที่แขวนอยู่ที่คอหรือเปล่า?

นี่คำว่า แก้วเหล้าขำหัวพระ นี้ เป็นคำที่มีความหมาย; เขาเอาพระมาไว้สำหรับยกแก้วเหล้าขำหัว. คนโดยมากมีการศึกษาระยะ มีธรรมะมาสำหรับดูหมิ่นดูถูก ไม่ได้ประพฤตินิยามเหล่านั้นเลย. แม้แต่จะเอาพระพุทธรูปมาไว้ในบ้านในเรือนนี้ ก็ไม่ได้เอามาทำให้สมกับที่ว่าเป็นพระพุทธรูป; เอามาไว้เป็นเครื่องประดับเสียก็มี, เอามาไว้เป็นเครื่องทำพิธีของไสยศาสตร์ เอาไสยศาสตร์ไปสวมกับพระพุทธรูป, มันก็ไม่ต่างอะไรกับ ที่ว่า ยกแก้วเหล้าขำหัวพระ.

อย่างนี้ก็มียู่มาก หลายชนิดหลายอย่าง แม้ว่ารูปแบบต่างๆ กัน แต่ความหมายมันเป็นอย่างเดียวกัน เขาเอาสิ่งสูงสุดมาทำให้ต่ำทราม, เอาสิ่งสะอาดบริสุทธิ์มาทำให้สกปรกเศร้าหมอง โดยความโง่ของเขาเอง ในหมู่พุทธบริษัท.

เมื่อพูดอย่างนี้ ก็ขอให้มองเห็นเสียเลยว่า พุทธบริษัทนั้นมีมาก ในประเทศไทยนั้นนับถือพุทธศาสนากัน ๙๕ เปอร์เซ็นต์, เป็นพุทธบริษัท ๙๕ เปอร์เซ็นต์ เหลือ ๕ เปอร์เซ็นต์นั้นไว้ให้ศาสนาอื่น; แต่ว่าใน ๙๕ เปอร์เซ็นต์นั้น เป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องกันกี่คน? เป็นพุทธบริษัทที่ไม่ยกแก้วเหล้าขำหัวพระกันกี่คน? หรือเป็นพุทธบริษัทที่ไม่เอาไสยศาสตร์มาสวมใส่พุทธศาสตร์ นั้นมันมีกี่คน? หรือช่วยให้ดีว่าเป็นพุทธบริษัทที่ไม่ปวดหัวให้ละอายแมวนั้น มีกี่คน? อากมาพูดแล้วพูดอีกว่า ถ้ายัง

ปวดหัว ยังเป็นโรคประสาทอยู่นั้น ยังไม่มีความเป็นพุทธบริษัท เพราะจิตมันยังต่ำเกินไป จนกิเลสครอบงำปรุงแต่งมากเกินไป, ต้องปวดหัว ต้องเป็นโรคประสาท ต้องเป็นโรคจิต ต้องเป็นบ้า, นี่ความเป็นพุทธบริษัทมันยังมีน้อย.

เอาละ, เรียกว่า คำประหลาดๆ ก็ได้ ที่ได้ผูกขึ้นไว้ สำหรับตักเตือน หรือสำหรับชู้ให้กลัว สำหรับยั่วให้พอใจ ยั่วให้รัก อะไรก็ได้ ไปเลือกเอาเอง. คำว่า จิตว่าง กิติ โลกว่าง กิติ ชีวิตว่าง กิติ คำว่า สาม ส. กิติ สาม ก. กิติ สาม ร. กิติ คำว่า จิตเต็มแท้ กิติ กระทั่งฝ่ายเลวเป็น โสเภณีทางวิญญูณ, แก้วเหล้าข้ามหัวพระ อย่างนี้ ช่วยเอาไปทำให้มันเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง แก่ผู้อื่น แก่เพื่อนฝูงของเรา.

หมวดจากพระไตรปิฎก.

เอาละ, ที่คำที่ได้ผูกขึ้นให้ยึดถือกันนี้ ก็พอเป็นตัวอย่างแล้ว จะเลยไปถึง หมวดอื่น ที่เรียกว่า เรื่องที่ชู้ดออกมาจากพระคัมภีร์ พระไตรปิฎก, เรื่องที่ซ่อนมิด จมลับลึกอยู่ในพระคัมภีร์ ในพระไตรปิฎก นั้น เราได้ชู้ดออกมา ให้เป็นที่ปรากฏ, ให้เป็นที่รู้จักแก่มหาชน ตลอดเวลา ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์นี้ มันมีเรื่องอะไรบ้าง?

ท่านทั้งหลาย ที่เคยอ่านหนังสือของสวนโมกข์มาตลอดเวลานั้น ลองสำรวจตัวเองว่า หนังสืออะไร, เรื่องอะไร, ได้ชู้ดเอาเรื่องที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังกันมาแต่ก่อน มาพูดจากัน เล่าเรียนศึกษากัน ประพฤติปฏิบัติกัน จนได้รับประโยชน์นี้ มันมีเรื่องอะไรบ้าง หรือมันมีเรื่อง? แต่ข้อนี้มันยากแหละ เพราะว่าคนส่วนน้อย ที่จะได้อ่านหนังสือทุกเล่มที่ได้ทำขึ้น มันมีเป็นส่วนน้อย ก็ต้องเอามาพูดให้ฟังกันเสียเลยจะดีกว่า.

ลองคิดดูอย่างนี้ก็แล้วกันว่า ท่านเคยได้ยิน ได้ฟังคำว่า **อิทัปปัจจยตา** เป็นครั้งแรกเมื่อไร? ท่านทั้งหลายลองพิจารณาความจำดู ว่าท่านได้ยินคำว่า อิทัปปัจจยตา เป็นครั้งแรกในชีวิตของท่านนั้นเมื่อไร? ก่อนมีสวนโมกข์ หรือว่าหลังจากมีสวนโมกข์แล้ว ลองคิดดู. เคียงนี้คำว่า อิทัปปัจจยตานี้ มันจะติดปากของคนเป็นอันมากแล้ว, แม้นักหนังสือพิมพ์ที่กิลเสหายาบ ก็ยังเอากำนีไปใช้. คำว่า อิทัปปัจจยตานี้ แม้จะไม่ใช่อันถูกต้อง หรือตามความมุ่งหมาย เขาก็รู้จักใช้ คำว่า อิทัปปัจจยตา กันแล้วเหมือนกัน ผ่านสายตาอาตมาอยู่บ่อยๆ.

ฉะนั้น เราจะถือว่า เราได้มีการพูด เอาสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในพระคัมภีร์ ออกมาทำให้เป็นที่รู้จักกัน อยู่จำนวนหนึ่งที่เกี่ยว. จะยกตัวอย่างได้เป็นเรื่องแรก ก็คือเรื่อง อิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท อันนี้สำคัญที่สุดสำหรับพุทธบริษัท; เพราะคำว่า อิทัปปัจจยตา นั้นเป็นธรรมะสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้, พอตระสรัแล้ว ท่านเคารพเป็นสิ่งสูงสุดเลย พระพุทธเจ้าทุกพระองค์เคารพธรรมะที่ตรัสรู้ คือเรื่องอิทัปปัจจยตา.

เรื่อง อิทัปปัจจยตานี้ โดยใจความก็คือเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ความทุกข์ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร, ความทุกข์จะไม่เกิดขึ้น มาได้อย่างไร หรือความทุกข์จะสิ้นสุดลงไปได้อย่างไร, นี่คือเรื่องอิทัปปัจจยตา.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้เรื่องนี้ แต่มีชื่อเรียกอย่างอื่นก็ได้ เช่นเรียกว่า อริยสัจสี่ก็ได้ จะเรียกชื่ออย่างอื่นอีกก็ได้; แต่ชื่อตรงๆ แล้ว ก็คือชื่อว่า อิทัปปัจจยตา เป็นกฎของธรรมชาติอันเฉียบขาด อันลึกซึ้ง ทายตัวที่สุด ว่าความทุกข์จะเกิดต้องเกิดอย่างนี้ๆ, ความทุกข์จะดับต้องดับอย่างนี้ๆ.

นี่เรียกว่าเรื่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา จนพระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพแล้วทำไม่เอามาพูดกัน, ทำไม่จะเพิ่มมีเมื่อเราเอามาพูดกันขึ้น, แล้วจึงค่อย ๆ พูดกันต่อ ๆ ไป, นี่จะไม่ให้เรียกว่า เรื่องฟ้าสว่างในระหว่างห้าสิบปีของสวนโมกข์ได้อย่างไร หรือไม่ได้อย่างไร; จึงขอเตือนขออย่าทำนทั้งหลายอีกครั้งหนึ่งในที่นี้ว่า นั่นแหละเรื่องสูงสุด เป็นหัวใจสูงสุดของพระพุทธศาสนา เราต้องเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา คือเรื่องอิทัปปัจจยตา. หรือบางทีจะเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ก็ได้เหมือนกัน, เป็นเรื่องเดียวกัน หรือว่าเรียกรวมให้ยาวเสียเลยว่า อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปปาโท คือเรียกเต็มว่า อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท อย่างนี้ก็เหมือนกัน, แต่เราเรียกสั้น ๆ ว่า อิทัปปัจจยตาก็พอ ดีกว่าที่จะเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท. ถ้าเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ท่านนิยมใช้กันแต่สำหรับสิ่งที่มีชีวิตจิตใจรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ได้; แต่ถ้าเรียกว่า อิทัปปัจจยตา แล้วใช้ได้แก่ทุกสิ่ง แม้จะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ เช่นก้อนหิน ดินทราย อะไรก็ตาม มันอยู่ได้อ่านาจากอิทัปปัจจยตา. แต่สำหรับสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ รู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ได้ นิยมใช้ว่า ปฏิจจสมุปบาท กฎของปฏิจจสมุปบาท แต่ก็คืออิทัปปัจจยตาอีกนั่นเอง คืออิทัปปัจจยตาที่ใช้แก่สิ่งที่มีชีวิตรู้สึกคิดนึกได้.

เราจะต้องรู้ว่า มันมีสิ่งสูงสุด อยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพ คือกฎอิทัปปัจจยตา นี่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าของพุทธบริษัท, พุทธบริษัทมีพระเป็นเจ้าหรือสิ่งสูงสุด ก็อยู่ที่นั่นแหละ.

เดี๋ยวนี้กลับพูดกันเสียว่า พุทธบริษัทไม่มีพระเจ้า พออาตมาบอกว่า พุทธบริษัทมีพระเจ้า เขาก็ว่าพูดผิด พูดเป็นคนโง่ เป็นคนบ้า ที่จริงตัวเองนั่นแหละ บ้าอยู่ตลอดเวลา โง่อยู่ตลอดเวลา เพราะว่าตัวเองนั่นพูดว่า ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา.

คิดว่าเรื่องนี้จะต้องผูกกันให้เห็นคำเห็นแย้งกันเสียสักทีหนึ่ง พุทธบริษัท เรียกชื่อตัวเองว่า ข้าพเจ้า ตั้งแต่คนต่ำสุด จนถึงคนสูงสุด ในเมืองไทยนี้ เรียกชื่อตัวเองว่า ข้าพเจ้า. ข้าพเจ้า คือข้าพระเจ้า ก็ข้าของพระเจ้า, แล้วมาพูดว่า ไม่มีพระเจ้า นี่คนโง่เท่าไร คนโง่งเท่าไร, เป็นพุทธบริษัททั้งที แล้วเรียกตัวเองว่าข้าพเจ้า แล้วก็ข่มขู่ว่ามีพระเจ้า มันก็เป็นเอาสาระอะไรไม่ได้. พุทอยู่ว่า เป็นข้าพเจ้า แล้วว่า ไม่มีพระเจ้า, อย่างนี้มันก็เป็นคนตลบตะแลงเกินขอบเขต.

รู้จักอิทัปปัจจยตา แล้วก็สนิโทใจ ในการที่จะมีอิทัปปัจจยตา เป็นกฎธรรมชาตินั้นแหละ ว่าเป็นพระเจ้าสูงสุด จนพระพุทเจ้าเองก็ทรงเคารพ, ฉะนั้นเรารู้จักอิทัปปัจจยตากันไว้ให้ดี ๆ สิ อย่าให้เสียเวลาผูกกันมาตั้ง ๕๐ ปี อิทัปปัจจยตาปฏิบัติจนสุปบาท.

ที่อยากจะชี้อีกหน่อยหนึ่งว่า เราได้พูดถึง ปฏิกิจสุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา ชนิดที่ปฏิบัติได้; ก่อนนี้ที่ผูกกันบ้างเหมือนกัน เรียกว่าปฏิกิจสุปบาท ก็เคยผูกกันมาก่อนแล้วเหมือนกัน แต่ชนิดที่ปฏิบัติไม่ได้, ปฏิบัติไม่ได้ เพียงแต่เรียนรู้ เรียนรู้แล้วไม่เข้าใจ แล้วไว้พูดไว้เถียงกันให้ยุ่งไปหมด. เรื่องปฏิกิจสุปบาทนี้ ไม่ได้ประโยชน์อะไร. เคยว่าเรามาชี้ให้เห็นว่า มันปฏิบัติได้ และสันนิษฐานเดียว; เรื่องปฏิกิจสุปบาทที่ผูกกันก็วัน ๆ ไม่จบ โดยอาการ โดยหลักวิชา แต่โดยทางปฏิบัติ แล้วมันมีนึกเดียว คือมีสติในขณะที่มีผัสสะ นั่นแหละหัวใจของมัน.

หัวใจของปฏิกิจสุปบาท ในแง่ของการปฏิบัติ คือ มีสติเมื่อมีผัสสะ มีสติเมื่อมีผัสสะ ๕ คำ มี-สติ-เมื่อมี-ผัสสะ : นั่นคือหัวใจของการปฏิบัติ ของปฏิกิจสุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา.

มีอะไรเข้ามากระทบจิตทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วให้มีสติทันเวลาที่มีผัสสะ, แล้วมันก็ สกิดกันกระแสนแห่งปฏิจสมุปบาท ไม่ให้ลุกลามไปจนเกิดทุกข์, มันหยุดอยู่ตรงนั้น แล้วอย่างนี้ก็แค่เวทนา มีสติเสียแค่ เวทนา มันก็หยุดอยู่แค่เวทนา. นี่ ปฏิบัติมีสัจฉินิตเดียว พุค ๒-๓ คำจบ; แต่ถ้า พุคหลายละเอียดยุติเรื่องปฏิจสมุปบาท ทางหลักวิชาแล้ว พุคกันวัน ๆ เดือน ๆ ปี ๆ ก็ไม่ค่อยจะจบ, แล้วก็ตกลงกันไม่ได้ รู้เรื่องกันไม่ได้ มันก็เสียเวลาเปล่า ๆ, แล้วไม่มีประโยชน์อะไรที่จะพูดกันเท่านั้น มันจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อปฏิบัติ.

เดี๋ยวนี้ การปฏิบัติ มันก็มีอยู่ตรงที่ว่า มีสติเมื่อมีผัสสะ. มีสติอย่างไร? มีสติเพียงว่า มันเช่นนั้นเองโวย ก็พอ : รูปสวย ๆ มากกระทบตา มันก็เช่นนั้นเอง โวย, รูปไม่สวยมากกระทบตา มันก็เช่นนั้นเองโวย, ก็ไม่เกิดความยินดี ไม่เกิดความ ยินร้าย ไม่เกิดกิเลสประเภทใด ๆ หมด เรื่องมันก็หยุด ไม่ลามปามไปจนถึงเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ และทุกข์.

ภรรยามีชู้ ก็เช่นนั้นเองโวย ไม่เลวอะไร มันเช่นนั้นเองโวย, ภรรยาไม่มีชู้ ก็เช่นนั้นเองโวย ไม่ดีไม่เคอะอะไร. นี่คือ อิททัปปัจจยตาที่มากบอกให้รู้ ว่ามันไม่มีดี มันไม่มีชั่วอะไร มันเป็นเช่นนั้นเองโวย; ถ้าใครจะปฏิบัติได้ มันก็ไม่มี ความทุกข์แก่บุคคลนั้น. ภรรยามีชู้ ก็ไม่ชั่ว ไม่เสียหายอะไร, ภรรยาไม่มีชู้ ก็ไม่ดี ไม่วิเศษ ะไร มันก็เช่นนั้นเองโวย. นี่ทำไมพุทธบริษัทจึงยังไม่ค่อยรู้ แล้วอันธพาลมันจะรู้ ใด้อย่างไร; มันก็ฆ่ากันตายเป็นแถวเมื่อเมียมีชู้ หรือเพียงแค่สงสัยว่าเมียมีชู้ มันก็ฆ่า กันตายเป็นแถวไปหมดเลย อย่างที่เห็นในหน้าหนังสือพิมพ์.

นี่ความที่ไม่รู้จักใช้ พระธรรมอันแท้จริงในพระพุทธศาสนา ให้เป็น ประโยชน์ มันก็ฆ่ากัน ตายง่าย ๆ ยิ่งขึ้นทุกที; ถ้ามันเคียด หรือมันแค้นจัดหนักเข้า มันก็

ฆ่าตัวเองนั้นแหละตายง่าย ๆ ยิ่งขึ้นทุกที: เพราะไม่รู้จักรัทธิธรรมะ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คืออิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท ในแง่ของการปฏิบัติ, มัวแต่พุดในแง่ของหลักวิชา แล้วเลยไปเป็นตรรกวิทยา เป็นจิตวิทยาไม่รู้จบ เป็นปรัชญาเพื่อไม่รู้จบ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร.

ที่นี้ คำที่เนื่องกัน คือคำว่า ตถตา อวิตถตา อนลฺลตถตา ฐมฺมฐจิตตา ฐมฺมนิยามตา สุลฺลตถตา เป็นต้น นี่มันเนื่องกันหมด มันแทนกันได้.

อิทัปปัจจยตา คือความที่มีสิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่งจึงเกิดขึ้น เรียกว่ามันเช่นนั้นเอง, มันเช่นนั้นเอง; เพราะเมื่อมีสิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่งจึงเกิดขึ้น, เมื่อไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่งเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งก็ไม่ได้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า เช่นนั่นเอง. *เช่นนั้นเอง* เรียกเป็นบาลีว่า ตถตา ก็ได้, ตถตา ก็ได้ มันเป็นเช่นนั้นเอง. ถ้าใครมองเห็น ตถตา โดยแท้จริงแล้ว มันจะไม่มีปัญหา มันจะไม่มีอะไรกระทบกระทั่งจิต ให้เกิดความยินดียินร้าย. จิตจะปรกคิเป็นจิตเดิม จิตจะเป็นจิตประภัสสร เป็นจิตที่ไม่มี ความทุกข์เลย, ตถตา เป็นอีกชื่อหนึ่งของอิทัปปัจจยตา. ที่นี้มัน แทนกันได้ว่า อวิตถตา—ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น คือมันเช่นนั้นอย่างไร มันเช่นนั้นเอง. ตถตาเป็นเช่นนั้น, อวิตถตา—ไม่ผิดไปจากความเป็นเช่นนั้น. อนลฺลตถตา—ไม่เป็น โดยประการอื่น นอกไปจากความเป็นอย่างนั้น นี้ก็คือเช่นนั้นเอง เช่นนั่นเอง. ฐมฺมฐจิตตา—ตั้งอยู่ตามกฎของธรรมดา ก็เช่นนั้นเอง. ฐมฺมนิยามตา—เป็นกฎตายตัวของธรรมดา มันก็เช่นนั้นเอง. สุลฺลตถตา—มันว่างของมันเช่นนั้นเอง, มันว่างจากตัวตนของมันเช่นนั้นเอง; นี้เรียกว่า ตถตา ตถตา.

คำว่า ตถตา ของเรายังไม่ค่อยคิดบ่อย ยังมีการพุดอยู่ในวงแคบ ไม่เหมือน คำว่า อิทัปปัจจยตา กำลังแพร่หลายไปทางเมืองนอกเมืองนา คนสนใจซื้อหนังสือ

เรื่องอิทัปปัจจยตา จนต้องพิมพ์ซ้ำๆ ไปทางเมืองนอกเมืองนา เรียกว่าอิทัปปัจจยตา เป็นที่น่าภูมิใจ นายนิตปรีดาปราโมทย์ ที่ว่าธรรมะสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพนั้น ได้แพร่หลายเป็นที่รู้จักแก่มหาชนในโลก. นี้เรียกว่า แสงสว่างทางธรรมโฆษณ์ ที่เราได้ชวนชววยพยายามทำให้มีขึ้นในระยะ ๕๐ ปี.

เอ้า ทีนี้เรื่องอื่นอีก ที่ว่า ขุดออกมาจากที่จมลึกอยู่ในพระไตรปิฎก; เช่นเรื่องพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระองค์ได้ทรงบัญญัติโลกุตตรธรรมสำหรับทุกคน.

ก่อนนี้เขาเชื่อกันว่าบ่วงการ เรบอุชุนคนธรรมดา อย่าไปสนใจเรื่องโลกุตตรธรรม มรรค ผล นิพพานเลย ไม่อยู่ในวิสัย, แล้วก็สอนกันอย่างนั้น ผู้หลักผู้ใหญ่ก็สอนกันเสียอย่างนั้น, แล้วก็ห้ามเด็ดๆ ไม่ให้สนใจ เรื่องโลกุตตรธรรม ว่ามันไม่จำเป็น บ้าง ว่ามัน พันสมย บ้าง ว่ามัน เกินไป แล้วบ้าง; ไม่สมกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นเรื่องที่เรามอบให้สำหรับทุกคน.

ทำไมพระองค์ตรัสว่า มอบให้สำหรับทุกคน ไม่ว่าลูกเล็กเด็กแดง ชรราวาสบรรพชิต? เพราะว่าเรื่องนั้นมันเป็นเรื่องสำหรับทุกคนที่มีความทุกข์; ใครมีความทุกข์ ก็ต้องมีโลกุตตรธรรม; เพราะว่าสิ่งอื่นมันดับทุกข์ไม่ได้. ฉะนั้น ถ้าใครมีความทุกข์ คนนั้นต้องใช้โลกุตตรธรรม, ไม่ว่าเด็ก ไม่ว่าผู้ใหญ่ โลกุตตรธรรมมอบให้เป็นสมบัติสำหรับคนทุกคน. คนไหนมีความทุกข์มาก, คนนั้นควรจะได้โลกุตตรธรรมมาก และโดยด่วน เพื่อจะดับทุกข์ของเขาเสีย.

ทีนี้ อยู่เป็นชรราวาส กับเป็นพระในบ่า ใครจะมีความทุกข์มากกว่ากัน ถ้าชรราวาสมีความทุกข์มากกว่า โลกุตตรธรรมก็จำเป็นสำหรับชรราวาสมากกว่า.

ที่นี้ คุณสำหรับลูกเด็ก ๆ. ลูกเด็ก ๆ ก็มีความทุกข์ ไม่ใช่ไม่มีความทุกข์ แล้วการดับทุกข์ของเขา ก็ต้องขึ้นโลกุตตรธรรมด้วยเหมือนกัน ถ้าไม่ถึงโลกุตตรธรรมมันก็ดับไม่ได้.

ยกตัวอย่างเช่นว่า ตึกตาค้าวสวยที่สุดของเขาตกแตก เด็กเขาร้องให้อยู่ เขาจะหยุดร้องให้ได้โดยวิธีใด ถ้าคุณยายบอกว่า มันเป็นเช่นนั้นเองแหละหลานเอ๋ย เด็กมันหยุดร้องให้. คำว่า เช่นนั้นเอง แหละหลานเอ๋ย นั่นคือโลกุตตรธรรม ฟังดูให้ดี ๆ. อย่าว่าว่ายายแก่หง่างอะก็พูดเป็นว่า มันเป็นเช่นนั้นเองแหละหลานเอ๋ย; นั่นแหละมันเป็นโลกุตตรธรรมสูงสุด คือเรื่องอิทัปปัจจยตา เด็กจึงหยุดร้องให้ เมื่อตึกตาคตกแตก เพราะได้ฟังคำว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง แหละหลานเอ๋ย, เช่นนั้นเอง คือตถตา คืออิทัปปัจจยตา.

เราจึงว่า แม้แต่เรื่องของลูกเด็ก ๆ ก็ต้องใช้อิทัปปัจจยตา ธรรมะหัวใจของพุทธศาสนา เพื่อจะนำจิตขึ้นมาเสียจากโลก เป็นโลกุตตระ เขาก็หยุดเป็นทุกข์ เขาก็หยุดร้องให้. ฉะนั้น แม้แต่เด็ก ๆ ก็ควรจะได้รับคำสั่งสอนว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง แหละลูกเอ๋ย, ให้มากเข้าไว้ ให้พอ ๆ เข้าไว้. อย่าได้ไปหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัว หลงวิตกกังวลอลาลยอวรณ์ อิจฉาริชยา หิงหวงเหลือประมาณ; นั่นมันเป็นเรื่องบ้า ถ้าเห็นว่ามันเป็นอิทัปปัจจยตา เช่นนั้นเอง แล้วมันก็ไม่เกิดความรู้สึกเหล่านั้น.

ฉะนั้น ลูกเด็ก ๆ ก็ควรจะได้รับคำสั่งสอนเรื่อง เช่นนั้นเอง ไว้ให้พอ, นั่นคือโลกุตตรธรรม. เด็ก ๆ ของเรา ก็จะได้รับประโยชน์สูงสุดในพุทธศาสนา ไปตั้งแต่เด็ก เขาจะร้องไห้ยาก, เขาจะไม่หลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัว หลงอะไร ใต้ง่ายเหมือนคนที่ไม่รู้อะไร.

นี่ถ้ารู้ธรรมะแล้ว มันจะป้องกันได้ถึงขนาดนี้ ไม่ง่ายในการที่จะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะกลัว จะอาลัยอาวรณ์ จะวิตกกังวล จะอิจฉาริษยา จะหึงจะหวง จะทำอะไรที่มันเป็นไปเพื่อความทุกข์. ฉะนั้น อย่าให้เสียที่ที่ว่า พ่อเป็นพุทธบริษัท แล้วลูกมานั่งร้องไห้อยู่ด้วยเรื่องเพียงเท่านั้น มันจะเสียชื่อทั้งพ่อทั้งลูก. ควรจะมีความรู้เรื่องธรรมะพอ สำหรับจะช่วยลูก ให้ได้รับประโยชน์จากธรรมะด้วย, ให้สัมผัสกับที่ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ ตรัสว่า ฉันทบัญญัติโลกุตตรธรรมไว้ ให้เป็นสมบัติของคนทุกคน.

นี่เราเอามาบอกกันให้รู้เสียที่ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้บัญญัติโลกุตตรธรรมไว้สำหรับคนทุกคน, ไม่ใช่เฉพาะคน จนไม่รู้สำหรับใคร. เคียนั้นคนแก่ก็เอาไม่ได้ คนหนุ่มก็เอาไม่ได้ เด็กๆก็เอาไม่ได้ โลกุตตรธรรมก็เป็นหมันอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา.

นี่เราถือว่า เราได้ซุกเอามาจากพระไตรปิฎก หรือที่จมอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่เอามาพูดกันนี้ ให้มาสู่คลองของหู ของโสศประสาท ของคนยุคปัจจุบัน ว่าโลกุตตรธรรมนั้น มีไว้สำหรับมนุษย์ทุกคนเว้ย.

ที่^๕อีกเรื่องหนึ่งซึ่งสำคัญมาก คือเรื่องที่ยังคงจมมิดอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่เอามาพูดกัน คือเรื่องกรรม.

เรื่องกรรมโดยแท้จริง ของพุทธศาสนา ยังจมอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่เอามาพูดกัน เราก็เคยเอามาพูดบ้างแล้ว เรื่องกรรมแท้จริงในพุทธศาสนานี้ แต่มันก็ยังไม่เป็นที่รับรอง หรือสนใจ เรียกว่าบ่อนไม่คิด. เรื่องนี้พูดแล้วเท่าไร บ่อนมันไม่ติด เพราะว่าคนเขาโง่ ยึดถือเท่าที่สอนกันมา ไม่ถึงขนาดพุทธศาสนา. คือบรรดาเรื่องกรรม สอนกันอยู่แต่เพียงว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว, ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่วเท่านั้น

สอนเพียงเท่านั้น; ไม่สอนว่า ทำอย่างไรจึงจะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว; นั่นแหละ หลักกรรมในพระพุทธศาสนา ก็สอนว่า ทำอย่างไรจึงจะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว.

ที่สอนว่า ทำอย่างไรชั่ว ทำอย่างไรดีนี้ เขามีสอนแล้วก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด คนในอินเดียเขาสอนเรื่องทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว กันอยู่ก่อนแล้ว, เรียกว่าพวกกรรมวาที. พระพุทธเจ้า ได้ตรัสถึงพวกนี้อยู่บ่อยๆ แล้วทรงรับรอง ว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ แต่ไม่ถึงที่สุด เพราะยังต้องเป็นไปตามอำนาจบิบบคั้นของกรรมดีกรรมชั่ว, ยังต้องเป็นไปตามกรรม ไปตามอำนาจของกรรมดีกรรมชั่ว ไม่หลุดพ้นโดยประการทั้งปวง. พระองค์ทรงสอนเรื่อง กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว. เรียกว่ากรรมที่ไม่ดำไม่ขาว คืออริยมรรค; การปฏิบัติโดยอริยมรรค แล้วขึ้นพ้นอยู่เหนืออำนาจกรรมดีกรรมชั่ว.

นี้ไม่ค่อยสนใจกัน มายึดมันติดแน่นแต่ว่ากรรมดีกรรมชั่ว, ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วหยุดอยู่เพียงแค่นี้, ไม่กล้าพูดให้เลยไปถึงว่า เราจะอยู่เหนืออำนาจของกรรมดีกรรมชั่ว. เราจะพูดว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย, ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย, ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย. ชั่วก็ไม่น่ารัก, ดีก็ไม่น่ารัก, ล้วนแต่อัปรีย. ที่น่ารักมีอยู่ แต่พระนิพพาน ที่ไม่ชั่วไม่ดี, เหนือชั่วเหนือดี นี้น่ารักและไม่อัปรีย. ทำไม่ไม่พูดกันให้ถึงขนาดนี้ เรื่องกรรมแท้ๆ ในพระพุทธศาสนา คือกรรมที่ทำให้อยู่เหนือชั่วเหนือดี สิ้นสุดไปแห่งกรรมทั้งปวง.

นี้อาตมาก็เคยพูดแล้ว ถ้าท่านนึกไม่ได้ ก็เป็นอันว่า เราก็คือเป่าปี่ให้เต่าฟังกันมาเรื่อย ๆ มันไม่ได้ประโยชน์อะไร.

กรรมที่ตรัสไว้ มีกรรมดำ คือกรรมชั่ว กรรมขาว คือกรรมดี กรรมเจือกัน คือทั้งดำทั้งขาว, แล้ว กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง,

คือเหนือชั่วเหนือดี. นี้ กรรมที่ ๔ นี้ทำไมไม่พูดกัน, ทำไมไม่เอามาสอน? สอนแต่เรื่องกรรมตำรากรรมขาว กรรมดีกรรมชั่ว; แล้วก็กัมหน้ำกัมตารับผลกรรมดีกรรมชั่วซึ่งเวียนว่ายทั้งนั้นแหละ กรรมดีก็เวียนว่าย, กรรมชั่วก็เวียนว่าย, กรรมดีก็บีบคั้นให้น้ำตาไหลอยู่บ่อย ๆ, กรรมชั่วก็บีบคั้นให้น้ำตาไหลอยู่ตลอดเวลา.

ทำไมไม่นึกถึงกรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว เหนืออำนาจบีบคั้นของกรรมดีกรรมชั่ว? นี้เรียกว่า กรรมที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา ไม่เอามาพูดกัน, เอาแต่กรรมที่พวกอื่นเขาพูด หรือเป็นศาสนาพราหมณ์ ศาสนายินดู ที่เขาพูดถึงเรื่องกรรมดีกรรมชั่วกันมาแล้วก่อนพระพุทธเจ้า เอามายึดถือกันเพียงเท่านั้น. คำอธิบายเรื่องกรรมในตำราเรียน ก็พูดแต่เรื่องกรรมดีกรรมชั่วทั้งนั้น ไม่เอ่ยถึงกรรมที่อยู่เหนือดีเหนือชั่ว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง คือเลิกกรรมเสียทั้งหมดเลยนั้นแหละ. กรรมที่เลิกถอนกรรมเสียทั้งหมดเลยนั้นแหละ คือหลักกรรมในพระพุทธศาสนา.

นี่เราจะต้องรู้ตามที่เป็นจริง ว่าเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างนี้. เรื่องกรรมของพระพุทธเจ้าแท้จริงนั้นเป็นอย่างนี้; ถ้าต่ำกว่านี้ มันเป็นเรื่องพวกที่เขาพูดกันอยู่ก่อน ๆ แล้วพระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ปฏิเสธ เพราะมันเป็นกฎธรรมดาในขั้นต้น ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว; แต่แล้วมันก็เป็นทุกข์เสมอกัน จึงต้องการจะสอนให้ขึ้นไปเสียจากนั้น คืออยู่เหนือดีเหนือชั่ว. นี้เรียกว่า กรรมในพระพุทธศาสนา. เคยพูดกันไม่น้อยกว่า ๒-๓ ครั้ง เรื่องกรรมที่เหนือดีเหนือช่วนั้น สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง.

ทีนี้จะพูดถึงเรื่องอนัตตา มีพระบาลีประโยคหนึ่ง สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา คือประโยคที่ว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย ประโยคสั้น ๆ ประโยคเดียวนี้. *สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย* — *ธรรมทั้งปวง อันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตนว่าของตน.*

นี่ถ้าจะถือเอาหัวใจของพระพุทธศาสนาที่สั้นที่สุด เรียกว่า หัวใจแล้ว ก็พระบาลีประโยคนั้น : **ธรรมทั้งปวง อันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน ว่าของตน,** จะเป็นสังฆธรรมทั่วไปในโลกทั้งหลายก็ดี, จะเป็นอสังฆธรรม ก็พระนิพพาน ก็ดี ทั้งหมดนั้นเรียกว่า ธรรมทั้งปวง, ธรรมทั้งปวง อันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตนว่าของตน.

เคยสรุปความเป็นภาษาไทยว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น, ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น หลายปีมาแล้ว ท่องคิดปากกันเกือบจะทุกคน. เคี้ยวนี้หายไปแล้ว ไม่ค่อยมีคนพูดว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น, ในหลายปีมาแล้ว อาตมาเคยสังเกตเห็นว่า จำคิดปากกันทุกคน คล้าย ๆ กับว่า เห็นหน้ากันแล้วจะล้อกันว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น. คุณยายคนหนึ่งชาติวัน สวมกระบอกเดินคังกุง ๆ แก่ร้องว่า ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น แล้วกึงทีหนึ่ง ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น, แล้วกึงทีหนึ่ง กระบอกมันทำเสียงคังกุง ถึงขนาดนี้ แปลว่าสนใจกันถึงขนาดนี้ สมัยหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้มันก็ชักจะหาย ๆ ไป ไม่ได้ยินคำว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น.

นี่ยังขอยืนยันว่า ต้องมีอยู่ ต้องยังคงมีอยู่ ถ้าพูดที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น ต้องยังมีอยู่, ต้องมาอยู่ในฐานะเป็นยาแก้โรคประสาท หรือแก้โรคนอนไม่หลับ หรือแก้โรคจิต.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า โดยสรุปย่อแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วย อุปาทานเป็นตัวทุกข์ ; สวคคันอยู่ทุกวัน แต่ก็สวคคอย่างนกแก้วนกกขุนทอง ทั้งพระทั้งเณร สงขิตฺเตน ปณฺณอุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา. อาตมาสงสัยอยู่ว่า เมื่อเขาสวคคประโยคนั้น คงจะหลับในอยู่ ปากก็ว่า สงขิตฺเตน ปณฺณอุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา จิตก็หลับใน แล้วก็ไม่รู้ว่า ทนกำลังพูดถึงหัวใจที่สุดของพระพุทธศาสนา. การทำวัตรเช้า-เย็นนี้ มีหลาย

บทที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา แล้วมันก็เป็นเรื่องที่ไม่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่ว่าแต่ปาก อย่างนกแก้วนกขุนทอง.

เรื่อง *ชลาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ* ฯลฯ บัจจเวกขณโอาหารบิณฑบาต นั้นก็เหมือนกัน ดูจะว่ากันแต่ปาก ทั้งที่เป็นหัวใจที่สุดของพระพุทธศาสนา. *ชลาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ* — เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิจ, *ธาตุมคฺคเมเวคํ* — นั้นมันสักแต่ว่าธาตุ ก็อาหารบิณฑบาต และบุคคลผู้บริโภคอาหารบิณฑบาตนั้น, *นิสฺสคฺโค นิชฺชิวํ สฺสฺสฺส* — ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ชีวะ ไม่ใช่อัคคา.

หัวใจของพุทธศาสนา ที่เอามาท่องกันอยู่ทุกวัน แรกเข้ามาบวชก็ให้เรียนข้อนี้ แต่แล้วมันก็มาหยุดเสียเพียงแค່ท่อง ท่องอย่างนกแก้วนกขุนทอง, ไม่เข้ามาเป็นความรู้สึกอยู่ในจิตใจ ว่ามันไม่ใช่ตัวตน. ถ้าไปยึดถือว่าตัวตนเข้าเมื่อใด จะมีความทุกข์ทันทีเมื่อนั้น และให้เห็นว่าทุกสิ่งมันเป็นอย่างนี้ ก็ยึดถือว่าตัวตนไม่ได้, ธรรมทั้งปวง อันใครๆ ไม่ควรมียึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน มันหมายความว่าอย่างนี้.

อาตมาพูดเรื่องนี้นับเป็นสิบๆ ครั้ง จำได้ว่า ที่สวนโมกข์เองก็ดี ที่ไปเทศน์ตามที่ต่างๆ ที่อื่นก็ดี; ถ้าวรรณกั กันแล้ว พูดเรื่อง ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้ นับเป็นสิบๆ ครั้ง ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา, แต่แล้วก็ไม่ได้รับประโยชน์เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ มันได้รับประโยชน์บ้างแหละ ไม่ใช่จะไม่ได้รับเสียเลย, แต่มันยังไม่ถึงขนาดที่ควรจะพอใจ ว่ามันเป็นที่รู้จัก เป็นที่เข้าใจกันอย่างยิ่ง ในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

เคยพูดว่า ให้เขียนไว้ที่กระจกเงาแตงตัวของหนุ่มสาว เขามีกระจกเงาแตงตัว ให้เขียนไว้ที่กระจกเงาว่า สัพพะ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา มั่นจะได้ตัด-

เดือนกัน ไร่บ้าง ได้ยินว่ามีคนทำตาม เขียนบ้างเหมือนกัน; แต่เดี๋ยวนี้คงลบหมกแล้ว เพราะมันหลายปีแล้ว. ได้ยินว่าครั้งกระโน้น มีคนเขียนพระบาลีประโยคนั้นไว้ที่กระจากเงา สำหรับแต่งตัว เขาก็เชื่อ; แต่แล้วเดี๋ยวนี้มันคงลบหมกแล้ว ไม่มีเหลือแล้ว เพราะเราไม่ค่อยจะได้พูดถึงประโยคนั้นกันบ่อยแล้ว ไปพูดถึงเรื่องอื่นต่อไป.

นี่ขอให้เข้าใจว่า สิ่งที่ชุกออกมาจากพระไตรปิฎก ที่ฝังอยู่ในพระไตรปิฎกอย่างเร็นลับ เราก็คงพยายามที่จะชุกออกมา; ที่เป็นสูตร ๆ ทั้งสูตร ๆ เช่น กาลามสูตร เช่น โคตมีสูตร เช่น มหาปเทศสูตร ทั้งวินัยและทั้งธรรมะนี้ ให้เป็นเครื่องตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด อย่าได้ตั้งมายอีกต่อไปนี้ ก็มีความพยายามมาก.

เรื่อง กาลามสูตร อย่างไรนั้น ได้พิมพ์ขึ้นเผยแพร่บ้าง เทศน์บ้าง สอนบ้าง ตั้งแต่ปีที่ ๑ หรือปีที่ ๒ ของการมีสวนโมกข์ พิมพ์แผ่นหนึ่งพับเป็น ๔ หน้า พิมพ์กาลามสูตร ยังจำได้คิดว่า ได้พิมพ์ว่าอย่างไร แล้วก็แจกไปเท่าที่จะแจกได้ ตั้งแต่ให้แน่นอนก็ปีที่ ๒ ของการมีสวนโมกข์ จะพูดถึงว่าปีที่ ๓ มันอาจจะผิดก็ได้ นี่เรื่องกาลามสูตร ซึ่งเราได้ชวนช่วยให้เป็นที่ปรากฏแก่พุทธบริษัท.

เรื่อง โคตมีสูตร หลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ อย่างเป็นธรรมวินัยนี้ อย่างไม่ใช่ ก็ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นใบปลิวมานานแล้ว.

เรื่อง มหาปเทศสูตรทางวินัย แล้วก็ ทางธรรม ที่เรียกว่า สันตัสเสตัพพัง โอสาเรตัพพัง นั้นมหาปเทศของธรรมะ ก็ได้พูดอยู่เสมอ.

แล้วที่นี้ บาลีพระสูตรที่ใช้เป็นแบบฉบับโดยตรงได้ ก็พยายามทำให้แพร่หลาย เช่นสูตรทุกสูตรในเรื่องตามรอยพระอรหันต์ และสูตรที่พิมพ์แพร่หลายมาก

ที่สุด ก็เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร และปัจจุบันนี้ก็คือ อานาปานสติสูตร นั้นเอง ซึ่งกำลังพยายามอย่างยิ่งที่จะให้แพร่หลาย เป็นหลักยึดถือได้ไม่ผิดพลาด.

คนโดยมากเขาไม่รู้จัก แล้วเขาไม่รู้ว่ นี่เป็นสูตรที่สำคัญที่สุด ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสแนะไว้เอง ว่าให้ถืออันนี้เป็นหลัก, เขาก็ไปบัญญัติปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ปฏิบัติแบบนี้ปฏิบัติแบบนี้ ขึ้นมาให้อ่อนสลดกันไปหมด แล้วก็ไม่ได้ผลอะไร. เราพยายามที่จะดึงกลับไปหาหลัก ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนนี้ โดยเฉพาะคือ อานาปานสติสูตร ซึ่งปฏิบัติแล้วจะกลายเป็น มหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ อย่างกระต๊ากที่สุด สมบูรณ์ที่สุด รักุมที่สุด อยู่ในสูตรนั้น.

นี้เรียกว่าหลัก ส่วนที่เป็นหลัก และส่วนที่ใช้เป็นเครื่องตัดสินวินิจฉัยอะไรผิดอะไรถูก ก็ได้ซุกเอามา ดึงเอามา จากที่ซ่อนมิกอยู่ในพระไตรปิฎก มาให้เป็นที่ยู๊จกัน.

หมวดเบ็ดเตล็ด.

ที่นี้พูดถึงเบ็ดเตล็ดก็มีอยู่หลายข้อ ข้อที่อาทมาจะขอยืนยัน ขอร้องท่านทั้งหลายอยู่ตลอดเวลาว่า ช่วยกันทำให้แพร่หลาย ช่วยกันทำให้เป็นหลักอันยึดถือยึดถือเป็นหลัก ไม่ใช่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน, ยึดถือเป็นหลัก เป็นการสมาทานด้วยก็คือหลักที่ว่า พระนิพพานให้เปล่า.

พูดอย่างนี้ ไม่ใช่พูดเองนะ เอาพระบาลีมาพูด ว่าพระนิพพานให้เปล่า, เป็นคำในพระบาลี แปลว่านิพพานนั้นให้เปล่า เพื่อจะชี้แนะไปในหลักที่ว่าความสุขที่แท้จริงนั้นให้เปล่า ไม่เสียสตางค์ ส่วนความสุขที่หลอกลวง คคโกง ไม่ใช่ความสุข นั้นกลับต้องเสียสตางค์.

นี่ทุกคนช่วยนำไปบอกลูกบอกหลานเถอะว่า พระพุทธเจ้าท่านมีหลัก
 อย่างนี้ : ถ้ามันเป็นความสุข เรียกว่าความสุขแท้จริงแล้ว จะไม่ต้องเสียสตางค์;
 ถ้ามันเป็นความสุขหลอก เป็นเพียงความเพลิดเพลินหลอกหลวงแล้ว มันจะต้องเสียสตางค์
 มากจนเงินไม่พอใช้.

ที่ว่า ความสุขแท้จริงไม่ต้องเสียสตางค์ คือความพอใจในการปฏิบัติ
 ธรรม; แม้ทำหน้าที่การงาน ทำไร่ไถนา ทำสวน กำชายอะไรอยู่โดยสุจริต นี้เรียกว่า
 ทำหน้าที่ของมนุษย์อยู่โดยสุจริต เรียกว่าปฏิบัติธรรมะ. หน้าที่ของมนุษย์เขาเรียกว่า
 ธรรมะ ธรรมะ คือหน้าที่ของมนุษย์.

ฉะนั้นเมื่อทำหน้าที่ของมนุษย์ ก็คือปฏิบัติธรรมะ ก็พอใจว่าโอ้ได้ปฏิบัติ
 ธรรมะ, พอใจๆ นี่เป็นธรรมะ. ไถนาอยู่ก็ดี ทำสวนอยู่ก็ดี อะไรอยู่ก็ดี เหงื่อไหลอยู่
 กลางแดดก็ดี; นี่คือธรรมะ แล้วก็พอใจ, พอพอใจก็เป็นสุข. นี่มันเป็นกฎธรรมชาติ
 कुछไปคนเดียวเอง พอใจที่ไหน จะเป็นสุขที่นั่น เมื่อนั้น; ถ้าพอใจในของหลอก ความสุข
 ก็หลอก ถ้าพอใจในของจริง ความสุขนั้นก็จริง. เกี้ยวนี้มันเป็นความพอใจในของจริง
 คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติที่ว่า มนุษย์ทุกคน จะต้องพยายามดำรงชีวิต
 อยู่ให้รอดในขั้นต้น คือไม่ตาย; กรันชีวิตรอดไม่ตายอยู่แล้ว ทำให้คียิ่งๆ ขึ้นไป บรรลุ
 มรรคผลนิพพาน นั้นเป็นหน้าที่อันดับปลาย. หน้าที่อันดับต้น ก็คือให้รอดชีวิต
 อยู่ได้, หน้าที่อันดับปลาย ก็คือบรรลุมรรคผลนิพพาน. นี้เรียกว่าหน้าที่ของมนุษย์
 ใครทำหน้าที่ของมนุษย์ คนนั้นเรียกว่าปฏิบัติธรรมะ.

พอเรารู้สึกว่า โอ้ เราปฏิบัติธรรมะ เราก็พอใจเท่านั้นเอง เพราะเป็น
 สิ่งดี เป็นสิ่งสูงสุด, เป็นสิ่งที่มีเกียรติที่สุดของมนุษย์ ก็หน้าที่ มันก็เลยได้รับความ
 สุขเมื่อทำงานนั่นเอง. ความสุขเกิดมาจากความพอใจเมื่อทำงาน ก็เป็นสุขเมื่อ

ทำงาน ก็เป็นความสุขเสียแล้ว ก็เลยไม่ต้องใช้สตางค์, ความสุขแท้จริงได้มาโดยไม่ต้องใช้สตางค์.

แต่คนเขาไม่ชอบ เขาไม่มองเห็นว่าเป็นธรรมะ ไม่มองเห็นว่าเป็นความสุข เขาต้องรีบทำงาน เอาเงินไปซื้อหagamารมณฺ์ ตามสถานที่เรีงรรมณฺ์ต่าง ๆ, ซื้อเท่าไรมันก็ไม่พอ เงินมันก็หมด; นั่นแหละเรียกว่า ความสุขที่หลอกลวงจะต้องใช้เงินซื้อ. คนร่ำรวยเขาเป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น; โดยเฉพาะพวกข้าราชการทั้งหลาย จะเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น รีบเลิกงานที่ออฟฟิศ ไปหาสถานเรีงรรมณฺ์กามารมณฺ์ จนเงินเดือนไม่พอใช้, ต้องคอร์ปชั่น เพราะว่าเมื่อเขาทำงานอยู่ที่โต๊ะทำงาน เขาไม่รู้สึกรเป็นสุข.

ถ้าเขา รู้สึกเป็นสุขเมื่อกำลังทำงานแล้ว มันก็เป็นสุขพอเสียแล้ว, มันไม่ขาดแคลนความสุข มันก็ยังทำอยู่ สนุกอยู่ ที่โต๊ะทำงาน มีคํ่าก็ไ้, เลิกงานแล้วก็ไปนอนสบาย ไม่ต้องไปหาความสุขอะไรที่ไหนอีก เพราะมันเบี่ยมไปด้วความสุขอยู่ในการทำงานนั้นแล้ว.

นี่เรียกว่า ความสุขแท้จริงไม่ต้องใช้สตางค์, ความสุขหลอกลวงนั้นต้อง ใช้สตางค์ เป็นหลักที่ถอดเอามาจากพระพุทธรภษิตที่ว่ นัพพานันให้เปล่่า. เมื่อเขาปฏิบัติอยู่อย่างนั้นแล้ว ลทฐา มุฐา นัพพุตึ ภุขมมานา นี้ ด้รับนัพพานมาบริ-โภคอยู่เปล่่า ๆ, มีใจความสั้น ๆ ว่า ความสุขที่แท้จริง แม้ถึงขนาดนัพพานัน ก็เป็นของให้เปล่่า ไม่ต้องใช้เงินซื้อ.

นี่เป็นหลักที่เราขุดออกมา ให้เป็นที่รู้จักแก่พุทธบริษัททั้งหลาย สุขปลอม ต้องซื้อด้วเงิน เงินไม่พอใช้ ต้องทำขั้ว, สุขแท้ไม่ต้องซื้อด้วเงิน เงินก็เหลือ ก็ไม่ต้องคอร์ปชั่น, มีเงินเหลือใช้ไปช่วยผู้อื่นไ้ ก็ไ้ประโยชน์ ไ้ความดีก่อ ๆ ไป.

เอ้า, ที่นี้อีก ๒-๓ คำ คำว่า **ความทุกข์**. คำว่า **ทุกข์** หรือ **ความทุกข์**นี้ เรารู้จักกันแคบมาก รู้จักแต่ว่ามันเจ็บปวด และทนทุกข์ทรมาน แล้วเรียกว่าความทุกข์ รู้จักความหมายเดียวกันเท่านั้น. แต่คำว่า **ทุกข์** หรือ **ความทุกข์** มี ๓ ความหมายเป็นอย่างน้อย ขอให้รู้จักเสียทั้ง ๓ ความหมาย.

ความทุกข์ความหมายที่ ๑ แปลว่า เจ็บปวดทรมาน.

ที่นี้ ความหมายที่ ๒ ว่า **ดูแล้วน่าเกลียด, คุแล้วน่าเกลียด** แล้วต้องจัดเป็นความทุกข์ทั้งนั้น ก็มันไม่เที่ยง มันทรมานนั่นแหละ หรือความที่มันเปลี่ยนแปลงนั่นแหละ เรียกว่ามันหลอกลวง เรียกว่ามันน่าเกลียด แม้แต่ความสุขเอริคอร้อยทางกามารมณ์ เป็นต้น. ที่มีความรู้สึกเป็นสุขอยู่กับใจ กับเนื้อกับตัวนั้น, คุเถอะ แล้วมันไม่เที่ยง พอมันไม่เที่ยง มันหลอกลวง ก็เห็นว่า โอ้ มันน่าเกลียด. ฉะนั้นความสุขในกามารมณ์โดยเฉพาะนั้น ก็เป็นของที่น่าเกลียด เมื่อคุเห็นแล้วน่าเกลียด; อย่างนั้น *บาลี* เรียกว่า **ทุกข์ ทุกฺขิ** ทั้งนั้น **ทุกฺขิ** แปลว่า **ดูแล้วเห็นแล้วน่าเกลียด**.

สิ่งที่ไม่เที่ยงทั้งหลาย เป็นของที่ดูแล้วน่าเกลียด; ฉะนั้นจึงเป็นความทุกข์หมด จะเป็นทุกข์เวทนา จะเป็นสุขเวทนา จะเป็นนอกทุกข์สุขเวทนาใดๆก็ตาม, เวทนาทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงเรื่อย คุแล้วเห็นแล้วน่าเกลียด ฉะนั้นทุกสิ่งมันจึงเป็นทุกข์. แม้ก่อนหินก้อนนี้ คุแล้วเห็นความไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงของมันแล้ว เราจะเห็นว่ามันเป็นของน่าเกลียด; ฉะนั้นก้อนหินก้อนนี้ก็เป็ทุกข์ เป็นความทุกข์ มีความทุกข์ มีลักษณะแห่งความทุกข์.

ถ้าเรารู้ความหมายของคำว่า **ความทุกข์** กว้างออกไปอย่างนี้ เราก็มีส่วนที่จะเกลียดกลัวความทุกข์ได้กว้างออกไป ไม่หลงไหลแม้ในสุขเวทนา, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ทางกามสุขซึ่งไม่เที่ยงและเปลี่ยนแปลง ว่าแม้ความสุขนั้น ก็เป็นของน่าเกลียด มีความหมายว่าเป็นทุกข์ด้วยเหมือนกัน. นี้ความหมายที่ ๒ ว่า ดูเห็นตามเป็นจริงแล้ว มั่นน่าเกลียดน่าชัง เป็นปฏิกุศล.

ที่นี้ ความหมายที่ ๓ ว่า มั่นว่างอย่างน่าเกลียด มั่นก็ย้อนไปข้างกันว่า ธรรมทั้งปวงว่างจากตัวตน, สิ่งเหล่านั้นมันว่างจากตัวตน ไม่มีอะไรเลย. สิ่งที่ว่าจากตัวตนนั้น เป็นของว่างอย่างน่าเกลียด, ว่างอย่างน่าเกลียด ว่างจากสสารอย่างน่าเกลียด ว่างจากตัวตนอย่างน่าเกลียด ว่างจากสิ่งที่ควรจะไปรัก ไปยึดถือ ไปหลงไหล ว่างเสียจริงๆ, ไม่มีเลย; นี้เรียกว่า ว่างอย่างน่าเกลียด.

นี้เรียกว่า สังขาร ทั้งปวง ไม่ว่าสังขารอะไร มันว่างจากตัวตน, ขันธ์ทั้งห้าว่างจากตัวตน, ธาตุทั้งสี่ว่างจากตัวตน, อายตนะทั้งหมดว่างจากตัวตน, ที่มันว่างจากตัวตนนั้นแหละ ที่ว่าว่างอย่างน่าเกลียด. คำว่า ว่างอย่างน่าเกลียด นั่นคือคำว่า ทุกข์ อีกเหมือนกัน, ทุกข์ ในความหมายที่ ๓ ว่างอย่างน่าเกลียด. ถ้าว่างจากตัวตนแล้วก็ควรจะต้องว่า ว่างอย่างน่าเกลียดทั้งนั้น ไปทบทวนเอาเองว่า อะไรว่างจากตัวตน.

เพราะว่ามันว่างจากตัวตน แล้วหลอกหลวงคน ให้หลงไปว่าเป็นตัวตน; ถ้าอย่างนี้ความหมายกว้าง กรอบมหคทั้งจักรวาล ไม่เหลืออะไร แม้แต่ก้อนหินดินทรายนี้ มันก็ว่างจากตัวตน ว่างอย่างน่าเกลียด; ไม่ต้องพูดถึงสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ เป็นสัตว์เป็นคน เป็นอะไรต่างๆ นั้นมันมีชีวิต มันจึงหลอกหลวง ที่มันไม่มีชีวิต เงินทอง ข้าวของ เครื่องใช้ไม้สอย บ้านเรือน อะไรต่างๆ นี้ มันก็ว่างจากความเป็นตัวตน ไม่มีสสารแห่งความเป็นตัวตน ก็เรียกว่าเป็นทุกข์. คือว่างอย่างน่าเกลียดน่าชัง.

เอ้า, ทบทวนเสียว่า ความหมายของคำว่า ทุกข์ มีอยู่ ๓ ความหมาย :
 ๑. เจ็บปวดทรมาน ๒. ทุให้ตีแล้วมันน่าเกลียด ๓. มันว่างจากสาระที่จะยึดถือได้
 คือว่างเหมือนกับไม่มีอะไรเหลือให้น่าพอใจ น่ายินดีได้.

นี่ถ้าเรารู้จักความทุกข์กัน เต็มทั้ง ๓ ความหมายอย่างนี้แล้ว เราก็จะ
 เกลียดกลัวความทุกข์กันมากกว่าที่กำลังเป็นอยู่ ซึ่งเขากลัวกันแต่ว่าเจ็บปวดทรมาน
 เท่านั้นจึงจะกลัว; ส่วนที่มันหลอกลวงอย่างอื่น อย่างน่าเกลียดนั้น กลับไม่รู้จักระวัง
 ไม่กลัว. ดังนั้นคนในโลกนี้จึงกลัวความทุกข์น้อยเกินไป ไม่พอที่จะสนใจในความ
 ดับทุกข์.

นี่เรียกว่า ได้ขุดความหมายของคำว่า ความทุกข์ ออกมาให้ฟังกันทั้ง ๓
 ความหมาย.

เอ้า, ขอแถมพ้ออีกคำหนึ่ง เวลามันไม่มากพอที่จะพุดหมดทุกคำ มันก็
 พุดเท่าที่เห็นว่าจำเป็นกว่า จำเป็นก่อน ช่วยจำไว้ให้ดีๆ คืออีกคำหนึ่งซึ่งทำผิดกันอยู่
 มาก คือคำว่า อุเบกขา.

อุเบกขา นี่ชอบแปลกันว่า ความวางเฉย; คนที่แปลเป็นภาษาไทย
 ครั้งแรก เขาจะได้แปลว่า ความวางเฉย ก็ได้ แล้วคนต่อๆมา ก็รับเอาคำว่าความวาง
 เฉยนี้เป็นคำแปลของคำว่า อุเบกขา แล้วก็เฉยเสีย ไปนอนหลับเสียก็ได้.

ที่ว่าสำคัญมาก ก็คือใน พรหมวิหาร ๔ นั้นแหละ เมตตา กรุณา มุทิตา
 อุเบกขา. เมตตา — รักเขา, กรุณา — ช่วยเขา, มุทิตา — ยินดีในความได้ดีของเขา,
 พ้ออุเบกขา — ความวางเฉย แม้จะอธิบายว่า ช่วยไม่ได้ มันเป็นไปตามกรรมของเขา
 แล้วเราวางเฉย ไปนอนเสียดีกว่า อย่างนี้ไม่ถูกต้อง.

คำว่า อุเบกขา นั้นมัน ไม่ได้หมายความว่า เจยโดยประการทั้งปวง มันหมายความว่า คอยจ้องคุดอยู่หนึ่ง ๆ มันคล้ายกับเจย คอยจ้องคุดอยู่เจย ๆ ว่าเมื่อไร จะช่วยได้ เมื่อเห็นว่าช่วยไม่ได้ ช่วยไม่ได้ ช่วยไม่ได้, แต่ก็คอย จ้องคุดอยู่เจย ๆ ว่า เมื่อไรจะช่วยได้ ฉะนั้นพร้อมที่จะช่วยทันที นั้นอย่างนั้นคืออุเบกขาที่ถูกต้อง. อย่า พุคอย่างที่สองกันอยู่ในโรงเรียน ว่าเมื่อเห็นว่าช่วยไม่ได้แล้วก็เจย เบ็ดไปนอนเสียเลย.

อุเบกขาไหนก็ตามเถอะ แม้อุเบกขาในองค์ฌาน มันก็มีความวางเจย เพราะเพ่งกำหนดคุดอยู่ที่อารมณ์แห่งฌาน มันไม่ได้เจยหลับ มันไม่ได้เจยโดยประการ ทั้งปวง มันคอยจ้องคุดอยู่ที่นั่น.

หรือ อุเบกขาในเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ บัณฑิติ สมานิ อุเบกขา พอกรบทั้ง ๖ องค์แล้วก็อุเบกขา ก็อวางเจย แปลว่าวาง เจย; พุคว่างเจย นั้นมันไม่ถูก มันต้องแปลว่า คอยจ้องคุดอยู่ จนกว่าจะประ- สบผลสุดท้าย มันคอยจ้องคุด เพ่งคุดอยู่เจย ๆ ไม่ทำอะไร เพราะว่าได้ทำทุกอย่าง ทำนั้น ทำนี้ทำโน่นครบหมดแล้ว จนเข้ารูปเข้าร้อยแล้ว. ที่นี้ก็ถึงตอนที่จะอุเบกขา คือจ้องคุด อยู่เจย ๆ, แม้ไม่ได้ทำอะไร มันก็ยังมีการจ้องคุดอยู่ที่นั่น.

ข้อนี้เปรียบเทียบเหมือนว่า เราขับรถ เมื่อม้าลากรด กับรถ กับถนน กับเหตุ- การณ์ต่าง ๆ มันเข้ารูปเข้าร้อยดีแล้ว ผู้ขับรถคนนั้นไม่ต้องทำอะไร เพียงแต่จับบังเหียน อยู่เจย ๆ. แต่คุดให้คู้ว่า อยู่เจย ๆ นั้นไม่ใช่หลับ, มันหลับไม่ได้ ตามัน คอยจ้อง คุดอยู่ ให้ความถูกต้องนั้นเป็นไปเรื่อยไป เป็นไปเรื่อยไป คุดอยู่เจย ๆ.

หรือจะเปรียบเทียบอีกอุทาหรณ์หนึ่งว่า ชาวนาเขาทำนา เขาถางหญ้า เขาไถนา เขาทำนา เขาทำกินให้คู้ เขาดำ เขาหว่าน เขาคุดแล เขาถอนหญ้า เขาใส่ปุ๋ย

เขาอะไร เสร็จเรียบร้อยทุกอย่างทุกประการแล้ว ที่นี้ก็วางเฉย หมายความว่า จ้องดูอยู่ ว่าเมื่อไรมันจะออกผลมา.

คำว่า วางเฉย นั้น มัน ไม่ได้หมายความว่าไม่เอาใจใส่ ไม่รู้เรื่องอะไร เสียทีเดียว มันคอยจ้องอยู่ คอยดู ให้เป็นไปตามนั้น แต่ไม่ต้องทำอะไร จึงเรียกว่าอยู่เฉยๆ. ฉะนั้น ขอให้ใช้คำว่า อุเบกขา นั้นแหละให้ถูก ไม่ใช่ว่าเลิกกัน; แต่มันกลายเป็นว่า จ้องดูอยู่ว่า มันต้องเป็นไปตามที่มุ่งหมายไว้, หรือมันจะมีโอกาสช่วยเขาได้ ในเรื่องเมตตา กรุณา มุทิตา เมื่อมันทำไม่ได้ มันก็จ้องดูอยู่ว่า เมื่อไรจะทำได้ ก็จะทำทันที, นี้เรียกว่า อุเบกขาที่ถูกต้อง.

แม้เป็นพระอรหันต์แล้ว มีอุเบกขา ก็ยังรู้สึกอยู่ต่อความถูกต้อง, รู้สึกอยู่ต่อวิมุตติ ก็คือความที่จิตหลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง, ท่านก็ยังมองเห็นอยู่ ท่านยังเพ่งจ้องมองเห็นอยู่, ไม่ใช่ว่าไม่มีความรู้สึกอะไรเสียเลย.

ฉะนั้น ขอให้รู้เถอะว่า คำว่า อุเบกขา นั้น เรายังใช้กันผิดๆ ยังมีความหมายที่บัญญัติไว้ผิดๆ ซึ่งมันจะต้องให้โทษ หรือมีผลร้าย ไม่มากก็น้อย ใช้คำว่า อุเบกขา เสียให้ถูกต้อง. อย่างว่า ลูกเด็กๆ คนนั้นมันดีแล้ว อุเบกขาอย่างไรล่ะ ไม่รู้ไม่ซื่ออย่างนั้นหรือ มันก็ยังจ้องจ้องอยู่ ว่ามันจะต้องที่อยู่อย่างนี้ตลอดไป อย่างนั้นคืออุเบกขา.

คำว่า *อุป* แปลว่า *เข้าไป*, คำว่า *อิข* แปลว่า *เพ่ง*, *อุเบกขา* แปลว่า *เข้าไปเพ่งอยู่* ก็หมายความว่า *ดูอยู่ตลอดเวลา*, นี้อุเบกขาที่แท้จริงเป็นอย่างนี้. เมื่อสิ่งต่างๆ ถูกต้องแล้ว เรียบร้อยแล้ว ก็ยังต้องเพ่งดูอยู่ ให้มันเป็นไปอย่างถูกต้อง ก้าวหน้าเรื่อยๆ ไป, เราจึงจะได้รับประโยชน์จากอุเบกขา ซึ่งเป็นธรรมะเบื้องต้น และธรรมะสูงสุดชั้นสุดท้ายด้วยเหมือนกัน.

ในวันนี้เห็นจะพอกันที สำหรับการบรรยาย เกี่ยวกับเรื่องฟ้าสว่างทางธรรม-
โมชน์ หมายความว่า เราได้ชวนช่วยเผยแผ่พระธรรม ให้เกิดฟ้าสว่างทางจิตทางวิญญาณ
แก่เพื่อนมนุษย์ของเราอย่างไรบ้าง ตามที่พูดมานี้ วันนี้ไม่จบ วันหลังก็พูดกันต่อไป.

วันนี้ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย
สวดคณสาชยายบทพระธรรม ที่จะส่งเสริมกำลังใจ ให้เกิดความก้าวหน้าในทางธรรม
ทางวินัย ในพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา สืบต่อไป.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๕ —

๓๐ เมษายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์. (ต่อ) [หมวดหลักปฏิบัติ.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิชาขุขุชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง ฟ้าสว่างในทิศทางต่างๆ สืบต่อไป.

ขอได้โปรดเข้าใจเหตุผล ดังที่กล่าวมาแล้วในครั้งก่อนๆ ซึ่งสรุปความว่า
อาตมามีความจำเป็น ที่จะต้องเขียนเรื่องนี้ แล้วก็เขียนไม่ได้ด้วยมือ ก็ต้องเขียนด้วย
ปาก เลยมาแย่งเอาการบรรยายนี้เป็นการเขียน. สำหรับท่านทั้งหลาย ที่เคยได้ยินได้ฟัง
มาแล้ว ขอให้ถือว่า เป็นการข้อมความจำ ที่จริงทบทวนสัก ๔ — ๕ ครั้งก็ยังได้ นี่ทบทวน
เพียงครั้งที่ ๒ ก็ควรจะได้ ขอได้โปรดถือว่า เป็นการซ้ำ หรือย้ำ หรือทบทวน เรื่องที่
สำคัญที่สุด ที่เราควรจะบันทึกไว้ ในกระดากก็ดี ในหัวใจก็ดี.

ที่นี้ก็จะได้พูดถึงเรื่องที่กำลังอยู่ต่อไป คือหัวข้อชุดมีว่า ฟ้าสว่างในทาง
ธรรมโฆษณ์.

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงหมวดด้อยคำต่างๆ ที่ได้ผู้ขึ้นมา ได้บัญญัติขึ้นมา เพื่อสะดวกในการศึกษา และการปฏิบัติ; เช่นคำว่า จิตว่าง โลกว่าง ๓ ส. ๓ ก. อย่างนี้เป็นต้น. ในครั้งต่อมาก็ได้พูดถึง เรื่องต่างๆ ที่จมเจียบอยู่ในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องที่สำคัญ น่าประหลาดที่ว่า ยิ่งสำคัญยิ่งมักจะจมเจียบอยู่ในพระไตรปิฎก เพราะมักจะถือกันเสียว่ายากเกินไป ไม่ควรเอามาพูดแก่คนธรรมดาสามัญ. ดังนั้นเรื่องอทิปปัจจยาก็ดี เรื่องกรรมเป็นที่สิ้นแห่งกรรมก็ดี และคำสำคัญๆ เช่นคำว่าเทพตี ก็ดี จึงตกค้างอยู่ในพระไตรปิฎก เราจึงขุดเอามาให้ได้ยินได้ฟัง ให้ได้ศึกษาและปฏิบัติ กันสืบไป.

บัดนี้มาถึง หมวดหลักปฏิบัติ ที่ได้ทั้งขึ้น คือ บัญญัติขึ้น ให้เป็นด้อยคำ กระทั่งง่ายแก่การจำ ง่ายแก่การปฏิบัติ สืบต่อไป.

๑. ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น.

หลักปฏิบัติ ที่สรุปออกมาจากหัวใจของพระพุทธศาสนา ก็คือคำว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น, ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าไม่มีอะไรที่น่าเป็น.

ปัญหาความลำบากมันอยู่ที่คำว่า เอน่า คำว่า เป็น พวกเราถือเอาความหมายธรรมดา ก็เข้าใจว่า เราจำเป็นจะต้องเอน่านั่นเอน่านี้ เป็นนั่นเป็นนี่, หรือว่าเราก็ต้องเป็น ต้องเอน่าอยู่เป็นปรกติ, บัดนี้มาพูดว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่า ไม่มีอะไรที่น่าเป็น; ขอให้สนใจคำว่า เอน่า คำว่า เป็น.

คำว่า เอน่า หมายถึงเอาด้วยอุปาทาน ความยึดถือว่ามีเรา แล้วเราเอาเอน่าเป็นของเรา; ถ้าความรู้สึกอย่างนี้เกิดอยู่ในขณะนั้น นั้นเรียกว่า เอน่า คำว่า เป็น

ก็เหมือนกัน; รู้สึกว่าเรามีอยู่ เราเป็นอยู่, แล้วเราเป็นนั่น เราเป็นนี่ ตามที่เขาบัญญัติกัน นับตั้งแต่เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นลูกเป็นหลาน เป็นนายเป็นบ่าว เป็นอะไรก็ตาม นี่เรียกว่า เป็น.

ถ้ากระทำไปด้วยอุปาทาน หมายถึงมันเป็นเจตนาอย่างนั้นแล้ว จะเรียกว่าเอาว่าเป็น; ไม่ว่าเอาอะไร ไม่ว่าเป็นอะไร จะต้องเป็นทุกข์ทั้งนั้น เพราะว่าความทุกข์นั้นเกิดมาจากอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น. จึงควรรู้เสียโดยสิ้นเชิงว่า ไม่มีอะไรที่นำเอา ไม่มีอะไรที่นำเป็น; พอไปเอาเข้า มันก็มีความหนักเหมือนกับหัวของหนัก พอไปเป็นเข้า มันก็เหมือนกับมีภาระหนัก.

ฉะนั้นจึงรู้จักทำจิตใจ อย่าให้มีการเอาอะไร เป็นอะไร ด้วยอำนาจของอุปาทาน. จะเอาเงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อะไรก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านั้น ก็คิดดูให้ดี ถ้าไปเอาเข้าด้วยจิตใจอย่างนี้ จะมีความทุกข์ทั้งนั้น. ดังนั้นเราจึงมีศิลปะแห่งการเอา ซึ่งมีความหมายเท่ากับว่าไม่ได้เอา คืออย่าไปเอาเข้าด้วยความรู้สึกหมายมั่นด้วยอุปาทาน ว่าเอาอะไร, อย่าไปหมายมั่นว่าเป็นอะไร.

ที่ว่าเอานี้ มันจะเป็นของหนักทรมาณจิตใจ เป็นที่ตั้งแห่งวิตกกังวล, เอาอะไรก็จะต้องเป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น; ดังพระบาลีที่ว่า *คนมีบุตรก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะบุตร, คนมีโคก็ต้องเป็นทุกข์เพราะโค, คนมีนาก็ต้องเป็นทุกข์เพราะนา* เรือกสวนไร่นา. ท่านสอนว่า ในจิตใจอย่าได้มีความรู้สึก นึกคิด ชนิดที่มีตัวเราเป็นผู้เอาอะไร, แล้วเอาเป็นของเรา ในจิตใจต้องดำรงไว้ให้ถูกต้องอย่างนั้น; ส่วนภายนอกนั้นก็ปฏิบัติไปได้ ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามกฎหมาย ไม่มีใครมาแย้งชิงเอาไปได้. นี่เป็นอุปาย หรือจะเรียกว่า ศิลปะในพระพุทธศาสนา ที่จะเอาอะไรเหมือนกับไม่เอา แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. ตัวอย่างเช่นว่า เงินฝากไว้แล้วในธนาคาร ถ้ายังมีอุปาทาน

หมายมั่นว่ากู ว่าของกู ไม่รู้สิ้นสุด มันก็มีความระลึกรู้จักคิด ที่เป็นความทุกข์ วิตกกังวล เป็นต้น.

เรื่อง เป็น ก็เหมือนกัน เป็นผ้าเป็นเมีย เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นลูกเป็นหลานเป็นหลาน; ผู้ที่เป็นนั้น เมื่อเป็นด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ย่อมมีความรู้สึกรบกวน มันหลงมากไป ถึงกับรับผิดชอบ ให้มันมีความวิตกกังวลเป็นทุกข์ เสียเปล่า ๆ, ไม่ใช่ว่าจะมีประโยชน์อะไร เพราะวิตกกังวลชนิดนั้น เพราะความยึดมั่นถือมั่นชนิดนั้น; ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น ชนิดนั้น แต่แล้วก็ทำหน้าที่ไปด้วยสติปัญญา. มันเป็น ๒ ความหมายอยู่.

คนบุद्धชนธรรมดา เขาก็ทำอะไรด้วยความยึดมั่นถือมั่น ในความหมายแห่ง ตัวกู หรือ ของกู; นี่เป็นเรื่องของคนธรรมดา. ส่วน พระอรหันต์ ท่านทำอะไรไป ด้วยอำนาจของสติและปัญญา โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจของความยึดมั่นถือมั่น หรือกิเลสตัณหา; ท่านจึงมีการกระทำอะไรได้ทุกอย่าง โดยไม่ต้องเป็นทุกข์เลย.

เรื่องนี้สอนกันอยู่ผิด ๆ ในบ้านในเมือง สอนให้ลูกเด็ก ๆ หมายมั่น หรือหวัง หรืออะไร อย่างยิ่ง มันก็กลายเป็นโง่เขลา, สอนให้เขาโง่เขลา. สอนให้เขามีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง นั่นแหละเท่ากับ ตกนรกทั้งเป็น. ควรจะสอนให้เขามีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องมีอะไรที่เป็นการทรมานจิตใจ เขาก็จะเป็นคนที่มีความสุข ไม่ต้องเป็นโรคประสาทตั้งแต่เด็ก อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เรียกว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา รวมเอามาแต่ใจความแล้ว ก็ได้บทหนึ่งว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น. มองเดียวไปรอบด้าน รู้สึกว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น เพราะว่า ถ้าไปหมายมั่นด้วยการเอา การเป็นแล้ว มันเป็นทุกข์ทั้งนั้น,

ชั่วก็ทุกข์ไปตามแบบชั่ว, ดีก็ทุกข์ไปตามแบบดี. เหมือนกับคำที่เคยพูดว่า *ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อัปรีย์*, ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย์, คนธรรมดาฟังแล้วสะดุ้ง แต่พระอริยเจ้า ท่านรู้สึกอย่างนั้น.

คำว่า *อัปรีย์* นี้แปลว่า *ไม่น่ารัก*, *ปรียะ* แปลว่า *น่ารัก*, *อัปรีย์* แปลว่า *ไม่น่ารัก*, *ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่ไม่น่ารัก* เพราะว่าถ้าไปรักมันเข้า มันจะกักเอา. คนต้องเป็นทุกข์ ทรมาณถึงกับฆ่าตัวตาย เพราะความชั่วก็ได้, แต่เพราะความดีก็มีเหมือนกัน เพราะเขาไปยึดมันถือมัน ในเรื่องของความดีมากเกินไป. เรารู้จักปฏิบัติต่อสิ่งที่เรียกว่า ความดีนั้น อย่าให้มันมาขบกัดหัวใจของเราได้.

ท่านไปคิดดูก็จะเห็นได้เอง ว่าความยึดมันถือมันในสิ่งใด สิ่งนั้นมันจะหนักอกหนักใจ, มันจะทรมาณใจ เหมือนกับว่ามันกักเอา; พอรู้สึกอย่างนี้ เหลียวไปทางไหนก็รู้สึกได้เองว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น. เราจะมีชีวิตอยู่ด้วยการที่ไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร โดยความเป็นของเรา หรือเป็นตัวเรา; แต่ว่ามีร่างกายและจิตใจที่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา รู้ว่าอะไรควรทำอย่างไร ก็ทำไปตามที่ควรทำ, แล้วประโยชน์มันก็เกิดขึ้นเอง, แม้จะรักษาประโยชน์ไว้ หรือจะบริโภคใช้สอยประโยชน์นั้นๆ ก็ทำไปโดยสติปัญญา ไม่ทำไปด้วยความยึดมันถือมัน นี้แหละเรียกว่า ระบบปฏิบัติที่เรียกว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น ดังพระบาลีที่ว่า *สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา—ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรมียึดมันถือมัน* ว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา ทั้งนี้.

๒. นิพพานมีได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้.

ที่ระบบปฏิบัติข้อถัดไป ก็มีหัวข้อว่า นิพพานมีได้ทีนี้และเดี๋ยวนี้. นิพพานเป็นสิ่งที่มิได้ทีนี้ และเดี๋ยวนี้. เราไถ่กินแต่คำสั่งสอนว่า ต้องรอกันอีก

หลายสิบหลายร้อยชาติ จึงจะนิพพาน นั้นมันเป็นความหมายที่ไกลกันมากกับที่จะพูดว่า นิพพานมีอยู่ที่นี้ หาได้ที่นี้ และเที่ยวนั้น; แต่เนื่องจากคนไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน แล้วยังเนรคุณต่อสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน เกินไปด้วย.

คำว่า นิพพาน นั้น ตามภาษาธรรมดาก็แปลว่า เย็น, เมื่อของร้อนเย็นลงก็เรียกว่า นิพพาน, ไม่ว่าจะอะไร วัตถุสิ่งของก็ได้ เมื่อมันเย็นลง เรียกว่ามันนิพพาน, ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้; เช่นเอาน้ำรดลงไปบนโลหะที่หลอมร้อนให้เย็น ก็เรียกว่าทำให้มันนิพพานเหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่าคำว่า นิพพาน นั้น แปลว่า เย็นลงแห่งของร้อน.

ที่นี้ ถ้าในเรื่องของจิตใจ ก็หมายถึงเย็นลงแห่งกิเลส อันเป็นของร้อน; เมื่อใดจิตว่างจากกิเลส เมื่อนั้นก็เป็นเย็นลงแห่งของร้อน ก็เป็นนิพพาน. คนเราไม่ได้มีกิเลสอยู่ตลอดเวลา คุณเอง ไม่ต้องใครมาบอก; ไม่ต้องอ้างพยานที่ไหน คุณที่จิตใจของตัว ให้เห็นว่า เรามีได้มีกิเลสอยู่ตลอดเวลา. เมื่อใดไม่มีกิเลสเกิดขึ้นในใจ เมื่อนั้นก็ว่างจากกิเลส เมื่อว่างจากกิเลส ก็เย็นเป็นนิพพาน แม้ว่าจะในระยะอันสั้น ในปริมาณอันน้อย ก็ยังเป็นนิพพานอยู่นั้นแหละ.

นั่นแหละสำคัญมาก เพราะว่าถ้าเรามีแต่กิเลสเป็นของร้อนอยู่ตลอดเวลา นานทีแล้ว เราเป็นบ้าและตายหมดแล้ว ไม่ได้มานั่งกันอยู่อย่างนี้; เพราะว่าชีวิตนี้มันมีระยะเวลาที่ว่างจากกิเลส เย็นเป็นนิพพาน อยู่ระยะหนึ่ง ระยะหนึ่ง เสมอไป จึงพอดีกันกับที่จะไม่ต้องเป็นโรคประสาท ไม่ต้องเป็นโรคจิต ไม่ต้องเป็นบ้า หรือตายแล้ว เพราะมันมีระยะแห่งพระนิพพาน ช่วยเข้ามาชั้นตอนแห่งกิเลส. เมื่อใดกิเลสเกิดขึ้นในใจ เมื่อนั้นชีวิตนี้ก็เป็นวัฏฏสงสาร; เมื่อใดกิเลสว่างไป จากจิตใจนี้ จิตใจนี้ก็เป็นนิพพาน หรืออยู่กับนิพพาน ก็ความเย็นเพราะไม่มีความร้อนแห่งกิเลส.

ถ้าเราตั้งใจทำโดยตรงๆ ไม่ให้เกิดกิเลส เช่นทำสมาธิวิปัสสนาสำเร็จ ระยะเวลาที่ไม่มีกิเลสมันก็ยาวออกไปๆ และเราก็ทำให้ระยะเวลาที่ไม่มีกิเลสนี้ยาวออกไปๆ จนถึงที่สุด ไม่มีโอกาสที่กิเลสเกิดขึ้น ก็เป็นนิพพานโดยสมบูรณ์.

เดี๋ยวนี้เรายู่กับนิพพานตามธรรมชาติ หรือนิพพานชั่วคราว นิพพานชั่วคราว ก็รอดชีวิตอยู่ได้อย่างคนปกติ; ถ้าเป็นวิภวสงสาร ก็เกิดกิเลสอยู่ตลอดเวลาแล้ว ก็ตายแล้ว, หรืออยู่ก็อยู่อย่างเป็นคนบ้า เป็นคนโรคประสาท. แล้วดูให้ดีๆ อีกทีหนึ่ง ก็จะเห็นได้ว่า คนที่เป็นโรคประสาทนั้น เป็นคนที่ไม่รู้จักมีนิพพานเสียเลย ใน ๒๔ ชั่วโมง ไม่มีเวลาหน้าที่เป็นนิพพานเสียเลย. ดังนั้น เราจะจัดว่า คนที่เป็นโรคประสาทนั้นไม่ใช่เป็นพุทธบริษัท, คนที่เป็นโรคประสาทนั้นยังไม่ใช่คนของพระพุทธเจ้า, ถ้าเขาเป็นคนของพระพุทธเจ้า เขาก็จะมีโอกาสที่จะกำจัดกิเลส ระวังกิเลสได้เป็นคราวๆ, มีความเย็นแห่งพระนิพพานหล่อเลี้ยงชีวิตอยู่ เรียกว่าเป็นคนธรรมกาสามัญก็ได้ เพราะว่าตามธรรมชาติมันก็มีอยู่อย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้เหยื่อล่อของกิเลสในโลก มัน มากเกินไป เลยทำให้คันทันนี้มีความไม่ว่าง, ความร้อนมากติดต่อกัน นานเกินไป; ดังที่ปรากฏในรายงานทางการแพทย์ว่า คนในโลกกำลังเป็นโรคประสาทเพิ่มขึ้นๆ ถ้าไม่รู้จักแก้ไขบรรเทาแล้ว เราก็จะมีโลกแห่งคนที่เป็นโรคประสาทกัน ในไม่ช้านักก็ได้. ฉะนั้น เราทั้งหลายรู้เรื่องนี้กันไว้ให้ดีๆ จะได้ยึดเอาระยะเวลาที่จิตว่างจากกิเลสนั้นไว้ให้ได้, แล้วก็ขอบคุณมัน, อย่าเนรคุณแก่พระนิพพานชนิดนี้. ขอบคุณพระนิพพานชนิดนี้ ที่ช่วยให้เรารอดอยู่ได้ อย่างไม่เป็นคนบ้า ไม่เป็นคนโรคประสาท แล้วพระนิพพานก็จะช่วยเหลือเรา ให้อยู่เป็นปกติได้สืบต่อไป.

นิพพานตามธรรมชาติก็มีอยู่อย่างนี้แล้ว ที่นี้เราทำให้มากขึ้นได้ โดยวิธีปฏิบัติธรรมะ ที่ป้องกันกิเลส ที่เช่นฆ่ากิเลส; ความมีนิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้น มันก็มากขึ้นๆ ทำให้กิเลสหยุดไปได้เมื่อไร ก็เป็นนิพพานเมื่อนั้นและที่นั้น ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว. จึงได้พูดเป็นหลักปฏิบัติว่า นิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้น เป็นนิพพานที่มีประโยชน์ แก่มนุษย์ ช่วยโลกได้ อย่าให้เป็นโลกแห่งโรคประสาท เป็นต้น. ถ้านิพพานต่อตายแล้ว จะมีประโยชน์อะไรแก่ใคร, เป็นเรื่องละเมอเพื่อฝัน, แล้วไม่ใช่พุทธศาสนาเลย; เพราะว่าพระพุทธศาสนามีหลักวางไว้เด็ดขาดว่า สิ่งนั้นต้องเป็นสันติภูมิ.

ธรรมะใดในพุทธศาสนา ธรรมะนั้นต้องเป็นสันติภูมิ, ก็รู้สึกอยู่ในจิตใจของตนเอง เรียกว่า สันติภูมิ. อย่างที่เราสวดพระธรรมคุณอยู่ทุกวัน ๆ : สุวักขาโต ภกวตา ธมโม สนฺติภูมิ อภิลิโก เป็นต้น. ถ้านิพพานมิได้มาอยู่ในความรู้สึก ก็ไม่ใช่นิพพานที่แท้ที่จริงในพุทธศาสนา ไม่ใช่พระนิพพานที่พระศาสดาได้ตรัสไว้ดีแล้ว.

เดี่ยวนั้นต้องมารู้สึก ประจักษ์ โดยไม่ต้องใช้เหตุผล หรือคำนวณใดๆ แต่ประจักษ์อยู่ในใจว่า เวลานั้นกิเลสไม่รบกวนสบายดี เวลานั้นกิเลสรบกวนแล้ว ร้อนแล้ว เป็นวิฎฐสงสารแล้ว มีสติสัมปชัญญะขจัดออกไปเสีย นิพพานก็จะมีที่นี้และเดี่ยวนั้นมากขึ้นๆ แล้วก็เป็นที่โลกของพระอรียเจ้า ไม่ใช่โลกของคนเป็นโรคประสาท ซึ่งกำลังเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้. ขอให้ยึดถือข้อปฏิบัตินี้ โดยหัวข้อว่า นิพพานแท้จริงที่นี้ และเดี่ยวนั้น.

๓. โลกพระศรีอารยเมตไตรย.

หัวข้อต่อไปก็มีว่า โลกพระศรีอารยเมตไตรยอยู่แค่ปลายจมูก. คำพูดนั้นก็ทำให้ถูกต้อง เช่นเดียวกับพูดว่า นิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้น ค้ำยเหมือนกัน เพราะว่า

เขายึดถือกันว่า โลกพระศรีอารยเมตไตรยนั้น ยังอีกหลายกัปป์หลายกัลป์นัก จึงจะมาถึง. เราบอกว่า อยู่แค่ปลายจมูก; เขาไม่เห็นด้วย แล้วเขาเคยเรียนมาอย่างอื่น, เขาเคยเชื่อมาอย่างอื่น โดยเฉพาะพวกอภิธรรม เขาก็ตำเรา. แต่ไม่เป็นไร อาตมายังยืนยันอยู่ว่า โลกพระศรีอารยเมตไตรยอยู่แค่ปลายจมูก; แต่ว่ามัน ปลายจมูกของคนทีปฏิบัติธรรมะ; รู้ได้ง่ายๆ จากคำว่า เมตไตรย, เมตไตรยะ แปลว่า เกื้อกูลแก่มิตรภาพ, ศรีอารยะ นั้นเป็นบทประกอบ แสดงว่า *ชั้นประเสริฐชั้นดีเลิศ*, และ เมตไตรยะ เป็นตัวเรื่อง แปลว่า *เกื้อกูลแก่มิตรภาพ, คือเต็มไปด้วยมิตรภาพ* การปฏิบัติที่เต็มไปด้วยมิตรภาพชั้นสูงสุดนั้น คือลัทธิศาสนาของพระศรีอารยเมตไตรย, หมายความว่า ทุกคนรักกัน, เพียงแต่ทุกคนรักกันเท่านั้นแหละ โลกนี้ก็จะเป็โลกพระศรีอารยเมตไตรยขึ้นมาได้ ในพริบตาเดียว.

โลกพระศรีอารยเมตไตรย บรรยายไว้ในพระกัมภีร์ต่าง ๆ อย่างที่ท่านไต่ยินได้ฟังมาแล้ว, ก็พอจะสรุปความได้ว่า ไม่มีอะไรขาดแคลน เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ สะดวกสบาย และปลอดภัย, *ต้องการอะไร ก็ไปเอาได้ที่ต้นกัลปครุมา;* ภาษาสันสกฤตเรียก *กัลปครุมา*, ภาษาไทยเราไต่ยินกันแต่ว่า *กัลปพฤกษ์ คือต้นไม้ที่ให้สำเร็จความต้องการ*, ใครต้องการอะไรก็ไปโกยเอาได้ที่ต้นไม้นั้น มีอยู่ทั่วไป นี้โลกของศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย.

ทีนี้ ทำไมจะอยู่ได้แค่ปลายจมูก? ก็ขอให้ทุกคนนี้เปลี่ยนการประพฤติปฏิบัติให้เห็นแก่ตัว, อย่ามีความเห็นแก่ตัว มีความรักผู้อื่น ซึ่งเป็นหลักสำคัญหรือเป็นหัวใจของทุก ๆ ศาสนา. ทุกศาสนาจะสอนกันอย่างไรก็สอนไปเกิด แต่หัวใจสรุปแล้ว มันอยู่ที่รักผู้อื่น; บัญหาที่ไม่รักใคร่นั้นมันเกิดขึ้นมาแล้วนมนาน จนเป็นเหตุให้เกิดศาสนาขึ้นมาทุกศาสนา กี่ว่าได้.

พอเรารักผู้อื่น ก็ลองคิดดู มันจะเกิดอะไรขึ้น; เมื่อรักผู้อื่น มันก็ไม่มี การฆ่าฟันทำอันตรายใคร, พอรักผู้อื่น ก็ไม่มีขโมยละเมิดทรัพย์สินสมบัติของใคร, พอมี การรักผู้อื่น ก็ไม่ละเมิดของรัก คือกาเม ของใคร, พอเรารักผู้อื่น ก็ไม่มีใคร โทหกใคร, พอเรารักผู้อื่น ก็ไม่ดื่มกินของเมาให้ใครพลอยรำคาญ.

ถือศีลตัวเดียวพอ, ถ้าในโลกนี้ถือศีลสักตัวเดียว ก็ว่ารักผู้อื่น เท่านี้ ศีลอีก ๑๐ อย่าง ๒๐ อย่าง หรือหลาย ๆ อย่าง ก็จะมาเองโดยอัตโนมัติ. ฉะนั้นถือศีล ของพระศรีอารยเมตไตรยสี คือรักผู้อื่น, พอทุกคนรักผู้อื่นเท่านี้แหละ โลกนี้ก็ กลายเป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรย.

พอเราลงจากเรือน เดินไปทางไหน ก็มีมือยื่นสลอนมาจะช่วย จะให้ช่วย อะไร จะให้ช่วยอะไร, มีหน้ายื่นสลอนออกมาจะช่วย ให้ช่วยอะไร ให้ช่วยอะไร, นี่คือ ศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย. ลงไปกลางถนนหนทาง จะพบแต่คนยื่นหน้ายื่นมือเข้า มาช่วย จะให้ช่วยอะไร จะให้ช่วยอะไร เต็มไปทุกหนทุกแห่ง, อย่างนี้ก็ เป็นโลกพระ- ศรีอารยเมตไตรย ซึ่งเราช่วยกันสร้างขึ้นมาได้.

แต่แล้วมนุษย์เหลวไหลเอง จะไปโทษใคร ไม่สนใจ ไม่เข้าใจให้ถูกต้อง แล้วไม่ปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็ต้องยกไปไว้อีกหลายกัปป์หลายกัลป์ กว่าจะมีโลกพระศรี- อารยเมตไตรย กลายเป็นเรื่องเพ้อฝัน น่าสงสาร.

ฉะนั้น ขอให้เราถือศีลกันสักข้อหนึ่งว่า รักผู้อื่น, ทุกคนรักผู้อื่น. ทำงานให้สนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน มันก็ทำได้มาก, มันก็เหลือกินเหลือเก็บ แล้วมัน ก็ช่วยผู้อื่นได้. ดังนั้นทุกคนจึงมีอะไร ๆ ที่จะคอยช่วยผู้อื่นได้ ในโลกของ พระศรีอารยเมตไตรย.

ขอให้มองเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง แล้วช่วยกันสร้างโลกพระศรีอารยเมตไตรย ให้เกิดขึ้นมาให้เราทันเห็น ไม่ตายเปล่า, ได้เกิดทันศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย ใค้อยู่ในโลกของพระศรีอารยเมตไตรย หรือจะเรียกว่า ใค้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

โลกพระศรีอารยเมตไตรยอย่างนี้แหละ เป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรยอันแท้จริง ไม่ใช่อย่างทีพวกคอมมิวนิสต์เขาเอาไปอ้าง; นั้นไม่มีทางที่จะเป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรยได้, ไม่อาจจะสร้างขึ้นมาได้ ด้วยการบีบบังคับด้วยอาวุธ หรือด้วยอะไร; แต่มัน สร้างขึ้นมาได้ ด้วยความรักผู้อื่น ซึ่งเป็นหัวใจของพระศาสนาทุก ๆ ศาสนา.

นี่ก็เป็นหลักปฏิบัติข้อหนึ่งที่ว่า จะทำให้โลกพระศรีอารยเมตไตรยอยู่แค่ปลายจมูก. ใครจะเป็นคนทำได้ นั้นมันมีปัญหา; เมื่อมนุษย์มันหายโง่ขึ้นมา มนุษย์นี้แหละมันจะทำได้ ถ้าว่าสังคมมนุษย์มีการศึกษาศาสนาของตนๆ ให้เข้าถึงหัวใจ, แล้วชวนกันปฏิบัติหลักที่เป็นหัวใจของศาสนา เราก้จะมีโลกพระศรีอารยเมตไตรยขึ้นมาได้ โดยแน่นอน.

๔. ความดับไม่เหลือ.

ทีนี้ข้อปฏิบัติอีกอันหนึ่ง คือ ความดับไม่เหลือ. ฟังคู่คล้ายกับพูดเล่นไม่รับผิดชอบ คำว่า ดับไม่เหลือ, ดับไม่เหลือนั้นดับอะไร? คำว่า *ดับ* ในภาษาไทย หมายถึง *ดับลงแห่งความร้อน*, คำว่า *ดับ* นั้นต้องหมายถึงดับเย็นเสมอ, ไม่ใช่ว่าดับให้ร้อน มันมีแต่ดับให้เย็น ความร้อนดับมันก็เย็น. ทีนี้ *ดับไม่เหลือ* ก็คือดับความร้อน และเหตุแห่งความร้อน.

เหตุแห่งความร้อนก็คือกิเลส ความร้อนก็คือทุกข์, สรุปลงอยู่ที่ความยึดมั่น ถือมั่นว่ามีตัวตน ว่ามีของตน. เราก็ดับเหตุแห่งความร้อน คือกิเลส, และดับทุกข์ คือความทนทรมาน อันเนื่องมาจากกิเลส.

ดับไม่เหลือที่ตรงไหน? ดับที่ต้นเหตุ ก็คือดับที่ความรู้สึกว่า ตัวกู ว่า ของกู. อย่ามีความหลงเกิดขึ้นว่า ตัวกูหรือของกู ดับความเข้าใจผิดที่เป็นอุปาทาน ข้อนี้อย่างนี้เสีย มันก็ดับตัวกู ดับของกู, กิเลสไม่มีทางจะเกิดได้ มันก็พลอยดับไปด้วย, ความทุกข์ที่จะเกิดจากกิเลสทั้งหลาย ก็พลอยดับไปด้วย. นี้เรียกว่า ดับไม่เหลือ ก็คือ ดับสิ้นเชิง. ดับถึงต้นเหตุแห่งเหตุ เหตุแห่งเหตุ ลงไปตามลำดับ ก็ดับได้, ผลในปัจจุบันก็ดับได้, กระทบผลอันจะมีในอนาคต ก็ป้องกันไว้ได้ นี้เรียกว่า ดับไม่เหลือ.

มองเห็นชัดว่า การเวียนว่ายท่องเทียวไปในวัฏฏะนั้น เป็นความทุกข์ เป็นความร้อน; หยุด จบ ดับไม่เหลือ นั้นเป็นความสงบเย็น นี้เป็นเรื่องของหัวใจ ไม่ใช่เรื่องของร่างกาย. อย่าเกิดเป็นตัวกู ก็เรียกว่าไม่มีเกิด ก็ไม่มีวัฏฏสงสาร คือการเวียนว่ายแห่งตัวกู. จิตใจนี้ไม่มีความเวียนว่ายแห่งตัวกู มันก็เป็นการดับเย็นเป็นนิพพาน อยู่ในจิตใจนั้น; นี้เรียกว่าดับไม่เหลือ อย่างนี้เรียกว่าดับไม่เหลือ.

ขอให้พิจารณาจนรู้จัก จนเห็นแจ้ง แล้วชอบ หรือรัก หรือต้องการ ความดับไม่เหลือ, ชอบความดับไม่เหลือแห่งตัวกู; ไม่ใช่ฆ่าตัวตายแล้ว มันจะดับไม่เหลือ, นั่นมันเป็นเรื่องของคนบ้า, จะฆ่าตัวตายก็ครั้ง ๆ มันก็ไม่ใช่ดับไม่เหลือ ออก มันไม่ได้ดับออก. แต่ว่าถ้าดับตัวกู—ของกู ที่อยู่ในจิตใจเสีย นั่นแหละ จะเป็นการดับ และเป็นการดับไม่เหลือ.

ขอให้เรารู้จักว่า ความดับไม่เหลือ นั้นแหละ เป็นความเยือกเย็น, เป็นชีวิตเย็น เป็นนิพพาน.

คำว่า นิพพาน ก็แปลว่า ดับไม่เหลือ เหมือนกันแหละ; แต่ว่าดับแห่งกิเลส ซึ่งสรุปแล้วก็มาจาก ตัวกู—ของกู, ดับ ตัวกู—ของกู ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสแล้ว ไม่มีกิเลสแล้ว ก็เป็นดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ นี้เรียกว่านิพพาน. ฉะนั้นคำว่า ดับไม่เหลือ กับคำว่า นิพพาน นั้นเป็นคำพูดคำเดียวกัน. ผู้สมักรดับไม่เหลือ ก็คือผู้สมักรนิพพาน, ผู้สมักรเย็น ผู้สมักรที่จะเป็นชีวิตเย็น จะมีชีวิตเย็น, นี้ขอให้สนใจเป็นหลักปฏิบัติด้วยข้อหนึ่ง เรียกว่า ดับไม่เหลือ.

๕. นิพพานหาพบได้ในวัฏฏสงสาร.

ข้อต่อไป นิพพานนั้นหาพบได้ในวัฏฏสงสาร. ถ้าพูดกันก็เป็นเหตุให้ถูกคำมากมายเหมือนกัน จากพวกอภิธรรม ซึ่งเขาฟังไม่ถูก แล้วเขาก็ตำเรา โดยที่เราว่ายินดี. นิพพานหาพบได้ในวัฏฏสงสาร ใช้คำพุทธธรรมใดๆ ก็ว่า ที่ใดมีความทุกข์ที่นั่นแหละเราจะดับทุกข์, ที่ใดเป็นความทุกข์ ที่นั่นแหละเราจะดับทุกข์. *วัฏฏสงสาร* แปลว่า *วนเวียนแห่งความทุกข์*; โดยทั่วไปก็หมายถึง กิเลสแล้วกรรม ที่กระทำไปตามอำนาจของกิเลส, แล้วก็ผลกรรมที่เกิดขึ้นเพราะการกระทำ แล้วก็ไปมีกิเลสอีกอย่างนี้เรียกว่าวัฏฏสงสาร.

เราต้องดับกันที่นั่น ดับกันที่วงกลมนี้ ที่เรียกโดยอุปมาว่า หักเสียซึ่งวงล้อแห่งวัฏฏสงสาร, เราจึงดับวัฏฏสงสาร หักวัฏฏสงสาร ที่ตัววัฏฏสงสารนั่นเอง. พุคให้ธรรมคาสามัญหน้อยกว่า ดับทุกข์ที่ความทุกข์, ดับไฟที่ไฟ ถ้าจะไปดับไฟที่อื่น

มันก็คนบ้าเท่านั้นแหละ. ถ้าไฟแล้วไม่ดับที่ไฟ แล้วไปดับที่อื่น มันก็ไม่ใช้ดับไฟ; ฉะนั้นถ้าจะดับไฟ มันก็ต้องดับที่ไฟ, ถ้าจะดับทุกข์ มันก็ต้องดับที่ความทุกข์. ฉะนั้น ความทุกข์มันก็มีให้สำหรับดับ, และความดับทุกข์มันก็มีอยู่ที่ความทุกข์นั้น.

ฉะนั้นที่ไฟนั้นแหละ เราทำให้ดี มันจะมีการดับไฟ, ที่ความทุกข์ นั้นแหละเราทำให้ดี มันจะมีการดับทุกข์, ที่วิภูฏสงสาร นั้นแหละ เราทำให้ดีเกิด มันจะมีนิพพานคือการดับแห่งวิภูฏสงสาร. ฉะนั้น จึงพูดให้มันชัดเลยว่า นิพพาน หาพบได้ในวิภูฏสงสาร. ที่นี้ วิภูฏสงสาร ก็คือสิ่งที่มี มีอยู่จริงตลอดเวลาที่มีกิเลส : เวลาใดมีกิเลส ชีวิตนั้นก็เป็นวิภูฏสงสาร เวลาใดไม่มีกิเลส ชีวิตนั้นก็เป็นนิพพาน มีสภาพ แห่งนิพพาน. ฉะนั้น นิพพานก็เป็นสิ่งที่หาพบได้ในวิภูฏสงสาร ถ้าหากว่าเรารู้จักหา.

เอาเป็นว่า ให้ถือเป็นหลักปฏิบัติ ว่าจะต้องหาพบนิพพานได้ ใน วิภูฏสงสาร, ดับทุกข์โตที่ความทุกข์; เหมือนกับว่าเราเอาน้ำไปสาคให้ไฟมันดับ มันก็ดับอยู่ที่ไฟนั่นเอง. นี้เป็นหลักปฏิบัติ ที่เราได้สรุปเอามาจากหลักพระธรรมอัน ลึกซึ้ง ของสมเด็จพระบรมศาสดา ให้เป็นประโยชน์แก่เหล่าบรรดาสาวก.

พระพุทธเจ้าท่านทรงบัญญัติไว้ง่ายกว่านี้เสียอีก ว่าความทุกข์ก็คือ, เหตุให้ เกิดทุกข์ก็คือ, ความดับสนิทแห่งความทุกข์ก็คือ, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งความทุกข์ ก็คือ, มีอยู่ในร่างกายของคนเป็น ๆ; ในร่างกายของคนที่เป็น ๆ ยังไม่ตาย ในนั้นมีทั้ง ทุกข์, และเหตุให้เกิดทุกข์, และความดับสนิทแห่งความทุกข์, และทางให้ถึงความดับ สนิทแห่งความทุกข์, เพราะมันต้องปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนที่ยังไม่ตาย มันอยู่ที่เดียว กันอย่างนั้น. ทำไมต้องแยกเอานิพพานไปไว้ทิศทางหนึ่ง วิภูฏสงสารไปไว้อีกทิศทาง หนึ่ง ซึ่งตรงกันข้าม แล้วต่างฝ่ายต่างก็ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน; พุทธบริษัทบางพวกเขายึด ถืออย่างนี้ ต้องรออีกหลายกัปป์หลายกัลป์ หลายร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ กว่า

จะได้พบกับพระนิพพาน แล้วจะมีประโยชน์อะไรกับผู้ปฏิบัติที่นี่, มัน เป็น กาลโก เสียแล้ว; พุคเช่นนั้นมันเป็น กาลโก จำกัดเวลา ขึ้นอยู่กับเวลา เสียแล้ว; ที่ถูก มันต้องเป็น อกาลโก ไม่ขึ้นอยู่กับเวลา.

๖. อย่าต้องละอายแมว.

ข้อต่อไป เป็นคนอย่าให้ต้องละอายแมว. เกิดมาเป็นคนที่อย่าให้ ต้องละอายแมว. ที่นั่งอยู่ที่นี้ ถ้าใครยังต้องกินยานอนหลับ คนนั้นมันน่าละอายแมว; เพราะว่าแมวไม่ต้องกินยานอนหลับ มันกินนอนหลับได้. เกิดเป็นคนที่ อย่าให้ต้อง ละอายแมว อะไรนิกหนึ่งก็เป็นทุกข์, อะไรนิกหนึ่งก็ร้องไห้, อะไรนิกหนึ่งก็หัวเราะ กระโดดโลดเต้นอย่างน่าละอายแมว คือแมวมันไม่เป็นอย่างนั้น. ทุกบ้านดูเหมือนจะมีแมว กันทั้งนั้นแหละ แล้วคุณแมวให้ตี ๆ สิ เอาแมวเป็นครูกันบ้าง มีเพื่อน ๔ ขา มีอาจารย์ ๔ ขา อยู่ในบ้านในเรือนทั้งที่ แล้วไม่รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ คุณให้ตี อย่าให้มีอะไร ที่ต้องน่าละอายแมว.

แมวมันเป็นสัตว์ไตรัจฉาน สมองมันน้อย มันคิดอะไรไม่ได้ มันจึงยึดถือ ไม่เป็น มันเกิดความรู้สึกประเภทกิเลสได้ไม่มาก มันน้อยเกิน มันจึงไม่เป็นทุกข์; เรา จึงไม่เห็นแมวเป็นโรคประสาท เราจึงไม่เห็นแมวเป็นโรคจิต เหมือนกับที่ คนเป็นโรค จิต ไปอยู่ตามโรงพยาบาลโรคจิต นั้นมัน มากเหลือเกิน, แต่แมวมันไม่ต้องเป็น อย่างนั้น. เพราะฉะนั้น เราควรจะนึกถึงความเป็นมนุษย์ของเรา ศึกษาธรรมะสำหรับ ความเป็นมนุษย์ของเรา ให้ถูกต้อง แล้วเราก็จะไม่ต้องเป็นอะไรที่น่าละอายแมว.

ธรรมะ คือการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา; นิธรรมะคืออย่างนี้. ถ้าใครยังไม่ทราบ ควรจะทราบเสีย

ด้วยว่า ธรรมะนั้นคืออะไร; ถ้าจกก็จกให้ดูนะ ว่า ธรรมะ คือระบบการปฏิบัติ ที่ถูกต้อง แก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา, มัน เป็นระบบ การปฏิบัติ, ไม่ใช่เรียนเฉยๆ ไม่ใช่อ่านหนังสือเฉยๆ มันต้องเป็นระบบการปฏิบัติ.

ทำไมต้องใช้คำว่า “ระบบ” เพราะมันไม่ใช่สิ่งเดียว มันต้องปฏิบัติหลายๆ อย่าง อย่างกลมกลืนกัน จึงเรียกว่า ระบบของการปฏิบัติ ประพฤติกระทำ ที่ถูกต้อง สำหรับจะเป็นมนุษย์, และ ถูกต้องทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ ไม่ว่าเราจะอยู่ในวัย ทารก ในวัยเด็ก วัยรุ่น วัยหนุ่มวัยสาว วัยพ่อบ้านแม่เรือน วัยคนเฒ่าคนแก่ หรือ วัยไหนก็ตาม ในระดับไหนแห่งวิวัฒนาการก็ตาม, เรามีธรรมะที่ปฏิบัติถูกต้อง แก่ความเป็นมนุษย์ ในชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการนั้นๆ นี้คือธรรมะ.

ถ้าเรามีธรรมะอย่างนี้แล้ว แน่อน เราไม่ต้องละอายแมว, เป็นคนไม่ต้อง ละอายแมว, จะไม่เป็นอะไรๆ ชนิดที่ต้องละอายแมว. ธรรมะนั้นจะช่วย, ไม่ต้อง ปวดหัว ไม่ต้องกินยาแก้ปวดหัว ไม่ต้องกินยาช่วยให้นอนหลับ ไม่ต้องกินยาระงับ ประสาท ไม่ต้องกินยาอะไรทำนองนั้น ทั้งหมดทั้งสิ้น. นี้เรียกว่า เป็นคนทั้งที่อย่าให้ ต้องละอายแมว.

เมื่อไม่รู้สีก ก็ไม่กลัว เมื่อไม่กลัว ก็ไม่สนใจที่จะปฏิบัติ ก็ได้ละอายแมว อยู่ตลอดเวลา โดยไม่รู้สีกตัว, ช่วยฟังให้ตีว่า ได้ละอายแมวอยู่ตลอดเวลา โดยไม่รู้สีกตัว; อย่างนี้ไม่ไหวแล้ว ไม่เป็นพุทธบริษัทแล้ว เพราะว่าสู้แมวก็ไม่ได้เสียแล้ว แล้วจะเป็น พุทธบริษัทได้อย่างไรกัน.

๗. อยู่อย่างไม่ให้เกิดตัวกู – ของกู.

เอาละ, ที่นี้ก็เป็นเรื่องสำหรับภิกษุ ขอรักย์ เอามาอธิบายแทรกตรงนี้ สำหรับภิกษุที่จะ เป็นอยู่อย่างภิกษุ ที่จะปฏิบัติธรรมะได้ง่ายๆ ก็ต่อเมื่อเป็นอยู่อย่าง

ถูกต้อง ตามหลักเกณฑ์ของภิกษุ ก็คือว่า อยู่อย่างปิดหนทาง ไม่ให้เกิด ตัวกู—ของกู, มีความสันโดษมากขึ้น สมัยครออย่างต่ำที่สุด. พุทธสำหรับภิกษุ แต่ชาวบ้านก็ฟังได้ ชาวบ้านทั้งหลายลองฟังดูว่า ภิกษุเราจะมีภาระเป็นอยู่กันอย่างไร; โดยเฉพาะภิกษุที่นี้ ใช้คำว่า กินข้าวจานแมว อาน้ำในคู นอนในกุฏิอย่างเล้าหมู ฟังขุรร้องเพลง.

อาตมาได้ยินว่า กินนี่จะมีพักกันอยู่ที่นั่นหลาย ๆ คน ระหว่างที่พักอยู่ที่นั่นวันสองวันนี้ ลองอยู่อย่างนี้ดูบ้างสิ, ระหว่างที่พักอยู่ที่สวนโมกข์นี้ ลองเป็นอยู่ชนิดที่ว่า กินข้าวจานแมว อาน้ำในคู นอนในกุฏิอย่างเล้าหมู แล้วก็ฟังขุรร้องเพลง.

อย่ามาคิดที่จะกินให้พิเศษอะไร จานเดียวใส่อะไรที่พอจะกินได้ กินเพียงหล่อเลี้ยงชีวิต อย่าไปยึดถือว่ากินเนื้อหรือกินผัก; ถ้ายึดถือว่ากินเนื้อหรือกินผัก มันบ้าเท่ากันแหละ; ถ้ากินแต่เนื้อก็เป็นยักษ์ ถ้ากินแต่ผักก็เป็นค่าง, ค่างตามต้นไม้มันกินยอดไม้. กินเนื้อก็เป็นยักษ์ กินผักก็เป็นค่าง; เราไม่กินทั้งเนื้อและผัก กินแต่ธาตุตามธรรมชาติที่ควรกิน. อย่าไปบัญญัติว่าเนื้อว่าผัก อย่าไปหมายมั่นว่าเนื้อว่าผัก อะไรกินได้ก็กิน ที่ไม่ให้โทษ, ไม่มุ่งหมายให้อร่อย หรือไม่ให้อร่อย, ก็เรียกว่ากินข้าวจานแมว. จานเดียวใส่รวม ๆ กันลงไป แล้วก็กิน ไม่ต้องสวย ไม่ต้องงาม ไม่ต้องหอม ไม่ต้องอร่อย ไม่ต้องมีเกียรติ ไม่ต้องอะไร. การฉันข้าวในบาตรนั้นแหละคือ เรียกว่า ฉันข้าวจานแมว.

ที่นี้ อาน้ำในคู ก็ลงไปในลำธาร มันมีลักษณะเหมือนคู; เทียนนี้ไม่ได้เสียแล้ว ลำธารแห้งเสียแล้ว, ลำธารของเราแห้งเสียแล้ว ไม่มีน้ำแล้ว จะปฏิบัติ อาน้ำในคูเทียนนี้ไม่ได้. แต่ที่อยู่เป็นประจำนี้ อาน้ำในลำธาร เรียกว่า ต่ำที่สุดแล้ว ไม่ได้ใช้ห้องน้ำอันหรูหราดอก เรียกว่า อาน้ำในคู.

นอนกุฏิเล้าหมู ทำความสันนิษฐานว่าเหมือนกับเล้าหมู ไม่มีค่าอะไรมากกว่านั้น; เล้าหมูให้หมูนอน, เล้าคนให้คนนอน นอนกุฏิเล้าหมู ไม่ดีไม่วิเศษ ไม่สวยงาม ไม่สนุกสนานสะดวกสบายอะไรนัก.

แล้ว ฟังยุงร้องเพลง ข้อนั้นคงจะยาก เพราะว่าดูเหมือนมีอุปาทาน ยึดมั่น ถือมั่น เกล็ดคกกล้วยกันนัก พอมาถึงก็ถามหาผึ้งแล้ว ยังไม่ทันค่าที่. นี่มีจริงๆ อย่างนี้ เพราะว่ากล้วยมากเกินไป. นี้เรานึกถึงพระพุทธเจ้าสี พระพุทธเจ้าท่านไม่มี ผึ้ง, พระพุทธเจ้าท่านไม่รู้จักผึ้ง ท่านอยู่ได้กับยุงอย่างไร ก็ด้วยจิ๋ว หรือด้วยอะไรไปตามเรื่อง. ถ้ายุงมากก็ถือว่ามันมาร้องเพลงให้ฟัง, ยุงมาร้องเพลงให้ฟัง มันก็เป็นเพื่อนกัน จะกินเลือดบ้างก็ได้ไม่เป็นไร แล้วก็ชอบใจมาร้องเพลงให้ฟัง. ถ้าทำได้อย่างนี้ จิตใจนั้นเป็นพระ, ถ้าทำได้อย่างนี้ จิตใจนั้นเป็นพระ, ถ้าฟาคโเบ็งเข้าให้ ยุงตาย อย่างนี้มันเป็นยักษ์เป็นมารไปแล้ว ไม่เป็นพระแล้ว. นี้ขอให้ดูให้ดีๆ อย่าเกลียดมันนัก มันมาสอนให้เราเป็นพระนะ ถ้ายังมันมาตอมมาอะไรนี้ ต้อนรับให้ดีๆ มันมาสอนให้เราเป็นพระ มันมาฝึกให้เราเป็นพระ มันมาฝึกให้เราไม่เห็นแก่ตัว ให้เราบริจากระยะไรเพื่อผู้อื่นได้บ้าง.

นี่เราจึงมีระบอบปฏิบัติ สำหรับอยู่กับธรรมชาติ ให้รวดเร็วแก่การที่จะก้าวหน้าในทางจิตใจ, รวมเรียกว่า กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคูล นอนกุฏิเล้าหมู. ฟังยุงร้องเพลง เป็นการช่วยให้มนุษย์ปฏิบัติ ชนิดที่ไม่ต้องละอายแฉะ ถ้าใครไม่ถือหลักอย่างนี้ ก็มีส่วที่จะได้ละอายแฉะมากทีเดียว.

๘. มารไม่มีบารมีไม่แก่กล้า.

ข้อปฏิบัติต่อไปก็มีหลักว่า มารไม่มีบารมีไม่แก่กล้า, มารไม่มีบารมีไม่แก่กล้า.

คนโดยมากไม่ชอบมาร เกลียคมาร ไม่อยากจะให้มีมารมาขัดคอ คนอย่างนั้นแหละมันจะต้องเป็นคนโง่ เป็นคนไร้สมรรถภาพ. เราอยากจะพูดว่า ให้มารมาหลายๆ, ให้มารมาบ่อยๆ ให้มารมาหลายๆ, เราจะต่อสู้มาร เราจะชนะมาร แล้วเราจะเป็นคนมีสมรรถภาพ. ถ้ามารไม่มี มันก็ไม่มีความเก่ง หรือความสามารถอะไร บารมีทั้งหลายก็ก้าวหน้าไม่ได้ เพราะไม่มีการต่อสู้; แต่ถ้ามารมารบกววน หลายอย่างหลายทาง ทุกทิศทุกทาง มีการต่อสู้ เราก็ชนะมาร, เราก็ดีขึ้น เราก็สูงขึ้น.

คนโง่เขาเกลียดมาร, คนฉลาดเขาไม่เกลียดมาร เขาต้อนรับเอาเป็นคู่ต่อสู้บ้าง เอาเป็นครูบาอาจารย์บ้าง เขาเป็นผู้สอปลไต่บ้าง. ดังนั้นเขาจึงก้าวหน้าโดยเร็ว มีบารมีแก่กล้าโดยเร็ว เพราะ มารมาสอนมาสอนไต่ กระทั่งว่า มาซึ่งทางสวรรค์ให้ให้มันนอกถลันนอกทอน ให้มันรู้จักสร้างสมรรถภาพให้แก่ตน.

ถ้าว่าที่แท้แล้ว มารก็คือกิเลสนั้นแหละ มารที่แท้จริงควรจะระบุไปยังกิเลส มารอื่น ๆ เป็นของเด็กเล่นทั้งนั้น, มารที่แท้จริงคือกิเลส แล้วมีอยู่ข้างใน เกิดข้างใน. มารนี้เราจะต้องต้อนรับ ในฐานะเป็นบทเรียน, ถ้ามันได้เกิดขึ้นแล้ว เราจะต้อนรับเป็นบทเรียน สำหรับจะไม่ให้มาเกิดอีก ไม่ให้เกิดได้. ถ้าคนไม่รู้จักกิเลส คนนั้นก็โง่ตาย ไม่รู้จักกิเลสของตน คนนั้นโง่ตาย; ถ้าใครรู้จักกิเลส คนนั้นก็รู้ว่าจะต่อสู้กิเลสกันอย่างไร, จะต่อสู้กิเลสกันอย่างไร. ฉะนั้น เราต้องเผชิญหน้ากันกับมาร, มารยังมีมา ยิ่งทำให้บารมีแก่กล้า ยิ่งทำให้เราเจริญก้าวหน้า ในทางของพระธรรม.

ขอให้ยินดีเผชิญหน้ากับมาร อย่าขลาดขี้กลัว หลีกหนี แล้วอ่อนวอน ขอมารอย่ามีมา; นี้ทำให้เป็นคนอ่อนแอ เป็นคนไม่มีสมรรถภาพ. มารยังมีบารมี ยิ่งแก่กล้า ยิ่งก้าวหน้าในทางของธรรมะ. ถือหลักปฏิบัติว่า มาๆ ขึ้นชื่อมารแล้วก็มาๆ, กวักมือมาๆ มาต่อสู้กัน มาพัดเหวี่ยงกัน เอาชนะให้ได้ เพราะว่ามีเครื่องมือสำคัญ คือ ธรรมอาวุธ, อาวุธคือธรรมะ ใช้ธรรมะเป็นอาวุธ แล้วก็ฆ่ามารนั้นตาย.

๙. จิตให้ สบายกว่าจิตเอา.

กันว่าจิตให้ สบายกว่าจิตเอา นี้ต้องไปสังเกตเอาเองว่า เมื่อเราให้ของแก่ใคร เรามีจิตรู้สึกอย่างไร, แล้วเมื่อเราจะเอาของของผู้อื่น เรามีจิตรู้สึกอย่างไร, นี้ต้องเรียนจากภายใน เรียนจากของจริง โดยเฉพาะที่แล้ว ๆ มาแต่หนหลัง เมื่อเราให้ผู้อื่นนั้นเรารู้สึกอย่างไร, เมื่อเราเอาของผู้อื่นนั้นเรารู้สึกอย่างไร.

เดี๋ยวนี้เรายืนยันว่า จิตที่ให้นั้นสบายกว่าจิตที่เอา, จิตที่ให้ผู้อื่นนั้นเป็นสุขกว่าจิตที่จะเอาของผู้อื่น เพราะว่าจิตที่ให้นั้น มันทำลายกิเลส จิตจะเอาของผู้อื่นนั้น มันสะสมหมักหมมกิเลส; แล้วจิตไหนจะสบายกว่าจิตไหน ก็ลองกิกดูเอาเองก็แล้วกัน.

เดี๋ยวนี้วางเป็นหลักว่า จิตให้สบายกว่าจิตเอา ก็ลองไปให้คूसิ แล้วลองไปเอา ๆ เอา ๆ มันจะต่างกันอย่างไร จะรู้ได้เอง, ให้ผู้อื่นกิน อิ่มนานกว่ากินเอง; เรามีอะไรเรากินเอง เดียวก็ถ่ายอุจจาระออกมา ก็หมักกัน; แต่เราไม่กินเอง เราให้ผู้อื่น มันก็ไปอยู่ในความทรงจำในจิตใจ ทั้งของเราและของผู้อื่น บางที่เป็นเดือนเป็นปี ตลอดชีวิตก็ยังไม่หมักสิ้น. กินเองอิ่มนิดเดียว, ให้ผู้อื่นกินอิ่มตลอดกาล แล้วทั้ง ๒ คนเสียตัว นี้จึงเรียกว่า จิตให้สบายกว่าจิตเอา.

ถ้าไปฝึกฝนเรื่องนี้ให้มากขึ้น ๆ แล้วนั้นแหละเป็นเรื่องทำลายกิเลส โดยแท้จริงไปในตัว, เพียงแต่มานั่งหลับตาทำกรรมฐานนี้ บางที่จะไม่ได้อะไรก็ได้. แต่ถ้าฝึกกันอย่างนี้ ฝึกกันลงไปตรง ๆ อย่างนี้ มันได้แน่นอน ตามที่ว่ามาแล้วทุกอย่างนี้ ลองปฏิบัติดูเถอะ จะได้ผลเป็นการทำลายกิเลส ยิ่งกว่านั่งเห่อหลับตาทำกรรมฐานอย่างเขลา ๆ เห่อ ๆ ตาม ๆ กันไป ก็ว่ามันไม่ถูกต้อง. ถ้าทำอย่างถูกต้อง ทำกรรมฐานอย่าง

ถูกต้อง มันจะมองเห็นความจริงเหล่านี้, มองเห็นความจริงทุกอย่างที่กล่าวมานี้ แล้วก็เป็นการปฏิบัติตามนั้นอยู่ในตัว ถ้าอย่างนั้นมันก็ก้าวหน้า ดังนั้นเราปฏิบัติอย่างนั้นลงไปเสียเลย.

นี้เรียกว่า ระบบ หรือ หลักปฏิบัติ ที่ได้ค้นคว้าบัญญัติแต่งตั้งขึ้นมา ให้ศึกษาง่าย ให้ปฏิบัติง่าย ในลักษณะที่เรียกว่า ฟ้าสาธในระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ มีอีกแยะ ก็จะเล่าไปตามลำดับ เพราะจะต้องบันทึกกันทุกข้อ ที่ได้ทำให้มีขึ้น และใช้ปฏิบัติกันอยู่.

๑๐. ปลุกต้นไม้ ๔ ต้น.

ที่นี้ ปลุกต้นไม้ ๔ ต้น นี้จะเรียกว่า ปลุกต้นไม้กัน ๔ ต้น; ต้นแรกเรียกว่า กายพฤษชา, ที่ ๒ เรียกว่า จิตตพฤษชา, ที่ ๓ เรียกว่า โภธิพฤษชา ที่ ๔ เรียกว่า เมตเตยยพฤษชา. คำว่า พฤษชา นี้แปลว่า ต้นไม้ที่ปลูกได้ แล้วก็ เจริญออกงาม จนมีดอกมีผล นี้เรียกว่า พฤษชา.

กายพฤษชา ก็ปลูกเพื่อร่างกายมันเจริญ มีการประพฤติกปฏิบัติธรรมะที่ทำให้ร่างกายเจริญ ถูกต้องทางกาย, มีสุขภาพกายดี, นี้เรียกว่าเป็น กายพฤษชา. จงประพฤติกปฏิบัติขณิกที่มีร่างกายอันเจริญ, เจริญเพื่อเหมาะสมแก่การมีชีวิตปฏิบัติธรรมะ ไม่ใช่เจริญด้วยกิเลส, ร่างกายเจริญ คือผาสุกดี เหมาะสมสำหรับที่จะปฏิบัติธรรมะให้สูงขึ้น, อย่างนี้เรียกว่า ปลุกต้นไม้กายพฤษชา.

ต้นที่ ๒ เรียกว่า จิตตพฤษชา ต้นไม้คือจิต ทำให้จิตมีกำลัง ทำให้จิตมีสุขภาพดี มีกำลัง, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือทำสมาธิ. การทำสมาธิสมถกรรมฐาน

นั้นแหละ จะเป็นจิตตพฤกษา, เมื่อทำอยู่ๆ แล้ว จิตจะเจริญ จิตจะมีสมรรถภาพ ก็ว่องไวในหน้าที่ของจิต.

ความเป็นสมาธิ นั้น กำหนดได้ด้วยคุณธรรม ๓ ประการ ที่หนึ่งคือ ปริสุทฺธิ—จิตเกลี้ยงจากนิวรณ์รบกวน, สมาหิต—จิตตั้งมั่นเข้มแข็ง กมฺมุนิโย—จิตว่องไว ในการทำหน้าที่ของจิต.

ธรรมดาจิตของเราไม่เกลี้ยงคอก มันถูกรบกวนอยู่ด้วยนิวรณ์ ๕ อย่าง เป็นธรรมชาติเลย : เกี่ยวกับความรู้สึก ทางกามารมณ์ ทางเพศรบกวน, เกี่ยวกับความรู้สึก ทางความโกรธ พยาบาท อาฆาต ริษยา, เกี่ยวกับความรู้สึกชนิดที่ทำให้จิตหดเหี่ยว แฝงหลง ละเหยียละห้อย, เกี่ยวกับจิตฟุ้งซ่าน ฟุ้งไปชนิดที่เกินขอบเขต, แล้วเกี่ยวกับจิตที่มีดมัว ไม่แน่ใจในการมีชีวิต เรียกว่าวิจิกิจจา ไม่แน่ใจว่าอะไรจะเป็นที่พึงได้. ๕ อย่างนี้ไปสังเกตุ มันผลัดกันรบกวนอยู่เป็นประจำ ตามธรรมชาติของมนุษย์เรา. นี้เรียกว่าจิตมันไม่เกลี้ยง, จิตมันถูกรบกวน จิตมันก็เสื่อมกำลัง เสื่อมสุขภาพ และเสื่อมสมรรถภาพ.

นี้เราปลุกจิตตพฤกษา ปฏิบัติจิตตภาวนาในส่วนที่เป็นสมาธิ หรือสมณะ จิตนี้ก็เจริญองงาม มันก็มีกำลัง มีสมรรถภาพ เป็นจิตที่ ว่องไวในการศึกษานึก ในการศึกษา, ทุกอย่างแหละ ที่จะต้องทำงานเกี่ยวกับจิต, จิตนี้จะว่องไวในหน้าที่ของมัน, นี้จิตตพฤกษาเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ดันที่ ๓ โภธิพฤกษา เป็นตันไม้แห่งโพธิ คือสติปัญญา ต้องอบรมให้เกิดความรู้, พวกสติปัญญา นี้ได้แก่การปฏิบัติในระบบปัญญา หรือ วิปัสสนา. วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง, ปัญญา แปลว่า รู้ออบ รอบรู้; วิปัสสนา

แปลว่า เห็นแจ้ง, ครั้น ฝึกฝนในเรื่องของ สมาริได้แล้ว ก็ฝึกฝนในเรื่องของ ปัญญา หรือวิปัสสนา เรียกว่า ปลูกโพธิพุดกษา ให้ต้นไม้แห่งโพธิ คือสติปัญญา เจริญ งอกงาม.

วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง ภายหลังจากการดู; ถ้าเราฝึกจิตในทาง สมาริดีแล้ว มันก็เหมาะพร้อมที่จะดูและเห็น. ฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้เป็นหลักว่า เมื่อมีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง; ฉะนั้นทำจิตให้เหมาะ ให้ ถูกต้องตามธรรมชาติของสมาริหรือสมณะ แล้วมันจะเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง. เพราะว่าตามธรรมชาติของคนเรานั้น มันจะมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง กังอยู่ในจิตเสมอ, แล้วมันตอบไม่ได้ คือคำตอบมันไม่ออกมา. พอเราทำจิตให้เป็นสมาริอย่างถูกต้อง เท่านั้นแหละ คำตอบเหล่านั้นจะออกมา โดยไม่ต้องเจตนา, พออันนั้นก็จะเป็นอย่างไร มันก็ตอบออกมาได้, มันออกมาอย่างนี้. เมื่อตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ตามที่เป็นจริง; เพราะว่าจิตนี้มันมีคุณสมบัติถึงขนาดนั้น, เมื่อเราอบรมดีแล้ว มัน จะทำหน้าที่ของมันอย่างถูกต้อง ทั้งในส่วนสมาริ และทั้งในส่วนปัญญา.

โพธิพุดกษา ตอนที่ ๓ แม้จะเป็นฆราวาสก็ต้องปลูก, ไม่ใช่ว่าเป็นพระ เป็นนักบวช เป็นฤๅษีมุนีอยู่ในป่า พวกเดียวเท่านั้น, แม้เป็นฆราวาสอยู่ที่บ้าน ก็ต้อง ปลูกโพธิพุดกษา มีเวลาทำจิตให้สงบ ไคร่ครวญสิ่งทั้งหลายดูตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็น อย่างไร.

แม้อยู่ที่บ้าน มัน ก็เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ใต้เหมือนกัน, หรือ จะเรียกให้สั้นที่สุดก็เรียกว่า เห็นตถตา คือความเป็นเช่นนั้นเอง ของสิ่งทั้งปวง ใต้ เหมือนกัน, เป็นฆราวาสอยู่ที่บ้านนั้นแหละ ทำจิตให้เหมาะสมเถิด จะเห็นตถตา ความ เป็นเช่นนั้นเองของสิ่งทั้งปวงได้.

สิ่งทั้งปวงมีความเป็นเช่นนั้นเอง ประจำของมันทั้งนั้นแหละ ที่มันตรงกันหมดก็คือว่า ไม่ควรไปยึดถือ ไม่น่ายึดถือ. สิ่งทั้งปวงมีลักษณะไม่น่ายึดถือ ว่าเป็นตน หรือ เป็นของของตน; อย่าไปยึดถือให้มันเกิดกิเลส, อย่าไปยึดถือชั่วถือดี, อย่ายึดถือความดี ยึดถือความชั่ว ให้มันเกิดความทุกข์ คือไม่ยึดถืออะไร. นี่บัญญัติมีพอแล้ว มันจะไม่ยึดถืออะไรโดยความเป็นตัวตน ของตนมันก็สบายแหละ มันก็ไม่มี ความทุกข์; จะอยู่เป็นฆราวาส หรือจะอยู่เป็นบรรพชิต มันก็สบาย ไม่มี ความทุกข์, ไม่มี ความทุกข์โดยประการทั้งปวง ไม่เฉพาะเป็นโรคประสาท นั้นมันเล็กเกินไป, ถ้ามี ธรรมชาติถึงที่สุดแล้ว มันจะไม่เป็นโรคใดๆ. จิตมันเป็นปรกติแล้ว จะไม่เป็นโรค ใดๆ ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ.

ที่นี้ ต้นไม้สุดท้าย ที่ ๔ เรียกว่า เมตเตยยพฤกษา ต้นไม้ซึ่งเกือกกุลแก่ มิตรภาพ. เมตเตยยะ แปลว่า เป็นรากฐานของมิตรภาพ เกือกกุลแก่ มิตรภาพ. นี้ หมายความว่า เราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ เมื่อเราปลูกต้นไม้ ๓ ต้นแรกเสร็จแล้ว มัน เสร็จแล้วสำหรับอยู่คนเดียว ส่วนตัว; นี้มัน อยู่คนเดียวไม่ได้ มันต้องประพาศิสิ่ง ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่ออยู่กันได้ ถึงต้องปลูกต้นไม้ที่ ๔ คือ เมตเตยยพฤกษา : สร้างมิตรภาพอย่างมีรากฐานมั่นคง ลงไปในเพื่อนมนุษย์. อย่างที่พูดเมื่อตะกัณ ว่าจะ รักผู้อื่น ซึ่งกันและกัน, รักผู้อื่นจนว่า ไปที่ไหนก็มีแต่หน้าหรือมือ ที่ยื่นมาจะ ช่วยเหลือ เมตเตยยพฤกษามันเป็นอย่างนั้น.

ศึกษาในที่นี้ หมายถึงอบรมๆ อบรมๆ ให้มีจิตประกอบไปด้วยเมตตา มันจะเชื่อแน่ในความปลอดภัยของตัวเอง; ดังนั้นมันจึงหลับสนิท อานิสงส์ของ เมตตาข้อแรก ท่านว่ามันจะหลับสนิท เพราะมันไม่ระแวงภัยอะไรเลย, แล้วมันจะไม่ ผันร้าย เพราะอำนาจของเมตตา มันควบคุมไว้ ผันร้ายไม่ได้; อานิสงส์มากมาย คือ ไม่มีอะไรจะเบียดเบียน, แล้วจะอยู่อย่างจิตใจเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่ระแวงภัย.

เมื่อมีจิตใจอย่างนี้แล้ว คนเราก็สบายดี ทำการทำงานก็ได้ หรือว่าจะเจริญสมาธิวิปัสสนาต่อไปก็ได้ ถ้าจิตมันอยู่ในสภาพอย่างนี้, แม้เมตตาคือมิตรภาพ, ทั่วไปในหมู่มนุษย์ และแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน หรือสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง. เรามีความรัก มีความเอ็นดู มีความปรานี แก่สิ่งที่มีชีวิต, และถือว่า ทั้งหมดนั้นเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา ก็เลยไม่มีศัตรู, ชีวิตที่รู้สึกชนิดนี้มันสบาย มันไม่ระแวงภัย มันก็สงบ หรือเย็น.

นี่บอกให้ปลุกต้นไม้กันสัก ๔ ต้นเถิด, ท่านทั้งหลายทุกคน จงพยายามปลุกต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์สัก ๔ ต้นเถิด คือ กายพฤกษา ทำร่างกาย ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์, จิตตพฤกษา ทำจิตให้บริสุทธิ์บริบูรณ์, โภธิพฤกษา ทำสติปัญญาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์, เมตตาพฤกษา ทำมิตรภาพให้บริสุทธิ์บริบูรณ์.

ทำไมจะต้องพูดว่า บริสุทธิ์บริบูรณ์? มันจำเป็นที่จะต้องกำกับกันอยู่ด้วย คำ ๒ คำ : บริสุทธิ์ คือมัน ถูกต้อง, บริบูรณ์ คือมัน ครบถ้วน. ท่านต้องทำให้มันถูกต้องด้วย และให้มันครบถ้วนด้วย, ถูกต้องนึกเถียวไม่เพียงพอออก, มันต้องถูกต้องครบถ้วน. ฉะนั้น ทำอะไร ก็ขอให้มันถูกต้องและครบถ้วน เรามักจะไม่ครบถ้วน คือถ้าเลวกว่านั้นมันก็ไม่ถูกต้อง ถ้าทำทั้งไม่ถูกต้องและไม่ครบถ้วน มันก็ล้มละลายหมด; ถ้าทำถูกต้อง มันต้องทำเต็มที่ หรือครบถ้วนด้วย มันจึงจะสำเร็จประโยชน์.

นี่ให้ชีวิตของเราเหมือนกับปลุกต้นไม้ ๔ ต้น จะไม่เสียเวลาที่จำออกคุ้มค่าเวลาที่จำไว้ว่า กายพฤกษา จิตตพฤกษา โภธิพฤกษา เมตตาพฤกษา ดีกว่าไปเล่นบอน เล่นว่่าน เล่นโกศล ที่ชื่อมาแพงๆ ต้นละพันสองพัน ไม่มีประโยชน์อะไร

นี้ปลุกกันไม่ในจิตใจ ๔ ชั้นนี้สิ แล้วก็จะมีนิพพานอยู่ตลอดเวลา มีโลกของพระศรีอารยเมตไตรยอยู่แค่ปลายจมูก นี่เป็นอย่างนี้.

๑๑. ทำบุญสามแบบ.

ระบบปฏิบัติต่อไปก็คือ รู้จักการทำบุญ ๓ แบบ. พอพูดว่า ทำบุญ ๓ แบบ มีหลายคนคงนึกได้แล้วว่าแบบอะไรบ้าง เพราะเคยฟัง, แต่บางคนอาจจะยังไม่เคยฟัง ฉะนั้นขอให้ฟัง. ทำบุญ ๓ แบบ : ทำบุญเหมือนกับน้ำโคลน, ทำบุญเหมือนกับน้ำหอม, ทำบุญเหมือนกับน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์.

ทำบุญแบบน้ำโคลน มันคือทำบาปด้วย : ไปทอดผ้าป่า ไปกินเหล้ากันทั้งนั้นแหละ แล้วเรือล่มจมน้ำตายไม่รู้ที่หนกกี่ครั้ง ที่ว่าไปทอดผ้าป่า. บางทีไปหาความเพลิดเพลิน เอาผ้าป่าบังหน้า, นี่ทำบุญอย่างนี้มันเอาบาปมาปนด้วย. คุณจะมีอะไรสักหน่อยก็ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ฆ่าหมู ฆ่าควาย ฆ่าเหล่ามาเป็นลังๆเลย ทำบุญ ทำบุญอย่างนี้เรียกว่า ทำบุญเหมือนกับอาบน้ำโคลน.

ที่นี้ ทำบุญเหมือนกับอาบน้ำหอม คือมันดีเกินไป แพงเกินไป ดีเกินไปของคนที่ทำบุญอย่างมากๆ หวังจะเอาสวรรค์, ทำบุญเพื่อแลกเอาสวรรค์, เป็นผู้กำกับใครเกินควร ทำบุญอย่างดีสักบาทหนึ่ง จะเอาวิมานหลังหนึ่ง, ทำบุญบาทเดียว เอาวิมานหลังหนึ่ง. บางคนเขาว่า ตักบาตรช้อนเดียวเอาวิมานหลังหนึ่งเลย นี่มันดีเกินไป เหมือนกับอาบน้ำหอม.

สู้ทำบุญชนิดที่เหมือนกับอาบน้ำสะอาดไม่ได้ ไม่อาบน้ำโคลน ไม่อาบน้ำหอม ไม่อาบน้ำแข็งหอมอะไร อาบน้ำที่สะอาด หรือจะว่าสบู่ด้วยก็ได้; เพราะมันช่วย

ให้สะอาด มันก็สะอาด. ทำบุญอย่างนี้ จะเป็นบุญที่จะส่งเสริมให้เกิด มรรค ผล นิพพาน. บุญที่เป็นบันไดแห่งนิพพาน คือบุญที่ทำเหมือนกับว่า อาบน้ำสะอาด. อย่าอาบน้ำโคลน อย่าถึงกับต้องอาบน้ำหอม, อาบน้ำสะอาด, น้ำหอมมันไม่ใช่สะอาด, มันลอกให้เราเข้าใจว่าสะอาด, น้ำหอมมันก็สกรปรกไปตามแบบของน้ำหอม. ฉะนั้น น้ำสะอาดไม่มีอะไรดีกว่า นี่ทำบุญขอให้ขึ้นไปเพื่อล้างบาป.

คำว่า บุญ โดยแท้จริงของเขานั้น เขาแปลว่า *ล้างบาป*, ศัพท์นี้ *รากศัพท์* แปลว่า *ล้างบาป*; แต่จะแปลว่า สบายใจ พอใจ อิ่มใจ พองขึ้นแห่งใจ นี้ก็ได้เหมือนกัน คือความสุข. บุญในฐานะที่เป็นเหตุ ย่อมล้างบาป, บุญในฐานะที่เป็นผล ย่อมทำให้เกิดความสุขใจ เขามาต่อกันเข้าสิ ล้างบาป แล้วสุขใจ นั่นแหละคือบุญ.

เดี๋ยวนี้เขาทำบุญเพิ่มบาป, ทำบุญเพิ่มบาป พังยากไหม? ทว่า จะทำบุญแต่แล้วมันกลายเป็นเพิ่มบาป ซึ่งมีอยู่โดยมาก; เพราะว่าเขาเป็นคนเมานบุญ บำบุญ, คนที่บำบุญ และเมานบุญ นี้จะทำบุญในลักษณะเพิ่มบาปทั้งนั้น.

เราจะชำระสะสางให้ดี ต่อไปนี้อย่าให้มีเลย อย่าให้ทำบุญแบบเพิ่มบาป หรืออย่าให้ทำบุญแบบเมานบุญ; แต่ให้ทำบุญแบบที่มีหุตาสว่างไสวแจ่มแจ้ง รู้จักปล่อยวาง จึงจะเรียกว่าล้างบาป อย่ายึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดให้เกิดกิเลส นั่นแหละเรียกว่าล้างบาป, ทำบุญที่แท้จริงต้องเป็นการล้างบาปเสมอ.

ทำบุญให้ทาน ส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นเรื่องของทานให้ทาน สำหรับชาวบ้าน, เราจงให้ทานชนิดที่เป็นการล้างบาป คือความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ความยึดถือไว้ว่าเป็น ตัวกู—ของกู; ถ้าจะทำบุญล้างบาปให้สะอาดจริงๆ แล้ว ให้เป็นการทำบุญที่ล้างตัวกูออกไป.

ตัวกู นี้ไม่ใช่ตัวคนอื่นแท้จริงอะไร ตัวกูนี้เป็นความรู้สึกนึกใจโง่ ๆ เซลา ๆ เกิดขึ้นแก่จิต สำคัญมันหมายความว่า ตัวกู แต่มันสำคัญมันหมายด้วยจิตทั้งหมดเพราะอวิชชา มันจึงเหมือนกับว่ามีตัวตน มีตัวกู ความรู้สึกเลวร้ายอันนี้แห่งจิตนี้ ต้องล้างออกไปเสีย ด้วยการทำบุญ ก็จะมีบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ตัวกู—ของกู เรียกว่า ให้ทาน ตัวกู—ของกู ออกไปเสีย. ให้ทานตัวตน ให้ทานตัวกู ให้ตัวกู เป็นทาน เทียบจะตกใจว่า ให้ตัวกู เป็นทาน จะฆ่าแกงตัวกูไปทำบุญต่อกับใคร ให้ตัวกูเป็นทาน ไม่ได้หมายความว่า อย่างนั้น, หมายความว่า ที่เรียกว่า ตัวกู ๆ กฤษฎูทางนั้น อย่าให้มันมี.

ให้ตัวกูเป็นทาน ฟังเข้าใจยาก ถ้าฟังผิดก็ทำไม่ได้คอก เพราะว่ามันรักตัวกู ใคร ๆ ก็รักตัวกู ให้ตัวกูไม่ได้ ไม่ยอมให้ แต่แล้วเอาตัวกูไว้ สำหรับเป็นทิ้งอกงามแห่งกิเลสราคะ โทสะ โมหะ อย่างนี้ไม่ไหว ฉะนั้นให้ตัวกูออกไปเสีย ไม่เห็นแก่ตัว แล้วมันก็ไม่เกิดราคะ โทสะ โมหะ.

อาตมาขอแสดงความยินดีไว้ในที่นี้ด้วย ได้ยินว่าหลายคนมาจากกรุงเทพฯ มีคนมาเล่าให้ฟังว่า ที่กรุงเทพฯ คนขับรถแท็กซี่บางคน เขามีคำพูดเรื่องบุญกุศลทาน หรือให้ทานตัวกู ประหลาดอย่างยิ่ง คนที่มีความรู้ขนาดขับรถแท็กซี่ รู้จักพูดว่า ให้ทานตัวกู ให้ทานตัวกูออกไปเสีย แสดงว่าคำพูดของเราไม่เป็นหมัน พวกคนขับรถแท็กซี่ก็รู้จักฟัง จำเอาไปพูด. ที่นี้คนที่ไม่ใช่ขับรถแท็กซี่จะพูดเป็นไหม ?

ให้ทานตัวกูออกไปเสีย คือขจัดความเห็นแก่ตัวออกไปเสีย กำจัดความเห็นแก่ตัวออกไปเสีย นั่นแหละคือให้ทานตัวกู มันจะเป็นนิพพานโดยเร็วเลย เพราะว่ามันล้างอย่างยิ่ง มันล้างบาปอย่างยิ่ง บาปคือ ตัวกู—ของกู ถูกล้างออกไป มันก็เป็นนิพพานแหละ แต่ว่าพูดแล้วมันน่ากลัว ว่าให้ทานตัวกู กล้าย ๆ กับว่าตัวกูจะต้องตาย ไม่ใช่อย่างนั้น. เพราะว่ามันมีเหมือนกัน การให้ทานชีวิตมันมีเหมือนกัน เป็นชาตก.

ว่าพระโพธิสัตว์เกิดเป็นกระต่าย ก็กระโจนเข้าไปในกองไฟ ให้ก้นเขากินเนื้อที่สุกแล้ว นี่เรียกว่าให้ทานตัวกู ให้ทานชีวิตเหมือนกัน. แล้วโพธิสัตว์เป็นฤๅษีมองเห็นจากที่สูงว่าแม่เสือนั้นมันแก่ชราแล้ว แล้วก็มันหิว จนจะกินลูกของมันเองอยู่แล้ว พระโพธิสัตว์ที่เป็นฤๅษีก็กระโจนลงไป ให้แม่เสือนั้นกินตัวเอง แทนที่จะไปกินลูกของมัน.

อย่างนี้เป็นเรื่องให้วัตถุทานภายนอก ก็ยังไม่ได้เท่ากับว่า ให้ทานตัวกู ภายใน, กำจัดกิเลสที่เป็นอัสมิมานะ อัตถวาทุปาทานว่าตัวกู—ของกูในภายใน นั้นยังดีกว่า. เราไม่ต้องไปกระโดดให้เสือกินอะไรที่ไหน แต่ขอให้กำจัดความเห็นแก่ตัว ตัวกู—ของกูนี้ออกไปๆ ก็เรียกว่า ให้ทานตัวกูที่แท้จริง, แล้วตัวกูมันก็ไม่มี. จิตนี้มันก็เกลี้ยง เป็นจิตหลุดพ้น เป็นจิตที่ลุดถึงวิสังขาร ไม่มีอะไรปรุงแต่งได้อีกต่อไป : นั่นแหละนิพพานอยู่ที่นั่น. จิตนี้มันขึ้นถึงระดับที่ไม่มี ตัวกู—ของกู ปรุงเป็นกิเลสไม่ได้อีกต่อไป. นี่การให้ทาน ตัวกู—ของกู ออกไปเสียจากจิตใจ มันมีประโยชน์อย่างนี้.

๑๒. อย่าให้ขี้มบาลตีหัว.

คำพูดอีกคำหนึ่ง เป็นระบบปฏิบัติ คือว่าสรุประบบปฏิบัติ ว่าจะทำอะไรๆ ก็อย่าให้ขี้มบาลตีหัว พูดคำหยาบคายว่า อย่าให้ขี้มบาลตีกระบาล. ทำอะไรๆ อย่าให้พวกขี้มบาลเขาตีกระบาลเขา คือทำอะไรอย่างโง่เขลา แล้วจะถูกขี้มบาลลงโทษ.

คนนี้ทำอะไรอย่างโง่เขลา ที่เป็นมากๆ ที่เป็นได้ง่ายๆ ก็คือว่า ใช้เงินไม่คุ้มค่า ใช้ชีวิตไม่คุ้มค่า. ทุนหรือเกิมพันเรามีเป็นชีวิต เราต้องใช้ชีวิตหรือเกิมพันนี้ให้คุ้มค่า ที่มันมีชีวิตขึ้นมา, หรือถ้าพวกกันทางวัตถุ เราก็ต้องใช้เงินให้คุ้มค่า; คุณมา

ทัศนจักรได้ผลไม่คุ้มค่าของเงินที่เสียไป ยมบาลตีกระบาล. ใครก็เหมือนกันแหละ ทำบุญ ทำทานอะไรแล้วได้ผลไม่คุ้มค่า ยมบาลตีกระบาล จะสร้างนั่นสร้างนี่ สร้างบุญกุศล แล้วมันไม่ได้ผลคุ้มค่า ก็ยมบาลตีกระบาล คือทำอะไรไม่ถูกต้อง แล้ว ใจเขลา ได้ผล ไม่คุ้มค่า ก็เรียกว่า ยมบาลเขาลงโทษให้, จะเป็นผู้ทำเองก็ถูกต้อง, จะเป็นผู้จัดให้ผู้อื่นได้ รับผลไม่คุ้มค่า ก็ต้องเรียกว่าถูกต้อง. เราทำเอง รับผิดชอบเอง แล้วได้รับผลไม่คุ้มค่า ก็ถูกยมบาลตี, นี่เราจัดให้ผู้อื่นทำ ไปทอดผ้าป่า ไปทอดกฐิน ไปทอดอะไรก็ตาม แล้วได้ผลไม่คุ้มค่าก็ถูกยมบาลตี. นี่ทำอะไรอย่าให้ถูกยมบาลตีกระบาล.

แต่ถ้าทำอะไรทำให้ดี ให้ยมบาลยกลูกสาวให้. นี่เป็นคำเปรียบ แล้วก็พูด สำหรับเพศชาย ไม่ได้ยินข่าวที่ไหนดว่ายมบาลมีลูกสาว; แต่เราจะพูดให้เป็นอุปมาว่า ให้เป็นที่พอใจของยมบาล ถ้าเขามีลูกสาว เขาก็จะยกลูกสาวให้ เพราะเขาพอใจ แทนที่จะตีกระบาล กลับจะยกลูกสาวให้. ฉะนั้น ขอให้เราทำอะไร อย่าให้มันเป็นไปในทางที่จะถูกยมบาลตีกระบาล, แต่ให้ยมบาลยกลูกสาวให้ ยกลูกชายให้, แล้วแต่จะพูด. พูดเป็นอุปมา หมายความว่า ให้เป็นที่พอใจของยมบาล.

คำว่า ยมบาล นี้ เขาถือว่าเป็นชื่อ หรือ เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายแห่งความยุติธรรม, ยมบาลนั้นเป็นเทพเจ้าแห่งความยุติธรรม. ฉะนั้นเราทำอะไร ก็ขอให้เป็นไปในลักษณะที่ว่า ยมบาลเขาพอใจ แล้วเขาก็ให้รางวัล.

ทุกคน เมื่อทำอะไร เล็ก ใหญ่ สูง ต่ำ อะไรก็ตาม ที่บ้านที่เรือนก็ตาม ระวังนะ ต้องตั้งสติเสียก่อนเสมอ ว่าที่จะทำอะไรในคราวนี้ จะจ่ายเงินไปเพื่ออะไร, จะทำอะไร เพื่ออะไร, ให้มันสรุปเสียก่อนว่า นิยมบาลเขาจะตีกระบาล หรือว่ายมบาลเขาจะยกลูกสาวให้ นั่นแหละดี, คือ มีสติสัมปชัญญะอย่างยิ่งต่อระบบธรรมะ คือ ความถูกต้อง หรือความยุติธรรม.

อาตมาก็พูดอยู่เสมอเรื่องนี้ว่า อุตส่าห์มาจากกรุงเทพฯ เสียเวลา เสียเงิน เสียแรง เสียอะไร มาที่สวนโมกข์; ถ้ามาแล้ว ไม่ได้รับผลคัมภีร์ค่า ก็จะถูกยมบาลตีกระบาล ทั้งนั้น สวนโมกข์ช่วยไม่ได้. คุณต้องรับผิดชอบตัวเอง ต้องทำอะไรชนิดที่ ได้รับผลคัมภีร์ค่ากลับไป. นี่ระวังให้ดี ที่มาเที่ยวสวนโมกข์ ต้องให้ได้รับประโยชน์คัมภีร์ค่า อย่างมาเหลวไหลเพื่อเจ้อ อะไรจะมีประโยชน์ก็รับสนใจ รับผิดชอบ รับผิดชอบ รับกันคว่า ให้คัมภีร์ค่าที่มาสวนโมกข์, นี่เป็นระบบปฏิบัติอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่จะต้องระวัง.

๑๓. ขอทานก็เป็นเศรษฐีได้.

ขอทานก็เป็นเศรษฐีได้ อธิบายว่าแต่พวกเรา ที่ไม่ใช่ขอทานเลย แม้แต่ขอทานก็เป็นเศรษฐีได้ แล้วทำไมคนอย่างเราๆ จะเป็นไม่ได้ ดังนั้น มัน ต้องรู้ความหมายของคำว่า เศรษฐี.

เศรษฐี คำนี้แปลว่า *มีความประเสริฐที่สุด* ตามหลักของศีลธรรม, *ประเสริฐที่สุดตรงที่ว่า เขาทำงานสนุก แล้วเป็นสุขเมื่อทำงาน*, เขาก็ได้ผลงานมาก เขาก็กินใช้ เก็บ แต่พอดี เหลือเอาไปช่วยผู้อื่น. ทำงานมาก ได้ผลมาก กิน เก็บ แต่พอดี มีเหลือไปช่วยผู้อื่น นั่นแหละคือเศรษฐี; แม้ว่าสถานะในทางสังคมของเขาเวลานี้เป็นคนดึกสามล้อ แจวเรือจ้าง เขาก็ทำได้, แม้ว่าเขาเป็นคุณขอทาน เขาก็ยังทำได้. เขาขอทานด้วยทั้งออกตั้งใจ รวบรวมรายได้มาเป็นความสุขส่วนตัวแล้ว ไม่กินหมด ไม่ใช่หมด หรือไม่เก็บทั้งหมด มีเหลือไว้ช่วยเหลือคนอื่นได้ ขอทานคนนั้นก็ยังมีลักษณะแห่งเศรษฐี

เศรษฐีโดยสมบูรณ์ เขาก็เป็นคนร่ำรวย มีข้าทาสบริวารมาก, แล้วทั้งหมดนั้นเขารักกัน เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย. เขาทำงานด้วยกันอย่างสนุกสนาน เป็นสุขเมื่อทำการงาน เขาก็ได้ผลงานมาก แล้วเขาได้รับความสุขเสียแล้ว. เขาไม่ต้องเอาเงินไปทำอบายมุข แสวงหากามารมณ์ที่ไหนอีก เงินก็ไม่ต้องใช้, จะกินใช้แต่พอดี อย่างอื่นก็ใช้ได้ เก็บแต่พอดีแล้ว ก็มีเหลือไปตั้งโรงงาน. เศรษฐีเขาตั้งโรงงาน เพื่อช่วยเหลือคนที่ขาดแคลน คนที่มีกรรม ช่วยตัวเองไม่ได้ เป็นคนพิการ, เป็นคนที่สังคมต้องเลี้ยงดู เศรษฐีเขารับเลี้ยง ฉะนั้นเศรษฐีเขาตั้งโรงงาน.

ที่นี้เราว่า คนกรรมกรแจวเรือจ้าง ทำอย่างนั้นก็ได้ มันทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน มันก็ได้เงิน แล้วมันเป็นสุขเสียแล้วเมื่อทำงาน, ไม่ต้องเอาเงินไปซื้อเหล้ากิน ไม่ต้องไปเล่นมั่ว ไม่ต้องทำอบายมุขใดๆ ก็มีเงินเหลือจนช่วยผู้อื่นได้ กรรมกรคนนั้นก็เศรษฐี.

เศรษฐีตามหลักของพระพุทธศาสนา มันเป็นอย่างนี้ แปลว่ามันประเสริฐ ประเสริฐทั้งโดยทางสติปัญญา, ประเสริฐทั้งโดยทางจิตใจ, ประเสริฐทั้งโดยการกระทำโดยทางวัตถุ, อะไรมันก็ประเสริฐไปหมด, นี้เรียกว่า ขอทานก็เป็นเศรษฐีได้. เมื่อขอทานก็เป็นเศรษฐีได้ แล้วทำไมคนอย่างเราๆ จะเป็นไม่ได้? ขอให้ทำงานให้สนุก; เพราะงานนั้นเป็นธรรมะ, ธรรมะคือหน้าที่ของมนุษย์ ที่จะต้องทำ, การงานเป็นหน้าที่ของมนุษย์ เป็นธรรมะ; เราได้ปฏิบัติธรรม เราก็สนุก เราพอใจ ก็เป็นสุขในการทำงานนั้น ไม่ต้องเอาเงินไปเที่ยวอบายมุข.

เดี๋ยวนี้ทั้งหญิงทั้งชายนิยมไปเที่ยวอบายมุข ไปในท่ากลับ ไปอะไรต่างๆ นั้น เป็นเรื่องของกิเลสอวิชชาทั้งนั้น เงินมันก็ไม่พอใช้ มันก็ต้องคอร์ปชั่น ต้องโกง, ไม่มีที่คอร์ปชั่น มันก็ต้องจับปล้น เหมือนกับพวกอันธพาลกลางถนนทั้งหลาย; เพราะ

ถือหลักข้อนี้ ไม่ทำงานให้สนุก แล้วมันไม่เป็นสุขเมื่อทำงาน เพราะกิดไม่เป็น, ไม่รู้ว่านี่คือธรรมะ. ทำหน้าที่ของมนุษย์นี่คือธรรมะ แล้วก็สุข, สุขใจยกมือไหว้ตัวเองได้ ไม่ต้องไปกินเหล้า ไม่ต้องไปเที่ยวสถานเริงรมณ์ที่ไหนอีก เงินมันก็เหลือ.

นี่เรียกว่าอุบายหรือหนทาง ที่จะเป็นเศรษฐี มันมีอยู่แล้วอย่างนี้ ขอให้ทุกคนได้เป็นเศรษฐี กันทุกคน, ทั้งคนเป็นเศรษฐีกันให้ไต่ทุกคน โดยถือหลักว่าทำงานสนุก, ไม่ใช่ไปสนุกอบายมุขที่ไหน ทำงานนั้นแหละสนุก แล้วเป็นสุขในเมื่อทำงาน ไม่ต้องใช้เงินไปซื้อหาความสุขที่ไหนอีก. ถ้าเอาเงินไปซื้อแล้ว ความสุขนั้นหลอกลวงทั้งนั้น, ความสุขที่ได้มาโดยเอาเงินซื้อนั้น เป็นความสุขหลอกลวงทั้งนั้น, มันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น, ถ้าเป็น ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน. นี่ช่วยจำไว้ด้วย เพราะว่าพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า นิพพานนั้นให้เปล่า นิพพานสูงสุด สิ่งสูงสุดนั้นให้เปล่าไม่กิดศตางค์; ถ้านิพพานแท้จริงแล้ว จะต้องได้เปล่าๆ ไม่ต้องเสียศตางค์.

ขอให้ถือหลักอย่างนี้ไว้เถอะว่า ที่เราจะไปซื้อความสุขแล้ว มันก็จะซื้อให้กิเลสทั้งนั้นแหละ, ที่จะเสียศตางค์ซื้อหา เป็นความเพลิดเพลิดเท่านั้น ไม่ใช่ความสุข.

เราได้มีหลักปฏิบัติที่เป็นเศรษฐี มีเศรษฐกิจที่ที่สุด ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน กิน เก็บ พอดี เหลือใช้ก็ช่วยผู้อื่น.

การช่วยผู้อื่นนั้นแหละ เป็นของเราโดยแท้จริง อย่างนี้คนแก่ๆ เขาพูดกันมานานแล้ว; การให้ทานไปแก่ผู้อื่น นั้นแหละ จะเป็นของเราโดยแท้จริง; แต่บางคนก็ว่านี่พูดหลอกให้เขาทำบุญไว้อ. อาตมาก็ไม่ค่อยกล้าพูดออก ว่าที่ให้ทานกันนั้นเป็นของเราอันแท้จริง เคียวจะหาว่าหลอกให้ทำบุญ. แต่ขอให้ดีเถอะว่า ที่ให้ทาน

ไปแล้วนั้น มันไปเป็นของยังยืน; ถ้ากินเองเที่ยวก็ถ่ายเป็นอุจจาระหมดแหละ. ที่ให้ทานไปแล้ว มันไปอยู่ในสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ในจิตใจของคนเหล่านั้น ไม่รู้จักสิ้นจักหมด; นี่เรียกว่าเป็นของยังยืน ให้ผู้อื่นให้ทานออกไป นั้นกลายเป็นของยังยืน ถ้ากินเองใช้เอง เที่ยวก็หมดแหละ.

นี่เรียกว่า เป็นเศรษฐีได้ โดยวิธีอย่างนี้ เป็นคนประเสริฐที่สุดได้ เพราะการกระทำอย่างนี้; แม้เป็นชาวบ้าน แม้เป็นชาวนา แม้เป็นชาวสวน แม้เป็นกรรมกรถีบสามล้อ แจวเรือจ้าง ล้างท่อถนน ได้ทั้งนั้นเลย ถ้าเขาสามารถทำให้เป็นสุขในการทำงาน เพราะว่าเขาปรับปรุงจิตใจของเขาอย่างถูกต้อง. ถ้าปรับปรุงจิตใจไว้ไม่ถูกต้อง มันไม่เป็นอย่างนี้ มันจะเบื่อระอา เมื่อทำงานแล้วก็เหมือนกับคนรอกแหละ; แต่ถ้าเขาปรับจิตใจให้ถูกต้องแล้ว เมื่อทำงานนั้นแหละ เขาจะรู้สึกเหมือนขึ้นสวรรค์, เหนือจะเย็นเหมือนกับอาบน้ำมนต์ ฉะนั้น ถ้าคนมันมีธรรมะในจิตใจ ทำงานออกเหนือ เหนือจะเย็นเหมือนกับน้ำมนต์ เหมือนกับรดน้ำมนต์. แล้วนี่น้ำมนต์ที่จริง, จริงกว่าที่ไปรดตามวัดนั่นวัดนี้ ที่นั่นที่นี้ นั่นน้ำมนต์เก๊ น้ำมนต์ที่แท้จริง คือเหนือที่ออกมาเมื่อเราได้กระทำความดี.

ที่นั่นคนมันไม่มีธรรมะอย่างนี้ เหนือมันก็ร้อน, เหนือมันก็ไม่เย็นเป็นน้ำมนต์ เหนือมันเป็นน้ำร้อน เป็นน้ำนรกอะไร; มันก็ว่า ไม่เอาแล้วทำงานนี้ มีเหนือ เราไปขโมยดีกว่า, เราไปขโมยดีกว่า ที่จะมาทำงานให้เหนือมันออกมา นี่เหนือเป็นของร้อน สำหรับผู้ไม่มีธรรมะ, แล้วเหนือก็เป็นของเย็นสำหรับผู้ที่มีธรรมะ.

นี่เราเป็นเศรษฐีได้ด้วยกันทุกคน เพราะว่าสนุกในการทำงาน กิน—เก็บพอดี เหลือช่วยผู้อื่น เป็นของที่ไม่รู้จักหมดสิ้น. เศรษฐีเสียอีก บางคนไม่เป็นเศรษฐีเลย.

๑๔. แต่งงานกับสุญญตา.

แต่งงานกับสุญญตา นี่มันคล้ายกันกับว่า เป็นสุขเมื่อทำงาน. เรามีคำพูดอีกประโยคหนึ่ง เป็นการปฏิบัติธรรมะอีกระบบหนึ่ง ว่าแต่งงานกับสุญญตา แต่งงานคือการสมรส ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสัตว์ป่ดุษนทั้งหลาย ล้วนแต่อยากแต่งงานทั้งนั้น แล้วเขาก็แต่งงานกับเพศตรงกันข้าม. แต่เราบอกให้แต่งงานกับสุญญตา เป็นความว่างที่ไม่มีเพศ, ไม่เป็นหญิง ไม่เป็นชาย ไม่ต้องเป็นทาสของความรู้สึกทางเพศ ไม่เป็นทาสของความรู้สึกทางเพศ.

สุญญตา ความว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากตัวตน ขอให้จิตใจมันพอใจ อยู่กับความว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากตัวตน ก็คือแต่งงานกับนิพพาน, แต่งงานกับพระนิพพาน สมรสกับนิพพาน ก็สมรสเป็นอันเดียวกันกับนิพพาน ก็อรสที่เย็น ปราศจากความร้อนแห่งกิเลส ไม่มี ความทุกข์; อย่างนี้เรียกว่าสมรสกับสุญญตา ความว่างก็ได้, สมรสกับนิพพาน ก็ความเย็นก็ได้, ใครไปถึงนั้นได้ ก็คือถึงจุดสูงสุดที่มนุษย์จะไปถึงได้.

เราปฏิบัติถึงขนาดนี้ ถึงกับว่าแต่งงานกับสุญญตา, แต่งงานกับนิพพาน มันไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่านั้นแล้ว เพราะมันได้เข้าเป็นอันเดียวกันกับนิพพาน เข้าเป็นอันเดียวกันกับสุญญตา สิ่งสูงสุด.

ในศาสนาอื่นเขาพูดว่า เข้าเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า ได้ไปอยู่ในสวรรค์ของพระเจ้า ได้ไปอยู่กับพระเจ้า อย่างนี้จะมีพุทธทุกศาสนาที่มีพระเจ้า, ส่วนพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าอย่างอื่น ไม่ใช่มีพระเจ้าอย่างนั้น และเขาเป็นว่า เมื่อได้เข้าถึงนิพพาน อยู่กับนิพพานนั้น มีความหมายสูงสุด เหมือนกับที่ศาสนาอื่นเขาแต่งงาน

กับพระเจ้า อยู่กับพระเจ้า, มีรสเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า เคี้ยวนี้เรามีรสเป็นอันเดียวกันกับนิพพาน.

นิพพาน เป็นสิ่งที่เข้าใจยาก แต่เข้าใจได้โดยคำนวณว่า เมื่อไม่มีกิเลสแล้ว ก็เป็นนิพพาน เป็นความเย็น เพราะไม่มีความร้อน.

พุทธศาสนาเรามีพระเจ้า คือกฎของธรรมชาติ; เราเป็นพุทธบริษัท อย่าพูดว่าไม่มีพระเจ้า. เรามีพระเจ้า คือมีกฎของธรรมชาติ มีธรรมชาติเป็นสิ่งสูงสุด ควบคุมอยู่ในที่ทั้งปวง, อย่าทำอะไร ๆ ให้ผิดกฎของธรรมชาติ ผืนกฎของธรรมชาติ แล้วจะถูกลงโทษ ให้ทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง. เรามีกฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้า เราอย่าทำให้ผิดกฎของธรรมชาติ คือพระเจ้า. อย่าทำอะไรให้ผิด หรือทรยศขบถต่อพระเจ้า คือกฎของธรรมชาติ เรียกว่าทำผิดจากที่ควรจะทำ แล้วพระเจ้า คือกฎของธรรมชาติ ก็จะลงโทษ. เหมือนข้าราชการ ใครเป็นข้าราชการ เมื่อใช้เงินหลวงผิดประเภทต้องถูกลงโทษ ไล่ออกบ้าง หรือปรับบ้าง เขาใช้เงินผิดประเภท รัฐบาลผู้มีอำนาจเขาลงโทษ. เคี้ยวนี้เรา ใช้ชีวิตของเราเหมือนคนใช้เงินผิดประเภท ธรรมชาติจะลงโทษ.

ยกตัวอย่างเหมือนว่า มนุษย์ธรรมดาสามัญนี้ หลงไหลในกามารมณ์ มนุษย์ธรรมดาสามัญ หลงไหลในกามารมณ์ นั้น เรียกว่า ทำผิดต่อกฎของธรรมชาติ หรือพระเจ้า. เขาต้องการให้มนุษย์มีอวัยวะสืบพันธุ์ สำหรับทำการสืบพันธุ์ ไม่ให้ใช้อวัยวะนั้นเพื่อกามารมณ์, ไม่ต้องการ. แต่เคี้ยวนี้มนุษย์เขาใช้อวัยวะเพื่อการสืบพันธุ์นี้ ไปเพื่อกามารมณ์ มันก็ต้องถูกลงโทษ และใช้อย่างเลวเสียด้วย เอาไปซื้อไปขาย ให้ยืมให้เช่า อย่างนี้มันก็ยิ่งผิดใหญ่, เขาไม่ได้สร้างมาเพื่อความเป็นอย่างนั้น. เหมือนอย่างว่ามุกนี้ ธรรมชาติมันสร้างมาให้หายใจ แต่มนุษย์เอาไปใช้เป็นเครื่องकुฝุ่น เป็น

เครื่องศูตฝุ่นตามหน้าคนอื่น อย่างนี้ เรียกว่ามันใช้ผิดธรรมชาติ เพราะฉะนั้นมันต้องถูกลงโทษอย่างสาสม.

อะไร ๆ หลายอย่าง ก็ ใช้ผิดความประสงค์ของธรรมชาติ : ทา หู จมูก ล้น กาย ใจ นี้ เขาให้ใช้เพื่อการศึกษา ให้รู้จักความดับทุกข์ ก็เอาไปใช้เพื่อกามารมณ์, ทา หู จมูก ล้น กาย ใจ เอาไปใช้เพื่อกามารมณ์, ไม่ใช่เพื่อการศึกษาเพื่อการดับทุกข์.

นี่มันขบถ มันทรยศ ต่อพระเจ้า คือกฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นเจ้าของอันแท้จริง เขาใช้ผิดประเภท; เพราะฉะนั้นเขาต้องถูกลงโทษ ไล่ให้ไปอยู่ในนรก คนทำผิดขนาดนี้ไล่ให้ไปอยู่ในนรก เหมือนกับคนใช้เงินหลวงผิดประเภท ถูกไล่ออก.

เอาละ, เป็นอันว่าเราจะต้องระวัง อย่าใช้ชีวิตนี้ ให้ผิดจากความประสงค์ของสิ่งสูงสุด คือพระเจ้าหรือกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็จะไม่ปัญหาเลย.

....

เดี๋ยวนี้ธรรมชาติไม่อำนวยให้พูดแล้ว ฝนกำลังมา ต้องหยุดแล้ว มันต้องหยุดแล้ว พูดอีกไม่ได้แล้ว. อาตมาก็ขอยุติการบรรยายครั้งนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้ท่านทั้งหลายจดจำเอาไป สำหรับประพฤติปฏิบัติ.

ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวคบทพระธรรม เป็นคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะ สืบต่อไปในกาลบัดนี้.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๖ —

๗ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์. (ต่อ)

[เรื่องต่างๆที่มีความหมายลึก.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบุชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ สืบต่อไป.

เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า เป็นการบรรยายถึง สิ่งที่เราได้ทำให้มีขึ้นมา ให้
เป็นที่ทราบกันทั่วไป หรือให้มีการปฏิบัติถูกต้อง ตัดลัด เรียกว่า ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปี
ที่มีสวนโมกข์ มีจำนวนมากมายหลายสิบเรื่องด้วยกัน แล้วก็ได้อาจจัดเป็นหมวด
เป็นหมู่ บรรยายมาทีละหมวดทีละหมู่อย่างในครั้งที่แล้วมา ก็คือหมวดหลักปฏิบัติที่
แนะนำขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นการตัดลัดอย่างยิ่ง หรือว่าที่เป็นการมั่นคง ถูกต้องแน่นแฟ้น
อย่างยิ่ง อย่างนี้เป็นต้น.

ส่วนในวันนี้ จะไต่กล่าวถึงเรื่องต่างๆ ที่มีความหมายลึก, มีความหมายลึกแต่ใช้กันอยู่ในความหมายตื้น ไม่สำเร็จประโยชน์ และบางทีก็ไม่จริงด้วย เพราะความหมายลึกนั้น จริงหรือถูกต้อง. ถ้าบางคำมีความจริงลึก หรือเรื่องบางเรื่อง มีความหมายลึก แต่เอามาพูดกันอย่างธรรมดาๆ อย่างนี้ก็มียุ่่มากเรื่องด้วยกัน จึงประมวลมาเป็นหมวด ที่จะตั้งศึกษาหมวดหนึ่ง เรียกว่าหมวดที่มีความหมายลึก, ถ้าเป็นการสาธ ฟ้าสาธก็คือเรารู้เรื่องที่มีความหมายลึก ให้ถึงที่สุด ก็จะไม่ต้องลึกลงอีกต่อไป.

ความหมายของคำนั้นลึก แต่เราเอามาถือกันอย่างผิวเผิน ตื้นเขินเต็มที แต่เรื่องอย่างนี้บางทีมันก็ต้องให้อภัย ก็ว่าจะต้องเก็บไว้ทั้งอย่างตื้นและอย่างลึก เพราะว่ามีคนจำพวกหนึ่ง ไม่อาจจะถือเอาความหมายลึกได้ ก็ต้องถือเอาอย่างความหมายตื้น, มันก็ดีกว่าที่จะไม่ถือเอาเสียเลย แม้จะไม่สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด ก็ยังดีกว่าที่จะไม่มีอะไร เป็นเครื่องหมาย สำหรับยึดถือเอาเสียเลย. ถ้าถือเอาความหมายที่ลึกถึงที่สุดได้ ก็เป็นการดี.

๑. คำว่า พุทธะ.

ในหมวดนี้ คำแรกที่จะพูดถึง ก็คือคำว่า พุทธะ นั้นเอง. คำว่า พุทธะ ซึ่งแปลว่า พระพุทธเจ้า เราถือเอาความหมายให้ครบถ้วนและถึงที่สุด ว่าเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน.

ตัวหนังสือ พุทธะ นี้แปลว่า รู้ก็ได้, แปลว่า ตื่นนอน ก็ได้, และแปลว่า เบิกบาน ก็ได้; แต่เราไม่ค่อยคำนึงถึง ในความหมายที่ว่าเป็นผู้ตื่นจากหลับ หรือว่า เป็นผู้เบิกบาน, จึงเอามาตักเตือนกันให้รู้ว่า ขอให้ถือเอาความหมายของคำว่า พุทธะ นั้นให้ครบถ้วนทั้ง ๓ ความหมายเถิด :

ความหมายที่ ๑. เป็นผู้รู้สิ่งที่ควรรู้ สิ่งที่ควรรู้นั้นคือสิ่งที่จับทุกซ์ได้ นอกนั้นไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องรู้ หรือควรรู้ ในบรรดาสิ่งที่จับทุกซ์ได้ พระพุทธเจ้าท่าน ทรงทราบหมด ไม่มีเหลือ. การทรงทราบของพระองค์นั้น กว้างไกลไปจนถึงกับบอก ให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วย ธรรมาคาความรู้มักจะรู้กันแต่ตัวผู้หนึ่งผู้เดียว ท่านรู้ถึงกับสามารถ สอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ด้วย นี่คือนเป็นผู้รู้ที่แท้จริง.

ความหมายที่ ๒. เป็นผู้ตื่น ตื่นจากหลับ, *การหลับด้วยกิเลส* เรียกว่า *กิเลสนิทร*, *กิเลสนิทร* แปลว่า *ความหลับด้วยอำนาจของกิเลส หรือหลับด้วยอำนาจของอวิชชา*, นี้นั้นเป็นภาษาธรรม เป็นภาษาฝ่ายนามธรรม ฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาน. ธรรมาคำว่าหลับ ก็คือหลับตามธรรมคา ที่คนนอนหลับกรนพิๆ อย่างนี้มันก็คือหลับ แต่เป็นการหลับธรรมคา.

ความตื่นของพระพุทธเจ้านั้น ตื่นจากหลับ คือกิเลส หมายความว่า ลืมตาเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ที่ไม่มีอะไร ๆ จะมาหลอกให้ หลงไหลได้ เรียกว่าเป็นผู้ตื่น. เรื่องตื่นนอนตามธรรมคาไม่ต้องพูดถึง เพราะใคร ๆ ก็ ตื่นได้ไม่ต้องเป็นถึงพระพุทธเจ้า, แต่ถ้าตื่นจากหลับคือกิเลสนี้ ต้องถึงพระพุทธเจ้าหรือ ถึงความเป็นพระอรหันต์. ความตื่นของพระพุทธเจ้านั้น ก็อย่างเดียวกันอีก ไม่ใช่ตื่นแต่ พระองค์เองเท่านั้น, แต่ยังปลุกคนอื่นให้ตื่นด้วย จึงเป็นทั้งผู้ตื่น และผู้ทำคนอื่น ให้ตื่น นี่ก็ความตื่นของพระพุทธเจ้า.

ความหมายที่ ๓ ความเบิกบาน เมื่อตื่นแล้ว มันก็ไม่งัวเงีย รู้แจ้งสิ่ง ทั้งปวงตามที่เป็นจริงแล้ว ก็เบิกบานอยู่ด้วยสติปัญญาขั้น; นี้เรียกว่าเบิกบาน เหมือนดอกไม้บาน แล้วก็ไม้อ่านแต่ผู้เดียว สามารถทำให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่น เบิกบาน ด้วยได้ จึงเป็นทั้งผู้เบิกบาน และผู้ทำผู้อื่นให้เบิกบาน ดังนี้.

ความหมายอย่างนี้ เรียกว่าครบถ้วนตามความหมายของคำว่า พุทธะ สำหรับพระพุทเจ้า; เราถือเอากันแต่เพียงความหมายว่า เป็นผู้รู้ บางคนก็ไม่สนใจ เรื่องความหมายเสียเลย, เรียกว่าพระพุทเจ้าเป็นที่เคารพ เป็นสิ่งที่เราต้องเคารพ แล้วก็เคารพ แล้วก็พอแล้ว. ไม่ได้สนใจว่า พระพุทเจ้านั้นท่านเป็นอย่างไร. เราจึงให้ คำแปลสำหรับศึกษา สำหรับสวดร้องท่องบ่น สำหรับนักกคพิจารณา ว่าพุทธะต้อง แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เสมอไป ทั้งนี้.

นี้เรียกว่ามันดีขึ้นกว่าแต่ก่อน เรียกว่า ฟ้าสว่าง ก็หมายความว่า มันดีขึ้น ในทางสว่างไสว.

๒. ประสูติ ตรัสรู้ นิพพาน.

ที่นี้คำต่อไป ที่จะให้สนใจในความหมายอันลึก ก็คือคำว่า ประสูติ ตรัสรู้ และนิพพาน. ตามปรกติแต่ก่อนก็ถือกันว่า ประสูติ ก็คือคลอดจากท้องมารดา. ตรัสรู้ ก็คือตรัสรู้ที่โกณฑนโพธิ์, นิพพาน ก็คือการดับขันธ์ อย่างที่เรียกกันว่า ดับขันธ์หรือ ทาย ที่ได้ตื่นไม่สาละ เป็นคนละแห่ง : อันหนึ่งที่สวนลุมพินี, อันหนึ่งที่พุทธคยา, อันหนึ่งที่กุสินารา อย่างนี้เป็นต้น, แล้วก็ไกลกันหลายปี. ประสูติแล้วกว่าจะตรัสรู้ก็ ทั้ง ๓๕ ปี ตรัสรู้แล้วกว่าจะนิพพานก็ถึง ๔๕ ปี ไกลกันอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เราบอกได้ว่า อย่างนั้นมันเป็นภาษาคน ภาษาวัตถุ ภาษาเนื้อหนัง เหาว่างกายเนื้อหนังเป็นหลักเกณฑ์. โดยเนื้อแท้ในภาษาธรรมะ อันลึกซึ้งนั้น เหตุ- การณ์ทั้ง ๓ นี้เป็นสิ่งที่สิ่งเดียวกัน ถ้าจะพูดว่า มีในคราวเดียวกัน ยังน้อยไป พูดว่า เป็นสิ่งที่เดียวกันเสียเลยจะดีกว่า.

คำว่า ประสูติ นั้นเป็นการประสูติของพระพุทธรเจ้า, ไม่ใช่ประสูติของกุมารสิทธัตถะ, ไม่ใช่ประสูติของสิทธัตถะกุมารซึ่งมีที่สวนลุมพินี, เป็นการประสูติของพระพุทธรเจ้า เป็นการอุบัติบังเกิดแห่งพระพุทธรเจ้า. เราถามตัวเองว่า พระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นเมื่อไร? ก็ต้องตอบว่า พระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นเมื่อท่านตรัสรู้.

ที่นี้มาถึง การตรัสรู้คืออะไร? คือการรู้แจ้งสิ่งทั้งปวง ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้าขึ้นมา, นี้ทำให้เกิดเป็นพระพุทธรเจ้าขึ้นมา. ฉะนั้นการประสูติของพระพุทธรเจ้า ก็คือการตรัสรู้ที่ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้า ก็เลยเป็นสิ่งเดียวกัน.

ที่นี้มาถึงคำว่า นิพพาน แปลว่า ดับไปแห่งกิเลส ดับไปแห่งความร้อน. พระพุทธรเจ้าบรรลุนิพพานตั้งแต่เมื่อไร? ก็ตอบได้ว่า เมื่อสิ้นกิเลสอาสวะ. เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้านั้นเอง ท่านได้บรรลุนิพพาน คือความดับไปแห่งกิเลส และความทุกข์ และความร้อนทั้งปวง, แล้วท่านก็ได้เสวยรสของนิพพานนั้น เป็นเวลานานต่อไปอีกตั้ง ๔๕ ปี. ไม่ใช่ว่านิพพาน แล้วก็ตาย, แล้วก็จะได้อะไรกันจากนิพพาน. นี้เป็นคำพูดที่ผิด. ท่านนิพพานแท้จริง นิพพานถึงที่สุดแล้ว เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้านั้นเอง, แล้วก็อยู่เสวยกำไรในการบรรลุนิพพานมาถึงอีก ๔๕ ปี กว่าร่างกายจะตาย. ตอนหลังนั้นมันเป็นเพียงการดับของร่างกาย, ไม่ใช่การนิพพานของพระอรหันต์. นิพพานของพระอรหันต์ นั้นไม่ต้องตาย ร่างกายไม่ต้องตาย; แต่ว่ากิเลสตาย, ความทุกข์ตาย, หรือว่า ตัวกู— ของกูมันตาย. นี้เรียกว่า ตายแห่งกิเลส ดับแห่งกิเลส มีในขณะที่ตรัสรู้นั้น.

ดังนั้นสิ่งทั้ง ๓ นี้ จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่ใช่ว่า ๓ สิ่งมีพร้อมกัน : แต่ถ้าใครจะพูดให้เป็น ๓ สิ่งมีพร้อมกัน ก็ได้เหมือนกันแหละ, แต่ไม่ลึกซึ้งเท่ากับว่ามันเป็นสิ่งเดียวกัน. การตรัสรู้ นั้นแหละเป็นการเกิดแห่งพระพุทธรเจ้า การตรัสรู้นั้น-

แหละ ก็คือการดับไปแห่งไฟกิเลสและไฟทุกข์ จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่ใช่ของ ๓ สิ่งมีในขณะเดียวกัน.

อย่างนี้เราเรียกว่า เป็นถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้ง คำว่า ประสุมติ คำว่า ตริสฐิติ คำว่า นิพพาน เป็นสิ่งเดียวกัน ประโยคที่มีความหมายลึกซึ้ง มีอยู่อย่างนี้.

๓. คำว่าโพธิสัตว์.

เอ้า. ที่นี้ก็มาถึงคำว่า โพธิสัตว์. เราได้เคยฟังนิทานชาดกมาตั้งแต่ยังเป็น เด็ก ๆ โน่น, ชาดกทุกเรื่อง ต้องมีพระเอกเป็นตัวโพธิสัตว์ตัวหนึ่งเสมอ. เด็ก ๆ ก็ถือว่า โพธิสัตว์คือสัตว์ที่ฉลาด ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในกาลข้างหน้า, โพธิสัตว์ตามแบบนั้นจึง มีความหมายว่า ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในกาลข้างหน้า ก็กับบ่ก็กลบก็ไต่ ขอให้ในกาลข้างหน้านาน ๆ ไว้ก็แล้วกัน, อย่างนี้เป็นความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไป จนสงวนไว้แต่สำหรับสัตว์ผู้หนึ่ง สัตว์ผู้อื่นใช้ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้เรามาพิจารณาดูกันเสียใหม่ว่า คำว่า โพธิสัตว์ นั้นคืออะไรกันแน่. ได้พูดกันหลายครั้งหลายหนแล้วว่า โพธิสัตว์นั้นคือสัตว์ที่กำลังปลุกค้นโพธิ, พุทเป็น ภาษารธรรมคาสามัญที่สุกว่า สัตว์ที่กำลังปลุกค้นโพธิ หรือจะพูดให้ไพเราะ สักหน่อย ก็แล้วแต่ว่าจะพูดว่าอย่างไรดี; สัตว์ที่กำลังบ่มโพธิ, กำลังพอกพูนโพธิ, จะพูด อย่างไม่ ๆ มันก็ไม่พ้นไปจากความหมายธรรมคาสา ๆ ที่ว่ากำลังปลุกค้นโพธิ.

ต้นโพธิ์นั้นก็คือโพธิพฤกษ์, เป็นต้นไม้แห่งโพธิ; โพธิ คือความรู้ ชนิก ที่จะทำให้ลายกิเลสได้, ผู้ที่ปลุกค้นโพธิ ก็คือผู้ที่เพิ่มความรู้ อยู่เป็นประจำ เติมความรู้ลงไป

ในชีวิต, เกมธรรมะลงไปในชีวิตของตนอยู่เป็นประจำ, ต้นโพธิ์ในหัวใจของคนคนนั้นก็เจริญงอกงาม จนกว่าวันหนึ่งจะถึงที่สุด ของความเป็นต้นโพธิ์. เราเอากันแต่ต้นโพธิ์เล็กๆ ก็แล้วกัน, อย่าเอาให้ใหญ่โตเหมือนกับบุคคลสูงสุด เช่นพระพุทธเจ้าเลย; เมื่อกล่าวเช่นนี้แล้ว ก็แปลว่าทุกคนสามารถที่จะเป็นโพธิสัตว์ได้ด้วยกันทั้งนั้น.

พูดให้ชัด ก็พูดว่า ทุกคนกำลังปลุกต้นโพธิ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น การที่อุทิศสำหมาฟัง มาศึกษา มากันคว่ำ อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นส่วนแห่งการปลุกต้นโพธิ์ด้วยเหมือนกัน ต้นโพธิ์มันงามขึ้นวันละนิดๆ เหมือนกับที่เรามาฟังเทศน์ฟังบรรยาย ได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นทีละนิดๆ ซึ่งมีอาการแห่งการเจริญเติบโตของต้นโพธิ์ ด้วยเหตุนี้แหละ เราถึงพูดว่า เราทั้งหลายที่กำลังเป็นโพธิสัตว์ คือเป็นผู้ที่กำลังปลุกต้นโพธิ์.

ทำไมจึงกล้าเอ่ยอ้างสิทธิมากถึงขนาดนี้ จะเป็นการจ้องทองอวดดีไปเสียแล้วกระมัง, ข้อนี้จะ ว่าอย่างไรก็ได้, จะคำว่ากันอย่างไรก็ได้, แต่ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาตักนิทหนึ่งว่า ถือเอาความหมายอันลึก ความหมายอันแท้จริงของการกระทำแล้วเอาความหมายของการกระทำนั้นมาใช้ มันจะใช้ได้แก่ใคร ก็ใช้แก่คนนั้น.

ที่จริงแล้ว คำว่า โพธิสัตว์ นี้ก็มีความหมายต่างๆ กันอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฝ่ายลัทธิมหายาน เขาใช้ความหมายอย่างอื่น, ไม่ใช่ใช้ความหมายอย่างที่พวกเราใช้กันอยู่ ว่าผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า. เขาหมายถึงผู้ที่ช่วยผู้อื่น และช่วยเป็นคนสุดท้าย, ถ้าว่ายังมีคนที่มีความทุกข์เหลืออยู่ในโลก แม้แต่สักคนเดียว, พระโพธิสัตว์ก็ไม่ยอมตรัสรู้ หรือบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า.

ดังนั้นคำว่า โพธิสัตว์ในลัทธินี้ ก็หมายถึงผู้ที่ระออยู่สำหรับจะช่วยมนุษย์เป็นคนสุดท้าย ไกลกันลึกลับกับโพธิสัตว์ในความหมายที่เราพูดว่า ผู้ที่จะเป็นพระ-

พุทธเจ้า บำเพ็ญบารมีปลุกตื่นโพธิ์อยู่. นั่นเขาสามารถที่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แต่เขาไม่เป็น ไม่ยอมเป็น ไม่สมัครเป็น, จนกว่าจะได้ช่วยมนุษย์คนสุดท้ายเสียก่อน.

แต่ฟังก์ดูแล้วก็เป็นเรื่องที่น่าหัว ว่าจะมีมนุษย์คนสุดท้ายได้อย่างไร เพราะมันเกิดมาเรื่อย. เราเอากันแต่เพียงว่า เราปลุกตื่นโพธิ์กันก็แล้วกัน จนกว่าเมื่อไรตื่นโพธิ์ของเรา จะใหญ่โตพอที่จะบีตกันไฟกิเลสและไฟทุกข์ได้ ก็พอใจ. ขอแต่ทำให้ตื่นโพธิ์นี้มันโตขึ้นทุกวัน ๆ วันละนิด ๆ, อย่าให้เข้าใจผิด กลับโง่งงไปหลงไหลเป็นมิจฉาทิฏฐิไปเสียอีก. นี่เรียกว่าปลุกตื่นโพธิ์ไม่ถูก ปลุกจนตื่นโพธิ์ตาย. ถ้าว่าทำถูกต้อง มันก็จะเจริญ ๆ จนกระทั่งรู้ว่าไม่มีความทุกข์, รู้สึกว่าตัวเองไม่มีความทุกข์.

คำว่า โพธิ์ หรือ โพธิ แปลว่า ความรู้ คือความรู้เรื่องการดับทุกข์, สรุปรู้อยู่ในข้อที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น, สิ่งทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสุญญตา, หรือที่ศึกษานั้นก็จะพูดว่า เป็น ตถตา เป็น ตถาตา. สิ่งทั้งปวงเป็นตถาตา เป็นเช่นนั้น โดยความเป็นตัวของมันเอง; เราอย่าไปยึดถือยึดแย้งเอามาเป็นของเราเลย เป็นตัวเราเลย. ความรู้ หรือ โพธิ์ที่ถึงที่สุด ก็คือรู้ว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอย่างนั้นเอง, แล้วก็ *ไม่ไปหมายมั่นในสิ่งใด, ไม่ยึดถือสิ่งใด ก็ไม่มีความทุกข์ ก็อยู่อย่างไม่มีความทุกข์ มีความเยือกเย็นเป็นนิพพาน.*

นี่คือเรื่องปลุกตื่นโพธิ์ ซึ่งทุกคนควรจะทำตนเป็นผู้ปลุกตื่นโพธิ์; เพราะ *ว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า โลกุตตรธรรม เป็นสมบัติที่เรามอบให้ แก่คนทุกคน* *แก่บรรณะทุกวรรณะ, หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งก็เรียกว่า ทุกคนเป็นชาวนา* *พระพุทธเจ้าท่านประกาศพระองค์เป็นชาวนา, ผู้ปฏิบัติตามท่านเหมือนท่าน ก็ล้วนแต่เป็นชาวนา,* *แล้วท่านชนิดที่ได้ผลเป็นอมตะ.*

สทุธา พีชํ ตโป วุจฺจิ
 หิริ อีสํ มโน โขตฺตํ
 กายกฺขโต วจฺจฺกฺขโต
 สจฺจํ กโรมิ นิตฺถานํ
 วิริยํ เม ชฺรุโธรยหํ
 กจฺจติ อนิวตฺตนตํ
 เอวเมสา กสิ กญฺจธา
 เอตํ กสิ กสิตฺวาน

ปญฺญา เม ชุคนฺจกฺลํ
 สติ เม ผาลปจฺจํ
 อหาเร อุทฺธเร ยโต
 โสโรจฺจํ เม ปโปจฺจํ
 โยคกฺขเมธาธาหนํ
 ชตฺถ กนฺตฺวา น โสจติ
 สา โหติ อมตปฺผลา
 สพฺพทฺถุขา ปมฺจฺจติ.

— นานี้ใจแล้วอย่างนี้ ก็มีผลเป็นอมตะ ขอให้ทำนานี้ไถนานี้เรื่อยๆ ไป แล้วก็ออกผล
 มาเป็นอมตะ เป็นข้าวเปลือกอมตะ ทุกคนเป็นได้.

นี่ก็เรียกว่าทุกคนเป็นชวานอมตะก็ได้ ก็คือทุกคนเป็นโพธิสัตว์ได้นั้น
 เอง. อย่าซีซลาด หรือว่าอย่าแก้ตัว ไม่อยากจะทำแล้วก็จะแก้ตัว ว่าโอ๊ยมันไม่ใช่
 สำหรับเรา มันสูงเกินไปสำหรับเรา, เราไม่อาจเอื้อม. อย่างนี้ก็ไม่ได้ถูก เพราะว่า ถ้า
 ไม่อย่างนั้น มันก็จะไม่ได้อะไรจากพระพุทธศาสนา ซึ่งต้องการให้ทุกคนก้าวหน้า เจริญ
 ยิ่งๆขึ้นไปในทางจิตใจ, โดยสมมติเรียกว่าปลุกต้นโพธิ์ ก็ได้, ทำนอมตะ ก็ได้.
 นี่เรียกว่าคำว่า โพธิสัตว์ เราถือเอาความหมายอันลึกให้ได้อย่างนี้.

๔. คำว่าโรค มีความหมาย ๓ ชั้น.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า โรค คำว่า โรค เรามีความหมายถึง ๓ ชั้น โรคทางกาย
 โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ. เมื่อพูดออกไปครั้งแรกๆ ก็มีคนหัวเราะเยาะ ว่า

พูดเอาเอง, พูดให้มันเย็นเยื่อ พูดให้มันมากมายสับสนเสียเวลา. แต่ในที่สุดเมื่อได้ทำความเข้าใจกันแล้วก็เป็นที่เข้าใจกันได้, และยอมรับกันทั่วไปว่า ถ้าเราจัดให้โรคนี้เป็น ๓ ชั้น คือ โรคทางกาย เกิดแก่กาย, โรคทางจิต เกิดแก่จิต, โรคทางวิญญาณ เกิดแก่สติปัญญา ความรู้ ระบบความรู้มันเป็นโรคได้เหมือนกัน, ก็ต้องแก้ไขกันไปตามเรื่อง.

โรคกาย ก็แก้ไขกันไปตามทางกาย ตามธรรมดา, โรคทางจิต ก็แก้ไขตามวิชาการในทางจิต, ให้จิตปรกติ ให้จิตเข้มแข็ง ให้จิตมีกำลัง ให้เหมาะสมที่จะตรัสรู้, โรคทางวิญญาณ ก็ทำการศึกษารธรรมะ ศึกษาความจริง รู้ความจริงเพิ่มขึ้นๆ อย่างถูกต้อง ก็หมดโรคทางวิญญาณ คือไม่มีอวิชชาอีกต่อไป, หายแล้วก็เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เหมือนกับพระพุทธเจ้านั่นเอง.

ถ้าแบ่งโรคไว้เป็น ๓ ชั้นอย่างนี้ จะทำให้เข้าใจพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น, แล้วจะเป็นที่เข้าใจแก่คนนอกศาสนา หรือคนทั่วไป. เพื่อนมนุษย์ของเรามีอยู่ในโลกนี้ ก็ล้วนแต่เป็นโรค ๓ ชนิดอยู่ด้วยกันอย่างนี้ เราจะทำความเข้าใจกันได้ง่าย, แล้วจะง่ายในการที่จะร่วมมือกัน แก้ไขโลกนี้ทั้งโลกนี้ให้มันหมดโรคกันเสียที.

นี่ท่านทั้งหลาย จงมีความเข้าใจแจ่มแจ้ง และรู้จักใช้คำพูดคำนี้ ให้สำเร็จประโยชน์ เต็มตามความหมาย, ก็คือคำว่า โรค ต้องมีอยู่เป็น ๓ ชนิด ดังที่กล่าวแล้ว.

๕. คำว่า สังขาร.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า สังขาร พวกชาวบ้านเรามีความรู้เรื่องคำว่า สังขาร นี้น้อยเกินไป; พอพูดว่า สังขารๆ อย่างนี้ ก็หมายถึงร่างกายเท่านั้นแหละ, สังขารร่างกาย

สังขารอื่นไม่รู้ สันสังขาร ทับสังขาร นั่นคือตาย รู้เท่านั้น; รู้ว่าสังขารนี่คือร่างกาย เท่านั้นมันไม่พอ มันถูกนึกเดียว ร่างกายเป็นสังขารนั้นก็จริง ถูกแล้ว แต่มีความหมายกว้างไกลกว่านั้นมาก.

คำว่า สังขาร นี้ ตัวหนังสือมันแปลว่า กระทำพร้อม สั แปลว่า *พร้อม, ขาร* นั่นคือคำว่า *การ* นั่นเอง, สังการ นั่นเอง สังการ หรือ *สังขาร* นั่นแปลว่า *กระทำพร้อม* คือหลายๆสิ่งเอามารวมกัน กระทำพร้อมกัน เกิดเป็นสิ่งใหม่ขึ้นมา, นี่ก็คือคำว่า *สังขาร*. ฉะนั้นคำว่า สังขาร นี้ สิ่งที่ปรุงแต่งในความหมายหลายชั้น.

สิ่งที่ปรุงแต่งสิ่งอื่นก็เรียกว่าสังขาร, มันปรุงแต่งให้สิ่งอื่นเกิดขึ้น สิ่งใดทำหน้าที่ปรุงแต่งสิ่งอื่นให้เกิดขึ้น ก็เรียกว่าสังขาร, แล้วสิ่งที่ถูกปรุงแต่งนั้น ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน, สิ่งใดถูกสิ่งอื่นปรุงแต่งขึ้นมา ก็เรียกว่าสังขาร.

ที่นี้ กิริยาอาการที่เป็นการปรุงแต่งนั้น ก็เรียกว่าเป็นสังขาร.

เหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้เกิดสิ่งอื่น; เช่น ความคิด. *ความคิด* ที่เรียกว่า *สังขารชั้นนี้* นั้น มัน *ปรุงแต่งให้เกิดกรรม*, ให้กระทำกรรม. ดังนั้น ความคิดนั้นก็ เป็นสังขาร เพราะเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งหรือเป็นผู้ปรุงแต่ง. สิ่งใดถูกปรุงแต่งแล้ว ปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว สิ่งนั้นก็เรียกว่า สังขาร; เช่น *กรรม* หรือ *การกระทำ* หรือ *ผลของการกระทำ* หรือแม้ร่างกายนี้ ร่างกายที่เราเรียกว่าสังขารนี้ ก็อยู่ในพวกนี้ คือพวกที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา.

นี้แม้ กิริยาอาการ ของการปรุงแต่ง ก็เรียกว่าสังขาร *อย่างบาลีที่มีอยู่ว่า* *เตตฺติ วูปสโม สฺโช* — *การระงับเสียซึ่งสังขารเหล่านั้น เป็นความสุข*; เพราะสังขาร

ไม่เพียง เกิดขึ้นแล้วดับไป การระงับเสียซึ่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข ก็คือหยุดการ
 ปรุงแต่งเสีย ระงับการปรุงแต่งเสีย ก็เป็นสุข, การปรุงแต่งนั้นก็เรียกว่าสังขาร.

ถ้าอย่างนี้แล้วก็หมดแหละ ไม่มีอะไรเหลือ ไม่ได้ยกเว้นอะไร เป็นสังขาร
 หมด นอกจากนิพพานหรือวิสังขาร อย่างเดียวเท่านั้น.

นั่นแหละขอให้รู้ไว้ว่า คำว่า สังขาร นั้นมันกว้างขวางอย่างนี้; เอาแต่
 หัวข้อที่ว่า ผู้ปรุงแต่ง คือสังขาร, สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง คือสังขาร, กิริยาอาการปรุง
 แต่ง เรียกว่าสังขาร ได้เป็น ๓ ความหมาย แล้วกว้างขวางครอบคลุมทั้งปวง นี้คือ
 คำว่า สังขาร.

พุทธบริษัทที่พึ่งเทศน์มาไม่รู้กี่สิบครั้งแล้ว ก็ยังรู้จักสังขารแต่เพียงว่าร่าง
 กาย; อย่างนั้นมันน่าสงสาร, มันน่าสงสาร ที่ไม่รู้จักก้าวหน้าเสียเลย. ขอให้มีความก้าว
 หน้าในทางวิชาความรู้หรือการปฏิบัติด้วยก็ยิ่งดี ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, กลัวว่ามันจะเป็นที่น่าสงสาร
 อย่างนี้แหละ จึงได้เอามาพูด, จึงได้เอามาพูด โดยไม่กลัวว่าใครจะรำคาญ. ขอให้รู้จัก
 คำว่า สังขาร นั้น มีความหมายกว้างขวาง, แล้วมีถึง ๓ ความหมายอย่างที่ว่านี้.

๖. คำว่า วิบัสสนา.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า วิบัสสนา วิบัสสนา ที่ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายรู้ ก็
 หมายความว่า นั่งหลับตา หรือว่าที่ทำท่าอะไรแปลก ๆ ยกไม้ยกมือเหมือนคนละเมอ,
 แกว่งแขนแกว่งขาเหมือนกับคนเมานี้ เราก็เรียกว่าทำวิบัสสนา. พอพูดว่าทำวิบัสสนา
 แล้วก็มักจะเพ่งเล็งไปถึงการกระทำอย่างนี้ แล้วก็ทำอยู่ในที่เงียบ ๆ แล้วคนเดียว ก็

เรียกว่าทำวิปัสสนา; อย่างนั้นมันเป็นรูปแบบข้างนอก แล้วก็เพ่งดู เพ่งไปที่รูปแบบข้างนอกที่เห็นได้ด้วยตา แล้วก็เรียกว่าทำวิปัสสนา. ดังนั้นจึงมีการถามกันว่า ทำวิปัสสนาหรือไม่ อยู่บ่อยๆ โดยที่ไม่รู้ว่าทำวิปัสสนาอะไรกัน.

ขอให้พุทธบริษัททั้งหลายรู้ความหมายของคำว่า วิปัสสนา, วิปัสสนา นี้ให้ถูกต้อง. คำว่า วิ แปลว่า แจ่มแจ้ง, บัสนา แปลว่า การเห็น, วิปัสสนา จึงแปลว่า การเห็นอย่างแจ่มแจ้ง; เห็นอะไร? เห็นสิ่งที่ควรเห็น. สิ่งที่ควรเห็นคืออะไร? คือความทุกข์ และความคับทุกข์เสียได้; เห็นความทุกข์แล้วดับทุกข์เสียได้ นั่นคือสิ่งที่ควรจะเห็น. เมื่อได้เห็นสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็เรียกว่ามีวิปัสสนา; อาจะนั่งอยู่ก็ได้ เดินอยู่ก็ได้ นอนอยู่ก็ได้ หรือว่าระหว่างอิริยาบถ, เช่นมีข้อความกล่าวไว้ในพระกัมภีร์ว่า ในระหว่างอิริยาบถ ก็มีวิปัสสนาได้ เช่นพระอานนท์ ทำความเพียรเหน็ดเหนื่อยนักหนาแล้ว ขึ้นไปบนที่พักว่าจะนอนเสียสักที พอเอนกายลงจะนอนยังไม่ทันถึงหมอน ไม่ทันถึงพื้น อยู่ในระหว่างอิริยาบถเอนลงจะนอน ก็บรรลุพระอรหัตต์ได้. นั่นแหละว่า วิปัสสนามันจะเกิดขึ้นที่อิริยาบถใดก็ได้, ขอแต่ให้มีความเห็นแจ่มเด็ดขาด เจ็บขาด เหมือนของมีคม ตัดอะไรลงไปก็ได้เด็ดขาด. ปัญญาหรือญาณตัดอวิชชา โมหะ ได้เด็ดขาด ไม่มีอะไรบังลุกตา ลุกตาปัญญา หรือคารมระมะ ก็เห็นอะไรอย่างแจ่มแจ้ง, การเห็นอย่างแจ่มแจ้งนั้นเรียกว่าวิปัสสนา อยู่ที่ตรงนั้น.

เดี๋ยวนี้เราใช้คำกำหนดกันในความหมายที่กว้างขวาง หรือพร่าเพ้อ ก็คือว่าพอสักว่าจะทำอะไรทางจิตใจ ก็เรียกว่าวิปัสสนาไปเสียหมด. ที่จริงมันเป็นเพียงการเตรียมเพื่อจะทำวิปัสสนาเท่านั้นแหละ; แม้แต่ทำสมาธิก็ยังมิใช่วิปัสสนา, สมาธินั้นก็ยังมีใช่วิปัสสนา; แต่ว่าจะเป็นอุปการณให้เกิดวิปัสสนา เพราะว่าถ้าจิตเป็นสมาธิแล้ว การเห็นอย่างแจ่มแจ้งก็มีขึ้นมาได้โดยง่าย เพราะอำนาจของสมาธินั้น; ดังนั้นสมาธิจึงเป็นอุปการณ หรือขั้นตอนแรก หรือการเตรียม เพื่อวิปัสสนา. เดี๋ยวนี้

พอเตรียมตัวจะทำสมาธิเท่านั้นแหละ ไม่ทันเป็นสมาธิสักที เขาก็เรียกว่า วิปัสสนา กันเสียแล้ว, มันก็เป็นคำพูดที่ไม่ถูกต้อง, เพราะมันเป็นคำพูดของคนที่ไม่รู้. ขออภัยจะพูดกันตรงๆว่า มันเป็นคำพูดของคนโง่ ของคนที่ยังไม่รู้ว่า วิปัสสนานั้นคืออะไร.

วิปัสสนานั้นคือตัวเห็นแจ้ง ด้วยตาธรรมะ ตาปัญญา ตาญาณะ, เห็นแจ้งในความทุกข์และความดับทุกข์ มีได้ง่ายเมื่อจิตเป็นสมาธิ. เราก็ชวนชายเพื่อทำสมาธิ ให้เกิดสมาธิ, แล้วก็ง่ายในการที่จะมีวิปัสสนา.

เปรียบเฉพาะตอนนี้ ก็จะเปรียบได้เหมือนกับว่า เช็ดแว่นตาให้มันใสสะอาดแล้วก็จะเห็นอะไรได้; ถ้าแว่นตามันสกปรก หรือมันเบือนโคลนอย่างนี้ แม้จะสวมแว่นตามันก็เห็นไม่ได้ จึงพยายามเช็ดแว่นตาให้ใสสะอาดที่สุด, เอาจมสวมเข้า ก็มองเห็นอะไรได้. ฉะนั้น จิตที่มันมัวสมอยู่ด้วยนิวรณ์, มัวสมอยู่ด้วยกิเลส มันเหมือนกับแว่นตาที่เบือนโคลน มันเห็นอะไรไม่ได้; เราจึงมีการกระทำชนิดที่เช็ดนิวรณ์หรือเช็ดกิเลสนี้ ออกไปเสียจากจิต, บังคับไม่ให้มันเข้ามาสู่จิตได้อีก จิตนี้มันก็แจ่มใส เห็นอะไรตามที่เป็นอย่างจริง; เมื่อเห็นอะไรตามที่เป็นอย่างจริง จึงจะเรียกว่า วิปัสสนา.

ไม่ใช่เพียงแค่ว่าไปอยู่ในป่า ในที่สงบสงัด แล้วก็นั่ง นอน ยืน เดิน อยู่ตามแบบที่เขาวางไว้ ว่าอย่างนั้นอย่างนี้ มีท่าทางประหลาด ก็มี แล้วจะเรียกว่าทำวิปัสสนาอย่างนั้นมันไม่ถูกต้อง; ควรจะใช้คำว่า เตรียมตัวเพื่อวิปัสสนา, หรือว่าถ้าทำวิปัสสนาก็ได้เหมือนกัน มันเป็นวิปัสสนาในขั้นเตรียม เตรียมนอกสุด เตรียมเบื้องต้นที่สุด มันก็ทำไปๆ ทำไป จนกว่าจะสำเร็จ คือเป็นสมาธิ.

กรันเป็นสมาธิจริงๆแล้ว จิตที่เป็นสมาธินี้จะทำวิปัสสนา คือส่งลงไปที่สิ่งทั้งปวง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ในความรู้สึก ว่าสิ่งเหล่านั้นแต่ละสิ่งๆนั้น เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา เป็นสุญญตา มันก็สำเร็จ. อาการที่เรียกว่าวิปัสสนา คือเห็นแจ้ง, แล้วก็ได้รับผลของวิปัสสนา คือทำลายความยึดมั่นถือมั่นเสียได้, หลุดพ้นไปจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง, นี่เป็นผลของวิปัสสนา.

ที่นี้ก็แนะนำตลอดไปถึงว่า วิปัสสนานี้ผลก็ใช้ได้, มันเป็นคำหยาบคาย สักหน่อย วิปัสสนาผลก็คือว่าเผอิญประจวบเหมาะ ในที่บางแห่ง ในการสนทนาพูดจากับคนบางคน หรือว่าอ่านหนังสือบางเรื่องบางเล่ม มันมีผลก็ใช้ได้ คือมันเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งบางสิ่งบางกรณี ที่เกี่ยวกับบุคคลนั้น; ว่า โอ้, เรามันโง่ มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เรามันโง่ ไปหมายมันเอาเป็นตัวเป็นตน นี่จะเรียกว่าวิปัสสนาผลก็ใช้ได้, เป็นการประจวบเหมาะ, การประจวบเหมาะที่ทำให้จิตเห็นแจ้งในอะไรที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่ กับเรื่องนั้น สิ่งนั้น ในขณะนั้น ในสถานที่นั้น.

เหมือนกับว่า วิมุตติมีได้แม้ในขณะที่ฟังเทศน์ ฟังธรรมอยู่ ผลก็ บรรลุธรรมะสูงสุด เป็นวิมุตติก็ได้. เมื่อฟังเทศน์อยู่ ฟังธรรมอยู่ หรือว่าเมื่อตัวเองเป็นผู้แสดงธรรมอยู่ กิจไป ไคร่ครวญไป พุทไป กิจไปพุทไป มีผลก็ขึ้นมา ผู้แสดงธรรมนั้นมีจิตวิมุตติหลุดพ้นก็ได้ นี้ก็มีอยู่. หรือว่าเมื่อสาธยายท่องบ่นธรรมะอยู่, เอาธรรมะมาสาธยายท่องบ่นอยู่ บางทีก็มีผลก็ได้ ถึงกับเกิดความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ในขณะที่สาธยายอยู่ นี่เป็นของที่มีผลได้อย่างธรรมคาสามัญที่สุด; ส่วนที่จะไปทำสมาธิ แล้วจะไปทำวิปัสสนาโดยตรง นั่นก็เป็นไปตามเรื่องตามราว ไม่ใช่เรื่องผล.

นี่เอาตามคำมันเป็นชาวบ้านเกินไป เขาจะเห็นเป็นคำที่หยาบคายก็ได้ ว่า **วิปัสสนาผล**; แต่พูดนี้ก็เพื่อจะให้รู้จักถือโอกาส ว่ามัน อาจจะมี. ขอให้คอยจ้อง

ไว้ให้คึ่ๆ จับฉวยเอาให้ไ้ ถ้ามันจะผลุกไ้มันก็คึ่; เมื่อฟังผู้อื่นพูดก็คึ่ เมื่อพูดให้ผู้อื่นฟังก็คึ่ หรือเมื่อเอาธรรมะมาท่องบ่นอยู่ก็คึ่, ใน ๓ ระยะเวลาี้จะมีผลของวิปัสสนา คือเห็นแจ่มแจ้งแทงตลอด และวิมุตติหลุดพ้นไ้ นี้ *ปรากฏอยู่ในพระบาลีที่ชื่อว่าวิมุตติ ๕ ประการ.*

เอาละ, ขอให้รู้จักสิ่งทีเรียกว่า วิปัสสนา นี้โดยถูกต้อง มันต้องเป็นความเห็นแจ้งประจักษ์ ทีทำลายอวิชชา โมหะ ไ้, เกิดความหลุดพ้นขึ้นมา จึงจะเรียกว่าวิปัสสนา; แต่ก็แบ่งไ้เป็นหลายชั้นตอน ไม่จำเป็นว่าวิปัสสนาทีเดียวตลอด, จะเป็นวิปัสสนาเป็นชั้นๆ ตอนๆ ก็ยังเรียกว่าวิปัสสนาไ้อยู่นั่นเอง. นี้คือเรื่องความหมายลึกถ้ำของคำว่า วิปัสสนา.

ขอให้สังเกตให้เห็นว่ วิปัสสนานี้แปลว่าเห็น วิปัสสนามีไ้แปลว่าคิด, วิปัสสนามีไ้แปลว่าพิจารณา, ความคิด การคิด การพิจารณา นั้นมิใช่วิปัสสนา; แต่ว่าอาจจะเป็นอุปกรณแห่งวิปัสสนาก็ไ้ คือเรามีการคิด การพิจารณา อยู่ก่อน, แล้วตอนนี้ยังไม่ใช่วิปัสสนา เป็นอุปกรณของมัน. ต่อเมื่อใดเห็นแจ้งโดยประจักษ์ ตอนนั้นจึงจะเป็นวิปัสสนา, การคิดหรือการพิจารณา เป็นเพียงอุปกรณแห่งวิปัสสนา ยังมิใช่ตัววิปัสสนา, นี้เราก็ไม่ค้่อยอธิบายกัน. อาตมาก็เคยพูดผิดๆ เคยสอนผิดๆ ว่า การคิดการพิจารณาคือตัววิปัสสนา. เคยวน็ชอบบอกใหม่ว่ ไม่ใช่ตัววิปัสสนา, เป็นเพียงอุปกรณทีจะให้เกิดวิปัสสนา.

ขอให้เรามีวันคีนล้งไปๆ ้วยอุปกรณแห่งวิปัสสนา อย่างนี้ไ้ คือมีการคิด และการพิจารณาอยู่อย่างดีทีสุดเป็นพื้นฐาน แล้วมันก็จะเกิดวิปัสสนาไ้; แต่ตาม หลักการทีแท้จริงนั้น ท่านไม่ไ้กว้างไว้อย่างนั้น ท่านวางไว้ให้ทำจิตให้เป็นสมาธิ แล้วเอาสิ่งทีเป็นตัวปัญหาขึ้นมาดูๆ ดูๆ ให้เห็นตามทีเป็นจริง, อย่าไปคิด;

ถ้าไปใช้เหตุผลหรือไปคิด มันอาจจะผิดได้ เพราะเหตุผลมันผิดได้ การคิดมันใช้วิธีผิด มันก็ผิดได้, มันต้องเป็นการดูแล้วเห็น อย่างนี้มันผิดไม่ได้.

เมื่อสิ่งนั้นมันมีลักษณะไม่เที่ยง ก็ดู แล้วก็เห็นความไม่เที่ยง ก็พอแล้ว, เมื่อสิ่งนั้นมันมีลักษณะเป็นทุกข์ ก็ดู ก็เห็นลักษณะแห่งความเป็นทุกข์ มันก็พอแล้ว, หรือว่าสิ่งนั้นมันไม่มีความหมายแห่งตัวตน มันไม่ใช่ตัวตน ดูแล้วเห็นก็พอแล้ว, อย่าไปคิดให้เหตุผล แล้วสรุปด้วยเหตุผลตามตรรกวิทยาหรือปรัชญา ว่าเพราะเหตุนี้มันจึงเป็นอย่างนั้น, ด้วยเหตุผลอย่างนี้มันจึงเป็นอย่างนี้. ถ้าอย่างนี้แล้วก็ไม่ใช่วิบัติสนามันเป็นการคิดตามวิธีใช้เหตุผล ซึ่งผิดก็ได้. แต่ถ้าดู ดูลงไปตรงๆ แล้วมันผิดไม่ได้; เช่นเวทนาเกิดขึ้นในจิต ก็ดูที่ตัวเวทนานั้นแหละ จะเห็นว่ามันไม่เที่ยงมันเปลี่ยนแปลง มันเกิดมาจากเหตุปัจจัย มันเกิดดับๆ ตามเหตุตามปัจจัย, อย่างนี้ไม่ต้องใช้เหตุผลอะไร เพราะได้เห็นตามที่เป็นจริง ตามที่มันเป็นจริงอยู่แล้ว.

นี่แหละคือความหมายของคำว่า วิบัติสนา คือการดูจนเห็น, ไม่ใช่ใช้วิธีตรรกะวิธีนยะ ไคร่ควรวญตามวิธีของนยะ คือปรัชญา, ไม่ใช่ใช้วิธีของตรรกะคือใช้เหตุผลอย่างทีคนเขาใช้กันอยู่ตามธรรมดา; อย่างนี้ไม่อาจจะทำให้เกิดวิบัติสนา, มันอาจจะให้เกิดความรู้ใหม่ๆ แปลกๆ อะไรก็ได้ แต่ไม่ใช่วิบัติสนา, ถ้ามันผจญมันฟลุค ไปตรงกันเข้า มันก็เป็นวิบัติสนาได้ แต่ไม่ใช่เจตนาของวิบัติสนา.

ฉะนั้นขอให้พยายามที่จะเช็ดแว่นตาให้สะอาด โดยสมาธิ แล้วมองดูลงไป ที่สิ่งซึ่งเป็นตัวปัญหา, เช่นตัวความทุกข์ก็ได้, ตัวความยึดมั่นถือมั่นก็ได้, หรือตัวอะไรที่มันกำลังถูกเป็นไฟอยู่ในจิตใจก็ได้. ดูลงไปที่ตัวนั้น ให้เห็นตัวนั้นตามที่เป็นจริง, แล้วก็มันมีความปล่อยวางจากสิ่งเหล่านั้น เพราะเห็นว่ามันยึดถือไม่ได้; เหมือน

กับจับงู มันจะกัดเอา มันก็ไม่ยี่ดื้อ. นี่คือคำว่าวิปัสสนา ที่มีความหมายเฉพาะเป็นพิเศษ ที่ยังเข้าใจกันอยู่อย่างไม่ค่อยจะถูกต้อง.

๗. คำว่า หนอ.

ทีนี้ก็จะพูดถึงคำว่า หนอๆ หนอๆอะไรก็ หนอๆนี้ ได้ยินหนาหู : เกินหนอ อย่างหนอ ยกหนอ เหยียบหนอ กินหนอ อิ่มหนอ อะไรหนอๆ นี้; นี่ก็ต้องระวังให้ดี. เขาไม่ได้หมายความว่าเดี๋ยวนี้เรารู้สึกว่า เรายก เราย่าง เราเหยียบ เราเดิน เรานั่ง เรานอน เรากิน, มันหนอมากกว่านั้น. ถ้าว่ารู้ว่า เกิน นอน อย่างเหยียบอยู่ หมามันก็รู้. นี่ใช้คำหยาบๆ อย่างนี้ดีกว่า หมามาแวมันก็รู้ ว่าเดินหนอ เหยียบหนอ อย่างหนอ ยกหนอ.

เดี๋ยวนี้มันหมายความว่า เราเห็นชัดลงไปว่า นี่เป็นการปรุงแต่งทางนามรูป จนมีกิริยาอาการที่เรียกว่า ยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ เท่านั้นเอง, ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา มิใช่ตัวตน มิใช่บุคคล ที่ย่างหนอ ยกหนอ เหยียบหนอ อะไรหนอ. มันเป็นกิริยาอาการ ที่ปรุงแต่งทางนามรูป ตามเหตุตามปัจจัย จนมีกิริยาอาการที่เราเรียกว่า ยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ, ยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ เท่านั้นหนอ, มีสักว่าอาการตามธรรมชาติเท่านั้นหนอ, ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน ที่เป็นผู้ยก ย่าง เหยียบ หนอ; เพราะฉะนั้น เมื่อยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ ก็ขอให้รู้ความหมายที่เต็ม ว่าเดี๋ยวนี้มันมีอาการของนามรูป ที่เรียกกันว่า ยกหนอ อย่างหนอ เหยียบหนอ, ไม่มีบุคคลผู้ยก ย่าง เหยียบ หนอ. ใช้คำว่า หนอ ให้ถูกต้อง; ถ้าใช้ไม่ถูกต้อง มันก็สักว่าเป็นพิธี. ให้ท่องให้มันให้ว่าพอเป็นพิธีเท่านั้นเอง.

เช่นเมื่อกินหน่อ กินหน่อ นี้ก็รู้ว่า เตี้ยวนั้นมีการปรุงแต่งทางนามรูป หยิบอาหารใส่ปากหน่อ. ที่นี้ถ้าว่ามันอร่อย จะใช้คำว่า อร่อยหน่อ ก็ได้; แต่ที่แท้นั้นต้องการให้รู้ว่า มันเป็นสักว่าความรู้สึก แก่ระบบประสาท ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่คนทั่วไปเขาบัญญัติเรียกว่า อร่อย เท่านั้นหน่อ, ไม่มีความอร่อย, ไม่มีบุคคลผู้อร่อย, ไม่มีตัวตนแห่งความอร่อย, มีแต่สักว่าการรู้สึกแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ เท่านั้นหน่อ, นี้จะถูกต้อง : เป็นสักว่าความรู้สึกแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ เท่านั้นหน่อ. อย่างนี้เรียกว่าอร่อย, อย่างนี้เรียกว่าไม่อร่อย, ถ้าอร่อยขึ้นมาก็ว่า อร่อยหน่อ ๆ ก็ได้; แต่อย่าอร่อยเพื่อจะยึดมันถือมัน, อย่าอร่อยเพื่อจะเอา จะเป็น, ให้รู้ว่าสักว่าความอร่อย ซึ่งเกิดขึ้นแก่ความรู้สึกทางระบบประสาทตามธรรมชาติ เท่านั้นหน่อ อย่างนี้ก็ใช้ได้.

ถ้าไม่อร่อย คำนี้กินแล้วไม่อร่อย ก็ว่า โอ้, นี่มันก็เป็นความรู้สึก เกิดแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ ตามที่โลกเขาสมมติเรียกกันว่า ไม่อร่อย เท่านั้นหน่อ, สรุปลือแต่เพียงว่า ไม่อร่อยหน่อ. แต่อย่าเพื่อโกรธเคืองขัดแย้งนะ, ไม่อร่อยหน่อนี้ อย่าเพื่อโกรธเคืองขัดแย้งขึ้นมา; แต่เพื่อให้รู้ว่า อย่างนี้เขาเรียกว่าไม่อร่อย แล้วไม่มีตัวตนของความไม่อร่อย, ไม่ใช่มีบุคคลผู้รู้สึกว่าเป็นไม่อร่อย, มีแต่การปรุงแต่งแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ, มีความรู้สึกหรือเวทนาชนิดหนึ่งเกิดขึ้นมา เรียกว่าความไม่อร่อย, ก็เอามาบริการมส์นั้น ๆ ว่า ไม่อร่อยหน่อ ไม่อร่อยหน่อ หรือว่าอร่อยหน่อ.

ขอให้ทุกคนรู้ว่า คำว่า หน่อ ๆ พยางค์เตี้ยวนั้น มีความหมายซ่อนอยู่ในนั้นมากเหลือเกิน ก็เป็นคำพูดที่ออกมาจากจิตใจของบุคคลผู้รู้แจ้งโดยประจักษ์โดยวิปัสสนา แม้ในขั้นต้น ๆ และว่า มันเป็นเพียงว่าอย่างนั้น เพียงว่าอย่างนั้น.

ฉะนั้นถ้าใครปฏิบัติหนอ ๆ อยู่แล้วก็ ขอให้เข้าใจให้ถูกต้องว่า เขาไม่ได้มีความหมายแต่เพียงว่า รู้ว่ายก ว่าย่าง ว่าเหยียบเท่านั้นหนอ, ให้รู้ว่า อาการอย่างนั้น ไม่ใช่สัตว์บุคคล, ไม่ใช่ของสัตว์บุคคล มันเป็นแต่สักว่าอาการที่เรียกว่าเหยียบ, สักว่าอาการที่เรียกว่ายก อาการที่เรียกว่าย่าง เท่านั้นเอง. ถ้าอย่างนี้ก็ ได้ หนออย่างนี้ ลึกซึ้ง ซึ่งสุขและเมวมกิดไม่ได้ดอก, ทำไม่เป็นดอก, จะทำได้แต่แก้ววิปัสสนา ที่รู้ว่า มันสักว่าเท่านั้นหนอ, สักว่าอย่างนั้นหนอ. ถ้าไปชั้นวิปัสสนาสูงสุด มันก็จะพูดออกมาว่า มันเป็นเช่นนั้นเองหนอ, มันสักว่าเช่นนั้นเองหนอ, นี้อย่างนี้จะไม่ยึดถืออะไร.

นี่พูดสำหรับคำว่า หนอ ที่นิยมเป็นหลักปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป และ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ หรือว่าแยกกาย; แต่ต้องรู้ความหมายให้ถูกต้อง แล้วนำมาใช้ให้ถูกต้อง จึงจะสำเร็จประโยชน์ นี่ก็คือคำว่า หนอ.

๘. คำว่า อุปาทาน.

นี่คือคำว่า อุปาทาน แปลว่า ความยึดมั่น มีใจความเกี่ยวข้องกันมาก กับคำอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความยุ่งยาก ในการศึกษาและการปฏิบัติ, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นคำว่า สีลพัตตปรามาส ลูบล่าศีลและพรต มันก็คือถือศีลและวัตร, ถือศีลและปฏิบัติวัตร นั้น ๆ อยู่ แต่ว่าทำด้วยอุปาทาน มันก็เลยเป็นสีลพัตตปรามาสไปหมด. ถ้าถือศีลและปฏิบัติวัตรนั้น ๆ อยู่ แต่ทำด้วยสมาทาน อันนี้ ไม่เป็นสีลพัตตปรามาส; หมายความว่าเราจะถือศีล จะปฏิบัติวัตร ปฏิบัติธรรมะ อะไรก็ตาม ขอให้ทำด้วยอาการที่เรียกว่าสมาทาน, อย่าทำด้วยอาการที่เรียกว่าอุปาทาน; เพราะว่าอุปาทานนั้นต้องทำด้วยความเื่อง ต้องทำด้วยอวิชชา ต้องทำด้วยโมหะ คือทำด้วยกิเลสตัณหา เรียกว่า

อุปาทาน; ถ้าทำด้วยวิชา ด้วยปัญญา ด้วยแสงสว่าง ด้วยความรู้แล้วก็ นั้น เรียกว่า สมาทาน.

ถ้าเราสมาทานศีล สมาทานวัตร ปฏิบัติวัตร เช่นธุดงค์ เป็นต้น ด้วยสติปัญญาแล้ว ก็เรียกว่าสมาทาน; อย่างนี้ไม่เป็นศีลพัทธปรามาส. ถ้าสมาทานศีล ปฏิบัติศีล ปฏิบัติธุดงค์ ด้วยความโง่ ด้วยอวิชา ด้วยอุปาทาน ไปในทางหลังทางศักดิ์สิทธิ์ เป็นไสยศาสตร์ไปเลย; อย่างนี้จะเรียกว่าเป็นอุปาทาน.

สรุปความว่า อุปาทานต้องทำด้วยความโง่ ความหลงตา ไม่ตื่น ไม่รู้เพราะมีอวิชา, นี้เป็นอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่. ถ้าสมาทาน คือประพฤติกปฏิบัติอย่างถูกต้อง อย่างพอดี ด้วยวิชา ด้วยปัญญา, อย่างนี้เรียกว่าสมาทาน. ถ้าทำอะไรด้วยอุปาทานแล้วก็เป็นศีลพัทธปรามาส; แม้ประพฤติกปฏิบัติอยู่ในวัค้อย่างเคร่งครัด ก็เป็นศีลพัทธปรามาสไปหมด เหมือนเค็ม เเท่าเค็ม. แต่ถ้าทำด้วยสัมมุสิมตา มีวิชา มีปัญญา แล้วก็สมาทาน; นี้ก็จะก้าวหน้าไปตามทางของพระธรรม.

ฉะนั้นเราจะปฏิบัติศีลและวัตรใด ๆ ขอให้ ทำด้วยสติปัญญา แล้วก็ ไม่เป็นอุปาทาน แต่เป็นสมาทาน, ซึ่งเคยยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ คำ ๆ ลงไปอีกว่า *เอาพระเครื่องมาแขวนคอ ด้วยความเข้าใจว่าศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยกุได้*; อย่างนี้ก็เป็นอุปาทาน, เป็นศีลพัทธปรามาส ด้วยการแขวนพระเครื่องไว้ที่คอ. แต่ถ้าเอาพระเครื่องมาแขวนไว้ที่คอ ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของบุคคลผู้ดับทุกข์ได้ ช่วยผู้อื่นให้ดับทุกข์ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั่วไป เอามาแขวนไว้กันลืมอย่างนี้ ไม่ใช่อุปาทาน ไม่ใช่ศีลพัทธปรามาส, ยังเป็นการทำที่มีประโยชน์ เป็นอนุสสติ เป็นเครื่องมือแห่งอนุสสติ, เป็นอุปกรณ์แห่งอนุสสติ, ก็เป็นพุทธศาสตร์ได้.

การเอาพระเครื่องมาแขวนคอนั้น เป็นไสยศาสตร์ก็ได้. เป็นพุทธศาสตร์ก็ได้, แล้วแต่ว่าเขาทำไปด้วยอุปาทาน หรือว่าทำไปด้วยสมาทาน นี้คำว่า อุปาทาน มีความหมายอย่างนี้.

๙. คำว่า พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์ ถ้าทำอย่างมีสติปัญญา ไม่งมงาย ก็เป็นพุทธศาสตร์, ถ้าทำด้วยความไร้สติปัญญา งมงาย เห็นแก่ตัว ยึดมั่นถือมั่นมีตัวตน ก็เรียกว่าเป็นไสยศาสตร์ จึงมีคนเป็นอันมากถือพุทธศาสนาเป็นไสยศาสตร์ ปฏิบัติอย่างไสยศาสตร์ ก็มีอยู่เป็นอันมาก; นี้ไม่ใช่พุทธศาสตร์ เพราะมันมีเจตนาผิด มีอวิชชา มีความเห็นแก่ตัว มีอุปาทาน เป็นปัจจัยสำคัญ.

ปฏิบัติเป็นไสยศาสตร์ คือให้ผู้อื่นช่วย, ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย, ไม่มีความมุ่งหมายว่าเป็นกรรม เป็นการกระทำ. เมื่อทำถูกต้องก็มีผลดี ก็กับทุกข์, กระทำไม่ถูกต้องก็ไม่มีผลดี ก็ไม่กับทุกข์ นี้เป็นเรื่องของกรรม; ถ้าว่าทำด้วยสติปัญญา เห็นกรรม อย่างนี้ก็ไม่เป็นไสยศาสตร์ ถ้าทำด้วยความคิดว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำพิธีรีตองอย่างนั้นอย่างนี้ มันจะช่วย ถ้าอย่างนี้ก็เป็นไสยศาสตร์.

แม้หลักธรรมะในพุทธศาสนา มากมายนี้แหละ ถ้าทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยได้แล้ว ก็เป็นไสยศาสตร์; จะสมาทานธุดงค์ต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด แต่ด้วยจิตคิดว่ามันจะช่วย ในรูปแบบที่เหมือนกะว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย, จะมีฤทธิ์มีเดชมีปาฏิหาริย์, อย่างนี้มันก็เป็นไสยศาสตร์ไปหมด ทั้งที่เป็นข้อปฏิบัติในพระพุทธานุชาตินั้นเอง. ข้อนี้สำคัญมาก แล้วก็ในข้อที่ว่า พุทธบริษัทกำลัง

กระทำกันอยู่ อย่างนี้เป็นอันมาก คือทำพุทธศาสตร์ให้เป็นไสยศาสตร์ไปเสีย โดยไม่รู้สีกตัว.

ถ้าจะพูดให้เป็นทันสมัยน้อยกว่า จงถือธรรมะอย่างกะว่าเป็นวิทยาศาสตร์, ให้ปฏิบัติธรรมะ มีธรรมะอย่างกะว่าเป็นวิทยาศาสตร์, อย่าถือธรรมะในลักษณะที่เป็นไสยศาสตร์ หรือแม้แต่เป็นปรัชญา. พวกฝรั่งเขาถนัดในเรื่องปรัชญา พอเขามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เขาก็ทำพุทธศาสนาให้เป็นวิชาปรัชญา, แล้วก็ศึกษาพุทธศาสนาอย่างวิชาปรัชญา. เขาก็รู้อย่างปรัชญา ดับทุกข์ไม่ได้, นั่นแหละข้อสำคัญมันอยู่ที่ตรงนั้น; ถ้าเราศึกษาพุทธศาสนาอย่างปรัชญา มันอาจจะรู้ไปตามวิถีทางของปรัชญามากมาย แต่ดับทุกข์ไม่ได้ เราจะต้องศึกษาและปฏิบัติพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีของจริงมาปรากฏอยู่ในความรู้สึก หรือในสายตา, แล้วดูมันให้เห็นตามที่เป็นจริง; เหมือนกับเราพลิกดูๆ ทุกแง่ทุกมุม, จะเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วจิตมันก็ปล่อยวาง; อย่างนี้ไม่ใช่ปรัชญา มีของจริงมาศึกษา มากดู, เห็นแล้วก็ได้รับผล. ถ้าเป็นเรื่องปรัชญา เขาไม่ได้คู่กันที่แท้จริง เขาตั้งสมมติฐานขึ้นแทน แล้วหาเหตุผลมาแวดล้อม สมมติฐานนั้นๆ ว่ามันจะต้องเป็นอย่างนั้น, ว่ามันจะต้องเป็นอย่างนั้น, จนเขาพอใจ แล้วเขาก็ยก, มีมติสุดท้ายว่า เออ เป็นอย่างนั้น, ดับทุกข์อย่างนั้น เออจริง; ถ้าอย่างนี้แล้วเรียกว่าเป็นปรัชญา ไม่ดับทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวพุทธศาสนา. เพราะว่าตัวพุทธศาสนานั้นเป็นสัจธรรม ต้องเป็นของจริง ไม่ใช่สมมติ ไม่ใช่กำหนด. นี่ให้รู้ไว้ว่า ธรรมะจริงนี้ต้องเป็นวิทยาศาสตร์, ศึกษากันอย่างวิทยาศาสตร์, มีผลอย่างวิทยาศาสตร์. อย่าได้มีผลอย่างรูปปรัชญา หรือเป็นไสยศาสตร์เลย, มันจะไม่เป็นพุทธศาสนาขึ้นมาได้.

พูดว่า พุทธศาสนาๆ เดียวกันก็มีหลายรูปแบบนัก; เอาไปทำเป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ, เขียนหนังสือเป็นปรัชญา เป็นพุทธปรัชญาไปหมด แล้วก็มากมายเสีย

ด้วย แล้วก็เรียนกันอยู่แต่เท่านั้น แล้วมันคับทุกข์ไม่ได้, เพราะมันไม่ใช่ปรัชญา หรือว่าปรัชญาอันมันคับทุกข์ไม่ได้. มันเป็นแต่เพียงวิธีคิด แล้วสรุปความคิดให้เป็นมติสุดท้าย แล้วยึดถือกันอย่างเรียกว่างมงายก็ได้ คือมันคับทุกข์ไม่ได้ แล้วไม่รู้จบ. ปรัชญาอันนั้นฝากไว้กับเหตุผลที่เปลี่ยนแปลงได้, คิดได้อย่างไม่มีจุดจบ ไม่รู้จบ. ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ มันมีอยู่เฉพาะสิ่งที่เห็นอยู่เฉพาะหน้า, ปัญหาที่มีอยู่เฉพาะหน้า, แก้ปัญหาอันได้มันก็จบ มันก็จบตรงนั้นเอง.

ฉะนั้น ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ จะเป็นสันติภูมิโกล ในบทว่า *ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคกล่าวไว้ดีแล้ว นั้น เป็นสันติภูมิโกล*. ถ้าเราทำกันอย่างวิทยาศาสตร์ จะมีสันติภูมิโกล; ถ้าเราทำกันอย่างปรัชญา ไม่มีทางที่จะเป็นสันติภูมิโกล มันเป็นการคำนวณเรื่อยเรื่อยไป แล้วก็ไม่มีจุดจบ.

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา, พุทธศาสนาไม่ใช่ไสยศาสตร์; แต่พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ หรือเป็นพุทธศาสตร์ก็ได้, ถ้าอยากจะเรียกเป็นพุทธศาสตร์ ไม่ใช่ไสยศาสตร์. *พุทธศาสตร์* แปลว่า *เป็นศาสตร์ของผู้ที่ตื่น* เพราะ *พุทธะ* แปลว่า *ตื่น ตื่นนอน ไม่ได้หลับ* ไม่ได้หลับตา พุทธศาสตร์. ถ้า *ไสยศาสตร์* แปลว่า *ศาสตร์ของผู้หลับ* คำว่าไสยนี้แปลว่าหลับได้, ไสยศาสตร์มันของคนหลับ, พุทธศาสตร์มันของคนตื่น.

ดังนั้นไสยศาสตร์ก็เก็บไว้สำหรับคนหลับ ยังมีตัวคน — ของคน, มีตัวกู — ของกู ตามแบบบุद्धชนธรรมดา. เขาก็ถือไสยศาสตร์ไปก่อนเกิด; เพราะว่าพอเกิดมาในโลกนี้ เขาก็สอนให้ถือไสยศาสตร์กันทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าที่ไหน. เด็กทารกเกิดมาไม่กี่วัน ก็สอนให้ถือไสยศาสตร์, เอนั้นเอนี่มาหลอกมาชู้ มาทำให้เชื่อทำให้กลัว

แขว่นอะไรกันก็ไม่รู้รู้งัง ตามซ้อมือซ้อเท้า ตามแบบของไสยศาสตร์. นี้เรียกว่าพอเกิดมาก็ถูกสวมด้วยไสยศาสตร์ เป็นสมบัติติดตัวมา.

ทีนี้จะมา เปลี่ยนเป็นพุทธศาสตร์ มันก็ลำบากหน่อยละ แต่ก็ไม่ใช่เหลือวิสัย ขอให้ทำไปๆ เปลี่ยนจากไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสตร์ แล้วก็ีมีอาการอย่างทีเรียกว่าตามหลักของวิทยาศาสตร์ อย่าได้มีอาการว่าตามหลักของปรัชญาเลย.

นี่พุทธบริษัทเรา ควรจะรู้จักความจริง ของสิ่งเหล่านี้, รู้จักความหมายอันถูกต้อง ของคำว่าพุทธศาสตร์ หรือ ไสยศาสตร์ ของคำว่า วิทยาศาสตร์ หรือของคำว่า ปรัชญา.

๑๐. คำว่า โลกียะ กับ โลกุตตระ.

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า โลกียะ กับ โลกุตตระ มันจะยึดถือกันเป็นหลักตายตัวว่า โลกียะ อยู่ในโลก อีกระบบหนึ่งต่างหาก, โลกุตตระอยู่นอกโลกเหนือโลก อีกระบบหนึ่งต่างหาก อย่างนี้ไม่ถูก.

โลกียะ มันเป็นขั้นต้น, เป็นของมีอยู่แล้ว ของบุคคลที่ยังไม่รู้อะไร อยู่ในวิสัยโลกอยู่แล้ว, มีแต่จะเลื่อนไปหาโลกุตตระ, ไม่ใช่หันหลังให้กัน แล้วเดินกันไปคนละทิศคนละทาง. อย่าเข้าใจว่าโลกียะกับโลกุตตระนั้น หันหลังให้กันแล้ว ก็เดินกันไปคนละทิศคนละทาง, อย่างนี้ไม่ถูก. โลกียะ ก็แปลว่ามันยังทำอะไรมากไม่ได้ มันยังอยู่บ้านมันยังมีความรู้ค่า ยังมีตัวตน ยังมีของตน; แต่แล้วมันก็ต้อง ค่อยๆ ไป, ค่อยๆ ไปในทางของโลกุตตระ เพื่อจะไม่มีตัวตน เพื่อจะอยู่เหนือปัญหาทั้งปวงคือเหนือโลก.

อย่าทำเหมือนกับว่า โลกียะกับโลกุตตระนี้เป็นปรปักษ์ต่อกัน, จะรบรากัน หรือว่าจะทำลายล้างกัน อย่างนี้ไม่ถูก. โลกียะนั้นมันเป็นสมบัติเดิม มีต้นทุนเดิมๆ มาเท่านั้น เหมาะสำหรับจะอยู่ในโลก ของบุคคลผู้มีความยึดถือว่าตัวตน แล้วก็ไม่ได้อสอนว่า ให้มีตัวตนมากขึ้น, ให้มีตัวตนมากขึ้น จนถึงกับเต็มปรีแห่งความมีตัวตน; นี้ไม่มีคำสอนอย่างนี้. มีคำสอนแต่ว่า ให้ลดตัวตน, ให้ลดตัวตน ลดตัวตนจนไม่มีตัวตน แล้วก็เป็นโลกุตตระ.

ฉะนั้น โลกียะกับโลกุตตระนี้ ต้องเป็นมิตรกัน, ไม่ใช่เป็นศัตรูกัน ต้องให้มันส่งเสริมกันไปตามลำดับ. หรือจะพูดให้ใกล้เข้ามา เป็นวัตถุมากขึ้น เป็นรูปธรรมมากขึ้น ก็คือความเป็นพระกับความเป็นฆราวาสนั้น อย่าได้มองความเป็นพระกับความเป็นฆราวาส ในลักษณะที่ว่าเป็นปรปักษ์ต่อกัน เป็นข้าศึกต่อกัน เป็นการตรงกันข้ามต่อกัน, ให้ถือว่ามัน เป็นขั้นตอน ของการที่จะต้องเดินไปในทางเดียวกัน.

ธรรมะนี้มีแต่ความดับทุกข์; ฆราวาสก็ดับทุกข์โดยวิธีนั้น, พระก็ดับทุกข์โดยวิธีนั้น วิธีเดียวกัน, แต่ว่าพระนั้นทำได้สะดวกกว่า, ได้เปรียบ ทำได้สะดวกกว่า เร็วกว่า สะดวกกว่า เบากว่า, ฆราวาสนั้นมันหนักอึ้ง มันงุ่มง่าม มันมีเท่านั้นแหละ. กิเลสของพระหรือของฆราวาส มันก็กิเลสเหมือนกัน, ความทุกข์ของพระหรือของฆราวาส ก็เป็นความทุกข์อย่างเดียวกัน คือเป็นราคะ โทสะ โมหะอย่างเดียวกัน, เป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน, มีปัญหาเหมือนกันเลย.

ที่นี้ ฆราวาสนั้นอยู่ในที่ที่คับแคบ, แล้วก็ ห้อมล้อมอยู่ด้วยปัจจัยของกิเลส มันก็ทำยากสิ. ผู้ที่เข้าใจว่า ปฏิบัติธรรมะอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้นั้น เขาจึงมีความเห็นว่า ถ้าอยู่ในเพศฆราวาสนั้นมันทำยาก จะทำให้เกลี้ยงเกลาคือเหมือนหอยสังข์ที่ซัดเงาแล้ว มันทำไม่ได้ ดังนั้นฉันจึงไปบวช เพื่อให้สะดวกแก่การปฏิบัติธรรมะดับทุกข์.

นี่มันเป็นเพียงขึ้นตอนแก่กันและกัน อย่าได้ถือว่าเป็นตรงกันข้าม เป็นอุปสรรคแก่กัน หรือว่าเป็นศัตรูต่อกัน. ธรรมะสำหรับฆราวาส ก็เพื่อดับทุกข์อย่างเดียวกัน, ธรรมะสำหรับบรรพชิต ก็เพื่อดับทุกข์อย่างเดียวกัน, แต่ว่ามันอยู่กันคนละชั้นตอน. พวกหนึ่งอยู่ในสภาพที่หนักอึ้ง มันก็เดินไปช้า, พวกหนึ่งอยู่ในสภาพที่เบาสบาย มันก็เดินไปได้เร็ว, ไม่ต้องตรงกันข้ามถึงกับว่า มันจะทำลายกัน ทำลายล้างกัน.

นี่เรื่องว่า จะเป็นโลกียะกัถิ จะเป็นโลกุตตระกัถิ, จะเป็นพระ หรือเป็นฆราวาสกัถิ, ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องตรงกันข้าม หรือแยกทางกันเดิน, หรือว่าเป็นอุปสรรคศัตรูต่อกันก็หาไม่ได้. ขอให้สร้างกลมกลืน ระหว่างฆราวาสและบรรพชิต, ให้สร้างกลมกลืนระหว่าง โลกียธรรมและโลกุตตระธรรม หมายถึง ค่อยๆ แก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโลกียธรรม ให้ดีขึ้นๆ ให้สูงขึ้น จนกระทั่งว่าเป็นโลกุตตระธรรม.

เดี๋ยวนี้โลกียธรรม มันตั้งต้นด้วยความมีตัวตน มีดีมีชั่ว มีบุญมีบาป มีตัวมีคนที่จะทำบุญทำบาป เสวยสุขเสวยทุกข์ มันตั้งต้นด้วยตัวตนอย่างนี้ ก็เป็นโลกียธรรม, เอาข้างดีไว้. แต่พอเห็นว่า ชั่วก็ไม่ไหว ดีก็ไม่ไหว อยากจะพ้นชั่วพ้นดีเสียที ก็เดินต่อไป จะไปเป็นโลกุตตระธรรม.

ถ้ามันไม่มีความรู้เรื่องชั่วเรื่องดี มันก็ไม่มีความรู้เรื่องโลกุตตระธรรมคอก; เพราะฉะนั้นเราเดี๋ยวนี้เป็นชั้นต่ำ ชั้นโลกียะชั้นบุคคลชน มีชั่วมีดีอยู่ ก็ศึกษาให้รู้ว่าดีชั่วนั้นแหละเป็นปัญหา; เราจะหมอดปัญหาเรื่องดีเรื่องชั่ว จะอยู่เหนือดีเหนือชั่วเหนือกรรมโดยประการทั้งปวง เป็นโลกุตตระธรรม.

ฉะนั้นให้โลกิยธรรมกับโลกุตตรธรรมนั้น เป็นเพื่อนกันเรื่อยๆไป ประสานกลมเกลียวกันเรื่อยๆไป, ความเป็นพระกับความเป็นฆราวาส ก็อย่าเอามาดูถูกดูหมิ่นกันนัก, ให้ถือว่าเป็นผู้ที่จะต้องเดินทางเดียวกัน ไปทางเดียวกัน; ไปได้เร็วก็ไปสิ, เรามันหนักเราก็อไปช้าๆ ก็ไปทางเดียวกัน. นี่ความเข้าใจที่ดูยังไม่ค่อยถูกต้องนัก, เห็นเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามคนละทิศละทาง เหมือนกับหันหลังให้กัน.

ขอให้เข้าใจคำว่า โลกิยธรรม โลกุตตรธรรม ให้ถูกต้อง, เข้าใจคำว่า ความเป็นฆราวาส ความเป็นบรรพชิต ให้ถูกต้อง, ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์และแก้กมลแก่ความทุกข์.

๑๑. คำว่า ชาติ.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า ชาติ มี ๒ ความหมาย : ชาติ ความเกิด นี้มี ๒ ความหมาย; ชาติในภาษาคน ก็คือ เกิดจากท้องแม่, ชาติในภาษาธรรม คือ เกิดทางจิตใจ ด้วยอำนาจของอวิชชา เกิดจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน, นั่นชาติในภาษาธรรม คือความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู เกิดขึ้นมาในใจนี้ เกิดมาจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ซึ่งมันส่งกันมาตามลำดับ.

อวิชชาในขณะแห่งผัสสะ ทำให้เกิดตัณหาอย่างนั้นอย่างนี้ อยากอย่างนั้นอย่างนี้, ตัณหาให้เกิดอุปาทานอย่างนั้นอย่างนี้, พอเกิดอุปาทานก็มีความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู, นี่ชาติในภาษาธรรม ภาษาจิต เกิดเป็นตัวตนขึ้นมา, อันนี้เป็นตัวการที่จะมีความทุกข์, มีความทุกข์อย่างละเอียดตลอดเวลา, ชาตินี้มันจะเป็นปัญหา.

ชาติที่เกิดมาจากท้องแม่หนึ่งทุกชนิดเดียว บางทีจะไม่ทุกข์ก็ได้ แล้วก็เสร็จกันไปแล้ว มันเสร็จกันไปแล้ว ไม่มีเกิดอีกแล้ว, ในตลอดชาตินี้ไม่มีเกิดอีกแล้ว.

แต่ว่า ชาติในภาษาธรรมนี้จะเกิดแล้วเกิดเล่าๆ วันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้งก็สิบครั้ง; เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที ทรมาณทุกที, จะอยู่อีกก็เดือนก็ปีก็สิบปีก็ไม่รู้, มันก็เกิดมากมายและเป็นทุกข์อย่างยิ่ง. นี่ชาติในภาษาธรรม ที่เป็นเรื่องราว เป็นตัวการที่ทำให้ต้องปฏิบัติธรรม, เป็นตัวปัญหาใหญ่ ที่ทำให้ต้องศึกษาเรื่องปฏิจจนมูปาบท. ประพฤติปฏิบัติอย่าให้เกิดชาติขึ้นมาได้, ไม่โง่เมื่อมีผัสสะ, อย่าโง่เมื่อมีผัสสะ นั้นจะไม่เกิดชาติชนิดนี้. ฉะนั้นจึงขอพูดต่อไปถึงเรื่อง หลักสำคัญ คือผัสสะ.

๑๒. คำว่า ผัสสะ.

ผัสสะนี้ บางคนก็รู้ บางคนก็ไม่รู้ บางคนก็ได้ยินแต่ชื่อ ไม่รู้ว่าอะไร เราเป็น พุทธบริษัท ทั้งที่ ควรจะเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนว่า ผัสสะๆ นั้นคืออะไร.

เมื่อตาเป็นต้นถึงกันเข้ากับรูป ก็อายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก ถึงกันเข้า; เช่น ตา ถึงกันเข้ากับรูป ก็เกิดการเห็นทางตา เรียกว่าจักขุวิญญาณ. ที่นี้เมื่อจักขุวิญญาณทำงานอยู่ที่ตาและรูป นั้น เรียกว่าผัสสะ, เมื่อจักขุวิญญาณอยู่ในหน้าที่ของมัน ที่ตาและที่รูป นี้เรียกว่าผัสสะ.

เมื่อ หูถึงกันเข้ากับเสียง เกิดโสตวิญญาณ โสตวิญญาณทำหน้าที่ของมัน อยู่ที่หูและเสียง นี้เรียกว่าผัสสะ.

เมื่อ จมูกกระทบ กันเข้ากับ กลิ่น เกิดมานวิญญาณ เมื่อมานวิญญาณทำ
หน้าที่อยู่ที่จมูกและกลิ่น นี้เรียกว่าผัสสะ, ผัสสะทางจมูก.

เมื่อ ลิ่นกับรส ถึงกัน เกิดชีวหาวิญญาณ, ชิวหาวิญญาณทำหน้าที่ของ
วิญญาณนั้นอยู่ที่ลิ้นหรือที่รสนั้น เรียกว่าผัสสะทางลิ้น.

เมื่อ ผิวหนังกระทบสิ่งที่มากระทบ แล้ว เกิดกายวิญญาณ กายวิญญาณ
ทำหน้าที่อยู่ที่ผิวหนัง และสิ่งที่มากระทบผิวหนัง นี้เรียกว่า ผัสสะทางกาย ทางผิวกาย.

เมื่อ จิตกระทบกันเข้ากับอารมณ์ เกิดมโนวิญญาณ มโนวิญญาณทำ
หน้าที่ของมันอยู่ที่จิต และที่ธรรมารมณ์นั้น เรียกว่าผัสสะในทางมโน.

นี่ผัสสะมีได้ ๖ ทางอย่างนี้ แล้วมีแก่ทุกคน มีทุกวัน มีทุกแห่ง นี้รู้จัก
ผัสสะไว้ให้ดีๆ. ถ้ามีผัสสะแล้วใจ ก็ต้องเกิดทุกข์ ก็ต้องเกิดชาติชนิดที่เป็นชาติทาง
วิญญาณ และมีความทุกข์. ถ้าว่า มีผัสสะแล้วไม่ใจ มีสติปัญญามาทัน, เต็มไปด้วย
ปัญญา สติควบคุมไว้ ก็ไม่เกิดชาติในทางภษาธรรม, ไม่เกิดทุกข์, ไม่เกิดทุกข์ใดๆ ได้.

สรุปให้สั้นสำหรับจำกันง่ายๆ ก็ว่า ความทุกข์เกิดจากความไม่ใจ เมื่อมีผัสสะ,
ความคับทุกข์เกิดจากความไม่ใจ เมื่อมีผัสสะ; มีผัสสะแล้วใจจะเป็นทุกข์, มีผัสสะแล้ว
ไม่ใจจะไม่เป็นทุกข์. แม้ว่าจะมีคำอธิบายยืดยาว เกี่ยวกับปฏิจสมุปบาทหลายชั้นตอนนั้น
พอถึงคราวปฏิบัติเหลือนิดเดียว ไม่ต้องยืดยาวอย่างนั้น, เหลือนิดเดียว ว่าอย่าใจเมื่อมี
ผัสสะ.

ปัญญา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุญญตา ตถาตา มาทันควัน สู้ผัสสะ
ด้วยอำนาจของสติ ไม่ใจ ปฏิจสมุปบาทก็หยุดอยู่ที่ตรงนั้น, หยุดอยู่แก่ผัสสะนั้น,

ไม่ก้าวไปสู่เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาคติ ทุกข์. แต่ถ้าเรา ใจเมื่อมีผัสสะ แล้ว อวิชชาที่ทำหน้าที่ต่อไปในผัสสะ ก็เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาคติ และทุกข์, เรื่องเลยเหลือนึกทีเดียวว่า ทรงผัสสะนั้นแหละ, จงฉลาดในขณะที่แห่งผัสสะให้ทันแก่ เวลา, อย่าให้เฉื่อยช้างุ่มง่ามอยู่, เรื่องนี้มันเร็วเหมือนสายฟ้าแลบ.

การปรุงแต่งทางปฏิจสุมุปปาทรวดเร็วเหมือนสายฟ้าแลบ เราต้องฝึกสติ ให้รวดเร็วให้ทันกัน; พอผัสสะปั๊บ ก็มีสติและปัญญา, หรือถ้าเก่งกว่านั้น พอเห็นท่าว่าจะมีผัสสะ แล้วก็เอาสติปัญญามาก่อนนั่นดีกว่า, พอมันยกทำเรื่องท่าว่าจะมีผัสสะ ก็เอาสติปัญญาไปเสียก่อนดีกว่า เอา เช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเอง มาดักคอไว้ก่อนเถอะ ถึงจะมีผัสสะอย่างไร ชนิกไหน มันก็ไม่หลงยินดียินร้าย ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว เพราะผัสสะนั้น ๆ. นี่เรียกว่า ใจเมื่อผัสสะ จะไม่มีทุกข์เลย, ถ้าใจเมื่อมีผัสสะต้องได้รับความทุกข์เต็มที่.

นี่ความหมายของคำว่า ผัสสะ ทุกข์เมื่อผัสสะ ใจ, ดับทุกข์เมื่อผัสสะ ฉลาด, แล้วเป็นสิ่งที่มียู่ในชีวิตประจำวันของทุกคน หลีกไม่พ้น. มันหลีกไม่พ้นทีจะมีผัสสะ เราจึง ต้องรู้วิธี ที่จะไม่ให้ผัสสะสร้างความทุกข์ขึ้นมา, ให้มีแต่ความดับทุกข์อยู่ตลอดไป นี่เรียกว่า เรื่องปฏิจสุมุปปาทอันยืดยาวนั้น มีใจความสำคัญอยู่นึกเดียว ทรงผัสสะ อย่าใจเมื่อมีผัสสะแล้วก็ไม่ต้องมีทุกข์.

๑๓. ปฏิจสุมุปปาท.

ที่นี้ก็ไปถึงข้อที่ว่า ปฏิจสุมุปปาท นั้นเป็นเรื่องในปัจจุบัน ไม่ต้องรอข้ามภพข้ามชาติ. เรื่องที่สอนอย่างข้ามภพข้ามชาติ ก็ไว้ระบบนั้นเถอะ, อย่าเอามาปนกับระบบนี้, ระบบนี้มีที่นี้ ปัจจุบัน เท่านั้น. เพราะความทุกข์มันเกิดที่นี้ ทำไม

จะต้องไปค้ำกันในชาติหน้าหรือชาติอื่น; ถ้ามันเกี่ยวข้งกันทั้ง ๓ ชาติ ๔ ชาติ แล้ว จะค้ำอย่างไรได้ มันปฏิบัติไม่ได้.

ความทุกข์มันเป็นเรื่องที่นี้และเดี๋ยวนี้; เพราะฉะนั้นเรื่องปฏิจสมุ-
บาท มันต้องเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้, ก็สรุปแล้วก็อย่างที่ว่าแหละ ก็เมื่อ
ผัสสะนั้นแหละ อย่าเียง ก็ค้ำทุกข์, โง่ก็ต้องเป็นทุกข์, ปฏิจสมุบาทมันปฏิบัติได้ที่นี้
และเดี๋ยวนี้ ในลักษณะที่เป็นปัจจุบันอย่างนี้, ไม่ต้องรอข้ามภพข้ามชาติ.

ที่นี้เขา สอนกันมา เขาเรียนกันมา อย่างข้ามภพข้ามชาติ ก็ได้, ก็ยก
ไว้อีกพวกหนึ่ง อย่าเอามาปนกัน. ปฏิจสมุบาทตามแบบของพระพุทธเจ้า
ต้องไม่ข้ามภพข้ามชาติ, หรือถ้าว่าชาติ ต้องหมายถึงชาติทางนามธรรม ทางจิตใจ ที่
เกิดขึ้นได้วันหนึ่งหลาย ๆ สิบชาติ หลาย ๆ ร้อยชาติ, ไม่ใช่ชาติจากท้องแม่. ที่นี้เมื่อ
เขาเอาชาติจากท้องแม่เข้ามาเกี่ยวข้ง แล้วเป็นเวลาทั้ง ๓ ชาติ อย่างนั้นมันก็แย่แล้ว;
เพราะว่าเรามีการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทุกวัน ๆ วันละหลาย ๆ ครั้ง, แล้ว
ก็กินเวลา ๓ ภพ ๓ ชาติ นั้นมันมากเกินไป, มันจัดการอะไรไม่ได้ มันยุ่งยากมากเกินไป,
ก็เอาไว้ เป็นหลักความเชื่อ สอนบุคคลที่มีตัวมีตน ให้กลัวบาปกลัวกรรม ระหว่าง
ภพระหว่างชาติ, จะได้ระมัดระวังให้ดี ในทางศีลธรรมก็จะดี.

ถ้าเอาเรื่องตัวตน มีตัวมีตน เวียนว่ายตายเกิด ข้ามภพข้ามชาติเป็นหลัก
มันก็ได้แค่ศีลธรรมดี, ประพฤติตนให้มีศีลธรรมดี; แต่จะค้ำทุกข์ คือเลิกตัวตนนั้น
ไม่ได้ ยังไม่ได้ จนกว่าจะมาพบปฏิจสมุบาท ที่รวดเร็วเหมือนสายฟ้าแลบ ที่นี้และ
เดี๋ยวนี้, เคี้ยวรอบ เคี้ยวรอบ, เคี้ยวหนึ่งรอบ ๆ นี้ควบคุมให้ได้ จัดการให้ได้. นี้จะ
เป็นปฏิจสมุบาท อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอน; เมื่อใดมีกิเลสครั้งหนึ่ง
เมื่อนั้นปฏิจสมุบาทต้องรอบหนึ่งแหละ, เมื่อใดมีกิเลสครั้งหนึ่ง ปฏิจสมุบาท

คือรอบหนึ่ง. วันหนึ่งจะถูกรอบหรือก็ถูกรอบก็ตามใจ. นี้เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท ไม่ต้องข้ามภพข้ามชาติ, จงรู้ความหมายเสียให้ถูกต้อง.

สรุปกันที่ว่า ทุกอย่างทีกล่าวนานี้ ทุกเรื่อง ทุกอย่าง หรือ ธรรมะ เหล่านี้ ต้องเป็นสันติภูฏิโก; จะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม ทุกเรื่องทีกล่าวนานี้ ต้องเป็น สันติภูฏิโก คือรู้สึกประจักษ์อยู่ในใจ, ไม่ใช่อยู่ในหนังสือ หรือว่าอยู่ที่อื่น แล้ว คำนวดเอามา; อย่างนั้นไม่ใช่สันติภูฏิโก, ไม่ใช่ธรรมะในศาสนา, ไม่ใช่ *สุวาทธรรม* ของพระพุทธเจ้า เพราะมันไม่เป็นสันติภูฏิโก มันไม่รู้สึกอยู่ในใจ. เรื่อง สัจจะ เรื่อง หมดเรื่องความจริง เรื่องอะไร, ถ้าเป็นหลักพุทธศาสนาแล้ว ต้องเป็นสันติภูฏิโก ปรากฏอยู่ในใจ.

ดังนั้นให้ท่านถือไว้เป็นหลักว่า สิ่งไรที่จะเป็นเรื่องขึ้นมา เป็นปัญหาขึ้นมา สิ่งนั้นต้องปรากฏอยู่ในใจ, หรือว่าจะกำจัดสิ่งใด จะทำลายล้างสิ่งใด ก็ต้องเป็น สิ่งทีประจักษ์อยู่ในใจ, แล้วก็ทำลายล้างอยู่ในใจ, ด้วยความรู้สึกหรือสติปัญญา ทีปรากฏ อยู่ในใจด้วยเหมือนกัน. ต่างฝ่ายต่างเป็นสันติภูฏิโก แล้วก็ทำลายล้างฆ่ากันไป ใน ลักษณะที่เป็นสันติภูฏิโก ในภายในใจ, รู้สึกอยู่แก่บุคคลผู้ปฏิบัติอยู่ คือกิเลสก็เป็น สันติภูฏิโก ความทุกข์ก็เป็นสันติภูฏิโก, ธรรมะที่จะดับกิเลสดับทุกข์ก็เป็น สันติภูฏิโก, แล้วมันก็ทำลายล้างกัน.

เช่น สติปัญญาเข้ามา กิเลสตัณหามันก็ถูกทำลาย; เหมือนกับเราเอา สิ่งทีตรงกันข้าม ๒ สิ่งใส่เข้าด้วยกัน แล้วมันก็กัดกัน ทำลายล้างกัน จนมันพ่ายแพ้ไป ฝ่ายหนึ่งแหละ, นี้เราทำชนิดที่ว่าฝ่ายถูก หรือ ฝ่ายโพธิปัญญา นี้ ต้องชนะฝ่ายกิเลส ตัณหาเสมอ; เหมือนกับเราเอาน้ำกรวดราดลงไปบนโลหะบางชนิดใน หม้อทอดทอง

แล้วเราก็ นั่งดูอยู่, เราจะเห็นว่า น้ำกรคนั้นทำสายล้างโลหะผ่ายที่ตรงกันข้ามนั้น กร่อนไปๆ อย่างนี้เป็นสันติปฏิริโก.

ให้รู้สึกว่ ธรรมะ ญาณทัสนะ บัญญา โภธิ อะไรก็ตามเดอะ มันทำลายล้างผ่ายที่เป็นกิเลส คัดหา อุปาทาน ความทุกข์ ให้กร่อนไปๆ, เห็นอยู่ในความรู้สึกอย่างนี้เรียกว่า สันติปฏิริโกๆ. อย่าลืมคำว่า สันติปฏิริโก คำนี้มีความหมายอย่างนี้, แล้วก็ เป็นหลักที่ต้องใช้ทั่วไปในธรรมะในพระพุทธศาสนา, ไม่มีธรรมะข้อไหนในพระพุทธศาสนา ที่ไม่ต้องใช้หลักสันติปฏิริโก; ถ้าไม่มาอยู่ในความเป็นสันติปฏิริโก ยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร, แล้วจะยังไม่ใช้พุทธศาสนาด้วยซ้ำไป. เพราะ *พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า สุวากุขาโต ภกตวา ธมฺโม สนฺติปฏิริโก อกาลิโก ฯลฯ — ธรรมะที่ตถาคตกล่าวคือแล้วนี้ เป็นสันติปฏิริโก, ถ้าไม่เป็นสันติปฏิริโกยังไม่ใช้, ยังไม่ใช้ ยังต้องทำให้เป็นสันติปฏิริโก.*

ฉะนั้นเราจะต้องปรับปรุงกันอีกมากแหละ อย่าให้เป็นเพียงว่า ความรู้จักไว้ในสมุท, อย่าให้เป็นความรู้ที่ท่องจำไว้ได้ที่ปาก, แต่ ให้เป็นความรู้ที่เห็นประจักษ์ชัด ด้วยญาณ ด้วยปัญญา อยู่ในภายใน ในความรู้สึกชัดเจนอย่างนี้ๆ อย่างนี้ เรียกว่าเป็นสันติปฏิริโก. นี่ก็ความหมายของคำว่า สันติปฏิริโก.

วันนี้เราได้บรรยายกันถึงเรื่อง หรือถ้อยคำ ที่มีความหมายลึกลับ คำว่า ประสูติ ตรัสรู้ นิพพาน, คำว่า พุทธะ คำว่า โภธิสัตว์ คำว่า โรค คำว่า วิปัสสนา คำว่า หนอๆ. คำว่า สมทาน อุปาทาน คำว่า วิทยาศาสตร์ ปรัชญา หรือ พุทธศาสตร์ ไสยศาสตร์, คำว่า โลภียะ โลกุตตระ พระขรรษาส, คำว่า ทุกข์ เมื่อผัสสะโง่, ไม่ทุกข์เมื่อผัสสะฉลาด ชาติมี ๒ ความหมาย, ปฏิจจสมุปบาทเป็น

ปรมาัตตธรรมที่เป็นสันตนิฏฐิโกที่นี้และเที่ยวนั้น ไม่ต้องรอข้ามภพข้ามชาติ, พุทธธรรม
แท้ๆ ต้องเป็นสันตนิฏฐิโก.

อ้อ, อีกคำหนึ่งนีกออก คือคำว่า โอปปาทิกะ คำที่มีปัญหาอีกคำหนึ่ง
ขอแถมพก จะจบแล้วนีกออก. โอปปาทิกะ เขาหมายถึงว่า เกิดเป็นสัตว์วิญญาน
ไปเที่ยวล่องลอย อยู่ที่ไหน ยังไม่มีร่างกายอย่างนี้ พวกนั้นเขาสอนกันอยู่อย่างนั้น. เรา
ไม่ไปทะเลาะกับเขา ไม่มีประโยชน์ที่จะไปทะเลาะกับพวกโอปปาทิกะชนิดนั้น.

โอปปาทิกา แปลว่า เกิดโดยทางจิต โดยทางความคิด ทางจิตทาง
วิญญาน เกิดทางนั้นเรียกว่าโอปปาทิกะ. คนนี้ คนเราๆนี้ ถ้าเกิดความคิดอะไรออก
มาเป็นรูปแบบแห่งตัวตนชนิดใด เรียกว่า โอปปาทิกะ; เช่นว่า คนเขาคิดอย่างโจร เขา
ก็เกิดเป็นโจร, เขาคิดอย่างบัณฑิต เขาก็เกิดเป็นบัณฑิต, เขาคิดอย่างคนชั่ว เขาเกิดเป็น
คนชั่ว, เขาคิดดี เขาเกิดเป็นคนดี, เกิดด้วยจิตใจอย่างนี้ทันที ที่นี้และเที่ยวนั้น เรียกว่า
โอปปาทิกะ, ไม่ใช่อย่างที่เขาริบายว่า ตายเข้าโลงแล้วไปเป็นโอปปาทิกะ เที่ยวล่องลอย
ในโลก ไม่มีร่างกาย ไม่มีใครเห็นตัว เชิญมาได้. เขาเชิญหลวงพ่อกับ เชิญอาจารย์นั้น
สมเด็จเจ้ามาได้ ในรูปของวิญญานที่เป็นโอปปาทิกะ อย่างนี้ไม่เคยพบในพระบาลี.

โอปปาทิกะ คือเกิดทางจิตทางวิญญาน เช่นว่าพอเรากิดอย่างพระ
เราก็เกิดเป็นพระ, กิดอย่างฆราวาส ก็เกิดเป็นฆราวาส, พระเนรน้อยย่ออวกดีไป, พอ
คุณกิดอย่างฆราวาส คุณก็เกิดเป็นฆราวาสในผ้าเหลืองแหละ ที่วันนั้นแหละ คุณก็เกิด
เป็นฆราวาสในทางจิตใจ.

ถ้ากล่าวในพระคัมภีร์ที่ว่า พระองค์ทรงอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ หมายถึง
พระพุทธเจ้านะ, พระองค์ทรงอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เพื่อประโยชน์แก่โลก. คำว่า อุบัติ

นั่นแหละ คือคำว่าโอปปาติกะ พระสิทธัตถะไม่ต้องตาย แต่เกิดเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา
 ในร่างของพระสิทธัตถะนั้น, เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา. ใช้คำว่า ทรงอุปบัติขึ้นมาใน
 โลกนี้; คำว่า *อุปบัติ* ก็ *เป็นกิริยานาม* คำว่า *โอปปาติกะ* เป็นนามสมมติ ผู้มีอุปบัติ
 นั่นแหละคือโอปปาติกะ, ฉะนั้นพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือการเกิดเป็น
 พระพุทธเจ้า โดยวิธีโอปปาติกะ : จิตเป็นอย่างไร เกิดเป็นอย่างนั้น, จิตเป็นอย่างไรเกิด
 เป็นอย่างนั้น นั่นคือโอปปาติกะ. ขอแถมพจน์อีกคำหนึ่ง คือคำว่า โอปปาติกะ คิดว่า
 จะจบแล้วนี่ก็ขึ้นมาได้.

*การบรรยายในวันนี้สมควรแก่เวลา เพราะว่าอาตมารู้สึกเหนื่อยด้วย มันก็
 สมควรแก่เวลาอยู่เอง จึงขอยุติการบรรยายนี้ไว้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวด
 บทพระธรรมในรูปคุณสาชยาย ส่งเสริมการปฏิบัติ ให้มีกำลังเข้มแข็งก้าวหน้า สืบต่อไป.*

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๗ —

๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์. (ต่อ)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบุชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าว เรื่อง ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ นี้ต่อไปตามเดิม.

เกือบจะไม่ต้องข้อมความเข้าใจแล้วก็ได้ ว่าทำไมจึงต้องพูดเรื่องนี้ และว่า
แม้ว่าเรื่องจะซ้ำกันกับที่เคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว ก็ยังมีเหตุผลที่จะต้องเอามากกล่าว เพื่อให้
มันเป็นหมวดเป็นหมู่ อยู่ในที่เดียวกันเป็นพวก ๆ ไป, เป็นการแสดงในคราวเดียวกัน
ทุกเรื่องที่มีนเกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้. ดังนั้น ขอให้ตั้งใจฟังสืบต่อไปให้สำเร็จประโยชน์.

หมวดขยายความของเก่า.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึง หมวด ขยายความของเก่า, คือเรื่องที่เราเอาของเก่า มาทำความเข้าใจ มาขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป. นี่คือเรื่องที่กำลังจะพูด. ฉะนั้น ขอให้ท่านกำหนดให้ดี ให้อ่านว่าเก่าเป็นเก่า ใหม่เป็นใหม่, หรือว่าอะไรมันจะมีประโยชน์ กว่ากัน, และว่าพระพุทธเจ้า ท่านได้กระทำแก่เรื่องที่มีอยู่ก่อน ก่อนพระองค์ บังเกิดขึ้นนี้ ท่านทำอย่างไร.

เรื่องแรกก็คือเรื่อง ลัทธิศาสนา หรือคำสอนต่างๆ ที่เขามีกันอยู่ก่อน แล้ว คือก่อนพระองค์บังเกิดขึ้นมา. พอพระองค์ตรัสรู้แล้ว เทียบสั่งสอนพระศาสนา ก็ได้พบกันเข้ากับเรื่องเหล่านี้ ที่เขารู้กันอยู่แต่ก่อนแล้ว; เช่นเรื่องเทวดา เรื่อง นรก เรื่อง สวรรค์ เรื่อง กรรม เรื่อง สมานินานาชนิด กระทั่งเรื่อง นิพพาน.

เราอย่าไปว่า นิพพานเป็นเรื่องของพวกพุทธบริษัท เพิ่งมีเพิ่งพูดกัน เมื่อพระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นและสั่งสอน. ขอให้รู้ว่า คำว่า นิพพานๆ นั้นเขาพูดกันอยู่ ก่อนแล้ว; พวกโน้นเขาก็มีนิพพาน ตามความหมายของเขาอยู่แล้วด้วยกันทั้งนั้น, คือเป็นเรื่องสูงสุด เป็นเรื่องจบสิ้นแห่งความทุกข์ ในระดับสูงสุด เขาก็เรียกว่า นิพพาน; แต่เขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้อง เขาก็เอานั่นเอานี้เป็นนิพพาน อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ก็จะได้พูดถึงแต่เรื่องที่มีนัยๆ หรือทั่วไป เช่น เรื่องเทวดา ประชาชน ก่อนพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในอินเดียนั้น เขาก็มีเรื่องเทวดา พูดถึงเรื่องเทวดา พูดถึง ธรรมะที่ทำให้กันเป็นเทวดา. กราวหนึ่ง มีคนไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เทวดามีจริงไหม?

พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสตอบว่า จะพูดอะไรกันอีกเล่า เมื่อเขาถือกันว่าเทวดามี ให้เกรอ
กันไปหมด ทั้งบ้านทั้งเมืองแล้ว จะมาพูดอะไรกันอีกเล่าว่า เทวดามีไหม, อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ขอให้เข้าใจว่า สิ่งใดที่มีอยู่ก่อน พระพุทธเจ้า ก็เป็นอันว่ามีอยู่แล้ว, พระองค์ก็ไม่ได้ทรงเพิกถอนหักล้าง; แต่จำเป็นที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็ต้องทำ
ไปตามที่ควรจะทำ. เช่น ท่านจะสอนให้ชัดเจนไปว่า ถ้าต้องการจะเป็นเทวดากันแล้ว
จะต้องทำอย่างไร. นี่แหละเป็นข้อที่พอจะกล่าวได้ว่า ท่านได้แสดงอะไรแปลกออกไป
จากที่คนก่อน ๆ เขาพูดกันอยู่ คือข้อปฏิบัติที่ทำความเป็นเทวดา เป็นต้น; นั่นก็
แปลว่า ท่านมาทำให้มันเต็มบริบูรณ์ขึ้นมา ไม่ได้มาเพิกถอน.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกันอีกก็คือ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์; คำว่า นรก คำว่า
สวรรค์ นี้มีพูดกันอยู่ก่อนแล้ว, ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น แล้วเขาก็มีคำอธิบายตามแบบ
ของเขา แล้วเหลือมาจนถึงปัจจุบันนี้. นรกที่เขาเคยพูดกันอยู่ตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้า
ในสมัยพระพุทธเจ้า ในสมัยหลังกระทั่งสมัยนี้ ก็คือ เรื่องนรกอยู่ใต้ดิน มีที่ขุม ๆ มีลักษณะ
อย่างไร, และ เรื่องสวรรค์อยู่บนฟ้า มีเทวดากี่ชั้น ๆ อย่างไร, นั่นแหละเขาก็พูดกันอยู่
แล้ว. พระพุทธองค์ก็ไม่ได้ทรงคัดค้าน; บางโอกาสจะขยายความเพิ่มเติม
อธิบายให้มีประโยชน์มากขึ้น ก็ตรัสอธิบายข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นเทวดา ให้ถูกต้องยิ่ง
กว่า ให้ชัดเจนยิ่งกว่า ก็เป็นธรรมะมากขึ้น, ไม่เป็นเพียงเรื่องนิยาย.

ท่านจึงได้สอนให้เขาฟังได้ ไม่ขัดขวางกัน ว่าถ้ากลัวตกนรกใต้ดิน ก็ทำ
อย่างนั้น, ถ้าอยากได้สวรรค์บนฟ้า ก็ทำอย่างนั้น ๆ ในความรู้สึกรู้ใจของท่านเอง แต่ท่าน
ได้มาตรัสแปลกออกไป สำหรับคนบางพวก หรือตรัสแก่พระสาวกในภายใต้นว่า นรก
ที่เป็นไปทางอายตนะทั้ง ๖ ฉันเห็นแล้ว, สวรรค์ที่เป็นไปทางอายตนะทั้ง ๖ นี้
ฉันเห็นแล้ว. อากตาก็ต้องพูดตามคำบาลีที่ว่า *มยา ทิฎฐา* คำนี้แปลว่า *อันฉันเห็น*

แล้ว, ซึ่งฉันเห็นแล้ว. นรกที่เป็นไปที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อทำผิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นรกอยู่ที่นั่น. นี่เรียกว่านรกที่เป็นไปทางอายตนะ ๖ ฉันเห็นแล้ว; นั้สวรรค์ก็เหมือนกัน เมื่อทำไม่ผิด คือทำถูกต้องที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้แล้ว ก็เป็นความสุขสบายขึ้นมา. ท่านก็เรียกว่า สวรรค์ที่เป็นไปทางอายตนะทั้ง ๖ ฉันเห็นแล้ว.

หมายความว่า ที่เขาพูดกันอยู่แต่ก่อน แต่เดิมโน้น ก็ตามใจสี ไม่ได้ตะคอง, และยังสรุปความไว้เพียงว่า มัน เป็นผลของการทำดีทำชั่วเหมือนกัน; อธิบายการทำความชั่วให้ชัดเจนไปกว่านั้น. แต่แล้วมาตรฐานเรื่องนรกสวรรค์ที่ลึกซึ้งกว่า จริงกว่า ลึกซึ้งกว่า และเป็นสันติภูมิโกด้วย.

นี่อย่าลืมว่า อะไรๆ ถ้าไม่มีลักษณะเป็นสันติภูมิโกแล้ว ไม่ใช่ธรรมะในพุทธศาสนา. ถ้าเป็นธรรมะในพุทธศาสนาต้องเป็นสันติภูมิโก. ที่นี้พวกเราเดี๋ยวนี้ พอได้ยินว่า *พระพุทธเจ้าตรัสว่า “นรกที่เป็นไปทางอายตนะ ๖ ฉันเห็นแล้ว คืออย่างนั้นๆ”* เราก็เห็นได้ทันที รู้สึกได้ทันที, เห็นแจ้งได้ทันที; ว่า เอ้อ นี่มันเป็นอย่างนั้นนั่นแหละคือความเป็นสันติภูมิโก. นรกก็คือ สวรรค์ก็คือ เราสามารถรู้สึกได้ด้วยใจของเราเอง เพราะเราเคยตกนรกอยู่บ่อยๆ, แล้วบางทีเราก็มีสวรรค์อยู่บ่อยๆ, สลับเปลี่ยนกันเป็นวัฏฏสงสารอยู่อย่างนี้. นี่คือนรกและสวรรค์ ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสให้มันแปลกออกไป จากที่เขาพูดกันอยู่แต่ก่อน.

เดี๋ยวนี้เรารู้ไว้เถอะว่า พวกก่อนๆ โน้น *เขาพูดนรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า*; เดี่ยวนี้ *พระพุทธเจ้าตรัส* อีกส่วนหนึ่ง อีกแผนกหนึ่งว่า *นรกสวรรค์อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ* นี้; อย่างไหนจะเป็นประโยชน์แก่เรา ก็เอาอย่างนั้นก็แล้วกัน, ไม่ต้องเถียงกัน. เพราะว่าคำพูดอย่างหนึ่ง มันก็เป็นประโยชน์แก่คนพวกหนึ่ง, คำพูด

โง่ ๆ มันก็ต้องเป็นประโยชน์แก่คนโง่ ๆ คำพูดฉลาดมันก็เป็นประโยชน์แก่คนฉลาด. เราจึงเลือกเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรากี่แล้วกัน แล้วแต่ว่าเรามันเป็นคนโง่ หรือเรามันเป็นคนฉลาด อย่างนี้จะดีกว่า.

เรื่องกรรม เขาก็มีพูดกันอยู่แล้ว เรื่องกรรมดีกรรมชั่ว ก่อนพระพุทธเจ้า มีพูดกันอยู่แล้ว กรรมดีกรรมชั่ว; แต่มิได้พูดถึงเรื่องกรรมที่สูงที่สุด คือกรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว เขาพูดกันแต่เรื่องกรรมดีกรรมชั่ว มันก็ถูก ไม่ใช่ไม่ถูก ทำอย่างนั้นเรียกว่ากรรมดี มีผลดี, ทำอย่างนี้เรียกว่ากรรมชั่ว มีผลชั่ว พระองค์ก็ไม่ทรงคัดค้าน; แต่ได้ตรัสเพิ่มเติมให้มันเต็มว่า มันยังมีกรรมอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สิ้นสุดจบแห่งกรรมทั้งหลาย เรียกว่า กรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว; นี่คือกรรมในคำสอนของพระพุทธเจ้า, ส่วนที่สอนว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว นั้นเขาสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า.

พวกเราสมัยนี้อาจจะโง่ไป ว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องกรรมแต่เพียงเท่า นั้น มันยังไม่เป็นพุทธศาสนา, ถ้าเป็นพุทธศาสนา ต้องสอนขึ้นไปถึงกรรมที่สูงที่สุด ท้าย คือเป็นที่สิ้นสุดจบแห่งกรรมดีกรรมชั่ว; แต่ถึงอย่างไรก็ดี ที่เขาสอนกันอยู่ก่อนนั้น พระองค์ไม่ได้ทรงคัดค้าน : ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว นี้ไม่ทรงคัดค้าน. ดังมีกล่าวถึงอยู่ในพระบาลี นั้น ๆ ว่า พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงลัทธิพวกกรรมวาทีทั้งหลาย ว่า มิได้เป็นมิถยาปฏิญญเลย แต่มันไม่สมบูรณ์; ถ้าสมบูรณ์ มันก็ต้องมาถึงกรรมที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งหลาย, ต้องสอนกันมาถึงนี้ จึงเรียกว่าสอนเรื่องกรรมในพุทธศาสนาที่สมบูรณ์.

นั่นแหละเรารู้ไว้เถอะว่า พุทธบริษัทเรานั้น ไม่มีผู้ถูกผูกพันอยู่ด้วยคำว่า ดี ว่า ชั่ว. กรรมดี หรือ กรรมชั่ว นี้ มันเขย่าให้วุ่นวายเหมือนกันหมดแหละ

ดีกว่าเหนื่อย ชั่วก็เหนื่อย; ไม่ดีไม่ชั่วดีกว่า มันสงบกว่า, ท่านจึงสอนเรื่องกรรมเป็นที่สันไปแห่งกรรมทั้งหลาย. โดยสรุปความแล้วก็คือ อัฐฐังคิกมรรค นั้นแหละ เป็นกรรมที่ทำให้ถึงความสันไปแห่งกรรมทั้งปวง, ปฏิบัติในอัฐฐังคิกมรรคแล้ว ก็ถึงความสันไปแห่งกรรมที่กรรมชั่วทั้งปวง, นี้เรียกว่าเรื่องกรรม.

ที่^๕ เรื่องสมาธิ การทำสมาธิ คือทำจิตตกาวานานี้ เขามีกันอยู่แล้ว ก่อน พระพุทธเจ้า, อย่าเข้าใจผิดว่า เพิ่งมีสอนกันในสมัยพระพุทธเจ้า. การอบรมจิตให้เป็นอย่างไร ๆ นั้น เขาทำได้และสอนกันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้ากระทั่งสูงสุดที่จะทำได้ : เรื่องปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน นั้น *คุณจะเป็นเรื่องกลางบ้านเสียมากกว่า* เพราะไปตรัสที่ไหน ก็ไม่ต้องพูดว่าอย่างไร เพียงแต่ออกชื่อ ประชาชนก็ฟังถูกเสียแล้ว. ที่^๕ เรื่อง อรูปฌาน อากาสนัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ *นี้ก็มีสอนกันอยู่แล้ว* เมื่อก่อนแต่เป็นพระพุทธเจ้า เป็นโหริสต์ว์อยู่ ก็ได้ไปทรงศึกษาในสำนักอาจารย์เหล่านั้น เป็นอาจารย์คนสุดท้าย ที่ชื่อว่า อุกกดาบส รามบุตร, นั้นแหละคือ สอนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ. *นี่จิตตกาวานานี้เขาสอนกันมาสูงถึงขนาดนี้แล้ว* ก่อนพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า มันไม่พอ มันยังไม่ดับทุกข์, ยังต้องทำให้เจริญไปกว่านั้น จึงออกไปค้นคว้าของพระองค์เอง. ฉะนั้นการทำสมาธิ เพื่อไปเป็นพรหมอย่างมีรูป, เพื่อเป็นพรหมอย่างไม่มีรูป, นี้เขาสอนกันอยู่ก่อนแล้ว มันไม่จบสิ้นแห่งความทุกข์. พระองค์จึงต้องไปแสวงหาใหม่ ที่เหนือมันขึ้นไป จึงจะพบระบบใหม่คือปฏิบัติเพื่อนิพพาน ก็คืออัฐฐังคิกมรรค อีกนั่นแหละ.

ฉะนั้นเราจึงรู้ว่า *ของเก่าเป็นอย่างไร, ของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร, และ พระพุทธเจ้าไม่ทรงเพิกถอนของเก่า* รั้งไว้ในฐานะเป็นบุพพภาค

เบื้องต้นหรือขั้นต้น ที่จะต้องฝึกไปตามลำดับอย่างนั้น เพราะวิถีทางหรือแนวทาง มันมีอย่างนั้นจริงๆ.

ที่นี้อีกคำหนึ่ง ซึ่งอยากจะให้ทราบกันไว้กันประมาท ก็คือคำว่า **บรม-
ธรรม บรมธรรม**, คำว่า **บรมธรรม** แปลว่าธรรมะอย่างยิ่งหรือสูงสุด, นี้เขาพูดกัน
อยู่ก่อน พระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน. เขาพูดกันเรื่องนิพพานอยู่แล้ว ในความหมาย
ตามแบบของเขา, และเขาก็ได้พูดถึงบรมธรรม บรมธรรม ตามความหมายของเขา
ที่มันเหลืออยู่ในคัมภีร์ของบางพวกในอินเดีย เคี้ยวนี้ ก็คือ **อหิสา ปรโม ธมฺโม - อหิงสา**
คือความไม่เบียดเบียน นั้นเป็นบรมธรรม; อย่างนี้เป็นคำพูดทางฝ่ายศาสนา ที่พวก
ไหนก็มีสิทธิที่จะพูดได้ กลายเป็นของกลางไป, **บรมธรรมคือความไม่เบียดเบียน.**

ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **นิพพานเป็นบรมธรรม**, **นิพพาน**
เป็นบรมธรรม ก็ไม่ขัดขวางอะไรกัน. **นิพพานนั้นแหละคือความไม่เบียดเบียนอย่างยิ่ง**;
ถ้ายังไม่นิพพานอยู่ตราบไต ก็ยังมีการเบียดเบียนในความหมายใดในความหมายหนึ่ง
ในระบับใดระบับหนึ่ง อยู่นั่นเอง. ต่อเมื่อถึงนิพพานโดยถูกต้องแท้จริงแล้ว **ไม่มี**
การเบียดเบียนอะไรเลย; **ทั้งนั้นนิพพานเป็นบรมธรรม** ในฐานะที่ไม่เบียดเบียน
อะไรเลย.

ส่วนที่เขาว่า **ไม่เบียดเบียนอย่างแต่ก่อนนั้น** ยังมีเบียดเบียนอยู่โดยไม่
รู้สึกตัว, **คือมันมีตัวตน ยึดถือตัวตน เบียดเบียนตัวตน อยู่โดยไม่รู้สึกตัว** “**เราไม่**
เบียดเบียนผู้อื่น” อย่างนี้มัน **ยังมีตัวตนอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย**, **ยังไม่กับตัวตนสักที.**
แต่ถ้าเป็นนิพพาน **เพิกถอนเสียซึ่งตัวตนโดยประการทั้งปวง** แล้วอะไรมันจะเบียดเบียน
อะไร, **มันไม่มีตัวตนโดยประการทั้งปวง** แล้วมันจะมีอะไรเบียดเบียนอะไร; **ทั้งนั้น**
มันจึงเป็นความไม่เบียดเบียนอย่างยิ่ง ฉะนั้นการที่กล่าวว่า **นิพพานเป็นบรมธรรม**

จึงถูกกว่า, ถูกกว่าการที่จะกล่าวว่า การไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรม; เพราะว่าคำว่า ไม่เบียดเบียน มันยังกว้าง ไม่จำกัด. นิพพานนั้นเป็นความดับสนิทแห่งตัวตนไม่มีตัวตนอะไรที่จะเบียดเบียนใครได้; ตัวเองก็ไม่เบียดเบียนตัวเองถึงที่สุด เป็นนิพพานเป็นบรมธรรม.

ทั้งหมดนี้ให้สรุปใจความไว้ให้ได้ว่า คำเหล่านี้เขามีใช้ มีพูด มีสอน มีปฏิบัติ กันอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล แต่ไม่สมบูรณ์ คือไม่ถึงที่สุด. พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ท่านก็ได้ทำให้ถึงที่สุด, นี้เรียกว่า ของเก่าเอามาเล่าใหม่ ให้รู้ขอบเขต ให้รู้ความหมาย หรือ ให้รู้ข้อเท็จจริงทั้งหลาย ที่มันเกี่ยวกับสิ่งเก่า ๆ แก่ ๆ เหล่านี้. นี้เรียกว่ามันเก่าถึงพุทธกาล และก่อนพุทธกาล มีอยู่โดยสรุปก็เท่านั้นแหละ.

เดี๋ยวนี้เรามาพูดถึงของเก่า ที่เอามาเอามาเล่าใหม่ หรือที่เอามาเอามาอธิบายใหม่กันดีกว่า. มันเป็นของที่อยู่ใกล้ ๆ มันเป็นของที่อยู่ใกล้ตัว ที่เราจะต้องเอามาประพฤติปฏิบัติให้ได้ และจะต้องเอามาทำให้เป็นสันติภูมิโก ให้ได้.

สำนวนเก่าที่นำมาใช้, อธิบายให้เข้าใจ.

ข้อนี้ขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า อาตมาไม่คู่ใคร ไม่เอาของคนอื่นมาพูดแล้วให้คนอื่นเข้าใจว่าเป็นของตัวเอง. เดี่ยวนี้มีคนเป็นอันมาก เอาคำของอาตมาไปพูด ในทำนองให้คนอื่นฟังเข้าใจว่า เป็นของเขาเอง; แต่อาตมาจะไม่ทำอย่างนั้น เพราะเป็นขโมย.

จะยกตัวอย่าง ที่เอาของเขามาพูด ที่เขาพูดไว้ก่อนแล้ว ก็คำที่พูดกรอกหูท่านทั้งหลายอยู่แทบจะทุกวันว่า งามอยู่ที่ผล คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่

ที่ตายเสียก่อนตาย ; นี้ไม่ใช่คำของอาตมาคิดได้และพูด, แต่ได้ยินคำของเก่า มาพูด, ของคนเก่า ๆ เขาพูด, บางทีตาแก่ก็พูด ก็ลืมเสียแล้วว่าใครเป็นผู้พูด, บางทีก็แทบจะไม่รู้จักหน้า มาคุยมาสนทนากัน แล้วเขาก็พูดขึ้น เราก็จำเอาไว้.

ที่นี้อาตมาพูดบ่อยเข้า ๆ ว่า *ว่างามอยู่ที่ผี คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพาน อยู่ที่ตายเสียก่อนตาย* นี้ บางคนเขาเข้าใจว่าอาตมาพูด, แล้วเขาเอาไปพูดต่อ ๆ ไปว่า อาตมาพูด; อย่างนี้ผิดหมด มันเป็นการขโมย ๒ ชั้นเสียแล้ว. อาตมาก็ไม่ได้เป็นเจ้าของคำพูดนี้ ที่คิดขึ้นมาได้เอง แต่จำเขาพูด มันจะที่อยู่หน่อยก็ตรงที่ว่า เขาพูดกันที่แรกนั้น ไม่รู้ว่าอะไร, ไม่รู้ความหมายว่าอะไรมันตีความไม่ถูก.

ที่นี้เราก็ช่วยตีความให้ถูก ให้เข้าใจกันได้ ว่างามอยู่ที่ผีนั้นคืออะไร, ที่อยู่ที่ละนั้นคืออะไร, พระอยู่ที่จริงนั้นคืออะไร, สามคำนี้ไม่ยากไม่ลึก พอจะเข้าใจได้; แต่คำว่า นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตายนั้นมันลึก, มันลึกจนต้องทำความเข้าใจ อธิบายกันมาก จนกว่าจะเข้าใจ, ให้เข้าใจได้ชัดว่า นิพพานนั้นคือกิเลสตายเสียก่อน แต่ร่างกายตาย, ให้กิเลสตัวกู—ของกูตายให้หมดก่อนแต่ร่างกายตาย. นี่นิพพานคือ ตายเสียก่อนตาย *ตายแรกคือกิเลส, ตายทีหลังคือร่างกาย* นั้นแหละคือนิพพาน.

ก่อนนี้ไม่เข้าใจอย่างนี้ แม้นคนที่มาพูดให้อาตมาฟัง เขาก็ไม่เข้าใจ, เขาก็บอกว่าเขาก็ไม่เข้าใจ, ช่วยอธิบายที ๆ. อาตมาก็ช่วยอธิบายให้เขาผู้เป็นเจ้าของคำพูดนั้นฟังว่า อาตมาคิดว่าเป็นอย่างนี้, อาตมาคิดว่ามันเป็นอย่างนี้ ที่ว่าตายเสียก่อนตาย ก็เลยจำเอาคำของเขานี้มาพูดอยู่เรื่อยมาจนบัดนี้.

ขอบอกที่ว่า ไม่ใช่คำพูดที่อาตมาคิดขึ้นมาได้เอง; เขาพูดกันมาแต่ ก่อน เป็นของเก่า, คงจะเก่ามากเหมือนกัน มันต้องถึงสมัยที่คนรู้ธรรมะกันมาก ๆ

จริงๆ จึงได้พูดออกมาได้ว่า นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย. นี่ก็เรียกว่า ขยายความของเก่า ที่คนพูดไม่รู้ว่าจะไร ให้รู้ว่าอะไร ส่วนที่งามอยู่ที่ผี ที่อยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริงนั้นมันง่าย ไม่ต้องมาอธิบายกันมากมายนักก็ได้.

ที่นี้ก็มีคำที่เขาพูดกันอยู่ก่อน อีกเหมือนกัน ว่า พระพุทธรูปบึงพระพุทธรเจ้า, โบราณบึงพระธรรม, ลูกชาวบ้านบึงพระสงฆ์ นี่ก็ไม่ทราบเหมือนกันว่า ใครเป็นผู้พูดให้ ฟังที่แรก : แต่ก็ได้ยินมาเรื่อย ๆ, ท่านทั้งหลายก็จะได้ยิน ไม่ใช่เฉพาะอาตมาคนเดียว แต่อาจจะไม่สนใจ. อาตมานั้นมันเป็นคนขี้สงสัยขี้สนใจ, ฟังอะไรแล้ว มันก็จะต้องเอาความหมายให้ได้.

ที่นี้เขาพูดว่า พระพุทธรูปบึงพระพุทธรเจ้า นี่มันลึกมาก แล้วตรงกับเหตุการณ์ในปัจจุบันที่ว่า สร้างพระพุทธรูปกันมากจนเต็มไปหมด ไปสนใจกันอยู่แต่ที่พระพุทธรูป แล้วไม่สนใจที่พระพุทธรเจ้าองค์จริง ไม่รู้อยู่ที่ไหน.

พระพุทธรเจ้าองค์จริง ก็ถือเอาตามที่พระพุทธรเจ้าท่านตรัสเองว่า : ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ช้าอยู่แต่อย่างนี้. ที่นี้ บางแห่งก็กล่าวต่อไปว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจสุมุปาบาท, ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปาบาท ผู้นั้นเห็นธรรม, มันก็มา สำคัญอยู่ตรงที่เห็นปฏิจสุมุปาบาท.

เห็นปฏิจสุมุปาบาทนั้น มันมีใจความว่า เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ความทุกข์ดับลงไปอย่างไร กระทั่งวิธีของมันด้วย, วิธีที่มันจะเกิดขึ้นอย่างไร, วิธีที่มันจะดับลงไปอย่างไร. พอเราเห็นชัดอย่างนี้ นั่นคือเห็นธรรม; เห็นธรรมคือเห็นพระองค์ เห็นพระองค์คือเห็นธรรม.

เดี๋ยวนี้เมื่อไปสนใจกันที่พระพุทธรูปเสียหมด ก็ไม่มีใครสนใจเรื่องธรรม, ไม่มีใครสนใจเรื่องปฏิบัติสมุปบาท. ถ้าเกิดมาสนใจเรื่องธรรม เรื่องปฏิบัติสมุปบาท เห็นความทุกข์และความดับทุกข์แล้ว ก็จะพอใจในธรรมนี้, ในธรรมนี้ ที่เป็นองค์พระพุทธเจ้าจริง แล้วก็ค่อย ๆ ลืมพระพุทธรูปไปเอง.

เดี๋ยวนี้ พระพุทธรูปมากเกินไป จนปิดบังพระธรรม หรือพระพุทธเจ้าองค์จริงเสียหมด คือไม่มาสนใจในเรื่องปฏิบัติสมุปบาท ซึ่งเป็นเรื่องของความที่ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ทุกข์ดับลงไปอย่างไร. ถ้าเราสนใจเรื่องทุกข์และดับทุกข์ จนเห็นจริงแล้ว เราก็คือเห็นพระพุทธเจ้าจริง, แล้วเราก็จะไม่ค่อยสนใจในพระพุทธรูปอะไรนัก เพราะมันเป็นเพียงสัญลักษณ์ รูปสัญลักษณ์ คือเครื่องหมายเตือนใจตัว แทนอะไรเท่านั้น.

นี่คนที่เขาพูดว่า พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้านี้ เขามีปัญญาลึกซึ้งเท่าไร ท่านทั้งหลายลองคิดดู แล้วมันตรงกับสถานการณ์ในปัจจุบันอย่างยิ่งด้วยอย่างไร; ก็เพราะว่าไปสนใจกันแต่พระพุทธรูป, ที่ไหน ๆ ก็เหมือนกัน สนใจกันแต่พระพุทธรูป, ไม่สนใจเรื่องความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ความทุกข์ดับลงไปอย่างไร ที่เรียกว่าเรื่องปฏิบัติสมุปบาท เรียกสั้น ๆ ว่า ธรรม : ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม. นี่เราลูกหลาน ชั้นลูกหลานช่วยกันอธิบายให้มันถูกต้องเสียชีว่า พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้านั้นมันเป็นอย่างไร.

คำพูดดีไปเขามีว่า ไบลานบังพระธรรม. นี่ต้องเป็นคำพูดเก่า ๆ สมัยเก่า ๆ ไม่มีหนังสือกระดาษ, สมัยก่อนไม่มีหนังสือกระดาษ ไม่มีกัมภีร์กระดาษเหมือนเดี๋ยวนี้ มีแต่กัมภีร์ไบลาน, เขาไม่มีกระดาษใช้ เขาไม่ได้ใช้กระดาษ เขาใช้ไบลาน. ฉะนั้นกัมภีร์ก็ต้องเป็นไบลาน ท่านจึงใช้คำว่า ไบลานบังพระธรรม; เพราะว่า

อยู่นั้นแหละ, ไม่ได้เป็นลูกของพระพุทธเจ้าเลย. บวชแล้วก็ไม่ได้เป็นลูกของพระพุทธเจ้า พุทธชิโนรสเลย, ยังเป็นเสมือนลูกหลานชาวบ้านอยู่นั้นแหละ. ลูกหลานชาวบ้านชนิดนี้จึงบังพระสงฆ์, บังพระสงฆ์ ไม่ให้เราเห็นพระสงฆ์อันแท้จริง ๔ กู่ ๘ พระองค์ อย่างที่เราสวดอยู่ทุกวัน. คนที่มีสติปัญญามองเห็นในขั้นนี้ เขาจึงพูดขึ้นมาว่า ลูกหลานชาวบ้านมันบังพระสงฆ์ บวชทำอะไร โกงหัวนุ่งเหลืองทำอะไร มันก็ยังเป็นลูกหลานชาวบ้านอยู่นั้นแหละ มันไม่เป็นลูกของพระตถาคตเลย จึงไม่เห็นลูกของพระตถาคต.

นี่ก็เป็นข้อความของเก่า ที่อาตมารักษาไว้ไม่ให้มันสูญไปเสีย, เขียนไว้เป็นภาพก็มี, แล้วพูดอยู่ทุกวันบ่อย ๆ ก็มี, ว่ามันเป็นของเก่า ที่เราจะต้องเข้าใจ แล้วช่วยกันรักษาไว้สืบต่อไป.

ที่นี้ก็มาตักกันให้เห็นใจความสำคัญว่า ธรรมะนั้นมันเป็นเรื่องจิตใจ, พระธรรมเป็นเรื่องจิตใจ เป็นเรื่องความรู้ที่ตั้งอยู่บนจิตใจ. พระธรรมไม่ใช่วัตถุ, พระธรรมไม่ใช่โบสถ์วิหารเจดีย์ ไม่ใช่พระพุทธรูป ไม่ใช่คัมภีร์พระไตรปิฎก; พระธรรมนั้นเป็นเรื่องทางจิตใจ ความรู้ของจิตใจ อยู่ที่จิตใจ.

ผู้ที่เขารู้เขาเห็น ความชัดนี้ เขาจึงเอาเรื่องในใจเป็นหลัก; คำพูดจึงได้เกิดขึ้นมาว่า สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ, นิพพานก็เหมือนกัน แต่ไม่ค่อยมีใครพูด. ที่ชาวบ้านพูดกันโดยมาก อย่างเก่งก็พูดว่า สวรรค์ในอกนรกในใจ; ที่จะพูดว่านิพพานก็อยู่ในใจ นั้นไม่ค่อยได้ยินพูด. แต่เอาเถอะ มันพอแล้วแหละ มันพอแล้ว ว่าสวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ ออกใจในที่นี้อย่างเดียวกันแหละ ก็อยู่ในจิตใจ; พอทำผิดก็เป็นนรกขึ้นมาในจิตใจ เป็นมารร้ายขึ้นมาในจิตใจ, พอทำถูกก็เป็นสวรรค์อยู่ในจิตใจ เป็นเทพเจ้าอยู่ในจิตใจ.

นี้ช่วยกันระวังให้ดี มันจะโง่มากเกินไปนะ ระวังให้ดี เพราะว่ามันได้เกิด อยู่จริง ในหัวใจของเรา, มันเกิดแล้วเกิดเล่า เกิดแล้วเกิดอีก อยู่ในหัวใจของเรา แล้วเรายังไม่รู้เนี่ย เราโง่สักเท่าไร, ทั้งที่สวรรค์ในอกนรกในใจนี้ มันเกิดแล้วเกิดเล่าอยู่ในหัวใจของเรา จนนับไม่ถ้วนแล้วเราก็กังไม่รู้อีก. นี่คือคนประมาท นี่คือคนหลับตายังหลับอยู่ ยังไม่ตื่นจากหลับ คือกิเลส, ยังไม่ตื่นจากหลับคือกิเลส จึงไม่รู้ว่สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ.

ที่มันก็คาบเกี่ยวไปถึงคำว่า คนดีคำไถล ๆ คนบ้าใบ้คำไถล ๆ. คำพูดที่แรกว่า สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ, มีคำพูดต่อไปว่า คนดีคำไถล ๆ คนบ้าใบ้คำไถล ๆ; ก็หมายความว่า พุทธบริษัทที่ไม่ใช่พุทธบริษัท คือมันยังโง่ มันมองไถล มองไถลก็ชาติ กิ๋ร้อยชาติ กิ๋แสนชาติ ในอนาคต. ส่วน พุทธบริษัทที่แท้จริง มองที่สันติภูมิจิโก ที่มีอยู่ในใจเวลานี้ ที่เวลานี้มันมองเห็น เรียกว่า คนดีคำไถล ๆ คือคนไม่โง่ คนเป็นพุทธบริษัท, เขา คำไถล ๆ คำในเรื่องที่เป็นสันติภูมิจิโก ทั้งนั้นแหละ ลงทุนก็เป็นสันติภูมิจิโก ชาติทุนกำไรอะไรก็เป็นสันติภูมิจิโก. ส่วนคนโง่ คือมันไม่มีความเป็นพุทธบริษัท มันยึดถือแต่เรื่องที่เขาว่างไว้ให้ไถล ให้ไถลก็กบฏ กิ๋แสนกบฏ แล้วก็ต่อตายแล้วจึงจะได้ นี่คนโง่มันคำไถล ๆ, ต่อตายแล้วก็กบฏก็กบฏจึงจะได้. คนดี ๆ เขา คำไถล ๆ เกิดขึ้นมาที่ไรก็รัฐทุกที่, เป็นนรกหรือเป็นสวรรค์ เกิดขึ้นมาในอกหรือในใจ ก็รัฐขึ้นมาทุกที่.

และที่ต่อกว่านั้น ก็คือ รู้จักพระนิพพาน ที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นในใจทุกที่, เมื่อใดจิตว่างจากกิเลสตัวกู—ของกู นิพพานก็เกิดอยู่ที่นั่น ปรากฏอยู่ที่นั่น; เมื่อใดจิตมีกิเลสเป็นตัวกู—ของกู นิพพานก็หายไป ส่งสารวิภูฏนรกอะไรก็เกิดขึ้นแทน; มันไถล ๆ ขนาดนั้นนะ, มันไถลถึงขนาดนี้ ว่านิพพานก็อยู่ในใจ เมื่อใดมีตัวกู นิพพานก็หายหน้าไป, เมื่อใดจิตไม่มีตัวกู ว่างจากตัวกู ภาวะนิพพานก็ปรากฏอยู่ที่จิตนั้น.

นี่คนตีคำไถ่ ๆ คนตาคี บัญญาตี ความรู้ตีอะไร เขาก็จับฉวยเอาตีไถ่ ๆ จับฉวยเอาพระนิพพานไถ่วันละหลาย ๆ หน, เมื่อใจไม่มีกิเลสเกิดอยู่ในใจ เขาก็จับฉวยเอาพระนิพพานในจิตชนิตนั้นได้. นี่ คนตี ๆ คำไถ่ ๆ, คนบ้าใบ้คำไถ่ ๆ ต้องร้ออีกก็บัพก็กัลป์ ก็ชาติ ก็ร้อชาติก็ไม่รู้, ว่านิพพานต่อตายแล้วทั้งนั้นแหละ, แล้วจะได้อะไรละ, ต่อตายแล้วจะได้อะไร; จะไม่เรียกว่าคนบ้าแล้วจะเรียกว่าอะไร, มันก็ต้องเรียกว่าคนบ้า. นี่ความหมายของคำว่า สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ แล้วคนตีคำไถ่ ๆ คนบ้าใบ้คำไถ่ ๆ.

อาตมาก็เอามาพูดให้ฟัง ว่าของเก่าที่คนแต่ก่อนเขาพูดไว้ สำหรับให้พวกเราฟัง, คนแต่ก่อนได้พูดอะไรไว้ สำหรับให้คนเดี๋ยวนี้ฟัง. ระวังให้ดี, ระวังให้ดี, เราจะต้องรู้เราจะต้องเข้าใจ, อย่าให้กลายเป็นคนโง่ ในคำพูดที่คนแต่เก่า เขาได้พูดไว้อย่างไร.

นี่ลูกหลานสมัยนี้ระวังให้ดี ต้องรับผิดชอบ อย่าให้กลายเป็นคนโง่ ก็ตามตัวเองดูสิ เข้าใจไหม คำที่พูดเหล่านี้? ก่อนนี้เคยเข้าใจไหม? ก่อนที่อาตมาจะพูดจะอธิบายนี้เข้าใจไหม? ที่ว่างามอยู่ที่ผี ตีอยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย, สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ, คนตีคำไถ่ ๆ คนบ้าใบ้คำไถ่ ๆ, เคยเข้าใจอย่างนี้ไหม? ถ้าไม่เข้าใจก็ต้องยอมรับเสียตี ๆ ว่าเรามันโง่, และเขาได้พูดไว้สำหรับให้เราเป็นคนโง่. เราจะต้องกลัวให้มาก อย่าให้เข้าไปในบ่วงหลุมนี้ ไม่ใช่เป็นคนโง่.

ที่นี้ก็อยากจะพูดอีกคำหนึ่ง ซึ่งมีนัยรุนแรงมาก แล้วก็ต้องถูกตำ โดยคนที่เขาไม่เข้าใจ. อาตมานี้ถูกตำไม่รู้จะตำกันอย่างไรแล้ว มากมายนับไม่ไหว; เพราะคนที่เขาไม่เข้าใจคำที่เราพูด เขาก็ตำ มันก็ไม่มีเป็นไร ตำก็ตำตามความโง่ของเขา, ถ้า

เขาไม่โง่เขาก็คงไม่ค่า. ฉะนั้นเรื่องค่าก็เป็นเรื่องของคนโง่ เราก็มักรับเอา, เราก็มักรับเอาค่าค่าของคนโง่.

นี่ก็คือประโยคที่ว่า **ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย** พอพูดที่แรกคนมองตาเขม็งทั้งนั้น, เราพูดที่แรก คนที่แรกฟังเขามองตาเราเขม็ง **ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย** เป็นคนใหญ่คนโต คนมีหน้ามีตามีวิชาความรู้ เขามองหน้าอาตมา พูดอย่างนี้พูดอย่างไรรัน. เราก็บอกว่า ท่านหมายความว่า ความชั่วก็ตาม ความดีก็ตาม อย่าไปยึดมั่น อย่าไปหมายมั่น มันจะกัดเอา, หมายมั่นให้เป็นตัวกู—ของกู แล้วมันจะกัดเอาความดีนั้นแหละยิ่งกัดมาก.

คนเราเป็นทุกข์เดือดร้อนใจ เพราะยึดมั่นถือมั่นในความดี, เรื่องความชั่วนั้นไม่ค่อยมีใครยึดมั่นถือมั่นดอก เพราะฉะนั้นมันไม่ค่อยมีโอกาสจะกัดดอก ถ้ากัดก็คนประมาท ไปทำแล้วมันก็กัดผิว ๆ เฝิน ๆ ไม่ได้กัดลึกถึงหัวใจ. ส่วนความดีไปยึดมั่นถือมั่น แล้วมันกัดลึกถึงหัวใจ นอนไม่หลับ เป็นโรคประสาท เป็นโรคอะไรเหล่านี้ก็ เพราะอยากดี ทั้งนั้นแหละ, เพราะมันยังไม่ได้ดีตามที่มันต้องการทั้งนั้นแหละ มันจึงเป็นคนประสาท, เป็นคนนอนไม่หลับ เป็นคนบ้าไปเลย เพราะยึดมั่นถือมั่นในความดี เมาคี นี่มันกัดเอา.

ผู้มองเห็นความจริงข้อนี้จึงได้พูดว่า **ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีย** คำว่า **อัปรีย** ๆ นี้แปลว่า **ไม่น่ารัก** ภาษาบาลีนั้น คำว่า **อัปรีย** นี้แปลว่า **ไม่น่ารัก** : **อัป** แปลว่า **ไม่** **ปรียะ** แปลว่า **น่ารัก**, **อัปรียะ** แปลว่า **ไม่น่ารัก**. **ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่ไม่น่ารัก**, น่ารักก็อยู่แต่พระนิพพาน อย่างเดียว เพราะว่าพระนิพพานไม่ชั่วและไม่ดี. สิ่งที่เราเรียกว่า พระนิพพานนั้นไม่ชั่วและไม่ดี คือปราศจากความยึดถือว่าชั่วและว่าดี จึงจะเป็นนิพพาน; **ทั้งนั้น พระนิพพานจึงไม่อัปรีย** เพราะไม่มีความหมายแห่งความชั่ว

หรือความดี, นอกจากพระนิพพานแล้ว มันมีความหมายแห่งคำว่าความชั่วหรือความดี เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, ไปยึดถือเข้มนั้นก็กักเอา.

ฉะนั้นเราจึงพูดว่า ถ้ายังเป็นความชั่ว หรือเป็นความดีแล้ว ก็เป็นของ อปรีย์ คือไม่น่ารัก; ครั้นพ้นจากชั่วจากดี เป็นนิพพาน เท่านั้นจึงจะไม่อปรีย์, คือพ้นจากความเป็นของน่าเกลียด เป็นของที่น่าพอใจ เป็นของที่ควร จะถือเอาให้ อย่างดี โดยสมาทาน.

เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับของไม่ชั่วไม่คั้นนี้ ต้องใช้คำว่า สมาทาน ถือเอา อย่างดี; ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับความชั่วความคั้นนี้ ใช้คำว่า อุปาทาน, อุปาทาน แปลว่า ยึดมั่นถือมั่น. ถ้าพูดคำนี้ใช้กับของชั่วและของดี ไปหมายมั่นว่าชั่วว่าดี จึงจะ ถือเอาได้ จึงใช้คำว่าอุปาทาน มาจากอวิชา มาจากความโง่ความเขลา, กระทำอุปาทาน ต่อความชั่วหรือความดี. ครั้นมีปัญญา มีวิชา หมกอวิชาแล้ว ไม่ยึดถืออะไร ไม่ หมายมั่นอะไร ให้เป็นความชั่วความดี ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับความสงบนั้น ด้วยอาการที่ เรียกว่า สมาทาน, ไม่ใช่อุปาทาน.

จงกลัวสิ่งที่เรียกว่าอุปาทานให้มาก ทำด้วยอุปาทานแล้วมันกักเอา; ถ้า ทำด้วยสมาทานมันไม่กักใคร มันจะให้ได้รับผลรับประโยชน์ ตามสมควรที่จะได้รับ. ฉะนั้นอย่าทำอะไรด้วยอุปาทาน, อย่าถือศีลด้วยอุปาทาน แต่ถือศีลด้วยสมาทาน. อย่าทำบุญให้ทาน วัตรปฏิบัติ ธุดงค์ อะไรก็ตาม เป็นต้น ด้วยอุปาทาน, มันจะโง่ มันจะหลอกลวง มันจะเป็นสัสถ์พัตตกปรามาส เป็นต้น. แต่ให้ทำด้วยสมาทาน มัน ก็ได้ประโยชน์; แม้จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็จงทำอย่างสมาทาน, อย่า ทำด้วยอุปาทานเลย, อุปาทานเมื่อไร ก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น, อุปาทานทุกทีก็เป็นทุกข์ทุกที. ฉะนั้นจึงน่าเกลียดเพราะเหตุนี้.

ความชั่วความดีเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน, หรือพูดให้ถูกต้องว่านั่นก็ต้องพูดว่า ต้องอุปาทานเสียก่อน มันจึงจะมีความหมายว่าชั่วหรือว่าดี. ฉะนั้นความชั่วหรือความดี มันจึงหลักอุปาทานไม่พ้น มันก็ต้องมีอุปาทาน มันก็กักเอา : ยึดถืออย่างชั่วก็ยึดถืออย่างดีก็กักเอาอย่างดี. ฉะนั้นคนทั้งหลายที่มีลูกมีหลาน บุตรภรรยาสามี วัวควายไร่นา นั้นอย่าโง่งนะ, อย่าไปมีตัวยอุปาทานนะ, อย่าไปมีสิ่งเหล่านั้นตัวยอุปาทานนะ มันจะกักเอาทั้งนั้นแหละ. จงมีสิ่งเหล่านั้นด้วยสมาทาน คือมีสติปัญญาควบคุมอยู่เสมอ, เข้าไปเกี่ยวข้องกับจะต้องสิ่งเหล่านั้นอยู่ด้วยสติปัญญา อย่างนี้เรียกว่าสมาทาน.

เห็นไหม? แม้แต่ชาวบ้านธรรมดาๆ ก็ต้องรู้จักใช้สมาทาน อย่าโง่งไปใช้อุปาทานเข้า ไปอุปาทานเข้าที่สิ่งใด จะต้องน้ำตาไหลเพราะสิ่งนั้นเป็นแน่นอน : มีเงินก็ต้องเป็นทุกข์เพราะเงิน, มีบ้านมีเรือนจะเป็นทุกข์เพราะเรือน, มีลูกมีหลานจะเป็นทุกข์เพราะลูกเพราะหลาน, มีวัวควายไร่นา จะเป็นทุกข์เพราะวัวควายไร่นา, เหล่านี้เพราะอุปาทานทั้งนั้นแหละ. แต่ถ้ากระทำอย่างสมาทานแล้ว ไม่มี ไม่เป็น จะไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะเงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สินสมบัติพัสถาน; แต่อาจจะใช้มัน กินมัน อะไรก็ตามเถอะ ให้สำเร็จประโยชน์ได้ตามที่ควร โดยไม่ต้องเป็นทุกข์.

นี่ทำให้ถูกต้อง ด้วยการสมาทาน, และอย่าทำให้ผิด ด้วยคำว่าอุปาทาน พอมีอุปาทานแล้ว ทั้งชั่วทั้งดีมันจะอปริยไปหมด, ก็มันจะกักเอาหมด. แต่ถ้ามีสมาทาน มีสติปัญญา สัมปชัญญะ อยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว ไม่กัก; เพราะเราไม่อุปาทานกับมัน. เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันได้, เรามีความดีก็ได้, เขาให้ความดีก็ได้, สมมติว่าดีก็ได้ สมมติว่าชั่วก็ได้. เราไม่ไปยึดถือตามนั้น เราก็ไม่เป็นทุกข์เดือดร้อน เพราะความดีและความชั่ว.

อยู่ในโลกนี้ มันหนีไม่พ้นดอก ที่จะต้องถูกสมมติว่าดีหรือว่าชั่ว หรือว่าการกระทำของเราเนี่ย เขาก็อาจจะจัด จะบัญญัติว่าดีว่าชั่ว ได้ทั้งนั้นแหละ; แต่เราอย่าไปหลงยึดถือว่าดีว่าชั่วตามเขาว่า ตามภาษาโลกว่า ตามชาวโลกเขาว่า. จิตใจของเราจะไม่ดีไม่ชั่ว ไปตามที่เขาสมมติ หรือเขาบัญญัติกัน. นี้เรียกว่าเราอยู่เหนือความดีและความชั่ว มันกักเราไม่ได้, เราจะใช้มันให้เหมือนกับเป็นทาส ข้ำทาสบริวารก็ได้, มีความดีไว้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้เป็นความสะดวกสบายก็ได้, แต่ไม่ยึดมันถือมันให้มันกักเอา.

ขอให้ทุกคน รู้จักปฏิบัติ ต่อสิ่งที่เรียกว่าความดี รวมทั้งความชั่ว ด้วย ให้ถูกต้อง ก็จะไม่มีความอับริย ก็ไม่มีเรื่องน่าเกลียดน่าชัง เสียหายเดือดร้อนอะไร.

นี่ตัวอย่างที่เรียกว่า ของเก่า ที่ผู้มีปัญญาแต่กาลก่อน เขาได้รู้ เขาได้มองเห็น เขาได้สั่งสอนไว้ ตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดก็ได้, ก็สืบมาจนบัดนี้ๆ มาถึงเรา. เราก็ดีความของถ้อยคำเหล่านั้นให้ถูกต้อง, ปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามจุดมุ่งหมาย แล้วก็ จะไม่มีทุกข์ยากลำบากอะไรเลย.

นี่เรียกว่า หมวคขยายความของเก่า คือทำความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นของเก่าก่อนโน้น.

หมวดที่เกี่ยวกับศีลธรรม.

นี่ก็จะพูดต่อไป ถึงหมวดเกี่ยวกับศีลธรรม เกี่ยวกับศีลธรรม ขอพูดถึง สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ ก็คือสิ่งที่ เรียกว่าศีลธรรม. ข้อเท็จจริงใด ๆ ที่เกี่ยวกับศีลธรรมที่ควรจะทำมาพูดกันนี้. อาตมาก็เอามาพูด มาพูดอยู่ตลอดเวลาแหละ ;

แต่วันนี้ จะสรุปใจความสำคัญ ที่เกี่ยวกับศีลธรรม ให้ท่านทั้งหลายเห็นในคราวเดียว ประหยัดเวลา. เพราะฉะนั้นจะฉายหนังซ้ำ ก็อย่าเพื่อโกรธสิ, อย่าเป็นเด็ก ๆ พอเขาฉายหนังซ้ำมันก็โกรธ แล้วก็ลุกขึ้นไปเสียแล้ว นี่ก็ดูซ้ำ ๆ ให้ดูเรื่องดูคราว มันก็จะได้ประโยชน์ดี.

คำว่า ศีลธรรม นี้เดี๋ยวนี้เราแปลกันว่าอะไรก็ไม่รู้ ไม่มีความหมายที่ชัดเจนเลยไม่แปลกัน เรียกว่า ศีลธรรม แปลเป็นภาษาฝรั่งก็ไม่ได้ เป็นภาษาไทยก็ความหมายแคบนิดเดียว, แปลว่า ธรรมที่ทำความปรกตินั้นแหละ ดีที่สุด, ไม่ใช่เรื่องเล็กๆน้อยๆ ที่ชาวเมืองจะต้องมี ให้มีศีลธรรมกันบ้างไว้ย มันไม่ใช่เล็กน้อยอย่างนั้น.

ศีลธรรม แปลว่า สิ่งที่ทำความปรกติ; ศีละ แปลว่า ปรกติ, ธรรมะ แปลว่า สิ่งที่มีตัวมันเอง, ศีลธรรม แปลว่า สิ่งที่ทำความปรกติ, ความหมายกว้างครอบคลุมจักรวาล. เมื่อใดมีความปรกติ เมื่อนั้นมีศีลธรรม, เมื่อใดไม่มีความปรกติ เมื่อนั้นไม่มีศีลธรรม. ความปรกติคือสะดวกสบายอยู่ได้อย่างสงบเย็น, ความไม่ปรกติ คือความกระวนกระวายเดือดร้อน ไม่อาจจะทนอยู่ได้.

ที่นี้อาตมานึกว่า คำชนิดนี้แปลเป็นภาษาต่างประเทศยาก, พอคุยกับฝรั่งแล้วก็จนปัญญาทุกที ไม่รู้จะแปลคำว่าศีลธรรมนี้ว่าอะไร. ที่เขาแปลกันว่า *morality* นั้นมันเหมือนกับเด็กเล่น ไม่สำเร็จประโยชน์; เดี่ยวนี้ก็คิดว่าจะให้คำแปลว่า บั๊จจัยแห่งสันติภาพ, ศีลธรรม แปลว่า บั๊จจัยแห่งสันติภาพ.

คำว่า ธรรมะ ๆ นี้ มันเป็นเหตุก็ได้ เป็นผลก็ได้ เป็นอะไรก็ได้ ใน ๔ ความหมายนั้น; แต่มันแปลว่า เป็นเหตุบั๊จจัยก็ได้ ธรรมะในฐานะที่เป็นเหตุ; ฉะนั้นคำว่า ธรรม คำนี้ต้องแปลว่า บั๊จจัย. นี่ *ศีละคือความปรกติ* นั้นหมายถึง

สันติภาพ สงบสุขของโลก, *คือ* แปลว่า *สันติภาพ* ของโลก, *ศีลธรรม* เลยแปลว่า *บัจฉัย* แห่ง *สันติภาพ*. หากำฝรั่งมาแปลได้ง่าย ๆ ทันทีเลย, แปลแล้วเข้าใจทันทีเลย นี่เรียกว่า *ศีลธรรม*.

ศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีในโลก, ถ้าโลกไม่มีศีลธรรม มันก็คือวินาศ ก็อยู่เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา; ถ้าไม่มีศีลธรรม มันก็ตกนรกทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา; ถ้ามีศีลธรรมมันก็มีความสงบเย็นอยู่ตลอดเวลา; เพราะว่าคำว่า ศีลธรรมโดยเนื้อแท้ นั้น คือบัจฉัยแห่งสันติภาพ, พอมีศีลธรรมมันก็มีสันติภาพ. ฉะนั้นเราเพิ่งถึงที่สันติภาพเป็นหลักยึดเป็นจุดที่มุ่งหมาย, อะไรเป็นเหตุเป็นบัจฉัยให้ถึงสันติภาพ นั่นแหละคือศีลธรรม เพราะฉะนั้นมันจึงไม่ยาก.

ทุกคนจะต้องรู้จัก อย่างน้อยก็ต้องมองเห็น จะต้องเข้าใจ จะต้องสนใจ, จะต้องพยายามทำให้เกิดมี สิ่งที่เราเรียกว่าศีลธรรม. ถ้าเราไม่มีศีลธรรมเกี่ยวกับตัวเรา เราก็จะอยู่เดือดร้อนเป็นไฟแผละ ในบ้านเรา ในครอบครัวเรา ไม่มีศีลธรรม มันก็ตกนรกทั้งเป็นกันทั้งบ้าน, ในประเทศนี้ไม่มีศีลธรรม มันก็ไม่มี ความสงบสุข.

ขอให้เข้าใจไว้ให้ดีๆ ว่า ศีลธรรม นั้นคือบัจฉัยแห่งสันติภาพ, อย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ มีก็ได้ ไม่มีก็ได้ อย่างที่เขาพูดกัน, มันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันเป็นเรื่องทั้งหมดของความมีสันติภาพ หรือความสงบสุข.

ทุกอย่าง ถ้ามันเป็นไปเพื่อสันติภาพแล้ว เรียกว่าศีลธรรมทั้งนั้นแหละ, ช่วยจำไว้ให้ดีกว่าว่า ทุกอย่างไม่ยกเว้นอะไร ถ้ามันเป็นไปเพื่อสันติภาพ แล้วก็เรียกว่าศีลธรรม ทั้งนั้นแหละ.

ยกตัวอย่างเช่นเศรษฐกิจ เรื่องเศรษฐกิจในบ้านในเมืองในโลกนี้, เศรษฐกิจนี้ ถ้าเราทำมันดี ทำมันถูกต้อง เป็นเศรษฐกิจที่ถูกต้องแล้ว เศรษฐกิจนี้ก็จะเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ; แต่ถ้าเราทำกับมันไม่ถูกต้อง ทำกับมันด้วยวิชา ด้วยความโง่แล้ว เศรษฐกิจนี้มันก็เป็นปัจจัยแห่งความคดโกง. เคียวนี้เขาใช้เศรษฐกิจนี้ คดโกงผู้อื่น เอาเปรียบผู้อื่น บีบคั้นผู้อื่น ระหว่างบุคคลก็มี ระหว่างหมู่คณะก็มี, ระหว่างประเทศชาติก็มี เศรษฐกิจมันก็เป็นปัจจัยแห่งนรก แห่งความทุกข์ แห่งวิกฤตการณ์ ไปเสีย.

ถ้าเศรษฐกิจถูกต้อง ตามความหมายของคำว่าเศรษฐกิจจริงแล้ว, เศรษฐกิจนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าเศรษฐกิจนั้น ก็เป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ. เคียวนี้เรามีกันแต่เศรษฐกิจโกง มันก็เป็นปัจจัยแห่งนรก ให้เคียวรอนกันอยู่ทั่วทุกหัวระแหง, เศรษฐกิจของเรากำลังคดโกง : โกงตั้งแต่คนผลิต โกงตั้งแต่คนซื้อ คนนายหน้า คนเดินตลาด คนขาย คนซื้อ คนอะไร มันโกงกันหมด, พร้อมทั้งจะโกงกันหมด; เรื่องเศรษฐกิจมันก็กลายเป็นเรื่องปัจจัยแห่งนรก, เคียวรอนกระวนกระวายกันอยู่ ผลอไม่ได้ ผลอก็ถูกโกง. ถ้าทำดี เป็นเศรษฐกิจที่ดี เศรษฐกิจนั้นก็เป็นที่ลธรรม แล้ว เศรษฐกิจนั้นก็ทำให้เรามีสันติภาพ.

นี่ยกตัวอย่างเรื่องที่มีอยู่จริง เรื่องการเมือง ถ้ามันเป็นการเมืองที่ถูกต้อง ไม่โกง, การเมืองไม่โกง บ้านเมืองก็มีสันติภาพ; เมื่อการเมืองมันโกง บ้านเมืองมันก็เป็นนรก ถ้านักการเมืองมันโกง บ้านเมืองก็เป็นนรก อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่นี้. เพราะฉะนั้นคำว่า การเมือง นั้นแหละ ถ้ามันจริง มันดี มันก็เป็นศีลธรรม. หรือจะพูดอย่างถูกกว่านั้นก็ว่า ถ้าการเมืองมีศีลธรรม มันก็เป็นการเมืองที่ทำให้เกิดสันติภาพ, ถ้าการเมืองไม่มีศีลธรรม การเมืองนั้นก็เป็นผู้สร้างความเคียวรอน วิกฤตการณ์ขึ้นมาในโลกนี้.

ที่นี้ การปกครอง ที่ทำการปกครอง นับตั้งแต่ผู้ใหญ่มานับขึ้นไป ถึงรัฐบาล อันสูงสุด ถึงบุคคลสูงสุด. การปกครองนั้น ถ้าทำดีทำถูกต้อง มันก็เป็นบัจฉัย แห่งสันติภาพ, ถ้าไม่ถูกต้อง มันก็เป็นบัจฉัยแห่งวิกฤตการณ์ ทั้งนี้การปกครองของ ผู้ปกครอง ตั้งแต่ผู้ใหญ่มานับขึ้นไป มันก็เป็นศีลธรรม. ขอให้ดูให้ดี เป็นผู้มีศีลธรรม, เป็นผู้ปฏิบัติศีลธรรม แล้วผู้อยู่ใต้การปกครอง ก็รับสนองการปกครองให้ดี, มันก็เป็น ศีลธรรมที่ถูกฝากถูกตัว, แล้วเราก็อยู่กันเป็นผาสก. ดูให้ดีจะเห็นว่า แม้แต่ การปก- ครองมันก็คือศีลธรรม.

นี่อยากจะพูดชนิดที่ไม่ค่อยมีใครเชื่อ หรือยอมเชื่อว่า แม้แต่การทหาร ถือ เป็นทำเขาตายนั้นแหละ, กิจการทหารนี้ ถ้ามัน เป็นไปอย่างถูกต้องมีเหตุผลบริสุทธิ์ ยุติธรรมแล้ว การทหารนั้นก็จะเป็นศีลธรรม เพราะว่าทหารนำมาซึ่งสันติภาพ. โดยถูกต้องโดยยุติธรรม. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นเช่นนั้น มันเป็นทหารโกง, มันบุกเข้าไป เพื่อจะเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น, จะไปยึดประเทศอื่นเอามาเป็นประโยชน์ของตัว อย่าง ไม่มีเหตุผล ไม่มีคามยุติธรรม, สงครามมันก็เลยเป็นสิ่งเลวร้ายไป. ถ้าสงครามเพื่อ บ้องกันตัวอันบริสุทธิ์ ก็เป็นศีลธรรม ทั้งที่ว่าต้องใช้อาวุธ ต้องทำให้คนตาย; แต่ถ้า มันประกอบอยู่ด้วยความยุติธรรม มันก็เป็นศีลธรรม.

นี่อะไรๆ ทุกอย่าง ที่มนุษย์กำลังกระทำอยู่ในโลกนี้ มันก็เป็นศีลธรรมได้ ทั้งนี้ ถ้ามันถูกต้อง เพราะว่ามันทำให้เกิดสันติภาพ; แม้แต่การทำนาทำไร่ทำสวน กำขาย ทำมาหากินอะไรไป ประจำวันนี้ มันก็เป็นศีลธรรม บัจฉัยแห่งสันติภาพ, เพราะ ว่าถ้าเราไม่ทำมาหากิน เราก็ไม่มีกิน เราก็อดตาย, หรือไม่เช่นนั้นเราก็ต้องโกง จี ปล้น ขโมยกัน มันอยู่กันไม่ได้ แต่ถ้าทุกคนทำหน้าที่ของตนๆ ทำนา ทำสวน ทำอะไร ไปตามที่จะทำได้ อย่างถูกต้อง ก็มีมีความสุข. ฉะนั้นการประกอบอาชีพเหล่านี้

มันก็เป็นศีลธรรม เลยไม่ยกเว้นอะไรดอก ; ถ้ามันเป็นไปเพื่อให้อยู่กับอย่างผาสุก แล้วก็เรียกว่าศีลธรรมได้ทั้งนั้น.

ฉะนั้น อย่างมองแต่ว่า มาวัดไหว้พระสวดมนต์เป็นศีลธรรม หรือว่า ทำตัวให้เคร่ง ๆ สักหน่อย แล้วก็ศีลธรรม ; นั้นเป็นเรื่องแสดงละคร ด้วยกิริยาท่าทาง ศีลธรรมแท้จริงนั้น คือทำให้เกิดสันติภาพ, ทำอย่างไร โดยวิธีใด ก็ตาม ถ้ามันเกิดสันติภาพขึ้นในบ้านเรือน ในครอบครัว ในสังคม ในประเทศ หรือในโลกก็ตาม แล้วก็ศีลธรรม. ฉะนั้นขอให้ฟังสิ่งที่ตัวสันติภาพ, แล้วก็ทำให้เกิดสันติภาพ, แล้วการกระทำนั้น ๆ ก็จะเป็นศีลธรรมเป็นแน่นอน.

อาตมาก็มองเห็นอย่างนี้ จึงได้พุดอยู่ เหมือนกับว่าตะโกนอยู่ตลอดเวลาว่า ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ, ศีลธรรมกลับมาโลกาสงบเย็น. ทำไมต้องใช้คำว่ากลับมา? เพราะว่าสมัยก่อนโน้นเรามีศีลธรรม บู้ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษ สมัยโน้นเขามีศีลธรรม. เขาอยู่กับอย่างผาสุก สงบสุข เพราะเขาไม่เป็นทาสของกิเลสมากเหมือนคนเดี๋ยวนี้, เขาจึงมีศีลธรรม. เขาทำหน้าที่การงาน ที่เป็นบัจจัยแก่การดำรงอยู่อย่างสนุกสนาน, ทำนาทำสวนทำอะไรสนุกสนาน, แม้เหง้อจะออกมาท่วมตัว ก็กลายเป็นน้ำเย็น เป็นน้ำมนต์รดให้เย็น.

คนสมัยโบราณนั้นเหง้อเป็นน้ำมนต์รดให้เย็น, ส่วนคนสมัยนี้ที่เต็มไปด้วยกิเลสนั้น เหง้อเป็นของร้อน กระตุ้นให้ทำงานไปขโมยดีกว่า, ไม่ทำนาไม่ทำไร่แล้ว มันเหนื่อยจะตาย ไปขโมยดีกว่า, มันต่างกันอย่างนี้. นั้นเขาเห็นว่า บัจจัยแห่งความสงบสุขทุกชนิดเป็นศีลธรรม เลยสนุกแม้จะออกเหง้อ, เขาก็ ทำงานสนุก แล้วก็มีความสุขในการงาน นั้นเอง, เป็นสุขอยู่ในการงานนั้นเอง ไม่ต้องไปเที่ยวบารุงบำเรอกาม เอากามารมณ์กันที่ไหนอีก เขาก็อยู่กับอย่างผาสุก ไม่เบียดเบียนกัน.

สมัยก่อน นึกคิดดูเถอะ อยู่กันอย่างสงบสุข ลูกสาวหลานสาวไปธุระคน
เที่ยวที่ ไหนก็ได้, ไม่มีใครจุกคร่า. เที่ยวน้ำมันบุกรุกเข้าไปจุกคร่าถึงในห้องในเรือน,
น้ำมันเป็นอย่างนี้ เพราะความไม่มีศีลธรรม. พวกที่เป็นชาวป่าชาวตงนั้น เขายังมี
ศีลธรรมมากกว่าคนเจริญสมัยใหม่ ที่ลุ่มหลงในกิเลส ลุ่มหลงเหยื่อของกิเลส นี้เขาก็มอง
เห็นกันอยู่.

ศีลธรรมไม่กลับมา หมายความว่ามันหายไปๆแล้วไม่กลับมา โลกานี้จะ
ต้องวินาศในอนาคตอันสั้นนี้; ถ้าศีลธรรมกลับมา โลกาก็จะสงบเย็น กลับไปสู่
สภาพสงบเย็นเหมือนเดิม.

พูดกันว่า ทำบ้านเรือนไม่ต้องทำประตูก็ยั้งได้, ทำช่องเข้าช่องออก
ไม่ต้องทำประตู ไม่ต้องใส่กุญแจ ก็อยู่กันได้สมัยโน้น. สมัยนี้จะใส่กุญแจกันสักเท่าไรก็
ไม่ได้, มันก็ยั้งดักกุญแจ หักกุญแจ บุกรุกเข้าไป, นี้ความไม่มีศีลธรรม; ถ้ามีศีลธรรม
ศีลธรรมคุ้มครองได้ ถึงขนาดนั้น : บ้านเรือนไม่ต้องมีประตู หรือมีประตูไม่ต้องติด
กุญแจ เพราะไม่มีอันตราย. นี่จึงพูดว่า ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา มันก็วินาศ
วินาศเพราะการเบียดเบียนยิ่งขึ้นๆ; ถ้าศีลธรรมกลับมา ก็มีความสงบเย็น เพราะ
ไม่มีการเบียดเบียน.

เดี๋ยวนี้การเบียดเบียนทางทรัพย์สินสมบัติมันมาก จนเปิดคูหนังสือพิมพ์
ทุกฉบับมันจะมีข่าวการจิปลัน, เบียดเบียนขโมย แล้วก็มีความเลวร้ายทางกามารมณ์.
มีการจุกคร่า มีการข่มขืน; อย่างเมื่อเช้านี้ก็มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง คนแก่ทำอนาจาร
แก่เด็กหญิงอายุ ๓ ขวบ. นึกคิดดูสิ มันเลวถึงขนาดไหน, ก่อนนี้มันจะมีได้ที่ไหน.
นี่เรียกว่าความเลวร้ายทางศีลธรรมนี้มันมีอย่างนี้; ถ้าไม่กลับมาโลกาวินาศ, ถ้ากลับ

มาโลกาก็สงบเย็น. นี่คือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับศีลธรรม ที่ควรจะรับรู้ หรือรับทราบกันไว้ด้วย.

เหตุที่ไม่มศีลธรรม.

ที่นี้ก็มองดูเหตุที่ทำให้ไม่มีศีลธรรม ก็เพราะว่ามันเกิดกันมาก เกิดกันเร็ว, เกิดกันมากจนควบคุมไม่ได้ นี้ก็อย่างหนึ่งนะ, ข้อนี้ก็น่าเห็นใจ.

ที่นี้เตี้ยวนั้น หลงไหลในวัตถุแห่งกามารมณ์, ส่งเสริมแต่เรื่องกามารมณ์, แต่งเนื้อแต่งตัว กินที่อยู่อะไร เครื่องล่อใจหัวใจ ให้คนหลงไหลในกามารมณ์จนลืมแก่. คนแก่ ๆ มัวเมาในกามารมณ์จนลืมความแก่; เพราะว่ามีปัจจุบันนี้มันมีแต่ส่งเสริมความรู้สึกทางกามารมณ์. วัตถุที่ส่งเสริมกามารมณ์นั้น เขาทำจากโรงงานอุตสาหกรรม, ทั้งโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่โตมโหฬาร ผลิตเครื่องส่งเสริมกามารมณ์; แล้วมนุษย์มันจะทนไหวหรือ, เมื่อก่อนนี้มันไม่มีคอก ไม่มี โรงงานอุตสาหกรรมผลิตเครื่องส่งเสริมกามารมณ์เหมือนสมัยนี้.

ที่นี้มาดูที่การศึกษา, การศึกษาที่เขาจัดให้มนุษย์เรียน ศึกษากันนี้มีแต่เรียนหนังสือกับวิชาชีพ เพื่อ จะหาบัจจย ไปซื้อวัตถุที่ส่งเสริมกามารมณ์; เรียนดี เรียนเร็ว ไปทำงาน ได้เงินเดือนมาก เอาเงินมาก ๆ ไปซื้อบัจจยแห่งกามารมณ์ การศึกษามันมีให้อย่างนี้ จะโดยเจตนาหรือไม่โดยเจตนาที่สุดแท้แต่ ข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างนี้ คือให้เรียนแต่หนังสือ ฉลาดมาก ๆ แล้วก็ให้เรียนวิชาชีพ, ทำงานได้เงินเดือนมาก ๆ ไม่เรียนว่าเป็นมนุษย์กันอย่างไร จึงไม่เลวกว่าสัตว์.

ในโรงเรียน ไม่ได้สอนกันว่าเป็นมนุษย์กันอย่างไรจึงจะไม่เลวกว่าสัตว์, ในมหาวิทยาลัยก็ไม่สอน, เมืองไทยก็ไม่สอน เมืองนอกก็ไม่สอน; ไม่สอนว่า

ว่าเป็นมนุษย์กันอย่างไร มันก็ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ก็ไปเป็นทาสของกามารมณกันไปหมด. ตั้งแต่เป็นนักเรียน ก็ชะเง้อที่จะไปเป็นทาสของกามารมณ, เป็นนิสิตนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ก็ชะเง้อที่จะไปเป็นทาสของกามารมณ พอมันหลุดออกไปได้ ก็ไปเป็นทาสของกามารมณกันหมด.

นี่เรียกว่า กามารมณมันครองโลก, นับถือกามารมณเป็นพระเจ้ากันหมด มันก็มีแต่กิเลสท่วมหัวท่วมหู ท่วมจิตท่วมใจ ท่วมอะไรทั้งหมด มันจึงทำกันแบบนี้; เหมือนที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ อาชญากรรมมีมากในทางกามารมณอย่างที่ไม่น่าเชื่อ. อาชญากรรมมีมากในทางอกินนาทาน ปล้น จี้ ขโมย อะไรต่างๆ นานา, ยังมีสิ่งทีหลอกลวง ล้อลวง เช่นเรื่องมหรสพทั้งหลาย จะเป็นอะไรก็ตาม ที่เขาเรียกกันว่า มหรสพ เพลง ดนตรี ภาพยนตร์ อะไรก็ตาม ล้วนแต่ส่งเสริมความรู้สึกทางกามารมณ. เด็กๆ เพียงแต่เห็นภาพโฆษณาของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้นแหละ จิตก็ตกทราลงไปมากมาย, จิตตกทราตกต่ำลงไปมากมาย เพียงแต่เห็นภาพโฆษณาของสิ่งเหล่านั้น.

นี่โลกปัจจุบันนี้มันจึงทรามลงไปในทางศีลธรรม; ไม่มีศีลธรรม เพราะว่าการศึกษามันก็ไม่ถูกต้อง, คนก็มีมากขึ้น เกินที่จะควบคุมได้, แล้วผู้ต้องการเงิน ด้วย การผลิตวัตถุส่งเสริมกามารมณขึ้นมาขาย มันก็มีมากขึ้น เพราะมันขายดีกว่าอย่างอื่น. นี่โลกจึงเต็มไปด้วยอิทธิพลของกิเลส คือกามารมณ แล้วก็อยู่กันอย่างที่เรียกว่าไม่มีความสุข, ต้องหวาดผวาสะตงอยู่ด้วยอันตราย ที่เกิดมาจากอันตรายทั้งหลาย เพราะความไม่มีศีลธรรม.

นี่เรียกว่า การศึกษาไม่รับใช้ศีลธรรม ภาษาใหม่ๆ ว่า การศึกษาไม่รับใช้ศีลธรรม; การศึกษาไปรับใช้การเมือง, การศึกษาไปรับใช้เศรษฐกิจ, เพื่อไปส่งเสริมเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเมือง; ดูเหมือนว่ารัฐบาลไหนในโลกทุกรัฐบาล ก็ต้อง

การอย่างหนึ่งนั่น. เขาจะจัดการศึกษาในประเทศของเขา ให้เป็นประโยชน์แก่กุลแก่
เศรษฐกิจและการเมือง, ไม่มีประเทศไหนจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมธรรมะ, ส่งเสริม
ศาสนา, ส่งเสริมศีลธรรม ปล่อยให้ศาสนาหรือศีลธรรมหมดไป. ใครต้องการไปหา
เอาเอง; รัฐบาลส่วนกลางไม่ได้จัดไว้ให้.

ใครต้องการธรรมะก็ไปหาเอาเอง, ไปชวนขายเอาเอง. นี่เรื่องของ
พระศาสนา หรือศีลธรรมจึงตกต่ำ เพราะว่าผู้จัดการประเทศ ต้องการแต่อำนาจ
กำลังทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง เป็นต้น, กลัวว่าจะเสียเปรียบผู้อื่น จะสู้ใครไม่ได้
ก็สนใจกันแต่เรื่องนี้, ไม่กล้าสนใจเรื่องความมีศีลธรรม หรือความมีศาสนาเป็นต้น.

อย่างนี้เราเรียกว่า การศึกษา^{นี้}ไม่ส่งเสริมศีลธรรม, ไม่จัดเพื่อส่งเสริม
ศีลธรรม; แต่ส่งเสริมกิเลส, ส่งเสริมเรื่องของกิเลส, ส่งเสริมข้าศึกของศีลธรรม,
ไปเป็นบัจฉัยอุปกรณ์แก่ข้าศึกของศีลธรรม ศีลธรรมมันก็เลยหายไปๆ หายไป กว่าจะ
กลับมาได้มันก็ยาก. เพราะว่าที่มันจะหายไปๆ ^{นี้} มันก็กินเวลานานเหมือนกันแหละ,
ไม่ใช่ว่าหายไปแวบเดียว ค่อยๆ หายไปอย่างไม่รู้สีก้าว, นานเหมือนกัน กว่าศีลธรรม
จะหมดไป. ^{นี้}พอจะกลับมามันก็ต้องกินเวลานานเหมือนกัน; แล้วไม่มีใครเอาใจใส่
ไม่มีใครสนใจ ไม่มีใครชวนขาย, มันก็ยังไม่กลับมา.

อาตมาพูดเรื่องศีลธรรมกลับมา ศีลธรรมกลับมา^{นี้} จนเขาทว่าบ้าแล้ว
ทั้งนั้นแหละ; พูดไม่มีประโยชน์, พูดแล้วไม่เห็นประโยชน์, พูดอยู่คนเดียว. พูด
ทางวิทยุ^{นี้} ๕๐-๖๐ ครั้งแล้ว, พูดทางวิทยุ^{นี้} เขียนหนังสือเรื่อง^{นี้}มา ไม่รู้กี่พันหน้าแล้ว
เรื่องศีลธรรม^{นี้} ก็ยังไม่ค่อยเห็นศีลธรรมกลับมา; มีบ้างเหมือนกัน. ไม่ใช่ว่าจะ
ไม่มีเสียทีเดียว, แต่มันน้อยเกินไป มันไม่อาจจะเอามาเป็นเครื่องอ้างได้.

คนกำลังเกลียดศีลธรรม เพราะเขาไปเป็นทาสของกิเลส โดยเฉพาะวัยรุ่น นักเรียนนักศึกษาวัยรุ่นนี้ ไปพบกับเขาๆเถอะ; พอพูดถึงศีลธรรมแล้วเขาก็เบื่อ เขาก็แสดงความไม่พอใจใส่หน้าคนพูดนั้นแหละ. พูดถึงเรื่องศีลธรรมเขาไม่อยากจะฟัง เขาต้องการจะก้าวหน้าในเรื่องของกิเลส, นี้ไปพบกับวัยรุ่นสมัยนี้เรื่องศีลธรรมนี้ มันคล้ายกับไปหาเรื่องทะเลาะ ให้เขาเกลียด ให้เกลียด ไม่อยากจะฟัง ไม่สนใจจะฟัง ไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไร. แต่ถ้าว่าไปพูดเรื่องส่งเสริมกิเลสแล้วเอาเลยสนุกเลย, หุ่่งตาหุ่่ง ร่วมมือกันเต็มที่ ถ้าพูดเรื่องส่งเสริมกิเลส. ถ้าพูดเรื่องศีลธรรมกลับมา เข่าว่าบ้า ไม่อยากจะพูดด้วย ไม่มีประโยชน์ ไม่คุ้มค่าเวลา, เวลาอันมีค่าของเขา มันเพื่อประโยชน์แก่กามารมณ์เป็นต้น.

นี้สภาพของศีลธรรมในปัจจุบันนี้ มันกำลังเป็นอย่างนี้, คนทั้งโลกกำลังเกลียดศีลธรรม; แม้จะไม่แสดงอาการเกลียดออกมาให้เห็น แต่มันเกลียดอยู่ข้างในแหละ, หรือว่าจิตใจมันหันหลังให้ศีลธรรม, หันหลังให้ศาสนา หันหลังให้พระเป็นเจ้า หรือสิ่งสูงสุดที่เคยกเคารพบูชา, แล้วก็ไปบูชาความไม่มีศีลธรรม.

ก่อนนี้เขามีศีลธรรม ที่ได้รับอบรมมาตั้งแต่อ่อนแต่ ออก, เต็กๆเล็กๆ อบรมให้มีศีลธรรม เขาพอใจศีลธรรม. เคียงวันตรงกันข้าม เมื่อก่อนนี้ก็มีความพอใจในศาสนา ในฐานะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุด; แต่เคียงวันก็ไม่ต้องการ เพราะว่าไม่เป็นปัจจัยแก่ความต้องการทางกามารมณ์เป็นต้น ของเขาเสียเลย.

เขาหันหลังให้พระเจ้า ที่เขาเคยมีกันมาแต่กาลก่อน, สมัยก่อนเขานับถือพระเจ้า ในความหมายที่เขาก็ไม่รู้ว่าจะไรคอก แต่ว่าเป็นสิ่งสูงสุด, เขากลับ ไม่กล้าทำผิดคำสอนของพระเจ้า หรือหลักเกณฑ์ที่เขาวางไว้ว่า พระเจ้าต้องการอะไร. นี่คนที่เคยนับถือพระเจ้า ในศาสนาที่เคยนับถือพระเจ้า ก็หันหลังให้พระเจ้า, นับถือกัน

แต่ปาก หรือไม่สนใจ; แม้เดี๋ยวนี้ปากว่าดีพระเจ้า ว่ามีพระเจ้า แต่การประพฤติปฏิบัติกันเขาไม่มีพระเจ้า. ฉะนั้น เราดูให้ดี เขาไม่บูชาศีลธรรม หรือสิ่งซึ่งเป็นที่ยึดแห่งศีลธรรม, แล้วเขาก็ไปบูชาความไม่มีศีลธรรม.

ความไม่มีศีลธรรมนี้มีความหมายกว้าง, เขาอยากจะได้อะไรก็ตามใจกิเลสของเขา, แล้วทั้งหมดคนนั้นจะเป็นความไม่มีศีลธรรมทั้งนั้น : จะฆ่าเขา จะขโมยเขา จะล่วงละเมิดของรักเขา จะโกหกเขา จะทำอะไรทุกอย่าง ซึ่งเป็นความไม่มีศีลธรรม, แล้วก็บูชาความไม่มีศีลธรรม เพราะว่านำมาซึ่งปัจจัยแห่งกิเลสของเขา ให้เขาได้ตามอำนาจของกิเลส.

นี่มนุษย์ก็เป็นอย่างนี้, มนุษย์เป็นอย่างนี้ มันก็เกิดผลร้ายเหลือที่จะกล่าวได้ ก็จมอยู่ในกองทุกข์ทุก ๆ ชนิด ทุก ๆ แ่ง ทุก ๆ มุม, จมอยู่ในกองทุกข์ เป็นมนุษย์ที่น่าละอายแก่สัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉานไม่มีความทุกข์มากอย่างนี้ ไม่มีปัญหาอย่างนี้ ไม่กักกันมากอย่างนี้; นึกมันกักกันยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน มีโรคร้ายไข้เจ็บแปลกประหลาด, โดยเฉพาะที่เนื่องมาจากกามารมณ์นี้ สัตว์ไม่มีนะ สัตว์ไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บเนื่องกับกามารมณ์นะ. มนุษย์นี้มีโรคร้ายไข้เจ็บเนื่องกับกามารมณ์มาก มากขึ้น แปลกออกไป มากขึ้น แปลกออกไป. นี้เรียกว่าน่าละอายสัตว์เดรัจฉาน; มนุษย์ผู้ไม่มีศีลธรรมก็มาถึงขั้นที่เลวร้าย เป็นวิฤตการณ์ถึงขนาดนี้ อย่างที่เรียกว่า น่าละอายแก่สัตว์เดรัจฉาน. นั่นแหละคือผลของความไม่มีศีลธรรม เรียกว่า น่าละอายแมว หมู หมา กา ไก่ อะไรที่อยู่ใต้ดินนั้น สัตว์ที่อยู่ใต้ดิน มันยังดีกว่าคนที่อยู่บนเรือน เพราะความไม่มีศีลธรรม.

การศึกษามันไม่เหมาะแก่ความมีศีลธรรม, การศึกษาทุกชนิด ให้โอกาสแก่ความเห็นแก่ตัว กูตี กูเก่ง กูรวย กูสวย กูมีอำนาจ, การศึกษามันมุ่งที่จะส่งเสริม

อย่างนั้น, ไม่ส่งเสริมความมีศีลธรรม, ส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละคนที่เป็นพวกของตน ก้าวหน้าในทางกำลังในทางอำนาจ เหนือคนพวกอื่น มันก็ทำให้ไม่มีศีลธรรมยิ่งขึ้น.

ประชาชนที่ไม่มีศีลธรรมนี้ก็คือคนที่ตาบอด, หรือว่าคนที่ไม่มองเห็นอะไรตามที่เป็นอย่างจริง นอกจากความต้องการของกิเลสอย่างเดียว. ทาของเขาจะมองเห็นแต่เหยื่อของกิเลสอย่างเดียว ไม่มองเห็นอะไร ฉะนั้นเขาก็เป็นคนโงง.

พลเมืองที่ไม่มีศีลธรรมนี้ ไม่เหมาะอย่างยิ่งกับประชาธิปไตย, ลัทธิประชาธิปไตยนั้น มันเหมาะแก่ประชาชนที่มีศีลธรรมเท่านั้นแหละ. ถ้าประชาชนไม่มีศีลธรรมแล้ว ลัทธิประชาธิปไตยนี้จะเป็นลัทธิบ้าบอเลวร้ายที่สุด คุณสิ, *ถ้าเขาไม่มีศีลธรรม* เขาทำกันอย่างไร? เขาก็เลือกผู้แทนโงง, แล้วเขาก็ฆ่ากันในระหว่างการแข่งขันกัน *การฆ่าคนที่* เป็นหัวหน้าคนนั้นยังไม่หยุดนะ. หนังสือพิมพ์เมื่อเช้านี้ก็ยังคงข่าวเรื่องการฆ่าหัวหน้า ที่เคยผูกอาฆาตกันไว้ตั้งแต่วันเลือกผู้แทน, จนเที่ยวนั้นก็ยังฆ่ากันไม่หยุด ทั้งที่เลือกผู้แทนเสร็จแล้วตั้งเป็นอาทิพย์ ๆ การฆ่าหัวหน้าก็ยังไม่สิ้นสุด. นี้คือความไม่มีศีลธรรมของประชาชน.

ระบอบประชาธิปไตย ไม่เหมาะสำหรับประชาชนที่ไม่มีศีลธรรม; ถ้าประชาชนมีศีลธรรม ประชาธิปไตยเหมาะ, เหมาะเพราะว่าเสมอภาค เสรีภาพ หรือยุติธรรม. เที่ยวนั้นเมื่อไม่มีศีลธรรมแล้ว ประชาธิปไตยเป็นสิ่งเลวร้าย ให้เกิดความฉิบหายแก่ประชาชนที่ไม่มีศีลธรรมนั่นเอง, ระบบเผด็จการเสียอีกจะดีกว่า เพราะว่า จะควบคุมคนไม่มีศีลธรรมไว้ได้.

เพราะฉะนั้น ศีลธรรมจึงจำเป็นในโลก ในหมู่มนุษย์ที่รักประชาธิปไตย, ที่ต้องการประชาธิปไตย. ถ้าต้องการกันทั้งโลก ก็หมายความว่า ทั้งโลก

จะต้องมีศีลธรรม ลัทธิประชาธิปไตยจึงจะมีอยู่ในโลกนี้ได้ มิฉะนั้นแล้วก็เป็นประชาธิปไตยโกง, ประชาธิปไตยสวมหน้ากาก แล้วมันก็จะโค่นจะทำลายกัน ในหมู่นักประชาธิปไตยนั้น. นี่เราเห็นว่า ศีลธรรมจำเป็นอย่างนี้ในโลก โดยเฉพาะยุคที่นิยมประชาธิปไตย.

การศึกษายังสูญเปล่า พุคอย่างนี้มีมันรุนแรงมาก แต่อาตมาก็พูด ว่าการศึกษาในโลกยังสูญเปล่า ไม่เป็นประโยชน์ที่จะทำให้มนุษย์ในโลกมีสันติภาพหรือมีความผาสุก, ไม่มีความรักกันในหมู่มนุษย์. ประชาชนกับรัฐบาลยังทำตัวกันเป็นคนละพวกละฝ่าย, ราษฎรนี้ยังทำตนเป็นคนละฝ่ายละพวกกับรัฐบาล, มันน่าหัวที่สุดที่การศึกษามันไม่ช่วยได้ นี่เราก็อู่กันอย่างนี้ อยู่กันอย่างที่ว่ารัฐบาลกับราษฎรนี้เป็นคนละฝ่าย พร้อมทั้งจะต่อต้านหรือต่อสู้กันอยู่เสมอ.

คนสมัยนี้กล้าบาป แล้วกลัวบุญ, คนสมัยนี้มันกล้าที่จะทำบาป แล้วมันกลัวที่จะทำบุญ; เพราะว่าบุญนี้มันครีคระเต็มที่แล้ว มันเกลียดมันกลัว, บาปนั้นมันจะได้ตามกิเลสต้องการ. คนเขี้ยวจึงกล้าบาปแล้วก็กลัวบุญ, คนสมัยก่อนเขากล้าบุญ แล้วเขากลัวบาป, มันกลับกันอยู่, บู้ ย่า ตา ยาย เกยกกล้าบุญแล้วกลัวบาป ลูกหลานของเขาก็กล้าบาปแล้วกลัวบุญ. นั่นแหละคือความไม่มีศีลธรรมด้วย หรือเหตุบังจัญของความไม่มีศีลธรรมด้วย.

นี่เป็นเรื่องจริง, เป็นเรื่องเกินกว่าที่จะเรียกว่าจริง, เป็นปัญหาจริง เป็นอะไรจริงๆ เป็นความรอคอยอยู่ หรือเป็นความตายของมนุษย์เรา เราก็ยังไม่สนใจกัน.

สรุปความว่า เราจะต้องมีศีลธรรมเป็นเนื้อเป็นตัวเป็นหัวใจ ขอยืมคำการเมืองมาพูด ยืมคำการเมือง ที่เขาถือกันว่าเป็นคำการเมืองมาแต่โบราณ สมัยนักปราชญ์

กรีก ปลาโต อะไรก็ตาม จำชื่อไม่ค่อยได้คอก; แต่ว่านักการเมืองยุคนั้น เขาว่า เรา
เกิดมาแล้วเราจะต้องเป็นสัตว์เศรษฐกิจ เป็นสัตว์สังคม เป็นสัตว์การเมือง อย่างที่จะหลีกเลี่ยง
ไม่ได้. เราเกิดมาจะต้องเป็นสัตว์เศรษฐกิจ ก็จะต้องกอบโกยให้เจริญทางเศรษฐกิจ,
เป็นสัตว์การเมือง จะต้องเล่นการเมือง ไม่เล่นการเมืองไม่ได้, แล้วก็จะต้องเป็นสัตว์
สังคม ก็ว่าจะต้องรับรู้เรื่องสังคม, เรื่องการเป็นอยู่กันอย่างสังคม มีเพียงสามสัตว์
เท่านั้นแหละ สัตว์สังคม สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์การเมือง ไม่มีสัตว์ศีลธรรม.

อาตมาขอคัดค้าน ขอต่อสู้ ขอแย้งว่า ต้องมีอีกสัตว์หนึ่ง คือเป็นสัตว์
ศีลธรรม. ขอให้เราทุกคนในโลกเป็นสัตว์ศีลธรรมเพิ่มขึ้นไปด้วย; อย่าเป็นเพียง
สัตว์สังคม สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์การเมือง เพียงเท่านั้น, เราเป็นสัตว์ศีลธรรม มีชีวิต
อยู่แล้วจะต้องมีศีลธรรม จะต้องเต็มไปด้วยศีลธรรม. ขอให้ทุกคนตั้งใจเป็นสัตว์
ศีลธรรม, เต็มอยู่ด้วยความมีศีลธรรม นั้นแหละบ้านเมืองจึงจะสงบสุข. เท่าที่
บรมครูนักการเมืองพูดไว้ แล้วนักการเมืองทั้งหลายในปัจจุบัน รับเอามาถือเป็นหลักถูก
ต้องศักดิ์สิทธิ์ นั้นไม่พอไม่จริง; เป็นแต่เพียงสัตว์สังคม สัตว์เศรษฐกิจ สัตว์
การเมืองไม่พอ ไม่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้, จะต้องเป็นสัตว์ศีลธรรม ขึ้นมา
อีกอย่างหนึ่งด้วย โลกนี้จึงจะมีสันติภาพ.

นี่แปลว่า เราไม่ยอมรับคำสั่งสอน หรือคำแนะนำ หรืออุคมคติ ของ
นักการเมืองเหล่านั้น ที่สอนไว้เพียงเท่านั้น, แล้วก็ สอนอย่างที่ไม่ใช่ศีลธรรม : จะ
เป็นสัตว์เศรษฐกิจ มันก็เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรม, เป็นการเมือง ก็การเมืองที่ไม่มี
ศีลธรรม, เป็นสังคม ก็เป็นสังคมที่ไม่มีศีลธรรม, นั้นแหละคือผลที่มันมีอยู่ปัจจุบันนี้
เพราะ สัตว์ ๓ จำพวกนั้นมันไม่มีศีลธรรม. ที่นี้เราเป็นสัตว์ศีลธรรม มีศีลธรรม
กันเสียอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น ก็แก้ปัญหาเลวร้ายได้ทั้งหมด, ความสงบสุขหรือสันติภาพ
มันก็มี.

นี่ขอให้สนใจว่า เรื่องศีลธรรมไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย, เป็นเรื่องเป็นเรื่องตาย ของสัตว์ในโลก หรือของโลก. เกี่ยวนี่เราไม่สอนศีลธรรม ไม่สอนบัจจยแห่งความมีศีลธรรม. ศีลธรรมคือบัจจยแห่งสันติภาพ, แล้ว บัจจยแห่งศีลธรรมนั้นคือปรมาตถธรรม ความจริงอันลึกซึ้ง อันมองเห็นยาก ที่ต้องสอนต้องอธิบาย ก็เรียกว่าปรมาตถธรรม ว่าทำไมเราจะต้องช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเป็นศีลธรรม, ก็มีปรมาตถธรรมว่า เพราะเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน; นี่คือปรมาตถธรรม. ถ้ารู้ปรมาตถธรรม ก็เป็นบัจจยแก่ศีลธรรม คนก็มีศีลธรรม.

เกี่ยวนี่เราไม่สอนปรมาตถธรรม ซึ่งเป็นบัจจยแก่ศีลธรรม ศีลธรรมก็ไม่มี หรือมีได้ยาก, ทั้งโลกก็เลยไม่มีศีลธรรม. เมื่อไม่มีศีลธรรมก็มีผลร้าย อย่างที่กล่าวมาแล้ว, เราไม่สอนทั้งศีลธรรม, เราไม่สอนทั้งปรมาตถธรรม มันก็เลิกกันเลย มันก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ในโลกได้.

นี่เรียกว่า ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นความรู้ เป็นแสงสว่าง ที่เราจะต้องมี, เราได้พยายามจะให้มันมี. เรามีสวนโมกข์ หรือมีอะไรทำนองนี้ ก็เพื่อว่า ให้ได้เกิดความรู้ความเข้าใจ หรือแสงสว่างในเรื่องเหล่านี้, กิจกรรมของสวนโมกข์ ก็มีแต่การพูดจา การเผยแผ่ การชักจูงชี้ชวน ให้สนใจในเรื่องเหล่านี้ ตามหัวข้อที่เอาเข้ามาได้เอามากล่าวทีละข้อๆ ซึ่งมันก็เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอบทวนคำที่เคยพูดมาแล้วอย่างนี้แก่ท่านทั้งหลายอีก อย่าคำว่าฉายหนังซ้ำอยู่เรื่อยไปเลย มันจำเป็นเหลือเกิน ที่จะต้องพูดเรื่องนี้เรื่อยไป เพราะไม่มีเรื่องอื่น.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้, เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมในรูปคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะที่ควรปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป ในกาลบัดนี้.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๘ —

๒๑ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์.

[หมวดว่าด้วยพระเจ้า, และเบ็ดเตล็ด.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้ ก็ยังคงกล่าวเรื่อง ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ ต่อไปตามเดิม.

ผู้ที่ไม่ได้ฟังติดต่อกันมา คงจะเข้าใจลำบากสักหน่อย แต่ก็จะต้องเข้าใจได้ เพราะมันเป็นเรื่องจบในตัว ในข้อ หรือในตอน. ท่านทั้งหลาย รู้จักแยกฟังให้เป็น เรื่องๆ ไป แล้วก็เข้าใจ จนถึงกับเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ตลอดกาลนาน ก็เรา อาจจะไม่ค่อยมีโอกาสมาพูดซ้ำซาก ด้วยเรื่องอย่างนี้กันอีกก็ได้; ฉะนั้นขอให้ท่านมีความ เข้าใจถึงที่สุด ในเรื่องนั้นๆ ตลอดกาลนานด้วย.

เรื่องฟ้าสาบทางธรรมโฆษณานั้น หมายความว่า เรื่องที่เราเพิ่งรู้ เพิ่งเห็น เพิ่งเข้าใจ เพิ่งเอามาใช้พูดจากัน ในระยะ ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ มีหลายสิบเรื่อง หรือ บางทีอาจจะหลายร้อยเรื่อง จนนับไม่ไหวก็ได้, เท่าที่จะเอามาแสดงได้นี้ ก็มีอยู่หลายสิบเรื่อง แสดงมาโดยลำดับ วันนี้จะไต่กล่าวถึง หมวดที่ว่าด้วยพระเจ้า.

มันมีปัญหาเกิดขึ้นมาในปัจจุบันนี้ว่า *ชาวพุทธมีพระเจ้าหรือไม่?* บางคนก็ถือว่า ไม่มีเลยโดยเด็ดขาด; ถ้ามีพระเจ้า ก็ต้องเป็นศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์ฮินดู เป็นต้น จึงจะมีพระเจ้า นั้นเขาก็พูดกันอยู่พวกหนึ่ง, แต่อีกพวกหนึ่ง หรือ โดยเฉพาะเอาตนเองด้วย ถือว่าชาวพุทธนั้นแหละ ยังมีพระเจ้า แท้จริงยิ่งกว่าพวกไหนหมด; ฉะนั้น ชาวพุทธทุกคน ควรจะมีความเข้าใจในเรื่องนี้ ให้ดีๆ ว่าชาวพุทธมีอะไรเป็นพระเจ้า.

พิจารณาดูความหมายของพระเจ้า.

คำว่า “พระเจ้า” ต้องจำกัดใจความลงไปให้ชัดเจนในขั้นต้นว่า คือสิ่งที่สูงสุด ที่ทุกคนจะต้องเคารพและเชื่อฟัง, แล้วจะเกิดเป็นที่พึ่งขึ้นมาในตัวมันเอง. สิ่งสูงสุดตามที่ควรจะมีอยู่คือดีดื้อนั้น ไม่มีอะไรจะสูงสุดไปกว่าสิ่งที่เรียกว่า พระเจ้า ในภาษาไทย, แล้วก็ต้องเคารพ เป็นที่เคารพของทุกคน หรือทุกชีวิต ทุกสิ่งที่มีชีวิต, แล้วก็ต้องกลัว ไม่กล้าคือตั้งต่อคำสั่งสอน หรือความต้องการของพระเจ้า, แล้วก็ต้องปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ที่พระเจ้กำหนดให้ ว่า ถ้าทำอย่างนั้นจะเป็นทุกข์ ถ้าทำอย่างนี้จะไม่มีความทุกข์ จะมีความสุข เป็นต้น; กฎเกณฑ์นั้น ๆ ต้องปฏิบัติ ครั้นปฏิบัติแล้ว ก็จะได้รับผลตามที่ต้องการ.

มันจะแตกแยกกันบ้างในส่วนนี้ ก็คือว่า คนบางพวกเขาถือพระเจ้า ชนิดที่ต้องบวงสรวงอันวอน เหมือนกับว่าเช่นผี เช่นเทวดา อย่างนั้นก็มี ชาวพุทธมีพระเจ้าที่ไม่ต้องบวงสรวงอันวอน เช่นนั้น ; แต่ถ้าจะเรียกว่าบวงสรวงอันวอน ก็คือการทำให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของพระเจ้านั้นแหละ คือปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของพระเจ้านั้นแหละ คือการบวงสรวงอันวอนที่แท้จริง, ไม่ใช่เอาของนั้นของนี้เอาเข้า เอาเหล่าไปเช่น เหมือนกับเช่นวิญญูณผีसांगเทวดา, บวงสรวงอันวอนอย่างนี้ไม่มีในพุทธศาสนา; ถ้าจะมีก็แต่การประพฤติปฏิบัติให้ดี ให้ถูกต้อง ให้ครบให้ถ้วน นั้นเป็นการบวงสรวงอันวอน หรือเป็นการบูชาอันสูงสุด.

อยากจะพูดว่า แม้แต่สัตว์เทวเจ้านั้น มันก็มีความรู้สึกว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่มันต้องเคารพเชื่อฟังและเกรงกลัว. ท่านทั้งหลายพอจะสังเกตเห็นได้ว่า สัตว์เทวเจ้านั้นเป็นชนิดๆ ไป แต่มันก็มีสิ่ง หรือบุคคล หรืออะไรก็ตาม ที่มันถือว่าสูงสุดและต้องเกรงกลัว; ถ้าเป็นสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะ มันก็คือเจ้าของนั้นแหละ. ถ้าเป็นสัตว์ป่าไม่มีใครเลี้ยง มันก็จะต้องเกรงกลัวสิ่งที่จะทำอันตรายมันนั้นแหละ; จะเป็นเจ้าป่า หรือว่าจะเป็นมนุษย์ จะเป็นอะไรก็ตาม ที่มันจะต้องกลัว, มัน มีความรู้สึกกลัวเป็นเดิมพันอยู่ในใจ เราจึงมีการกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสูงสุด.

บางทีจะพูดให้คนอื่นทว่าโง่ ว่าแม้แต่ต้นไม้มันก็มีความรู้สึกนึกคิด และมันกลัว รู้จักกลัวเป็นกับเขาด้วยเหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่ได้สอนกัน หรือเขาไม่ได้พิสูจน์ให้เห็น ว่าต้นไม้ก็รู้จักกลัว; แต่ที่จริงเป็นอย่างนั้น ต้นไม้ก็รู้จักกลัว แต่มันเป็นเรื่องที่ละเอียดพิเศษยิ่ง เกินไปกว่าที่จะพูดให้เข้าใจได้ง่าย ๆ หรือให้เห็นได้ง่าย ๆ. แต่อยากจะให้ถือเป็นหลักไว้ว่า ถ้าสิ่งใดมีความรู้สึก มีชีวิตที่มีความรู้สึก สิ่งนั้นจะต้อง

รู้จักกลัวเสมอ : จะหลบหลีกสิ่งที่มันกลัว หรืออันตรายนั้นเสมอ แล้วมันจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้.

ฉะนั้น ความกลัวจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในฐานะที่เป็นต้นเหตุ ให้เราต่อสู้ เพื่อจะหลุดรอดพ้นจากอันตราย. นี่ก็เรียกว่าเป็นความหมายเดียวกันกับพระเจ้า คือสิ่งที่ต้องเคารพ ต้องกลัว ต้องปฏิบัติให้ตรง ตามความประสงค์ของสิ่งที่เรากลัว.

แต่มันอาจจะแตกแขนงออกไปจากแนวนี้ไปอีกได้ ว่า แม้จะไม่มีชีวิตชีวาอะไร ถ้าเขาบูชามัน กลัวมัน ด้วยความโง่ มันก็กลายเป็นพระเจ้าไปก็ได้; แม้ที่สุดแต่จอมปลวก ซึ่งเป็นกองดินแท้ ๆ คนก็ยังกลัว ถึงขนาดที่จัดให้เป็นพระเจ้าไปก็ได้; แต่นั่นมันอยู่นอกแนว แต่แม้จะอยู่นอกแนว มันก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และคนบางคนก็ไต่กลัวจริงเหมือนกัน. ถ้าจิตใจมันกลัวแล้ว มันก็จะทำให้ปวดหัวตัวร้อนได้ทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าจะอะไร แต่ว่ามันเป็นเพราะความโง่ต่างหาก ไม่ใช่เพราะสิ่งนั้น ๆ, แต่มันเป็นเพราะความโง่ของคนที่กลัวนั่นเอง, แล้วมันก็โง่ซ้ำลงไปว่า เป็นอำนาจของสิ่งนั้น ๆ; เช่นจอมปลวก หรืออะไรก็ตาม มันก็เลยเป็นพระเจ้ามาหลวม ๆ แล้ง ๆ; แต่คนโง่มันก็กลัว กลัวอย่างสุดชีวิต สุดเหวี่ยง.

ที่นี้ มันยังมีไกลไปจากนั้นอีก ก็คือว่า เขาหวังพึ่งอะไรมาก เขาก็เอาสิ่งนั้นเป็นพระเจ้ากันทั้งนั้นแหละ; เช่นคนที่เอาเงินเป็นพระเจ้า, เขาถือว่าเงินนั้นแหละเป็นพระเจ้า เพราะว่าเงินจะบันดาลอะไรให้เขาทุกสิ่ง เขาก็เลยกลัวจะไม่มีเงิน เขาก็ยกเอาเงินเป็นพระเจ้า; แม้ที่สุดแต่ว่า บางคนกลัวภรรยา กลัวเมีย ก็เอาภรรยาเป็นพระเจ้า. ถ้าเขากลัวอะไร ความหมายแห่งพระเจ้านั้นก็ขึ้นมาทันที, โดยเหตุนี้สิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า ได้เกี่ยวข้องกันอยู่กับคนทุกคนโดยที่ไม่รู้สึกตัว.

เหตุผลที่ชาวพุทธก็มีพระเจ้า.

ที่นี้พุทธบริษัท เกิดแตกแยกกันเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งว่ามีพระเจ้า พวกหนึ่งว่าไม่มีพระเจ้า อาตมาพูดว่า มีพระเจ้า ก็ถูกตำ มันทช่วยไม่ได้ เรื่องนี้ เพราะว่า มัน เป็นประชาธิปไตย ใครอยากจะทำใครก็ได้, เพราะว่าใครอยากจะทำอะไรก็ทำได้ เราถือประชาธิปไตยในการที่จะพูดตามชอบใจ, เขาก็ถือประชาธิปไตยในการที่จะทำตามชอบใจ ค้ายเหมือนกัน. ฉะนั้นใครมีพุทธอะไรแปลก ๆ ออกไป มันก็มีโอกาสที่จะถูกตำ แต่ก็ไม่ว่า. แล้วจะพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ที่เราพูดนั้นแหละมันมีประโยชน์ ถูกต้อง, ถูกต้องคือมีประโยชน์. ขอให้ถือเป็นหลักสั้น ๆ เฉพาะข้อนี้ว่า ที่ว่าถูกต้อง ๆ นั้น คือมันมีประโยชน์; ถ้ามันใช้ประโยชน์ได้ กับทุกข์ได้ นั้นแหละคือถูกต้อง ฉะนั้นการถือว่ามีพระเจ้านั้นมันถูกต้อง.

ที่นี้ที่เลวร้ายก็คือว่า เขามีพระเจ้าจริง แต่เขาพูดว่าไม่มีพระเจ้า; หายกทายิกาแล้วคำถวายสังฆทานว่า อิมานิ มยิ ภนฺเต ภคฺคานิ สปริวารานิ ฯลฯ —ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่งอาหาร พร้อมทั้งบริวารนี้. ทำไมว่า “ข้าพเจ้า” เล่า? อุบาสกอุบาสิกา ทั้งบ้านทั้งเมืองว่า ข้าพเจ้า, ขอให้เป็นประโยชน์สุขแก่กุศลแก่ข้าพเจ้า ตลอดกาลนานเทอญ. ข้าพเจ้า แปลว่า ข้าของพระเจ้าคือเป็นคนของพระเจ้า. อุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้เป็น ข้าของพระเจ้าอะไร? อะไรเป็นพระเจ้า? ที่นี้ปากเขาวามีพระเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าเป็นข้าของพระเจ้า, แล้วอะไรเป็นพระเจ้า? ถ้าไม่รู้มันก็เป็นคนที่ว่าหลับตาพูด บางคนก็อาจจะแก้ตัวว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นพระเจ้า ก็ได้เหมือนกัน แต่มันไม่ถูกกับเรื่องราวที่มีอยู่จริง.

พุทธบริษัททั้งหลาย จะมีพระเจ้าสูงสุดแท้จริง ร่วมกันกับพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าก็มีพระเจ้า เป็นที่เคารพบูชาสูงสุด. ข้อนี้มีเล่าไว้ในพระพุทธานุชาตเอง, เช่นในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์เองก็มีว่า :

พอพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ท่านก็ทรงปริวิตก คือฉงนด้วยความสงสัยว่า เป็นพระพุทธเจ้าแล้วนี้จะเคารพใคร ? ท่านทบทวนไปทบทวนมาว่า เป็นพระพุทธเจ้าเคารพธรรมที่ตรัสรู้นั้นเอง, เป็นอันว่า พระพุทธเจ้านี้จะเคารพพระธรรม ซึ่งทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมนั้น, ธรรมนั้นทำบุคคลนั้นให้เป็นผู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงเคารพพระธรรม ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด เพราะว่า บุคคลจะอยู่โดยไม่มีที่เคารพนั้นไม่สมควร. นี่เป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะเคารพอะไร ? ก็เคารพพระธรรม. ท่านเห็นชัดเจนไปอย่างนี้ จนถึงกับ ทรงเปล่งอุทานว่า พระพุทธเจ้าในอดีตก็ดี ล้วนแต่เคารพพระธรรม พระพุทธเจ้าในอนาคตก็ดี ล้วนแต่จะเคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้าในปัจจุบันคือ พระองค์เองนั้นก็เคารพพระธรรม เป็นอันว่าพระพุทธเจ้าทั้งหมดเคารพพระธรรม.

ที่นี้ก็มีคำถามที่คำว่า พระธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงเคารพนั้นคืออะไร ? ท่านก็ตรัสไว้เองแล้วว่า คือธรรมที่ตถาคตได้ตรัสรู้, ธรรมที่ตถาคตตรัสรู้นั้นแหละ. ที่นี้ก็คืถามต่อไปว่า ธรรมที่ตถาคตตรัสรู้นั้นคืออะไร ? ก็คือกฎเกณฑ์ ๘๔,๐๐๐ ที่ว่าด้วย ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ทุกข์ดับไปอย่างไร กฎเกณฑ์ที่ว่า ความทุกข์จะเกิดขึ้นอย่างไร ความทุกข์จะดับไปอย่างไร. กฎเกณฑ์อันนี้คือธรรม หรือพระธรรม ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้ และท่านทรงเคารพ ว่าเป็นที่เคารพของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ; เพราะว่าธรรมที่ตรัสรู้ นี้ เป็นสิ่งสูงสุด สูงสุดเพราะว่าทำอะไรได้ทุกอย่างชนิดที่คนธรรมดา หรือสัตว์ธรรมดา ทำไม่ได้.

ถ้าท่านรู้ว่า กฎของธรรมะ กฎของสังขะ กฎของธรรมชาติ ที่พระพุทธรเจ้าท่านตรัสรู้นั้น ก็คือกฎอิทัปปัจจยตา, ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างนี้ ๆ ว่า ความทุกข์ดับลงไปอย่างนี้ ๆ ซึ่งเรียกว่า อิทัปปัจจยตา, และ บางทีก็เรียกว่า ปฏิจจ-สมุปบาท. กฎเกณฑ์อันนี้ทำให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น ทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไป ทำให้สิ่งต่างๆ ดับลง กฎนี้มีอำนาจสูงสุดกว่าสิ่งใด เหมือนกับว่าทำให้สิ่งอื่นเกิดขึ้น แล้วสร้างสิ่งอื่นขึ้นมา สร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นมา แล้วก็ควบคุมสิ่งทั้งปวงอยู่, แล้วก็ทำลายสิ่งทั้งปวงเสียตามโอกาส แล้วก็สร้างขึ้นมาใหม่ ควบคุมไว้ ทำลายเสีย, อย่างนี้เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง มีอยู่ในที่ทั้งปวง รู้ที่จะสร้างสิ่งทุกสิ่ง ก็รู้อะไรทั้งปวง นี่คืออำนาจของกฎอิทัปปัจจยตา. กฎอิทัปปัจจยตาจะสร้าง จะควบคุม จะทำลาย ทุกสิ่งได้, กฎอิทัปปัจจยตามีอำนาจเหนือสิ่งใด ๆ ด้วยอาการที่ว่ามา : มันสร้าง มันควบคุม มันทำลาย สิ่งทั้งปวง แล้วมีอยู่ในที่ทั่วไป แล้วก็รู้ทุกสิ่ง.

เรื่อง พระเจ้าอิทัปปัจจยตามีอยู่ในที่ทั่วไป; นี่เป็นเรื่องที่น่าหัว มีตัวอย่างคำพูดที่น่าหัว. พวกที่เขาถือพระเจ้าอย่างบุคคล เป็นพระเจ้าเป็นคน ๆ ของเขา เขาก็ว่าพระเจ้าอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง; แม้ว่าเขาจะมีพระเจ้าอย่างบุคคล เป็นเทวดา เป็นจอมเทวดา เป็นอะไรก็ตาม มีความรู้สึกอย่างบุคคล เขาก็ว่า พระเจ้าของเขาที่มีอยู่ในที่ทุกแห่ง. ที่นี้ของเราว่า พระเจ้าไม่ใช่บุคคล, พระเจ้าเป็นกฎของธรรมชาติ โดยเฉพาะระบุว่า ได้แก่กฎของอิทัปปัจจยตา ที่ว่าเพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้จึงไม่มี. เรามีกฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้า, เรามีพระเจ้าที่มีความรู้สึกอย่างบุคคลเป็นพระเจ้า.

ที่นี้ก็มาปะทะกันในข้อที่ว่า พระเจ้าของคุณอยู่ในที่ทุกแห่งได้อย่างไร? อยู่ในกองขี้หมาได้ไหม? ซึ่งเขาไม่ตอบ มันก็เท่ากับยอมปฏิเสธว่ามันอยู่ไม่ได้. พระเจ้าอย่างบุคคลจะเข้าไปอยู่ในกองขี้หมาได้อย่างไร. ที่นี้พระเจ้าของเราเป็นกฎของอิทั-

บัจจยตา มันเข้าไปอยู่ได้ในทุกๆ ปริมาณ ที่ประกอบกันเป็นกองขี้หมา, ทุกๆ ปริมาณ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอะไรก็ตาม ในทุกๆ ปริมาณนั้นมีพระเจ้า คือกฎอภิปบัจจยตาสิงสถิตอยู่.

ฉะนี้การที่พูดว่า พระเจ้ามีอยู่ในสิ่งทั้งปวง นี้ก็พูดได้สิ เพราะมันเป็นกฎของธรรมชาติ; ถ้าพูดว่าพระเจ้าเป็นบุคคล เป็นคน มีความรู้สึกอย่างคนแล้วไปอยู่ในกองขี้หมาได้หรือ? แล้วจะไปอยู่ในทุกๆ ปริมาณของทุกสิ่งได้อย่างไร? มันก็ไม่ได้; อย่างนี้เป็นเหตุให้ต้องแบ่งกันแล้วที่นี้ ต้องแบ่งพระเจ้ากัน; พระเจ้าอย่างของคุณกับพระเจ้าอย่างของฉนั้นมันคนละแบบเสียแล้ว.

นี่ชาวพุทธ ผู้เรียกตัวเองว่า ข้าพเจ้า : ข้าพเจ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าอย่างนี้ อยู่วันละหลายสิบครั้ง, มีทำบุญให้ทานที่ไรก็จะมีคำพูดว่า ข้าพเจ้าๆ หลายๆ ครั้ง ก็รู้ไว้ให้ดีเถอะว่ามีอะไรเป็นพระเจ้า.

ที่นี้ถ้าไม่เห็น มันก็พูดเพื่อๆ ไปว่า ไม่มีพระเจ้ายกได้เหมือนกัน, ชาวพุทธจะพูดว่าไม่มีพระเจ้ายกได้เหมือนกัน ก็เพราะไม่รู้ว่ามีพระเจ้าอันคืออะไร. ถ้ารู้ว่าพระเจ้าคือกฎอภิปบัจจยตา เป็นพระเจ้าที่แม้แต่พระพุทธเจ้าก็เคารพ; ถ้าอย่างนี้เราก็มีพระเจ้าร่วมกันกับพระพุทธเจ้าของเราได้. พระพุทธเจ้ามีอะไรเป็นพระเจ้า เราก็มีสิ่งนั้นเป็นพระเจ้า; ดังนั้นเราก็มีพระเจ้าร่วมกันกับพระพุทธเจ้านั่นเอง.

อย่าพูดว่า ข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า เหมือนคนบางคน, พังคูลให้คิดเถอะ. คนบางคนเขาพูดว่า ข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า เพราะเขากลัวจะถูกหาว่าเป็นคริสต์ เป็นอิสลาม เป็นฮินดู อะไรไป, เขาเลยพูดว่าข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า แล้วใครจะพังคูล “ข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า, ฉนั้นเป็นข้าของพระเจ้าแล้วฉนั้นไม่มีพระเจ้า” มันก็คนบ้าพูด ไม่ใช่คนตีพูด.

เมื่อรู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุดเคารพ เชื่อฟัง ปฏิบัติตามอยู่ มันก็มีพระเจ้าทั้งนั้นแหละ ; แม้แต่สัตว์ไตร่จันมันก็มี สิ่งหรือบุคคล หรืออะไร ที่มันเคารพ เชื่อฟัง เกรงกลัว ปฏิบัติตามอย่างยิ่ง.

นี่คือปัญหาที่มีอยู่เวลานี้ ระหว่างพุทธกับคริสต์เขาทะเลาะกัน เรื่องพระเจ้าย่างนั้น พระเจ้าย่างนี้, *จะเอาพระเจ้าของคริสต์มาสวมแก่ชาวพุทธ*, ชาวพุทธก็บอกว่า พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า แต่ชาวพุทธเหล่านั้นก็ร้องตะโกนว่า ข้าพเจ้าๆ อยู่ทุกวัน.

เรื่องนี้มันน่าหัวที่ว่า คนไทยเราแต่ก่อนโน้น ดึกดำบรรพ์โน้น เมื่อมีคนไทยเกิดขึ้นในโลก ก็มีความรู้สึกนึกคิดนี้ ว่ามีสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด ที่ต้องเคารพ เชื่อฟังเหมือนกันแหละ, แล้วบางทีจะใช้คำว่า พระเจ้านี้ด้วยซ้ำไป, เพราะคำนี้มันเป็นคำไทย คำว่า “ข้าพเจ้า” ข้าพเจ้านี้ พระเจ้านี้เป็นคำไทย. เมื่อคนไทยเขาอยู่ในดินแดน ที่เดี๋ยวนี้เป็นดินแดนในประเทศจีนส่วนหนึ่ง คนไทยก็มีพระเจ้าตามแบบของคนไทย, *จะเรียกว่าเจ้า* หรือจะเรียกว่า *ไฉ่ว* ก็สุดแท้, แล้วแต่เสียงของคนเหล่านั้นก็แปลว่าเขาก็มีพระเจ้า และเชื่อฟัง เกรงกลัว ปฏิบัติตามกันมา เป็นระบบระบบหนึ่ง.

ทีนี้ต่อมาคนไทยก็ลงมาทางใต้เรื่อย มาพบกับศาสนาพราหมณ์ก่อน เพราะว่าศาสนาฮินดู หรือศาสนาพราหมณ์ มาสู่ดินแดนนี้ก่อนพุทธศาสนา มา เขาก็ได้มาพบลัทธิฮินดู มีพระเจ้า เขาก็รับเอาด้วย, ก็เปลี่ยนเป็นนับถือพระเจ้าอย่างฮินดู. ต่อมาพุทธศาสนาเข้ามา เขาก็ได้พบพุทธศาสนา เขาก็ได้รับเอาหลักพุทธศาสนา; ถ้ามีพระเจ้า ก็มีอย่างพุทธศาสนา คือมีกฎของพระธรรมเป็นพระเจ้า. นี่คนไทยก็ยังคงมีพระเจ้า แม้ว่าจะเปลี่ยนมาถือพุทธศาสนาแล้ว ก็ต้องมีสิ่งสูงสุด คือธรรมะเป็นพระเจ้า.

ที่นั่นต่อมา เมื่อคริสต์ศาสนาเข้ามาสู่เมืองไทยนี้ เราให้เขายืมเอาคำว่า พระเจ้า ไปใช้ในฝ่ายคริสต์ เพื่อจะเป็นคำแปลของคำว่า God กอด ที่แปลว่า พระเจ้า. พวกคริสต์เขาเอาคำว่า พระเจ้า ไปใช้กับคำว่า กอด ของเขา จนเรารู้สึกไปว่า เราให้เขายืมไป, เราให้เขายืมจนลืมไป จนว่าตัวเองไม่มีพระเจ้า. นี่เข้าใจผิด เพราะว่าถ้าไปรับว่ามีพระเจ้าก็ยากที่จะกลายเป็นคริสต์ไป เราไม่เอา เราไม่ชอบ เราไม่ยอม เลยปฏิเสธว่าไม่มีพระเจ้า, แต่ปากก็ยังพูดว่าข้าพเจ้า อยู่ตลอดเวลา นี่ระวังให้ดี อย่าให้มันเป็นเรื่องตลก, อย่าให้มันเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะเยาะ น่าละอาย.

มันไม่มีคอก ที่สิ่งที่มีชีวิต มีความคิดนึก แล้วจะไม่มีพระเจ้านั้นไม่มี, มันจะมีตามธรรมชาติโดยอัตโนมัติแหละ เพราะว่าเขามีความกลัว, เขามีสิ่งที่จะต้องเคารพ นับถือเชื่อฟังปฏิบัติตาม ด้วยความกลัว แล้วสิ่งนั้นแหละคือพระเจ้า.

เมื่อก่อนมีพระเจ้าอย่างคน, กลัวพระเจ้าอย่างคน จะกลัวพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม กลัวพระยโศวา พระอ้าหล่า อยากรู้ก็ตามใจ. ต่อมาชาวพุทธก็ได้ กลัวกฎสูงสุดของธรรมชาติ คือกฎของอิทัปปัจจยตา ว่าน่ากลัวกว่า ต้องเชื่อฟังกว่า ต้องเคารพ ต้องปฏิบัติตามกว่า สิ่งใดๆ หมค; แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็เคารพ, ชาวพุทธจึงมีระบบพระเจ้าตามแบบของชาวพุทธ อ้อมีกฎของอิทัปปัจจยตาเป็นพระเจ้า เป็นสิ่งสูงสุด เป็นพระเจ้าร่วมกันกับพระพุทธเจ้า.

ดังนั้น เมื่อทนายทนายกาคนไหนกล่าวคำว่า “ข้าพเจ้า” แล้วก็ขอให้ทำใจให้ถูกต้องนะ อย่าให้ไปเป็นศาสนาอื่นไปนะ. “ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่งภัตตาหาร” นั้นระวังให้ดี, ในใจต้องทำให้ถูกต้อง ว่าข้าพเจ้าที่กำลังพูดนั้นหมายถึงอะไร, ฉะนั้นเป็นข้าของพระเจ้า, พระเจ้านั้นคืออะไร พระเจ้านั้นคือกฎสูงสุดที่พระพุทธเจ้าเองก็

ต้องเคารพ ฉะนั้นเรามีพระเจ้าร่วมกันกับพระพุทธเจ้าดีกว่า ถูกกว่า จริงกว่า สำเร็จประโยชน์กว่า, นี่พระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด.

ที่นี้คนกำลังทะเลาะกันเรื่องพระเจ้า, เรื่องผู้แทนพระเจ้า, เรื่องผู้พูดแทนพระเจ้า. อาตมานั้นอยากจะเอออวยด้วยว่า เรามาตกลงกันเสียก็แล้วกันว่า พระเจ้าคือสิ่งสูงสุด อย่างที่ชาวพุทธมี เรียกว่ากฏอิทัปปัจจยตา. ที่นี้ พระศาสนาทั้งหลายในโลก มีหลายองค์, พระศาสนาทั้งหลาย ทุกๆ องค์นั้นเป็นปาก, เป็นแต่เพียงปากพูดแทนพระเจ้า, พระเจ้าพูดมายังมนุษย์ พูดผ่านมาทางพระศาสนาทั้งหลาย. อย่างพระพุทธเจ้าของเราก็เป็นพระศาสนา องค์หนึ่ง ก็พูดกฏอิทัปปัจจยตา; ส่วนพระเจ้าในศาสนาอื่น เขาก็พูดแทน แทนพระเจ้าในศาสนาของเขา แต่ถ้าให้พูดตามแบบเราชาวพุทธ แล้วถือว่า พระศาสนาทุกๆ องค์ แห่งทุกๆ ศาสนานั้น เขาเป็นผู้พูดแทนพระเจ้าของเขา.

นี้เขาพูดเรื่องอะไรก็ดูเอาเอง; ถ้าพูดเรื่องไม่น่าเชื่อ เราไม่เชื่อก็ได้, ถ้าพูดน่าเชื่อเราก็เชื่อก็ได้. เพราะว่าพระเจ้านั้น ถ้าเป็นพระเจ้าจริง ก็ต้องมีกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง รับฟังได้ทั้งนั้น, จะเป็นศาสนาไหนก็ตาม ที่เขามีพระศาสนาของเขา มาบอกกล่าวสั่งสอนว่า พระเจ้าท่านว่าอย่างนั้น พระเจ้าท่านต้องการอย่างนั้น ก็ได้. เราก็ฟังไว้ก่อนก็ได้ แล้วก็มาใคร่ครวญดูว่า มันเป็นไปได้ไหม? หรือว่าถ้าเราปฏิบัติตามนั้นแล้ว มันจะดับทุกข์ได้ไหม? ถ้าปฏิบัติแล้วดับทุกข์ได้ ก็เป็นพระเจ้าได้แหละ แม้จะไม่เหมือนกันทีเดียว ไม่เท่ากันทีเดียว มันก็ถดถอยกันลงไปแหละ เพราะว่ามันดับทุกข์ได้; ฉะนั้นเราไม่รังเกียจตรงที่ว่า มันดับทุกข์ได้. พระศาสนาในโลกนี้จะมีกี่องค์ก็ตามใจ, ขอให้ทุกองค์เป็นปากที่พูดความจริง ถูกต้อง ดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน.

ที่นี้ถ้าว่าเราตกลงกันไม่ได้ พูดต่างๆ กัน เราก็ไม่ต้องทะเลาะกัน, เราไม่ต้องทะเลาะกันระหว่างศาสนา, ไม่ต้องทะเลาะกัน เฉพาะว่าเรามีพระศาสนาต่าง

กัน. ให้เราถือเสียว่า พระศาสดาทุกคนก็เป็นเพียงปาก สำหรับพูดแทนพระเจ้าของ
 คน ๆ; ถ้าเผื่อมันมาตรงกันเข้ามันก็ดี จะได้เป็นเพื่อนกัน, ถ้ามันไม่ตรงกัน มัน
 ชัดแย้งกัน ก็ได้ ก็ปล่อยไปตามเรื่อง. เราอย่าไปทะเลาะกัน เพราะว่าคำสอนใน
 ลัทธินี้ ๆ มันไม่ตรงกัน ในบางอย่างบางประการ.

ทุกชีวิตมีพระเจ้าต่าง ๆ กัน.

แต่เท่าที่เอามาได้สำรวจตรวจสอบดูทั้งหมดแล้ว รู้สึกว่า หลักรใหญ่ ๆ ความ
 มุ่งหมายเดิม มันตรงกันทั้งนั้นแหละ; ก็ว่าจะดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น, จะพ้นทุกข์
 จะดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้นแหละ ทุกศาสนา, ที่นี้ก็มาแตกแยกกันตรงที่ว่า จะดับ
 ทุกข์อย่างไร วิธีใด, น้ำมันต่างกัน.

ข้อนี้ต้องให้อภัยกัน ต้องมองดูด้วยความเห็นใจกันว่า เขาจะสอนคนพวก
 หนึ่ง ในดินแห่งหนึ่ง ในยุคสมัยหนึ่ง มีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งนั้น จะสอนให้เหมือนกัน
 กับพวกอื่นอย่างไรได้; ถ้าเขาจะว่าพระเจ้ามาสอนวิธีดับทุกข์ให้แก่คนที่อินเดีย ๒,๐๐๐
 กว่าปีแล้ว, หรือจะไปสอนให้คนในประเทศปาเลสไตน์เมื่อ ๒,๐๐๐ ปีแล้ว, หรือจะ
 สอนคนในประเทศอาหรับเมื่อสัก ๑,๕๐๐—๑,๖๐๐ ปีมานี้ แล้วจะสอนเหมือนกันได้หรือ?
 มันไกลกันถึง ๕๐๐ ปี แล้วมันอยู่ในคนละดิน คนละดิน ต่างกันโดยประการทั้งปวง,
 มีวัฒนธรรมกันอยู่ต่างกัน มีความเชื่อต่างกัน, มีร่างกายก็ต่างกัน, จิตใจก็ต่างกัน, แล้ว
 จะสอนเหมือนกันได้หรือ, และมีปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ก็ต่างกันด้วย. ดังนั้นศาสนา
 นั้น ๆ ก็ต้องสอนให้เหมาะ ให้พอดี ให้ตรงกับมนุษย์ในดินนั้น ๆ เพราะฉะนั้น แม้จะ
 สอนว่าดับทุกข์ด้วยกัน แต่วิธีการต้องต่างกัน; มันก็ต้องเหมาะสำหรับคนทีนั้น.

เช่นว่าคนที่นั่นเขามีความเชื่อ มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือน, มีความเชื่อ
 ขึ้นสมอง ก็ต้องสอนให้เหมาะสำหรับคนที่มีความเชื่อขึ้นสมอง, แต่ที่อื่นเขามีปัญญา
 ขึ้นสมอง เขาใช้ความคิดขึ้นสมอง ก็ต้องสอนให้เหมาะสำหรับคนที่ใช้ปัญญาขึ้นสมอง.
 ฉะนั้น วิธีดับทุกข์ ที่พระศาสนานั้น ๆ มาสอนให้ จึงไม่เหมือนกัน โดยหลักประพตติกระ-
 ทำ หรือโดยส่วนปลีกย่อยก็ได้; แต่มัน มุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือจะดับทุกข์ด้วย
 กันทั้งนั้น, ดับทุกข์ส่วนบุคคลด้วย, แล้วดับทุกข์ส่วนสังคม, ก็ให้มันอยู่ด้วยกัน โดย
 ไม่เบียดเบียนกันด้วย, ทุกศาสนาเป็นอย่างนี้.

นี่เรา จะมีพระเจ้าของตนได้ตามความพอใจ แล้วก็ไม่ต้องไปคัดค้านดู
 หมีนเหยียดหยามพระเจ้าในลัทธิอื่น; เขามีจิตใจนิกนนั้นหรือเพียงเท่านั้น, เขาก็
 มีพระเจ้าของเขาในแบบนั้นรูปนั้น, เรามีจิตใจอย่างอื่น มีอะไรอย่างอื่น, เราก็มีพระเจ้า
 ตามแบบของเรา ที่ไม่ต้องเหมือนกับของเขา.

และในฐานะที่เป็นชาวพุทธนี้มันง่ายเหลือเกิน มันง่ายเหลือเกิน; เพราะ
 ว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ทำตัวอย่างไว้ให้แล้ว คือ พระพุทธเจ้าท่าน ได้นับถือกฎธรรมชาติ
 เรื่องอิทัปปัจจยตา เป็นสิ่งสูงสุดที่ควรเคารพแล้ว, แล้วยิ่งดูยิ่งเห็น, ยิ่งดูยิ่งเห็นว่า
 จริง ว่าถูก. เราก็ไม่ต้องคิดอะไรมาก, เราก็ ถือพระเจ้าร่วมกันกับพระพุทธเจ้า
 ก็คือมีกฎธรรมชาติเรื่องอิทัปปัจจยตานี้ เป็นพระเจ้าของชาวพุทธ.

เมื่อโคอุบาสกอุบาสิกา พูดคำว่า “ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าทั้งหลาย” ก็คือ ขอให้
 รู้ว่าเรานี้เป็นผู้ยึดถือกฎอิทัปปัจจยตา, สมักรที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา
 ตลอดกาลทุกเมื่อ, แล้วก็เรียกตัวเองว่าข้าพเจ้าได้อย่างสนิทสนม เพราะเราเป็นผู้รับถือ
 กฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน. นี่เราจึงเป็น

ข้าพเจ้าได้, มีพระเจ้าได้, แล้วเป็นข้าของพระเจ้าได้ อย่างเต็มปากเต็มคำ เต็มจิตเต็มใจ เต็มความรู้สึกรักใคร่ตามเหตุผล.

เพราะว่า สิ่งที่มีชีวิตมันต้องกลัว, เมื่อมันกลัวมันก็ต้องหาที่พึ่ง มันก็ต้องมีพระเจ้าเป็นที่พึ่งด้วยกันทั้งนั้น. สุนัขและแมวมันก็มีเจ้าของนี่เป็นพระเจ้า, วัวควายในไร่นามันก็มีเจ้าของเป็นพระเจ้า, ถ้ามันเป็นคนขึ้นมา มันก็มีผู้ที่มันจะพึ่งได้เป็นพระเจ้า, ถ้ามันนึกได้สูงขึ้นไป บัญหามันลึกซึ้งขึ้นไป ความทุกข์มันสูงขึ้นไป มันก็มีสิ่งสูงสุดเป็นพระเจ้า. เพราะฉะนั้น พระเจ้านั้นเป็นสิ่งที่ต้องมีแก่ทุกๆ ชีวิตไม่ว่ามันจะมีชีวิตระดับไหน; ถ้ามันมีความรู้สึกแล้ว มันต้องมีความรู้สึกต่อสิ่งสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ว่าเป็นสิ่งสูงสุดสำหรับเขานั้น จะได้ยึดถือเป็นพระเจ้า ก็เป็นที่พึ่ง.

เอาละ, เป็นอันว่า เรารู้จักพระเจ้ากันเสียให้ชัดเจน ว่าต้องมีสำหรับสิ่งที่มีชีวิต, โดยเนื้อแท้จะมีสำหรับทุกๆ คน หรือทุกๆ ชีวิต. แต่บางคนเข้าใจความหมายของคำคำนั้นผิด เลยปฏิเสธว่าไม่มีพระเจ้า, ทั้งที่ปากของเขาก็พูดว่าข้าพเจ้า. แล้วเดี๋ยวนี้เราให้ชาวคริสต์เขายืมคำว่า พระเจ้า ไปใช้เสียจนเราลืม, จนเราไม่มีคำว่าพระเจ้าใช้ นอกจากใช้อย่างละเมอๆ ว่าข้าพเจ้า แล้วก็ปฏิเสธว่าข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า, นี่เป็นคนอะไรกัน พูดว่า ข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า, นี่ไปนึกคิดว่าเป็นคนอะไร, พูดภาษาไหน ภาษาอะไร ว่าข้าพเจ้าไม่มีพระเจ้า.

อ้อ, หมกปัญหาเรื่องพระเจ้ากันที่ เราไม่ต้องทะเลาะกันเรื่องพระเจ้า แล้วเราก็ต้องพูดสำหรับเราเองให้ถูกเสียว่า เราก็มียุพระเจ้า, ชีวิตทุกคนก็มีพระเจ้า คือสิ่งสูงสุดที่ต้องเคารพเชื่อฟัง และปฏิบัติตาม; ในพุทธศาสนานี้เรียกว่าพระธรรมหรือพระธรรมเจ้าก็ได้, แต่ถ้าเรียกให้ถูกชื่อชัดๆ ตรงๆ แล้ว ก็ว่า พระเจ้าอิทัปปัจจยตา.

เรามีพระเจ้าอิตัปปัจจยตา เป็นกฎของธรรมชาติ เข้าไปสิงสถิตอยู่ในทุกๆ ปริมาณ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาล; แม้ที่กำลังประกอบกันอยู่เป็นกองขั้หมา ในทุกๆ ปริมาณแห่งกองขั้หมา ก็มีกฎของอิตัปปัจจยตาเข้าไปสิงอยู่ในทุกๆ ปริมาณ มันเป็นอย่างนั้น, เรียกว่ามีอยู่ในที่ทั้งปวง. เรากคนหนึ่ง มนุษย์คนหนึ่ง มันประกอบด้วยปริมาณที่ล้าน ๆ ล้าน ๆ ปริมาณ ในทุกๆ ปริมาณนั้น ก็มีพระเจ้าอิตัปปัจจยตาสงอยู่, ควบคุมไว้ บันดาลให้เป็นไปตามกฎนั้น ๆ. ดังนั้นเราต้องเชื่อฟังสิ เพราะพระเจ้ามาควบคุมเราเสียหมดแล้วทุก ๆ ปริมาณ; เราจะไม่เชื่อฟังได้อย่างไร จึงมีพระเจ้าที่ต้องเชื่อฟัง ต้องปฏิบัติตามให้ถูกต้อง มิฉะนั้นแล้ว ทุก ๆ ปริมาณมันจะลุกเป็นไฟ เป็นทุกข์ขึ้นมา, มันก็จะยิ่งกว่าตาย. ฉะนั้นเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของพระเจ้าอิตัปปัจจยตา ซึ่งอยู่ในทุก ๆ ปริมาณ ของทุก ๆ สิ่งประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาล.

นี่พระเจ้าอย่างนี้ใครเอาไปใช้ก็ได้ พวกคริสต์จะขอยืมเอาไปใช้ก็ได้, อิสลามพราหมณ์ ฮินดู จะขอยืมเอาไปใช้ก็ได้, เราไม่สงวนสิทธิดอก ไม่สงวนลิขสิทธิ์ เอาไปใช้ก็ได้. แต่เขาไม่เอาดอก เพราะว่าเขามีพระเจ้าตามแบบของเขา ตามคำพูดของเขา ตามกัมภีร์ของเขาเสียแล้ว, เขาเปลี่ยนไม่ได้ ก็ตามใจเขา. แต่ถ้าเขาศึกษาพระเจ้าของเขาให้มากพอ ให้อูแจ่มแจ้งนั้น เขาจะมองเห็นอันนี้, มองเห็นข้อนี้ ว่ามันเหมือนกัน, เติมมันเป็นส่วนเดียวกัน แล้วมันแยกแขนงไป. เติมเหมือนกันก็คือว่าต้องการจะดับทุกข์ด้วยกัน แล้ววิธีดับทุกข์นี้เอาไปกิดกัน ต่าง ๆ กัน.

คำสอนฝ่ายคริสต์มีทำนองเดียวกับพุทธ.

เฮ้, ยอมเสียเวลาอีกสักนิดได้ไหม จะเล่าให้ฟังว่า *พระกัมภีร์คริสต์* ไบแรกนั้น เขาพูดถึงเรื่องพระเจ้าบังคับมนุษย์คู่แรกที่เกิดขึ้นในโลก คู่แรกเพิ่งเกิดขึ้นหยก ๆ

ในโลก; พระเจ้าบังคับมนุษย์คู่แรก นั้นว่า แกล่กินผลไม้ต้นที่ทำให้รู้จักรู้จักชั่วเข้าไป
 นะ. ต้นไม้ต้นนี้อยู่กลางสวนเอเดน แกล่กินผลไม้ ของต้นไม้ที่ทำให้รู้จักรู้จักชั่ว
 เข้าไปนะ; ถ้าแกกินแล้วจะตาย แล้วต่อมาผัวเมียคู่นั้นกินเข้าไป มันแก้ตัวว่ามีงูมา
 หลอกลวงให้กินเข้าไป.

พอกินผลไม้ต้นนั้นเข้าไปเท่านั้นแหละ มันก็มีปัญหาเกิดขึ้นที่ รู้ว่า
 อะไรดี รู้ว่าอะไรชั่ว, มันก็มีปัญหาเกิดขึ้นที่, เป็นทุกข์ทรมานด้วยปัญหาเหล่านั้น
 อย่างยิ่ง ที่พระเจ้าเรียกว่า แกจะต้องตาย. เมื่อเขาไม่รู้จักว่าอะไรดี ไม่รู้จักว่าอะไรชั่ว
 มันก็ไม่มีปัญหาอะไร มันปล่อยไปไต่ตามที่ไม่ต้องมีชั่วมีดี, เหมือนสัตว์เศรษฐกิจ มัน
 ไม่มีปัญหาเรื่องดีเรื่องชั่ว. พอเกิดมา รู้จักดีรู้จักชั่วเข้า มันก็ลำบากยุ่งยาก ในการ
 ที่จะกำจัดความชั่ว จะสร้างความคิด, จะรักษาความคิด จะปฏิบัติให้มันดี, มันก็มี
 ความทุกข์เกิดขึ้นมา เพราะเรื่องชั่วเรื่องดีนั่นเอง. นี่พระเจ้าใช้คำว่า ถ้าแกกินเข้าไป
 แล้วแกจะรู้จักดีรู้จักชั่ว แล้วแกจะตาย ก็คือมีความทุกข์นี้วันคร.

นี่จิตดูความหมายมันก็เหมือนกับพุทธศาสนา : พุทธศาสนาไม่ได้พูด
 เป็นอุปมาอย่างนั้นคอก. แต่ก็สอนกันตรงๆจริง ๆ ว่าไปยึดถือชั่ว ไปยึดถือดี มัน
 ก็จะได้เวียนว้ายไปในวัฏฏสงสาร ตามกรรมดีกรรมชั่วไม่รู้จักสิ้นสุด, ในวัฏฏ-
 สงสารอันเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน บุญบาป ดีชั่ว สุขทุกข์ พอไปเอากับมันเข้า มัน
 ก็เป็นเหตุบังจัญปรุงแต่งให้เวียนว้ายไปตามดีตามชั่ว ตามบุญตามบาป ตามสุขตามทุกข์
 ไม่รู้จักสิ้นสุด คือวัฏฏสงสาร. นี่ความหมายเดียวกันแหละ; เพราะไปรู้จักดีจักชั่ว,
 แล้วไปยึดดียึดชั่ว มันก็มีปัญหาเกิดขึ้น เพราะดีเพราะชั่ว ไม่มีที่สิ้นสุด.

วันก่อนก็ได้พูดให้ผู้ฟัง ประจำที่นี้ ได้ยินประโยคประโยคหนึ่งแล้ว แต่
 ว่าส่วนมากก็ยังไม่ค่อยได้ฟัง เพราะคนมาใหม่ยังไม่เคยได้ฟัง คือประโยคที่ว่า ทั้งชั่ว

ทั้งดีล้วนแต่อัปรีช; ผู้รูจริงเท่านั้นที่จะมองเห็นว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีช, คนที่รู้อย่างธรรมคาๆ ฟังไม่ถูก แล้วจะไม่ยอมเชื่อด้วย. เพราะว่าเขายังอยากดี รักดี เห็นดีเป็นที่อยู่. นี่ก็คนธรรมดา ถ้ารู้มากขึ้นไป, รู้อะไรมากขึ้นไป ก็เห็นว่า โอ้, ไม่ไหว ทั้งชั่วทั้งดีไปเอาของมันไม่ได้, ไปเอาเข้าแล้วมันกัดเอาทั้งนั้น. เราอยู่เหนือชั่วเหนือดีกันเสียดีกว่า, อย่าให้ความชั่วมาบีบหัวใจเรา, อย่าให้ความดีมาบีบหัวใจเรา, เรามีจิตใจอยู่เหนือความชั่วความดีเสียจะดีกว่า. เมื่อไม่มีปัญหาเรื่องชั่วเรื่องดี เราก็ไม่มีความทุกข์; ความทุกข์มันเกิดขึ้น เพราะว่ามันมีภาระหน้าที่ หรือปัญหาเกิดขึ้นเกี่ยวกับความชั่วและความดี.

ผู้รูจึงพูดว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีช อย่าไปเอากะมัน, มีจิตใจอยู่เหนือชั่วเหนือดี ให้ปรกติเสียเถิด. ถ้าไปติดชั่ว หรือติดดีก็ตาม จิตนั้นไม่ปรกติแล้ว วิปริตแล้ว; จิตที่ปรกตินั้น จะต้องอยู่เหนือชั่วเหนือดี ไม่วิปริตอะไร, นั่นแหละคือความหลุดพ้น หลุดพ้นจากทุกข์ หลุดพ้นจากกิเลส หลุดพ้นจากวัฏฏสงสารแห่งความชั่ว ดี. เหมือน *มะพร้าวนาหิเก้* ต้นเดียวโบนะ กลางทะเลสูง ผ่นตกไม่ต้อง ท้าร้องไม่ถึง; นั่นเป็นคำอุปมาที่ดีมาก, คือว่าต้นมะพร้าว นั้นมันอยู่ในกลางทะเลแห่งความชั่วดี มันไม่ได้อยู่ที่อื่น มันอยู่ในท่ามกลางทะเลแห่งความชั่วดี แต่มันก็ ไม่เอาชั่วเอาดี, มันอยู่เหนือความชั่วความดี มันจึงไม่เป็นทุกข์ *ผ่นตกไม่ต้อง ท้าร้องไม่ถึง.* เราไม่อาจจะอยู่ที่อื่นได้หรอก, เราต้องอยู่ในระหว่างคลื่น ของความชั่วดีที่เต็มไปทุกหนทุกแห่ง, แต่เราไม่เอากะมัน แล้วมันก็ทำอะไรเราไม่ได้. นี่เราอยู่เหนืออำนาจของความชั่วความดี.

เดี๋ยวนี้ทุกคน ขอรักยถะอะ ก้มหัวลงเป็นทาสของความดีทั้งนั้น มันจะเอาความดีหรือจะดีกว่าใคร ๆ เสียด้วย, ยิ่งจะเอาให้มากเสียด้วย ทุกคนแหละ. ชาวไร่ชาว-

นา นักศึกษา ครูบาอาจารย์ บัณฑิต นักปราชญ์ ชาวโลกธรรมดาแล้ว มันอยากดี หลงดี เมตดี บำดี กันทั้งนั้นแหละ, แล้วมันคับทุกข์ได้เมื่อไรเล่า, จนกว่าเมื่อไร มันจะอยู่เหนืออำนาจ อิทธิพล ความหมายของชั่วและดี ทั้งชั่วและทั้งดี; ไม่ไปอยู่ ได้อำนาจของมัน แต่อยู่เหนือ, เมื่อนั้นจิตปรกติ.

จิตปรกติ ไม่ชั่วไม่ดี ก็ไม่มีสุขไม่มีทุกข์ มีแต่ว่าง, เป็นพระนิพพาน. พระนิพพานว่างอย่างยิ่ง ว่างจากสังขาร คือว่างจากการปรุงแต่ง โดยประการทั้งปวง, ไม่มีการปรุงแต่งในจิตนั้น มันก็ไม่มี ความหมายแห่งความชั่วและความดี, เป็นจิตว่าง เป็นจิตอิสระ เป็นจิตหลุดพ้น เป็นจิตสงบเย็น เป็นชีวิตเย็น, ตามความหมายของคำว่า นิพพาน, นิพพาน ซึ่งแปลว่า เย็น.

นี่แม้แต่ในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ เขาก็มีคำอธิบายข้อแรกอย่างนี้ ว่าอย่า ไปกินผลไม้ที่นั่นเข้า มันจะทำให้รู้จักชั่วและดี แล้วแกจะตาย คือแกจะเป็นทุกข์ตลอด นิรันดร. นี่เข้าใจว่า ที่แรกมันมีความรู้อย่างเดียวกันแหละ แต่เมื่อเอาไปอธิบายอย่าง นั้น ไม่มีใครรู้ไม่มีใครเข้าใจได้, ก็ต้องลดคำอธิบายให้ต่ำไปกว่านั้น ให้พอเขาเข้าใจได้, ที่นี้ อาตมาก็ไปพูดกับเพื่อนที่เขาเป็นคริสต์ เป็นคริสต์ตั้ง ว่าคัมภีร์ของคุณตรงนั้น ใน พุทธศาสนาเขาตีความอย่างนั้นะ. ชาวคริสต์เหล่านั้นเขาไม่ยอม คอก, เขาไม่ยอม, เขาไม่ยอมตีความอย่างนี้; ถ้าตีความอย่างนี้คริสต์ก็หมด กลายเป็นพุทธไปเสีย เขา ไม่ยอม.

เขาจะตีความแต่เพียงว่า ผัวเมียคู่แรกนั้นมัน คือพระเจ้าเท่านั้นแหละ, มันคือพระเจ้าเท่านั้นแหละ, แล้วมันก็ได้เป็นทุกข์ มีลูกหลานที่เป็นทุกข์ตลอดมา, จะตีความแต่เพียงว่า คือพระเจ้าเท่านั้นแหละ, ไม่ยอมตีความไปถึงว่า ไปยึดมันถือมัน ในชั่วในดี แล้วก็ต้องเป็นทุกข์. นี่เขาไม่ยอม เพราะมันถูกเกินไป, มันลึกเกินไป,

แล้วมันจะกลายเป็นพุทธศาสนาเสียด้วย เขาก็ไม่ยอม. เขาก็จะให้ตีความแต่เพียงว่า ผัวเมียคู่นั้นมัน คือพระเจ้า, แล้วความคือพระเจ้านั้นก็เป็นบาป เมื่อเป็นบาปมันก็ต้อง เป็นทุกข์นิจรันทร มีความทุกข์นิจรันทร. จุดตั้งต้นอันแรกแห่งบาป ก็คือการคือ พระเจ้า, จุดตั้งต้นแห่งบาป ก็คือการคือพระเจ้าของผัวเมียคู่นั้น เขาเรียกว่า จุดตั้งต้น แห่งบาป *original sin. original sin* จุดเกิดแห่งบาป ก็คือการคือพระเจ้า.

ที่นี้เราชาวพุทธก็จะว่า จุดเกิดตั้งต้นของบาป ก็คือการยึด เพราะรู้ว่าอะไรชั่วอะไรดี, เพราะไปรู้ว่าอะไรชั่วอะไรดีแล้วยึด นั่นแหละคือจุดตั้งต้นของบาป. เขาก็ต้องพูดว่า จุดตั้งต้นของบาป ก็คือคือพระเจ้า; กิเลสและมันต่างกันอย่างไร.

เอาละ, เป็นอันว่าให้ถือเสียว่า ศาสนาทุกศาสนามีเจตนาเหมือนกัน แหละ, เจตนาที่จะปลดปล่อย หรือชนสัตว์ออกจากกองทุกข์. แต่โดยเหตุที่ต้อง พุทฺธิในเวลาต่างกัน ในดินแดนต่างกัน ในบุคคลต่างกัน วัฒนธรรมต่างกัน อะไร ๆ ก็ ต่างกัน จึงต้องพูดให้พอเหมาะกับกาลเทศะ หรือบุคคลในที่นั้น ๆ พุทฺธิเหมือนกันไม่ได้. นี่มันจึงเป็นเหตุให้พูดต่างกัน แต่เพื่อดับทุกข์ด้วยกัน.

แต่ถ้ามันเป็นเรื่องสั้น ๆ หน่อย, เป็นเรื่องทางศีลธรรม ทางสังคม แล้ว จะเหมือนกันทุกศาสนา คือให้รักผู้อื่น. ทุกศาสนาสอนให้เมตตา กรุณา รักผู้อื่น ด้วยกันทั้งนั้น; นี้สอนเหมือนกันหมดแหละ ถ้าเป็นเรื่องผิว ๆ เรื่องค่านอกของสังคม. แต่ถ้าเป็น ด้านลึกของจิตใจ ของแต่ละคน ๆ พุทฺธิไม่ค่อยเหมือนกัน คอก; เช่น เรา พุทฺธิว่า อย่าไปยึดถือสิ่งใดทั้งดีและชั่ว; เขาอาจจะให้ยึดถือว่า ดี ๆ ให้มากเข้าไป จนกว่าจะดีถึงที่สุด อย่างนี้ก็ได้, แต่ถ้าเถียงกันก็เป็นคำพูดที่เถียงกันไม่รู้จักจบ ฉะนั้น เราไม่ต้องเถียงกันก็ได้.

ทำไม่อาคมาพูดว่า ฟ้าสว่างทางธรรมโมกข์ พูดไปแล้วก็จะถูกหาว่าอวดดี หรือยกตัว, ก็ต้องพูดแหละว่า ก่อนนี้ไม่มีใครพูดนี้ ว่าชาวพุทธก็มีพระเจ้า, แล้ว คำว่าพระเจ้านี้มีความหมายอย่างนี้, และมีใครพูดเมื่อไรว่า พระพุทธเจ้าก็มีพระเจ้า; เขา ไม่พูดกัน แล้วเขาจะไม่กล้าพูดกันด้วย เพราะมันจะถูกตำหนิมากมายทีเดียว. เดียวนี้เรา กล้าพูดว่า พระพุทธเจ้าท่านก็มีสิ่งสูงสุด ที่ท่านเคารพ และควรจะเรียกสิ่งนั้น ว่าพระเจ้า ของชาวพุทธ ของพุทธศาสนา, แล้วเราก็มีพระเจ้าของเรา ร่วมกันกับ พระเจ้าของพระพุทธเจ้า จึงเรียกว่า ฟ้าสว่างทางพระเจ้า. ความมุ่งหมายมันมีอยู่อย่างนี้, เนื้อเรื่องมันมีอยู่อย่างนี้.

คนไทยทุกคนเรียกตัวเองว่าข้าพเจ้า ก็หมายความว่าคนไทยทุกคนมีพระเจ้า ในความหมายของตนตามแบบของชาวพุทธ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. สิ่งสูงสุดที่ต้อง เคารพ เชื่อฟัง กลัว ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง; นั่นแหละคือพระเจ้า ก็คือพระธรรม พระธรรมสูงสุด ก็คือกฎของความคับทุกข์ เรื่องอิทัปปัจจยตา. อันนี้คือ ธรรมะสูงสุด ชนิดที่พระพุทธเจ้าท่านวางมาตรฐานไว้ว่า : *ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม,* พระองค์กับธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน มันก็คือ ธรรมะเรื่อง อิทัปปัจจยตา หรือปัจจุสมุปบาท.

นี่ ขอให้ฟ้าสว่าง สิมหุสัมมา ในเรื่อง เกี่ยวกับคำว่าพระเจ้านั้นเสียอย่างนี้, แล้วก็ ถือพระเจ้านั้นเสียให้ถูกต้อง แล้วจะ ไม่เกิดโทษใด ๆ มีแต่จะ ได้รับประโยชน์ ทั่วกันทุกคนในโลก, ไม่ว่าเขาจะถือศาสนาอะไร. ถ้าเขามีพระเจ้าอย่างถูกต้อง แล้ว เขาก็จะปฏิบัติไปในทางเดียวกันหมด คือคับทุกข์แหละ; แต่จะไปไกลจนถึงที่สุดจบ กันหรือไม่นั้น มันอีกเรื่องหนึ่ง แต่ความมุ่งหมายนั้นเป็นอันเดียวกันแท้ ต้องการจะ คับทุกข์ทั้งนั้น. ฉะนั้นเรามีพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดที่เราจะเคารพ เชื่อฟัง ปฏิบัติตาม

ไปจนกว่าจะสิ้นสุดแห่งความทุกข์ กว่าจะดับทุกข์. นี่ ฟ้าสว่างทางความหมายของ คำว่า พระเจ้า.

อย่าลืมว่า ทุกคนกำลังเรียกตัวเองว่า ข้าพเจ้า, ปฏิญาณตัวเองมี พระเจ้า, แล้วก็เข้าเป็นทาสของพระเจ้า นั้นด้วย, จึงได้เรียกว่าข้าพเจ้า.

เรื่องเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์.

เอ้า, ทีนี้เรื่องถัดไปเป็นเรื่องที่สอง จะพูดถึงเรื่องคอมมิวนิสต์. นี่บาง คนจะนึกอะใจว่า บ้าแล้ว พูดเรื่องคอมมิวนิสต์ทำไม? ชาวพุทธจะต้องพูดถึงคอมมิวนิสต์ทำไม? เป็นเรื่องการเมืองไปแล้วกระมัง. อาตมาก็ถูกคำว่าพูดเรื่องการเมือง ไปแล้ว.

คอมมิวนิสต์เขาถือว่าไม่มีพระเจ้า, ศาสนาเป็นยาเสพติด เพราะมี พระเจ้าให้คนเสพติด. ทุกศาสนามีพระเจ้าให้คนเสพติด เหมือนติดกัญชา ติดยาฝิ่น ติดเฮโรอีน ก็คือพระเจ้านั่นเอง, พระเจ้าที่มีอยู่ในศาสนาทั้งหลายนั้น เป็นยาเสพติด. ฉะนั้นพวกคอมมิวนิสต์อย่างยี่งั้น เขาก็จะประกาศก้องไปว่า ศาสนาเป็นยาเสพติดโง่, คือมีพระเจ้าให้คนติด. ฉะนั้นเราอย่าเอาเลย เราเลิกศาสนาเสียให้หมด เรามาตั้งระบบ เศรษฐกิจสังคมนิยมกันใหม่ โดยไม่ต้องมีพระเจ้า; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์ ก็เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องพระเจ้าอย่างนี้แหละ. ฉะนั้นเรารู้กันพร้อม ๆ กันไปเสียเลย ไม่ดีกว่าหรือ, รู้เรื่องนี้ไปเสียพร้อม ๆ กันเลยจะดีกว่า.

สมัยหนึ่งรัฐบาลแหละ ต้องพูดตรงๆ แล้วใครจะว่าอะไรก็ตามใจ รัฐบาล ชักชวนให้กลัวคอมมิวนิสต์กันอย่างสุดเหวี่ยงแหละ, โดยให้ทุกคนถือว่า คอมมิวนิสต์

มา พุทธศาสนาหมด, คอมมิวนิสต์มาศาสนาหมด, ประชาชนทั้งหลายก็ร้องตะโกนส่งต่อๆ กันไปอย่างนั้นว่า คอมมิวนิสต์มา พุทธศาสนาหมด.

คือเขาอธิบายว่า ถ้าคอมมิวนิสต์มาเมื่อไร มันก็จะทำลายวัดวาอาราม โบสถ์วิหาร เฝ้าศาลาอุทิศต่อกันหมดเลยไม่มีเหลือ; นี้เรียกว่า คอมมิวนิสต์มาพุทธศาสนาหมด, โดยไปถือเอาเปลือกนอกเป็นหลัก, เปลือกนอกคือโบสถ์ วิหาร วัดวาอาราม พระพุทธรูป อะไรก็ตาม มันเป็นเปลือกของพุทธศาสนา; ถ้าคอมมิวนิสต์มามันอาจจะทำอย่างนั้นจริงได้เหมือนกัน.

แต่ คอมมิวนิสต์ไม่อาจจะทำลายหัวใจของพุทธศาสนา ออก; เพราะว่าหัวใจของพุทธศาสนาคือพระธรรม คือพระธรรม อยู่ในหัวใจของมนุษย์ อีกทีหนึ่ง, มนุษย์ไม่มีทางที่จะทำลายเนื้อแท้ของพระศาสนาที่อยู่ในหัวใจคน. คอมมิวนิสต์จะสามารถเพียงว่าทำลายเปลือกของพุทธศาสนา เช่นโบสถ์วิหาร วัดวาอาราม ซึ่งเป็นเปลือกของศาสนาหรือของพระธรรม; แล้วเนื้อแท้ของศาสนา คือพระธรรมที่อยู่ในหัวใจมนุษย์ เมื่อไรหมดเมื่อนั้นแหละวินาศแหละ.

พระธรรมที่เป็นเนื้อแท้ของพระศาสนา ที่อยู่ในหัวใจของมนุษย์ เมื่อไรหมดแล้วเมื่อนั้นคือความวินาศสิ้นเชิงของมนุษย์แหละ; ส่วนเปลือกเช่นโบสถ์วิหาร วัดวาอาราม นี้ไม่เท่าไรออก, ถึงเปลือกนี้จะถูกทำลายหมด แต่ถ้าเนื้อมันยังอยู่ในหัวใจของมนุษย์ทุกคนแล้ว มันสร้างเอาใหม่ได้ ไม่ต้องกลัว.

นี่เราจะพูดให้เห็นว่า คอมมิวนิสต์ไม่สามารถจะทำลายพุทธศาสนาที่แท้จริงได้หรอก จะทำลายได้ก็เพียงแต่เปลือก แล้วก็ยังไม่สามารถทำลายที่ไหนสักที. เคี้ยวนี้เรื่อง

คอมมิวนิสต์ชนิดนี้ก็หายไปแล้ว หายไปในความรู้อีกแล้ว; แต่อย่าประมาทชาวพุทธ นั้นแหละจะเป็นผู้ทำลายเสียเอง, ชาวพุทธนี้จะทำลายพุทธศาสนาเสียเอง เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า **ธรรมวินัยหรือศาสนานี้ จะอยู่หรือจะสูญสิ้นไป ก็เพราะการกระทำของพุทธบริษัททั้ง ๔** คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา. ท่านว่า ศาสนาจะอยู่ ก็เพราะบริษัททั้ง ๔ ศาสนาจะสาบสูญไป ก็เพราะบริษัททั้ง ๔, นี้ ระวังให้ดี.

ถ้าเรามาทำกันผิดๆ นะ สอนกันผิดๆ, พูดยกันผิดๆ, ปฏิบัติกันผิดๆ ได้รับผลมาผิดๆ นั้นแหละศาสนาหมดแล้ว, ศาสนาหมดแล้ว ทั้งที่คอมมิวนิสต์ยังไม่มา คอมมิวนิสต์ยังไม่มาศาสนาหมดแล้ว เพราะว่าเราพูดยกันผิดๆ สอนกันผิดๆ ปฏิบัติกันผิดๆ แล้วก็รับผลกันอยู่อย่างผิดๆ. คอมมิวนิสต์ไม่ทันมาศาสนาหมดแล้ว แต่ไม่มีใครมองเห็น, แล้วไปกลัวคอมมิวนิสต์เหมือนกับกลัวผีกลัวเสือ จนไม่รู้จะทำอะไรถูกกลัวจนทำอะไรไม่ถูก ก็เลยมาทำผิดของตัวเองในฝ่ายข้างใน คือทำลายเสียเองโดยที่คอมมิวนิสต์ไม่ต้องมาช่วยทำลาย.

ความไม่มีศีลธรรมมีผลร้ายอย่างยิ่ง.

ความไม่มีศีลธรรม, ความไม่ประพฤติธรรม นั้นร้ายกาจยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์. การที่เรา ไม่มีศีลธรรม ไม่มีธรรมะ มันร้ายกาจยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์. คอมมิวนิสต์จะทำอะไรเราได้; แต่ถ้าเรา ไม่มีศีลธรรม ไม่มีธรรมะแล้ว มันทำลายเราหมดแล้ว, ไม่มีความเป็นมนุษย์เหลือแล้ว, ไม่มีความเป็นพุทธบริษัทเหลือแล้ว. ฉะนั้น สิ่งที่น่ากลัวยิ่งไปกว่าคอมมิวนิสต์ ก็คือความไม่มีธรรมะ, ความไม่มีศีลธรรม.

เดี๋ยวนี้ที่เห็น ๆ กันอยู่ง่าย ๆ ก็คือว่า อบายมุข, ความโง่ความหลงในความสุขทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง ทางกามารมณ์ ที่กำลังมากขึ้น ๆ ทุก ๆ ที่ จนกามารมณ์ขึ้นสมอง กามารมณ์เป็นพระเจ้าของมนุษย์แห่งยุคปัจจุบัน นั้นแหละเลวร้ายกว่าคอมมิวนิสต์; แม้แต่อบายมุขทุกชนิดมันก็เลวร้ายกว่าคอมมิวนิสต์. ขอให้ไปดูช่วยเอาไปศึกษา ช่วยไปสอนลูกเด็ก ๆ ให้เข้าใจให้ดี. ลูกหลานยังมีมากนะ ตัวเล็ก ๆ นะ ไปสอนมันให้ดีกว่า ที่มันร้ายกว่าคอมมิวนิสต์ก็คืออบายมุข มันจะทำลายศีลธรรมของแกหมดสิ้นไม่มีเหลือ, หัวใจจะไม่มีธรรมะเหลือ. นี่คอมมิวนิสต์ที่ร้ายกาจกว่าคอมมิวนิสต์มันอยู่ที่ตรงนี้.

แต่ถ้าเราจะพลิกกลับก็ได้ว่า คอมมิวนิสต์หวังจะให้คนปฏิบัติถูกต้องไม่เห็นแก่ตัว เอามาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน; เราก็มีธรรมะในพุทธศาสนา ที่ดีกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว; คอมมิวนิสต์ที่ดีกว่าคอมมิวนิสต์เรามี คือพระธรรม, ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ดีกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์คือพระธรรม, เอาพระธรรมนี้สู้คอมมิวนิสต์ธรรมคา ๆ เอาคอมมิวนิสต์ที่เหนือกว่าสู้คอมมิวนิสต์ธรรมคา.

ที่นี่เราพูดกลับว่า คอมมิวนิสต์ที่เลวร้ายกว่าคอมมิวนิสต์ ก็ยังมีอีกแหละ ก็คือความไม่มีธรรมะ, อธรรม หรือ ความไม่มีธรรมะนั้นแหละ มันเป็นคอมมิวนิสต์ที่เลวร้ายกว่าคอมมิวนิสต์. ถ้าเราชอบใช้คำว่าคอมมิวนิสต์ ก็พูดอย่างนี้ก็ได้, โดยถือหลักว่า คอมมิวนิสต์เขาอ้างตัวเองอย่างยี่งว่า เขาเกิดขึ้นมาในโลกเพื่อทำให้โลกมีความสุขสงบสุข. **บรรทัดแรกของลัทธิคอมมิวนิสต์ว่า เพื่อทำโลกนี้ให้มีสันติสุข เหมือนกันแหละ, เหมือนกับศาสนาเหมือนกัน.** ลัทธิคอมมิวนิสต์ก็มีอุดมคติ แล้วมีประกาศออกมาอย่างนั้นว่าจะทำโลกให้มีสันติสุข, แต่มันตามแบบของคอมมิวนิสต์ แล้วจนบัดนี้ก็ยังไม่เห็นผล. คอมมิวนิสต์เขาพูดว่า เขาจะจัดโลกนี้ให้เป็นโลกพระศรีอารย์ เป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรย แต่บัดนี้ก็ยังไม่เห็นผล.

ศาสนาทำให้เป็นโลกพระศรีอารย์ได้.

แต่ว่าเรานี้มีวิธีที่จะจัดให้โลกนี้ให้^๕เป็นโลกพระศรีอารย์ ของเราเอง ก็มีธรรมะกันทุกคน, ทุกคนมีธรรมะ โลกนี้ก็กลายเป็นโลกของพระศรีอารย์เมตไตรยไปทันที.

อาตมาก็บรรยายไปแล้วพิมพ์ไปแล้ว หนังสือเล่มหนึ่งเรียกว่า โลกพระศรีอารย์เมตไตรยอยู่แค่ปลายจมูก, โลกพระศรีอารย์อยู่แค่ปลายจมูก. พอเราทุกคนกลับตนเป็นผู้รักผู้อื่นเท่านั้นแหละ เท่านั้นพอ โลกนี้ก็กลายเป็นโลกพระศรีอารย์เมตไตรยไปทันที ทุกคนรักผู้อื่น, แล้วโลกนี้ก็กลายเป็นโลกพระศรีอารย์เมตไตรยไปทันที. นี่เรามีโลกพระศรีอารย์เมตไตรยที่แท้จริง ยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์เขาอวดอ้าง.

คอมมิวนิสต์เขาก็อ้างข้อนี้ เขาจะทำโลกนี้ให้^๕เป็นโลกพระศรีอารย์เมตไตรย; อย่างที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทธ ในคัมภีร์พราหมณ์ หรือฮินดู หรือคัมภีร์ของยิว คริสเตียน เหมือนกันแหละ. *เรามีพระศรีอารย์เมตไตรย; ศาสนาฮินดูเขาก็มีกัลกิ, กัลกิ* ความหมายเดียวกันกับ พระศรีอารย์เมตไตรย. *ศาสนายิวเขาก็มีเมสสิอา.* เมสสิอา เป็นความหมายเดียวกับพระศรีอารย์ ศรีอารย์เมตไตรย, แล้วอธิบายเหมือนกันแหละ ว่าเป็นโลกที่ไม่มี^๕ความทุกข์เลย อยู่กันอย่างผาสุกวิเศษที่สุด เป็นโลกพระศรีอารย์เมตไตรย. แต่^๕นั้นเขาพูดกันไว้ในฐานะที่มันยังอยู่ไกลโน้น ยังอยู่ไกลไม่รู้เมื่อไร, ต้องจัดต้องทำกันจนคอมมิวนิสต์เขาอาสาจะเข้ามาช่วยจัด แล้วก็ยังไม่เห็นเลย. ^๕เดี๋ยวนี้ก็ยังไม่เห็น^๕วิ^๕แววโลกพระศรีอารย์เมตไตรยของคอมมิวนิสต์เลย.

แต่พวกเราชาวพุทธนี้มันเหลวไหลเสียเอง จะไปโทษใคร ชาวพุทธมันเหลวไหลเสียเอง, เพียงแต่ชาวพุทธทุกคนรักผู้อื่นเท่านั้นแหละ โลกนี้จะเป็นโลก

พระศรีอารยเมตไตรยขึ้นมาทันที, เหลียวไปทางไหนมีแต่มือที่ยื่นออกมาช่วย ช่วยเหลือ นี้ถ้าทุกคนรักผู้อื่น ไม่ว่าใคร เดินไปที่ไหน ก็มีแต่มือที่ยื่นออกมาช่วยเหลือ ก็เลยไม่มีใครขาดแคลนอะไร ตามความหมายของคำว่าพระศรีอารยเมตไตรย ไม่มีใครขาดแคลน, ไปที่ไหนก็มีแต่ความสุข, มีแต่มิตรสหายมีแต่การต้อนรับที่ดี, พอลงจากเรือน ก็จำกันไม่ได้ว่าใครเป็นใคร เพราะมันดีเหมือนกันหมด, เพราะมันรักผู้อื่นเหมือนกันหมด, นี่โลกพระศรีอารยเมตไตรย.

ที่จริงมันก็น่าปรารถนาอย่างยิ่งแหละ แล้วมันก็มีเหตุผลที่ว่าทำได้ แต่เราไม่ทำกันเองนี่, มันทำได้แล้วเราไม่ทำกันเองนี่. ถ้าเราทุกคนรักผู้อื่นเท่ากันแหละ มันก็เปลี่ยนรูปในปริบทาเดียว เป็นโลกพระศรีอารยเมตไตรย, มีแต่มือที่ยื่นไสวสลอนไปทั่วทุกแห่ง จะช่วยเหลือผู้อื่น. นี่จะไม่ให้พูดว่าดีกว่าคอมมิวนิสต์แล้วจะให้พูดว่าอะไร มันประเสริฐกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่อ้างพระศรีอารยเมตไตรย แล้วก็ยังเป็นลม ๆ แล้ง ๆ.

ฉะนั้นถ้าเราพูดถึงคอมมิวนิสต์ เราก็ต้องใช้คำให้ถูกต้อง ใช้ความหมายให้ถูกต้อง มีความหมายให้ถูกต้อง, คอมมิวนิสต์เขามีอุดมคติในความหมายของคำนั้น. เขาว่าจะทำให้ทุกคนอยู่เป็นสุข, ทุกคนไม่ยกเว้นสักคนเดียวให้ได้ด้วยกันเป็นสุขเป็น ผาสุก; แต่ชาวพุทธเราก็มีแล้ว เรื่องนี้วิธีการอันนี้เราก็มีแล้ว แต่เราไม่ทำกันเอง จนจะให้คอมมิวนิสต์เข้ามาจัดการ.

ที่นี้ คอมมิวนิสต์เข้ามาเขาก็บอกว่า ศาสนาทั้งหลายที่มีอยู่แล้วนั้นเป็นอันตราย เป็นเหตุให้คนยึดถือเสพติด แล้วเห็นแก่ตัว ไม่รักผู้อื่น; ฉะนั้นทำลายเสีย ทำลายศาสนาเสีย, ทำลายลัทธินี้เสีย แล้วมีลัทธิใหม่ที่ เรามาประกอบกิจในโลกนี้ ชนิดที่

แต่เพื่อเจือจานให้แก่คนทุกคน เป็นเจ้าของร่วมกัน, คนทุกคนในโลกเป็นเจ้าของร่วมกัน; นั้นมันเตลิดเป็เปิดไปทางโน้น, แล้วมัน ทำไม่ได้ดอกสำหรับผู้ที่เห็นแก่ตัว. ต้องเอาความเห็นแก่ตัวออกไปเสียก่อน มาถือธรรมะในศาสนากันเสียก่อน คนมัน จึงจะรักผู้อื่นได้, หรือช่วยเหลือกัน ร่วมมือกันทำอย่างนั้นได้.

รู้จักศาสนาและคอมมิวนิสต์เสียให้ถูกต้อง.

นี่มันเกี่ยวพันกันอยู่อย่างนี้ ระหว่าง คอมมิวนิสต์ กับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรือ ศาสนา ฉะนั้นเรามา รู้จักสิ่งเหล่านี้เสียให้ถูกต้อง สำหรับยุคปัจจุบันนี้ จะได้ จัดการกับสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง เพื่อให้โลกนี้มันมีสันติภาพโดยแท้จริง หรือมีโลกพระศรี อารยเมตไตรยขึ้นมาโดยแท้จริง, เป็นโลกที่ทุกคนหวังและปรารถนา กันมานานแล้ว, และ เคียงข้างยังปรารถนา กันอยู่ ว่าเมื่อไรจะถึงโลก หรือถึงสมัยของโลกพระศรีอารยเมตไตรย.

คอมมิวนิสต์เขาหาว่า พวกเศรษฐีเป็นนายทุน คุณเอาประโยชน์ไปไว้เสียหมด จนคนจนไม่มีประโยชน์เหลือ, เพราะพวกคนรวยเขาคุณเอาประโยชน์ไปไว้เสียหมด. เขาก็ต้องคิดฆ่า นายทุน ทำลายล้างนายทุน, เศรษฐีเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในโลก มีแต่คนเสมอกันทุกคน นี่ระบบของเขาเป็นอย่างนี้.

แต่เขาไม่รู้ว่ ธรรมะหรือศาสนาจะไม่อำนวยให้เป็นอย่างนั้นได้; เพราะว่ามันมีกฎเกณฑ์อันหนึ่ง ซึ่งทำให้ทุกคนเหมือนกันไม่ได้, คนจะเหมือนกันทุกคนไม่ได้ ฉะนั้น คนต้องทำงานต่างกัน, ต้องเป็นอยู่ต่างกัน, และต่างกันเป็นชั้น ๆ ไป. ขอแต่ให้ ทุกคนรักกัน เท่านั้นแหละ; แม้จะต่างกันอย่างเศรษฐีกับขอทาน ก็อยู่

กันได้ ถ้ามันมีความรักผู้อื่น. เราไม่ต้องทำลายเศรษฐกิจ เพื่อให้เหลือแต่คนขอทาน หรือคนธรรมดา แต่ให้มีความรักกัน : คนหนึ่งมันจะร่ำรวยเท่าไรก็ตาม, คนหนึ่งมันจะยากจนเท่าไรก็ตาม, ถ้ามันรักกันแล้ว มันไม่มีปัญหาในโลกนี้. นี่คือศาสนา คือธรรมะ คือศาสนา ซึ่งว่าโดยที่แท้แล้วก็ เป็น หัวใจทุกศาสนา ที่ต้องการให้คนรักกัน.

เพราะฉะนั้น ศาสนาไม่ใช่ยาเสพติด อย่างพวกคอมมิวนิสต์ว่า ศาสนาจะ มาเลิกล้างยาเสพติดเสีย; ศาสนาจะมาช่วยแก้ปัญหาทั้งหมดของคนในโลก ด้วย เหตุว่าทำให้ทุกคนในโลกรักกัน, แล้วมันจะมีปัญหาอะไร; มันจะเป็นเศรษฐกิจเป็นเทวาก็ตามใจเถิด แต่ก็รักกันจน คนขอทาน คนทุกคน มันก็ไม่เกิดปัญหาอะไร.

ฉะนั้นเราจึงมี ธรรมะมหาศาล, ธรรมะที่ยิ่งใหญ่นี้ คือว่ารักผู้อื่นเถอะ คอมมิวนิสต์ก็ตายหมดเองแหละ. พอเราทุกคนในโลกนี้รักผู้อื่นเท่านี้แหละ ลัทธิ คอมมิวนิสต์ก็จะสูญหายไปโดยปริยาย มันไม่มีงานทำออก เพราะคนมันรักกันเสีย แล้ว มันช่วยกันเสียแล้ว มันอยู่เป็นสุขเสียแล้ว, ลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นแหละจะตายเอง, จะหมดไปจากโลกเอง ไม่มีงานทำ. ฉะนั้นเราถือหลักธรรมะหรือพระศาสนาของตน ๆ ให้ถูกต้อง แล้วคอมมิวนิสต์จะตายเองหมด, ไม่ต้องกลัวว่าคอมมิวนิสต์มา ศาสนาหมด. ถ้าเรามีศาสนากันให้ถูกต้อง อย่างมีอย่างไ้กลางมวงาย, คอมมิวนิสต์ตายหมดเอง.

ฉะนั้น ศาสนาเป็นยาพิษสำหรับฆ่าคอมมิวนิสต์; ไม่ใช่ฆ่าคอมมิวนิสต์เป็นยาพิษสำหรับฆ่าศาสนา. คนมันโง่ หรือมันถูกหลอกให้โง่ จนหลับหูหลับตา จนคอมมิวนิสต์ไม่ทันมาศาสนาจะหมดอยู่แล้ว. คุให้ตี, คอมมิวนิสต์ไม่ทันมา ศาสนามันก็จะหมดอยู่แล้ว ไม่มีใครสนใจศาสนา ไปบูชาการมรดก, สถานการมรดก เต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง ไปเป็นทาสของกิเลส, เอากิเลสเป็นพระเจ้า, เอาการมรดกเป็น

พระเจ้า อย่างที่อยู่ในปัจจุบันนี้, นั่นแหละมันจะหมดโดยที่คอมมิวนิสต์ไม่ต้องมา ศาสนาหมดแหละ, ธรรมะหมด, พุทธบริษัทหมด เพราะไปสมัครเป็นทาสของ กิเลส.

เราจะต้องรู้จักคำว่า ศาสนา ให้ถูกต้อง รู้จักคำว่า พระเจ้าให้ถูกต้อง ว่า มันคืออะไรของศาสนา, แล้วรู้จักคำว่า คอมมิวนิสต์ให้มันถูกต้อง ว่ามันจะมาเกี่ยวข้องกับพระเจ้าหรือศาสนาอย่างไร. ถ้าให้คอมมิวนิสต์ครองโลก ให้คอมมิวนิสต์เป็น พระเจ้าเสียเองแล้ว โลกนี่จะเป็นอย่างไร; ถ้าให้ธรรมะเป็นพระเจ้า ให้ธรรมะครอง โลกแล้วโลกนี่จะเป็นอย่างไร, ขอให้พิจารณาดูให้ดีๆ.

นี่เราเป็นมนุษย์ทั้งที่ เกิดอยู่ในโลก อย่าเป็นคนรกโลก คือไม่มีประโยชน์ อะไรแก่โลก หรือแก่ผู้ใดในโลกนี้, ถ้าใครเกิดมาแล้วในโลกนี้ ไม่ทำตนให้เป็น ประโยชน์อะไรแก่โลกนี้ คนนั้นเป็นคนรกโลก เป็นโมฆะ เป็นหมันไม่มีประโยชน์ อะไร; ขอให้ทุกคนระวังให้ดี ให้ทำตนให้มีประโยชน์แก่โลก อย่าเป็นคนรกโลก.

เราจะทำได้ก็เพราะเข้าใจโลกดี : เข้าใจคนในโลกดี คือทั้งตัวเราเอง ด้วย, เข้าใจศาสนาดี เข้าใจธรรมะดี เข้าใจพระเจ้านี้ กระทั่งเข้าใจสิ่งที่มันยื่นมือเข้ามา จะจัดการกับศาสนา เช่นคอมมิวนิสต์ เป็นต้นนี้ เราก็ต้องเข้าใจมันให้ดี, จนมันจะทำความเสียหายให้แก่เราไม่ได้, เราสามารถจะดำรงตัวอยู่ได้ อย่างถูกต้องอย่างผาสุก.

มันมันเกี่ยวกันอย่างนี้ ธรรมะนี่ก็ดี ศาสนานี้ก็ดี พระเจ้านี้ก็ดี มนุษย์ก็ดี คอมมิวนิสต์ก็ดี กำลังเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกันอยู่อย่างยิ่ง. แต่ถ้าเกี่ยวกับเรื่องสังคม อย่างนี้แล้วก็ มันมีของแก้กั๊กก็สิทธิ์ชะงัด ไกลๆ มีอยู่แล้ว ก็คือว่า รักผู้อื่น, ธรรมะที่ว่ารักผู้อื่น จะแก้ปัญหาละลานี่ได้.

เศรษฐีในพุทธศาสนา ทุกคนเป็นได้.

บางคนไม่เคยได้ยิน ก็จะถูกถามว่า เศรษฐี อีกที่หนึ่งก็ได้ เศรษฐีเป็นกันได้ทุกคน, เศรษฐีของพระพุทธเจ้า เศรษฐีในพุทธศาสนา เป็นกันได้ทุกคน.

เศรษฐี คือผู้ที่ทำงานสนุก เพราะเขารู้ว่า ทำงานนั้นแหละคือหน้าที่ของมนุษย์, หน้าที่ของมนุษย์คือธรรมะ. เขาเป็นคนสมาธิปฏิ, มีสมาธิปฏิ; เห็นความจริงข้อนี้ แล้วก็ชักชวนข้าทาสบริวารทั้งหลาย ทำงานกันสนุก, แล้วก็มีความสุขในการทำงานด้วย เป็นสุขอยู่แล้วในการทำงาน ไม่ต้องเลิกงานไปแอบอบนวดที่ไหน เพราะมันเป็นสุขอยู่แล้วในการทำงาน. นี่มันก็ได้ผลงานมาก มันก็เหลือกินเหลือใช้ แล้วก็เอาไปช่วยผู้อื่น; ฉะนั้นเศรษฐีเขาก็ตั้งโรงงานกันทั้งนั้นแหละ. ถ้าเศรษฐีในพุทธศาสนาจะตั้งโรงงานคอยจุนเจือช่วยเหลือผู้อื่นทั้งนั้น, เขาผังทรัพย์สมบัติไว้คอยบำรุงช่วยเหลือโรงงาน เขาเป็นเศรษฐี.

อุดมคติของเศรษฐี ก็มีว่า ทำงานสนุก เป็นสุขในการทำงาน, กินเก็บแต่พอดี เหลือก็ช่วยผู้อื่น. ช่วยจำไว้ให้ดีๆ ว่า ทำงานให้สนุก แล้วก็มีความสุขเมื่อทำงาน กินหรือเก็บไว้แต่พอดี เหลือไปช่วยผู้อื่น, นั่นแหละคือเศรษฐี. ฉะนั้น นาย ก. นาย ข. นาย ง. ก็ทำได้ เป็นเศรษฐีได้, คนขอทานกลางถนนก็เป็นเศรษฐีได้, ขอทานให้สนุกเป็นสุขเมื่อขอทานนั้นแหละ เพราะไม่ได้ทำผิดคิดร้ายอะไร แล้วสตางค์ได้มาก็กินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น. ขอทานนั้นแหละช่วยผู้อื่นได้ คือไม่กินเสียหมด มันก็มีส่วนเหลือที่จะช่วยขอทานด้วยกัน หรือช่วยใครก็ได้, ไปขอทานมาได้ ๑๐ บาท กิน ๕ บาท เหลือ ๕ บาทมันก็ช่วยผู้อื่นได้. ฉะนั้นขอทานกลางถนนเขาก็เป็นเศรษฐีได้ โดยอุดมคตินี้ : ทำงานให้สนุก เป็นสุขเมื่อกำลังทำงาน กิน

เก็บไว้แต่พอดี เหลือก็ช่วยผู้อื่น. ขอตานกลางถนนก็เป็นเศรษฐีได้, ไม่ต้องพูดถึง ขาวนาชาวสวน คนทำการทำงาน กรรมอะไร, เป็นเศรษฐีกันได้ที่นั่นแหละ.

แต่เดี๋ยวนี้ ที่มันเป็นไม่ได้เพราะไปเป็นทาสของกิเลสตัณหาเสียหมด; ทุกคนไปมอบกายถวายตัวแก่กิเลสตัณหา รากะ กามารมณ์เสียหมด, มันก็ทำงานไม่สนุกสิ. ถ้าจิตมันบูชาการมรณะแล้วทำงานไม่สนุก แล้วไม่อาจจะมีความสุขเมื่อทำงานออกช่วยพึ่งข้อนี้ให้ตี ๆ, มัน ต้องปรับปรุงจิตใจเสียใหม่ให้ถูกต้อง ให้เป็นพุทธบริษัท จึงจะมีความสุขเมื่อทำงาน มีความสุขเมื่อทำงาน. จิตใจของคนธรรมดาอย่างนี้ ทำไม่ได้ดอก? ทำไม่ได้ มันเป็นบุญชนมากเกินไป มันจะไม่ทำงานสนุกได้; เพราะจิตใจเป็นบุญชนมากเกินไป, เพราะทำงานแล้วมันเหนื่อยมันร้อน พอเหงื่อออกขึ้นมา ก็ค่าแข่งโชคชาตาราตี, เลิกทำงานไปขโมยดีกว่า มาทำงานอยู่ทำไม ไปปล้นไปจี๊เป็นขโมยดีกว่า, มันทำไม่ได้ บุญชนคนธรรมดาทำไม่ได้.

ต้องปรับปรุงจิตใจเสียใหม่ ให้เป็นพุทธบริษัท เห็นธรรมะถูกต้อง แล้วก็รู้สึกทำงานนั้นแหละสนุก เพราะทำหน้าที่ของมนุษย์, หรือปฏิบัติธรรมะของมนุษย์ แล้วมันก็เป็นสุขเมื่อทำงาน มันเป็นสุขเสียแล้ว มันอึดด้วยความสุขเสียแล้ว. จะต้องไปหากามารมณ์ทำไมเล่า; เพราะว่าการมรณะนั้นมันไม่ใช่ความสุขดอก มันเป็นความเปลือยเปลือยที่หลอกลวง, เป็นความสนุกสนานเปลือยเปลือยที่หลอกลวง ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง.

เมื่อเรามีความสุขที่แท้จริงเสียแล้ว ความเปลือยเปลือยทางกามารมณ์มันก็ไม่มารบกวน, ไม่เข้ามาอยู่ในหัวนึก หรือรู้สึก หรือต้องการอะไร, เขาก็เป็นสุขอย่างแท้จริง ไม่ต้องจ่ายเงินเพื่อความสุข. ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องจ่ายเงิน, เรามีความสุขมากเท่าไร เขายังไม่ต้องจ่ายเงินมากเท่านั้น เพราะฉะนั้นเงินของเขาก็เหลือด้วย แล้วก็

ช่วยผู้อื่นได้ด้วย. คนที่มีธรรมชาติแท้จริง จะมีความสุขโดยไม่ต้องจ่ายเงิน แล้วเงินมันก็เหลือ.

เดี๋ยวนี้ คนบุญชน คนโง่คนพาล มันไม่ได้สนุกในการทำงาน หรือมีความสุขในการทำงาน, มันจะเอาความสุขในเหยื่อของกิเลส เงินเดือนก็ไม่พอใช้. ข้าราชการทั้งหลายจึงต้องคอร์รัปชั่น, ประชาชนทั่วไปก็ต้องคดโกงปล้นจี้ขโมยกันไปตามเรื่อง : เพราะเงินไม่พอใช้ โดยที่ไม่รู้ว่า ความสุขที่แท้จริงนั้น ไม่ต้องใช้เงินแม้แต่สักสตางค์เดียว, ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน เป็นสุขโดยไม่ต้องเสียเงิน แม้แต่สตางค์เดียว; เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่านิพพานให้เปล่า, นิพพานให้เปล่าไม่คิดเงิน.

อาตมาก็ละอายเต็มที่แล้ว ที่มีพูดแต่เรื่องอย่างนี้หลายครั้งหลายหนแล้ว คนฟังเขาก็เบื่อเต็มที่แล้ว แต่มันก็ยังมีคนที่ยังไม่เคยฟังใช่ไหม? มันก็ต้องขอโอกาส บางครั้งบางคราวก็ฉายซ้ำอีก, พูดเรื่องเดียวกันนี้ ให้คนที่ยังไม่เคยฟัง ฟังอยู่เรื่อยไปว่า ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน, ความสุขหลอกลวง ไม่ใช่ความสุข จะต้องใช้เงิน, ยิ่งเป็นความสุขหลอกลวงมากยิ่งขึ้นต้องใช้เงินมาก จนเงินไม่พอใช้ จนต้องคดโกง ปล้น คอร์รัปชั่นไปเลย.

พุทธบริษัทไม่มีคอกเรื่องอย่างนี้, พุทธบริษัทจะไม่มี เพราะเรามีธรรมชาติจริง มีความสุขจริง แก้ปัญหาได้จริง. ปัญหาของมนุษย์คือความทุกข์ยาก, ทนทรมาน วิกฤตการณ์ทั้งหลายนี้ แก้ได้ด้วยธรรมชาติจริง. ขอให้มันเป็นพุทธบริษัทจริง มีธรรมชาติจริง ปัญหาจะสูญหายไป ไม่รอน้ำ.

เราอาจจะมีศาสนาพระศรีอารยเมตไตรยได้ในพริบตา เพียงแต่เรา กลับใจเป็นผู้รักผู้อื่น, แล้วก็ทุกคนเป็นเศรษฐีได้, เป็นเศรษฐีได้ ไม่ใช่เอาตมาพูด หลอกหลวง, ไม่ใช่พูดเล่นลั่นหลอกหลวง. พูดตามจริงใจว่า ทุกคนเป็นเศรษฐีได้ ถ้า ว่าเขาเปลี่ยนจิตใจเสียสักหน่อย แล้วทำงานให้สนุก แล้วก็มีความสุขเมื่อทำการงาน กินเก็บไว้แต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น; นั่นแหละคือเศรษฐี เพราะมันยังมีเหลือช่วย ผู้อื่น. แต่ถ้าไม่ถือหลักอย่างนี้ มันไม่ช่วยผู้อื่นออก, คนร่ำรวยที่มีเงินไม่รู้จักเก็บไว้ที่ ไหนแล้ว ก็ไม่เคยช่วยใครออก, ไม่ช่วยใครด้วยความบริสุทธิ์ใจ. ถ้าช่วยก็หมาย ความว่า ไปซื้อเขามาเป็นพวกเรา เป็นลูกจ้างเรา เป็นสมุนของเรา; อย่างนี้ไม่ใช่ เรียกว่าช่วย, ถ้าช่วยก็ต้องช่วยกันโดยบริสุทธิ์ใจ. ฉะนั้นคนขอทานก็มีโอกาสเป็น เศรษฐีได้อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

นี่ขอให้ทุกคนสนใจ ว่ามันเป็นเรื่องที่ควรจะเหมือนกับว่าฟ้าสว่างแล้ว รุ่ง อรุณแล้ว แสงทองส่องขึ้นมาแล้ว, ว่าธรรมะมันเป็นอย่างนี้ ธรรมะต้องเป็นอย่าง นี้. ถ้าเมื่อก่อนมันมืดมิด มันไม่รู้อะไร ก็ตามใจเถอะ; แต่เดี๋ยวนี้มันต้องมา ถึงยุคที่ฟ้าสว่างแล้ว, มีแสงทองส่องสว่างมารिमขอบฟ้าแล้ว เราจะได้เดินถูกทางกันแล้ว. นี่เรียกว่าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า และคอมมิวนิสต์ ให้มันฟ้าสว่างกันเสียที.

เอ้า, ทีนี้พูดอีกสักเรื่องสองเรื่อง เพราะมันยังอีกมากนั้ก.

เรื่องคำใหม่ ระเบียบใหม่.

เอ้า, ทีนี้ก็จะพูดถึงเรื่องว่า ใช้คำพูดใหม่สำหรับแพชชั่นใหม่กันเถิด เปลี่ยน คำพูดเป็นคำพูดใหม่ แล้วมีระบบแพชชั่นใหม่กันเถิด, มีหลายเรื่อง ข้อนี้อันหลายเรื่อง คำพูดก็ใช้คำใหม่, ระเบียบปฏิบัติจะเป็นแพชชั่นก็อันใหม่.

เอ้า, ก็ต้องพูดถึงเรื่องตัวเอง ล้ออายุกันเถิด อย่าต่ออายุเลย ใหม่ใหม่ ล่ะ? ล้ออายุกันเถิด, อย่าต่ออายุเลย, คนบ้าเอ๊ย เกินไปแล้ว พุทมากไปแล้ว.

ถ้าว่าอายุหรือชีวิต มันผ่านมาอย่างถูกต้อง ก็น่าจะต่อ; ถ้ามันมาอย่างถูกต้องบริสุทธิ์ผุดผ่องเป็นสุข มันก็น่าจะต่ออายุ. แต่ถ้าว่ามันมาอย่างโง่เขลา งามายแล้วมันไม่ควรจะต่อ ล้อมันเสียเถอะ ล้างมันเสียเถอะ, จับเอาตัวมาถูทราย ชักล้างมันเสียเถอะ เรียกว่าล้ออายุ. ล้ออายุกันเถิด อย่ามัวต่ออายุกันอยู่เลย, อีกไม่กี่วันก็จะถึงวันล้ออายุอาตมาอยู่แล้ว พุทไว้เสียตอนนี้ก็ได้.

ล้ออายุ นี้คำใหม่ใช่ไหม? ก่อนอาตมาพูดเคยได้ยินที่ไหนไหม? มันก็เป็นคำใหม่เพิ่งพูด แล้วก็เรียกว่าคำใหม่ แล้วก็แฟชั่นใหม่, ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องว่า ล้ออายุกันเถิด อย่ามัวต่ออายุกันเลย. มัวต่ออายุกันนั้นแหละ มันจะต่อความผิดพลาด ความหลงใหลในอายุมากไปๆ งามาย หลงใหล มัวเมา มากขึ้น; นี่จับเอาอายุมาชัก มาฟอก มาซัก มาล้างให้ดี อย่าให้มันผิดอีกต่อไป; นี่เรียกว่าล้ออายุกันเถิด อย่ามัวต่ออายุกันเลย.

คำใหม่ เหนือเป็นน้ำมนต์; เมื่อจิตมีธรรมะ เหนือเป็นน้ำมนต์; สำหรับคนโง่เหนือเป็นน้ำร้อน, พอเหนือออกแล้วมันโกรธ, พอทำงานเหนือออกแล้วมันโกรธ โกรธผี โกรธสงฆ์ โกรธเทวดา โกรธโชคชะตาครี, ค่าไปหมดเลย. เหนือมันเป็นน้ำร้อน แต่ถ้าเขามีธรรมะอย่างพุทธบริษัทแล้ว เหนือมันจะเป็นน้ำมนต์ เย็นจ๋าว่า น้ำแข็ง.

ผู้ที่มีจิตใจประกอบด้วยธรรม แล้วทำงานอยู่กลางแดด เหนือให้ลืมหืมตัว มันก็ยังเย็น, หัวใจมันก็ยังเย็น นี่ว่าถ้าเหนือนั้นของผู้มีธรรมะนั้นมันเป็นน้ำมนต์ เย็นสบาย,

สร้างความเจริญด้วยเหื่อนั้น. แต่ถ้าของคนโง่ คนพาล คนบุญชนแล้ว เหื่อนมัน เป็นน้ำร้อน, ไม่เอาแล้ว มันก็แข่งค่า แล้วมันก็ทั้งงานเสีย ไปชโยมตีกว่า. เต็กๆ เหล่านั้อันธพาลเหล่านั้ ว่าไปชโยมตีกว่า, จะมาไถนากลางแดดอยู่ทำไม นั้มันทำไม่ได้.

นี่ขอให้ไปบอกเขาด้วยคำใหม่ ว่า **เหื่อนนั้นเป็นน้ำมนต์** นะเว้ย, แกดูให้ ตีๆ เปลี่ยนจิตใจเสียใหม่ ให้เย็นแจ๋อยู่ในใจ, เมื่อเหื่อนมันท่วมตัวอยู่กลางแดด ไถนา อยู่กลางนา แดดกล่ำจัดแล้ว ก็ยังไม่ไปกินข้าวสักที เพราะว่าทำงานสนุก เป็นสุข ในการทำงานนั้นเอง, เหื่อนท่วมตัวอยู่กลางนา ยังไม่ได้ไปกินข้าวสักที เหื่อนก็ยังไม่ เป็นน้ำมนต์เย็นแจ๋อยู่นั้. นี่คือทางรอด ว่าให้เหื่อนมันเป็นน้ำมนต์สิ ทำงานให้สนุก เป็นสุข เมื่อทำการงาน.

ถ้าเราเป็นสุขเสียแล้วมันจะมีทุกข์อะไร, เมื่อไถนาอยู่กลางนานั้นแหละ ถ้าจิตมันเป็นสุขเสียแล้ว จะมีปัญหาอะไร, มันจะมีทุกข์ร้อนทีไหน มันก็สบายใจอยู่ตลอดเวลาที่ไถนาอยู่นั้นแหละ. ฉะนั้นการทำงานมันก็เลยเป็นความสุข; ถ้าจิตมันเป็น อันธพาล มันไม่อยากจะมันก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น, มันก็ต้องเลิก มันก็ต้องไปชโยม ตีกว่า. ให้ชีวิตของเราเย็นแจ๋อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อทำงานแล้วออก เหื่อนอยู่กลางแดดนั้นแหละ ให้เหื่อนมันเย็นเป็นน้ำมนต์.

นี่ขอให้จำคำว่า **เหื่อนเป็นน้ำมนต์, เหื่อนที่แท้จริงนั้นเป็นน้ำมนต์** คือ จะสร้างความเจริญ ให้มีความสุขมีความเจริญ ให้หมดปัญหาให้หมดความทุกข์ ให้หมด กิเลส; ถ้าเราสามารถทำเหื่อนให้เป็นน้ำมนต์, แล้วก็มีคนทำสำเร็จมาแล้ว. ปู่ ย่า ตา ยาย เขาเคยทำสำเร็จมาแล้ว เพราะว่าเหื่อนมันเป็นน้ำมนต์ทั้งนั้นแหละ.

เฮ้, ที่นี้คำบางคำต่อไปว่า **อยู่วัดป่าพระเถื่อนกันเถิด, มีวัดป่าพระ เถื่อนกันเถิด.** วัดป่าพระเถื่อนนี้ มันก็แปลกหูสำหรับเด็กรุ่นนี้, แต่ที่จริงก็ไม่แปลก

สำหรับคนเก่า ๆ แก่ ๆ เขาเคยไต่ยีนกันมาแล้ว, แต่ว่าสำหรับเด็ก ๆ ยุคปัจจุบันจะถือว่าเป็นคำแปลก. อยู่อย่างวัดป่าพระเถื่อนกันเถิด, อย่าอยู่อย่างวัดบ้านพระเมืองกันนักเลย.

ถ้าเราอยู่กันอย่างวัดบ้านพระเมืองแล้ว มันก็จะอยู่กันอย่างเศรษฐีคหบดี, ลุ่มหลงอยู่ในกามารมณ์ก็ได้. อยู่แบบวัดป่าพระเถื่อนกันนั้นแหละปลอดภัย, พระเณรทั้งหลายจะปลอดภัย, แล้วบ้านเมืองก็จะปลอดภัย, ทายกทายิกาก็จะปลอดภัย, เพราะว่าวัดป่าพระเถื่อนนั้น จะไม่ชู้ตริตใคร. ถ้าชู้ตริตจนชาวบ้านเหลือแต่กระดูก แล้วก็ไม่ใช่วัดป่าพระเถื่อนดอก, มันเป็นวัดบ้านพระเมืองกันทั้งนั้นแหละ. ฉะนั้นเราอยู่อย่างวัดป่าพระเถื่อนกันดีกว่า มันจะกลับไปสู่สภาพเดิม ในครั้งพุทธกาลของพระพุทธเจ้า, ท่านอยู่กันอย่างวัดป่าพระเถื่อน จนกระทั่งว่ามัน ไม่ต้องมีอะไร แม้แต่ตะเกียงก็ไม่ต้องมีใช้.

เจ้าคุณชยาภิวัดฉันท์ท่านเคยเล่าว่า สมัยท่านเป็นเณรเป็นพระหนุ่มน้อย ท่านก็กวาดใบไม้ไว้ กวาดใบไม้กองไว้ตอนเย็น ๆ, พอค่ำลงก็จุด จุกกองใบไม้ เบ้าวู ไฟลุกขึ้นมาทีหนึ่ง ก็เอาหนังสือใบลานนั้นมาอัง อ่าน ๆ อ่าน ๆ รีบอ่าน ๆ รีบอ่าน เกี้ยวไฟมันดับ ท่านก็อ่านจนเท่าที่จะอ่านได้ แล้วไฟมันดับ แล้วท่านก็นั่งว่า ๆ นั่งว่า ช้อมจนจำได้. พอจำเป็นจะต้องคู่อีกที ก็เบ้าวูให้กองใบไม้นั้นลุกเป็นไฟขึ้นมา, คู่อีก, อ่านอีก ๆ ทำอย่างนี้แหละ ไม่มีตะเกียง ท่านก็อยู่กันได้, ไม่ใช่อยู่กันไม่ได้ แล้วท่านก็มีความรู้สำเร็จประโยชน์ เป็นครูบาอาจารย์ที่ดี เป็นอะไรที่ดี. เกี้ยวไฟพระเณรชนิดนี้ทำไม่ได้ดอก พระเณรเถรวาททำอย่างนี้ไม่ได้แล้ว, เขาไม่ยอมทำด้วย, แล้วทำก็ไม่ได้ เพราะจิตใจมันอยู่คนละระดับเสียแล้ว.

นี่วัดป่าพระเถื่อน ยกตัวอย่างอย่างนี้มาเพียงอย่างเดียว ก็พอจะเข้าใจได้ว่า ท่านอยู่กันอย่างไร, ท่านกินกันอย่างไร, ท่านใช้กันอย่างไร, ใช้จีวรชนิดไหนอย่างไร

เขาปะเขาคามกันจนหนาแทบจะถึงหู ห่มจีวรแล้ว พาดสังฆาฏิแล้ว สูงถึงหู เพราะมันเป็นผ้าเดว ผ้าคาม ปะกันไม่รู้กี่ชั้นต่อกี่ชั้น.

นี่เรื่องอาหารก็เหมือนกันแหละ ถ้าได้ฉันข้าวกับปลาสักตัวหนึ่ง มันก็วิเศษแล้ว, วิเศษอย่างยิ่งแล้ว. ฉันข้าวกับปลาแห้งตัวหนึ่ง มันก็วิเศษที่สุดแล้ว, ไม่เหมือนพระเณรสมัยนี้ตอก เขาเรียกหาอะไรกันก็ไม่รู้. ถ้าวันไหนเกิดมีปลาทุตัวเดียว แล้วมันบ่นตลอดคืนแหละ, วันไหนฉันข้าวมีปลาทุตัวเดียว แล้วมันก็บ่นตลอดคืน. สมัยโน้นเขามีท่อนตัวเขาก็งยังไม่บ่น, เขาก็ยังหาว่าดีที่สุดแล้ว โชคดีแล้ว ถ้าวันนี้มีปลาครึ่งตัว.

วัดป่าพระเถื่อนมันเป็นอย่างนี้ แล้วอาตมาก็ยังชอบวัดป่าพระเถื่อน พยายามที่จะให้มันกลับมา แล้วมันจะเป็นการง่าย ที่จะสืบอายุพระศาสนา โดยไม่ต้องใช้เงินใช้ทองอะไรมากนัก.

ครู คือผู้เปิดประตูทางวิญญาณ, ครูไม่ใช่ผู้รับจ้างสอนหนังสือกิน ครูไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือเลี้ยงชีวิต, ครูต้องเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ. ครูที่โรงเรียนในบ้าน ครูฆราวาสก็ดี ครูที่วัดสอนอยู่ที่วัดเป็นพระก็ดี ไม่ใช่ลูกจ้างสอนอะไรหากิน, แต่ว่าเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ เรียกครูว่าผู้เปิดประตูทางวิญญาณเสียซิ; เพราะคำว่าครู ๆ นั้นมันเสียความหมายหมดแล้ว จนมีครูชนิดที่คอร์ปชั่นแล้ว, มันต้องมีผู้เปิดประตูทางวิญญาณ.

บิฑามารดาก็เป็นครูได้ เป็นครูคนแรก; เพราะฉะนั้นบิฑามารดา น้อย่าประมาทนะ บิฑามารดาทั้งหลายอย่าประมาท จงทำตัวให้เป็นครู, ผู้เปิดประตูทางวิญญาณให้ไ้แหละ แล้วลูกหลานที่เกิดมานั้นมันจะดีจะถูกต้อง.

ขอให้มารดา^๕โดยเฉพาะ บิตามันยังไกลออกไป ให้มารดา^๕เป็นครูคนแรก, ขอให้ลูกทารกพอลอดออกมาจากท้องมารดา ได้เห็นหน้าแม่เป็นคนแรก. เคียว^๕มนุษย์มันกำลังโง่ ทารกเกิดมาจากท้องแม่ พอลืมตาขึ้นมา^๕ มันเห็นหน้าหมอ เห็นหน้านางพยาบาล เห็นหน้าใคร บ้าๆ บอๆอะไรก็ไม่รู้ ไม่เคยเห็นหน้าแม่. บางทีหลายวัน หรือหลายชั่วโมง เขาจึงจะเอามาให้เห็นหน้าแม่ อย่างนี้มันไม่ถูก, จะต้องให้ภาพหน้าตาของแม่ฝังลงไปเป็นภาพแรก, ประทับลงไปในจิตใจของทารกที่คลอเคลียออกมาเคียว^๕ ว่านี่หน้าแม่คืออย่างนี้ แล้วให้แม่โอบอุ้มอยู่ ให้คุณนมอยู่.

อย่าเลี้ยงด้วยนมกระป๋องเลย มันจะเกิดความรักชนิดใหม่ มีในแม่ ฝังอยู่ในหัวใจของลูก ซึ่งลูกที่กินนมขวด กินนมกระป๋องนั้น จะไม่ได้รับการกระทำอย่างนี้ ไม่มีการฝังลงไปจิตใจอย่างนี้. ฉะนั้นความรักพ่อแม่มันจึงไม่มี มันจึงไม่แน่นแฟ้น. มันจึงต่ำแม่ ฆ่าพ่อฆ่าแม่ก็ได้คนเคียว^๕ เพราะมันกินนมวัว มันเกิดมา มันไม่ได้เห็นหน้าพ่อแม่เป็นดวงตราดวงแรกประทับลงไปจิตใจ.

นี่ก็จะต้องเรียกว่า เป็นแฟชันใหม่ก็แล้วกัน, แฟชันใหม่ทำให้หน้าแม่ปรากฏแก่สายตาลูก ที่คลอเคลียออกมาหยกๆ^๕นี้เป็นภาพแรก ภาพแรกในโลก. ภาพที่มากประทับลงไปดวงตาและจิตใจของทารกนั้น คือภาพหน้าของแม่ และให้เห็นอยู่เสมอ, และให้คุณนมอยู่เสมอ มันจะถ่ายทอดความรัก หรือความผูกพันชีวิตจิตใจกัน อย่างแน่นแฟ้น; แล้วลูกมันก็จะรักแม่เหลือประมาณ, จะเชื่อฟังเหลือประมาณ, จะกตัญญูเหลือประมาณ; แล้วเราก็อุ้มนักได้สิ เราก็อุ้มนักรู้เรื่องสิ.

แล้วพ่อแม่ก็จะทำหน้าที่เป็นครูคนแรก เปิดประตูทางวิญญาณ ให้เขามาตามทางของแม่, ให้ลูกน้อยมันเดินมาตามทางของแม่ มีความรู้ ความคิด ความเห็น ความเข้าใจ อะไรลูกต้องได้โดยง่าย. นี่เป็นครูผู้เปิดประตูทางวิญญาณแก่ทารกนั้น

จนกว่าจะเติบโต. ที่นี้ไม่เป็นไรแล้ว ที่นี้มันจะไปอยู่กับครูคนอื่น ไปเข้าโรงเรียน ไปอะไรก็ตาม มันไม่เป็นไรแล้ว; เพราะว่าแม่ประทับใจตรงดวงแรก ลงไปในจิตใจของ ทารกนั้นแล้ว ตั้งแต่วันแรกคลอด หรือลืมตาเป็นครั้งแรก. ตอนนี้อย่าเพื่อให้ภาพคน อื่น ๆ เข้ามาแทรกแซงนัก ให้ภาพหน้าของแม่ประทับใจอยู่ในจิตใจของทารกนั้นเป็นวัน ๆ ไปหลาย ๆ วัน, ให้มันกินนมจากแม่ อย่าให้มันไปกินนมวัวจากกระป๋องเลย. ความเป็น ผู้นำทางวิญญาณ กัตติ ความเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณกัตติ จะสำเร็จประโยชน์จาก ครูคนแรก คือพ่อแม่.

แล้วที่นี้ก็มาถึง ครูที่โรงเรียน ครูเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณต่อไป, สูงขึ้นไป ชนิดที่ครูที่บ้านทำไม่ได้ เพราะไม่ได้เล่าเรียนมาโดยเฉพาะ. นี้ครูที่โรงเรียน ก็เปิดประตูทางวิญญาณต่อไป จนตลอดเวลา จนกระทั่งมาบวชพระบวชเณร, อุปัชฌาย์อาจารย์ก็เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณต่อไป ให้เห็นมรรค ผล นิพพาน ที่สุด ของโลก โลกุตตระ หรือที่สุดของโลก เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ.

พ่อแม่เป็นผู้เปิดในระยะที่หนึ่ง, ครูบาอาจารย์ที่โรงเรียนนั้นเป็นระยะ ที่ ๒ อุปัชฌาย์อาจารย์ที่วัดนี้เป็นผู้เปิดประตูระยะที่ ๓, แล้วมนุษย์คนนั้นจะสมบูรณ์.

นี่คำพูดนี้ก็สรุปว่า ขอให้เรามีครูเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณกันเถิด,

เดี๋ยวนี้มันจะเคลิบเคลิ้มไปถึงว่า ครูนี้ทำนาบนหลังเต๊ก, ครูนี้ทำนาบนหลังลูกศิษย์, หาทางซูดรีตประโยชน์ จากผู้ปกครองของลูกศิษย์หรืออะไรก็ตาม เรียกว่าครูมันทำนา บนหลังลูกศิษย์; อย่างนี้มันไม่มีทางคอก, ไม่มีทางจะเปิดประตูทางวิญญาณ. ครู ต้องคิดว่าเกียรติยศ หรืออุดมคติ ของครูนั้น ก็คือผู้เปิดประตูทางวิญญาณ, ไม่ใช่ เงินเดือน. เงินเดือนนั้นให้มันเป็นเครื่องบูชาครู, ให้รอชีวิตอยู่สำหรับทำหน้าที่ ของครูได้ ไม่ใช่สิ่งสูงสุดอะไร.

เอ้า, ที่นี้จะพูดถึง เรื่องการศึกษา การศึกษาแห่งยุคปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ว่า “เรามาช่วยต่อหางหมากันเถิด”, การศึกษาในโลกปัจจุบันมันอยู่ในสภาพที่ว่า เรามาช่วยต่อหางหมากันเถิด.

การศึกษาเป็นมหาทางด่วน เรียนแต่หนังสือกับอาชีพเท่านั้น, ไม่เรียนว่าจะเป็นคนุ่กันอย่างไร การศึกษาระบบมหาวิทยาลัย ไปเรียนมาจากเมืองนอกเมืองนา ปริญาญ่าเป็นหาง ก็ไม่ได้เรียนว่าเป็นคนุ่กันอย่างไร เขาเรียนกันแต่หนังสือ สำหรับทำให้ฉลาด, แล้วก็เรียนเทคโนโลยีสำหรับอาชีพที่รวยเร็ว, นี้เรียน ๒ อย่าง ไม่ได้เรียนอย่างที ๓ ว่าเป็นคนุ่กันอย่างไร, เป็นคนของพระเจ้ากันอย่างไร, เป็นคนของศาสนากันอย่างไร, เป็นคนมีศีลธรรมในโลกกันอย่างไร ไม่ได้เรียน. นี้เรียกว่า การศึกษามหาทางด่วน เป็นกันทั้งโลก เมืองไทยประเทศเล็ก ๆ ก็ตามกันประเทศใหญ่ ๆ ตามหลังตามกันประเทศใหญ่ ๆ ก็มีการศึกษามหาทางด่วนเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้นการศึกษาเดี๋ยวนี้อยู่ในสภาพที่เรียกว่า มาต่อหางสุนัขกันเถิด มันก็เกิดคำใหม่ ๆ ขึ้นมาว่า การต่อหางสุนัข, การศึกษาที่ต้องต่อหางสุนัข; นี้เป็นคำใหม่ แล้วก็เป็นแฟชั่นใหม่ ที่ว่าเรามาช่วยกันต่อหางสุนัข.

ถ้าครูที่โรงเรียนเขาสอนเอาแต่เงินเค็อน เขาไม่สอนส่วนนี้, พ่อแม่ที่บ้านนั้นแหละสอน. ฉะนั้นพอลูกหลานมันกลับมาจากโรงเรียนมาถึงบ้านแล้ว พ่อแม่สอนส่วนธรรมะ ส่วนที่เป็นคนดีมีศีลธรรม เพราะว่าที่โรงเรียนไม่สอนนี้ ครูเขาไม่สอน, มันไม่มีอะไรบังคับให้สอน; นี้พ่อแม่ พี่ บ้า น้ำ อ่า ที่อยู่ที่บ้านนี้ ช่วยต่อหางสุนัข. การศึกษาที่เด็ก ๆ ได้รับมาจากโรงเรียนในวันหนึ่ง ๆ มันไม่พอ; ฉะนั้นทุกบ้าน นั้นแหละ เตรียมการต่อหางสุนัขไว้ให้ลูกหลาน ที่กลับมาจากโรงเรียน พอกำลังก็เรียกมาพูดกัน อบรมสั่งสอนกันทุกคืน ๆ เป็นการต่อหางสุนัขของการศึกษา

ให้ลูก, ลูกหลานก็จะมีการศึกษาสมบูรณ์ ๆ สมบูรณ์, ก็จะไม่เป็นเด็กอันธพาลเกร
ไม่ตายโหงตั้งแต่เล็ก.

เดี๋ยวนี้ เด็ก ๆ ของเราตายโหงตั้งแต่เล็ก, ถูกตำรวจเขามาเก็บไปมากขึ้น
แล้วนะ บ่อยขึ้นแล้วนะ, เรียกว่าตายโหงตั้งแต่เล็ก นี่มันจะมากขึ้นเสียแล้ว. เพราะ
ฉะนั้น เราต้องช่วยป้องกันไว้ในข้อนี้ ให้เด็ก ๆ ของเรามีศีลมีธรรม, เชื่อฟังครูบา-
อาจารย์, เคารพผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่, พระเจ้าพระสงฆ์ แล้วเด็กชนิดนี้จะไม่ตายโหง
ตั้งแต่เล็ก.

ที่ว่าตายโหงตั้งแต่เล็กนั้นมันฆ่ากันตายเองตั้งแต่เล็กก็ได้, หรือเจ้าหน้าที่เขาก็
เก็บไปเสียตั้งแต่เล็กก็ได้ หรือมันไปประสบอุบัติเหตุอันตรายอันใด ๆ ที่มันใกล้ชิด ตาย
ตั้งแต่เล็กก็ได้. นี้เรียกว่า ตายโหงตั้งแต่เล็ก อย่าได้มีในหมู่ครอบครัวของพุทธ-
บริษัทเลย, อย่าได้มีในครอบครัวพุทธบริษัทเลย. ถ้ามีในครอบครัวไหน ครอบครัว
นั้นมันสูญเสียความเป็นพุทธบริษัทเสียแล้ว.

นี้เรียกว่า การต่อทางสุนัขให้แก่การศึกษานี้ เป็นกิจจำเป็น เป็นแพะชั้น
ใหม่เอี่ยม สมัยปรมาณู สมัยอวกาศ. กิจกรรมต่อทางสุนัข เป็นแพะชั้นใหม่ของสมัย
ปรมาณูสมัยอวกาศ.

ข้อต่อไป นิพพานเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจอยู่ตลอดเวลา
นิพพานเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตเราอยู่ตลอดเวลา, เมื่อไรว่างจากกิเลสเมื่อนั้นเป็น
นิพพาน. ที่นี้เรามี เวลาที่ว่างจากกิเลส ทำให้เราไม่เป็นบ้า, ไม่ทำให้เราเป็นโรค
ประสาท, ทำให้เราเป็นคนปรกติอยู่ได้; นั่นคือส่วนที่เป็นนิพพาน มันหล่อเลี้ยง
ชีวิตเราอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเราไม่มีนิพพานเลย มีแต่กิเลสกลุ้มอยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง

ทั้งวัน ๆ แล้วไม่กี่วันเป็นบ้า แล้วก็ตายแหละ อยู่ไม่ได้. ระยะที่มัน ห่างจากกิเลส นั้นแหละคือนิพพาน, ให้มันเข้ามาบ่อย ๆ ให้มันแทรกแซงเข้ามาบ่อย ๆ มากขึ้น ๆ ชีวิตของเราก็เย็นเป็นนิพพาน, หรือมีนิพพานหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดเวลา, ขอบพระคุณของ นิพพานที่หล่อเลี้ยงชีวิตอยู่ตลอดเวลา.

ในโลกปัจจุบันนี้ คนธรรมดาคนนี้มีเวลาที่ว่างจากกิเลสแทรกอยู่ มากกว่าเวลาที่เต็มไปด้วยกิเลส, เวลาที่มีกิเลสมันก็อยู่ในนรก อยู่ในโลกของพญามาร. เมื่อจิตใจมีกิเลสนั้น อยู่ในโลกของนรก อยู่ในโลกของพญามาร, พอจิตใจว่างจากกิเลส ก็อยู่ในโลกของพระธรรม ของพระ ของนิพพาน อยู่ในโลกของนิพพาน.

ฉะนั้น พยายามให้ชีวิตจิตใจนี้ มันว่างจากกิเลสให้มันมากยิ่งขึ้น ๆ, อย่าไปเห็นว่าเงินทองเป็นของประเสริฐ พิเศษอะไร; ไปเห็นแก่เงินแก่ทองอย่างเดียว จนให้เกิดกิเลสตลอดเวลา ไม่เท่าไรก็นอนไม่หลับ, แล้วก็ เป็นโรคประสาท แล้วก็ เป็นบ้า แล้วก็ตาย; นั่นมันไม่มีค่าอะไรนักดอก. ฉะนั้นเราอาจอ้างที่ว่า ไม่ให้เกิดกิเลสไว้ให้ได้ ให้มากขึ้น ๆ เป็นชีวิตเย็น, เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาด้วยชีวิตที่เย็น ก็เป็นพุทธบริษัท.

นี่คือตัวอย่าง เรียกว่าตัวอย่าง ไม่ใช่ทั้งหมด ตัวอย่างของ คำพูดใหม่ ๆ, แฟชั่นใหม่ ๆ ที่อาตมาเอามาเสนอขึ้นมา ในฐานะที่มันเป็นฟ้าสว่างทางธรรมะ, ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ นี่เรื่องสุดท้าย เรื่องสุดท้าย หมวกสุดท้าย.

เวลาไม่อำนวยแล้ว ฝนกำลังจะมาแล้ว ต้องขอยุติการบรรยายวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคุณสาชยาย ท่านทั้งหลายฟังแล้ว จะเกิดกำลังใจ ให้มีกำลังใจเข้มแข็งในการประพฤติปฏิบัติธรรม ให้สมตามความมุ่งหมาย ที่กล่าวมาแล้วนั้น ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในกาลบัดนี้.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๙ —

๒๘ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์.

[หมวดว่าด้วยคำที่ต้องอธิบายกันใหม่.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชาเป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้ อาตมา
ก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์* ต่อไปตามเดิม.

ขอทำความเข้าใจกับท่านที่เพิ่งมาฟังเป็นครั้งแรก ว่าเรามีความจำเป็นที่จะต้อง
พูดเรื่องนี้ที่ค้างคาอยู่ ไปจนกว่าจะจบ; ดังนั้นบางเรื่องมันก็ซ้ำกับที่เคยได้ยินได้ฟัง
มาแล้ว ท่านก็ต้องอดทนหน่อย, ฟังให้ละเอียดลออยิ่งขึ้นไป มันเป็นความจำเป็นที่จะ
ต้องพูดไปตามลำดับของเรื่องที่ได้กำหนดไว้แล้วอย่างไร.

ฟ้าสาบในระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ มีหัวข้อมากมายหลายสิบหัวข้อ หรือตั้งร้อยหัวข้อ ว่าได้มีอะไรที่มีลักษณะสาบขึ้นมา; นี้เราเรียกว่า “ฟ้าสาบ” เนื่องจากการโฆษณาธรรม คือการเผยแพร่ธรรมของสวนโมกข์ ที่ได้ทำมาตลอดเวลา ๕๐ ปี โดยประมาณ.

ได้พูดมาแล้วเป็นพวกๆ เป็นหมวดๆ วันนั้นก็มาถึงหมวดคำ ถ้อยคำหรือเรื่อง ที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่; เพราะว่าตามที่อธิบายกันอยู่ก่อน หรือใช้พูดจากันอยู่ก่อนนั้นยังไม่สมบูรณ์ หรือถึงกับผิดก็มี, ไม่ตรงจุดของเรื่องก็มี, จึงขอหรือพินขึ้นมาอธิบายกันเสียใหม่ บางทีมันก็ผิดไปจากที่ท่านทั้งหลายเคยได้ยินได้ฟังอยู่ก่อน ถึงกับตรงกันข้ามก็อาจจะมีได้, แล้วก็ล้าปากใจ. ข้อนี้ก็ขอให้ทำความเข้าใจจนกว่าจะเข้าใจได้ แล้วก็รู้จักเลือกเอาชนิดที่มีประโยชน์; คำอธิบายชนิดที่ไม่มีประโยชน์ก็ยกเลิกไปก็แล้วกัน.

คำบางคำ หรือเรื่องบางเรื่อง ซึ่งเป็นการอธิบายคำนั้น มันก็มีอยู่มากที่ *จะต้องอธิบายกันเสียใหม่*, เอามาใช้ให้สำเร็จประโยชน์ให้จนได้. คำเช่นคำว่า เสด็จ-การ หรือ โลกุตตระ หรือ ฆราวาสธรรม นิพพาน เวลา เศรษฐี เป็นต้น; นี้ตัวอย่างเป็นคำที่จะต้องอธิบายกันเสียใหม่ ให้สำเร็จประโยชน์เต็มตามความหมายอย่างถูกต้อง, หรืออย่างที่มีมันมีอยู่จริงๆ แล้วเราไม่สนใจ มันก็เลยไม่เป็นประโยชน์อะไร.

๑. คำว่า เสด็จการ.

คำแรกของชุดนี้ก็คือคำว่า เสด็จการ สมัยนี้โดยเฉพาะในเมืองไทย มีคำว่าเสด็จการใช้ แล้วก็ล้ากันเหมือนกับกล้วยฝักกล้วยเสีย ถ้าได้มีกลิ่นไอของเสด็จการ แล้วก็โวยวายกันใหญ่.

คำว่า “เผด็จการ” นั้น ให้มีใจความสำคัญแต่เพียงว่า มันเป็นวิธีการที่จะทำอะไรได้อย่างเฉียบขาด จริงจัง รวดเร็ว หรือ ฉับพลัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับกิเลส. คำว่า เผด็จการ นั้น ต้องเอามาใช้กับสิ่งที่เรียกว่ากิเลส, ทางการเมืองก็เหมือนกันแหละ, ใช้กันอยู่ผิดๆ. พอว่า เผด็จการ แล้วถูกประณามเป็นเลวร้ายไปหมด, ที่จริงมันไม่ได้เลวร้ายอยู่ในตัวเผด็จการ; มันเลวร้ายอยู่ที่การเอาไปใช้. คนอันธพาลหรือว่าคนคดโกงเอาเผด็จการไปใช้ คนก็เดือดร้อนกันมาก; แต่ถ้าคนดีเอาเผด็จการไปใช้ มันก็ดี ก็มีประโยชน์ คือสำเร็จได้เร็ว. นี้เราได้ยินได้ฟังกันแต่เอาไปใช้อย่างโกง; อย่างที่เรียกว่า ทูราช เป็นต้น คือพระราชที่เลวร้ายที่สุดจะต้องเป็นเผด็จการ นั่นก็เอาเครื่องมือของธรรมชาติ คือวิธีเผด็จการไปใช้. เมื่อผู้ใช้เป็นคนเลวเรื่องมันก็เลว ถ้าผู้ใช้เป็นคนดีเรื่องมันก็ดี.

ที่เราจะต้องมองดูเป็นครั้งแรกก็คือว่า การเผด็จการของบิดามารดา เมื่อเรายังเป็นเด็กๆ นั้นดี : บ๊องกันลูกไว้ได้, หรือบังคับลูกให้ดำเนินไปแต่ในทางที่ดี, อย่างนั้นมันก็ดี พระพุทธเจ้าท่านก็ใช้วิธีเผด็จการ เมื่อได้บัญญัติลงไปว่า อย่างนี้ถูก อย่างนี้ก็ต้องเผด็จการ.

ที่นี้มาถึงกรณี ที่สำคัญที่สุด คือจะต้องใช้กับสิ่งที่เรียกว่ากิเลส. กิเลสทั้งหลายโดยรายละเอียดมากมายแหละหลายสิบชื่อหลายร้อยชื่อ มีแม่บทยู่ ๓ คือ รากะ โทสะ โมหะ; แต่ถ้าว่าจะ *สรุปให้มันสั้น* ให้มันเหลืออย่างเดียวก็คือ *ความยึดมั่นถือมั่น* ตัวกู—ของกู นั่นแหละ, ที่เรียกว่า ตัวกู—ของกู นั่นแหละตัวหัวหน้า ที่รวบรวมของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส. ฉะนั้น *รากะ* ก็ *ตัวกู—ของกู* ชนิดหนึ่ง, *โทสะ* ก็ *ตัวกู—ของกู* ชนิดหนึ่ง, *โมหะ* ก็ *ตัวกู—ของกู* อีกชนิดหนึ่ง, มันมี *ตัวกู—ของกู* เป็นความยึดมั่นถือมั่น. หรือว่ามันทำให้เห็นแก่ตัวกู—ของกู เห็นแก่ตัวแล้วมันก็ทำไปตามกิเลส,

สิ่งร้ายกาจอัน^{นี้}แหละเราจะต้องใช้วิธีเผด็จการกับมัน. ที่แล้วมาหรือตามปรกตินั้น เราไม่ได้ใช้ เรามันเหลวไหล เราอ่อนแอ เราผัดวันประกันพรุ่ง เราไม่ได้ทำอะไรจริง.

นี่เราไม่รู้จัก ตั๊กกู—ของกู; เพราะว่ามันยากลำบากแหละ. จิตมันมีดวงเดียว จะรู้จักอะไร ๆ มันก็จิตดวงนั้นแหละ; เมื่อมันไปรู้ผิดเสียแล้ว มันก็ยาก สักหน่อยที่จะมารู้ถูก, มันไม่รู้เป็นตั๊กกู—ของกู มาตลอดเวลาตั้งแต่เกิดมา, ไม่มอง เห็นว่าอัน^{นี้}คือศัตรูอันร้ายกาจ ว่าถ้าเราทำลาย หรือฆ่าศัตรูตัว^{นี้}เสียได้ เรื่องมันก็หมดจบ เราก็ไม่เห็น, ก็ไม่รู้ว่าจะไปใช้อำนาจเผด็จการลงที่ไหน, แล้วตามกิเลส, ตามวิสัยของคนมีกิเลส มันก็รักตั๊กกู—ของกู ก็ไม่ยอมฆ่าไม่เคยคิดว่าจะฆ่า; แล้วมันก็ฆ่าไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่มีความอำนาจ มันเป็นผู้ครองบ้านครองเมืองครองชีวิตอยู่เอง.

ที่^{นี้}เกี่ยว^{นี้}มันเปลี่ยนเป็นว่า เรามองเห็น จุดศูนย์รวมของปัญหาทั้งหมด. ความยุ่งยากลำบากทั้งหมด มัน อยู่ที่คำว่าตั๊กกู—ของกู ซึ่งหมายถึงแม่บทของกิเลส หรือปัญหา หรือความทุกข์. ศัตรูตัว^{นี้}ต้องใช้วิธีเผด็จการ, อย่าโอ้อ้อโลเล เหมือนกับที่^{นี้}แล้วมา. พอไปเผด็จการเข้านิดหนึ่งมันก็ถอยหลัง; เพราะว่าจะเสียความความสุข อัสสาหะความเอรีตอรร้อยที่ได้รับมาก่อนในสิ่ง^{นี้} หรือเนื่องจากมีสิ่ง^{นี้}, มันก็เผด็จการไม่ลง. แต่ละคน ๆ ก็ ทำเฉียบขาดกับกิเลสไม่ได้ กิเลสก็ยังครองจิตใจ หรือครองชีวิตต่อไป.

ถ้าพูดตามความรู้สึกแล้ว เป็นการยากที่ใครจะฆ่าตัวเอง. มันมียาก, ทีเดียวมันมีความโง่งนั้นแหละเป็นตัวเองคือ ตั๊กกู—ของกู เป็นความโง่ แล้วเป็นตัวเอง, แล้วใครจะมาฆ่าตัวเอง. มันก็มีไม่ได้. ดังนั้น การกระทำอย่างเฉียบขาด^{นี้} มันต้อง

มีไปตั้งแต่การศึกษา การไต่ถาม ได้ฟังการศึกษาปริยัตินี้ ต้องให้มันเฉียบขาดแน่นอน ลงไปว่า เราจะเอากันอย่างไร, ให้แน่นอนลงไปว่า ที่คุณนั้นจะเอาอย่างไร.

เดี๋ยวนี้ก็เรียนผิดๆ ไว้มาก แล้วติดสำนัก บ้าง ติดครูบาอาจารย์ บ้าง, แล้วก็ยึดถือคำสั่งสอนเหล่านั้นไว้ สลัดออกไปไม่ได้. คนเราจึงเปลี่ยนจากมิจฉาทิฏฐิมาเป็นสัมมาทิฏฐิไม่ได้ ก็เลยไม่มีเครื่องมือที่จะเผด็จการ; เพราะว่ามันผิดเสียแล้ว ใช้ไม่ได้เสียแล้ว ทั้งแต่ในส่วนปริยัติ.

ที่นี้ สมมติว่าโชคดี มีการศึกษาดี, มีหลักทางปริยัตินี้ พอมาถึงคราวปฏิบัติ ก็ทำจริง ๆ ไม่ได้ มันอ่อนแอเสียอีก มันไม่เอาจริง นับตั้งแต่วันที่ผัดวันประกันพรุ่งซึ่งเป็นโรคร้ายอย่างหนึ่งที่เดียว. ขอให้สังเกตดูตัวเองว่ามีการผัดวันประกันพรุ่งเป็นนิสัยหรือเปล่า? แม้แต่ที่จะทำงานได้เงินได้ประโยชน์แท้ๆ ก็ยังมีการผัดวันประกันพรุ่ง. ที่นี้เรื่องฆ่ากิเลสนี้มันฝืนความรู้สึก ก็จะต้องผัดวันประกันพรุ่งมากขึ้นไป การที่จะปฏิบัติกำจัดกิเลสมันก็เป็นไปไม่ได้ มันล้มเหลว; ความมอทนไม่พอ ความกล้าหาญก็ไม่พอ ความเชื่อก็ไม่พอ สติก็ไม่พอ สมาธิก็ไม่พอ ปัญญาก็ไม่พอ มันก็อ่อนแอ มันก็เลยเผด็จการไม่ได้กับกิเลส.

นี่จะต้องปรับปรุงกันเสียใหม่ ให้มันมีพอ คือ สติมีพอที่จะทำหน้าที่, ความเพียรก็มีพอที่จะทำหน้าที่, สมาธิก็พอ, ปัญญาที่พอ, ศรัทธาโดยเฉพาะถูกต้อง. ศรัทธานั้นแหละเป็นเรื่องของทิฏฐิ ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ ศรัทธามันก็ผิดแหละ : แม้จะเชื่ออย่างยิ่ง มันก็ผิดทั้งนั้น, เป็นศรัทธาผิด. ศรัทธางมงาย.

ทั้งที่ มีปัญหาอยู่ในเวลานี้ คือ ศรัทธานั้นมีรากฐานอยู่บนไสยศาสตร์ ไม่ใช่พุทธศาสตร์ แม้มันจะมีมากอย่างไร มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร ในการที่จะทำลาย

กิเลส; ฉะนั้น จึงต้องถอนความเชื่ออย่างไสยศาสตร์นั้นเสียก่อน, ข้อนั้นมันมีความรู้สึกมากแหละ เพราะว่าไสยศาสตร์นั้นมันง่าย คนก็ชอบในความง่ายของมัน แล้วมันมีเสน่ห์ช่วยวน หวังวิมานในอากาศก็ได้ นี่จะต้องรู้เท่าทันสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ อันมีอยู่ในศรัทธา.

โดยธรรมชาติแล้ว ทุกคนต้องมีศรัทธา คนแต่ละคนมีศรัทธาของตนทั้งนั้นแหละ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง; ที่จะไม่มีศรัทธานั้นมันเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าชีวิตมันอยู่ได้ด้วยศรัทธา, คือความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งตามแบบของตน เชื่อผิดเชื่อถูกระหว่างผิดระหว่างถูก เชื่อมากเชื่อน้อย เชื่อเข้มแข็ง เชื่ออ่อนแอ นี่เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง. ฉะนั้น ชำระศรัทธาให้พ้นจากความเป็นไสยศาสตร์ มาสู่ความเป็นพุทธศาสตร์เป็นจุดแรกที่ถูกต้อง, แล้วก็เดินไปอย่างถูกต้อง, จุดตั้งต้นมันถูกต้อง มันก็เดินไปได้โดยง่ายในทางของความถูกต้อง; ถ้าเราทำได้แบบนี้ เราสามารถจะเผด็จการกับกิเลส.

กิเลสเป็นสิ่งที่เราต้องใช้วิธีเผด็จการ โดยธรรมะ โดยความถูกต้องนั่นเอง, มีความถูกต้องมาใช้กับกิเลสอย่างวิธีเผด็จการ ก็จะสำเร็จประโยชน์ได้ในการที่จะหมกกิเลส, หรือแม้แต่ว่ากิเลสมันจะเบาบาง เบาบางเรื่อยไป จนกว่ามันจะหมกกิเลส.

เดี๋ยวนี้เราหลับหูหลับตาเกลียดคำว่า “เผด็จการ” ราวกับว่ามันเป็นอุกมคติหรือเป็นลัทธิ. ที่จริงมันไม่ใช่ลัทธิไม่ใช่อุกมคติ แต่เป็นเครื่องมือตามธรรมชาติ, ความเอาจริงเป็นเครื่องมือตามธรรมชาติ เอาไปใช้กับอะไรก็ได้ : ใช้กับเรื่องผิดก็ได้, ใช้กับเรื่องถูกก็ได้ ที่คนได้กลัวกันนัก ก็เพราะว่ามันไม่สำเร็จประโยชน์แล้วก็เคยใช้กันแต่ในทางผิด ก็กลัวคำว่าเผด็จการ.

เครื่องมือที่เรามี เช่นขวาน เช่นมีด เป็นต้นนี้ มันคมก็ ใช้ได้ผลดี แต่มันมีอยู่ว่า *เอาไปใช้เป็นอะไร?* ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนา หรือว่าเอาไปใช้สำหรับเข่นฆ่ากัน. ของดีของมีคม เอาไปใช้ผิด มัน ก็เกิดผลเสียหาย; ฉะนั้นเราใช้วิธีเผด็จการ เครื่องมือคือเผด็จการ ให้อุทธรณ์ คือเอาไปเผด็จการกับสิ่งที่ควรจะเผด็จการ; ในกรณีของเราชาวพุทธ ทั้งหลายนี้ก็คือ เผด็จการกับกิเลส นั่นเอง.

นี่คือความหมายของคำว่า เผด็จการ เป็นคำที่จะต้องอธิบายกันเสียใหม่, เลิกกล่าวคำว่าเผด็จการอย่างโง่เขลา. แล้วก็เนรคุณต่อคำว่า เผด็จการอย่างโง่เขลา; เพราะว่าเคยรอดตัวมาด้วยวิธีเผด็จการของพ่อแม่แล้วก็มาเนรคุณ ไม่รู้จักคุณ. แม้ครูบาอาจารย์นี้ที่ทำงานสำเร็จประโยชน์ ก็มีการใช้เผด็จการ กับลูกศิษย์หรือนักเรียนทั้งนั้น ไม่ใช่ว่าจะต้องเข่นฆ่า หรือจะต้องทำร้ายกันอย่างรุนแรง; ขอแต่ให้มันเฉียบขาด ให้มันตรงไปตรงมาให้มันแน่นอน. นักเรียนก็จะดี ถ้ามีครูที่ดี เป็นผู้เผด็จการโดยธรรม, ครอบครัวนี้ก็จะดีถ้ามีพ่อบ้านเป็นผู้เผด็จการโดยธรรม.

นี่อาตมาเห็นว่า นี่เป็นคำคำหนึ่ง ซึ่งจะต้องอธิบายกันเสียใหม่ ท่านทั้งหลายจงเก็บเอาใจความของเรื่องนี้ ไปพิจารณาคุณต่อไป.

๒. คำว่า โลกุตตระ.

ที่คำที่ ๒ คือคำว่า โลกุตตระ เข้าใจว่าทุกคนเคยได้ยินคำคำนี้ว่าโลกุตตระ. บางคนอาจจะไม่เคยได้ยิน หรือว่าเคยได้ยินแล้วไม่สนใจ ฟังไม่ออกว่าอะไร, มันก็เหมือนกับไม่เคยได้ยิน, แม้เคยผ่านหูมาหลาย ๆ ครั้งแล้ว มันก็เท่ากับไม่ได้ยิน เพราะไม่สนใจ.

ที่นี้ในส่วนที่ได้ยิน ได้รับคำสั่งสอน เรื่องโลกุตตระเขาอธิบายไว้มันเหลือเกิน. อาตมาใช้คำว่า “เหลือเกิน” เหนือโลก เหนืออะไร อยู่เกินฟ้าไปอีก. แล้วก็เป็นเรื่องที่ต้องรออีกนาน; โดยเฉพาะคือนิพพาน นี้ ต้องรอกันอีกกี่ชาติ กี่สิบชาติ กี่ร้อยชาติ ในอนาคต จึงจะนิพพาน จึงจะโลกุตตระ. เขาเอาโลกุตตระไปไว้ไกล, ไกลจนไม่รู้ว่าจะเอื่อมถึงกันอย่างไร. นั่นคือคำอธิบายผิดๆ.

คำว่า โลกุตตระ ตัวหนังสือแปลว่า เหนือโลก; เหนือโลก ไม่ใช่ใต้โลก, หรือไม่ใช่จมอยู่ในโลก. คำว่า เหนือโลก นั้นแหละ คือ ไม่อยู่ใต้โลก ไม่จมอยู่ในโลก; ทั้งนั้นเราก็ยังคงมีชีวิตอยู่ในโลก ในสิ่งที่เรียกว่าโลก อยู่ด้วยกันกับโลก แต่เราไม่อยู่ใต้โลก คือไม่อยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า โลก.

ในโลกนี้มีมันมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณั์ ที่จะเข้ามากระทบเราทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทางจิตใจ. โลกอยู่ข้างนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ อยู่ข้างนอก เป็นตัวโลกที่เราสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; พอมัน มาสัมผัสเข้ากับเรา เราเป็นอย่างไร เราอยู่ได้อำนาจสิ่งเหล่านั้นหรือไม่? คือเราต้องรักที่มันน่ารัก, ต้องเกลียดที่น่าเกลียด, ต้องกลัวที่น่ากลัว ต้องโกรธที่น่าโกรธ, วิตกกังวลอาลัยอาวรณ์ อิจฉา ริษยา เป็นต้น. นี้เรียกว่าอยู่ใต้โลก, คือจิตนั้นอยู่ได้อำนาจของโลกเสียแล้ว; เมื่อสิ่งเหล่านั้นมาท่วมทับจิต จิตอยู่ใต้โลกเสียแล้ว เป็นอย่างไร? ความทุกข์ทั้งนั้นแหละ.

เวลาที่เราหายใจสะดวกหายใจสบาย, อย่างเดี๋ยวนี้ก็ได้ สิ่งเหล่านั้นไม่มาครอบงำย่ำยีท่วมทับเรา เราหายใจสะดวก, จิตของเรากำลังเป็นอิสระ, ไม่มีโลกอะไรมาท่วมทับเรา; นี่คือโลกุตตระ, เวลานี้ชั่วขณะนี้เป็นโลกุตตระ, เราอยู่เหนืออำนาจบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่าโลก เมื่อใดจิตของเรา ไม่อยู่ได้อำนาจการบีบคั้น ของสิ่ง

ต่าง ๆ สิ่งใดก็ตาม ซึ่งเรียกรวมกันว่าโลก เมื่อนั้นเรามีสภาพ, มีภาวะเรียกว่า อยู่เหนือโลก.

ถ้าเมื่อใดจิตมันโง่ ทำผิดเมื่อมีผัสสะ, โง่เมื่อมีผัสสะ สิ่งที่เรียกว่าโลก ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ นั้น ทั้ง ๖ ทางนั้น มันก็ท่วมทับครอบงำย่ำยีบุคคลนั้น. ที่มันนั่งร้องไห้อยู่ ก็เพราะว่าโลกมันท่วมทับเอาเบียดเบียนเอา, หรือมันนั่งหัวเราะอยู่มันก็คือโลกนั้นท่วมทับเอาย่ำยีเอา ในลักษณะที่ทำให้หลงรักพอใจ. นี่ไม่อยู่เหนือโลก, หัวเราะก็ไม่อยู่เหนือโลก, ร้องไห้ก็ไม่อยู่เหนือโลก, มีความทุกข์เพราะว่าสิ่งที่เรียกกันว่าโลกนั้น มันย่ำยีหัวใจ. พุทธภาษาชาวบ้านกันสักหน่อยก็ว่า อย่าให้โลก หรือสิ่งที่เป็โลกย่ำยีหัวใจได้ ก็เป็นโลกุตตระ; ถ้ามันย่ำยีหัวใจของเราได้ ก็คืออยู่ใต้โลก เป็นโลกิยะ แผลงเนื่องติดกันอยู่กับโลก แล้วก็อยู่ใต้ความบีบคั้นของโลก.

ต้องศึกษาให้รู้จักลักษณะนี้กันให้จริงๆ ว่าเมื่อไรเราอยู่ใต้อำนาจบีบคั้นของโลก; เมื่อไรจิตของเราไม่อยู่ใต้อำนาจบีบคั้นของโลก เมื่อนั้นเป็นโลกุตตระ, ถ้าว่าถูกโลกย่ำยีแล้วก็เรียกว่าเป็นโลกิยะ. คนธรรมดาสามัญ แม้เป็นชาวไร่ชาวนาก็มีเวลาที่ว้าจิตว้าง ไม่ถูกเบียดเบียนครอบงำย่ำยีเอา ด้วยสิ่งที่เรียกว่าโลก มันก็เป็นโลกุตตระ. ดังนั้น โลกุตตระ จึงมีอยู่ที่นี้ อยู่เดี่ยวนี้ ที่นี้ อยู่กับเรา, กลับไปกลับมาอยู่อยู่กับโลกิยะ.

ในวันหนึ่ง คินหนึ่งจิตใจของเราอยู่ใต้อำนาจของโลก หรืออารมณ์ในโลกเท่าไร? จิตใจของเราอยู่เหนืออำนาจอารมณ์ในโลกเท่าไร? ไปกิดคุบัง, คุให้คีเถอะจะพบว่า เวลาที่จิตของเราไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลกนั้นจะมีมากกว่าเวลาที่เรตกอยู่ใต้อำนาจบีบคั้นของโลกคือมีกิลิส มันเป็นเวลาที่สูงกว่าน้อยกว่า; โดยเฉพาะเวลาที่เราไม่กิดนึกอะไรในทางกิลิสทันหา, เวลาที่เราอนหลับสบายดี, เหล่านี้เรามี

จิตใจอยู่เหนือการบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่าโลก. นี่คือโลกุตตระ ที่อยู่กับเรา; แม้ว่า เป็นโลกุตตระน้อยๆ มันก็มีความหมายเหมือนกันแหละ คือ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีอะไรมาบีบคั้นให้เป็นทุกข์. ถ้าจะพูดให้เป็นภาษาปรมาตม์ สักหน่อยก็ต้องพูดว่า เมื่อใดที่ยึดมั่นถือมั่นในขันธทั้งห้า เมื่อนั้นอยู่ได้โลก, เมื่อใดจิตไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในขันธใดๆ ว่างอยู่ เมื่อนั้นอยู่เหนือโลก.

เรื่อง ขันธห้า นี้ก็พูดกันมานานแล้ว ทุกคนควรจะรู้จัก คือชีวิตนั้น ในบางเวลามันมีความหมายอยู่ที่ร่างกาย, บางเวลามันมีความหมายอยู่ที่ ความรู้สึกที่เรียกว่า เวทนา, บางเวลามันมี ความรู้สึกหมายมั่นอยู่ที่ความมั่นหมาย ที่เป็นสัญญา นั้นเอง, บางเวลามันก็อยู่ที่ความนึกความนึกรู้สึกว่ามีผู้คิดผู้นึก, แล้วบางเวลามันก็อยู่ที่วิญญาณ คือสิ่งที่สามารถรู้สึก ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ทำอย่างนี้เรียกว่า ขันธห้า.

ถ้าเมื่อใดไปหลงยึดมั่นถือมั่นในขันธห้านี้ ขันธใดขันธหนึ่งก็ตาม เมื่อนั้นเรียกว่าอยู่ได้โลก เพราะไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งซึ่งเรียกว่าโลก. สิ่งซึ่งเรียกว่าโลกท่วมทับจิตใจอยู่. ถ้าพูดเป็นภาษาปรมาตมธรรม ตามหลักภาษานั้นก็พูดอย่างนี้แหละ เมื่อใดจมอยู่ในความยึดมั่นถือมั่นในขันธห้า เมื่อนั้นเรียกว่าเป็นโลกิยะ.

ที่นี้ บางเวลา มันไม่ได้จมอยู่ มันลอยตัว คือไม่มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้เป็นอย่างนั้น มันก็ยังลอยตัวอยู่. ไม่จมอยู่ได้ความยึดมั่นถือมั่นในขันธห้า มัน ก็เป็นโลกุตตระ. ก็แปลว่าเรามีโลกิยะ กับโลกุตตระ สลับกันอยู่ตลอดวันตลอดคืน ตลอดเดือน ตลอดปี ตลอดอายุ ทำไม่ไม่รู้จัก?

เวลาที่สบายใจ นั้นแหละคู่ให้ทีๆ เวลานั้นเป็นเวลาที่จิตอยู่เหนือโลก; เราทุกข์ร้อนทนทรมาน เวลานั้นจิตอยู่ได้โลก, คือได้อิทธิพลของโลก ให้อำนาจ

ของโลก, ไม่ต้องเอาไปเก็บไว้อีก ร้อยชาติพันชาติจึงจะบรรลุโลกุตตระ. นั่นเขาพูดแบบ
เก่า, ใครพูดก็ไม่รู้, พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัส.

แต่พระพุทธเจ้าท่านก็จะตรัสอย่างหลักนี้ : ว่าเมื่อใด ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ที่มีผัสสะกระทบทำผิด เป็นไปผิด, โลกนั้นก็ครอบงำย่ำยีจิตใจ. ถ้าเมื่อ
ใดทำถูกมันก็ไม่ครอบงำย่ำยีจิตใจ, หรือว่าเมื่อมันไม่เกิดเรื่องผิดเรื่องถูก มันก็ยังไม่
ครอบงำย่ำยีจิตใจ, ก็มันยังอยู่ตามธรรมชาติล้วน ๆ, มีจิตชนิดที่เป็นไปตามธรรม-
ชาติล้วน ๆ จิตนั้นก็ยังพอที่จะอยู่เหนือโลกได้.

สำหรับชาวบ้านที่ไม่รู้ภาษาบาลี ไม่รู้ภาษาธรรมะอะไรมากมาย ก็ขอให้
จำคำว่า *เมื่อไรมันมีอะไรมาย่ำยีหัวใจของเรา นั่นคืออยู่ใต้โลก, เมื่อไรไม่มีอะไรมาย่ำยี
หัวใจของเรา เมื่อนั้นอยู่เหนือโลกคือโลกุตตระ.* แล้วก็ไปเทียบกันดูเถอะมันต่างกัน
อย่างไร? ในเวลาที่อยู่ใต้โลก กับเวลาที่อยู่เหนือโลก มันต่างกันอย่างไร? เวลาไหน
หายใจสะดวก เย็นสบายเป็นสุข ไม่มีความระคายเคืองแม้แต่น้อย? ก็จะได้พอใจในสิ่งที่
เรียกว่า *โลกุตตระ* เป็นเดิมพันกันเสียก่อน แล้วก็ค่อยขยายให้มันมากออกไป.

ถ้าผู้ใด ระวังอย่าให้เกิดอารมณ์ร้ายที่ย่ำยีหัวใจนั้นแหละพอ. ขอให้
ทำอย่างนั้นเถอะ, ให้ทำได้อย่างนั้นพอ, ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาชั้นสูงอย่างเพียงพอ
ที่เดียว.

นี่อาตมาก็ถูกค่าอีกแหละ พอพูดอย่างนี้ พวกหนึ่งเขาคำว่า เขาเรื่อง
โลกุตตระมาทำให้เป็นเรื่องง่าย ๆ ของชาวบ้าน หรือของเด็ก ๆ ไป. มันมีอยู่อย่างนี้,
มันอยู่อย่างนี้ ถ้าเขาอะไรมาพูดผิดไปจากที่พวกเขาพูดกันแล้ว เขาก็ว่ามีจนาภิภูริบ้าง
เขาก็ค่าบ้าง เขาก็อะไรกันบ้าง; ไม่เป็นไรอาตมาทนได้ หรือว่าที่จริงก็ไม่ได้ทนออก

เพราะว่ามันไม่รู้สึกรู้สียงไม่ถึงกับต้องทน. แต่ว่าขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนรู้จักสิ่งเหล่านี้
ชนิดหรือว่า ในลักษณะที่มันเป็นประโยชน์ ก็แล้วกัน.

ถ้าโลกุตตระจะต้องรอกันต่อตายแล้วตายอีก ๆ ไม่รู้จักสืบชาติ ไกล
โน้น จะมีประโยชน์อะไรเล่า? แต่ที่ว่าโลกุตระมันคอยคุ้มครองเรา คอยพิทักษ์
รักษาเราอยู่เที่ยววันหนึ่ง ให้หัวใจของเราไม่ตกอยู่ใต้อารมณ์หรือกิเลส มันมีประโยชน์
เท่าไรเล่า? มันต่างกันยิ่งกว่าฟ้าและดินเสียอีก. ฉะนั้น จึงทำจิตให้มีลักษณะอยู่
เหนือโลก แม้ตัวเนื้อโดยสมมตินี้ร่างกายนี้มันอยู่ในโลกนี้ แต่จิตอย่าอยู่ในโลกนี้อย่า
จมอยู่ในโลกนี้ก็อยู่เหนืออำนาจของโลกนี้.

โลกนี้มีได้เพียงเท่าที่รู้สึกได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มันมีเท่า
นั้นแหละ, แล้วเท่านั้นแหละ, อย่ามาย่ำยีหัวใจของเรา อย่ามาทรมาณจิตใจของเรา.
เราไม่ต้องมีความทุกข์ทรมานหม่นหมองใจแต่ประการใด เพราะจิตใจของเรามันอยู่
เหนืออำนาจของสิ่งเหล่านั้น. สิ่งเหล่านั้นจะมีอำนาจก็ต่อเมื่อเราโง่, ขอใช้คำหยาบ
คายหน่อย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ จะมาทำอันตรายเรา มาอยู่เหนือ
เราก็คือเมื่อเราโง่เท่านั้นแหละ. ถ้าเราไม่โง่ แล้ว เราแถม มีสติดี ด้วย สิ่งเหล่า
นั้นไม่อาจจะมาครอบงำเรา, ไม่อาจจะมาท่วมทับอยู่ในจิตใจของเรา, จิตใจของเราก็
เป็นอิสระ.

แม้เป็นไปโดยธรรมชาติโดยบังเอิญ อย่างนี้ ก็ยังเรียกว่า อิสระ นั้นแหละ
เรียกว่า หลุดพ้น นั้นแหละ, เรียกว่า วิมุตติ นั้นแหละ, เป็นวิมุตติโดยบังเอิญ โดย
ชั่วคราว; แม้แต่อย่างนี้ก็ยังคงเรียกว่า วิมุตติหลุดพ้น, หลุดพ้นจากอำนาจบีบบังคับ
ของสิ่งที่เรียกว่าโลก.

เรามีวิมุक्ति หลุดพ้นจากอำนาจนั้นก็เรียกว่า โลกุตตระ คืออยู่เหนืออำนาจนั้น คือเหนือโลก. ใครทำได้มาก คนนั้นก็มีความสงบเย็นมาก, ชีวิตเป็นของสงบเย็น เป็นนิพพานมาก, ใครทำได้น้อย ก็เย็นน้อยร้อนมาก. ก็ลองกำหนดดู ตัวเราเองทำอะไร? เพื่อนของเราทำอะไร? เพื่อนมนุษย์เป็นอันมากของเราเป็นอย่างไร? ใครร้อนมาก? ใครเย็นมาก? บางทีใครร้อนตลอดไปจนเป็นบ้าไปเลย.

นี่ดูให้ดีๆ คำว่า “โลกุตตระ” นั้น เป็นคำที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่ อย่างที่อาตมาพูดนี้. เขาอธิบายไว้แต่ก่อนนั้นไม่สำเร็จประโยชน์ ไม่รู้จะใช้ประโยชน์อย่างไร เป็นเรื่องในฝันไปเสียหมด. เคี้ยวนี้จะให้เป็นเรื่องจริงอยู่กันที่นี่ ในลักษณะที่จัดการกับมันได้, ไม่ใช่อยู่ในลักษณะที่มันมีอำนาจเหนือเราไปเสียทั้งหมด แต่ให้มันอยู่ในลักษณะที่เราจัดการกับมันได้ อย่าให้มันมาบีบคั้นเราท่วมทับเรา.

นี่ก็คือ ธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือการทำจิตให้หลุดพ้น, ทำจิตให้ว่าง ทำจิตให้อิสระ, ทำจิตให้ปรกติ, แล้วมีความสุขจริง, รู้สึกได้ด้วยตนเองจริงๆ; ไม่ต้องเหมา ไม่ต้องคาดคะเน ฝัน ๆ ว่าสุขเว้ย, หรือจะไต่ความสุขในอนาคตเว้ย, นั้นมันฝันมาก. แม้ที่อยู่เคี้ยวนี้ก็ยังฝัน คือต้องจงใจให้เชื่อว่าเรามีความสุข ไม่รู้จักความสุขลงไปตรง ๆ ด้วยสันติภูมิ.

ฉะนั้น ขอให้อะไร ๆ มันเป็นสันติภูมิไปเสียหมด ก็คือ ตัวความทุกข์ก็ให้เป็นสันติภูมิ รู้สึกว่ามันเป็นทุกข์จริง, เห็นว่ามันเป็นทุกข์จริง, สิ่งที่จะเอามาดับทุกข์ก็เป็นสันติภูมิ เห็นว่ามันดับได้จริง, แล้วก็มีการดับลงไปจริงๆ ที่เห็นได้จริง, แล้วก็ผลแห่งการดับ, ดับทุกข์คือไม่ยอมให้กิเลสเกิดขึ้น. ถ้าขยายความออกไปก็ว่า ไม่ยอมให้เกิดความยึดมั่น ถือมั่นในเบญจขันธ์, ขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง มันก็ไม่มีทุกข์.

สิ่งที่เราเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น ก็อย่าง ๗ มารวมอยู่ในคำว่าเบญจขันธ์ หรือขันธ์ห้าทั้งนั้น : ทรัพย์สมบัติ เงินทองข้าวของ วัวควายไร่นา บุตรภรรยาสามี เกียรติยศชื่อเสียง; แม้แต่ความรู้สึกที่เรียกว่าบุญ ว่าบาป นี้ก็เหมือนกัน มันมารวม อยู่ในคำว่า ขันธ์ห้า ทั้งนั้น.

ที่มันรู้สึกอยู่ในเวลานั้น ก็เช่น เวทนา รู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือ ไม่สุข ไม่ทุกข์.

หรือที่หมายมั่นอยู่ในเวลานั้น เรียกว่าสัญญา, สัญญาว่าหญิงสัญญา ว่าชาย สัญญาว่าได้ สัญญาว่าเสีย สัญญาว่าผัว สัญญาว่าเมีย สัญญาว่ากำไรสัญญาว่าขาดทุน หรือสัญญาว่าสุขว่าทุกข์ก็ตาม ทั้งหมดนั้นมารวมอยู่ในคำว่า สัญญาขันธ์ อยู่ในขันธ์ห้า.

คิดนึกทำอะไร ๆ ตามใจเถอะ สรุปแล้วมันมา รวมอยู่ในคำว่า สังขารขันธ์ อยู่ในขันธ์ห้า.

วิญญาณรู้แจ้ง ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เท่าไร มันก็มารวมอยู่ในคำคำเดียวว่า วิญญาณขันธ์ อยู่ในขันธ์ห้า.

ฉะนั้น สิ่งที่จะยึดมั่นถือมั่น มันก็คือขันธ์ห้าทั้งนั้นเอง; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นเรียกว่าขันธ์ห้า, ถ้ายึดมั่นถือมั่นเข้าแล้วเรียกว่าอุปาทานขันธ์ห้า. ขันธ์ ล้วน ๆ เรียกว่าขันธ์ห้า ขันธ์ที่มีอุปาทานยึดมั่นเข้าแล้วเรียกว่าอุปาทานขันธ์ห้า มีอยู่ห้า. เมื่อใดเกิดเป็นอุปาทานขันธ์ ขึ้นมาแล้ว เมื่อนั้นเราจมอยู่ใต้อำนาจของขันธ์ได้ อำนาจของกิเลส ใต้ อำนาจของความทุกข์.

หรือว่าเมื่อ ได้อย่างใจ พอใจ หัวเราะร่าเริงอยู่ มันก็อยู่ได้อำนาจของ
 ชันฐ์ห้า คือเวทนาขันฐ์ที่เป็นสุข เมื่อนั้นก็เรียกว่าจมอยู่. สมมติว่าถูกลอตเตอรี่
 รางวัลล้าน ๆ ก็มาจิตใจอยู่จนเกือบจะเป็นบ้าอยู่แล้ว ทำไมจึงเกือบจะเป็นบ้าเล่า? เพราะว่า
 ความรู้สึกนั้นมันครอบงำ คือ *จมอยู่ได้สิ่งนั้น, จมอยู่ได้ความพอใจ* ที่ว่าถูกลอตเตอรี่
 มันบีบคั้นให้เราหัวเราะเป็นบ้าไปก็ได้ มันบีบคั้นให้เราเสียใจเป็นบ้าไปก็ได้คือมันไม่
 ปรกติ.

เราอย่าให้ทั้ง ๒ อย่างนี้ คือ อย่าให้ทั้งฝ่ายยินดีและทั้งฝ่ายยินร้าย
 ครอบงำเราได้อะไร เมื่อนั้นแหละคือโลกุตตระ; เช่นว่า *ถูกลอตเตอรี่* ล้าน ๆ อย่างนั้น
 ก็เห็นว่าโอ๊ย, เช่นนั้นเอง, *มันเช่นนั้นเอง*, ไม่หวั่นไหวในจิตใจอะไรเลย; นั่นแหละ
 คือไม่จมอยู่ได้สิ่งนั้น ยังอยู่เหนือสิ่งนั้น. หรือว่า *เงินหายหมด ไฟไหม้บ้านหมด* อะไร
 หมดก็เช่นนั้นเอง, *มันเป็นธรรมดาในโลกเช่นนั้นเอง* ก็ไม่เสียใจอะไรเลย, นี่ก็ไม่
 อยู่ได้นั้น ไม่อยู่ได้อำนาจของขันฐ์ห้า หรือของสิ่งที่เป็นโลก นี้เรียกว่าโลกุตตระ.

ขอรับรองเป็นครั้งสุดท้ายว่า อย่าเห็นว่าคำว่าโลกุตตระนั้นไม่เกี่ยวกับเรา
 คำว่า *โลกุตตระ* หรือตรงกันข้ามคือ *โลกิยะ* นั้นมันเกี่ยวกับเรา, *เที่ยวพลิกไปเที่ยว*
พลิกมา, เที่ยวพลิกไปเที่ยวพลิกมา คือเที่ยวเป็นโลกิยะ *เที่ยวเป็นโลกุตตระ* แล้วแต่
 ว่าจิตนั้นมันกำลังโง่ หรือมันกำลังฉลาด มันกำลังยึดมันหรือมันไม่ได้ยึดมัน มันสับ
 กันอยู่กับความยึดมันหรือไม่ยึดมัน. เมื่อยึดมันก็อยู่ที่โลก; เมื่อไม่ยึดมันก็อยู่เหนือโลก,
 อยู่เหนือโลกเรียกว่าโลกุตตระ *เวลานั้นสบายดี ไม่มีอะไรจะสบายดีเท่านี้* เพราะว่า
 ไม่มีอะไรปรุปรุแฉ่งให้เป็นทุกข์.

นี่ขอรับรองว่า อย่าเอาคำว่า *โลกุตตระ* ไปเก็บไว้เสียที่อื่น ให้เอามาใช้อยู่
 เป็นประจำวัน คือระมัดระวังรักษาปรับปรุงจิตของเรา ให้อยู่เหนืออารมณ์ทั้งหลายอยู่

ตลอดเวลา; เหมือนกับที่เราทำการงานทำอะไร เราระวังไม่ให้มันพลาด, ระวังแต่ให้มันถูกต้อง แล้วได้ผล. เราก็ต้องระวังจิตอย่างนั้นด้วยเหมือนกัน; อย่าให้จิตนี้พลาดลงไปอยู่ใต้โลก คือยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งรวมเรียกกันว่าโลก ก็อยู่อย่างเหนือโลก ที่นี้และเที่ยวนั้น. ตัวอยู่ในโลกนี้ แต่จิตไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของโลกนี้ เรียกว่า โลกุตตระ; ถ้าตัวก็อยู่ในโลกนี้ จิตก็อยู่ใต้อำนาจของสิ่งต่างๆ ที่มีค่า ความหมายในโลกนี้ เรียกว่าจมโลก ใต้โลก ทนทุกข์ทรมาน ที่นั่นแหละคือนรกอันแท้จริง. นี้คำที่ ๒ ก็คือคำว่า โลกุตตระ.

๓. คำว่า ฆราวาสธรรม.

ที่นี้ก็คำว่า ฆราวาสธรรม, อาตมาก็รำคาญมานาน คำว่า ฆราวาสธรรม เขาจัดให้เป็นคำที่ต่ำไปอยู่กับชาวบ้านไปอยู่กับฆราวาส. ที่จริง ธรรมะนี้เป็นเพียงเครื่องมือ; สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ นั้นมันเป็นเครื่องมือ, ใช้เพื่อจะสำเร็จประโยชน์อยู่ในโลกก็ได้, ใช้เพื่อจะอยู่เหนือโลกก็ได้, เพื่อไปนิพพานก็ได้.

ฆราวาสธรรม มี สัจจะ คือ ความจริงใจ, ทมะ—บังคับตัวเอง, ขันติ—อดกลั่นอดทน, จาคะ—สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตนออกไปเรื่อยๆ. ถ้าทำอยู่อย่างนี้ ไปถึงนิพพานก็ได้, เที่ยวนั้นเขาเรียกว่า ฆราวาสธรรม มันก็มีความหมายแต่เพียงว่าเป็นธรรมที่จำเป็นที่ฆราวาสจะต้องใช้อย่างยิ่ง, ฆราวาสที่จมอยู่ในกองทุกข์ในโลกนี้ จะต้องใช้อย่างยิ่ง.

ถ้าฆราวาสนั้นเขาใช้ฆราวาสธรรมทั้ง ๔ นี้ให้ถูกต้องแล้ว เขาจะไพล่ขึ้นมาเหนือโลก หรือโลกุตตระ; ถ้าเขาไม่มีธรรมะ ๔ ประการนี้ ฆราวาส

นั้นจะจมอยู่ในโลก, ในใต้ก้นลึกของโลก, ทนทุกข์ทรมานอย่างยิ่งตามแบบของฆราวาส. จิตใจของเขาตกจมอยู่ใต้สิ่งที่เป็โลก ที่ใครๆก็เรียกชื่อกันว่า ทรัพย์สินสมบัติเงินทอง ข้าวของ, วัว ควาย ไร่ นา บุตรภรรยาสามี, เกียรติยศชื่อเสียง, ทั้งหมดนี้คือโลก, ถ้าฆราวาสไม่มีธรรมะ ๔ ประการนี้ เขาก็จะตกจมอยู่ใต้โลก แล้วก็ทนทุกข์, หรือว่าก่อนแต่ที่เขาจะมีเงินทองข้าวของ วัวควายไร่นา เขาก็ต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้ ฆราวาสนั้นจึงจะมีทรัพย์สินสมบัติ เงินทองข้าวของ วัวควายไร่นา.

ที่นี้ ครั้นเขาได้มาแล้ว เขาอุทิศสมบุรณ์ไปด้วยทรัพย์สินสมบัติ เงินทอง ข้าวของ วัวควายไร่นาแล้ว เขาก็จมอยู่ใต้สิ่งนั้น คือสิ่งนั้นมันทำให้เป็นทุกข์ : มีเงิน ก็เป็นทุกข์เพราะเงิน, มีวัวมีควายก็เป็นทุกข์เพราะวัวควาย, มีบ้านเรือนก็เป็นทุกข์เพราะบ้านเรือน, มีเรือกสวนไร่นาก็เป็นทุกข์เพราะเรือกสวนไร่นา, มีลูกก็เป็นทุกข์เพราะลูก, มีภรรยาก็เป็นทุกข์เพราะภรรยา, มีสามีก็เป็นทุกข์เพราะสามี.

ที่นี้ทำอย่างไรที่จะไม่ให้สิ่งเหล่านั้นมันเป็นที่ทุกข์ขึ้นมา? ก็คือ ใช้ธรรมะนี้ ถอนตนขึ้นมา มี สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ถอนตนขึ้นมา, ถอนตนขึ้นมา, จนเป็น ฆราวาสที่ไม่จมอยู่ใต้กองทุกข์ นี้หมายความว่า ต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้ตั้งแต่ ขั้นต้นที่สุด ในหน้าที่ของฆราวาส; ตั้งแต่หาทรัพย์สินสมบัติมาให้ได้ หรือทุกอย่างที่ฆราวาสควรมี หามาให้ได้. กรันหามาได้แล้ว ก็ใช้เป็นเครื่องมือ ถอนตน ขึ้นอยู่เหนืออำนาจของสิ่งเหล่านี้, มีจิตใจเป็นอิสระ หรือเป็นโลกุตตระ หรือหลุดพ้น แล้วก็สบายดีขงๆ ขึ้นไป จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

ฆราวาสธรรมนั้นเป็นเครื่องมือกลางๆแล้วแต่จะใช้ ตั้งแต่ต้นจน ปลาย. ถ้าพูดว่า มันเป็นเพียงเครื่องมือของฆราวาสล้วนๆอย่างนี้แล้วไม่ถูก, มันไม่ ยุติธรรมแก่ธรรมะอื่น.

อีกหมวดหนึ่ง ซึ่งจะมีปัญหาคล้ายๆ กัน แต่ไม่เหมือนกันทีเดียว เพราะเขาให้ชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น *อิทธิบาททั้ง ๔ : ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา*. ที่เรียกว่า *อิทธิบาททั้ง ๔* ใช้ให้เกิดความสำเร็จในโลกก็ได้, เหนือโลกก็ได้ : แต่โดยเหตุที่เขาไม่เรียกกันว่า *ฆราวาสธรรม* เขาเรียกว่า *อิทธิบาท* สิ่งที่เกิดความสำเร็จเลยเป็นกลางๆ สำเร็จที่ไหน ชันไหนก็ได้ ก็เลยรอดตัวไป ไม่ถูกเข้าใจผิดเหมือนกับคำว่า *ฆราวาสธรรม* ซึ่งเป็นธรรมที่จะใช้ตอนตนออกจากกองทุกข์ในระดับใดก็ได้.

เอาละเป็นอันว่า นี่ก็เป็นคำอีกคำหนึ่ง ซึ่งต้องอธิบายทำความเข้าใจกันเสียใหม่ ให้มีความถูกต้อง สามคำแล้วนะ เผด็จการคำหนึ่ง โลกุตระคำหนึ่ง ฆราวาสธรรมคำหนึ่ง.

๔. คำว่า ธรรม.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า *ธรรม* นั้นเอง. *ธรรม* คำว่า *ธรรม* ตามธรรมตา ในการพูดจาตามปกติ เราใช้กันแต่ในความหมายสูงและฝ่ายดี.

ที่จริงคำว่า *ธรรม* นี้เป็นคำกลางทั่วไปหมด ไม่ว่าฝ่ายชั่วฝ่ายดี ฝ่ายต่ำฝ่ายสูงอะไร, ก็เป็นสิ่งที่ทรงตัวอยู่ตามธรรมชาติ. คำว่า *ธรรม* นั้น แปลว่า *สิ่งที่มันทรงตัวมันเองอยู่ตามธรรมชาติ*, จะเป็นรูปธรรมก็ทรงตัวมันเองอยู่ตามธรรมชาติของรูปธรรม, จะเป็นนามธรรม มันก็ทรงตัวมันเองอยู่ได้ตามธรรมชาติของนามธรรม, จะเป็นสังขตธรรม มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง มันก็ทรงตัวมันเองอยู่ได้ด้วยการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ถ้ามันเป็นอสังขตธรรม ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ก็ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอำนาจของการที่ไม่มีอะไรปรุงแต่ง. ฉะนั้นทุกสิ่งเรียกว่า *ธรรม* ได้ทั้งนั้น เป็นวัตถุเป็นรูปธรรมก็เรียกว่าธรรม, เป็นจิต เป็นวิญญาณ เป็นนามธรรมที่ดีก็เป็นกุศลธรรม, ไม่

ดีก็เป็นอกุศลธรรม กระทั่งนิพพานก็เป็นธรรม, คือมีการทรงตัวเองอยู่ตาม ธรรมชาติ, ฉะนั้นเราพูดกันภาษาธรรมค่าง่ายๆว่า นับตั้งแต่ขุ่นที่พัน ตั้งแต่ขุ่นเม็ด หนึ่งขึ้นไปถึงพระนิพพาน ล้วนแต่เรียกว่าธรรม, ธรรมในความหมายว่าเป็นธรรมชาติ เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ.

นี่ขอให้เห็นแจ่มแจ้งว่า คำว่า “ธรรม” นั้นหมายถึงอย่างนี้ หมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร; แต่โดยมากเรามาใช้แต่ฝ่ายดี ว่า มันเป็นธรรม มันถูกต้อง และ มันสูงหรือมันไม่ต่ำ ก็ว่ามันจะพาไปในทางสูง นั่นเป็นการใช้เพียงบางส่วนเท่านั้น. ที่ผิดก็คือธรรมที่นำไปทางต่ำก็ธรรม; ความต่ำก็เป็นธรรม, ความสูงก็เป็นธรรม, ความซัวก็เป็นธรรม ความดีก็เป็นธรรม.

ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว เรียกว่าเห็นอย่างถูกต้อง ก็จะไม่ยึดถือ ธรรมใด โดยความเป็นตัวตนหรือเป็นของของตน; อย่างหลักที่ว่า *ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา, คือสิ่งทุกอย่างมันเป็นอนัตตา ไม่มีสิ่งใดที่ควรจะไปยึดถือเอาโดยความเป็น ตัวตน.* ถ้าเราเข้าใจคำว่า ธรรม อย่างนี้แล้วก็จะไม่ยึดมันถือมันสิ่งใด; ถ้าเราไป เข้าใจธรรมว่าดี ว่าสูง ว่าอะไรนี้ เราจะยึดมันธรรมนั้นเอง; พอยึดมันธรรมมันก็ เกิดเรื่องแหละ มัน ก็มีความทุกข์เพราะยึดมันธรรม นั้นแหละ, แล้วมันจะไม่ดีไม่สูง ไปได้ดอก. ถ้าไปยึดมันเข้าแล้วมันจะไม่ดีไม่สูงไปได้ มันจะกลับตกต่ำลงมาเป็นไฟ เผาผลาญคนนั้น, จะเกิดตกลงมาเป็นสิ่งที่ร้ายกาจ กัดกินคนนั้น; เพราะที่ธรรม ทั้งปวงยึดถือไม่ได้.

ธรรมทั้งปวงยึดถือไม่ได้; พอไปยึดถือเอามันก็กัดเอาคนนั้นแหละ แล้วมันจะไม่อยู่ในสภาพตามที่เข้าใจกันมาแต่ก่อน. *พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนไม่ให้ยึดมัน โดยความเป็นสิ่งนั้นทุกสิ่งเลย* ทั้งแต่ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม จิต วิญญาณ

หรือที่เขารู้กันอยู่ก่อนพุทธกาลว่า เป็นเทวดา เป็นมาร เป็นพรหม เป็นอะไร เป็นนิพพานในที่สุด. อย่าได้ไปยึดมันให้เป็นตัวตนขึ้นมา มันเป็นเพียงธรรมชาติ, เป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ.

คำว่า เป็นธาตุตามธรรมชาติ นั้นแหละ คือความหมายของคำว่า ธรรม. สังขตธรรมก็ธาตุตามธรรมชาติ, อสังขตธรรมก็ธาตุตามธรรมชาติ, รูปธรรมก็ธาตุตามธรรมชาติ, นามธรรมก็ธาตุตามธรรมชาติ, มันจึงเป็นสักว่าธรรมทั้งปวง, แล้วก็ยึดมันถือมันให้เป็นตัวตนไม่ได้. พอไปยึดมันถือมันจะให้เป็นอย่างไร มันก็กักเอาทันที คือมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ เรียกว่ามันกักเอาทันที; แม้แต่เพียงหวังเท่านั้น ก็ผิดหวังทันที, เพียงแต่ขึ้นความหวัง หวังจะให้เป็นอย่างไร, นี่มันก็กักเอาทันที คือมันไม่เป็นไปตามที่เราหวัง แล้วมันก็ผิดหวังทันทีที่เราหวัง. ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วเรา, อยู่ได้โลกแล้ว โลกมันกักเอาแล้ว, ไปยึดมันสิ่งใดสิ่งนั้นแหละมันจะกักเอา.

นี่จึงมีชีวิตอยู่อย่างที่ไม่ได้ไปยึดมันในสิ่งใด คือไม่เข้าไปเป็นทาสของสิ่งใด, ให้ธรรมทั้งปวงเป็นธรรมไปตามธรรมชาติ; แม้แต่จิตก็ไม่ยึดมันว่าจิตของเรา ว่าตัวเรา อะไร ๆ เข้ามาสู่จิต ก็ไม่ยึดมันถือมันว่าเป็นของเรา. นี่เรียกว่า ไม่ยึดมันว่าเป็นตัวเรา ไม่ยึดมันว่าเป็นของเรา, ยึดมันว่าตัวเราเขาเรียกว่า *อหังการ* ยึดมันว่าของเราเขาเรียกว่า *มมังการ*.

นี่เราโง่มาตั้งแต่แรกคลอดมา พอคลอดมาก็เริ่มโง่, พอคลอดมาเริ่มโง่ นี่เข้าใจไหม? คือพอคลอดจากท้องแม่แล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ทำงาน เห็นนั่นได้ยินนี่ ตมนั่นตมนี่, แล้วก็เริ่มหลงรักในสิ่งที่น่ารัก, แล้วก็หลงเกลียดในสิ่งที่น่าเกลียด, นั่นแหละเราเริ่มโง่มาตั้งแต่เริ่มออกจากท้องแม่. หลงรักในสิ่งใดก็ยึดมันในสิ่งนั้น หลงเกลียดในสิ่งใดก็ยึดมันในสิ่งนั้น จึงรักได้ จึงเกลียดได้; ฉะนั้นเราจึงฝึกหัดยึดมัน

ถ้ามันมาตั้งแต่ออกมาจากท้องแม่ เรื่อยๆ มาจนบัดนี้ มันเหนียวแน่น ก็เรียกว่าอนุสัย, คือ ความเคยชินในความรู้สึก อย่างนั้น ก็เรียกว่าอนุสัย, เรียกเต็มๆ ก็ว่า อหังการะ-มมังการะมานาอนุสัย — ความเคยชินที่จะทำความเข้าใจมันว่าเรา ว่าของเรา. นี่ตัวเลวร้ายที่สุด มีอยู่ในทุกคนหนาชั้นๆ ตั้งแต่เริ่มออกมาจากท้องแม่จนบัดนี้.

ขอให้หยุดคิดสักหน่อยว่า ใครรู้จักสิ่งที่มีอยู่หนาแน่นในสันดานของเรา ซึ่งชื่อว่า อหังการะมมังการะมานาอนุสัยทุกคนมีอยู่แน่นอนค้อยู่ในสันดาน ใครรู้จักบ้าง? ถ้าไม่รู้จักเสียเลย นั่นก็คือไม่รู้จักศัตรูอันเลวร้าย ที่กัดกินอยู่ในภายใน, แล้วจะทำอะไรได้ เพราะไม่รู้จักแม้แต่ศัตรู, แล้วก็จะไปปราบศัตรูได้อย่างไรกัน, มันก็ล้มเหลวแหละ; ฉะนั้นต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ศัตรูทุกระดับ ทุกชั้นตอน ทุกชนิด เพราะมันมีอยู่ในจิต.

เมื่อใดเราเกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ แล้วก็ให้รู้เถอะว่า เอาแล้ว เจ้านี้ตัวหนึ่งทำงานแล้ว, ก็ดูให้ดีกว่ามันเป็นอย่างไร? มันเป็นเรื่องทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก เป็นเรื่องเข้าใจผิดอย่างไร? เป็นเรื่องของความหลงรัก หรือเป็นเรื่องของความหลงโกรธหลงเกลียด? ถ้าไม่สนใจเรื่องอย่างนี้ ไม่มีวันที่จะรู้จักกรรมะ หรือเข้าถึงพุทธศาสนา.

อาตมาขอท้าว ให้คุณไปสร้างโบสถ์สักหมื่นหลังแสนหลัง ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร ที่จะพ้นจากความทุกข์ในขั้นนี้; เพราะบุญชนิดนั้นมันช่วยไม่ได้. แต่ต้องเป็นบุญญาจึงเป็นบุญที่แท้จริง คือ บุญญามองเห็นเข้าถึงศัตรูที่มีอยู่ในตนนั้นแหละ แล้วลากหัวมันออกมาฆ่าเสียให้ตาย นั้นแหละจึงจะได้.

เดี๋ยวนี้เราคิดอย่างไร หวังอะไรจะทำอะไร แล้วก็คิดว่า สิ่งที่เราคิดและหวัง และทำอยู่นั้น มันกำจัดสิ่งเหล่านั้นหรือไม่? มันกำจัดความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู— ของกู จนเคยชินเป็นนิสัยหรือไม่?

ความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู บาลีเขาใช้คำว่าหังการะ มมังการะ. เรามีจน เกยชินเป็นนิสัยหรือไม่? เรารู้จักมันหรือไม่? ถ้าไม่รู้จักแล้วเราจะไปฆ่าใครเล่า? จะไป ฆ่าศัตรูที่ไหน? ศัตรูมันอยู่ในภายใน มันกัดกินเราทุกวัน.

ที่นี้ก็ต้องรู้จัก อย่าโง่เมื่อมีผัสสะ แล้วมันก็จะไม่ให้โอกาสที่ให้ศัตรูนี้เกิด ขึ้น หรือจะเจริญงอกงามใหญ่โตออกไป มีหน้าซำมันยังจะตัดอาหารแห่งตัวกู-ของกู เสีย ไม่ให้ได้กินอาหาร. ตัวกู-ของกูนั้นมันจะผอมลงๆ เรียกว่ามันบรรเทาอนุสัย ถ้าบาลี เขาเรียกว่า บรรเทาอนุสัย อนุสัยมันก็ลดลงๆ คือ ตัวกู-ของกู มันก็ผอมลงๆ สักวัน หนึ่งมันก็หมดแหละ

นี่เรียกว่า ธรรมะที่ว่าจะต้องรู้ เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นใน สิ่งใด, แล้ว ตัวกู-ของกู มันก็ไม่เกิดจากสิ่งใด; ฉะนั้นเราก็จะ อยู่โดยว่างจากความ ยึดมั่นถือมั่นในตัวกู จิตนี้ก็ไม่มีความทุกข์เลย, เป็นจิตที่เป็นอิสระ หยุคนึง สงบ เย็น, จะเรียกว่า จิตหลุดพ้น ก็ได้ จะเรียกว่า จิตอยู่ตามปรกติกที่สุด ก็ได้, จะเรียกว่า จิตว่าง ก็ได้; แต่พูดอย่างนี้ถูกค่า เพราะคนเขาไม่เข้าใจคำว่า “ว่าง” แล้วเขาก็ค่า. แต่ถ้าพูดว่า จิตสงบ จิตเย็น จิตหลุดพ้น จิตเป็นอิสระ นี้ไม่ถูกค่าดอก เพราะเขาเข้าใจความหมายนั้นได้ง่าย. นี้คือค่าที่เราจะต้องรู้ และอธิบายกันเสียใหม่.

ที่นี้ก็มาถึงข้อเท็จจริงอันหนึ่งว่า ชื่อ หรือ คำที่ใช้เรียกธรรมะ ทุกชนิด ทุกชื่อนั้น ชื่อทุกชื่อนั้นไม่ใช่คำหรือภาษาวิเศษวิโสอะไร. ผู้ที่รู้คนแรก รู้ธรรมะชื่อนั้นคนแรก เขาไปเยี่ยมเอาคำของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านเขาใช้อยู่ในบ้านเรือนตามธรรมดา มาใช้เป็นชื่อของธรรมะที่พบใหม่.

ยกตัวอย่าง เช่นคำว่า เย็น ชาวบ้านรู้จักดี, อะไรเย็นนั้นมันดีกว่าร้อน มันสบาย มันสงบสุข มันสงบเย็น. เขารู้จักคำว่าเย็นอยู่ก่อนแล้ว นับตั้งแต่ อ่านไฟเย็น

ถ่านไฟร้อน. แกรงกับมันร้อนกินไม่ได้ เย็นมันกินได้, หรือว่าถ้าอากาศเย็นมันก็สบายกว่าอากาศร้อน. ฉะนั้น คำว่าเย็นนี้เป็นคำที่มีความหมาย เป็นที่พอใจของมนุษย์เรา อยู่แล้วตามธรรมดา, มนุษย์ตามธรรมดาก็ชอบเย็น ๆ.

ที่นี้ต่อมา มนุษย์ จะเรียกว่ามนุษย์ที่ไม่พอใจเพียงเท่านั้น ออกไปค้นหาความเย็นอื่นในป่าในดง เป็นฤๅษี มุนี โยคี อะไรก็ตาม ไปอยู่ตามถ้ำตามเขา เขาไปค้นหาจนพบเย็นอื่นที่ดีกว่านั้น; *ในขั้นแรกก็พบเย็นเมื่อจิตสงบ เมื่อจิตเป็นสมาธิ.* พอทำสมาธิได้ ในขณะที่เป็นปฐมฌาน, *จิตได้สัมผัสความเย็นของปฐมฌานนั้น, ธรรมะที่พบใหม่นี้* เขาก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไรให้เพื่อนกันฟังถูก เขาก็ต้อง *เรียกว่าความเย็น* อยู่นั่นเอง. “ฉันไปพบเย็นใหม่แล้ว จะมาบอกให้” ก็เป็น ความเย็นในอันดับแรก คือปฐมฌาน. คนนั้นจึง เอาปฐมฌานเป็นความเย็นคือเป็นนิพพาน ก็บอกให้คนทั้งหลายรู้ โอ, นี่ความเย็นใหม่ พบใหม่ เย็นจริง เย็นจิตใจ เย็นจริง ก็ตื่นตื่นกันทั้งบ้านทั้งเมือง ก็เอาเย็นคำเดิมที่นั่นแหละใช้ให้แก่สมาธิในขั้นปฐมฌาน.

ต่อมามีมุนีฤๅษีอะไรก็ตาม ที่เขา คั่นต่อไปจนพบสมาธิที่ยิ่งไปกว่านั้นคือทุติยฌาน เย็นกว่า, แล้วก็ว่า โอ, เย็นอยู่ที่นี้เว้ย, เย็นอยู่ที่นี้. ขอถอนพวกนั้นที่แรก มาเย็นกันที่ทุติยฌานนี้ มันมาอย่างนี้, มาอย่างนี้ จนกระทั่งถึงจตุตถฌานก็สิ้นสุดฝ่ายรูปฌาน, ไม่มีคำอะไรเกิดขึ้นใหม่ หรือแปลก ก็คำว่า เย็น นั้นแหละคือนิพพาน.

ต่อมาเขาคั่น ๆ ไปจนพบประเภทอรูปรูปราน ซึ่งละเอียดกว่าประณีตกว่ากระทั่งถึง *อาภิญญาญาณคนะ* เรียกชื่อว่านิพพานอยู่มาน ที่เดียว. ถ้าดูตามพระบาลีแล้ว อาภิญญาญาณคนะเป็นชื่อของนิพพานมานาน แล้วก็ในหลายลัทธิหลายศาสนาในยุคนี้ *จนกว่าจะพบแนวสติญาณาสัญญาคนะ.*

พระพุทธเจ้า พอออกบวชก็เข้าไปศึกษาในลัทธิพวกนี้ ท่านก็พบว่า “โอ้, เย็นเท่านั้นไม่ใช่ที่สุด ฉันทไม่เอา ยังไม่เอา” จึงไม่ยอมหยุดอยู่เพียงเท่านั้น ไปค้นหาความเย็นตามแบบของพระองค์ ก็ได้พบความสันไปแห่งกิเลส, ความสันไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ, โอ, เย็น ๆ. ที่นี้ไม่มีใครอาจจะหาพบให้เย็นกว่านั้นอีกแล้ว เรื่องมันก็จบ. ความเย็นหรือนิพพาน มันก็ไปสิ้นสุดอยู่ตรงที่ความสันไป แห่งราคะ โทสะ โมหะ ก็ยังเรียกว่า เย็น อยู่นั่นเอง, คำเดียวกับคำว่า นิพพาน ๆ ที่เด็ด ๆ มันร้องตะโกนมาแต่ในครว้ว่า พี่หรือแม่ก็ตาม เคี้ยวข้าวนิพพานแล้ว ข้าวต้มนิพพานแล้ว มากินได้แล้ว.

นี่มันน่าหัวໃးใหม่ ? คำว่า “นิพพาน” มันหมายถึงอย่างนั้น : ทำของที่มันร้อนอยู่ให้เย็น *บาลีใช้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ช่วงทองเอน้ำรดโลหะที่ร้อน ๆ ให้เย็น ก็ใช้คำว่า ทำให้มันนิพพาน.* เขาเผาทองจนลุกโชนแล้วก็บอกรอโอกาสหนึ่งเอน้ำรดลงไป นี่เรียกว่า ทำให้มันนิพพาน *นิพพาเปยฺย* เรียกว่า *ทำให้มันนิพพาน.*

นี่ขอให้มองให้เห็นตรงที่ว่า คำธรรมะทั้งหลาย คือคำชาวบ้านธรรมดาสามัญนี้ ถูกยืมไปใช้, ถูกยืมคำว่า เย็น ไปใช้เรียกความสันไปแห่งกิเลส เรียกว่านิพพาน ตามเดิม. คำเดียวกับที่เด็ดใช้อยู่, พุคอยู่ในครว้ คำว่า นิพพานตามเดิม แต่เดี๋ยวนี้เป็นความเย็นของความสันไปแห่งกิเลส.

ที่นี้ในทางสิ่งที่ตรงกันข้าม เรารู้จักของสกปรกอุจจาระ บัสนวาระอะไรที่มันสกปรก เรียกกันว่า ของสกปรก, ของสกปรก อยู่เป็นประจำ. ที่นี้ฤาษีมุนี คนใดก็ตาม เขาไปรู้จักกิเลส คือความรู้สึกเลวร้ายที่เกิดขึ้นในใจ ที่เรามาเรียกที่หลังว่า *โลภะ โทสะ โมหะ* นี้ *เรียกมันว่ากิเลส ก็คือของสกปรก,* ของสกปรกที่ลึกลับ โลภะ โทสะ โมหะ หรือชื่ออะไรก็ตามอีกมาก ที่ล้วนแต่เรียกว่า กิเลส, *กิเลสคือของสกปรก.*

ที่นี้ก็เรื่องที่ดับกิเลส ก็คือคำว่า มรรค มคค คือ หนทาง, ถนนหนทาง ที่เรียกว่ามรรคา มรรคา ถนนหนทางที่เดินไปไหนมาไหน ใคร ๆ รู้จักดี ก็เรียกว่ามรรค อยู่แล้ว. ที่นี้เมื่อเขากันพบเย็นสูงสุด คือนิพพาน, เขากันหาวิธีที่จะถึงนิพพาน, พอพบ เข้าว่าทำอย่างนั้น ๆ จะถึงนิพพาน, เขาก็ยิ้มคำว่า ถนนมคคมาใช้อีกทีหนึ่ง เรียกว่า มคค ม้องค์แปด, อัญวัฏติกมคค—มัจจะม้องค์แปด, ก็คือ ถนนสำหรับเดินนั่นเอง.

นี่คอยสังเกตดูให้ดีๆ ว่า ใจความสำคัญนั้น ต้องการให้รู้ว่า คำธรรมะนั้น ไม่ใช่คำวิเศษ วิโสอย่างไรก็ไม่ใช่ คือคำธรรมดาที่ชาวบ้านใช้พูดอยู่ก่อนแล้ว, แต่เมื่อเขาไปพบเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ไม่รู้จะเรียกชื่อมันว่าอย่างไร ก็ต้องยิ้มเอาคำเหล่านั้น ไปใช้. ครั้นมาถึงยุคนี้ เราไม่ได้เข้าใจอย่างนั้น ไม่ได้รู้สึกอย่างนั้น ไม่ได้เห็นเหตุการณ์ อันนั้น. เราได้รับการสอนมาในฐานะเป็นของศักดิ์สิทธิ์สูงสุด, สูงสุดจนไม่รู้ว่าจะสูงสุด กันอย่างไร เลยเป็นคำที่เข้าใจยาก, เพราะเราให้ความศักดิ์สิทธิ์หรือความสูงสุดมากเกินไป หรือว่า ให้ความหมายไปในทางที่มันผิดธรรมดา เราจึงไม่รู้จักความหมาย ของคำว่า นิพพาน, ไม่รู้จักความหมายของคำว่า กิเลส ไม่รู้จักความหมายของ คำว่า มรรค มคค.

กันั้นเราอย่าสะดุ้ง หรืออย่ายึดถือให้มันมากมายเกินไปนัก มันจะเหลือ วิสัย. ความโง่ของเราเนี่ยมันจะทำให้ธรรมะเหลือวิสัย, เช่นคำว่า นิพพาน มันจะ เหลือวิสัยของเรา. ถ้าเราไปให้ความหมายยึดมั่นถือมั่นสูงสุดไป มันจะเหลือวิสัย; ถ้ามา ให้ เห็นว่า ธรรมดา ก็หมายถึงความเย็น ความสงบเย็น ในความหมายที่ลึกๆ ไปเท่านั้น ก็พอจะรู้สึกว่ามันไม่เหลือวิสัย, แล้วก็เข้าใจคำเหล่านั้นก็ขึ้น ว่านิพพาน คืออะไร, กิเลส คืออะไร, มรรคม้องค์แปดคืออะไร.

ที่นี้ที่ใกล้เข้ามาอีก ก็คือคำว่า พุทธะ ธัมมะ สังฆะ เรารู้สึกสูงจนต้องยกมือไหว้ท่วมหัวทันที เมื่อได้ยินคำว่า พุทธะ. ในศาสนาไหนก็เหมือนกัน พอเขาออกชื่อสิ่งสูงสุด พระเจ้า เป็นต้น เขาจะต้องยกมือขึ้นเหนือหัว แล้วกล่าวคำใดคำหนึ่งออกมาทันที ให้มันเป็นสิ่งสูงสุดไปเลย. นี่เป็นเรื่องบีตบังตัวเอง ให้เห็นยาก ให้เข้าใจยาก ไม่เห็นว่าที่แท้มันก็คือความหมายอย่างนี้ ๆ แต่ให้มันจริงกว่าให้มันลึกกว่า.

ยกตัวอย่าง ด้วยคำว่า พุทธะ ธัมมะ สังฆะ ก็ได้ คำว่า พุทธะ นั้นแปลว่า คนตื่นนอน, พุทธะ แปลว่า คนตื่นนอน. คนที่หลับนั้นเห็นอยู่ว่ามันไม่ไหว ต่อเมื่อตื่นนอนแล้วจึงจะทำอะไรได้ หรือจะปลดอกภัย. ที่นี้ โยคี มุนี เขามาพบว่า *ยังมีความหลับอย่างอื่น คือหลับของกิเลส*; ถ้าเราตื่นจากหลับนั้น ก็คือ *คนตื่นนอน ก็เรียกว่า พุทธะ*, คือคนตื่นนอน. *พุทฺธะ แปลว่า คนตื่นนอน แต่หมายถึงนอนชนิดที่นอนด้วยกิเลส*, หลับด้วยกิเลส ตื่นมาเสียจากกิเลสที่ตื่นนอน, ถ้าเราถือเอาความหมายอย่างนี้เป็นมาตรฐานแล้ว เราก็จะเข้าใจคำว่า พุทธะ ที่ขึ้น, อย่าเป็นคนหลับ จงเป็นคนตื่นจากหลับ.

ธัมมะ ก็เหมือนกัน คือ *ความหมายว่า ทรงตัวอยู่ได้ตามธรรมชาติ*, เป็นของที่ทนต่อการกระทบกระทั่ง, *เป็นสิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้ เพราะไม่มีอะไรทำให้เปลี่ยนแปลง*. คำว่า *ธาตุ ตามธรรมชาติ, ธาตุตามธรรมชาติมันทรงตัวอยู่ได้ อย่างที่ไม่มีใครจะไปเปลี่ยนแปลงมันได้*. แม้ว่าคนเต็มวันเขาจะเปลี่ยนแปลงประมาณหนึ่ง ๆ ให้เป็นอย่างอื่นไปได้, มันก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงถึงที่สุดดอก มันยังมีส่วนที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ อยู่ในส่วนที่มันได้เปลี่ยนแปลงระจัดกระจายออกไปแล้ว.

ฉะนั้น จึงถือเอาความหมายว่า มันเป็นสิ่งในตัวเอง, เข้มแข็ง เจียบขาด เปลี่ยนแปลงไม่ได้ นั่นแหละ เป็นความหมายของคำว่า *ธรรม, ธรรมะมีค่า*

เหมือนกับพระเจ้า แผละ. ถ้าเรามองเห็นว่า โอ, สิ่งนี้มีอยู่ ในทางโลกมันก็มี ในทางภาษาชาวบ้านธรรมคาก็มีอยู่ แต่ไม่ลึกซึ้งเท่าทางจิตใจ. เรายืมคำธรรมคาที่ใช้อยู่ในภาษาชาวบ้านไปใช้เป็นภาษาธรรมะ คือเรื่องที่พบใหม่.

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า *สังฆะ* หรือ *สังโฆ* วัวควายที่เกิดอยู่เป็นฝูงๆ, *ความเป็นฝูงๆ นั้นเรียกว่า สังโฆ*. สังโฆ คือฝูงควาย, สังโฆ คือฝูงวัว ฝูงแพะ ฝูงแกะ อะไรก็ได้. ต่อมาเขาไปพบฝูงของพระอริยเจ้า ฝูงของบุคคลผู้หลุดออกจากโลก มาอยู่เหนือโลก เลยต้องแยกฝูงออกไปจากคนธรรมดา. ท่านไม่อยู่ในฝูงคนธรรมดาเสียแล้ว ก็ไปอยู่ในฝูงแบบของท่าน, ฝูงของพระอริยเจ้า เลยยืมเอาคำว่า ฝูงๆ นี้ เช่น ฝูงวัวฝูงควายนี้ ไปใช้กับฝูงของพระอริยเจ้า ขึ้นมาอีก.

นี่ไม่ใช่มุ่งหมายจะลบหลู่ สิ่งสูงสุดเหล่านั้น แต่บอกให้รู้เกี่ยวกับชื่อ. ถ้าเราเข้าใจความหมายของชื่อนั้นๆ ดีแล้ว เราจะเข้าใจความหมายของคำนั้น ที่เปลี่ยนไปอยู่ในระดับสูงได้ก็ ง่าย, และโดยง่าย. ขอให้ใช้วิธีนี้เป็นเครื่องมือ ศึกษาให้เข้าใจธรรมะ.

จะนั้น อย่าว่าคำคุณที่เขายจะต้องบอกท่านทั้งหลายก่อนเสมอว่า คำคำนี้โดยพยัญชนะหมายความว่าอะไร, โดยอรรถะหมายความว่าอะไร. โดยการใช้ปฏิบัติได้, ใช้ปฏิบัติได้หมายความว่าอะไร. นักศึกษาสมัยนี้โง่ โง่ที่สุดเลย พอได้ยินอธิบายว่าโดยพยัญชนะอย่างไร, โดยอรรถะอย่างไรก็ว่าเสียเวลา ขว้างทิ้งเลย ไม่อ่านแล้ว ก็ไม่รู้วามัน จะต้องศึกษาจนถึงขนาดว่า โดยพยัญชนะนั้นเป็นอย่างไร, โดยอรรถะนั้นเป็นอย่างไร.

คำว่า พุทธะ โดยพยัญชนะ ก็แปลว่า ผู้ตื่นนอน เข้าใจได้ทันทีว่า ผู้ตื่นนอน, โดยอรรถะ มันก็ตื่นจากการนอนหลับของกิเลส. นี้ให้ชัดขึ้นไป โดยประยุกต์

ก็ว่า มันเป็นเรื่องที่เราจะต้องตื่นนอน. เราจะต้องตื่นนอน คือตื่นจากหลับของกิเลส ให้ตื่นได้.

ถ้าเข้าใจทั้งโดยอรรถะ โดยพยัญชนะ โดยประยุกต์ ประยุกต์ นี้ก็จะดี, จะเข้าใจในคำเหล่านั้นได้ก็. ฉะนั้น อย่าเบื่อก่อนที่จะฟังคำเทศน์ คำอธิบาย โดยพยัญชนะ โดยอรรถะ โดยประยุกต์ จะช่วยให้เข้าใจความหมายของธรรมะนั้นเร็วขึ้น.

นี่ข้อนี้คือบอกให้ทราบว่า ภาษาธรรมะทั้งหลายสูงสุด แม้คำว่านิพพาน สูงสุดเท่าไร, มันก็คำเดียวกับคำว่านิพพานของด้านไฟ นิพพานของข้าวของแกงของ ที่มันร้อน ๆ กินไม่ได้ ต้องรอให้เย็นจึงกินได้นั้น ความหมายเดียวกัน. ที่นี้เราก็นึกถึงเรื่องคำ ๆ นี้ว่า ถ้าเย็นเหมือนกับอาบน้ำ มันก็ดี แต่มันยังเย็นไปกว่านั้นอีก เพราะมันอาบจิตใจ อาบน้ำธรรมะให้จิตใจมันเย็น มันก็เย็นกว่าอาบน้ำธรรมคา; แต่มันเย็นในความหมายที่สูงกว่านั้น, ถ้าจะเย็นอย่างน้ำแข็งก็คงไม่ไหวเหมือนกัน, เกี้ยวมันเย็นจนตายเสียอีก, มันเย็นชนิดที่ปลอดภัย. เย็นของนิพพาน เมื่อใดไม่มีกิเลส เมื่อนั้นก็ไม่ร้อน, และก็ไม่เย็นตามภาษาคน; ไม่ร้อนไม่เย็น นั้นแหละคือ เย็น ตามภาษานิพพาน, เย็นชนิดที่ไม่ร้อนไม่เย็น นั้นแหละคือ เย็นอย่างภาษาธรรมะสูงสุด.

ที่นี้ก็มาถึงคำอีกคำหนึ่ง เมื่อตะกนยังลึไปอีกคำหนึ่ง คือคำว่า *มรรค* คือ *หนทาง*. ที่นี้คำว่า *ผล* ก็คือ *ลูกไม้*, ผลก็คือลูกไม้. *มรรค ผล นิพพาน* : มรรค คือหนทาง, ผล คือลูกไม้ที่กินได้, *เรารู้จักลูกไม้ว่ากินได้* แล้วก็พอใจที่จะได้ผล และมีผล. พอเรื่อง ทางจิตใจ คำว่า ผลก็คือลูกไม้ ลูกไม้ที่ได้มาจากการปฏิบัติคือมรรค. นี้รวมอยู่ในเรื่องที่ว่า ทุกคำนี้ย่อมมาจากคำชาวบ้านธรรมคา ซึ่งเด็ก ๆ ก็พูดกันอยู่.

๕. คำว่า เวลา.

ที่นี้มาถึงคำที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่ คือคำว่า เวลา. คำว่าเวลา นี้ เรามักจะเข้าใจผิด จนพูดว่า เวลาหนึ่งเดือน หนึ่งปี หนึ่งนาที หนึ่งวินาที. นั้นไม่ใช่เวลา, นั้นมัน เป็นเครื่องกำหนดเวลา ว่ายาวเท่าไร นานเท่าไร สมมติบัญญัติกันขึ้นมาเอง ว่าหนึ่งขณะจิต หนึ่งวินาที หนึ่งนาที หนึ่งชั่วโมง หนึ่งวัน หนึ่งเดือน หนึ่งปี นั้นไม่ใช่เวลา, มันเป็นเพียงคำบัญญัติสำหรับวัดเวลา หรือกำหนดเวลา; ตัวเวลาที่แท้จริงไม่ใช่สิ่งนั้น.

ตัวเวลาที่แท้จริงร้ายกาจมาก, เป็นสิ่งที่ร้ายกาจที่สุดเลย. สิ่งที่เราเรียกว่าเวลา เป็นความหมายถึงสิ่งที่เป็นผลของกิเลสหรือความทุกข์. จะพูดนำเสียก่อนก็ได้ว่า เวลา คือสิ่งที่กักกินเราอยู่ตลอดเวลา, สิ่งกักกินเราอยู่เป็นประจำคือเวลา. เวลาคือระยะอันหนึ่ง ตั้งต้นที่ความอยาก แล้วจนกว่าจะสมอยาก. พอเราลงมืออยากก็เป็นจุดตั้งต้นของเวลา แล้วทำไป รอไปๆ จนกว่าอันนั้นมันจะเลิกอยาก เพราะสมอยาก หรือทำไม่ได้อะไรก็ตามใจ; มันเลิกอยากจากความอยากถึงความเลิกอยากนั้นคือเวลา, ตลอดระยะนั้นมันกักเราเจ็บปวด. พอเราอยากแล้วกว่าจะได้สมอยากนั้นคือเวลาหนึ่งๆ, มันจะนานหนึ่งเดือน หนึ่งวัน หนึ่งชั่วโมง ก็ตามใจ สิ่งที่เราเรียกว่าเวลา นั้นคืออย่างนี้.

อย่าเข้าใจว่า เวลาไม่มี อย่าเข้าใจผิดๆ ว่า เวลาเป็นเรื่องมายา ลมๆ แล้งๆ ไม่มีตัวจริง มันจริงยิ่งกว่าจริง ก็มันกักเราอยู่จริงๆ. พอเริ่มต้นอยากมันก็เริ่มกัก, แล้วกักๆ กักๆ กัดอยู่ จนกว่าจะหยุดเลิกความอยากอันนั้น นั่นแหละคือเวลา, นั่นคือตัวปัญหา ที่เราจะต้องกำจัดเวลาเสีย อย่าให้มันกักเรา. ถ้าเรากำจัดเวลานั้นเสียได้ ไม่มีความหมายและไม่กักเรา เราเป็นพระอรหันต์.

พระอรหันต์เป็นผู้กักตุนเวลา, เวลาเป็นสิ่งที่กักตุนมนุษย์ปุถุชน. เวลาที่กักตุนเรามนุษย์ปุถุชน แต่พระอรหันต์เป็นผู้กักตุนเวลา ก็ยกเลิกเวลาเสียได้. ท่านอยู่เหนือการถูกกักตุนโดยเวลา; ท่านไม่ถูกกักตุนโดยเวลาเรียกว่าหลุดพ้น เป็นพระอรหันต์.

เราทนทุกข์ทรมานอยู่ ด้วยความอยาก จนกว่าจะหยุดอยาก. ข้อนี้ต้องเป็นสันติวิถีโกแก่ท่านทั้งหลายเสียก่อน เพียงแต่ได้ยินอาตมาว่านี่ไม่สำเร็จประโยชน์ดอก มันเป็นคำพูด, ต้องไปดูให้เห็นเป็นสันติวิถีโก ว่าเราเป็นอยู่จริง ทั้งวันทั้งคืน. เรามีเวลาที่กักตุนเราอยู่จริง กัดแรงบ้างกัดอ่อนบ้าง กัดเจ็บปวดบ้าง ไม่สู้เจ็บปวดบ้าง ขอให้รู้ และเห็นสิ่งที่เรียกว่าเวลา ซึ่งมีอยู่จริง กัดเราจริง อยู่เป็นประจำ.

นี่คือการศึกษารวมอย่างแท้จริง จะพูดว่า ดีกว่าศึกษาพระไตรปิฎก ก็ได้เหมือนกัน แต่เดี๋ยวจะหาว่าเหยียดหยามพระไตรปิฎกเสียอีก. ถ้าว่าท่านทั้งหลายจะย้อนวกเข้าไปศึกษาในภายใน ว่าเวลามันกักตุนเราอย่างไร? พอเราอยากก็คือเกิดกิเลสแห่งความอยาก กิเลสแห่งความอยากเกิดเวลาที่ตั้งต้น. แล้วมัน กัดตุนหัวใจเราอย่างไร? เราก็ดูให้เห็น นั่นแหละคือเห็นธรรมะอย่างยิ่ง อย่างแท้จริงดีกว่าอ่านพระไตรปิฎกเสียอีก. หรือจะให้พูดก็ต้องขอพูดว่า อ่านพระไตรปิฎกเล่มข้างในกันบ้าง อย่ามัวอ่านแต่พระไตรปิฎกเล่มข้างนอกในตู้.

ทุกคนแหละ ต้องไปทำให้เป็นสันติวิถีโก เห็นชัดลงไปว่า ราคะอย่างไร, โทสะอย่างไร, โมหะอย่างไร, เกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างไร, โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวร้ายที่สุดคือตัณหา. *ตัณหา* แปลว่า *ความอยาก*; แต่มันจำกัดความจะต้อง *อยากด้วยความโง่จึงจะเป็นตัณหา*, ต้องการด้วยความโง่จึงจะเรียกว่าความอยาก. ถ้าต้องการอย่างปรกติธรรมคาสามัญ หรือ ต้องการด้วยสติปัญญา ท่าน ไม่เรียกว่าตัณหา, ที่พบท่าน

เรียกว่า สังกัปปา โดยมาก, สังกัปปา คือ ความต้องการตามปกติ ไม่ด้วยกิเลสตัณหาแต่ด้วยสติปัญญา.

นี่เรามันโง่; เมื่อมีอะไรมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมันก็เกิดความอยากด้วยความโง่ นี้เรียกว่าตัณหา. ตัณหานั้นคือความอยาก, ที่พอตั้งต้นแล้วมันกัด. จุดตั้งต้นของตัณหา กว่าตัณหาจะสิ้นไป ดับไป ระยะเวลาหนึ่งนั้นเรียกว่า เวลา, กัดเท่าไร กัดอย่างเจ็บปวดทรมานอย่างไร หรือกัดเหนื่อยๆ อย่างทรมานอย่างไร. ไปศึกษาข้อนี้เถอะ จะพิเศษที่สุด ตามพระพุทธประสงค์.

ท่านทั้งหลายจงศึกษาลงไปที่ตัวความทุกข์, ตัวความทุกข์ ทุกขอริยสัจจ์ อย่างแท้จริงแล้ว, เห็นชัดแจ้งแล้ว, แล้วค่อยศึกษาเหตุให้เกิดทุกข์ คือโง่เมื่อผัสสะ, แล้วศึกษาให้เห็นความดับแห่งความทุกข์ คือไม่โง่เมื่อมีผัสสะ, แล้ววิธีที่จะไม่โง่เมื่อมีผัสสะ ก็คือเป็นอยู่ให้ถูกต้อง อย่างอริยมรรคมีองค์แปดประการ. เห็นจากข้างในล้วน นี้ไม่เท่าไรก็จะบรรลु สิ่งที่เรียกกันว่า มรรค ผล นิพพาน. เคยวพุกสันเกินไปก็หาว่าพุกเอาเองหลอกชาวบ้านอีกแหละ, มันเป็นอยู่อย่างนี้แหละ.

นี่เวลาๆ นั้นแหละสำคัญ ถ้าเราเป็นปุถุชน เวลา มันกัดเรา; พอเราฆ่าเวลาเสียได้ ก็กลายเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์คือผู้ทำลายเวลา ไร้ภาษาตลกๆ ก๊ว กัดกินเวลา, เวลากัดกินเรา พระอรหันต์กัดกินเวลา, กลับกันอยู่อย่างนี้.

ถ้าว่าความอยากมันไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความโง่ เวลาไม่ได้ตั้งต้น. เวลาไม่ได้ตั้งต้นที่ดวงอาทิตย์ขึ้นหรือดวงอาทิตย์ตก. เวลามันตั้งต้นที่ว่าตัณหาเกิดขึ้น เพราะความโง่ในขณะแห่งผัสสะ คือมีอะไรมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในขณะ

แห่งผัสสะ เรามีความโง่ ก็เกิดค้นหาในสิ่งนั้น; นั้นแหละคือเวลามันตั้งต้น, แล้วมันก็ก๊ต ๆ ก๊ต ๆ จนกว่าจะสิ้นสุดเรื่องของความโง่ หรือความอยากหรือความโง่.

เวลาระยะหนึ่งคืออย่างนี้ จะนาน ๒—๓ นาทีก็ได้, หลายชั่วโมงก็ได้, วันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง ก็ได้, ความอยากอาจจะยึดเยื่อเป็นหลายปีก็ได้. รู้จักเวลาอย่างนี้ คือรู้ธรรมะสูงสุด ไม่ใช่เรื่องของนาฬิกา ที่สอนเด็ก ๆ ให้อ่านนาฬิกา แล้วก็รู้จักเวลา นั้นมันภาษาคน ภาษาโลก สอนเด็ก ๆ ให้อ่านนาฬิกาเป็น แล้วก็พูดว่าเด็ก ๆ รู้จักเวลา นั้นมันน่าหัว. ถ้าเอามาเปรียบเทียบกับรู้จักเวลาชนิดนี้มันไกลกันลิบ เฒ่าหัวงอกก็ยังไม่รู้จักเวลา อย่าว่าแต่เด็ก ๆ เลย.

ดูให้เห็นเสียว่า เมื่อความอยากหรือค้นหาตั้งต้น นั้นแหละคือเวลาตั้งต้น; แล้วมันก๊ต ๆ ก๊ต ๆ แล้วก็หยุดค้นหาเสียได้, นั่นก็เวลาหนึ่งสิ้นไป แล้วก็ตั้งต้นเวลาใหม่อีก เกิดค้นหาทางอื่นอีก, เพราะมันมีเกิดได้ตั้ง ๖ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ ทาง. เกี่ยวเกิดทางนั้น เกี่ยวเกิดทางนี้, เกี่ยวเกิดเรื่องนั้น เกี่ยวเกิดเรื่องนี้, เกี่ยวเกิดได้ด้วยเรื่องในอดีต, เกี่ยวเกิดด้วยเรื่องในอนาคต มันมากที่จะเป็นจุดตั้งต้นของเวลา.

เคยได้ยินคำอธิบายอย่างนี้ไหม? ถ้าไม่เคยได้ยินอาตมาก็ต้องถือสิทธิพูดว่านี่คือคำที่เราต้องอธิบายกันเสียใหม่. นี่คือคำที่เราจะต้อง มาทำความเข้าใจกันเสียใหม่ อธิบายกันเสียใหม่ คือคำว่า เวลา; เช่นเดียวกับคำว่าเผด็จการ, คำว่า โลกุตตระ, คำว่าฆราวาสธรรม, คำว่าอิทธิบาท, คำว่า ธรรมะ นิพพาน พุทธ ธรรม สงฆ์ กิเลส มรรค ผล มาถึงคำว่า เวลา.

เครื่องวัดเวลาไม่ใช่เวลา, เวลาไม่ได้เกิดเพราะเครื่องวัดเวลา, เวลาไม่ได้เกิดเพราะนาฬิกาบอก. เด็ก ๆ คิดอย่างนั้น เวลาเกิดเพราะนาฬิกาบอก หรือดวงอาทิตย์

ขึ้น; นั้นตึกๆ, แต่ถ้าเป็นผู้รู้ธรรมะแล้ว ก็รู้ว่า โอ้, เวลามันเกิดหรือมันตั้งต้น เมื่อ
อวิชชามันได้เกิดขึ้นมาในขณะแห่งผัสสะ แล้วก็เกิดค้นหา จุดนั้นจุดเกิดของเวลา จุด
เกิดของค้นหาคือจุดเกิดของเวลา จุดเกิดของค้นหาคือจุดเกิดของความทุกข์. ทั้งนี้
การเกิดขึ้นแห่งเวลา ก็เป็นอันเดียวกันกับการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์. ทำเล่น
กับเวลาสิ เทียวมันกัดเอาตายเลย ถ้าไม่รู้จักมัน.

จะหมดเวลาอีกแล้ว พุทไม่ได้ที่เรื่องจะหมดเวลาอีกแล้ว ถ้ายังอยากจะพุท
อยู่ เวลามันก็กัดกินเอา; ถ้ายังอยากจะฟังอยู่ เวลามันก็กัดกินเอา; ถ้าเราไม่ต้องอยาก
เวลามันก็หยุด เวลามันก็หยุดสำหรับผู้ที่ไม่มีความต้องการ.

๖. คำว่า เศรษฐี.

เฮ้, มาถึงคำที่พูดกันอย่างซ้ำซากจนจะเบื่อแล้วก็ได้ คือคำว่า เศรษฐี.
เศรษฐี คำนี้ขอโอกาสอธิบายใหม่ เพราะมันไม่มีความหมายเหมือนกับที่พูดกันอยู่ก่อนว่า
เศรษฐีคืออะไร?

เดี๋ยวนี้เขาถือว่า เศรษฐี คือคนมีเงินมาก เป็นพวกนายทุน แล้วสุบเลียด
คนจน เรียกว่าเศรษฐี. ถ้าอย่างนั้นมันก็กลายเป็นว่าพวกเศรษฐีนี้ต้องกำจัดเสียให้หมด
เพราะเป็นคนมีเงินมาก แล้วสุบเลียดคนจน, ต้องฆ่าให้ตายให้หมด.

เศรษฐี ที่แท้จริงไม่ใช่อย่างนั้นเป็นบุคคลที่พึงปรารถนา; **เสฏฐ**
นั้นแปลว่า **ประเสริฐที่สุด**. **เสฏฐี** แปลว่า **มีความประเสริฐที่สุด** นั้นแหละเศรษฐี
ไม่ใช่**นายทุน**ชู้ครัด. อย่าเอาไปปนกัน จะเลอะหมด จะเข้าใจอะไรไม่ได้. **เศรษฐี**
ประเสริฐที่สุด ก็คือว่า**เขามีธรรมะ มีธรรมะที่ควรจะมี**, มีความรักใคร่เมตตาอาวรีนี้

เขาก็เลี้ยงคน, เลี้ยงเพื่อนมนุษย์ไว้เป็นเพื่อนร่วมงานซึ่งเดี๋ยวนี้ก็จะเรียกว่าลูกจ้างแหละ. แต่ถ้าว่า เศรษฐีแล้วละก็ไม่ใช่ว่ามีลูกจ้าง, เศรษฐีมีเพื่อนร่วมงาน มีเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ผู้มีความสามารถน้อย; ครั้นได้มาอาศัยเศรษฐีแล้ว คนที่มีความสามารถน้อยก็รวมกำลังกันทำงาน มีความสามารถมาก. เศรษฐีมีธรรมะรวบรวมคนได้ แล้วก็ทำงานกันสนุก เพราะมีธรรมะ ทำงานกันสนุก, เป็นสุขเมื่อทำงาน, เป็นผู้มีธรรมะต้องทำงานสนุก และเป็นสุขเมื่อทำงาน มันก็ทำได้มาก; ทำได้มากมันก็เหลือกินเหลือใช้ เหลือเก็บด้วยเขาก็ช่วยผู้อื่น เหลือกินและเหลือเก็บ เอาส่วนนั้นแหละไปช่วยผู้อื่น.

ดังนั้น เศรษฐีที่แท้จริงตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา หรือเศรษฐีที่เป็นพุทธบริษัทนั้น มีโรงงานทุกคนเลย; ถ้าไม่มีโรงงานไม่เรียกว่า เศรษฐี ถ้าคนมีเงินมากก็ไม่เรียกว่าเศรษฐี เพราะเขาเป็นนายทุนสุบเลือก ไม่ใช่เศรษฐี. แต่ถ้าเขาเป็นเศรษฐีเขาจะเป็นอย่างนี้ เหลือกินเหลือเก็บแล้วก็ช่วยผู้อื่น. เขาก็ตั้งโรงงานเก็บทรัพย์สมบัติซ่อนไว้ เพราะเมื่อก่อนไม่มีธนาคาร ใครมีทรัพย์สมบัติเงินทองก็รับผิดชอบเอง เอาไปซ่อนเอง ไปฝังเอง ไม่มีธนาคารเหมือนเดี๋ยวนี้. เขาจึงเอาไปฝังซ่อนไม่ให้ใครรู้; ถ้าขโมยรู้มันก็ซุกเอาไปเสีย หรือว่าฝังตรงที่นั่นแล้วมันไถลตกลง ไถลล้าธาร ล้าธารน้ำเซาะพังเข้ามา เอาทรัพย์สมบัติละลายน้ำไปเสียอย่างนี้.

เขาซ่อนทรัพย์ไว้ ฝังทรัพย์ไว้ เพื่อหล่อเลี้ยงโรงงาน นั่นแหละคือเศรษฐี ไม่มีเอาเข้ามาเป็นของกู, ไม่เก็บไว้เป็นของกู ที่เหลือกินและเหลือเก็บแล้วช่วยผู้อื่น ดังนั้นจึง ตั้งโรงงาน เพราะมีน้ำใจเมตตากรุณาปรานี เหมือนที่แรก มีน้ำใจเมตตากรุณาปรานี ไปเก็บคนมาเป็นพรรคเป็นพวกเป็นบริวาร แต่ไม่ใช่ข้าทาส. อย่าไปใช้คำว่า ข้าทาส กับคนของเศรษฐีที่บริสุทธ์ มันไม่ใช่เป็นทาสชนิดที่หมกฮิสรวาพ; แม้เป็นทาส ก็เป็นทาสแห่งความรักความเมตตา. อากมาคิดว่าทาสชนิดนี้

บวชได้ ไม่ใช่ทาสชนิดที่เขาซื้อหามาด้วยความผูกพัน มันมาอยู่กันด้วยความรักความเมตตากรุณาปรานี.

เศรษฐี คือผู้ที่ทำงานสนุก เพราะมีธรรมะ เป็นสุขในการทำงาน ก็ทำได้มาก ก็เหลือกินและเหลือเก็บแล้วเขาก็เอาไปช่วยผู้อื่น. ทุกคนนี้เป็นเศรษฐีได้ ถ้าทำอย่างนี้ ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้เป็นเศรษฐีได้ ขอให้ทำอย่างนี้เถอะ แล้วอยากจะทำให้มันมากไปกว่านั้นว่า ขอทานกลางถนนก็เป็นเศรษฐีได้ ถ้าขอทานคนนั้นปฏิบัติหน้าที่ขอทานอย่างถูกต้อง : ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำการงาน ก็ขอทานได้มาก ก็เหลือกินเหลือเก็บ ขอทานนั้นก็ไปบริจาคเงินที่ขอทานมาได้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ขอทานคนนั้นก็เป็เศรษฐีด้วยเหมือนกัน.

นี่เศรษฐีในความหมายนี้ต้องอธิบายใหม่ใช่ไหม? เพราะก่อนนี้ไม่เคยได้ยินอย่างนี้ใช่ไหม? จึงเรียกว่าคำที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่ คือคำว่า เศรษฐี เมื่อขอทานก็ยังเป็นเศรษฐีได้. แล้วทำไมเราที่นั่งอยู่ที่นี้จะเป็นเศรษฐีไม่ได้. แต่ที่เราเก็บเงินไม่มีจะทำบุญใช่ไหม? หรือว่าเราเก็บเงินไม่มีจะช่วยเหลือผู้อื่นใช่ไหม? ถ้าอย่างนั้นแล้วก็เป็นเศรษฐีไม่ได้ มันก็ต้อง กิน และ เก็บแต่พอดี มีส่วนเหลือที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น.

ที่นี้จะต้องพูดกันต่อไปอีกนึคหนึ่งว่า การที่ให้ผู้อื่นช่วยผู้อื่นนั้น มันเป็นเรื่องที่สูญหายไป หรือว่ามันเป็นสิ่งที่กลับมามากกว่าเดิม? คนโบราณเขามองเห็นในข้อนี้ว่า ที่เก็บไว้นั้นแหละฉิบหายหมด ที่ให้ไปนั้นจะกลับมามากกว่าเดิม. ที่คุณเก็บไว้มันจะฉิบหายหมด, หรือบางที่มัน จะกัดกินหัวใจ ของคุณ เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งตัณหา. ที่ให้ไปนั้นจะไม่ทรمانใจ จะไม่กัดกินหัวใจ แล้วก็นำเอาความดี ความงาม ความสันนิเลสมาให้. ส่วนที่ให้ไป มันจะนำเอาความ

หมดกิลีสมาให้เรา; เพราะส่วนที่ให้ไปมันกลับได้มากกว่าเดิม, ส่วนที่เก็บไว้จะสูญหายไปหมด, แล้วจะ กัดเจ้าของตัว ลองกิกดู.

เพราะฉะนั้น การให้ทานนั้นไม่ใช่เป็นการสูญหายไป; แต่จะเป็นการกลับมาหรือเก็บไว้ที่ดีที่สุด ที่มีค่าที่สุด. นี่ก็เรียกว่าเป็นคุณสมบัติของเศรษฐีที่เขาเหลือกินเหลือเก็บ แล้วก็ช่วยผู้อื่น แล้ว สิ่งนั้นแหละมันจะเป็นของเขาโดยแท้จริง. สิ่งที่เขากินและเก็บเองนั้น จะไม่เป็นของเขาโดยแท้จริง; แต่ที่ให้ไปแล้วนั้นแหละจะเป็นของเขาโดยแท้จริงเพราะว่ามันช่วยทำลายกิลีสของเขา, ทำให้เขาได้รับประโยชน์จากการหมดกิลีสมันเป็นกำไรมหาศาล. ถ้าคิดอย่างนักการค้า ถ้าได้ความสิ้นกิลีสมันมันเป็นกำไรมหาศาล ฉะนั้นที่ให้ไปนั้นเป็นของเรา ที่เก็บไว้กินเองนั้นจะละลายสูญหายหมด ไม่อยู่เป็นของเรา. แต่ไม่ได้บอกว่าจะเอาเงินมาทำบุญที่วัดนะ. ที่พูดนี้ไม่ได้บอกให้เอาเงินมาทำบุญที่วัด, หมายความว่า ที่เหลือจากกินและเก็บนั้นจงช่วยผู้อื่น.

ที่นี้ก็เรื่อง ทำบุญทำทานแล้วละ จะช่วยผู้อื่นโดยวิธีใด? ก็ระวังให้ดี : จะเอาไปสร้างวัดสร้างโบสถ์ หรือว่าทำอะไรก็ตามใจ, ดูให้ดี ให้มันเหมาะสม. ถ้าสร้างโบสถ์ไว้ปิดกั้นดูจะไม่ได้ประโยชน์อะไร, ถ้าว่าสร้างโบสถ์ไว้ทำคนให้รู้ธรรมะให้เป็นพระได้ สร้างโบสถ์นี้ยังมีอันสงสัย. แต่ว่าทำเองเสียดีกว่า กระมัง ไม่ต้องโยกย้ายไปสร้างโบสถ์ สร้างอะไร, ทำเสียเดี๋ยวนี้ ทำเองด้วยการทำให้คนลืมหูลืมตา มีศีลธรรมประพฤติตามอย่าง, อย่างนี้กันต่อไป. นี้วิเศษที่สุด; เพราะว่ามันทำให้เกิดพระอรียเจ้ามากขึ้นมาในโลกนี้โดยเร็ว. สร้างโบสถ์ไว้ปีคนนั้นไม่แน่ บางทีจะเป็นเรื่องกักขังเสียก็ได้, ไปยึดมันมหาทุลละอะไรกันกับเรื่องนั้นก็เกิดคณหาซันตี เกิดกิลีสซันตี มันก็กักอย่างดี, กักอย่างไม่รู้สีกตัว, กักจนเหลือแต่กระดูกก็ไม่รู้สีกตัว นี้กักซันตี.

ฉะนั้น ใช้เวลาตามที่จะมี ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์บ้าง, ออกส่ำห้ำแจง เขาไม่เชื่อก็อย่าโกรธ, ออกส่ำทำไปเรื่อย ๆ จนกว่าเขาจะเชื่อ มันก็คงจะสำเร็จ. คนก็จะค่อยลืมหูลืมตา ตายจากปฏุชนมาเป็นพระอริยเจ้ากันมากขึ้น ๆ นี้ก็เรียกว่า สร้างคน, แล้วสร้างคนชั้นดี, คือสร้างพระอริยเจ้า นี่สร้างพระที่แท้จริงยิ่งกว่าสร้างพระพุทธรูป.

เศรษฐี อย่างนี้เคยได้ยินไหม? อธิบายคำว่า เศรษฐี อย่างนี้เคยได้ยินไหม? แล้วโดยเฉพาะที่เขาพูดกันอยู่เวลานี้ เศรษฐีคือนายทุนชุกครีคทั้งนั้นแหละ, มีเงินมากก็ชุกครีค ทำนาบนหลังคนจนทั้งนั้น. เศรษฐีอย่างนั้นไม่ใช่เศรษฐีในพุทธศาสนา ที่เรากำลังพูดกัน คือเศรษฐีในพระพุทธรศาสนา.

รักผู้อื่น, รักผู้อื่นก่อน, ตั้งต้นว่ารักผู้อื่นก่อนแล้วก็รวบรวมกันมาเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นหมู่เป็นคณะ อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก แล้วก็ทำงานสนุก; ทำงานสนุกเพราะมีธรรมะ. คนไม่มีธรรมะนั้นทำงานไม่สนุกคอก มันเห็นแก่ตัว ทำงานไม่สนุก, ความอยากมันรบกวน แผลงเผาะอยู่ตลอดเวลา : เมื่อไรจะรวย, เมื่อไรจะกำไร, ทำงานไม่สนุกทรมานใจ. ถ้ามีธรรมะรู้ว่าหน้าที่ ก็ทำไปๆ ได้ปฏิบัติหน้าที่ คือมีธรรมะมากขึ้นก็พอใจ แล้วก็มีความสุข, ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน มันก็เว้นอบายมุขเองแหละ; เพราะเป็นสุขในการทำงานเสียแล้ว มันไม่ไปเอาอบายมุข ซึ่งเป็นความหลอกลวง ไม่ใช่ความสุข. ผลก็ได้มาก แล้วมันก็กินไม่หมด เก็บไว้แต่พอดี แจกให้มีส่วนออกมาช่วยผู้อื่น. ช่วยจำไว้เถอะ แล้วลองทำดู เป็นเศรษฐีได้จริงทันที

ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน รักผู้อื่น แล้วก็รวบรวมพวก, แล้วก็ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน ทำงานได้มาก กินเก็บแต่พอดี เหลือช่วยผู้อื่น. ที่ว่าช่วยผู้อื่นนั้นแหละกลับมาเป็นของเรา, ที่เก็บไว้กินเองไม่เท่าไรถ้าโยกออกเป็นอุจจาระหมด ที่ช่วยผู้อื่นนั้นมันจะอยู่ตลอดกาล เป็นความดีที่เป็นบุญเป็นกุศลอยู่ตลอดกาล เป็น

ของเรา. พุทฺธโดยสมมตินะ *ที่จริงมันไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวเรา เป็นของเรา.* แต่เกี่ยว
 ของเรา พุทฺธอย่างภาษาธรรมดาๆ ว่ามันจะอยู่กับบุคคลนั้น มันจะอยู่กับจิตดวงนั้นมันฝัง
 อยู่ในจิตดวงนั้น ไม่ถ้ายออกมาเป็นอุจจาระบัสสาวะออกไปได้. ถ้าเรากินเองเตี้ยมัน
 ก็ถ่ายอุจจาระบัสสาวะออกไปหมด, ไม่มีเหลือตก. ที่ให้ผู้อื่นไปกลับยังอยู่ แล้วก็อยู่ที่
 พอกพูนมากขึ้น สูงขึ้นๆ, ทำไปๆ ก็ลดความเห็นแก่ตัวลง ลดความเห็นแก่ตัวลง จน
 เป็นพระอริยเจ้า เป็นพระอรหันต์ในที่สุดเมื่อหมดความเห็นแก่ตัว; ฉะนั้น ความเป็น
 เศรษฐีนั้นแหละจะทำให้เป็นพระอริยเจ้า.

นี่เขาสอนว่า มันตรงกันข้ามคนละทิศคนละทาง เป็นเศรษฐีก็ไปทิศ
 หนึ่งเป็นพระอริยเจ้าก็ไปอีกทิศหนึ่ง เขามาเกี่ยวข้องกันไม่ได้. พออาตมาพุทฺธว่า มัน
 ต้องทำควบคู่กันไปก็ถูกตำ ถูกเขียนตำในหนังสือพิมพ์อยู่หลายวัน อย่างต้องออกชื่อว่า
 หนังสือพิมพ์ไหน หรือใครเขียนเลย เพราะพุทฺธว่าโลกุตระโลกิยะนี้เอามาสัมพันธ์กันได้
 ก็เลยถูกตำ.

๗. คำว่า นิพพานธาตุ.

ที่นี้มาถึงคำที่พุทฺธไปบ้างแล้ว คือคำว่านิพพานธาตุ. นิพพานธาตุ นั้น
 จะเป็นเรื่องในโรงเรียนมากไป, ขอบอกอาจจะรำคาญก็ได้ คนที่ไม่เคยเข้าโรงเรียนอาจจะ
 ฟังไม่ถูก ถ้าพยายามจะฟังคงจะฟังถูก.

นิพพานธาตุ ธาตุแห่งนิพพาน : ธา-ตุ นิพพานธาตุ มีอยู่ ๒ อย่างคือ
 สอุปาทิเสส และ อนุปาทิเสส นิพพานธาตุ. เขาสอนกันว่า นิพพานอุปาทิเสส นั้น
 คือพระอรหันต์ สันนิเสสก็ยังมีชีวิตอยู่ เรียกว่าท่านบรรลุ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ครั้น
 พระอรหันต์ องค์นั้น ตายลง ตับลง ก็เรียกว่าท่าน บรรลุ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ.

คำแรก แปลว่า การดับที่มีอุปาทิเหลือเชื่อ, คำหลัง แปลว่า การดับที่ไม่มีอุปาทิเหลือเชื่อ, ท้าวหนังสือว่าอย่างนี้. เขาไปแปลไปเสียว่า คับแล้วยังเป็น ๆ อยู่ สันกิเลสแล้วยังเป็น ๆ อยู่ เรียกว่า นิพพานอย่างที่แรกก็มีเชื่อเหลืออยู่, สันกิเลสแล้วตายลง เรียกว่า คับสิ้นเชื่อ.

นี่สอนกันอยู่อย่างนี้ ในอรรถกถาก็สอนกันอยู่อย่างนี้ ในคัมภีร์ชั้นหลัง เช่น วิสุทธิมรรค ก็สอนอยู่อย่างนี้ แบบเรียนนักธรรมก็เอามาจากคัมภีร์เหล่านี้ ดังนั้นจึงเอามาสอนอยู่อย่างนี้. ภิกษุสามเณรก็สอนต่อ ๆ กันไปอย่างนี้ ว่านิพพานชนิดมีเชื่อเหลือคือคนยังเป็น ๆ อยู่ พระอรหันต์ยังเป็น ๆ อยู่ นิพพานไม่มีเชื่อเหลือคือพระอรหันต์ตายแล้วนิพพานได้ต่อตายแล้ว.

นี่เรามีตั้งข้อสังเกตว่า มันไม่มีประโยชน์อะไร นิพพานต่อตายแล้ว. ไปดูบาลีกันใหม่ ไปดูบาลีต้นตอเดิมในพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อติวุตตกะ หมวด ๒ กันเสียใหม่ก็พบคำอธิบายเป็นอย่างอื่นว่า ไม่ได้ตาย, ไม่ได้เกี่ยวกับตาย อย่างที่บอกท่านทั้งหลายแล้วว่า นิพพานไม่ใช่ตาย, นิพพานไม่เกี่ยวกับตาย, นิพพานได้โดยไม่ต้องตาย.

แต่จะทำอย่างไรได้ ในโรงเรียนสอนมาผิดๆ เสียแล้ว; สอนเด็ก ๆ เรียนภาษาไทย ตายของคนเรียกว่าอย่างนั้น, ตายของพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่าอย่างนั้น, ตายของเจ้านายเรียกว่าอย่างนั้น, ตายของพระเรียกว่าอย่างนั้น ตายของช่างเรียกว่าอย่างนั้น, จนตายของพระอรหันต์เรียกว่านิพพาน. เด็ก ๆ ก็ได้รับความรู้ที่ผิด มาตั้งแต่เด็ก ว่าตาย คือนิพพาน, นิพพาน คือตาย ตายของพระอรหันต์. แต่ในพระบาลีแท้ๆ นิพพานไม่ได้เกี่ยวกับตาย; นิพพานคือดับไปแห่งของร้อนคือกิเลส. ถ้า

กิเลสมันดับ ก็คือความร้อนมันดับ ก็เรียกว่าเย็น, ความร้อนมันดับก็เรียกว่าเย็น. การที่กิเลสซึ่งเป็นของร้อนดับ เรียกว่านิพพานคือเย็น.

ที่นี้ ดับอย่างไรไม่มีเชื้อเหลือ? ดับอย่างไรไม่มีเชื้อเหลือ? พระบาลีแท้ๆ มีข้อความว่า สิ้นราคะ โทสะ โมหะ มีประโยชน์คนถึงที่สุดแล้ว คือหมดกิเลสแล้วแต่ว่าอินทรีย์ยังไม่ถูกกำจัด ยังรู้สึกเจ็บปวดได้เหมือนคนธรรมดาอยู่ เวทนาทั้งหลายของเขายังไม่เย็น คือว่าเครื่องรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังไม่ถูกกำจัดถึงที่สุด, มันยังรู้สึกกระวนกระวายด้วยสิ่งที่มากระทบบ้างตามสมควร, เวทนาทั้งหลายของบุคคลนั้นจึงยังไม่เย็นสนิท นี่คือนิพพานที่มีเชื้อเหลือ.

ส่วน นิพพานที่ไม่มีเชื้อเหลือนั้น เขาสิ้นกิเลสหมดแล้ว, เวทนาเย็นสนิท อินทรีย์ถูกกำจัด, เวทนาเย็นสนิท. เวทนาอย่างไร จะเกิดขึ้นมาแก่เขา มันเย็นทั้งนั้น, จะมาโดยเวทนาอย่างไร เมื่อจะเจ็บไข้ได้ป่วย จะถูกฆ่าถูกตัดถูกฟันอะไรก็ตาม, เวทนานั้น จะเป็นของเย็น ไม่ร้อนได้ คือไม่เป็นทุกข์ได้ นี่คือนิพพานที่ถึงที่สุด คือไม่มีเชื้อเหลือ. คนนั้นก็ไม่ได้ตาย พระอรหันต์นั้นไม่ได้ดับไม่ได้ตาย จะเหลือชีวิตอยู่ เป็นอยู่ต่อไป, ชนิดที่อินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเขาได้รับการควบคุมถึงที่สุด จนเวทนาทั้งปวงเป็นของเย็น เย็นสนิท.

พระอรหันต์ที่แรกนั้นคล้ายๆ กับพระอรหันต์ใหม่ๆ เวทนายังไม่เย็นสนิท. อาตมาเรียกอย่างนี้ มีคนคัดค้าน ว่าพระอรหันต์ใหม่ พระอรหันต์เก่า เขาไม่ชอบฟัง; แต่ที่จริงมันคล้ายๆ กันอย่างนั้น. พระอรหันต์ที่ยังใหม่ๆ อยู่ อะไรๆ มันยังไม่ลงถึงที่สุด เวทนายังเป็นของร้อนอยู่บ้าง; แต่ไม่มีกิเลส คอก ก็ไม่เกิด เวทนาชนิดที่ทำให้เกิดกิเลส แต่มันก็ยังไม่เย็น เพราะมันรู้สึกเจ็บปวดอยู่บ้าง.

ในพระบาลีมีเล่าเรื่องนี้ พอที่จะเป็น อุปมาได้ว่าช่างเผาหม้อเขาเผาหม้อในเตา ไฟลุกโชนแดงจนหม้อสุก, หม้อกระเบื้องสุก; แล้วเขาก็เห็นว่า ควรจะเอาออก เขาเบ็ดเตล็ด เขาเขี่ยหม้อแดงๆนั้น ที่ไฟลุกแดงนั้นออกมาจากเตา. พอมันออกมาจากเตา มันก็เริ่มเปลี่ยนเป็นสีดำ, ดำสนิทแหละ, แต่ไปจับเข้าม้อยังพอง; แม้มันจะดำอย่างนั้นแล้วม้อยังพอง. เขาต้องรอไว้อีกระยะหนึ่ง ทั้งไว้นานก่อนไปอีกระยะหนึ่ง จนกว่าไปจับเข้าได้ ม้อไม่พอง ไม่มีความร้อนเหลือ. นี่อุปมาของสุอุปาทิสเสนนิพพาน และอนุอุปาทิสเสนนิพพาน ที่แรกมันเพียง สักว่าดับ; แต่ความร้อนยังเหลืออยู่ในนั้น. ต่อมาความร้อนมันระเหยไปหมด, ไม่ร้อนเหลืออยู่เลย, นั่นคืออนุอุปาทิสเสนนิพพาน ดับไม่มีเชื้อเหลือ.

พอจะเรียกได้ใหม่ว่า พระอรหันต์ใหม่ พระอรหันต์เก่า กับเงินใหม่เงินเก่า เพิ่งมาจากเมืองจีน ยังเป็นเงินอยู่มาก ยังไม่หมดเงิน, แต่อยู่ไปนานๆ หมดความเป็นเงิน เป็นไทยล้วนเงินเก่า. นี่พระอรหันต์ใหม่ พระอรหันต์เก่าก็คล้ายๆกันโดยอุปมานะ เพิ่งสิ้นกิเลสชนิดที่อินทรีย์ยังไม่เย็น ก็มี, สิ้นกิเลสทันที อินทรีย์เย็นทันที ก็มีเหมือนกัน. ไม่ใช่ว่า จะต้องรอนานนัก; เพราะว่าที่อินทรีย์ยังไม่ถูกจำกัด เวทนายังไม่เย็น อาจจะระยะยาวก็ได้, พระอรหันต์พวกนี้ยังรู้สึกเจ็บปวดมาก.

เมื่อมีกล่าวถึงเรื่องพระอรหันต์ทำลายชีวิตตนเอง เพราะทนต่อความเจ็บปวด ทุกขเวทนาของโรคไม่ไหว ช้ำตัวตาย. ถ้าว่ามันจริงอย่างนั้น ว่าพระอรหันต์มีการช้ำตัวตายแล้ว ก็คือพระอรหันต์ใหม่นั้นเอง, พระอรหันต์ที่อินทรีย์ยังไม่ถูกจำกัด, เวทนายังไม่เป็นของเย็น : เพราะจิตใจของท่านไม่ได้เปลี่ยนถึงที่สุด; อย่างนี้ก็ยังมีพูดถึงเหมือนกัน แต่อาตมาไม่ค่อยเชื่อออก พระอรหันต์ช้ำตัวตาย ยังต้องสอบสวนดูกันอีก

แต่ในบาตัมันมี ช่างทักทายเพราะความเจ็บปวดทักทายทุกข์ด้วยโรคเกิดกรรมาน ก็เลยทำลายชีวิตตนเอง. เรื่องนี้มันอธิบายยาก ถ้าสำหรับพระอรหันต์ก็ไม่มี ความหมายคอก แต่ถากนธรรมดาฆ่าตัวเองแล้วมันมีความหมายมาก, ช่างตัวเอง เพราะว่าไม่อยากจะทนทุกข์เวทนาอันเจ็บปวด.

นี่คือคำว่า “นิพพาน” ที่จะต้องอธิบายกันเสียใหม่ เพื่อเอาใจความนึกเดียวเท่านั้นแหละว่า นิพพาน นี่แปลว่าเย็น, และไม่เกี่ยวกับความตาย. ความตายไม่เย็น, ความตายไม่ช่วยให้เย็น และ นิพพาน ไม่เกี่ยวกับความตาย. นิพพานถึงที่สุดเป็นอนุภาทิสสนิพพาน แล้วก็ไม่ต้องตาย ยังอยู่ไปจนกว่าสังขารร่างกายนั้นมันจะดับลง ก็ดับลงโดยอำนาจแห่งนิพพานชนิดนั้น. พระอรหันต์บางองค์อาจจะนิพพานลงด้วยสอุปาทิสสนิพพานก็ได้, ไม่น่าดู, พระอรหันต์บางองค์หรือส่วนมาก จะนิพพานด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ. พระอรหันต์ไม่ได้นิพพาน, ร่างกายของพระอรหันต์ดับลง ด้วยอำนาจของนิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งใน ๒ ชนิดนั้น, ถ้าเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าเข้าใจเรื่องนิพพานถูกต้อง ถูกต้องอย่างอาตมาว่า แต่ก็ไม่รับรองว่าจะไม่ถูกค่าโดยคนบางพวก กณจารย์บางพวก เขาจะไม่อธิบายอย่างนี้.

นี่คือคำว่า นิพพาน, นิพพาน แปลว่า เย็น; ถ้าแปลว่าดับ ต้องหมายความว่าดับแห่งความร้อน. คำว่า นิพพาน โดยพยัญชนะ ชั้นแรก ชั้นที่ ๑ นั้นแปลว่า เย็น, แล้วความหมาย ชั้นที่ ๒ เลื่อนออกมาเป็น ความดับ เพราะว่าความร้อนมันดับ ความหมายชั้นที่ ๓ นั้นเลื่อนออกมาว่า ไม่เสียบแทง ไม่ร้อยรัด เพราะไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด, เพราะไม่มีความร้อน. ความหมายมันเลื่อน ๆ เลื่อน ๆ ออกไป ห่างออกไปแต่ความหมายต้น ความหมายแรกที่สุด, คำว่า นิพพาน แปลว่า

เย็น เมื่อदानไฟแดงๆ เย็นลง ก็เรียกว่าदानไฟนิพพาน ข้าวร้อนกินไม่ได้ ก็ต้องรอจนกว่าจะนิพพานจึงจะกินได้; โดยเฉพาะข้าวต้ม ต้องรอจนกว่ามันจะนิพพานพอสมควรแล้วจึงจะกินได้, นี่จำตัวอย่างนี้ไว้สักอันสิม เพราะมันเข้าใจดี แม้แต่ข้าวต้ม ก็ต้องรอจนกว่ามันจะนิพพานก่อนจึงจะกินได้.

เอาละ, เป็นอันว่าเราได้พูดคุยกันถึงคำสำคัญๆ ที่จะต้องอธิบายกันใหม่ให้ถูกต้องเพื่อจะได้รับประโยชน์จากธรรมะ; ถ้ามันไม่ถูกต้องแล้ว ไม่มีทางคอกที่จะได้รับประโยชน์จากธรรมะ.

.....

สรุป คำที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่คำแรก ก็คำว่า เผด็จการ ขอให้ทุกคนใช้วิธีเผด็จการกับกิเลสของตน.

คำต่อไปว่า โลกุตตระ อย่างองข้าม ว่าจิตใจอยู่เหนืออารมณ์เมื่อไรเรียกว่าโลกุตตระ เมื่อนั้น เรามีโลกุตตระสลักกันอยู่กับโลกิยะ ในชีวิตแต่ละวันๆ.

คำว่า ขรवासธรรม อย่างมุ่งหมายเป็นเรื่องขรवासล้วนๆ ถ้าจะให้เป็นเรื่องของขรवास ก็ให้ขรवासใช้เพื่อถอนตนขึ้นจากความเป็นขรवास ไปสู่โลกุตตระ.

คำว่า ธรรม ธรรม ธรรมะ นี้ หมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร.

คำว่า ภาษาธรรม ภาษาพระศาสนานี้ ล้วนแต่มีเอภาษาชาวบ้านธรรมดาๆ มาใช้ทุกคำเลย ไม่ยกเว้นสักคำเดียว, อาตมากล้าทำอย่างนี้. คำว่า นิพพาน

แปลว่า เย็น คำว่า พุทระ แปลว่า ตึนนอน. คำว่า ธัมมะ สิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้.
 คำว่า สังฆะ คือ หมู่หรือฝูง. คำว่า กิลิส คือ ของสกปรก. คำว่า มรรค คือ
 หนทาง. คำว่า ผล คือลูกไม้.

ที่นี้คำว่าเวลา สำคัญมาก เวลา กัดกินเราอยู่ตลอดเวลาที่มีความอยาก พอ
 มีความอยากก็เกิดเวลา กว่าจะหยุดอยาก. ถ้าใครระงับเวลาเสียได้ ไม่มีเวลา คือไม่มี
 ความอยากแล้วคนนั้นเป็นพระอรหันต์. เวลา กัดกินบุคคลนั้น, แต่พระอรหันต์กัดกิน
 เวลา เราพยายามกัดกินเวลา คือควบคุมเวลา ทำให้เวลาไร้ความหมายไร้คุณค่า นั้น
 แหะคือปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์.

คำว่า เศรษฐี แปลว่าผู้ที่ประเสริฐที่สุด ไม่ใช่ นายทุนชุกตริก นายทุนชุกตริก
 เป็นเศรษฐีไม่ได้ ถ้าเป็นเศรษฐีได้ก็เป็นเศรษฐีอีกแบบหนึ่ง ในความหมายหนึ่ง อย่าง
 ชาวบ้านธรรมดา. เศรษฐีคือผู้ที่ทำงานสนุก เป็นสุขในการทำงาน มีบริวารมาก ทำได้มาก
 เหลือกิน เหลือเก็บ แล้วก็ใช้ช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งสำนักงานใหญ่ๆ ช่วยเหลือผู้อื่น.

คำว่า นิพพานธาตุ ไม่เกี่ยวกับความตาย นิพพานไม่เกี่ยวกับความตาย
 โปรดทราบไว้ว่านิพพานไม่ได้เกี่ยวกับความตาย ถึงจะอยู่มาจนถึงกับร่างกายแตกดับ ก็
 ไม่ใช่บุคคลนั้น หรือพระอรหันต์นั้นตาย. พระอรหันต์จะต้องอยู่ตลอดเวลา, คุณธรรม
 ที่เรียกว่าพระอรหันต์นั้นจะต้องอยู่ตลอดเวลา; เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าไม่มีนิพพาน
 ท่านจะอยู่ตลอดเวลา. เราได้อาศัยเป็นสภาวะ เป็นที่พึ่ง หรือทำให้ปรากฏแก่ใจได้
 เมื่อไรก็ได้. นี่พระอรหันต์ไม่ได้นิพพาน พระพุทธเจ้าไม่ได้นิพพาน กิลิสสีที่มัน
 นิพพาน กระทั่งว่าร่างกาย เปลือกของท่านก็นิพพานได้ คือตายได้เหมือนกัน นิพพาน
 ไม่เกี่ยวกับความตาย ไม่ใช่ความตาย นี่คือความหมายที่จะต้องเข้าใจกันเสียใหม่.

เอ้า, เวลา กินเราแล้ว เวลาหมดแล้ว ขอให้กำหนดความหมายของคำเหล่านี้ไว้ให้ดีๆ เอาไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่เข้าใจธรรมะถูกต้อง ลึกซึ้งยิ่งขึ้นทุกที. ธรรมะอย่างถูกต้อง อย่างเพียงพอยิ่งขึ้นทุกที, แล้วก็เจริญอกงามในพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา.

คำบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทบาลีคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลาย ในการประพฤติปฏิบัติธรรมะให้ยิ่งขึ้นไป ในบัดนี้.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๑๐ —

๔ มิถุนายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์.

[หมวดคำที่มีความหมายลึกในภาษาธรรม.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าวด้วยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ ต่อไปตามเดิม เพราะยังไม่จบ;
แม้ว่าบางเรื่อง จะซ้ำกับที่ท่านเคยได้ยินได้ฟังแล้ว ก็จำเป็นที่ยังจะต้องอธิบายอยู่นั่นเอง
เพื่อให้ครบชุด เพราะให้การบรรยายนี้ได้สำเนาที่ครบชุด สำหรับจะเอาไปพิมพ์.

คำบรรยายตอนนี้ บรรยายถึง ถ้อยคำต่างๆ ที่มีความหมายลึกในภาษา
ธรรม เราทุกคนแต่ภาษาคนธรรมดา ไม่ค่อยสนใจภาษาธรรม ซึ่งมีความหมายลึก จึงรู้
ธรรมะที่มีความหมายลึกไม่ได้. ในการศึกษาธรรมะในพุทธศาสนานี้ ต้องรู้จักตีความใน
ภาษาธรรมเสมอไป ในการพูดจากัน บางทีก็ต้องใช้ภาษาธรรม ที่มีประโยชน์กว่า, และ

เป็นภาษาที่แสดงลักษณะของธรรมะได้ถูกต้อง จึงมีการอธิบายให้เข้าใจด้วยคำที่มีความหมายทางภาษาธรรมเป็นพิเศษ. ตอนนั้กำลังอธิบายถึงเรื่องหรือ คำที่ต้องอธิบายกันเสียใหม่ ยังไม่จบก็จะต้องอธิบายต่อไป.

คำว่า สันโดษ.

วันนี้มาถึงคำว่า **สันโดษ** ยินดี ก็คือความยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ ธรรมะ ข้อนี้ถูกเข้าใจผิด, นักเศรษฐกิจโดยเฉพาะ ทว่าเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา, เป็นการเข้าใจผิด และกล่าวคู่เป็นอย่งยิ่ง.

สันโดษ แปลว่า *ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ หรือมีอยู่เป็นของตน*; โดยทางจิตวิทยาไม่ได้เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา แต่เป็นกำลังใจ ให้ทำต่อไปด้วยความไม่ท้อถอย เป็นอุปกรณ์แก่การพัฒนาอย่างยิ่ง; เราจะต้องศึกษาลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า สันโดษนี้ ให้เข้าใจเป็นอย่างดี.

เพื่อให้เข้าใจง่าย จะยกตัวอย่าง เช่น ชาวนาจะต้องซุกดินเป็นพันครั้ง หมื่นครั้ง หรือแสนครั้งก็ได้; เขาจะรู้สึกยินดีทุกครั้งที่ได้ซุกไป ซุกไปได้เท่าไรก็ยินดีเท่านั้น, หรือยินดีทุกที่ที่ซุก มันก็เพลิน ก็ซุกได้มากมาย โดยไม่รู้สึเหนื่อยเหนื่อย. นี่เป็นตัวอย่างว่า สิ่งที่เราทำไปได้แล้วเท่าไร สิ่งนั้นต้องเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจสำหรับสิ่งที่จะทำต่อไป; มิฉะนั้นแล้วมันจะไม่มีกำลังใจ มันจะไม่ก้าวหน้า, ไม่ควรจะมองเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เล็กน้อย. เหมือนกับที่เราจะมองว่า ๑ บาท มันก็มาจาก ๑ สตางค์; ถ้าได้ ๑ สตางค์ยินดี, ก็จะต้องหาอีกที่ละสตางค์ต่อไป จนกว่ามันจะครบบาท, งานโดยมากมันต้องทำกันในลักษณะนี้.

ถึงแม้ การปฏิบัติธรรมะในพระศาสนาก็เหมือนกัน ถ้ารู้จักยินดีและพอใจ หรือถึงกับใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยธรรมะที่ปฏิบัติได้แล้วเท่าไร, นั้นจะเป็นปัจจัยให้เกิดความก้าวหน้า มีกำลังในการกระทำและสนุกสนาน. ขอให้สนใจธรรมะเท่าที่ปฏิบัติได้เท่าไร ให้แจ่มแจ้ง ให้ชัดเจน, และทำให้ดี ในการที่จะมีไว้หรือรักษาไว้ สำหรับเป็นกำลังแก่ธรรมะ ที่จะต้องปฏิบัติสืบต่อไป.

เรื่อง ศิลป์ ก็เป็นของมองเห็นได้, จะต้องยินดีในศิลปะที่มีอยู่ เพื่อเป็นกำลังใจว่า เป็นผู้ที่มีศิลป์. ทำสมาธิ นี้ต้องทำมาก ทำหลายระยะ หลายขั้นตอน แต่ละขั้นตอน ถ้าได้มากก็ต้องพอใจและยินดี, เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บัณฑิต—คือ ความอึดใจในสิ่งที่ได้ทำแล้ว. สำหรับเรื่อง ปัญญา ก็ยังมีขั้นตอนมากกว่านั้นอีก, จะต้องทำอยู่เป็นประจำตลอดกาลนาน พอสมควร คือเรียกว่า พอกพูนปัญญา มันเหมือนกับกองดินให้สูงขึ้นทีละน้อยๆ. ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่า สันโดษ จะทำไม่ได้เลย; ดังนั้น สันโดษจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา แต่กลับจะเป็นอุปกรณ์.

ข้อนี้เราไม่มองกันแต่ในด้านศาสนาด้านเดียว แม้ในเรื่องโลก เรื่องการเมืองในโลก การพัฒนาในโลก ก็ติดขัดอยู่ เพราะไม่รู้จักใช้ประโยชน์ ของ สิ่งที่เรียกว่า สันโดษ ซึ่งเป็นกำลังใจ, เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้มีกำลัง ในทางธรรมะถือว่า สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง :-

อย่าง บาลีว่า สนฺตุฏฺฐิ ปรมิ ฺธนํ—สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง; หมายความว่า ถ้าไม่มีสันโดษ มันจะไม่เกิดความรู้สึกว่ามีทรัพย์; แม้ว่าจะมีทรัพย์สักเท่าไร ถ้าไม่มีความสันโดษในทรัพย์นั้น ก็เท่ากับไม่มี, เป็นผู้ที่หิวกระหายราวจะว่าเป็น

เปรต คือสัตว์ที่มีความหิวอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา. แม้จะเป็นคนขอทาน เมื่อเขายืนตีใน
 ทรัพย์เล็กๆ น้อยๆ ที่ได้มาเป็นประจำวัน ก็มีความอึดอ้อมใจและเป็นสุขได้; แม้จะ
 เป็นเศรษฐีที่มีเงินนับไม่ไหวแล้ว แต่ไม่รู้สึกลินคิ ไม่สนใจในทางที่จะทำความยินดี ก็
 จะยากจน หิวกระหายยิ่งกว่าที่จะเป็นคนขอทาน. ดังนั้น จะต้องรู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่า
 สันโดษ ให้เป็นประโยชน์ ในการที่จะดำรงชีวิต; มันก็จะเหมือนกะว่า รดน้ำให้
 ชีวิตนั้นมันสดชื่น ไม่ขาดน้ำ.

คำว่า อบายมุข.

คำต่อไปคือคำว่า อบาย, อบายมุข ข้อนี้นี้มีมูลมาจากความรู้ ความรู้สึก
 หรือความรู้จักไม่เพียงพอ ในแง่ของสันตสิฏฐิโก. คนรู้จักคำว่า อบาย ตามคำสอนเก่าๆ
 ว่า นรก เตรจฉาน เปรต อสุรกาย อย่างในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง เป็นต้น, ก็รู้จักแต่ชื่อ
 เท่านั้น, แล้วก็เชื่อตามที่กล่าวไว้ว่า นรก อยู่ข้างล่าง สุกข์ข้างล่าง ไ้บาดาล, สวรรค์ อยู่
 ข้างบน บนฟ้า เหนือฟ้าขึ้นไป, เปรต ก็มีโลกอยู่อีกโลกหนึ่ง ต่างหากจากโลกมนุษย์นี้,
 อสุรกาย สิ่งที่ไม่มองไม่เห็นตัว มีโลกที่ไม่มองไม่เห็นตัว. ความรู้อย่างนี้ มันเป็นความรู้ที่
 ได้มาจากคำสอน ที่สอนสืบๆ กันมา ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น.

ครั้นมาถึงยุคที่เกิดพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้ตรัสวางหลักอันหนึ่งขึ้นมาว่า
 ธรรมะของพุทธบริษัทที่จะเป็นธรรมะที่กล่าวดี หุดดี สอนดี อะไรดีนั้นต้องเป็นสันตสิฏฐิโก
 คือสิ่งนั้นเห็นอยู่ด้วยตนเอง, รู้สึกอยู่ด้วยตนเอง, เห็นแจ้งอยู่ด้วยตนเอง, จึงมีการตีความ
 หมาย เราจึงมีการตีความหมาย ให้สิ่งเหล่านี้เป็นสันตสิฏฐิโก อบาย ๔ ในภาษาธรรม
 จึงตีความหมายกันให้ใช้ประโยชน์ได้.

สิ่งแรก นรท ถือเอาความหมายว่า เป็นความทุกข์ที่ร้อนใจ ทรมานใจ; แม้จะหมายถึงนรกที่อยู่ใต้ดิน ใต้บาดาล ผลของมันก็คือความเดือดร้อนทรมานนั่นเอง, ความหมายมันอยู่ที่ทรมาน. ฉะนั้นเมื่อใดบุคคลใดมีความทุกข์ทรมานร้อน อกร้อนใจเหมือนไฟเผา คนนั้นก็เป็นผู้ที่นรก; ไม่ต้องตาย ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว มันก็จะเป็นผู้ที่นรกนี่.

ไตร่ตรอง เขาหมายถึงสัตว์ไตร่ตรองตามทุ่งนาเก่าก่อน, หรือไตร่ตรอง ที่เป็นอกิสมานกาย มองไม่เห็นก็มี. แต่เราเอาความหมายของคำว่าไตร่ตรองว่า มัน ใจเกินไป; เมื่อไรใครผู้ใดมันใจเกินไป ก็เป็นผู้ที่ไตร่ตรอง, เกิดเป็นผู้ที่ไตร่ตรอง.

เกิดเป็นผู้ที่นรก, หรือเกิดเป็นผู้ที่ไตร่ตรอง, หรือเป็นเปรต เป็น อสุรกายก็ตาม, เป็นความเกิดทางนามธรรม เรียกว่า โอปปาติกะ. ถ้าเรียกสั้น ๆ ก็ใช้คำว่า อุบัติ, อุบัติขึ้นมา. คำนี้ใช้แม้แก่พระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงอุบัติขึ้นมา ในโลก เกิดเป็นพระพุทธเจ้าโดยทางนามกาย ในขณะที่ตรัสรู้นั้น เจ้าชายสิทธัตถะก็ตาย ไป, ก็เกิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นมา ในลักษณะที่เป็นโอปปาติกะ; นี้เรียกว่าเป็นการเกิดโดยนามกาย โดยที่ไม่ต้องตาย แต่โดยใช้ร่างกายนั้น โดยไม่ต้องมีบิดามารดา โดยไม่ต้องเกิดเป็นเด็กก่อนแล้วค่อย ๆ โตขึ้นมา, เกิดผลงเดียวก็โตเต็มที่. ถ้าเข้าใจ ความเกิดชนิดนี้ ก็จะเข้าใจความหมายของคำว่า อบาย ได้โดยง่าย.

เมื่อร้อนใจ เหมือนจะเป็นบ้าอยู่แล้ว มันก็เกิดโดยกำเนิดโอปปาติกะ เป็นผู้ที่นรกแล้ว, โดยร่างกายนี้ ที่นี้ เทียนนี้ ผลงขึ้นมาเต็มที่ ไม่ต้องมีบิดามารดาที่ ไหนกันอีก. ถ้าเกิด เป็นผู้ที่ไตร่ตรอง ก็หมายความว่า มัน ใจเหมือนผู้ที่ไตร่ตรอง, มันก็เกิดเป็นผู้ที่ไตร่ตรองขึ้นมาที่นี้และเทียนนี้. ถ้ามัน หิวจนไม่รู้จะหิวกันอย่างไร, หิวด้วยความใจ ก็เกิดเป็นเปรตขึ้นมาแล้วที่นี้และเทียนนี้.

ถ้าว่าเป็นอสุรกาย ความหมายของมัน อยู่ที่ความขลาดกลัว อสุรกายนั้นคือสัตว์ที่ไม่ต้องการให้ใครเห็นตัว; เพราะเขากลัว จึงไม่มีใครเคยเห็น อสุรกาย, เพราะว่ามันกลัว มันไม่ต้องการให้เห็น. ถ้าใครมีความกลัวมาก กลัวอย่างโง่เขลา กลัวเหลือประมาณ, ยิ่งกลัวเพราะว่าตัวมีความผิด เขาเห็น เขาจับได้แล้วจะต้องลงโทษ, อย่างนี้ตัวแล้ว ก็ยิ่งกลัวใครเห็น ไม่อยากให้ใครเห็น. ความกลัวที่รุนแรงถึงขนาดนี้มีอยู่ในจิตใจ ของคนใด คนนั้นมัน ก็เกิดเป็นอสุรกายแล้ว ที่นี้เกี่ยวนี้.

นี่ขอให้ถือเอาคำอธิบายในภาษาธรรมให้ถูกต้อง คือให้มีประโยชน์, คำว่าถูกต้องในที่นี้เป็นสันติภูริโก คือไม่ต้องคำนวณ, ไม่ต้องเชื่อตามถ้อยคำที่เขากล่าวไว้ชนิดที่เห็นไม่ได้. เราเชื่อจากความรู้สึกในภายในที่เห็นได้ว่า นรกมันเป็นอยู่จริงอย่างนั้น ๆ. เสร็จงานเป็นอยู่จริงอย่างนั้น ๆ อยู่ในจิตใจทั้งนั้นแหละ จึงจะเรียกว่าสันติภูริโก.

อบายนี้มันอยู่ใกล้ตัว, มันยิ่งกว่าใกล้ไปเสียอีก; เผลอเมื่อไรมันก็ตกอบายแหละ จึงควรระวังไว้, ไปมัวกลัวอบายที่ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ที่มันกำลังเป็นอยู่ หรือกำลังจะเป็นอยู่ ก็หาความรู้สึกไม่. อย่างนี้ไม่เรียกว่าพุทธบริษัท ผู้รู้ หรือผู้ตื่น.

ส่วนคำว่า อบายมุข แปลว่า ปากทางแห่งอบาย; ถ้าเป็นเรื่องวัตถุ เรื่องโลก ๆ ก็อย่างที่ตรัสไว้ในคัมภีร์ สำหรับชาวบ้าน ว่าการดื่มน้ำเมา การเที่ยวกลางคืน การคูการเล่น การคบคนชั่วเป็นมิตร การเกียจคร้านทำงาน, ๖ ประการนั้น เป็นปากทางแห่งอบาย. นี่เป็นอบายอย่างโลก ๆ, ก็คือความเสื่อมเสียทรัพย์สินสมบัติ แม้จะเป็นความเสื่อมเสียทรัพย์สินสมบัติอย่างโลก ๆ, แต่มันก็เป็นอบายครบถ้วนทั้ง ๔ ความหมายด้วยเหมือนกัน.

คนทำอบายมุข มีที่มน้ำเมา เล่นการพนัน เป็นต้น, บางเวลามันก็พ่ายแพ้ มันก็ ร้อนใจเหมือนไฟเผา มันก็ ตกนรกเต็มที สมบูรณ์.

มันก็ ใจเหลือประมาณ มันจึง หวังว่าจะรำรวย จะเอาตัวรอดได้ด้วยการ ทำอบายมุข เช่นการเล่นการพนัน เป็นต้น, มันก็เป็นอบายเต็มที่แล้ว ก็เป็นสัตว์ เจริญฉานด้วยความโง่.

ที่นี้มันก็เป็นเปรตเพราะความทิว ทิวที่จะชนะ; ถ้าใครเคยเล่นการ พนัน ก็สังเกตดูจิตใจว่า เรายากจะชนะสักเท่าไร, ความทิวต่อการชนะการพนันนั้น มันมากเหลือประมาณ. ความทิวนี้คือความหมายของเปรต, มันก็เป็นเปรตแล้วอยู่ใน บ่อนการพนันนั่นเอง.

อสุรกาย ชีชลาต กลัวแพ้ มันกลัวแพ้ยิ่งกว่าอะไรดี, มันก็เป็นอสุรกาย คือ ชีชลาต เป็นคนชลาตอย่างยิ่ง เมื่ออยู่ในบ่อนการพนัน, กำลังกลัวว่าจะแพ้การพนัน เป็นความชีชลาตที่สมบูรณ์.

อบายมุข แม้จะกล่าวไว้ เป็นเรื่องทางวัตถุธรรม มันก็เป็นเรื่องให้เกิด อบายได้เต็มที่ในทางนามธรรมด้วย เหมือนกัน; นี้ไม่ต้องพูดถึง การทำผิดในทาง ธรรม ทางศีลธรรม ประพฤติชั่ว ประพฤติเลวร้าย ได้เกิดความร้อนใจ ความโง่เขลา ความหิวกระหาย และความชีชลาต.

ดังนั้นจะเป็นเรื่องฝ่ายวัตถุธรรม หรือฝ่ายนามธรรมก็ตาม; ถ้ามันให้ เกิดอาการ ๔ อย่างนี้ คือ ความร้อนใจ ความโง่ ความทิว และ ความชีชลาต แล้ว เป็นอบายมุขเสมอกัน.

ทีนี้จะพุดมาถึงเรื่องของชาวโลกปัจจุบัน ในค้ำนนอกออกไปอีก ทีเขาเห็นกัน เขามองคูกัน อบายมุขนั้นเป็นสิงเลวร้ายก็จริง; แต่มันกลายเป็นเครื่องมือของคนพวกหนึ่ง ทีใช้อบายมุขนั้นแหละ เป็นเครื่องแสวงหาประโยชน์.

ตัวอย่าง เช่นนายทุนทั้งหลาย ลงทุนทำอุตสาหกรรม ผลิตสิงซึ่งส่งเสริมอบายมุข ซึ่งเป็นของเสพติด แล้วเขาก็ได้ความร่ำรวย. รัฐบาลโดยมากในโลกนี้ ไม่กล้าเลิกอบายมุข เพราะเป็นทางมาแห่งภาษีหรือรายได้ เช่นภาษีสุรา เป็นต้น, มันก็เป็นปากทางแห่งความเสื่อม; ไม่ใช่ของบุคคลแต่ละบุคคลเสียแล้ว มันเป็นความเสื่อมของสังคม หรือของทั้งประเทศชาติด้วย. *ทำไมไม่มองสิงที่เรียกว่าอบาย และอบายมุขกันไนลักษณะอย่างนี้ ซึ่งตรง หรือเต็ม ตามความหมาย.*

นี่ขอให้สังเกตคูกู ทุกคำที่อาตมาได้อธิบายไป ว่าหลักทีจะพุดนี้ ก็คือการชี้แจงให้เห็นอย่างเป็นสันทิฏฐิโก ไม่ต้องฝากไว้ต่อตายแล้ว, และไม่ต้องฝากไว้ว่า อยู่ทีไหนก็ไมรู้, นรกอยู่ทีไหนก็ไมรู้ เหมมาๆ กันว่าอยู่ใต้ดิน อย่างนี้ เป็นต้น.

คำว่า พ่อ แม่ ลูก หลาน.

ทีนี้อาตมาอยากจะพุดด้วยคำที่มันใกล้เคียงที่สุด ทีเรามากจะมองข้าม หรือกำลังมองข้ามกันอยู่เหมือนกัน คือคำว่า พ่อๆ แม่ๆ ลูกๆ หลานๆ นี้ อยากจะให้ใช้หลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือ ในทางภาษาธรรม ทำความเข้าใจหรืออธิบายกันเสียใหม่เกี่ยวกับคำธรรมคาสามัญทีสุด.

เช่นคำว่า ลูก เรามากจะถือเอาความหมายแต่เพียงว่า สืบสกุล; เพราะวาคำว่าลูกนี้มันมาจากคำว่า ผล คือผลไม้ ผลไม้มันมีไว้สำหรับสืบพันธุ์ ไม่ให้ต้นไม้พันธุ์นั้น

สูญหายไป คำว่าลูกจึงมีความหมายไปในทางสืบทอด เสียเป็นส่วนใหญ่. แต่ถ้าในทาง
 ธรรมะ หรือทางภาษาธรรม เราจะถือเอาความหมายเพียงเท่านั้นไม่พอ, ไม่สมกับความ
 เป็นพุทธบริษัท. เราจึงให้*ความหมายใหม่ ในทางภาษาธรรมว่า* ลูกคือผู้ที่มีไว้ให้
 พ่อแม่สบายใจ, หรือว่าเกิดมาเพื่อทำให้พ่อแม่สบายใจ; สืบทอดจะสืบไปทำไม ถ้าทำ
 ให้พ่อแม่ร้อนใจเหมือนกับตกรอก. ลูกที่ทำให้พ่อแม่ร้อนใจ มันก็หมดความเป็น
 ลูกไปทันที; ถ้าทำให้พ่อแม่สบายใจ นั่นแหละมีความหมายของคำว่าลูก. ฉะนั้น
 ในภาษาธรรมะ หรือภาษาธรรม เรียกกันสั้น ๆ นี้ คำว่า ลูก หมายถึงผู้ที่เกิดมาทำให้พ่อ
 แม่สบายใจ.

ที่นี้มาคุยทางฝ่าย พ่อแม่บ้าง มันก็ถือกันว่า ผู้ที่ทำให้ลูกเกิดมา *ชนกชนนี*
 คำนี้แปลว่า *ผู้เกิด หรือผู้ให้เกิด* เท่านั้นมันไม่พอ, มันต้องเป็นผู้ที่มีอะไรมากกว่านั้น;
 เช่นถือกันว่ามีพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเป็นความหมายของ
 พรหม. บิฑามารดาเป็นพรหมของบุตร นั่นแหละคือความหมายที่สมบูรณ์ ในทาง
 ภาษาธรรม, ไม่ใช่เพียงแต่ทำให้เกิด หรือเกิดมา. บิฑามารดามี ธรรมะของบิฑามารดา
 คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา; อย่างนั้นแหละจึงจะเรียกว่า เป็นพ่อแม่สมบูรณ์
 ตามความหมายในทางภาษาธรรม.

เราบอกกับเด็ก ๆ ว่า พ่อแม่คือธนาคารที่เบิกเงินได้เรื่อยไป โดยไม่
 ต้องฝาก; เพราะพ่อแม่มีความรักลูก มีเมตตากรุณาเหลือประมาณ ฉะนั้นจึงขอเงิน
 เมื่อไรก็ได้ เหมือนกะว่าธนาคารประเภทพิเศษ เบิกเงินได้โดยไม่ต้องฝากของลูกนั่นเอง,
 คนอื่นเบิกไม่ได้. ความอ่อนโยนของบิฑามารดา, ความรักของบิฑามารดา
 นั่นแหละคือความหมายของ คำว่าบิฑามารดา, ไม่ได้ดึงเอากริยาอาการเพียงว่าเกิด
 หรือให้เกิด ดูตัวอย่างว่า อ้ายเข้าไปในปากข้าง แล้วใครจะดึงออกมาได้; คนนี้ไม่มี

ทางจะถึงได้ แต่ว่า ลูกข้างตัวเล็ก ๆ มันดึงอ้อยออกมาจากปากข้างใหญ่ ซึ่งเป็นพ่อแม่ได้.

นี่ด้วยความหมายอันนี้เอง ที่ทำให้บิณฑาคารหรือลูก มีคุณค่าในหน้าที่ของตน ๆ ขึ้นมา. ถ้ารู้อย่างนี้ มันก็จะเป็นลูกที่ดี เป็นบิณฑาคารที่ดี, ไม่ใช่สักแต่ว่าเกิดมาหรือให้เกิดมา. คำมันเป็นคำธรรมดาเกินไป แต่เอามาพูดเพื่อเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ว่าในทางภาษาธรรมนั้น มันมีความหมายอยู่อีกแผนกหนึ่ง ซึ่งควรจะต้องระลึกถึง; แม้แต่เรื่องพ่อ ๆ แม่ ๆ ลูก ๆ, แล้วต่อไปก็จะได้เทียบเคียงคำอื่น ๆ ได้ง่าย ในทางฝ่ายภาษาธรรม.

คำว่า ศีลธรรม.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า ศีลธรรม กันดีกว่า; ธรรม หรือ ศีลธรรม นี้ เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับวัตถุเสมอ. วัตถุธรรม อาศัยวัตถุเป็นหลัก, ศีลธรรม หรือ ธรรม นี้ อาศัยจิตใจเป็นหลัก. เต็มวันศีลธรรมหายไปจากโลก เพราะว่าความเห็นแก่ตัวมันเข้ามาแทน, คนจึงทำสิ่งที่เห็นแก่ตัว หรือได้ประโยชน์แก่ตัว ไม่ทำสิ่งที่เป็นการถูกต้องของธรรมชาติ หรือของศีลธรรม.

มีปัญหาเกิดขึ้นมาว่า ทำอย่างไรศีลธรรมจึงจะกลับมาก? ข้อนี้มันขึ้นอยู่กับว่า ทำอย่างไรจึงจะทำลายความเห็นแก่ตัว? ความเห็นแก่ตัวนี้มันก่อรูปขึ้นมาจากความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อยของผลงาน หรือสิ่งที่เขาอาจจะแสวงหามาได้; เมื่อเขาพอใจในความอร่อย ความเห็นแก่ตัวมันก็เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ, เป็นอัตโนมัติมากขึ้น ๆ มันก็มีแต่สิ่งที่เรียกว่ากิเลส, สิ่งทีเรียกว่าความถูกต้องทางศีลธรรมมันก็หมดไป.

ที่นี้คำพูดนี้ คำนี้ หมายถึงการประพฤติปฏิบัติ; แต่เราก็ไม่ค่อยสนใจกันในเรื่องของการประพฤติปฏิบัติ; ไปสนใจกันแต่ในแง่ของวิชา หรือที่เรียกกันไพเราะอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญา.

คำว่า ศีลธรรม นั้นมัน เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ ต้องประพฤติปฏิบัติลงไป ในฐานะเป็นของจริง; ส่วนวิชาหรือปรัชญานั้น ศึกษากันโดยไม่ต้องมีของจริง เพราะใช้สมมติฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง; แล้วก็คำนวณไปด้วยวิธีการคำนวณ เพื่อหาข้อสรุปว่ามันควรจะเป็นอย่างไร. ฉะนั้นผลที่ได้มา มันจึงเป็นแต่เพียงผลของการคำนวณว่า มันควรจะเป็นอย่างไร; อย่างนี้มันใกล้เคียงกับผลของการปฏิบัติศีลธรรม หรือจริยธรรมลงไปจริง ๆ ลงไปตรง ๆ. เราควรจะต้องรู้จักศีลธรรม ว่ามันเป็นคนละอย่างกับที่เขาเรียกกันว่าจริยธรรม หรือจริยศาสตร์.

เดี๋ยวนี้หลงไหลกันในเรื่อง *จริยธรรม* และ *จริยศาสตร์* ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษา และการคำนวณ ซึ่งไม่เคยสำเร็จ ประโยชน์อะไร. ความสำเร็จทั้งหลายในโลกนี้ สำเร็จมาจากการประพฤติกระทำลงไปตรง ๆ ที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ มีของจริงมาวางลงไป ค้นคว้า ศึกษา ทดลอง รู้แล้วประพฤติและกระทำลงไปจริง ๆ; ส่วนปรัชญานั้นเป็นเหมือนกับเรื่องเล่นกับผี คือไม่มีตัวจริง สมมติสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมา ตั้งเป็นปัญหา, แล้วคำนวณหาคำตอบแห่งปัญหานั้น, เพื่อสรุปมติสุดท้ายว่า มันควรจะเป็นอย่างไร.

นี่คำว่า ศีลธรรม นี้เป็นคำที่เรายังไม่ค่อยสนใจกันนัก; ไปหลงไหลในคำว่า ปรัชญา กันเสียมากกว่า. แต่หารู้ไม่ว่าโลกปัจจุบันนี้เจริญได้ด้วยวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่เจริญด้วยปรัชญา. แต่คนก็หลงไหลในแง่ของปรัชญา มาศึกษาศาสนา ก็ศึกษาในแง่ของปรัชญา, เลยไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธศาสนาเป็นต้น. ขอให้

ศึกษาพุทธศาสนาในแง่ของศีลธรรมกันเถิด ก็เป็นเรื่องจริง ของจริง และต้องของจริง พิสูจน์กันกว่าทดลองลงที่ของจริง ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์, ไม่มีวิถีทางปรัชญา เข้ามาเจือปน.

นี่แหละ เรื่องที่เป็นปัญหา ที่ว่าทำไมศีลธรรมไม่กลับมา; “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกก็วินาศ ถ้าศีลธรรมกลับมา โลกก็สงบเย็น”. ปัญหามันมาติดอยู่ที่ว่า ศีลธรรมคืออะไร, ไม่ศึกษาเจาะจงลงไปจนรู้ว่าศีลธรรมนั้นคืออะไร. ทัวหนังสือมีความหมายได้มาก; แต่ทุก ความหมายเป็นไปในการประพุดติกระทำลงไปจริงๆ ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น, ไม่เกี่ยวกับวิถีทางปรัชญา ตรรกวิทยา จิตวิทยา เป็นต้นเลย.

ศีลธรรม แปลว่า ภาวะแห่งความสงบสุข; ศีลละ แปลว่า ปรกติ ภาวะแห่งปรกติ ก็คือภาวะแห่งความสงบสุข. นี่ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มีศีลธรรมก็คือมีภาวะสงบสุข, ถ้ามอง ในแง่ของเหตุ ก็เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความสงบสุข, การประพุดติใดๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดความสงบสุข อันนั้นเรียกว่าศีลธรรม. ถ้ามองในฐานะที่เป็นผล ผลที่เกิดมาจากเหตุ อยู่ในลักษณะเป็นภาวะสงบสุข, นั้นก็เรียกว่าศีลธรรม; ไม่ใช่เป็นเพียงการประพุดติธรรมะเล็กๆ น้อยๆ ของสังคม เพราะว่า คำว่า สงบสุขหมายสูงสุดถึงพระนิพพานก็ได้, ถ้ามีความสงบสุขแล้วก็เรียกว่าปรกติ หรือศีลละไ้ทั้งนั้น, นับตั้งแต่ต่ำสุดจนถึงสูงสุด ของสังคมคือคนทั้งหมดก็ได้.

ขอให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรมนี้ ในความหมายที่ครบถ้วน และอยู่ในลักษณะที่เป็นเรื่องของการปฏิบัติ และในลักษณะที่ต้อง เป็นสันติภูฏิก คือ ประจักษ์อยู่แก่ความรู้สึกรจริง ๆ, ไม่ต้องคำนวณตามเหตุผล เป็นต้น.

เมื่อจะมีศีลธรรมในฐานะที่เป็นผล คือภาวะแห่งความสงบสุขแล้ว มันก็ต้องมีการปฏิบัติ; ตัวศีลธรรมจริงๆ จึงอยู่ที่ตัวการปฏิบัติ, ไม่ใช่อยู่ที่คำพูด หรือตำรา หรือที่เคັกๆ เขาจดไว้ในสมุดจด ซึ่งไม่ทำให้มีศีลธรรมอันแท้จริงขึ้นมาได้เลย.

เคັกๆ ควรจะได้รับการอบรมให้รู้จักสิ่งนี้ มาตั้งแต่เล็กๆ ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ให้รู้ว่าพ่อแม่คืออะไร, ตัวเราก็คืออะไร, เราจะต้องทำอะไรกับใคร, ดีกว่าที่จะเรียนหนังสือแต่เล็กๆ แล้วก็ไม่ว่าเกิดมาทำไม. ความมุ่งหมายใหญ่มันต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม, เพื่อจะได้ทำอะไร, จึงจะมีการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้สิ่งนั้น.

คำว่า การถอนตนขึ้นจากกองทุกข์.

นี่ก็จะมาถึงคำว่า การถอนตนขึ้นจากกองทุกข์ เป็นคำที่พุทธบริษัทพูดกันติดปาก โดยเฉพาะยุคก่อนๆ แล้ว เราจะได้ยินคำว่า การถอนตนขึ้นจากทุกข์นี้ มีการพูดกันเป็นประจำ เป็นคำธรรมคาไปทีเดียว. พอมาถึงสมัยนี้ไม่ค่อยจะได้ยิน; เพราะว่าคนเขาไปสนใจเรื่องรวย เรื่องสวย เรื่องอะไร กันเสียมากกว่า โดยลืมไปว่าจมอยู่ในกองทุกข์, และจะต้องถอนตนขึ้นจากกองทุกข์.

อาตมาขอเน้นอธิบายเฉพาะคำว่า การถอนตน ก่อน, การถอนตน หมายความว่า ถอนตนขึ้นมาจากที่ต่ำ ให้ขึ้นมาสู่ที่สูง เหมือนพระพุทธภาษิตที่ว่า บุคคลควรถอนตนขึ้นมาจากกองทุกข์; เหมือนที่ข้างมันตกหล่ม ตีคหล่มแล้ว พยายามถอนตนขึ้นมาจากหล่ม ฉันทักก็ฉันทันนั้น.

นี่ก็ดูกันว่า เรามีความทุกข์อยู่หรือไม่? ถ้าไม่เห็นว่ามีความทุกข์ มันก็ไม่มีปัญหาที่จะต้องถอนตนขึ้นจากความทุกข์. แต่ถ้ามันมีความทุกข์อยู่ โดยที่ไม่รู้ว่า

มีความทุกข์ มันก็จมแช่อยู่ในกองทุกข์, โดยไม่รู้สึกรว่าจะต้องถอนตนอะไรที่ไหนกัน
นี่เป็นปัญหาที่ว่า พุทธศาสนาจะเป็นหมั้นหรือไม่เป็นหมั้น มันก็อยู่ตรงที่มนุษย์นั้นรู้ว่า
ตนกำลังจมอยู่ในกองทุกข์หรือไม่.

เราจะต้องศึกษาเรื่อง^{นี้}กัน^{นี้}ในลักษณะสันทิฏฐิโก คือเห็นประจักษ์ด้วย
จิตใจของตนเองจริงๆ ว่าเราเริ่มจมลงไป^{นี้}ในกองทุกข์ ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมาในโลก^{นี้},
ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ออกมาแล้ว ก็เริ่มจมลงไป^{นี้}ในกองทุกข์ที่ละนิดๆ. ^{นี้}เป็นข้อ
เท็จจริงที่จะต้องศึกษา.

อยู่ในครรภ์มารดา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังไม่ทำหน้าที่อะไร เหมือนกับ
ปีโตอยู่ มันก็ไม่มีการคิดการนึก ไม่มีการกระทำ ไม่มีความรู้สึกแบบที่ว่ามีตัวตน; แต่
พอออกมาจากท้องแม่แล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เริ่มทำงานตามธรรมชาติ:—

ตา มันก็ไปพบกับกับของสวย มันก็หลงไหล พอใจในของสวย ก็เรียกว่า
ตกอยู่ใต้อำนาจของของสวย นั้นแหละ.

หู ก็ได้ยินเสียงซบกล่อมที่ไพเราะ มันก็พอใจในความไพเราะ ตกอยู่ใต้อำนาจ
ของการซบกล่อมอันไพเราะ.

จมูก ก็ไต่กลิ่นที่พอใจ ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของกลิ่นที่น่าพอใจ.

รส อร่อย อาหารทางปาก แม้ที่สุดแต่นมของมารดา เมื่อมันมีความรู้สึก
อร่อย มันก็ตกอยู่ใต้อำนาจของความพอใจในสิ่งนั้น.

ที่^{นี้} กาย คือผิวหนังทั่วๆ ไป ได้รับการประคบประหงมด้วยความนิ่มนวล
ละมุนละไม อุณหภูมิอะไรก็ตาม มันก็พอใจในความสบายทางผิวหนัง ก็ตกอยู่ใต้อำนาจ
ความสบายทางผิวหนัง.

ที่นี้ จิต เมื่อโทพอที่จะคิดนึกอะไรได้, แล้ว สิ่งแวดล้อม ทางตา หู จมูก ลิ่น กาย นั้นแหละ ทำให้เกิดความคิดทางจิต. ความคิดชนิดไหน มีรูปแบบทำให้ เกิดความพอใจแก่จิต มันก็ยึดถือเป็นหลักใหญ่, สำคัญอยู่ที่ว่ามัน พยายามในสิ่งทั้ง ๕ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ่น ทางกาย แล้วมันก็พอใจ มันก็ติดใจ ก็อยากให้มี. พอมันอยาก มันมีความรู้สึกที่เป็นความอยาก ความคิดนึกที่เป็นความอยาก โดยไม่ต้อง มีอะไรมาช่วยเหลือ, ความคิดนึกที่เป็นความอยากนั้น มันจะปรุงให้เกิดความคิดนึกว่ามีตัวผู้อยาก มันรู้สึกขึ้นมาเอง. ความรู้สึกที่ว่าตัวผู้อยาก อยากจะได้เอามา อยากจะรักษาเอาไว้ อยากจะบริโภคตลอดกาลอย่างนี้ มันก็ค่อยๆ เกิดขึ้นมา มากขึ้นๆ แก่ ทารกนั้นๆ มันก็จมอยู่ใต้ความรู้สึกอันนั้น ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ.

อารมณ์เหล่านี้ ที่น่าพอใจ น่ารักใคร่ น่ายินดี ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ่น ทางกาย ทางใจนี้ ในภาษาบาลีก็เรียกว่าโลก, เรียกว่า โลก ถึงจะไม่อาศัยหลัก ภาษาบาลี อาศัยความรู้สึกของคนเราตามธรรมดา ก็จะพอมองเห็นได้เหมือนกันว่า สิ่ง เหล่านี้แหละ คือโลก. โลกคือสิ่งที่เราสัมผัส ได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ่น ทางกาย และ ทางใจ, นี้แหละคือโลก.

ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีโลก, แล้วสิ่งเหล่านี้หรือ โลกนี้มีได้ เพราะว่ามีตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ. เราลองไม่มีตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ มันก็ไม่มีโลกขึ้นมาได้ หรือเอาออกไปเสียเพียง ๕ อย่าง ก็แทบจะหมดแล้ว เอาตา หู จมูก ลิ่น กาย ออกไปเสีย โลกก็จะหมดไปจนไม่มีเหลือแล้ว; เพราะว่าใจมันคิดอะไรไม่ได้ ถ้ามันไม่มีเรื่องราวเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ มันก็ขึ้นอยู่กับ ๕ อย่างข้างต้น. นี่คือโลก, โลกคือสิ่งที่ มากระทบทางตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ.

พอเราเกิดมาจากท้องแม่ ก็ถลาลึกลงไปอยู่ใต้อำนาจของโลก อยู่ใต้โลก จมลงไปในโลก, กลอดออกมาจากท้องแม่แล้ว โตะขึ้นมาๆ ก็จมลงไป จมลงไป จมลงไปภายในโลก หรือภายในโลก, คืออารมณ์ เรียกว่าอารมณ์ ที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ถ้าไม่มีสันทิฏฐิโก คือความเห็นแจ้งโดยประจักษ์ในขั้นนี้แล้ว, คนนี้ยากที่จะศึกษาธรรมะอันแท้จริงได้; ศึกษาได้แต่เพียงธรรมะพูด, ธรรมะท่องจำ ธรรมะเปลือก. เขาจะต้องรู้สึก รู้จัก ประจักษ์ ว่าเราพอลอดมาจากท้องแม่ ก็เริ่มจมลงไปในโลก แห่งรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ รั้มมารมณ, แล้วไม่ใช่จมน้อยๆ อยู่เพียงเท่านั้น, จะจมลึกลงไปอีก ตามเวลาที่เติบโตขึ้นมา จนกระทั่งเป็นหนุ่มเป็นสาว นี้ จะดูเป็นเรื่องจมโลกถึงมาตรฐานที่เดียว, มีความโง่ มีความหลง มีความไม่รู้ มีความไม่เข้าใจในสิ่งเหล่านี้ คือ ในสิ่งที่อยู่ในภายใน ได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, และ สิ่งที่เป็นภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ รั้มมารมณ; พอเข้ามาถึงกันแล้ว มันก็ให้เกิดความรู้สึกชนิดที่ทำให้โง่.

โง่ในที่นี้หมายถึงว่า ที่มันมา หลอกให้รักก็รัก, ที่มาหลอกให้เกลียดก็เกลียด, มาหลอกให้กลัวก็กลัว, แล้วก็ยังมีอีกหลายขั้นตอน หลังจากนั้นก็ มันก็จะต้องมีความทุกข์ทรมานใจ ในเรื่องความอาลัยอาวรณ์ ความยึดมั่นถือมั่น ความวิตกกังวล.

ขอให้ไปดูที่ตัวมันเองดีกว่า ที่จะพึ่งอาตมาพูด ว่าความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ แม้แต่ความอิจฉาริษยาก็คงเกิดโดยอัตโนมัติ, ความหึงความหวง ความกลัวล่วงหน้า เหล่านี้ ไม่อาจจะเรียนได้จากหนังสือ. เพราะว่าหนังสือมันไม่ให้ความหมายแก่จิตใจ ไม่ให้ความรู้สึกแก่จิตใจ มันให้

ความหมายแต่ตัวหนังสือ; ฉะนั้น ย้อนไปดูสิ่งเหล่านี้ที่เราได้อยู่จริง คือความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉา ริษยา ความหวังถึงขนาดความหวัง ซึ่งมันเป็นมูลเหตุให้เกิดความอิจฉาริษยา.

ถ้ารู้จัก สิ่งเหล่านี้ ก็จะมีใจที่ เราตกอยู่ได้อำนาจ ของอะไรอย่างเต็มที่ แล้ว มีมูลมาจากสิ่งที่เรียกว่าโลกนั้นแหละ : รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นแหละ คือสิ่งที่เรียกว่าโลก เรามีแต่จมลึกลงไปใต้โลก.

เด็กคนไหนเล่า, ตัวเราเองด้วย, เด็กคนไหนที่รู้สึกถึงขนาดว่า ไม่จมลึกลงไปในโลกแห่งความพอใจ, ความไม่พอใจ ในสิ่งเหล่านี้. ไม่มีเด็กคนไหนที่มันมีปัญญาารู้สึกได้, แล้วก็หยุดความพอใจ หรือความไม่พอใจ ในสิ่งเหล่านี้เสียได้ ซึ่งเรียกว่าไม่จมโลก. มันมีแต่เด็กที่จมโลก ที่น่ารักก็รัก ที่น่าเกลียดก็เกลียด ที่น่ากลัวก็กลัว ที่น่าโกรธก็โกรธ; นี้เรียกว่าจมโลก จมโลก, พอเกิดมาก็ตั้งต้นจมโลก จมลงไปลึก จนไม่รู้จะลึกอย่างไร, ปัญหาเรื่องการถอนตนมันจะยากง่ายสักเท่าไร.

ฉะนั้นคำว่าถอนตนๆ การถอนตน คำสำคัญในพุทธศาสนานี้ มีขึ้น มาไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะจมนี้, เพราะไม่รู้ว่าจะจมอยู่นี้, แล้วมันมีธรรมชาติอัตโนมัติ มีแต่จมลงๆ, แล้วก็ยิ่งโง่ๆ แล้วก็ยิ่งจมๆ ยิ่งจม ยิ่งโง่ ยิ่งโง่ ยิ่งจม. นี่ก็ภาวะอันแท้จริง ถ้าไม่มองเห็น สิ่งเหล่านี้แล้ว จะถอนตนได้อย่างไร; ฉะนั้นคำว่าถอนตน นั้น เป็นคำที่มีความหมายมาก.

เที่ยวนี้มันจมอยู่, มันยังจมอยู่ ในสิ่งที่มันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็จมอยู่ในความยึดถือ ที่ได้ยึดถืออยู่แล้วด้วย. คำว่า โลกุตตระ

จึงไม่มีความหมาย, มันมีความหมายแต่คำว่า *โลกิยะ คือจมอยู่ในโลก*, เนื่องติดกันอยู่กับโลก เรียกว่าโลกิยะ.

วันก่อนก็ได้พูดแล้วถึงข้อที่ว่า ถ้าจิตโง่ตกอยู่ใต้อำนาจของอารมณ์ มันก็เป็นโลกิยะ, ถ้าจิตฉลาด อยู่เหนืออำนาจของอารมณ์ก็เรียกว่าโลกุตตระ. ฉะนั้นโลกุตตระมีได้ทั้งนี้และเตยวัน ไม่ต้องรอต่อยแล้วอีกก็ชาติ ก็ร้อยชาติ, ไม่ต้องรอ. ถ้าจิตอยู่เหนืออารมณ์ เหนืออำนาจของอารมณ์ แล้วก็เป็นโลกุตตระทั้งนี้และเตยวัน.

เตยวันคำว่า โลกุตตระ นี้เขาไม่สนใจ ไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน, ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน, คือเหมาๆ ว่าขึ้นไปข้างบนเรื่อย, ขึ้นไปข้างบนเรื่อย เหนือโลกขึ้นไปเรื่อย เป็นโลกุตตระ, ก็เลยไม่ต้องได้พบปะกัน คือไม่เป็นสันตภิฎฐิโก, เมื่อใดเราชนะอารมณ์ได้ เมื่อนั้นแหละมีโลกุตตระทันที, แม้จะเล็กน้อยเพียงไร ก็เรียกว่ามีโลกุตตระทันที, แม้แต่เรื่องเดียวทางตากก็เป็นโลกุตตระได้ ถ้าทุกเรื่องก็ยิ่งดี. ฉะนั้นคำว่าโลกุตตระจะมี เมื่อเราชนะอารมณ์.

ฉะนั้นขอให้ทุกคนรู้จัก สิ่งทีเรียกว่า อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้นแหละ; อารมณ์นั้นคือ สิ่งทีเข้ามา แล้วจิตเข้าไปจับเกาะยึดถือเอาด้วยความโง่, นั้นเรียกว่าอารมณ์, แล้วก็จมอยู่ใต้อารมณ์ คือจมโลก. ถ้าเผอิญเป็นไปได้ในกรณีไหนของบุคคลใด ด้รับการศึกษามากเพียงพอ หรือมีความฉลาดเกิดขึ้นๆ, รู้จักสังเกตเอาเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้อารมณ์ นั้นก็เรียกว่าจิตนั้นไม่เป็นทาสของอารมณ์ จิตนั้นก็เป็นโลกุตตระ, จึงมีโลกุตตระกันทั้งนี้ ได้เหมือนกับว่ามีนิพพานกันได้ทั้งนี้และเตยวัน.

โลกพระศรีอารยอยู่แค่ปลายจมูก คือเมื่อเรารักผู้อื่น, เมื่อทุกคนในโลกรักกันเท่านั้น โลกพระศรีอารยก็ปรากฏขึ้นมาทันทีเลย. เคี้ยวเพราะไม่มีใครรักใคร, ไม่มีใครรักเพื่อนมนุษย์, โลกพระศรีอารยเมตไตรยก็ไม่ว่าอยู่ที่ไหน; พอเรารักผู้อื่นกันทั้งโลก โลกพระศรีอารยเมตไตรยก็เกิดขึ้นทันที เต็มไปหมด.

นิพพาน ก็เหมือนกันแหละ พอว่างจากกิเลสเมื่อไร ก็มีนิพพานที่นั่น เคี้ยวนั่น; เหมือนกับว่าที่นี้และเคี้ยวนี้มีนิพพานได้, โลกุตระก็เหมือนกัน เมื่อใดชนะอารมณ์ อยู่เหนืออารมณ์ ก็เป็นโลกุตระ, เมื่อใดแพ้แก่อารมณ์ ลงไปอยู่ใต้อารมณ์ ฉะนั้นก็เป็นโลกียะ คือจอมโลก มันก็ต้องถอนตนขึ้นมาจากโลก.

ที่นี้คำว่า จมโลก มันก็คือจมอยู่ในวัฏฏะ, วัฏฏะสงสาร, จมอยู่ในกิเลส ในการกระทำตามอำนาจของกิเลส; การเสวยผลของการกระทำตามอำนาจของกิเลส ซึ่งโง่, โง่อย่างเป็นวงกลม โง่อย่างเป็นวงกลม ไม่รู้จักจบจักสิ้นกิเลส ก็ความรู้สึที่โง่. กระทำกรรมไปตามอำนาจกิเลส ก็คือการกระทำกรรมที่โง่ ได้ผลมากที่โง่ ก็หลงต่อไปก็ทำให้เกิดกิเลสอีก, อย่างนี้เรียกว่าจมวัฏฏะ. เมื่อจมอยู่ใต้อารมณ์นั้น เรียกว่าจมโลก, เมื่อจมอยู่ในวงวนเวียนแห่งความโง่ ก็เรียกว่าจมในวัฏฏะ. ทั้งหมดเป็นความทุกข์ เรียกว่าจมอยู่ในกองทุกข์, เหมือนกับในกองไฟแหละ เปรียบว่ามันอยู่ในกองไฟก็ได้ มันอยู่ในกองทุกข์.

นี่เรียกว่าส่วนใหญ่, ส่วนใหญ่ ขนาดหนัก ก็ยังไม่รู้สึก มันก็ไม่รู้สึกขนาดน้อย ขนาดย่อม, เช่นพวกนิรวณ์เป็นต้น. ความรู้สึกที่เรียกว่านิรวณ์ ๕ นั้นมันเบากว่านี้มาก มันก็ยังไม่รู้สึก, ทั้งที่มีอยู่ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน, คนเป็นอันมากทำสมาธิโดยไม่รู้จักนิรวณ์ ๕ นั่นคือคนโง่ ทำสมาธิโดยไม่รู้จักนิรวณ์ ๕ ที่มีอยู่ตลอดเวลา. ฉะนั้นจะต้องศึกษากันให้เพียงพอเสียก่อน, จะต้องถอนตนจากโลก ถอนตน

จากวิญญูฯ ถอนตนจากทุกข์ ถอนตนจากกองไฟ แม้กระทั่งว่าชนะ เรื่องเล็กๆ น้อยๆ คือนิวรรณ์. เรื่องใหญ่เปรียบเหมือนจระเข้กัด, เรื่องเล็กๆ เปรียบเหมือนปลา ชิวตอก มันก็ยังไม่รู้.

เรามีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องถอน; แต่ถ้าไม่รู้จักรว่าจะต้องถอนอะไรก็เป็นหมันแหละ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหมันอยู่ตลอดเวลา. ถ้าเรารู้จักปัญหา, รู้จักความจมอยู่ในกองทุกข์ ก็ใช้ศีล^๕ถอน, หรือกำจัดการกระทำอย่างหยาบๆ ที่เรียกว่า กรรมกิเลส; เช่น ศีล ๕ ไม่ทำ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจจาจาร มุสาวาท ตีมน้ำเมา^๖, ถ้าเรามีศีล ๕ ก็ถอนออกมาเสียได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้. ถ้าเรามีสมาธิ มันจะกำจัดนิวรรณ์ได้, หรือกิเลสที่มากกว่านิวรรณ์. ถ้าเรามีปัญญา ก็กำจัดกิเลสโดยตรง, กระทั่งกำจัดอนุสัยและอาสวะ.

ความโลภ ความโกรธ ความหลง เรียกว่ากิเลสโดยตรง, ความเคยชินที่จะเกิดอีก นั้นเรียกว่าอนุสัย, ความเคยชินที่จะให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงอีก ง่ายๆ เร็วๆ นั้นเรียกว่าอนุสัย; แล้วกิเลสประเภทอนุสัยที่เข้าไปเต็มอึดอยู่ในสันดาน^๗นี้เรียกว่าอาสวะ, มันพร้อมที่จะหลั่งออกมา จะไหลออกมา ถ้ามีปัญญามันก็กำจัดสิ่งเหล่านี้เสียได้.

นี่คือการถอนตน : ใช้ศีลถอนกรรมกิเลส หยาบๆ ภายนอก, ใช้สมาธิถอนประเภทนิวรรณ์, ใช้ปัญญาถอนประเภทกิเลส และการสะสมแห่งกิเลส. รู้จักคำสั้นๆ คำเดียวว่า ถอนตนๆ เสียได้อย่างนี้, คำว่า การถอนตน ก็ไม่เป็นหมัน, มันก็มีความหมายขึ้นมาทันที สำหรับพุทธบริษัทเรา. นี่ก็คือคำว่า “การถอนตน”.

.....

ทีนี้ก็มาถึงหมวดอื่น คำพูดหมวดอื่น หมวดใหม่ ที่ว่า คำพูดคำใหม่ที่เราตงขึ้นมา, มนุษย์ตงขึ้นมา ไม่ใช่ของเดิมของพระพุทธเจ้า ก็มีอยู่แยะเหมือนกัน, กระทั่งเราพูดกันขึ้นมาเอง หลังจากที่ได้อศึกษามากมายพอสมควรแล้ว เกิดความคิดว่า : สรุปความสั้น ๆ อย่างนี้ดีกว่า ง่ายกว่า ในการที่จะบอกสอนกันต่อไป. ฉะนั้นจึงเกิดคำพูดที่ต่อความหมายไว้มาก มีประโยชน์มาก สอนใจได้มาก ยึดถือไว้เป็นหลักแล้วก็มีประโยชน์ ที่ชาวบ้านทั่วไปเขาเรียกว่าคำ slogan เป็นคำฝรั่ง, คำที่ยึดถือไว้ให้ติดปาก แล้วมันช่วยได้มาก ก็คำพูดเหล่านี้, ก็เช่นคำว่า ตายก่อนตายสบายเหลืออย่างนี้.

ตายก่อนตายสบายเหลือ.

เราชอบคำพูดชนิดนี้ สะดวกดีมีประโยชน์ จึงผูกขึ้นมา; คนได้ยินได้ฟังจำได้ทันทีเลย, เมื่อเขาจำได้ทันที มันก็เป็นหลักอยู่สำหรับที่จะเข้าใจความหมายได้ง่าย. ถ้าลืมคำที่เป็นหลักเสียแล้ว ความหมายมันก็ไม่รู้จะไปตั้งที่ไหน, ไปเกาะที่ไหน, ไปอาศัยอะไร, มันก็ไม่มี. ฉะนั้นเราจึงต้องมีคำบาลีเป็นหลัก หรือคำสุภาษิตเป็นหลัก หรือคำที่ผูกขึ้นใหม่เป็นหลัก สำหรับจะเป็นที่กำหนดของจิตใจ, แล้วคำอธิบายหรือความหมายต่างๆ มันก็เนื่องติดอยู่กับคำคำนั้น.

ตายก่อนตายสบายเหลือนี้ คนที่เขาไม่เข้าใจเขาก็ไม่เชื่อ, แล้วบางทีเขาก็จะหาว่าบ้าเสียด้วย, คนพูดมันบ้าแล้ว ที่พูดว่า “ตายก่อนตายสบายเหลือ”, ลูกเด็ก ๆ มันก็จะพูดว่า เอ้า, ถ้าอย่างนั้นก็ไปเอาไม้ตมา เขี่ยคอกตัวเองเลย เคี้ยวเลย ไม่ต้องรอให้ถึงเวลาตาย ตายก่อนตายสบายเหลือ.

ความหมายในภาษาธรรมมัน มีอยู่อย่างอื่น มันลึกกว่านั้น คือว่าอย่ามี ตัวกูเสียสิ ดับตัวกู ทำลายตัวกู ทำลายความรู้สึกว่าตัวกู; ไม่ใช่ร่างกาย, ไม่ใช่ ทำลายร่างกาย, แต่ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ความรู้สึกอยู่ในใจว่าตัวเรา, หรือตัวกูนี้ เสียก่อนแต่ที่จะถึงเวลาแตกดับแห่งร่างกาย, ไม่ต้องรอดถึงตายต่ออายุมันครบแล้วมันจะ ตายเข้าโลงไป; นั้นมันตายของร่างกาย, นี้ตัวกูที่มันเดือดขึ้นมา,เดือดขึ้นมาตั้งแต่ กลอดออกมาจากท้องแม่ มันเป็นตัวกู, ตัวกูที่โง่ขึ้นมาๆ ตัวนี้ให้มันตายเสียสิ. ถ้า ตัวนี้มันตายเสียก่อนแต่ร่างกายตายตามอายุขัย นั้นแหละคือสบายเหลือ, พอตัวกูตาย แล้ว เสร็จแล้ว ต่อแต่นั้นไปก็มีแต่ความสุข ความสงบเย็นอยู่ในใจ, จนกว่าร่างกาย มันจะตาย.

ถ้าใครทำให้ตัวกูตายเสียได้เมื่ออายุ ๕๐ ปี ก็จะมีความสุขอย่างนิพพานไป ได้ตั้งอีก ๓๐—๔๐ ปี กว่าจากร่างกายตายเมื่ออายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี, คือตัวกูตายเมื่อไร ก็มี ความสุขแบบนิพพาน ความเยือกเย็นเป็นนิพพาน ที่เรียกว่า สบายเหลือเกิดขึ้น. เดียวนี้มันมี ตัวกู—ของกู เป็นเหมือนกับผีปีศาจ เป็นเจ้าเรือนสิงสถิตอยู่ คอยรับอารมณ์ ค้ายแล้วคอยอยู่ไต่อารมณ์เสมอไป, ไม่ชนะอารมณ์ ก็จมอยู่ในโลก จมอยู่ในวัฏฏะ จมอยู่ ในกองทุกข์. นี้ตัวกูมันเป็นอย่างนี้; ถ้าตัวนี้ตาย มันก็ไม่มีอย่างนี้ ก็มีแต่ความสงบ เยือกเย็น ตามภาษาธรรมะก็เรียกว่า มีนิพพาน, คือเย็น เย็นแห่งจิต ไม่มีความร้อน ของกิเลส.

นี้คำใหม่ แม้ว่าเราจะผูกขึ้นเอง ก็เป็นคำที่ต้องทำความเข้าใจกันให้เพียงพอ จนพอพูดออกมาก็เข้าใจได้ทันทีว่า ตายก่อนตายนั้นสบายเหลือ, ไม่ต้องเข้าใจว่าถ้า อย่างนั้นไปเอามีตมา เชือกคอตัวเองให้ตายเดี๋ยวนี้ จะได้สบายเหลือ. บางทีเราก็พูด ค้ายคำพูดว่า นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย; นั้นพูดกลับมาอีกทางหนึ่ง เพื่อจะ อธิบายให้รู้ว่านิพพาน คือสบายเหลือ มันอยู่ที่ไหน? นิพพานที่สบายเหลือมันก็อยู่

ที่ตายเสียก่อนตาย. ฉะนั้น ถ้าพูดเป็น พูดถูก พูดด้วยความรู้สึก มันก็มีประโยชน์ ตายก่อนตายสบายเหลือ หรือว่า นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย.

ถ้าคนนั้น ไม่รู้ว่า ตัวกู—ของกู คืออะไร มันทำไม่ได้ดอก, มันทำให้ ตัวกู—ของกู ตายไม่ได้, มันทำไม่ได้ เพราะมันไม่รู้จักตัวกู. มันต้องเห็นความรู้สึก ที่เป็นอุปาทานยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู ที่มีอยู่จริงในจิตใจทุกวัน ๆ แล้วก็ทรمانจิตใจอย่าง ยิ่งอยู่ทุกวัน ๆ เป็นความทุกข์อยู่ที่นั่น; ถ้าเห็น และรู้จักอย่างนั้น มันก็อยากจะฆ่าเสีย, อยากรจะดับตัวกู—ของกูเสีย. แต่ถ้าไม่มองเห็น ไม่รู้จักตัวกู—ของกู มันก็เป็นหมัน แหละ, ไม่ทำอะไรได้, ไม่ทำให้ตัวกู—ของกู ตายก่อนตายได้.

ความมืดสีขาว.

ที่นี้ก็คำต่อไปที่มันเนื่องกัน ว่าเราโง่ขนาดหนัก เพราะว่าเรามีความมืด สีขาว, หลายปีมาแล้วเราพูดถึงความมืดสีขาว แต่มันก็เจียบหายไป ไม่ค่อยมีใครเอามาพูดต่อ. แต่ว่าอุปสรรคที่แท้จริงนั้น มันอยู่ที่ความมืดสีขาว; ถ้าความมืดสีดำ เรารู้จัก เราก็ทำให้มันสว่างขึ้นมาได้. แต่ถ้าว่าความมืดมันเป็นความขาวเสียเอง มันก็ไม่ว่าว่าเป็นความมืด; เช่นว่าแสงแดดเข้าตานี้ ก็ยังไม่เห็นอะไร. มองไปทางดวงอาทิตย์ แสงอาทิตย์เข้าตา มันก็มองไม่เห็นอะไร, คิดดูสิว่า แสงสว่างนั้นมันก็ขาว แต่พอเข้ามาที่ตา กลับทำให้มองไม่เห็นอะไร, สู้ไม่มีความมืดสีขาวไม่ได้. มีความมืดธรรมดา ยังมองเห็นอะไรได้ง่ายได้บ้าง; แม้ความมืดกลางคืนนี้ ก็ยังเห็นอะไรได้. แต่ถ้ามองที่ดวงอาทิตย์ แสงที่อาทิตย์เข้าตาแล้วมองไม่เห็นอะไรเลย, บางทีตาจะบอดเสีย ด้วยซ้ำไป เพราะความมืดสีขาว.

นี่เรามันมีความมืดสี่ขาว ทำให้ไม่มองเห็นอะไรตามที่ เป็นจริง, มันก็คือความโง่ที่สะสมมาตั้งแต่อ่อนแต่ ออก, พอออกมาจากท้องแม่ มันก็สะสมความคิดนึก ความเข้าใจ ความรู้สึก ของตัวเองมากขึ้นๆ, ล้วนแต่ผิด ล้วนแต่โง่ ทั้งนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส ด้วยคำไว้ประโยคหนึ่ง ซึ่งมีความหมายมากแหละ ว่าทารกนั้นมันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง, นั่นมันเป็นคำพูดนะ, ไม่ใช่ว่าคำยืนยันว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง, เป็นคำพูดว่า เพราะทารกนั้นไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง. พอมันออกมาจากท้อง ก็เริ่มโง่เริ่มหลง ยึดถือ ยึดถือ นั่นนี่; เหมือนอย่างที่คุณมาแล้วข้างต้นว่า มันยึดถือสิ่งที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เรื่อยไปๆ เรื่อยไปๆ จนมีความรู้ชนิดนั้น ของเขาเอง ซึ่งจะไม่ยอมเข้าใจเป็นอย่างอื่นแหละ.

ถ้าสมมติว่าเขามีความรู้, ถ้าเป็นไปได้, ถ้าเขามีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง มัน ก็รู้ว่ายึดถืออะไรไม่ได้, ยึดถือแล้วเป็นทุกข์ มันก็ไม่ยึดถือสิ. เดียวนี้ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ มาแต่ในท้อง; พอคลอดออกมาจากท้องแม่ก็เริ่มยึดถือ, เริ่มยึดถือเป็นความรู้ของตัวเอง, และถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องของเขาเอง เพราะมันมีอยู่ในใจของเขาเอง, เขาสร้างมันขึ้นมา ด้วยเหตุการณ์ของเขาเอง, มัน ก็รู้แต่เรื่องที่จะยึดถือ : จะยึดถือในรูปที่สวยงาม, ในเสียงที่ไพเราะ, ในกลิ่นที่หอม, ในรสที่อร่อย, ในสัมผัสผิวหนังที่นุ่มนวล, มันก็รู้สึกอย่างนั้นเป็นหลัก หรือว่าเป็นทั้งหมด.

เช่นเดียวกับสัตว์เดรัจฉาน ที่เราเห็นได้ง่าย เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานนั้น มันไม่ได้มีการศึกษา หรือศึกษาอะไรไม่ได้ มันก็รู้สึกเท่าที่มันรู้สึก, แล้วมันก็ยึดถือได้เท่านั้น. มนุษย์ คลอดออกมาจากท้องแม่ ก็เป็นอย่างนั้น ; แต่ต่อมามันเปลี่ยน;

เพราะได้อาศัยการอบรมสั่งสอน ไคยน์ไค้ฟ้ง, มันเปลี่ยน. ถ้าไม่เปลี่ยนก็เพราะมันยึดถือในความรู้เดิม ๆ ที่สะสมเอาไว้; ความรู้อันนั้นเราจะเรียกว่าความมืดสีขาว คือเขาจะพูดว่าเขารู้, เขาจะนึกว่าเขารู้ เขาจะรู้สึกว่าเขารู้ เขาไม่ยอมรับอะไรใหม่ๆ ทำนองเดียวกับน้ำชาเต็มถ้วย มาแต่เติก ๆ, ใส่อะไรไม่ลง อีกต่อไป, สรุปลงแล้วก็คือความโง่ที่ไม่รู้สึกตัว.

เราทุกคนมีความโง่ที่ไม่รู้สึกตัว อยู่ไม่มากนักน้อย ทั้งพระทั้งฆราวาส แหละ อย่าอวดดีไปเลย. มันมีความโง่ชนิดที่ไม่รู้สึกตัวอยู่ไม่มากนักน้อย, บางคนก็มีมากจนไม่ยอมฟังเสียงใครเลย นั่นแหละความมืดสีขาว ที่คนนั้นจะไม่รู้สึกว่า เป็นความมืด คือมันจะไม่รู้สึกว่า เป็นความโง่. แต่เขาจะรู้สึกว่าเป็นความฉลาดของตนอยู่ตลอดเวลา, จึงเที่ยง จึงกระทำเขาเดียวอยู่ตลอดเวลา.

ที่มันมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน เช่นว่าเขาได้รับความสุข ความพอใจ ความเอิร์คอรร้อย จากความโง่ของเขา, ความโง่ของเขา ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจ เอิร์คอรร้อย. นี่มันยิ่งเพิ่มกำลังหนักขึ้นไปอีก ที่จะให้ยึดถือความโง่โดยไม่รู้สึกตัวของเขาไว้, เป็นความอรร้อยของความโง่; ถ้อยคำมันค่อนข้างจะหยาบคาย, ความอรร้อยของความโง่ โดยไม่รู้สึกตัวของเขา ที่มีอยู่ประจำอยู่ในจิตใจ; นั่นแหละ รสอรร้อยแห่งตัวกู. ตัวกู มันมีตัวกู มีทิฏฐิมานะ แล้วมันก็ อรร้อยอยู่ด้วยความโง่ ชนิดนั้น เป็นความมืดสีขาว ที่บังยิ่งกว่าความมืดสีดำ, มันเป็นรสแห่งกิเลส, มันเป็นรสอรร้อยของกิเลส.

เราจะได้รับ คือไคยน์ไค้ฟ้งคำพูดอะไรใหม่ ๆ เสมอ ที่มันถูกกันหรือมันเข้ากันได้กับความคิดของเรา, เราก็ยิ่งยึดถือความคิดนั้นมากขึ้น. ใครพูดอะไรมา มันตรงกับความรู้ความคิดของเรา, เราได้เล่าเรียนอะไรใหม่ ๆ มันตรงกับความคิดความนึกของเรา *ที่บาลีเรียกว่า ทนต่อทิฏฐิของเรา, ทนได้ต่อทิฏฐิของเรา, มันเข้ารูปกับ*

ความกึกความเห็นของเรา. อันนี้ แม้จะเป็นของผิด แต่มันก็จะคิดว่าเป็นของถูก, เป็นความถูก, แล้วมันก็ยึดมั่นถือมั่นหนักเข้าๆ, เป็นความมีดีสี่ขาวชนิดสูงสุด. มันได้อะไรมาเพิ่มเติม มาหล่อเลี้ยงไว้เสมอ ว่าความกึกของถูก, ความกึกของถูกต้อง, การกระทำของถูกต้อง, ความกึกของถูกต้อง, แล้วอะไรของกูมันถูกต้อง มันก็เลย ทำให้ไม่ต้องรู้ว่า อะไรเป็นความจริงอย่างไร; เพราะมันเอาการเห็นหรือทิวฐิฐิของ ตนเป็นประมาณ.

นี่เรียกว่า ทั่วๆ, ความยึดถือรู้สึกทั่ว ทั่วๆ คืออหังการในภายใน มัน เบิกบานเต็มที่, มันแสดงบทบาทเต็มที่ มันบังหมด; เพราะถ้าเป็นเรื่องของ ทั่วๆ หรือ อหังการ แล้ว มัน เป็นเรื่องกิเลส ทั้งนั้น, เป็นเรื่องอวิชชา ทั้งนั้น. ทั่วๆ มันหลุดมาจากอวิชชา, อหังการความกระทำความรู้สึกว่าทั่วๆมันมาจากอวิชชา, มันก็ ฐิฐินิดอวิชชา คือรู้ผิด แล้วความรู้สึกนั้นมัน เต็มอัดไปหมด จนความรู้ถูกเข้ามา ไม่ได้, แล้วมันถือว่าเป็นความรู้ถูกเสียแล้ว; นั่นแหละ เรียกว่า ความมีดีสี่ขาว หละ ระวังให้ดี.

เราจะมีความมีดีสี่ขาวของอวิชชานี้ โดยไม่รู้สึกรู้สึอยู่เสมอ; แต่เราก็ไม่รู้จักมันว่าเป็นความมีดีสี่ขาว. ถ้ามันเป็นความกึกของเรา แล้วเราจะเถียงว่าถูกต้อง เสมอไป; เมื่อมีความกึกเห็นเพียงเท่านั้น มันก็ยากที่จะยอมรับความกึกเห็นอื่นที่ดีกว่า นั้น, ยังมีมานะทิวฐิฐิมากเท่าไร จะยิ่งเหนียวแน่นเท่านั้น คือ จะไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความกึกเห็นที่ถูกต้อง. แล้วความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือความเห็นแจ้ง มันก็มีไม่ได้ หละ; เพราะว่าในขั้นต้นมันถูกปิดบังเสีย ทั่วๆความเห็นผิดอย่างต่ำ อย่างเลว อย่างแน่นอนหนา อย่างเข้มข้นทั้งนั้น.

ข้อนี้มันจะต้องถือหลักที่ว่า ต้องฟังไว้ก่อน แลละที; ถ้าว่าคำพูดอะไร มันแปลกไปจากทฤษฎีของเรา จากความคิดเห็นของเรา เราจะต้องฟังดูให้ดี, ก็จะค่อยๆ พบความจริง ของสิ่งเหล่านั้น. นี่เป็นหนทางที่ว่า มัน จะกำจัดความมีดสีขาวเสียได้.

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะที่ถูกต้อง; แต่แล้ว เจ้าลัทธิเจ้าทฤษฎีต่าง ๆ เขามีความมีดสีขาวของเขา เป็นเจ้าเรือน ดังนั้น เขาไม่ยอมรับ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. ในประเทศอินเดีย ในสมัยพุทธกาล มีเจ้าลัทธิ เจ้าทฤษฎีเป็นอันมาก ที่ไม่ยอมรับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แล้วเขาก็มีหลักทฤษฎี ลัทธิของเขาเอง มีอยู่มาก, ที่มีชื่อเสียงมากก็เรียกว่าครูทั้ง ๖ สอนอย่างชนิดที่ตรงกันข้ามกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ ทั้งๆ ที่เขาก็เป็นคนพ้องสมัยกันกับพระพุทธเจ้า ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไม่มีประโยชน์อะไร แก่พวกมิจฉาทฤษฎีเหล่านั้น ในครั้งพุทธกาล, ซึ่งบางทีก็ปรากฏว่าสนทนาปราศรัยกันอยู่เหมือนกัน, บางทีก็ไปมาหาสู่กันเหมือนกัน กับเจ้าทฤษฎีเหล่านั้น. แต่สรุปแล้วโดยมากก็ช่วยไม่ได้ คือเปลี่ยนไม่ได้ นอกจากคนบางคนเท่านั้นที่เปลี่ยนได้ ซึ่งนับว่าเป็นส่วนน้อย, มิจฉาทฤษฎีส่วนใหญ่มันไม่เปลี่ยน แม้ว่าจะเกิดพ้องสมัยกันกับพระพุทธเจ้า อยู่ด้วยกัน, เดินสวนทางกัน จะสนทนาปราศรัยกัน เมื่อไรก็ได้ แต่แล้วเขาก็ไม่เอา.

นี่ ความมีดสีขาว คือความมืดที่เขาไม่รู้จักรว่ามันเป็นความมืด; เขาเห็นเป็นความสว่าง หรือความถูกต้องอยู่เสมอไป. นี่เราเรียกชื่อ อวิชชา โดยไม่รู้สักตัวของบุคคลเหล่านั้น แต่ละคนว่า ความมีดสีขาว มีรสอร่อยอย่างยิ่งแก่บุคคลนั้น ดังนั้นเขาจึงไม่ยอมละ.

อะไร ๆ ก็อย่าให้ละอายแมว.

ที่นี้คำต่อไปก็จะพูดว่า อะไร ๆ ก็อย่าให้ละอายแมว นี่มันเป็นคำที่ก่อนข้างจะแปลกอยู่นะ อะไร ๆ ก็อย่าให้ละอายแมว ก็เป็นมนุษย์ทั้งที่อย่าให้แมวดีกว่า, เรื่องนี้เคยพูดมาครั้งแล้ว เคยพูดมาหลาย ๆ ครั้งแล้ว ว่าเมื่อแมวมันไม่เป็นทุกข์ แล้วมนุษย์มาเป็นทุกข์, อย่างนั้นมันก็น่าละอายแมว ที่ทำ ๆ ทำมาก ๆ, ก็เช่นว่า แมวมันไม่ปวดหัว, แมวมันไม่เป็นโรคประสาท, แมวไม่เป็นบ้า; ถ้ามันเป็นบ้าก็เป็นโรคอื่นไม่ใช่บ้าชนิดที่เรียกว่าบ้าอย่างนี้. หมากก็ยังไม่เป็นบ้า, โรคกลัวน้ำไม่ใช่โรคบ้า มันเป็นโรคอย่างอื่น. แต่คนเป็นโรคนอนไม่หลับ เป็นโรคประสาท แล้วก็ เป็นบ้า, เป็นบ้าชนิดที่อยู่ตามโรงพยาบาลบ้า อย่างนี้ก็ยังเรียกว่าน่าละอายแมว เอามาแทนสัตว์เศรษฐกิจานทั่วไป, เอาแมวมาเป็นผู้แทนสัตว์เศรษฐกิจานทั่วไป; ฉะนั้นเราทำอะไร ๆ ก็อย่าให้ละอายแมว.

เขาสอนกันว่า ใต้เกิดเป็นมนุษย์นี้ยากนัก, ใต้เกิดเป็นมนุษย์นี้มีบุญ, ใต้เกิดมาเป็นมนุษย์นี้ประเสริฐที่สุดแล้ว แต่ทำไมยังโง่กว่าแมว, หรือว่าต้องเป็นโรคประสาท เป็นโรคนอนไม่หลับ อย่างน่าละอายแมว. คนบางคนต้องกินยานอนหลับ ต้องกินยาระงับประสาท อะไรทำนองนั้น; สัตว์เศรษฐกิจานไม่ต้องกิน, สัตว์เศรษฐกิจานไม่มีปัญหาด้วยโรคภัยไข้เจ็บ อย่างที่มนุษย์มี. มนุษย์ยังเจริญก็ยิ่งติดยาเสพติด, เป็นกามโรค เป็นอะไร จนเป็นระดับโลก; กามโรคของมนุษย์เป็นปัญหาระดับโลก แต่สัตว์เศรษฐกิจานยังไม่มี. นี่คือข้อที่ว่ามันน่าละอายแมว.

ในที่สุดก็พบว่า เพราะไม่มีธรรมะอย่างคนนั่นเอง แมวมันมีธรรมะอย่างแมวสมบุรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์เลย, ใต้คะแนนสมบุรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ มันมีธรรมะอย่างแมว. แต่คนนี่ไม่มีธรรมะอย่างคน ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ก็ไม่ได้;

เพราะเขาวางมาตรฐานสำหรับคนไว้สูงมาก, มนุษย์นี้มีจิตใจสูง, มีสติปัญญามาก, แม้ทางกายภาค ก็ถือว่ามีส่วนมาก มีสมองใหญ่ มีสมองมากกว่าสัตว์ทั่วไป, มันก็ควรจะทำอะไรถูกต้อง แล้วมีความสุขมากกว่าสัตว์เหล่านั้น.

เดี๋ยวนี้คนใช้สมองมากนั้น ไปในทางผิด ก็เพราะความมีดีสีขาวซุกจุกไป, ทำอะไรผิดจากที่ควรจะทำ ฉะนั้นมันสมองมาก ยิ่งฉลาด ก็ยิ่งทำผิดมาก, มันก็สร้างความผิดพลาดมากทางศิลปะ ทางอวิชา มันมีได้มากกว่า, เกิดความคิดนึกชนิดที่เป็นความทุกข์ได้มากกว่า, วิตกกังวลอาลัยอาวรณ์นี้มนุษย์ทำได้เก่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเกือบจะทำไม่เป็น. ฉะนั้นเรามนุษย์นี้ ไม่ได้ใช้สมบัติชั้นเลิศ คือมันสมองอันเลิศของมนุษย์อย่างถูกต้อง มันใช้ผิด, ใช้ไปในทางสนับสนุน ให้เกิดความผิดเสีย, เกิดความทุกข์เสีย, คนเราจึงอยู่ในสภาพที่น่าละอายสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมีความทุกข์น้อย.

คนเขาก็พูดว่า จะก้าวหน้าเรื่อยไป จะก้าวหน้ากว่าสัตว์เดรัจฉาน; แต่แล้วมันก็ยังมีความทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. คนยิ่งก้าวหน้าเท่าไร มันจะยิ่งไปหาความทุกข์ มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน; เพราะว่าคนโง่ ก้าวไปด้วยอำนาจของอวิชา, ความไม่รู้ตามที่เป็นจริง ว่าอย่างไรเป็นทุกข์ อย่างไรไม่เป็นทุกข์. ความก้าวหน้าของมนุษย์ มันจึงเป็นเหมือนกับว่า มุกหัวจมลงไปใต้โลก ไม่อยู่เหนืออารมณ์ มุกจมลงไปอยู่ใต้อารมณ์หรืออยู่ใต้โลกมากขึ้น ๆ, เขาก็เป็นทาสของอารมณ์, เป็นทาสของโลกนั้นมากขึ้น. เขาผลิตวัตถุปุ๋ยจยส่งเสริมศิลปะ ให้คนไปจมอยู่ใต้โลก ใต้กองทุกข์ มากขึ้น. เดี๋ยวนี้มีอะไรมากเหลือเกิน ที่ทำให้มนุษย์มีความเพลิดเพลิด, ไม่ใช่ความสุข จนลืมตัว.

มนุษย์ไม่รู้จักความสุข แต่รู้จักความเพลิดเพลิดแทน, แล้วก็เอาความเพลิดเพลิดสนุกสนานเอร็ดอ่อยนั้นว่าเป็นความสุข, ยิ่งทำยิ่งเข้าลึก, ยิ่งทำยิ่งจมลึกจนได้ละอายแมว. สัตว์เตรจฉานมันคงที่ มันคงที่ มันไม่ทำอะไรผิดต่อไปอีกแล้ว เพราะมันสมองมันหยุดแล้ว, มนุษย์นั้นมันสมองมันอบรมได้เรื่อย ยังคิดได้มาก ยังไปได้ไกล; ฉะนั้น ก็คิดไปแต่ในทางที่เอร็ดอ่อยสนุกสนาน, มันก็ยังจมโลก หรือ จมวัฏฏะ จมกองทุกข์ จมอะไร มากกว่าสัตว์เตรจฉาน.

ข้อนี้พอจะมองเห็นกันได้ทุกคนแล้ว ไม่ต้องเชื่อตามอาตมา ก็มองเห็นกันอยู่ได้ทุกคน ว่าความก้าวหน้าของมนุษย์ คือความก้าวหน้าลงไปเป็นทาสของอารมณ์ ทั้งนั้นเลย : ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนังนี้ ล้วนแต่สร้างสรรค์ส่งเสริมให้เกิดความเอร็ดอ่อย ความเพลิดเพลิด สำหรับที่จะเป็นทาสของอารมณ์ เหล่านี้ให้มากขึ้น ๆ. ไม่รู้ว่าเป็นมนุษย์กันอย่างไร? แมวนั้นมันเป็นแมวของมันอย่างถูกต้อง ตามความหมายของแมว เรื่อยมาจนบัดนี้; ส่วน มนุษย์เปลี่ยนเรื่อย ๆ จนไม่รู้ว่าจะจะเป็นมนุษย์กันอย่างไร. โดยเฉพาะในอนาคต ไม่รู้ว่าจะจะเป็นมนุษย์กันอย่างไร.

มนุษย์ก็สะสมก้าวหน้าแต่เรื่องความเพลิดเพลิดอย่างเดียว : เรื่องกิน เรื่องแต่งตัว เรื่องที่อยู่อาศัย มนุษย์สมัยปัจจุบันนี้ มีปัจจัยสี่ไม่พอแล้ว. มนุษย์สมัยพุทธกาลนั้นมีปัจจัยเพียง ๔ อย่างพอแล้ว ก็มีอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย มียารักษาโรค ๔ อย่างพอแล้ว; ส่วนมนุษย์สมัยนี้ไม่พอ เขายังเพิ่มอะไรอีกมากมาย, แม้ที่สุดแต่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น รถยนต์อย่างนี้ ต่อไปก็เป็นปัจจัยที่จำเป็น ที่ว่ามนุษย์สมัยหนึ่งพอก้าวลงจากบันไดบ้าน ก็ขึ้นรถยนต์. ฉะนั้นรถยนต์ก็เป็นปัจจัยที่ ๕ ที่ ๖ ที่จำเป็นขึ้นมาอีก, แล้วมันจะไม่เพิ่มความยุ่งยากลำบากให้แก่มนุษย์ได้อย่างไร; เพราะว่าการก้าวหน้าเพื่อความเพลิดเพลิดนั้น มันกำลังวิ่งไป ก้าวหน้าอย่างยิ่ง.

นี่พุทธบริษัทจะไปรวมอยู่ในกลุ่มนั้นด้วยหรือไม่? จึงพูดประท้วงว่าอะไรๆ ก็อย่าให้ละอายแมว; ถ้าแมวมันนอนหลับ มันไม่เป็นโรคประสาท, มนุษย์ก็ควรจะนอนหลับ ไม่ควรจะเป็นโรคประสาท.

อาตมาอยากจะพูดว่า ถ้าเป็นโรคประสาทแล้วไม่ใช่พุทธบริษัท ใครจะยอมรับบ้าง? ถ้าเป็นโรคประสาทไม่ใช่พุทธบริษัท มันจะเกินไปไหม? ถอยมาอีกหน่อยว่า ถ้ายังมีความทุกข์ยังไม่ใช่พุทธบริษัท, ถ้ายังมีความทุกข์แล้วยังไม่ใช่พุทธบริษัท. มันจะต้องทำลายความทุกข์ได้ จึงจะเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง, ไม่เป็นพุทธบริษัทกันแต่เพียงชื่อ. เคียวนี้เป็นพุทธบริษัทกันแต่เพียงทะเบียน, มันก็มีอะไรได้ตามชอบใจ ให้ละอายแมวอยู่เรื่อยไป; เพราะเขาเป็นพุทธบริษัทแต่เพียงสักว่าชื่อเท่านั้น จดทะเบียนเป็นพุทธบริษัท.

นี่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า ที่เราควรจะต้องพิจารณากันได้แล้ว; เพราะเอาเรื่องที่เขาควรจะมีความที่นี้เคียวนี้ ไปไว้เสียไกลลิบ. ข้อนี้สำคัญมาก อาตมาขอร้องให้ทุกคนฟังให้ดีๆ เพราะว่าเราเอาเรื่องที่เขาควรจะมีความที่นี้และเคียวนี้ ไปไว้เสียไกลลิบ, ไม่รู้สักก็ชาติ ก็ร้อยชาติ ก็พันชาติ, นี้โดยเวลา; ถ้าโดยเนื้อที่ ก็เอาไปไว้เสียสุดข้างบน หรือว่าสุดข้างล่าง. นรกเอาไปไว้สุดข้างล่างโน้น, สวรรค์เอาไว้สุดข้างบนโน้น; ไม่ได้เอามาไว้ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตน, มันก็เลยทำไม่ถูก เพราะเรื่องนั้นมันมีอยู่ที่นี้ อยู่เคียวนี้ อยู่ที่นี้ อยู่กับเรา, แล้วเราไม่รู้ เรามองไม่เห็น, เรามองข้าม เอาไปไว้เสียไกล.

อย่างเรื่อง นิพพาน นั้น มีอยู่ทุกวันแหละ; พอมีกิเลสก็เป็นวัฏฏสงสาร พอว่างกิเลสก็เป็นนิพพาน เราก็ไม่ยอมรับ. เราจะพูดว่าอีกแสนชาติ เราจึงจะพบ

กับนิพพาน; นี่เรื่องที่มีนักรว จะมีที่นี้เราไม่เอา, เราเอาไปไว้เสียไกลลิบเลย
ไม่ได้พบกัน.

เรื่อง โลกุตตระ ก็เหมือนกัน เมื่อไรจิตอยู่เหนืออารมณ์ เมื่อนั้นแหละ
เป็นโลกุตตระ, แล้วเราควรจะมีมากขึ้น ๆ มากขึ้น ยิ่งอายุมากขึ้น ยิ่งควรมีโลกุตตระ
มากขึ้น. แต่แล้วเราก็ไม่เอา, เอาไปไว้เสียที่ไหนก็ไม่รู้; โลกุตตระ อยู่บนฟ้า
บนอะไรไปโน้น, แล้วก็อีกไม่รู้ก็ชาติ ก็หมั่นชาติ จึงจะพบกับโลกุตตระ.

นี่เรื่องที่มีนักรวจะมีที่นี้และเดี๋ยวนี้ โลกพระศรีอารีย์เป็นต้น ก็ควรจะ
มีที่นี้และเดี๋ยวนี้เราก็ไม่เอา, เราก็ผลักใส่ให้ไกลออกไป ไกลออกไปทุกที แล้วก็อยู่
ด้วยความมิดสีข้าว คือความโง่ที่ไม่รู้สีกตัว, หลงไหลแต่จะกินเหยื่อในโลก คืออารมณ์
ที่น่าพอใจทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, วันหนึ่ง ๆ ก็อยู่กันแต่อย่างนี้
เห็นแก่ตัว ๆ เห็นแก่ตัว ๆ โลกพระศรีอารีย์ก็ไกลออกไปทุกที, ไกลออกไปทุกที. ถ้า
รักผู้อื่น, รักผู้อื่น โลกพระศรีอารีย์ก็ใกล้เข้ามาทุกที, ใกล้เข้ามาทุกที เราก็ไม่เอา. นี่
เรียกว่าคนไม่เอาไม่เอาเอง เพราะความโง่ที่ไม่รู้สีกตัว; พุทธบริษัท ของเราก็ยังไม่
เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง นะ เป็นพุทธบริษัทแต่ทะเบียดกันอยู่อย่างนี้เรื่อยไป.

ถ้าเรามาปรับทุกข์กัน มาเห็นว่าเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง, แล้ว
มา ปรับทุกข์กัน แก้ไขสิ่งเหล่านี้ให้ดีขึ้น, นั่นแหละจะถูกต้องตามความหมายของ
คำว่าพุทธบริษัท เป็นผู้ตื่น, ผู้ตื่น จากหลับ.

ช่วยจำไว้ให้ตึกว่า เราเอาสิ่งที่ควรจะมิดที่นี้ออกไปไว้เสียไกล, แล้วก็
ผลัก ๆ ผลักเรื่อย ผลักออกไปให้ไกลเสียเรื่อย ๆ, จึงอยู่ในสภาพที่น่าละอายสัตว์เคร่ง
ฉาน. โรคที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ในโลกนี้ มาจากการทำผิดทางจิตใจถึง ๙๐ เปอร์เซ็นต์,

เมื่อสัตว์เร่ร่อนมันไม่ได้ทำผิดทางจิตใจขนาดนั้น มันก็ไม่มีโรคใหม่ ๆ เกิดขึ้นในหมู่ สัตว์เร่ร่อน ก็ได้เปรียบ. นี่ก็อย่าให้ละอายแมว.

ชีวิต ฝูเสื่อ.

ที่นี้ก็ ชีวิตฝูเสื่อ ข้อนี้จะต้องปรับปรุงความเข้าใจกันมากหน่อย. ถ้าว่า ชีวิตฝูเสื่อ, ฝูเสื่อตัวสวย ๆ ที่บินไปบินมาอยู่ตามคอกไม้้นั้นแหละ เรียกว่า ชีวิตฝูเสื่อ. อากมาเอามาในแง่ดี, มองในแง่ดี; แต่คนบางคนอาจจะมองในแง่ตรงกันข้าม ว่า ไม่มีประโยชน์อะไร, ฝูเสื่อดีแต่เที่ยวบินไปบินมาตามคอกไม้ ก็ยวก็ตาย ก็ยวก็กินอะไร จับไปกินแล้ว นั้นเราไม่พูดถึง. ชีวิตฝูเสื่อนี้เราเอาแต่ความหมายที่ว่าเป็นสุขอยู่ ในการทำงาน.

การทำงานของมนุษย์ มีแต่ทรมาณกายทรมาณใจ, การงานของมนุษย์ ทำมาหากิน ทำไร่ ทำนา ทำสวน, แม้แต่ทำราชการทำอะไรก็เถอะ มันก็ทำด้วยความ ฝืนใจฝืนความรู้สึกทั้งนั้น เรียกว่าทำงานหาเลี้ยงชีวิตด้วยความทรมาณ. ถ้าเป็นชีวิต ฝูเสื่อ หาเลี้ยงชีวิตไม่ทรมาณ แต่สนุกสนาน เทียวไปที่คอกไม้คอกนั้นที่ คอกนี้ที่ คอกไม้้นั้น คอกไม้้นี้ คอกไม้้นั้น เรื่อยไป, นั้นทำงานหาอาหาร แล้วมีความสุข ความเพลิดเพลินอยู่ในการทำงานนั้น, ต้องการความหมายอย่างนั้นะ ชีวิตฝูเสื่อ, เพลิดเพลินเป็นสุขอยู่ในการทำงานนั้น ไม่ทนทุกข์ทรมาณ. ก็เขาเอา การงาน กับความสุข มาบวกเข้าด้วยกันเป็นสิ่งเดียวกัน เป็นชีวิตฝูเสื่อ.

ส่วนคนเรา มีชีวิตชนิดที่การงานนั้นเป็นทุกข์ ไม่อยากทำ แล้วก็ทรมาณใจ ไม่มีความสุขในการทำงาน, ฝืนทำงาน เพื่อจะเอาเงินไปซื้อความสุขที่ลลกลวงเพื่อ

กิลส. มนุษย์นี้เ็นทำางาน, ทนทำางานอย่างไม่พอใจที่จะทำานันและ เพื่อไ้เงินมาไปซื้อเหือของกิลส, ไม้ใช้ความสุขที่แท้จริง. ฝ้เสื้มนไ้ความสุขที่แท้จริงอยู่เมื่อทำางาน, ไม้ต้องลงทุนไปซื้อความสุขหลอกลวงอะไรที่ไหน. นี้จึงเกิดคติธรรมว่า ทำางานให้สุนุก เ็นสุขเมื่อทำางาน.

เล็กเ็นบุดูชนชั้นเลวเสื้บั้งสิ, บุดูชนคิบๆโง่ๆเล็กเสื้บั้งสิ, ให้มันจลาคชันส้กเล็กน้ย. ให้เห็นว่ ชีวิตอยู่กั้กับทำางาน, ทำางานคือชีวิต ชีวิตกั้กับทำางานคือสิ่งเ้ยวกัน สิ่งประเสริฐของชีวิตคือทำางาน, แล้ก็เห็นว่ ทำางานนันและคือธรรมะ.

หน้า้ที่ของสิ่งที่มีชีวิตเราเรียกว่ธรรมะ; ไม่ว่ชีวิตชนิดไหนและ ชีวิตชนิดต่ำ้เตี้ยที่สุค ถ้ามันทำานหน้า้ที่เลียงชีวิตแล้ นันและคือธรรมะของมัน ธรรมะของมัน; ธรรมะของแมว ธรรมะของสุนัข ธรรมะของปู ของปลา ของส้คว้ ของคนบ้่า ของคนเมือง ของไกรกั้ตาม ถ้าเขาทำานหน้า้ที่เพื่อชีวิตอยู่รอด นันและคือธรรมะของเขา ชัน้ตันนะ. แล้ชัน้ที่ ๒ ก็คือให้ชีวิตที่อยู่รอดคนันคั้ชัน้ไปๆ คั้ชัน้ไปๆ จนถึงชัน้สุดท้ย คือ บรรลุมรรค ผล นิพพาน. นัน้ก็คือ หน้า้ที่ของชีวิต: หนึ่ง อยู่รอด, สอง ดีชัน้ไปจนถึงที่สุค, นี้คือหน้า้ที่ของสิ่งที่มีชีวิต.

ถ้าเรารู้สึคอย่างนี้ เราก็จะพอใจในทำางาน, เห็นว่งานเ็นของประเสริฐที่สุค, มีเกียรตที่สุค, เ็นตัวชีวิตเสื้เอง. เขาทำางานกั้กับชีวิตไปหลอมเข้าเ็นสิ่งเ้ยวกัน อย่างมีตัวคู้ผู้ออกมาทำางานด้วยควมรังเกียจ ไม้อยากทำางาน, แต่อยากไ้เงินไปทำอบายมุข.

ฉะนั้นขอให้ช่วยจำกันไว้ว่า ทำงานให้สนุก เพราะว่าการงานนั้นคือ ธรรมชาติ, การงานนั้นคือธรรมชาติ คือการประพฤติธรรมะ, การทำงานผดุงชีวิตไว้ให้ดีขึ้นไป นั่นคือธรรมะ. พอจะทำการงาน ก็พอใจว่าได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มันก็เกิดความสุข.

ถ้าจิตใจมันไม่สูงขึ้นมาถึงขนาดนี้แล้ว มันไม่เอาออก, ทำงานให้เหนื่อยทำไม ไปขโมยดีกว่า, ไปคอร์รัปชันดีกว่า ไปโกงดีกว่า ไปปล้นไปจี้ก็ยิ่งดีกว่า ที่จะมาทำงานอยู่. ฉะนั้นคนเหล่านั้นมันก็ไปจี้ไปปล้น ไปขโมย ไปคอร์รัปชัน, ข้าราชการก็ยิ่งคอร์รัปชันกันอยู่ เพราะว่าทำงานไม่สนุก.

ถ้าเขามีอุดมคติรู้ว่าธรรมชาติคือการทำงานแล้ว ก็ทำงานสนุก, แล้วก็ไม่ต้องคอร์รัปชัน เพราะว่ามันเป็นสุขเสียแล้วเมื่อทำงาน, ไม่ต้องเอาเงินที่เป็นผลงานไปซื้อการฆาตกรรมที่ไหนกันอีก, เพราะว่ามันเป็นสุขเสียแล้ว เมื่อทำงานนั่นเอง. เงินมันก็เหลือ เพราะเขาไม่ต้องเอาเงินไปซื้อความสุข; เพราะความสุขแท้จริงซื้อไม่ได้, ที่ซื้อมาได้ นั่นคือความเพลิดเพลินของกิเลส, เขี้ยวของกิเลส ที่เอาเงินเคียนไปซื้อเงินเคียนไม่พอใช้นั้นแหละ. ความเพลิดเพลินเพื่อกิเลส ไม่ใช่ความสุขอันแท้จริง, ไม่ใช่ความสงบสุข. แต่ถ้าเขาสนุกเมื่อทำงาน, รู้สึกว่าได้ทำสิ่งที่ถูกต้องที่ดี ของมนุษย์แล้ว มันก็มีความสุขเพราะความพอใจนั่นเอง.

ความสุขต้องเกิดมาจากความพอใจเสมอ, พอใจถูกต้องความสุขก็ถูกต้อง, พอใจหลอกลวงความสุขก็หลอกลวง. เกี่ยวกับการงานของเราแท้จริงไม่หลอกลวง; ฉะนั้นความพอใจที่เกิดขึ้นก็แท้จริงไม่หลอกลวง ความสุขก็ไม่หลอกลวง, แล้วก็ไม่ต้องใช้เงิน.

ถือเป็นหลักได้เลยว่า ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงินซื้อ; ถ้ามีการใช้เงินซื้อ จะเป็นความสุขที่หลอกลวงทั้งนั้น คือเป็นเพียงความเพลิดเพลิน, เป็นเหยื่อของกิเลสทั้งนั้น, เป็นความสุขของกิเลส, ไม่ใช่ความสุขของมนุษย์ที่มีความถูกต้อง มีโพธิ์อยู่ในจิตใจ; มันมีแต่กิเลสอยู่ในจิตใจ มีความโง่ ความหลง อวิชชา อยู่ในจิตใจ, มันก็เพื่อสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์. สิ่งที่เป็นไปซื้อหามาได้ เป็นความเพลิดเพลินทางกามารมณ์, อะไรเป็นต้นนี้ มันไม่ใช่เพื่อมนุษย์, มันเพื่อกิเลสในร่างของคน.

นี่ว่าให้ดูผีเสื้อเป็นทัศนคติ เป็นแง่คิดก็ได้ ว่าผีเสื้อทำงานไปพลาง เป็นสุขไปพลาง, เทียวตูดน้ำหวานในดอกไม้ ทำงานเลี้ยงชีวิตแล้วก็มีความสุขไปพลาง ทำงานไปพลาง เป็นสุขไปพลาง. คนเราควรจะไม่เร็วกว่านั้น, คนเราไม่ควรจะเร็วกว่านั้น คือว่าเป็นสุขไปพลาง ทำงานไปพลาง, ดำรงชีวิตไปพลาง โดยทำจิตให้รู้เสียว่า งานนั้นแหละ คือตัวชีวิต คือตัวสิ่งสูงสุดของชีวิต หรือเป็นค่าของมนุษย์แล้วก็ทำงานไปพลางเถอะ, มันก็จะสนุกในการทำ ไม่เหนื่อย. เหงื่อออกมากลายเป็นน้ำเย็นอาบรดให้เย็น เพราะอุคมกตินั้นมันมีอยู่ในใจ; ถ้าอุคมกตินี้ไม่มี เหงื่อเป็นของร้อนเที่ยวมันก็ไล่ไปขโมย, ไปขโมยดีกว่า มาทนทำงานอยู่ทำไม.

ที่คนโบราณสมัยปู่ย่าตาทวดเขาทำงานได้ทั้งวัน ๆ; เพราะเขามีอุคมกตินี้ อยู่ในใจ ได้รับมอบเป็นมรดกตกทอดมาจนไม่รู้สีกตัว, ไม่มีปัญญาอะไรมากนักดอก. เขาคิดว่านี่ถูกแล้ว ๆ, นี่ถูกต้องสำหรับเราแล้ว สำหรับความเป็นพุทธบริษัทแล้ว, ก็ทำหน้าที่สวนอย่างสนุกสนาน กลางแดดกลางฝน ไม่บ่นไม่ว่า, สนุกไปในงานจนลืมกินข้าว, ทำงานสนุกจนลืมกินข้าว, แล้วก็ใช้สันโดษ อย่างที่ว่าเมื่อตะกี้^{๕๕} ช่วยส่งเสริมให้พอใจในการทำงานนั้น, มันก็ทำสนุกไป ทำทั้งวันก็ได้.

ถ้าใครเข้าถึงจุดนี้ได้ คนนั้นก็ทำงานสนุก, รู้ความจริงข้อนี้แล้วทำงานสนุก, ทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมง. อาตมาก็เคยแล้ว ทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมงอยู่เป็นยุค ๆ. บางยุค ทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมง เมื่อเขาทำกันเพียงวันละ ๘ ชั่วโมง. เราทำงาน ๑๘ ชั่วโมงต่อวัน; แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว ร่างกายมันทรุดโทรมมากแล้ว ทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมงไม่ได้ สมัยหนึ่งทำได้. ฝูงงานที่ได้ทำไว้นั้น (ศาลาธรรม-โฆษณณ์อนุสรณ์) สมัยที่ทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมง, มันคิดนึกเรื่อย สนุกเรื่อยไป, ค้นคว้า สนุกสนานเรื่อยไป ค้นคว้าหนังสือ ค้นคว้าในความคิดนึก โดยไม่ต้องอาศัยหนังสือ, สังเกตทดลองทดสอบอะไรเรื่อยไป ทำงานสนุก มันก็ได้ผลงานมาก มากเกินกว่าธรรมดา, เพราะเห็นว่า การทำงานคือการปฏิบัติธรรม, แล้วชีวิตของเราก็ไม่แพ้ผีเสื้อนะ ทำงานไปพลาง เป็นสุขไปพลาง ทำงานไปพลาง เป็นสุขไปพลาง, ไม่มีความทุกข์เลย นี่ชีวิตผีเสื้อ.

ขอให้อ่านไว้สักคำหนึ่งว่า ถ้าอย่างไร ๆ ก็อย่าลืมผีเสื้อ, อย่าให้ละอายผีเสื้อ ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์โง่เขลา ไม่มีมันสมองสักนิดหนึ่ง; แต่แล้วไปคู่อีกด้านหนึ่ง ก็เห็นว่ามัน มีความสุขเมื่อทำงาน เป็นสิ่งที่ทำได้, เป็นสิ่งที่ทำได้ มีความสุขด้วย ทำการงานไปด้วย, เป็นสิ่งที่ทำได้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัย.

คำสอนที่มิให้ยึดมั่นถือมั่น, ไม่มีอัตตา.

ที่นี้ก็มาถึงคำที่ต้องอธิบายใหม่ให้แก่บรรพบุรุษ คือ ไม่ยึดถือ, ถ้าจะเป็นสุขต้องไม่ยึดถือ ถ้ายึดถือจะไม่มีความสุข; ฉะนั้นเราอย่าไปหลงยึดถือในสิ่งใด.

ข้อแรกบรรพบุรุษเขายกขึ้นมาเที่ยวพูด ก็คือว่า **ทั้งลาภทั้งบุญล้วนแต่
อภัยร้ย**, ทั้งได้มาและทั้งสูญไปล้วนแต่อภัยร้ย. คำว่า ได้มาในที่นี้ เป็นการได้มาของ
คนโง่, ได้มาสำหรับหลงรัก, ได้มาสำหรับหลงยึดถือและพอใจ. นี้เรียกว่าได้มา
ถ้าสูญเสียไปมันก็พลัศพรากวินาศสูญเสียไป; ทั้ง ๒ อย่างนี้ล้วนแต่อภัยร้ย : ได้มา
เพื่อหลงรัก, ได้มาเพื่อหลงยึดถือ, ได้มาเพื่อเห็นแก่ตัว, ได้ทรัพย์ ได้เงิน ได้ของ
ได้ลูกได้เมีย ได้อะไรต่างๆ เพื่อเอามายึดถือ ให้เกิดความยึดถือ. นี้เรียกว่าทั้งได้และ
ทั้งเสียล้วนแต่อภัยร้ย เพราะเอามายึดถือ เป็นภาระหนัก.

แต่ความหมายมันขยายสูงขึ้นไปว่า **ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อภัยร้ย** ก็เอามา
สำหรับยึดถือ สำหรับอวดดี สำหรับหลงดี สำหรับผูกพันจิตใจ มันก็กักเอาดี, เอามา
ยึดถือมันก็กักเอา, ความชั่วมันก็กักเอา, ความดีมันก็กักเอา, ทั้งชั่วทั้งดี ล้วนแต่อภัยร้ย
คือไม่น่ารัก **อภัยร้ย** แปลว่า **ไม่น่ารัก**.

แต่เรื่องนั้นมันพูดยากแหละ คนเรามันตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่ มัน
ก็ยึดติดการได้มา เพื่อความสุขสนุกสนานเอร็ดอรร้อย ตั้งแต่เป็นเด็กทารก มันก็เห็น
ว่าการได้มันก็ดี, การไม่ได้มันไม่ดี. เคียนั้นทำไมมาบอกว่า ทั้งได้ทั้งไม่ได้ ล้วน
แต่อภัยร้ย?

เราอย่าไปโง่ ว่าเราได้หรือเราไม่ได้ซิ. เราอย่าไปโง่ว่ามันดีหรือมันไม่ดีซิ.
ให้มัน เป็นอิทัปปัจจยตาอยู่เรื่อยไป **อิทัปปัจจยตา - เพราะสิ่งนี้มีสิ่งจึงมี, เพราะสิ่งนี้
ไม่มีสิ่งจึงไม่มี** ก็เราจะเอาแต่ว่า ให้มันมาช่วยทำให้เกิดความไม่มีทุกข์, ไม่เอา
ที่ดี ไม่เอาที่ชั่ว; แต่จะเอาระหว่างกลาง หรือว่าเหนือกว่านั้นก็ได้ ให้มันมาเป็น
บัจจย สำหรับทำให้เกิดปรกติสุข.

ถ้าดี มันก็หมายถึงหลงรัก; ถ้ามันรู้สึกว่าดีมันจะหลงรัก เมื่อไปหลงรัก มันจะกัดเอาเสมอ, ไปรักอะไรสิ่งนั้นมันจะกัด เพราะว่ามันต้องรักด้วยความโง่. ถ้ามีความฉลาดมันไม่ต้องรัก, ต้องมีความโง่มันจึงจะหลงรักได้, และว่าดี หลงรักว่าดี มันก็กัดเอาตลอดเวลา. อย่าไปหลงกับมัน, พุง่ายๆ อย่าไปหลงกับมัน มันก็จะไม่เกิดความหมายว่าชั่วว่าดี.

ที่ว่ามีแต่ทิปป์จยดา ก็คือควา จะเอามาใช้ประโยชน์อย่างไร ให้เป็นอยู่ได้อย่างปรกติ : ดีมันก็ปรุงแต่งให้เกิดความยึดถือชนิดดี ชนิดลำบากมาก, ชั่วก็ปรุงแต่งให้ชั่ว แต่ยังไม่ลวกกลวงน้อยกว่าดี, ยิ่งดียิ่งลวกกลวง. ^๕นี้เรามันลืมหูลืมตา มันลวกกลวงเราไม่ได้, มีแต่ว่าแกเข้ามาทำอย่างนี้ๆ เพื่อประโยชน์อย่างนี้ๆ โดยที่ไม่ต้องไปหลงรัก. ทรัพย์สมบัติ เงินทอง ข้าวของ เกียรติยศชื่อเสียง อะไรก็ตาม เข้ามาในลักษณะที่ว่า มาช่วยให้เกิดความสะทวกสบาย, เป็นบัจจัยแก่ความสะทวกสบาย แต่กูจะไม่หลงรักมัน. แม้ที่เขาถือกันว่ามีเกียรติยศที่สุด “กูก็ไม่หลงรักมัน เพราะว่าไปหลงรักมัน มันก็กัดกู” พูดกันอย่างนี้; เรียกว่า ไม่หลงรักอะไร ไม่หลงเกลียดอะไร, มีจิตใจเป็นอิสระอยู่เหนืออารมณ์ ^๕นี่คือโลกุตตระ.

อย่าไปหลงรักชั่ว อย่าไปหลงรักดี มันก็จะอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น เรียกว่าอยู่เหนือโลก, *โลกุตตระ* แปลว่า *อยู่เหนือโลก*. ไปหลงรักดีมันก็จะอยู่ใต้โลกดี, ไปหลงรักชั่วมันก็จะอยู่ใต้โลกชั่ว; มัน เป็นทุกข์เพราะความหลง มันไม่ได้ทุกข์เพราะดีหรือชั่ว. ความทุกข์มันอยู่ตรงที่ความหลง ถ้าไปหลงเข้าแล้ว ไปหลงในอะไรก็ตาม มันจะเป็นความทุกข์เสมอ; ฉะนั้นท่านจึงบอกตัดบทเสียเลยว่า ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีัย, “ไปเอากะมิง มิงจะกัดกู กูก็ไม่เอากะมิง,” ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีัย หมายความว่าอย่างนี้, ^๕นี่คือจิตที่หลุดพ้น, ^๕นี่คือจิตที่หลุดพ้น จิตที่อยู่เหนือโลก เหนืออารมณ์

เหนือวัฏฏสงสาร เหนือทุกข์ เหนือทั้งปวง เรียกว่าหลุดพ้นจากอำนาจของโลก ซึ่งมีแต่ชั่วและดี. ในโลกนี้มีของ ๒ อย่างเท่านั้น : คือชั่วและดี. เราอยากจะอยู่เหนือโลก เราก็ไม่ไปหลงชั่วและหลงดี, มันก็อยู่เหนือโลก, เป็นเรื่องที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งชั่วและดี.

ที่นี้ความผิดพลาดที่เราเมื่อก่อนอยู่ คือที่เป็นพุทธแท้ๆ เราไม่ศึกษาเล่าเรียน และไม่สั่งสอนซึ่งกันและกัน, ที่ไม่ใช่พุทธแท้ ไม่ใช่ของพระพุทธรเจ้า เอามาเล่าเรียนสั่งสอน; นี่จับใจความให้ได้เสียก่อนสิว่า พุทธแท้ไม่เอามาสอน, ไปเอาของพวกอื่นมาสอน.

พระพุทธรเจ้าสอนไม่ให้ยึดถือแม้แต่ชั่วและดี; แต่เราก็มาสอนกันว่าให้เอาดีเข้าไว้, เอาดีเข้าไว้. สอนเด็ก ๆ ให้เอาดีเข้าไว้, แล้วก็ไม่ต้องบอกเด็ก ๆ ให้รู้เสียว่าระวังอย่าให้มันกัดเอา. ดินนั้นถ้าทำไม่ถูกแล้วมันจะกัดเอา, หลงดีจนเป็นบ้า อยากดี เรียนจนเป็นบ้า, เรียนจนเป็นวันโรคตาย. นี่เด็ก ๆ ก็มีอยู่บ่อย ๆ, พระเนรยังมีมาก เรียนจนเป็นวันโรคตาย เพราะอยากจะเป็นเปรียญเร็ว ๆ; ถ้ามีความหลงแล้วก็เป็นอย่างนี้.

พระพุทธรเจ้าทรงสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ที่กำลังกระทำอยู่ มีอยู่ ใช้อยู่ กินอยู่ อร่อยอยู่ในปาก ก็อย่าไปยึดมั่นถือมั่น; แต่เราก็สอนลูกเด็ก ๆ ให้ยึดมั่นถือมั่น อะไรสวยงามแม่จะซื้อให้, อะไรอร่อยแม่จะซื้อให้ มอมเมาลูกในเรื่องอร่อยในเรื่องดี, ไม่สอนตามที่พระพุทธรเจ้าท่านสอนว่า อย่าไปหลงยึดมั่นถือมั่น.

พอเอาของอร่อยให้ลูกกิน, พอลูกกินอร่อย ก็บอกลูกว่า นี่สำหรับทำให้เราโง่ นะลูกนะ, ไม่มีใครบอกอย่างนี้เลย : เอาของอร่อยให้ลูกกิน แล้วก็บอกว่า

นี่คือสิ่งที่มันจะทำให้เราโง่ นะลูกนะ, ซื่อของแพงๆ มาให้เล่น แล้วก็บอกว่า นี่มันจะทำให้เราโง่, ไปร้านขายของเล่นแล้วบอกว่า ทั้งหมดนี้เขามีไว้สำหรับทำให้คนโง่ ถ้าอยากได้ก็เอา เอามาทำสำหรับเป็นคนโง่ แต่อย่าโง่นะ.

ถ้าสอนกันอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าสอนธรรมะสูงสุด ให้แก่ลูกเด็กๆ ชั้นทารกมาทีเดียว; ถ้ามันอ่อยแล้วมันก็ยึดถือเป็นธรรมดา, เราก็บอกเขาว่า. มันโง่ ที่ยึดถือ. เด็กๆ เขาจะรู้สึกพอใจ รู้สึกปรารถนาให้มากเกินกว่าจำเป็นได้ด้วยตนเองโดยอัตโนมัติไม่ต้องสอน. เขาจะอยากใหญ่ อยากรวม อยากริ่งๆ ขึ้นไป โดยไม่ต้องสอน.

มันมีตัวอย่างที่เล่ากันมาต่อๆ มาว่า เด็กเล็กๆ คนหนึ่ง มันเพิ่งกินข้าวเหนียวน้ำกะทิเป็นครั้งแรก, ข้าวเหนียวน้ำกะทิที่อ่อยๆ พ่อมันป้อนให้กินเป็นครั้งแรก. พ่อป้อนให้กินช้อนแรก คำแรก, ลูกเด็กๆ นั้นมันว่า หมดขามนี้แล้วเอาอีกขามนะพ่อนะ. กิดู, ใครสอนมันเล่า? มันนี่ก็ได้เอง, หมดขามนี้แล้วเอาอีกขามหนึ่งนะพ่อนะ. พ่อที่ว่าเออ. พอกินได้ไม่ทันครึ่งขาม ไม่ทันถึงครึ่งขาม มันสั่นหัวแล้วมันกินไม่ลงแล้ว; แต่ในจิตของเด็กมันนี่ก็ได้เองว่าอ่อย แล้วเราควรจะได้มาก หมดขามนี้แล้วเอาอีกขาม, พอกินเข้าไปไม่ทันถึงครึ่งขามก็สั่นหัว.

นี่ควรจะเป็นคติที่ว่า เรามันหวังมากเกินไป หวังจะมีเงิน มีของ มีทรัพย์สมบัติพัสถาน มีเกียรติยศชื่อเสียงมากเกินไปเหมือนกับเด็กทารกคนนั้น, มันควรจะรู้ล่วงหน้าไว้ได้เลยว่าความหลงความอ่อยนั้น มันชวนให้ประมาณผิด, ให้กะประมาณผิดเสมอ.

นี่เอาเรื่องของพระพุทธเจ้า ก็เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องไม่มีตัวกู มาสอนกันบ้าง. ที่เรื่องมีตัวกู มีตัวตน มีของตน เขาสอนกันอยู่ก่อนพระ-

พุทธเจ้า, ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เขาสอนเรื่องดีเรื่องวิเศษ เรื่องมีตัวตนชั้นวิเศษ ชั้นสูงสุด เป็นมหาอัตตา เป็นบรมอัตตา นั้นเขาสอนกันอยู่ก่อน. พอพระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้น ท่านเลิกละ เลิกเรื่องตัวตนหมดเลย ล้วนแต่เป็นอิทัปปัจจัยตา ตามธรรมชาติ อย่างนั้นต้องเป็นอย่างนั้น, อย่างนั้นต้องเป็นอย่างนั้น อย่างนั้นต้องเป็นอย่างนั้น, ใช้กับมันให้ถูกๆ. ควรจะเลือกเอาที่มันปรกติ ที่มันสงบ ที่มันปรกติ; ถ้าหมายมั่นเป็นตัวตนเป็นอัตตา แล้วมันไม่มีทางจะปรกติ, มันมีแต่จะเห็นแก่ตัวมากขึ้นไป, ฉะนั้นคำสอนเรื่องอนัตตาเพิ่งมีเมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, ก่อนนั้นเขาสอนกันอยู่แต่เรื่องอัตตา.

ที่นี้เราก็อธิบายที่ พระพุทธเจ้าท่านมีให้ คือเรื่องอนัตตา; อย่าเอาเรื่องอัตตาของพวกอื่นมาสอน. ไปเอาเรื่องอัตตาของพวกอื่น มาสอนแทนเรื่องของพระพุทธเจ้า คือเรื่องอนัตตา; ฉะนั้นพุทธบริษัทจึงหันเหทางมีอัตตา มีตัวตนอยากก็ อยากเด่น อยากดัง อยากสวย อยากรวย อยากอะไรไปตามแบบของอัตตา, มันผิดหมด. ฉะนั้นสอนให้ทำลายอัตตาตัวตน ตามแบบของพระพุทธเจ้าสิ, อย่าไปเอาลัทธิของผู้อื่นมาสอน.

เดี๋ยวนี้เขาเข้าใจกันว่า ถ้าไม่เอาเรื่องตัวตนมาสอน แล้วคนไม่ก้าวหน้า เราก็บอกว่า ก้าวหน้าไปแบบที่เป็นทุกข์นั้นเราไม่เอาออก, ต้องก้าวหน้าไปในแบบที่ไม่เป็นทุกข์ คือตามหลักของอนัตตา ก้าวหน้าเหมือนกัน, ก้าวหน้าไปหาความไม่มีทุกข์. ถ้าเอาแบบอัตตามาสอน มันก้าวหน้าไปหาความทุกข์, ยิ่งก้าวไปมันยังมีความทุกข์มากขึ้นๆ เราไม่เอา. นี่ว่าสอนอะไร ก็ขอให้สอนชนิดที่ตามแบบของพระพุทธเจ้า อย่าเอาลัทธิของพวกอื่นมาสอน.

แม้เรื่องที่มีนเล็กกว่านั้น ที่มีนเป็นเรื่องปลุกย่อยกว่านั้น ก็ไม่เหมือนกัน
 ออก; เช่นพวกอื่น พวกมีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เขาสอนเรื่อง
 นรก เรื่องสวรรค์ เรื่องเทวดา, เรื่องนรกใต้ดิน เป็นอย่างนั้น ๆ เขาสอนกันอยู่
 แล้วก่อนพระพุทธเจ้า; ประชาชนเชื่ออย่างนั้นกันอยู่แล้ว แล้วสวรรค์บนฟ้าสูงๆ
 ขึ้นไป นั้นเขาก็สอนกันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้า, แล้วเรื่องเมืองเทวดา โลกเทวดา
 อย่างในแบบหนังสือไตรภูมิพระร่วง เขาก็สอนกันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้า.

ที่นี้ พอพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ท่านไม่ไปตัดค้ำัน ไม่ไปทะเลาะกับพวกนี้,
 แต่ท่านจะช่วยเสริมให้ ค้ำยซ้ำว่า ให้มันจริงกว่าสิ; ถ้าจะไปนรกกันจริงๆ ต้องปฏิบัติ
 อย่างนี้ ถ้าจะไปสวรรค์กันจริงๆ ต้องปฏิบัติอย่างนี้, แล้วท่าน สอนน้อมเข้ามาในจิตใจ
 ของคน. ท่านจึงพูดว่า:—

นรกมันอยู่ที่อายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำผิด มันเป็นนรก
 อยู่ที่นั่น, สวรรค์ก็อยู่ที่อายตนะ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อทำถูก.

นี่นรกสวรรค์ของพระพุทธเจ้ามาอยู่ที่ตัวคน อยู่ที่อายตนะ ที่ตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ ของคน, ไม่ได้อยู่ที่ใต้ดินใต้บาดาล. สวรรค์ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 ของคนเมื่อทำถูก, ไม่ได้อยู่ข้างบน. นี่พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนี้ แล้วเราก็
 ไม่ค่อยชอบ, เดียวนี้เรายังชอบนรกใต้ดิน, สวรรค์บนฟ้า กันอยู่เรื่อยไป.

เดี๋ยวนี้เขาก็สำรวจใต้ดิน มันก็ไม่มีนรก, ขึ้นไปบนฟ้าเป็นอวกาศไปแล้ว
 ก็ไม่พบสวรรค์, มันเลยเข้ากันไม่ได้ กับความรู้สึกของคนที่เขาเรียนกันด้วยของจริง.
 มันก็ต้องเป็นเรื่องเหมาๆ เป็นเรื่องเพ้อฝันไปเสีย เอาของจริงกันดีกว่า; อย่าทำผิดที่
 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีสวรรค์อยู่ที่นี้, ถ้าทำเหมือนนั้นขึ้นไปอีก ไม่ผิด
 ไม่ได้ถูกแล้วก็เป็นนิพพาน อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

พูดอีกทีสั้น ๆ ว่า ถ้าทำผิดที่ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ นรกจะอยู่ที่นั่น, ถ้าทำถูก ที่ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ สวรรค์จะอยู่ที่นั่น, ถ้าทำเหนือผิดเหนือถูก ไม่เกี่ยวกับผิดกับถูก ที่ตา หู จมูก ล้น ภายใจ นิพพานจะอยู่ที่นั่น, นี่พระพุทธเจ้าสอน.

ทำไมไม่สอนอย่างแบบพระพุทธเจ้าสอน, ไปสอนตามแบบเก่าโน้น หรือว่าแบบทีหลัง ที่อธิบายกันเขว. เช่นกัมภีร์วิสุทธิมรรคนี่ กล้าออกชื่อไม่ใช่คุณคุณหมื่นอะไร มาอธิบายคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสียใหม่ ย้อนกลับไปเป็นพวกอัทธามืออัทธตา, อธิบายปฏิจสุมุปปาทอย่างมืออัทธตา. ปฏิจสุมุปปาทเดิมของพระพุทธเจ้าไม่มีอัทธตา, เพื่อขจัดอัทธตาออกไปเสีย จึงอธิบายปฏิจสุมุปปาท. เดียวนี้เขาไปอธิบายปฏิจสุมุปปาทคือการเวียนว่ายไปมาของอัทธตานี้ มันไม่ถูกเรื่องของพระพุทธเจ้า.

เราก็อ่าเชื่อ คัมภีร์ชนิดนี้ ที่เกิดขึ้นทีหลัง เปลี่ยนรูปเป็นอัทธตา เป็นภาษาคนไป เพื่อประโยชน์ทางศีลธรรม, เขาก็ทำถูกเหมือนกัน. เมื่อคนยังโง่ ไม่รู้เรื่องทางปรมาตธรรมได้ ก็สอนเรื่องศีลธรรมกันดีกว่า ก็เอาอัทธามาใหม่ มาสอนอย่างมืออัทธตากันใหม่, เวียนว่ายตายเกิดอย่างมืออัทธตา.

ถ้าสอนอย่างพระพุทธเจ้า ไม่ต้องมีอัทธตา ถ้าเวียนว่ายเวียนไปเวียนมาก็คือของอวิชชา ของกิเลสตัณหา ของจิตที่โง่เขลา, ไม่ต้องมีอัทธตา, ไม่ต้องเอาตัวตนมาเป็นอัทธตาดีนโรง เวียนไปเวียนมา. แต่อาจารย์รุ่นหลังนี้เห็นว่า สอนอย่างนั้นคงจะไม่ได้รับประโยชน์ คนฟังไม่ถูก ก็สอนให้มีอัทธตากันใหม่เถิก. ฉะนั้นอธิบายเป็นอัทธตากันมาใหม่อีก เอาจิตเป็นอัทธตา แล้วอะไรก็เป็นอัทธตา เวียนว่ายของอัทธตา คือตัวตน สัตว์ บุคคล. นี่ผิดหลักของพระพุทธเจ้า.

ที่พูดนั้นก็เพื่อว่า จะขอร้องให้ท่านทั้งหลาย ปรับปรุงการศึกษา ของ
 ตนกันเสียใหม่ทุกๆ คน, ให้ไปเข้ารูปกันกับคำสอนของพระพุทธเจ้าตามเดิม. อย่า
 เชวออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ไปมีอัตตาทันใหม่อีก จนกระทั่งกลายเป็นไสยศาสตร์ไป.
 อัตตานั้นเป็นที่ตั้งแห่งไสยศาสตร์; ถ้าไม่มีอัตตานั้นเป็นพุทธศาสตร์.

เดี๋ยวนี้ คนเชื่อไสยศาสตร์มากขึ้น, ศรัทธามีในไสยศาสตร์, ศรัทธาใน
 พุทธศาสตร์ไม่ค่อยมี หายาก. ศรัทธาในไสยศาสตร์นั้นตัดกิเลสไม่ได้, ศรัทธาแบบ
 ไสยศาสตร์นั้นตัดกิเลสไม่ได้, ศรัทธาในแบบพุทธศาสตร์เท่านั้นแหละที่ตัดกิเลสได้.
 ฉะนั้นขอให้ทุกคนปรับปรุงศรัทธาของตนๆ เสียใหม่ ให้เป็นแบบพุทธศาสตร์ คือไม่มี
 อัตตา, แล้วก็จะตัดกิเลสได้. จำไว้ง่ายๆ ว่าศรัทธาไสยศาสตร์ตัดกิเลสไม่ได้ ศรัทธา
 พุทธศาสตร์เท่านั้น ที่จะตัดกิเลสได้.

เอาละ, นี่คือหัวข้อที่พูดกันวันนี้ เรื่องฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ่อีกหมวด
 หนึ่ง ก็จบแล้ว มันสมควรแก่เวลาแล้ว สำหรับการบรรยายครั้งหนึ่งๆ.

อาตมาก็ต้องขอยุติการบรรยาย ด้วยความสมควรแก่เวลา ให้โอกาสพระคุณเจ้า
 สวดบทพระธรรม ที่ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติ สืบต่อไป.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๑๑ —

๑๑ มิถุนายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์. [การประดิษฐ์วิธีการเผยแพร่.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ ก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์* ต่อไปตามเดิม.

ขอข้อความเข้าใจโดยทั่วไปอีกครั้งหนึ่งว่า เรามุ่งหมายจะพูดกันถึงความเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้น เนื่องจากการมีสวนโมกข์มารอบ ๕๐ ปี *อะไรได้เกิดขึ้นใหม่ เพื่อประโยชน์อันยิ่งขึ้นไป* อันนั้นเราเรียกว่า *ฟ้าสว่าง*, ปรากฏว่ามีฟ้าสว่างในทิศต่าง ๆ ถ้าจะแยกแจากกันโดยรายละเอียดแล้ว ก็มีตั้งหลายสิบอย่าง ที่พอจะหยิบขึ้นมาพูดได้ และจะหยิบส่วนที่เป็นเรื่องสำคัญ ๆ ขึ้นมาพูดก่อน อย่างที่ได้พูดมาแล้ว ๑๐ ครั้ง. วันนี้เป็นครั้งที่ ๑๑ ก็จะได้พูดเกี่ยวกับ *สิ่งที่เรียกว่า ธรรมโฆษณ์* ต่อไป.

ข้อนี้หมายความว่าทั้ง ๒ อย่าง ก็คือ การโฆษณาธรรมของเรา ได้ทำให้อะไรเกิดขึ้นใหม่ ก็เป็นฟ้าสาบแก่สังคมทั่วไป, หรือว่า ในวิธีการของธรรมโฆษณานั้น เราได้ใช้วิธีการอะไรเพิ่มขึ้นมาใหม่ๆ, หรือแม้เลียนของเก่า แต่ก็ให้ดีกว่าเดิม หรือให้แปลกออกไป. นี่ก็เรียกว่าฟ้าสาบทางธรรมโฆษณ ที่เป็นส่วนภายใน ก็ของผู้กระทำกิจกรรมธรรมโฆษณานั้น.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนสังเกตดูให้ดี ๆ ว่ามัน ได้มีอะไรเกิดขึ้นใหม่ๆ แก่ตัวท่านเอง หรือแก่สังคมของเรา ก็ย่อมจะเรียกได้ว่า ฟ้าสาบ ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ทางธรรมโฆษณ ก็หมายความว่า มีวิธีการโฆษณาธรรมะให้แปลกออกไป, และให้เกิดการกระทำที่แปลกออกไป แก่ท่านทั้งหลาย.

ในครั้งนี้จะกล่าวถึง การประดิษฐ์วิธีการเผยแพร่ นั้น บางอย่างบางประการ ที่จะพูดก่อนก็คือ การใช้กวีนิพนธ์เป็นอุปกรณ์แห่งการเผยแพร่ ก็ได้จัดให้มีขึ้น :—

การใช้กวีนิพนธ์เป็นอุปกรณ์.

คำว่า กวี ไม่ใช่มีความหมายแต่ทางกาพย์กลอน, มีความหมายไปถึงการระบายความคิดนี้ก่อนลึกลงออกมา, จะเป็นกาพย์กลอน หรือจะไม่เป็นกาพย์กลอน ก็เรียกว่ากวีได้ทั้งนั้น. ความยากลำบากอยู่ที่ การระบายความรู้สึกนึกที่ลึกลงออกมาให้เข้าใจง่าย ให้แจ่มแจ้งแก่ผู้ฟัง; ส่วนที่เป็นกาพย์กลอนนั้น มันเป็นอีกขั้นตอนต่างหาก ก็มีประโยชน์ในทางจำง่าย, กาพย์กลอนช่วยให้จำได้ง่าย จำได้เร็ว และจำได้มั่นคงแน่นอน.

ขอให้สังเกตดูตรงว่า มันเป็นกายกมลอนบังคับอยู่ พอจำไปผิด มันก็ผิด มาตรา หรือกฎเกณฑ์ของกายกมลอน มันก็รู้ได้ว่าผิด มันก็ต้องว่าใหม่ ให้มันถูกต้องตาม กฎเกณฑ์ของกายกมลอน ; ดังนั้นกายกมลอน จึงเป็นสิ่งที่ช่วยประคับประคองความ ถูกต้องของเรื่องนั้น ๆ ไว้ ในความจำได้เป็นอย่างดี, มันไม่เพียงแต่ช่วยให้จำง่ายอย่างเดียว มันยังช่วยประกันความผิดพลาดด้วย ; ประโยชน์อันนี้มีอยู่ ผู้มีปัญญาในกาลก่อนจึง ได้ใช้กายกมลอน เป็นเครื่องรับรอง รักษาข้อความสำคัญๆ, กัมภีร์สำคัญๆ แต่ โบราณ จึงได้มีการรจนาไว้ในรูปแห่งกายกมลอน. ในพุทธศาสนา ก็เช่นกัมภีร์สูตรต- นิบาต เป็นต้น, กัมภีร์นี้มีใจความลึกซึ้ง ทั้งนี้ แล้วก็เป็นเรื่องที่ทำการรจนาไว้ใน กายกมลอน ท่องจำได้สะดวก ประกันความผิดพลาดอย่างที่กล่าวมาแล้ว, เราจึง พยายามใช้ประโยชน์อันนี้. ดังที่ท่านทั้งหลายก็จะเห็นได้ว่า กายกมลอนได้เกิดขึ้นแล้ว ในสวนโมกข์นี้หลายสิบบท, ถ้านับทั้งที่ยังไม่ได้โฆษณา ก็ร้อยกว่าบท หรือสองร้อย บททีเดียว นี้เรียกว่าเป็นการทำให้เกิดขึ้นมาใหม่ เพื่อประโยชน์อันยิ่งขึ้นไป.

ที่ยังจะขอให้สนใจ ก็เช่นกายกมลอนเรื่อง อุปมาธรรมคำกลอน ได้ยก เอา เรื่องสำคัญๆ ของพระธรรมทั้งหมด มาจัดให้เป็นบทกลอน แล้วก็ครบถ้วน. บางคนถึงกับจำได้ก็มี, บางคนยังไม่เคยฟังก็มี, แต่ที่อาตมานำมากล่าวนี้ ก็เพื่อฟื้นความ จำ ว่าบทกลอนนั้นมีความสำคัญมาก; ถ้าจำไว้ได้ หรือจำไว้เล่นๆก็ได้, ขอให้จำได้ ก็แล้วกัน มันจะช่วยให้ระลึกนึกอะไรได้มากที่สุดทีเดียว, บางทีก็เรียกว่า ปาฏิโมกข์ คำกลอน.

คำว่า ปาฏิโมกข์ ก็แปลว่า หัวข้อที่เป็นประธาน, เป็นหลักเป็นประธาน, คำว่า ปาฏิโมกข์ แปลว่า เป็นหลักเป็นประธาน. คำกลอนที่เป็นหลักเป็นประธาน ของพระธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาก็มีได้ เมื่อเรากำลังจะทำมันก็ทำได้ แล้ว

มันก็มีประโยชน์ตามความมุ่งหมาย. ที่ได้ทำมาแล้ว ก็มีเพียง ๑๖ ข้อ, เอาแต่หัวข้อสั้น ๆ ก็ว่า :—

ไม้อิงสามขา ศาสดราสามอัน ไจรฉรรจสามก๊ก บำรคสามคง เวียนวงสามวน ทุกข์ทนทั้งสามโลก เขาโคกสามเนิน ทางห้ามเดินสองแพรง ตัวแมลงห้าตัว มารนำกลั้วห้าตน บ่วงคล้องคนหกบ่วง เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงหกตำแหน่ง แหล่งอบายสี่ขุม ที่ต้องคุมสามจุด ทางแห่งวิมุคคิมิแปดองค์ วัตถุที่พึงประสงค์สองชั้นตอน, มี ๑๖ ข้อ หรือ ๑๖ คำ แต่ได้รวบรวมเอาหลักทั้งหมดในพระพุทธรศาสนา มาไว้ได้ในคำเหล่านี้. คำเหล่านี้ถ้าขยายออกไปโดยครบถ้วนแล้ว มันจะไม่มีอะไรเหลืออยู่ สำหรับที่จะไม่ได้ศึกษา, คือ ธรรมะจะถูกนำมาศึกษาโดยครบถ้วน.

ไม้อิงกันสามขา คือพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์. นี้ก็ลองอธิบายกันดู ว่าสามอย่างไร แล้วอิงกันอย่างไร.

ศาสดราสามอัน ก็คือศีล สมาธิ ปัญญา มีอยู่อย่างไร, เป็นศาสดราอย่างไร, จะใช้มันได้อย่างไร.

ไจรฉรรจสามก๊ก คือหวมก โลภะ โทสะ โมโหะ กิเลสทั้งหลาย สรุปรวมลงได้ในคำ ๓ คำนี้, ท่านกล่าวไว้ดีที่สุด สบหลักธรรมชาติ เป็นวิทยาศาสตร์. กิเลสพวกที่จะเอาเข้ามาหาตัว, กิเลสพวกที่จะผลักออกไปจากตัว, กิเลสที่ทำให้วิ่งวนอยู่รอบๆ คือโลภะ โทสะ โมหะ.

บำรคสามคง คือ มิจฉาทิฎฐิทั้งหมดนั้น มันสรุปรวมอยู่ในทิฎฐิที่ว่า เทียง ว่าสิ้นสุก และว่าไม่มีอะไร. ความโง่ของสัตว์ทั้งหลาย มีอยู่ในคงบำรค ๓

ดง^{นี้} : บางคนว่าเที่ยง, บางคนว่าสั้นสุด, บางคนว่าไม่มีอะไร; เช่นพวกที่ถือว่าตายแล้วเกิด ^{นี้}มันคือพวกที่ว่าเที่ยง, พวกที่ถือกันว่าตายแล้วไม่เกิด คือพวกสั้นสุด, และพวกที่ว่าไม่มีอะไร ไม่มีอะไรที่จะต้องยึดถือเป็นหลัก หรือว่าเป็นสิ่งที่ต้องสนใจ มีอำนาจมีความหมายอะไร ^{นี้}เรียกว่าไม่มีอะไร; เรียก *เป็นบาลีว่า สัสสตทิกฺขิ อฺจเฉททิกฺขิ นตฺติกทิกฺขิ*. ความโง่ทั้งหมดยรวมอยู่ในคำ ๓ คำ^{นี้} จึงเรียกว่า บารกทิมมีอยู่สามดง.

เวียนวงสามวน คือเวียนอยู่ในกองกิเลส เวียนอยู่ในกองกรรม เวียนอยู่ในผลของกรรม ซึ่งอธิบายกันมาอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลายสิบครั้งแล้วกระมังว่ามัน *มีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม - ครั้นทำกรรมแล้วได้รับผลของกรรม - มันกลับส่งเสริมกิเลส* ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง, มันก็ *ทำกรรมอีก* ก็ได้รับผลอีกก็เกิดกิเลสอีก เวียนวงอยู่สามวน สามวน^{นี้}เอง.

ถ้าฟังดู มันก็เป็นเรื่องเหมือนกับพูดเล่น ๆ พูดไม่รับผิดชอบ พูดส่งเดชก็ได้, แล้วไปคุยตัวเอง ก็จะเห็นว่า มันเวียนวนอยู่ในสามวง^{นี้}จริงๆ ค่าย. ตั้งแต่เกิดมา จนตายนั้นแหละ ถ้ายังเป็นบุญชนอยู่เพียงไร มันก็เวียนวนอยู่ในสามวง^{นี้} ตั้งแต่เกิดจนตาย, ไม่ใช่ว่าตายแล้วไปเกิดใหม่ เกิดใหม่แล้วเกิดอีก เวียนวนอย่างนั้นไม่ลึกซึ้งอะไร. อยู่ ในชาติ^{นี้}ก็เวียนเป็นวงกลมเป็นวง ๆ อยู่ ไม่รู้ว่าที่ร้อยวง พันวง หมื่นวง แสนวง ก็ได้; เพราะว่ามี ความอยากความต้องการแล้วก็ทำ, ครั้น ได้ผล ได้อันนิสงส์อะไรมาแล้ว ก็อยากจะทำต่อไปอีก, ก็เรียกว่ามันเวียนวนอยู่^{ที่}นี้ อย่างที่เรียกว่าน่าเวียนหัว, แต่มันก็ไม่รู้สึก จึงเรียกว่า เวียนวงสามวน, มีวน ๓ วน.

ทุกข์ทนทั้งสามโลก ^{นี้}บอกให้รู้ว่า จะไปเกิด ในกามโลก ก็ทุกข์ทน จะไปเกิด ในรูปโลก ก็ทุกข์ทน จะไปเกิด ในอรูปโลก ก็ทุกข์ทน. ในกามโลกก็ทุกข์

ทนด้วยสิ่งสนุกสนานเอร็ดอร่อย, ในรูปโลก หรืออรุณโลก ก็ยังมีความรู้สึกทั่วๆ ไป ของกู. ทุกข์ทนด้วยความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หรือของตน, ยังแบกภาระหนัก คือตัวตน หรือของตน จึงได้พูดว่า มันทุกข์ทนทั้งสามโลก.

เขาโคกมีสามเนิน ขอให้ระลึกนึกถึงเนินเขา ที่ลุ่ม ๆ คอน ๆ ข้ามไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย. เขาโคกมีสามเนิน คือความหมายมั่นสำคัญในสถานะของตน : ว่าดีกว่าเขาบ้าง, เลวกว่าเขาบ้าง, เสมอกันกับเขาบ้าง. อย่าอวดดีไป ชีวิตของใคร มันก็จะรู้สึกได้เอง ในความรู้สึกอย่างนี้ : ในบางกรณีสำคัญตนว่าดีกว่า, ในบางกรณี สำคัญว่าสู้เขาไม่ได้, ในบางกรณีว่าเท่ากัน, มันละเอียด ในการเปรียบเทียบนี้. มันไม่มีอะไรนอกไปจาก ๓ ความหมายนี้ จึงเปรียบเสมือนกับว่า เขาโคกมีสามเนิน.

แล้วก็ ทางห้ามเดินสองแพร่ง นี้ก็คือหย่อนไป ไปในทางฝ่ายซ้ายหย่อนไป เรียกว่าจมติดอยู่ในกาม, ทางฝ่ายขวา ดิ่งไป ก็เป็นการทรมาณตนให้ลำบาก เสียเปล่า, ๒ แพร่งคือ ทั้งซ้ายและทั้งขวานี้ ห้ามเดิน, ให้เดินอยู่ตรงกลาง คือ ความถูกต้องและพอดี. ที่ว่าพอดีนั้นก็คือถูกต้อง; ถ้าไม่ถูกต้องมันไม่อาจจะพอดี. *อย่างไรเรียกว่าถูกต้อง?* ก็คือไม่ทำความทุกข์ความเสียหายให้เกิดแก่บุคคลใด, คือ ไม่ให้เกิดความทุกข์แก่ตนเอง และผู้อื่น ก็เรียกว่าเป็นความถูกต้อง. มีซ้ายมีขวาสำหรับ แวะเวียนออกไปเป็นความผิด, เดินอยู่ตรงกลางเป็นความถูกต้อง จึงพูดว่า ทางห้ามเดินสองแพร่ง.

ที่นี้ ตัวแมลงห้าตัว ก็คือ นีวรณทั้ง ๕, นีวรณทั้ง ๕ นี้มีความหมายมาก มีความสำคัญมาก แล้วก็เป็นที่น่าหัวมากที่สุด ก็คนเป็นอันมาก หรือจะเรียกว่า ทั้งหมดก็ได้ มาทำสมาธิ มาขอฝึกสมาธิ โดยไม่รู้จักแมลงห้าตัว, มาขอทำสมาธิโดยที่ไม่รู้จักนีวรณทั้ง ๕. นี่มันยิ่งกว่าหลับตาไปเสียอีก เพราะว่า การทำสมาธิ นั้น ก็เพื่อ จะขจัดแมลง ๕ ตัว, ก็อนีวรณทั้ง ๕ ที่มีนรบกวนอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจนตาย.

ใช้คำว่า “รบกวน” เท่านั้นแหละ ฟังให้ดี, มันรบกวนเท่านั้นแหละ, มันไม่ได้กัดให้ตาย แต่มันรบกวน. มัน รบกวนจิตให้หงุดหงิด รำคาญ ฟุ้งซ่าน ไม่เป็นจิตปรกติ ไม่เป็นจิตแจ่มใส ไม่สะอาด ไม่สว่าง.

แมลง ๕ ตัว : บางเวลาความรู้สึกในทางกามารมณ์ หรือทางเพศ รบกวน, แล้ว บางเวลาความรู้สึกทางอดีตขัดใจเคียดแค้น ไม่ชอบใจใคร ไม่ชอบหน้าใคร ก็มารบกวน, บางเวลามันหดหู่ แฝบฝ่อ ละเหี่ยละห้อย ง่วงเหงา อ่อนเพลีย มันรบกวน, แล้ว บางเวลามันฟุ้ง มันฟุ้งซ่าน เหมือนกับจะเป็นบ้า มันก็รบกวน, แล้ว บางเวลาก็ลิ่งเล หรือโหล่ ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรกันแน่, แล้วมันก็รบกวน.

ถ้าไม่รู้จักนิวรรณ์ ๕ ว่ามันเป็นสิ่งรบกวนอยู่อย่างไร ก็หมายความว่า ยังสังเกตุหยาบมาก, แล้วก็ไปทำสมาธิ ขอบไปทำสมาธิ โดยที่ไม่เห็นหรือไม่รู้จัก สิ่งที่เป็นต้นเหตุ ให้เราต้องไปทำสมาธิ คือนิวรรณ์นั่นเอง. ขอบไปทำสมาธิ โดยที่ไม่ รู้จักว่าเหตุปัจจัยอันแท้จริงนั้นคืออะไร, ไม่ต้องพูดถึงจะบรรลุมรรค ผล นิพพาน ดอก, พูดถึงว่า จะอยู่ในโลกนี้แหละ จะเจริญอยู่ในโลกนี้ ถ้าว่าความรู้สึก ๕ ประการนี้ยัง รบกวน มันก็ทำอะไรดีไม่ได้. ๕ อย่างนี้ถ้ามันอยู่ในรูปนิวรรณ์นี้ มันเป็นเพียงการ รบกวน; ถ้ามันรุนแรงเกินฐานะของนิวรรณ์ เป็นกิเลสโดยสมบูรณ์แล้ว มันจะกัด ทยายเลย มันทำให้เกิดความวินาศ พลาดพลังจนวินาศฉิบหายเลย.

เรื่องกามนี้ ถ้ามันเพียงแต่รบกวน ก็เรียกว่านิวรรณ์; แต่ถ้ามัน บันดาลโทษะ มันไปฆ่าเขาตาย หรือมันไปทำอะไรจนเขาฆ่าตัวเองตาย อย่างนี้เรียกว่า เกินความเป็นนิวรรณ์แล้ว.

พยายาม ก็หงุดหงิด ไม่ชอบใจอยู่คนเดียว นี่ก็เป็นนิวรรณ์, แต่ถ้ามันรุนแรง ไปฆ่าเขาตาย มันก็เกินนิวรรณ์, เกินฐานะของนิวรรณ์, เป็นกิเลส ทำความฉิบหายให้แก่บุคคลคนนั้น.

ความอ่อนเพลียแห่งจิต *อินมิทธะ* ถ้ามันมีอยู่เนือยๆ เนือยๆ ตามธรรมชาติ ก็เป็นนิวรรณ์; แต่ถ้ามันเป็นไปมาก เป็นไปถึงที่สุด มันก็คือความล้มเหลวแห่งการงาน.

ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ที่เรียกว่า *อุทธัจจะกุกกุจจะ* นั้น มันฟุ้งซ่านอยู่เนือยๆ ก็เรียกว่า นิวรรณ์ ถ้ามันฟุ้งซ่านเป็นเกินกำหนดนั้น ก็เป็นบ้า มันก็คือคนบ้า.

วิจิกิจฉา คือ ลังเล ธรรมตามันก็ไม่รู้ มันไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรก็ ได้รับคำสั่งสอนแนะนำ มันก็เชื่อบ้าง; แต่แล้วมันก็ไม่พ้นจากการลังเล. ฉะนั้นขอให้ทบทวนดูให้ดีๆ ตั้งแต่เราเกิดมานั้น เราได้รับคำสั่งสอนอะไร แล้วเราก็ยังลังเลอยู่นั้นแหละ, แม้ลังเลโดยไม่เจตนา คือความไม่เชื่อ ไม่ยอมเชื่อ รู้สึกกั๊กก้าน อะไรมันก็เกิดขึ้นมาตัวเอง. เมื่อลังเลอย่างนี้ มันก็ทำอะไรจริงจิงไม่ได้ เพราะมันมัวแต่สงสัย : เทียวว่าทำนั่นดี เทียวว่าทำนี่ดี มันก็เปลี่ยนอาชีพเรื่อย, อยู่ในโลกลี้เปลี่ยนอาชีพเรื่อยแล้วจะเป็นอย่างไร.

ฉะนั้นขอให้รู้ว่า แม้นคนชาวบ้านอยู่ในโลก ทำงานอย่างโลกๆ นี้ ไม่ควรจะมีนิวรรณ์; ถ้ามีนิวรรณ์ ก็คือเครื่องถ่วงความเจริญอย่างยิ่ง, ในแง่โลกๆ ที่อยู่ในโลก จิตไม่เกลี้ยงเกลา จิตไม่เข้มแข็ง จิตไม่สะอาด จิตไม่ว่องไว จิตไม่เหมาะสม ที่จะทำการงานใดๆ ถ้ามันมีนิวรรณ์. ฉะนั้นชาวบ้านนี้แหละทำสมาธิ ไปทำสมาธิ เพื่อกำจัดนิวรรณ์ทั้ง ๕ เสีย มันก็ดีแหละ ก็ดีเหลือประมาณอยู่แล้ว.

ฉะนั้นขอให้รู้จักว่า แมลง ๕ ตัว นี้เป็นเครื่องรบกวนเท่านั้นแหละ เหมือนกับแมลงหวี่ ถ้ามันมารบกวนตอมอยู่ที่ตา ที่จมูกนี้ มันก็ทำอะไรไม่ได้, มันไม่เหมือนกับแตนกับต่อ ถ้ามันไปตอมเข้าแล้วมันก็เอบตาย, หรือว่าแมลงบางชนิดกัดแล้วก็ตาย, แต่แมลงหวี่ไม่ได้กัดให้ตาย มาตอมให้รำคาญ, เราก็ทำอะไรไม่ได้ เราก็ทะเลาะกับแมลงหวี่อยู่นั่นเอง, นี้เรียกว่าตัวแมลง ๕ ตัว.

ที่นี้ มารนำกลั้วหน้าคน สิ่งนี้เรียกว่าเป็นมาร ๕ ตัว ก็คือ :-

กิเลสมาร เป็นมารตัวหนึ่ง เกิดขึ้นแล้วก็ทำลายหมด.

ขันธมาร คือขันธ ๕ : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้มีภาระต้องบริหาร, มันทำให้เกิดการยึดถือติดอยู่ที่นั่น, มันก็มีอาการเหมือนกับว่ามาร ชักขวางความก้าวหน้า หรือบางทีถ้าทำผิดมากไป ก็ทำให้กันนั้นถึงกับตาย คือสูญเสียหมด, เสียชีวิต เสียความดี เสียอะไรหมด เพราะทำผิดต่อสิ่งที่เรียกว่าขันธ ๕.

ที่นี้ มัจจุมาร คือ ความตาย มาถึงเมื่อไร มันก็คือกัด, ตัดรอนหมด เรียกว่าเป็นมารเหมือนกัน.

ที่นี้ อภิสังขารมาร การปรุ้งแต่งนี้เป็นมาร, เพราะการปรุ้งแต่งทำให้ไม่หยุด. บางคนจะอธิบายกันว่า กรรม ก็ได้ แต่กรรมก็คือการปรุ้งแต่งหรือการไม่ยอมให้หยุดเหมือนกัน, แปลตามตัวดีกว่าว่า สัง—ชา—ระ แปลว่า การปรุ้งแต่ง, การปรุ้งแต่งมันเป็นมาร มันทำให้ไปเรื่อยไป ไปเรื่อยไป, ไม่รู้จักจบ. ถ้าหยุดสังขารเสียได้ นั่นแหละก็จะเป็นสุข. *เตสํ วุปลโม สุข*, พระบังสุกุลว่า *เตสํ วุปลโม สุข—สงบ* *รับสังขารนั้นเสียได้ก็เป็นสุข.*

มารสุททัยเทวปุตตมาร เทวดาเป็นมาร เขาชอบอธิบายกันว่าเทวดาบนสวรรค์ บางคราวลงมาซัดคอมมนุษย์, พวกเทวดาเทวบุตรเหล่านั้นมาเป็นมาร. เราว่าอธิบายอย่างนั้นมันน่าหัวเราะ; ความอยากเป็นเทวดานั้นแหละ และความอยากสำรวจสำออง นั้นแหละมันเป็นมาร : หลงใหลในความเป็นอยู่ทางกามารมณ์นั้นแหละมันเป็นมาร, เพราะว่าคำว่าเทวดาในที่นี้ หมายถึงความสุข ทางกามารมณ์มันเป็นมาร. นี้เรียกว่ามารน่ากลัว ๕ คน.

บ่วงคล้องคนหุบวง บ่วงคล้องจิตใจคนมีอยู่ ๖ บ่วง คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่เป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์ ให้เกิดความรู้สึกในทางรักหรือในทางเกลียด ตรงกันข้ามนี้; ถ้าน่ารักมันก็ผูกไว้อย่างน่ารัก, ถ้าน่าเกลียดน่าโกรธมันก็ผูกไว้อย่างโกรธ, เพราะจะต้องไปติดอยู่ที่นั่นทั้งนั้นแหละ; ก็คนโง่แล้ว มันก็ไปติดอยู่ที่นั่นด้วยความรักก็มี, ไปติดอยู่ที่นั่นด้วยความเกลียดความโกรธก็มี, ขึ้นชื่อว่าอารมณ์แล้ว จะเป็นอิฏฐารมณ์ หรืออนิฏฐารมณ์ ก็ตาม มันเป็นบ่วงผูกให้ติดอยู่ที่นั่นทั้งนั้น จึงเรียกว่า บ่วงคล้องคนมีอยู่ ๖ บ่วง.

เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงมีหกตำแหน่ง ต้นเหตุที่เกิดเรื่องเกิดปัญหาเกิดอะไรก็ตาม ของสิ่งทั้งปวง มีอยู่ ๖ ตำแหน่ง คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งมันคู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์. จุดตั้งต้น หรือมูลเหตุ หรือที่กำเนิด หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก เรียกสั้น ๆ ก็ว่า เหตุ. เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงมีอยู่ ๖ ตำแหน่ง คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ไม่ไถ่เกินไปคงจะมองเห็น ว่า ๖ ตำแหน่งนี้มันเป็นมูลเหตุแห่งสิ่งทั้งปวงได้อย่างไร. แต่ถ้ามันชินเกินไป จนมองไม่เห็นก็ตามใจ ก็แปลว่า เขาไม่รู้จักตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเขาเองนั้นแหละ ว่ามันเป็นอะไรในที่นี้ สรุปความว่า เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงมีอยู่ ๖ ตำแหน่ง.

ที่นี้ **แหล่งอธิบายสี่ขุม** อย่างที่ทราบกันทั่วไปแล้ว นรท เตรงัจฉาน เปรต อสุรกาย, เรียงลำดับอย่างนี้ตรงตามคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานว่า นรท เตรงัจฉาน เปรต อสุรกาย. ในที่บางแห่งเขาเรียงอย่างอื่น, แต่คัมภีร์ที่เป็นหลักฐานจะเรียงอย่างนี้ว่า นรท เตรงัจฉาน เปรต อสุรกาย. เขาเอานรทไว้ใต้ดิน, เอาเตรงัจฉานไว้กลางทุ่งนา, เอาเปรตไว้ในโลกเปรต อยู่ที่ไหนก็มองไม่เห็น, อสุรกายแล้วก็ยังมีร่างกายให้มองเห็น ก็เลยไม่ต้องรู้จักกัน. เราจะบอกกันให้รู้จักว่า มันอยู่ที่ในตัวตนนั้นแหละ ในตัวตนนั้นแหละ :—

เมื่อไรมันมีความทุกข์ร้อนเหมือนกับไฟเผา เมื่อนั้นนรทมันอยู่ในตัวตนแล้ว.

เมื่อไรมันโง่เหลือประมาณ เมื่อนั้นเตรงัจฉานมันอยู่ในตัวตนแล้ว.

เมื่อไรมันหิว หิวอย่างไม่มีเหตุผล อย่างไม่มีสติปัญญา ก็เรียกว่าเปรตมันอยู่ในตัวตนนั้นแล้ว.

เมื่อไรมันซี้ซลาค ซี้ซลาค กอยแต่จะหลบหลีก ไม่กล้าเผชิญหน้า เพราะมันเป็นคนทำผิด หรืออะไรก็ตาม มันซี้ซลาค แม้แต่มันซี้ซลาคไม่มีเหตุผล กลัวใส่เคื่อน กิ่งก็อ จิ้งจก ตุกแก มันก็กลัวจนไม่มีที่อยู่ เมื่อนั้นแหละอสุรกายมันอยู่ในคนคนนั้นแล้ว.

นี่เรียกว่าอธิบาย ๔ ขุมคู่ให้ตี มันอยู่ในตัวตนเมื่อคนมันโง่ พอคนโง่ทำผิดเท่านั้น อบายทั้ง ๔ มันก็มีอยู่ในคนนั้น; พูกว่า แหล่งอบาย ๔ ขุม.

ที่ต้อคุมสามจุด ที่ต้อควบคุมดูแลอย่าผลอมมีอยู่ ๓ จุด คือกาย วาจา-ใจ ควบคุมใหม่มันต้อต้อ ควบคุมโดยวิธีใด ก็ไปศึกษา เขามีอยู่แล้ว เขากล่าวไว้ครบ

ถ้วนแล้ว สำหรับการควบคุม แต่บอกให้รู้ว่า อย่าให้มันเกิดความผิดพลาดขึ้นมา ทางกาย ทางวาจา และทางใจ มันจะทำให้เกิดความทุกข์แก่บุคคลนั้นเอง เอาเพียง ๓ ตำแหน่งนี้ก็พอเรียกว่า ที่ต้องควบคุม ๓ จุด.

แล้วก็ ทางแห่งวิมุตติมีแปดองค์ ก็อริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่อธิบายแล้ว เพราะพูดกันมาไม่รู้กี่ร้อยครั้งแล้ว ว่า ๘ องค์นั้นคืออะไร ทางแห่งวิมุตติมี ๘ องค์.

วัตถุประสงค์ประสงค์สองสถาน วัตถุประสงค์เอากันแต่เพียง ๒ สถาน เมื่อกล่าวโดยย่อ คือ ประโยชน์ตน ก็ให้สำเร็จ, ประโยชน์ผู้อื่นก็ให้สำเร็จ, เพราะว่าเราจะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ จึงต้องนึกถึงผู้อื่น.

ประโยชน์ตน ก็ตั้งแต่ต้นจนปลาย ตั้งแต่เกิดมาจนกว่าจะนิพพาน ให้มีแต่ความเจริญ ความถูกต้อง : เกิดมาไม่มีกิเลสจากท้องแม่ แล้วก็มาโง่ก็มีกิเลส โง่มาก เข้ามีกิเลสมากเข้า โง่มากเข้า ๆ จนโง่เต็มขนาด ก็เต็มไปทั่วกิเลส. ที่นี้เริ่มรู้สึกตัว เอ้า, ความทุกข์ทั้งนั้น ก็เริ่มลดกิเลส ๆ จนกว่าจะลดหมด คือนิพพาน ; ถ้าทำได้ อย่างนี้ก็เรียกว่า ประโยชน์ตนนั้นถึงที่สุดแล้ว.

ที่นี้ประโยชน์ผู้อื่น เพื่อนมนุษย์ ก็ช่วยให้เขาเป็นอย่างนั้นบ้าง มันก็ดีที่สุด ; ถ้าว่าตัวเองก็รอด ผู้อื่นก็รอด เพื่อนมนุษย์ของเราก็รอด มันก็ดีที่สุด, เรียกว่าทำถึงที่สุด ทำหน้าที่ของคนถึงที่สุด. ที่นี้ โดยมากนั้นมันไม่ทำนี่ ยิ่งประโยชน์ผู้อื่นแล้วก็ยังไม่ทำ เพราะเห็นแก่ตัว.

ที่นี้ประโยชน์ของตัว ก็ทำไม่ถูก มีแต่ทำผิด ๆ ทำให้มันผิด, มันไม่เกิดประโยชน์ตัว ไม่เกิดประโยชน์แก่ตัว, ตัวก็กลับมีความทุกข์, โดยมากมันเป็นเสียอย่างนี้ ; ตัวเองก็เอาตัวรอดไม่ได้ แล้วจะไปช่วยผู้อื่นได้อย่างไร.

นี้เรียกว่า ไซ้กวีให้เป็นประโยชน์ในการโฆษณาธรรม ในความหมายแรก คือ แสดงให้เป็นความหมายอันลึกซึ้งของจิต อยู่ในทางจิต, แสดงความหมายอันลึกซึ้งส่วนลึกออกมาให้ปรากฏ. แล้วที่นี้ความหมายที่ ๒ ก็ว่า ทำให้มันเป็นกาพย์กลอน เอาความคิดส่วนลึกออกมาระบาย นี่ความหมายหนึ่ง, เพียงเท่านั้นมันก็เป็นกวีแล้ว, ที่นี้เอามาทำให้เป็นกาพย์กลอนได้อีก มันก็ยังเป็นกวีที่สมบูรณ์.

ข้อความที่ได้พูดมาแล้วนั้น มันเป็นการแสดงความหมายที่ลึกซึ้ง ที่นี้ก็จะระบายเป็นกาพย์กลอนที่เคยทำมาแล้ว:—

ไม้สามขา อาศัยกัน ชั้นเอกอุคม คือพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์
ศาสตรา มี สามอัน บันบาปลง คึงประสงค์ คือศีลสมา—ธิบัญญัติ

โจรฉรรจ์ สามก๊ก ฉกปล้นตะ กักโลกะ โทสะ และโมหา
บ่รัก สามคง หลงหลับตา ว่าเที่ยงแท้ ว่าสิ้นสุด ว่าไม่มีอะไร.

เวียนวง สามวน ทนทุเรศ วนกิเลส กรรม วิบาก ยากแก้ไข
ทุกข์ทนทั้ง สามโลก วิโยคใจ กามวิสัย รูป อรูป เผ้าลูปคล้ำ

เขาโลกมี สามเนิน มานะรัน คึกว่ากัน เลกว่ากัน เสมอสม่า
ทางห้ามเดิน สองแพรง แหล่งระกำ หย่อนด้วยกาม ตึงด้วยเกียรติ ไม่เฉียดญาณ.

แมลง หัวตัว ตอมหัวหู นีรวณห์ห้า กวนอยู่ ไม่สุขสานต์
มารนำกล้ว หัวตน ตามรั้งควาน กิเลส—ขันธ มัจจุ—สังขาร มารเทวดา

บ่วงกล้องคน หกบ่วง ห่วงแห่งกาม ที่สวยงาม ไพเราะรส จดจ้อหา
เหตุทั้งปวง หกตำแหน่ง แห่งหุดา ชิวหานาสา ผิวกาย และผ้ายใจ

แหล่งอบาย สี่ขุม: หลุมนรก เทร็จฉาน เปรคอสสุ—กายใหญ่
ต้องควบคุม สามจุด หยุดให้ได้ กาย วชิ ใจ ทั้งสามคลอง ต้องสังวร

ทางแห่ง วิมุตติ มีแปดองค์
วัตถุที่ พึงประสงค์ สองขั้นตอน

ต้องเดินให้ ถูกตรง ตั้งครัสสอน
ไม่ทุกข์ร้อน ทั้งสองฝ่าย ในสังคม.

อุปมาธรรม คำกลอน ไว้อสนใจ
ประพจน์ไว้ ตลอดไป ไม่ลุ่มจม

สืบทอด รู้ไว้ อย่างเหมาะสม
มีชีวิต รื่นรมย์ สมใจเออยะ

นี่คืองานที่เราทำว่าขยับขยายออกไป จนถึงการใช้กวีนิพนธ์ให้เป็นประโยชน์
กำลังจะรวบรวมพิมพ์ขึ้นมาให้หมด

ที่นี้แม่ที่สุกแต่ว่า เรื่องที่มันลึกอยู่กับตัว แม้มันอยู่กับตัวนี้ มันก็ยังจับ
ไม่ได้ มองไม่เห็น. อากมาจะขอยกตัวอย่างคำกลอนที่ได้แจกจ่ายไปแล้ว เรื่อง ยาระงับ
สรรพทุกข์, โกรเคยไต่ยินมาแต่ก่อนที่ไหนบ้าง ยาระงับดับทุกข์. ในชั้นนี้ และกล่าวไว้
ในลักษณะนี้โกรเคยไต่ยินมาแต่ก่อนที่ไหนบ้าง; ถ้าไม่เคยไต่ยินมาแต่ก่อน ก็ต้องยกให้
ว่ามันเป็นเรื่องฟ้าสาगरหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ เป็นผลเกิดมาจากธรรมโฆษณ์ ที่ได้
พยายามทำกันอย่างสุดเหวี่ยง จึงเกิดบทกลอน เรื่องยาระงับสรรพทุกข์ขึ้นมา.

ฉันไม่รู้ไม่ใช่ นี่เอาเปลือก
อย่างนั่นเอง เอาแต่ราก ฤทธิ์มันแรง

ฉันช่างหิวมัน นั้นเลือก เอาแก่นแข็ง
ไม่มีกู—ของกู แสง เอาแต่ใบ

ไม่นำเอา—นำเป็น เห็นเอาดอก
หกอย่างนี้ อย่างละซ้ง ตั้งเกณฑ์ไว้

ตายก่อนตาย เลือกรอก ลูกใหญ่ๆ
ดับไม่เหลือ สิ่งสุดท้าย ใช้เมล็ดมัน.

หนักหน่วง เท่ากับ ยาททั้งหลาย
สพเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสยา อัน

เคล้ากันไป เสกคาธา ที่อาถรรพ์
เป็นธรรมชั้น หฤทัย ในพุทธนาม

จัดลงหม้อ ใส่ น้ำ พอต่วมยา
หนึ่งช้อนชา สามเวลา พยายาม

เคี้ยวไฟกล้า เหลือได้ หนึ่งในสาม
กินเพื่อความ หมคสรรพโรค เป็นโลกอุดร.

ความประสงค์ มันก็คือ จะเอาของลึกลงมาทำให้ตื่น, ของล่ำบากมาทำให้
ง่าย, ของที่ไม่เคยคิดเอามาให้คิด แล้วพร้อมทั้งบอกว่า ทั้งหมดนั้นมันอยู่ที่ตัวของบุคคล
แต่ละคน ๆ, แต่ แต่ละคน ๆ ก็ไม่เคยคิด แล้วมันก็ไม่มี มันก็ไม่ปรากฏ เพราะไม่เคย
คิดมากเกินไปในตัวเอง มันจึงฟังไม่ถูก, ฟังคำพูดเหล่านั้นไม่ถูก, บางคนก็มาถามโดยเข้าใจว่า
มันเป็นต้นไม้ต้นไผ่ต้นไถ่ที่มีอยู่ตามป่าตามเขา มาถามอาตมานี้ไม่น้อยกว่า ๓ คน ว่าต้น
ไม่รู้ไม่ชี้อยู่ที่ตรงไหน, ต้นไม้ไม่รู้ไม่ชี้อยู่ที่ตรงไหน. เราก็ไม่อยากจะพูดให้เขาเสียใจ.
บอกรวม ๆ กันไปว่า มันต้องหาเอาในตัวเรา คือความโง่ความผิดในตัวเรานั้นแหละ
มันเกิดอยู่เป็นชนิด ๆ หลาย ๆ ชนิดมากมาย แล้วเราก็ไม่รู้ เราก็ทำไม่ถูก.

อย่างแรกนี่คือไปคอยรู้คอยชี้เสียหมด, เรื่องนิตหน้อยก็ไปคอยรู้คอยชี้ ไม่
มีเรื่องก็ไปรู้ไปชี้ให้มันมีเรื่อง, เรื่องเล็ก ๆ ก็ไปคอยรู้คอยชี้ให้เป็นเรื่องใหญ่ แล้วก็คำ
กันโขมงโง่งงไปเลย. มัน ไม่รู้จักปิดตา ปิดหู ปิดจมูก ปิดอะไรกันเสียบ้าง, มัน
ไปรู้ไปชี้มากเกินไป. ต้องเอาความไม่เที่ยงไปรู้ ไม่เที่ยงไปชี้ อะไรกับอะไรให้มันมากนัก
ไม่รู้ไม่ชี้เสียได้เป็นการดี แล้วอย่าไปรู้ไปชี้เลย.

ช่างหัวมัน นี่ก็คล้าย ๆ กันแหละ ว่าถ้าไปรู้ไปชี้กับมัน มันก็มีเรื่อง ;
ถ้าไม่รู้ไม่ชี้กับมัน คือช่างหัวมันเสียบ้าง มันก็ไม่มีเรื่อง มันมีเท่านี้.

อย่างนั้นเอง, อย่างนั้นเอง ตถาตา คือเช่นนั้นเอง; รู้จักใช้วิชา
ความรู้ว่ามันเช่นนั้นเอง, อย่าไปรัก ไปโกรธ ไปเกลียด ไปกลัว ไปอาลัยอาวรณ์อะไร
กับมัน, เพียงแต่อันนี้ข้อเดียวก็ดูเหมือนจะพอเสียแล้ว ท้ายข้อนี้ตัวเดียวก็จะพอแล้ว.
แต่ที่เราเอามาตั้ง ๖ ตัว ๗ ตัว อย่างนั้นเอง มัน เป็นที่สรุปประโยชน์ คุณค่าของ
ยาย่อมมาก. ที่ว่าเอาแต่รัก เพราะถือว่ามันเป็นรัก มันเป็นส่วนรัก คือส่วนที่
สำคัญ แล้วฤทธิ์มันแรง.

ที่นี้ความรู้ว่า ไม่มีตัวกู—ไม่มีของกูนี้ เอาแต่ใบ ไม่นำเอาไม่นำเป็น
 นี้เอาออก ตายก่อนตาย นั้นเอาลูก ๖ อย่างเหล่านี้เอาส่วนละซั้งๆ. ที่นี้ความสมัคร
 ดับไม่เหลือ, สมัครดับไม่เหลือนี้ เอาทำยาทั้งหลายคือ ๖ ซั้ง ยาทั้งหมดมันจึงเป็น ๑๒
 ซั้ง ก็ใส่ น้ำ, ต้มเกี้ยวเหลือหนึ่งในสาม ช้นมาก. เมื่อจะใส่หม้อนั้น เสกคาถา สัพพะ
 ฐมา นาล อภินิเวสยา, ข้อนี้ลืมไม่ได้ ว่าสิ่งทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรมียึดมั่นถือมั่น ว่า
 เป็นตัวตน ว่าเป็นของตน นี้เอามาเสกยา เป็นชั้นหัวใจของพระพุทธศาสนา กาดานี้.

กินวันละ ๓ เวลา นี้หมายความว่า อย่างน้อยวันละ ๓ หน ต้องนึกถึง
 สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด นึกถึงความผิดพลาดของตัวตน ที่เคยผิดพลาดเกี่ยวกับเรื่องทั้งหมด
 นี้ อย่างน้อยวันละ ๓ เวลา คือทบทวนซักซ้อมอย่างน้อยวันละ ๓ เวลา.

ทำไมชอบไปรู้ไปซี้กันนัก, ไม่ช่างหวัมนเสียบ้างเลย, ไม่เห็นอย่างนั้น
 เอง เอาเสียเลย, มีแต่ตัวกู—ของกู ยกหูชูหางอยู่; ไม่เห็นว่าทุกอย่างนั้นยึดถือ
 ไม่ได้ ไปยึดถือเข้าไม่ได้ มันจะกั้เอา. ตายก่อนตาย สบายเหลือนี้ แล้วสมัครกับ
 ไม่เหลือ, สมัครที่จะไม่ให้มีการปรุงแต่งอะไรอีกต่อไป ไม่ให้จิตใจไปหลงโง่หลงเข้าใจ
 ผิด แล้วปรุงแต่งอะไรอีกต่อไป.

นี่กินวันละ ๓ เวลา หมายความว่า ซักซ้อมทบทวนสิ่งเหล่านี้อยู่เป็น
 ประจำ วันละ ๓ เวลา, แล้วก็ห่มกโรกเป็นโลกอุดร. บอกอานิสงส์ของยานี้ว่า กิน
 เพื่อความหมกสรรพรโรก เป็นโลกอุดร, โลกอุดรแปลว่าอยู่เหนือโลก กินยานี้แล้วอยู่
 เหนือโลก ซึ่งพูดเรื่องนี้มาเมื่อครั้งที่แล้วมานี้ เรื่องเหนือโลก ซึ่งเข้าใจผิดกันอยู่มาก.
 ที่ว่าเมื่อไรจะเหนือโลก เขาเอาไปไว้กันหมิ่นบีแสนบี ต่อเมื่อบรรลุนิพพานจึงจะอยู่
 เหนือโลก.

ขอให้เหนือโลกไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่บัดนี้ คือมีสติสัมปชัญญะพอ : อย่าไปโง่เมื่อมีอารมณ์มากกระทบ, เมื่อมีอารมณ์เข้ามากกระทบ อย่าไปโง่ เข้าไปอยู่ใต้อำนาจของอารมณ์, ยกจิตใจขึ้นไว้ให้อยู่เหนืออารมณ์ให้ได้, เหนืออารมณ์นั้นแหละคือเหนือโลก เพราะว่าโลกนี่คืออารมณ์นั่นเอง.

คนที่ไม่เชื่อเขาก็จะพูดว่า เอ, นี่ท่านว่าเอาเอง, ท่านว่าเอาเอง ว่าอารมณ์คือโลก หรืออายตนะคือโลก. ขอให้ไปเปิดดูได้ในพระบาลี **พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้** เองว่า **อายตนะทั้ง ๖ คือโลก** เรียกว่าโลก, **อายตนะทั้ง ๖ นั้นคือมหาสมุทร ที่ตกที่จม.**

ฉะนั้นเราจะต้องอยู่เหนือโลกเหนืออารมณ์, อย่าไปตกจมอยู่ใต้โลกใต้อารมณ์ มีสติสัมปชัญญะ อะไรมากกระทบตา ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด, มีอะไรมากกระทบหู ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด, มีอะไรมากกระทบจมูก ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด, มีอะไรมากกระทบลิ้น ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด, มีอะไรมากกระทบผิวหนัง ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด, มีอะไรมากกระทบจิตเอง ก็อย่าหลงรักหลงเกลียด. **นี่คือ ไม่อยู่ใต้อารมณ์ก็คือไม่อยู่ใต้โลก เรียกว่าโลกุตตระ; เมื่อใดโง่ จิตอยู่ใต้อำนาจอารมณ์ เมื่อนั้นก็จมโลก, เมื่อใดจิตฉลาดพอ ไม่จมอยู่ใต้อารมณ์ เมื่อนั้นก็เรียกว่าอยู่เหนือโลก เป็นโลกุตตระ.**

นี่กินยาเหล่านี้แล้ว เป็นโลกอุครเต็ชชาคนั้นมันเค็ชชชาต เป็นโดยเค็ชชชาต ไม่กลับไปอยู่ใต้โลกอีก, เมื่อยังเป็นคนธรรมดาสามัญอยู่อย่างนี้ มันก็เป็นธรรมดาแหละ เกี่ยวอยู่ใต้โลก เกี่ยวอยู่เหนือโลก, เกี่ยวอยู่ใต้โลก เกี่ยวอยู่เหนือโลก; แต่ก็ยังดีกว่าที่ไม่รู้จักอยู่เหนือโลกเสียเลย, แล้วก็พยายามให้ระยะที่อยู่เหนือโลกมันมากขึ้น ๆ ในวันหนึ่ง ๆ ระยะเวลาที่อยู่เหนือโลกให้มันมีมากขึ้น ๆ, ระยะเวลาที่จมโลก ๆ นั้น ให้มันน้อยลง. **นี่อาศัยกินยานานนี้ แล้วก็หมดสรรพโรคเป็นโลกอุคร.**

อาตมาไม่ใช่ว่าจะอวดตัว หรือว่าจะทวงบุญคุณ; แต่จะต้องขอพูดว่า ได้พยายามอย่างยิ่งที่สุดแล้ว จนเกิดเรื่องเหล่านี้ ปรากฏออกมาในหมู่พวกเรา, มีเรื่องเหล่านี้, มีคำพูดชนิดนี้ มีคำสอนชนิดนี้ ปรากฏขึ้นมาในหมู่พวกเรา, ซึ่งเมื่อก่อนมันไม่มีนี่ หรือว่ามีที่ไหน ก็จะทำให้ว่ามันไม่มี. ไปหาสิที่ไหนมันมี ที่พูดให้มันชัด ให้มันง่าย ให้มันสะดวกอย่างนี้ มันไม่มี, แล้วยังจะพูดให้เป็นกลอน เพื่อให้จำง่ายเสียด้วย. นี่ไม่ใช่จะอวดตัว และไม่ใช่ทวงบุญคุณ, แต่บอกให้รู้ว่า เราได้ทำให้มันเกิดความก้าวหน้า หรือฟ้าสาธ ทางนั้นขึ้นมา หลายอย่างหลายประการด้วยกัน.

นี้เรียกว่า ทางกวีโดยตรง ก็ครบถ้วนทั้งว่ามีความคิดลึกๆ แล้วยังออกมา อยู่ในบทกลอน. แต่ขอให้จำไว้ว่า แม้จะไม่อยู่ในรูปของบทกลอน แต่ถ้ามันอยู่ในความคิดลึกๆ ก็เรียกว่า เป็นเรื่องกวีได้ทั้งนั้น คือเป็นเรื่องของสติปัญญา.

คำย่อ ทศกถาใหม่.

เอา, ที่นี้ก็อยากจะพูดต่อไปถึงที่ว่าเราได้ทำให้มันมีขึ้น แม้จะเป็นเพียงคำพูด แต่มันก็มีหลักปฏิบัติรวมอยู่ในนั้นด้วย เรื่อง ๓ ส. เรื่อง ๓ ก. เรื่อง ๑๓ พ. นี้เป็นต้น.

เรื่อง ๓ ส. คือ สะอาด สว่าง สงบ ก่อนนี้ไม่มีใครพูด เราพูดขึ้นมา เพื่อให้สะดวกให้ง่ายในการพูด ในการจำ ในการอะไร. เดียวนี้บ่อนติดแล้ว คำพูด ๓ คำนี้ไปอยู่ในที่ต่างๆ ไปอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ ไปอยู่ในการพูดจา ทางวิทยุก็ได้ยินบ่อยๆ. มีคนพูดใช้คำพูดว่า สะอาด สว่าง สงบ นี้มีบ่อย. แต่บางคนอาจจะคิดว่า จะเสียเกียรติ ใช้คำของพุทธศาสน์ไปเสียหมด, มันจะเสียเกียรติ เลยไปกลับหน้ากลับหลังกันเสียบ้าง เพื่อจะให้เป็นคำพูดของตัวเอง. ที่เราพูด สะอาด สว่าง สงบ นี้ เขา

กลับเอา สงบ ไปไว้ก่อน เป็น สะอาด สงบ สว่าง นี้ก็มี, แต่เห็นได้ชัดว่า มันมีมูลเหตุมาจากคำพูดที่เราพูดอยู่ก่อนนี้. ไปคอยฟังให้ดี ในหน้าหนังสือพิมพ์ก็มี ในวิทยุก็มี หน้าหนังสือพิมพ์ก็มี ที่พูดด้วยคำ ๓ ส. น.

แล้ว ๓ ก: กิน กาม เกียรติ นี้เมื่อเข้านี้ก็ได้อินวิทยุเขาใช้คำนี้ มันง่ายดี เมื่อจะสรุปรวมเรื่องทีคนมันโง่มันหลงกันนัก. เขาใช้คำว่า กิน กาม เกียรติ ๓ พยางค์เท่านั้นพอ พอหมดเลย ว่าอย่าหลงในเรื่องกิน กาม เกียรติ กันนักเลย. เรื่องกิน มันก็หลงกันมาก โดยเฉพาะเกี่ยวมันยังกินอร่อย จะกินให้อร่อย, เรื่องกามารมณ์ ก็สนับสนุนกันสุดเหวี่ยง, เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง ก็เก็ดทุกันมาก. กิน กาม เกียรติ ๓ คำนี้ก็ปัญหาขึ้นมา, เพราะว่ามันรู้จักเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้ง ๓ นี้ให้ถูกวิธีนั่นเอง.

เราไม่ได้บอกว่า อย่าเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้; มันต้องเกี่ยวข้องกับ เรื่องกินอาหาร มันก็ต้องเกี่ยวข้อง, เรื่องกามคุณ เรื่องเพศ เรื่องอะไร มันก็ต้องเกี่ยวข้อง ตามสมควรแก่ความเป็นปุถุชนนี้, เรื่องเกียรติยศชื่อเสียงก็เหมือนกัน แม้เราไม่ยากแต่ถ้าว่าทำดี มีประโยชน์ คนเขาก็ให้เกียรติเอง, มันหลีกเลี่ยงไม่พ้น อย่างนี้. เรื่องกิน กาม เกียรติ มันจึงเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง. อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความโง่ความหลง มันจะกัดเอาอีกแหละ.

ที่นี้ เรื่อง ๑๓ ฟ. ๑๓ ฟ. นานแล้ว มีคนเอาไปพูดบ้างเหมือนกัน แต่พูดในทางเหาะเหย ๑๓ ฟ. ที่เราพูดนี้ ฟ. แพบ ฟ. เพ็ท ฟ. เพื่อ ฟ. ฟุ้ง ฟ. เพื่อน ฟ. ฟุบ ฟ. เฟะ ฟ. ฟ้าม ฟ. ฟั้น ฟ. เฟี้ยว ฟ. ฟอน ฟ. ฟาง ฟ. เฟื่อย นี้ ๑๓ ฟ.

ฟ. แพบ คือศีลธรรมมันแพบ ในโลกปัจจุบันนี้ ศีลธรรมกำลังลดลงๆ เหลือริบหรี่เต็มที เรียกว่าศีลธรรมมันแพบ.

แล้วมันก็ เฟะ, ฟ. เฟะ คือสังคมมันเฟะ, สังคมกำลังสปรก.

แล้วมัน ฟ. ฟ้าม ก็คือเศรษฐกิจทั้งหลายมันฟ้าม เรียกว่ามันมาก มัน
ยุ่งไปหมด, แต่มันหาสาระอะไรไม่ได้.

แล้วมันก็ ฟ. ฟั้น ก็คือศาสนาของเราเนี่ยมันกำลังฟั้นเพื่อน. ประชาชน
ทั่วไปเขาอยากได้เงินอยากได้ทอง ไม่อยากได้มรรค ผล นิพพาน; แต่เราก็ยังสอนเขา
ให้สนใจเรื่องมรรค ผล นิพพาน เนี่ยมันฟั้น, แล้วมันกำลังฟั้นนี้มากขึ้นทุกที ประชาชน
ไม่ต้องการพระศาสนา ตรงตามความหมายของคำว่าศาสนา.

ที่นี้ ฟ. เฟี้ยว ก็คือวัฒนธรรม; เมื่อศาสนามันฟั้นเพื่อน อะไรมัน
ยุ่งอย่างนั้นแล้ว, วัฒนธรรมมันก็เฟี้ยว, หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีที่งาม
ที่สุภาพเรียบร้อยนั้น มันกลบกลายเป็นเรื่องเฟี้ยวฟ้าว คือเต็มไปด้วยอำนาจของ
กิเลส, เป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมกิเลส ไม่ใช่ควบคุมกิเลส. วัฒนธรรมเฟี้ยว ขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีจักขึ้นเพื่อจะส่งเสริมกิเลสเสียแล้ว, ไม่ใช่เพื่อควบคุมกิเลสอย่าง
แต่ก่อน.

ที่นี้ ฟ. ฟอน ประเทศชาติก็ฟอน, ถูกหนอนบ่อนข้างในให้ฟอน,
ประเทศชาติจึงไม่มีแก่นแข็ง มันถูกฟอน.

แล้ว รัฐธรรมนูญก็ ฟ. ฟาง ก็จะเป็นกระดาษฟาง.

แล้ว ความเป็นไทยก็ ฟ. เฟือย ความเป็นคนไทยของเราก็เฟือยไป.

นี้อาตมาเรียกว่า ๑๑ ฟ. ไม่มีใครเคยได้ยิน พอพูดออกไปเขาไม่สนใจจะ
พิจารณา เขาว่าบ้า ๆ บอ ๆ อะไร. แต่อาตมาก็ยังยืนยันว่า ทั้งหมดนี้ยังยืนยันอยู่ว่าจริง
ยังจะต้องรับรู้ ยังจะต้องแก้ไข.

อ่านอีกทีก็ได้ว่า ศีลธรรมมันแฟบ การศึกษามันเฟืด ประชาธิปไตยมันเพ้อ
 ยุวชนมันฟุ้ง การปกครองมันเฟือน การเมืองมันฟุบ สังคมมันเฟะ เศรษฐกิจมันฟ้าม
 ศาสนามันหัน วัฒนธรรมมันเฟี้ยว ประเทศชาติมันฟอน รัฐธรรมนูญมันฟาง ความ
 เป็นไทยมันเฟือย. คำว่า เฟือย นี้หมายถึงมันไปอย่างอ่อนแอ, ไหลไปอย่างอ่อนแอ,
 เราจึงไม่ได้รับประโยชน์และความสุขที่เราควรจะได้รับ.

นี่ขอให้พยายามให้เห็นว่า อากมาได้พยายามเท่าไร ได้พยายามเท่าไร
 ในการหาวิธีต่างๆ นานา หลายชนิดหลายแบบ เพื่อมาใช้ในการเผยแพร่พระศาสนา
 และ ยังจะฝากไว้กับภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายทุกคน ว่าเรายังจะต้อง
 ช่วยกันอย่างนี้ สืบต่อไปอีก. ใครมีความกึกความนึกสติปัญญาอะไร ช่วยค้นหาวิธี
 การ หลักการ คำพูด วิธีสั่งสอนอะไรก็ตาม ให้สำเร็จประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะ
 มากได้ ก็เพื่อว่าธรรมะมีอยู่ ศาสนามีอยู่ สันติภาพและสันติสุขจะมีอยู่.

ด้วยคำเกี่ยวกับการอบรมเด็ก.

ที่นี้ยังอยากจะแสดงของเบ็ดเตล็ด เรื่องเกี่ยวกับเด็ก ๆ พยายามที่จะทำให้
 เด็ก ๆ เขาเกิดความคิดความนึก แล้วจดจำไว้อย่างแม่นยำง่าย ๆ เช่นว่า ลูก นี้สำหรับ
 เด็ก ๆ นะ, เรื่องเกี่ยวกับเด็ก ๆ ฟ้าสาगरทางเด็ก ๆ, ให้เด็ก ๆ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
 หลักธรรมะ.

คำว่า ลูก นั้นมันไม่ใช่เพียงแต่ลูกที่ออกมาจากท้องแม่ เหมือนผลไม้, ว่า
 ลูกนั้นมันคือผู้ที่เกิดมาเพื่อให้พ่อแม่สบายใจ. ถ้าว่าใครเกิดมาทำให้พ่อแม่ร้อนใจ
 คนนั้นไม่ใช่ลูก ไม่ใช่บุตร ไม่ใช่บุตรหรือลูก คนนั้นเป็นอะไรก็ไม่รู้ พุทไปมันจะ

หยาบคาย, มันจะเป็นก้อนอะไรก็ไม่รู้, ถ้ามันเกิดมาทำให้พ่อแม่ร้อนใจ ไม่สบายใจ. ถ้าเป็นบุตรหรือเป็นลูก ต้องทำให้พ่อแม่สบายใจ พอใจในการที่ได้มีลูกนั่นเอง ก็ชื่นชมในการที่ได้มีลูก.

นี่ บิฑามารคา ไม่ใช่เพียงแต่ผู้ที่เกิดมา, บิฑามารดาคือผู้ที่ต้องรับผิดชอบ, รับผิดชอบความใช้ได้ หรือความใช้ไม่ได้ของลูก. ถ้าลูกมันใช้ไม่ได้ก็ต้องโทษบิฑามารคา, บิฑามารดาต้องรับผิดชอบตลอดเวลา ถ้าลูกเป็นอะไรไป. *เดี๋ยวนี้เขาพูดกันน่ากลัว,* เมื่อเช้านี้ก็ยังได้ยินวิทยุพูดอยู่ทุกวัน *ที่ว่า แม่ต้องออกไป* *นอกร้านไปหางานหาเงินช่วยครอบครัว,* บางคนยังพูดว่า ออกไปหาอีกคนหนึ่ง แม่ออกไปหาอีกคนหนึ่ง ก็ยังไม่ค่อยพอกินเลย เขาว่าอย่างนั้น.

อาตมาคิดว่า แม่ถ้าอย่างไรก็ช่วยดูแลลูก อย่าให้มันเป็นอย่างอื่นไปเสีย, ให้เป็นบุตรที่ดี เป็นมนุษย์ที่ดี. ถ้าฝ่ายแม่จะต้องหาเงินช่วยพ่ออีกแรงหนึ่งก็หาชนิดที่ว่าดูแลลูกได้ด้วย ก็ว่าหางานมาทำที่บ้าน แล้วดูแลลูกไปพลาง แล้วก็ทำงานเป็นรายได้ไปพลาง ช่วยพ่อ. ก่อนนี้เขาไปทำงานที่นาที่ไหน เขาก็เอาลูกแขวนหลังไปด้วย คือเขาไม่อยากจะห่างลูก ไม่อยากจะทิ้งลูกให้เป็นถึงเป็นค่าง เมืองจีนก็มี เมืองไทยก็มี สะพายลูกแขวนหลังไปด้วย ไปทำนา ทำไร่ ทำอะไร ก็เพราะไม่อยากจะห่างลูก.

เดี๋ยวนี้ความเป็นแม่เป็นลูกมันน้อยไป, ลูกไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นแม่ เช่นไปเกิดที่โรงพยาบาล เขาก็ให้กินน้ำอะไรไม่รู้ ไม่ใช่นมของแม่, ไม่ใช่อยู่ในอกของแม่ ไม่ใช่อบอุ่นอยู่ในอกของแม่ แล้วเกิดความรู้สึกว่าแม่, เต็มๆไม่มีโอกาส; เพราะคนอื่นเลี้ยง แล้วกินนมวันมว้นมควาย น้ำขวด น้ำผักอะไรก็ตาม ซึ่งไม่ใช่นมของแม่, แล้วมันผิดทั้งทางร่างกาย คือไม่ได้รับของที่ถูกต้องตามธรรมชาติ, แล้วมันผิดทั้งทางจิตใจ. ความรู้สึกรักแม่อย่างถูกต้องมันก็มี; ฉะนั้นเด็ก ๆ นั้นโตขึ้นมาโดยไม่รู้

ความหมายของแม่ ค่ายจิตใจ, นาน ๆ แม่จะมาอุ้มสักทีหนึ่ง เลยไม่มีความหมายอันแท้จริงของแม่ ผั่งอยู่ในใจของลูก. นี่ความเป็นพ่อเป็นแม่มันจึงสูญความหมายไป.

ถ้าลูกกอดอยู่ในอก คุณนอนอยู่ตลอดเวลา อย่างนั้นมันมีความรู้สึกผั่งแน่นชนิดหนึ่ง ซึ่งเปลี่ยนยาก จะรักพ่อรักแม่, แม่รักลูก ลูกรักแม่ อย่างที่เปลี่ยนไม่ได้คือกอดคัมที่สุด. ฉะนั้นการผั่งใจพ่อแม่มันก็ไม่มี เพราะมันรักพ่อแม่อย่างว่าตายก็ได้, ไม่ผั่งความต้องการของพ่อแม่. ฉะนั้น พ่อแม่คือผู้ที่ต้องรับผิดชอบลูกที่เกิดมา, แล้ว ลูกเกิดมาก็เพื่อทำให้พ่อแม่สบายใจ.

ถ้าจะดูบุญคุณของพ่อแม่ ก็เหมือนกับว่า พ่อแม่เป็นธนาคาร ที่ลูกเบิกเงินได้โดยไม่ต้องฝาก; ลูกไม่ต้องฝาก แต่เบิกเงินได้เรื่อย นั่นคือพ่อแม่. ถ้าว่าเด็ก ๆ เขามองเห็นพ่อแม่ในลักษณะอย่างนี้ เขาก็รักพ่อแม่สุดชีวิตจิตใจ ไม่มีอะไรที่จะผั่งใจพ่อแม่อย่างนี้.

เรื่องสำหรับเด็ก ๆ นี้ อาตมามองเห็นว่า ยังมีอีกมาก ที่จะต้องช่วยให้เด็ก ๆ เข้าใจถูกต้อง เข้าใจธรรมะถูกต้อง หรือเข้าใจความจริงของธรรมชาติอย่างถูกต้องยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

เดี๋ยวนี้ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมมันเปลี่ยน เป็นไปในทางที่ให้ห่างเหิน ให้ไม่เข้าใจ; ถ้าเป็นไปอย่าง สมัยก่อนโน้นไม่ต้องสอน มันมีอยู่แล้วในวัฒนธรรม ในประเพณีมันถูกต้องอยู่แล้ว : เลี้ยงลูกอย่างไร อะไรอย่างไร, แม้แต่การสมรสอย่างไร อะไรมันก็ถูกต้องไปหมด ไปในทางที่ธรรมชาติต้องการ, เกิดความยึดเหนี่ยวในครอบครัวอย่างสูงสุด มันเป็นครอบครัวที่ทำลายไม่ได้ เพราะมีธรรมะเหล่านั้น.

ที่ยังมีสอนเด็กๆ เรื่อง ๕ ดี; ช่วยจำกันไปด้วย ให้เด็กๆ เขาสนใจ อยู่เสมอว่า เราจะเป็นผู้ที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี เป็นสาวกที่ดี. ให้เด็กๆ ท่องด้วยปาก ให้คิดด้วยใจ, แล้วก็จำไว้ปฏิบัติด้วย ว่าเราจะ เป็นผู้ที่ดีของบิดามารดา, เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน, เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ, เป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า. ให้เด็กๆ เขาจำ ๕ ดี, คิมอยู่ ๕ ดี นี้ไว้ให้มันคง ถือเป็นหลักสูงสุดของผู้ที่เป็นบุตร, แล้วก็จะได้เกิดมา เป็นบุตรที่ดีที่สุด ที่มันจะดีได้, เป็นบุตรที่ดีที่สุดกว่าบุตรทุกคน.

นี่คือการจะโฆษณา หรือว่าจะอวดอ้างว่า เป็นผลของการที่เราโฆษณา; เมื่อเราโฆษณาก็ทำให้เกิดผลอย่างนี้ แล้วก็ยังประสงค์ที่จะให้ช่วยกันโฆษณากันต่อไป, ช่วยกันเผยแพร่ธรรมะในลักษณะนี้อีกต่อไป, ที่ลึกให้มันดีขึ้น ที่มันจำยากให้มันกลายเป็นง่าย โดยอาศัยกาพย์กลอน หรือกวีนิพนธ์, และให้มันเป็นคำที่ฟังแล้วน่า อัจฉริยะ แล้วก็จับอกจับใจ เชื่อว่ามนุษย์นั้นมันจะกระตือรือร้น มันจะดีขึ้น มันจะไม่ทรุดต่ำลงไป คือความไม่มีศีลธรรม.

นี่เรียกว่า การใช้กวีเป็นเครื่องมือเผยแพร่ธรรมะ เป็นสิ่งประติษฐ์ที่เราได้ ทำให้เกิดขึ้น มีขึ้นมา นี่เป็นข้อหนึ่ง. การใช้กวีให้เป็นประโยชน์ กวี คือระบายความ กึกที่ลึกๆ ให้ตื่นได้. นี่เป็นกวี แล้วใช้เป็นกาพย์กลอนได้ด้วยก็ยิ่งเป็นกวี.

อธิบายคำธรรมะ ให้เต็มตามความหมาย.

ที่นี้ข้อต่อไป เรื่องที่ว่า เราจะใช้คำสำหรับพูด คำธรรมะสำหรับพูดให้ มันเต็มทุกความหมาย ให้มีความหมายเต็มที่ ว่าโดยพยัญชนะ ก็ให้เขาเข้าใจแจ่มแจ้ง,

โดยอรรถะ คือเนื้อความ ก็ให้เขาเข้าใจแจ่มแจ้ง. พูดเป็นคำสั้น ๆ ก็ให้ชัดเจนเพื่อ
 จำง่าย และรายละเอียดของมันก็ให้มีอยู่ครบถ้วน, ให้รู้จักคิดนึก และที่เคยใช้กันแคบ ๆ
 ก็ขอให้ใช้ให้กว้าง. นี่เราประสงค์อย่างยิ่ง ที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าในทางเผยแผ่
 ธรรมะ.

ยกตัวอย่าง สักคำหนึ่ง เช่นคำว่า ทุกข์, ทุกข์ หรือความทุกข์. ความ
 ทุกข์เรารู้จักกันเพียงความหมายเดียว ว่ามันเจ็บปวดหรือทรมาน ว่ามันทนไม่
 ค่อยได้ ทนยากทนลำบาก, นี่คือความทุกข์; ถ้าเพียงเท่านั้น มันธรรมดาเกินไป. ต้อง
 เอาความหมายที่เหลืออยู่มาใช้ด้วย แล้วมันยังจะไปขัดกับพระบาลีที่ว่า สังขารทั้งปวง
 เป็นทุกข์, สังขารทั้งปวงที่ไม่มีจิตไม่มีวิญญาณมันจะทุกข์ได้อย่างไร เพราะมันรู้สึกไม่ได้.
 ความรู้สึกว่าเป็นทุกข์นั้น มันรู้สึกได้แต่สังขารที่มีจิตมีวิญญาณ, เช่นมนุษย์และ
 สัตว์เป็นต้น. แต่ท่าน *ครสฺว่า* สังขารไม่เที่ยง สังขารเป็นทุกข์ สังขารเป็นอนัตตา
 ก็เลยทั้งไม่ออกเองว่า สิ่งที่ไม่มีชีวิตวิญญาณนั้น มันจะเป็นทุกข์ได้อย่างไร.

นี่ขอบอกให้ทราบว่า คำว่า ความทุกข์ คำเดียวนี้ มีความหมายอย่าง
 น้อยก็ ๓ ความหมาย : ความหมายที่ ๑ ว่า ทรมาน นี่ไม่ต้องอธิบาย. ความ
 หมายที่ ๒ คือ นำเกลียด นำระอาใจ, นำเกลียดนำระอาใจ หมายความว่ามันไม่เที่ยง
 มันเปลี่ยนแปลง, มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยนั่นเอง มันจึงมีอาการที่เรียกว่านำเกลียด.
 คำว่า นำเกลียด ก็คือคำว่าทุกข์ นั้นแหละ *ทุ แปลว่า เกลียด* หรือ*นำเกลียด*, *อิภฺข*
แปลว่า เห็น หรือดู, *ทุภฺข* แปลว่า *ดูแล้วนำเกลียด*. เช่นก้อนหินนี้ มีความทุกข์
 มีอาการแห่งความทุกข์ เพราะดูแล้วมัน *นำเกลียด* คือมันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตาม
ปัจจัย, ไม่เป็นก้อนหินชนิดนั้นอยู่ได้.

ถ้าว่าใครมองเห็นอย่างนี้แล้ว ก็จะได้เห็นความหมายของคำว่า ความทุกข์ ที่มัน มีอาการที่น่าเกลียด เพราะมันไม่เที่ยง เพราะมันเปลี่ยนแปลง, เพราะมัน อยู่ได้อำนาจเหตุปัจจัย แล้วก็่าเกลียด. จะเห็นว่า แม้แต่ก่อนหินดินทรายนี้ มันก็มีอาการแห่งความทุกข์ มีลักษณะแห่งความทุกข์ คืออยู่แล้วน่าเกลียดที่มันเปลี่ยนแปลง มันเป็นภาพลวงตา มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย; พอเราเห็นข้อนี้เข้าแล้ว เราก็คงจะไม่ไปยึดถือว่าเป็นของเที่ยง เป็นของน่ายึดถือ.

ถ้ามีความรู้อันนี้ แล้วก็ไปดูเพชรชี่ เพชรที่แพงนัก ที่ผู้หญิงโดยเฉพาะ เขาชอบซื้อกันนัก ก็จะได้เห็นว่าเพชรชี่ก็มีอาการอย่างนี้ คือ เปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัย หลอกลวง มายา พรางตา. เพชรชี่ก็มีลักษณะแห่งความทุกข์ เพราะดูแล้วมันก็น่าเกลียด เพราะมัน ไม่เที่ยงและหลอกลวง; ถ้าเขาเห็นอย่างนี้เขาก็ไม่ซื้อเพชรชี่, เขาก็ไม่หลงซื้อเพชรชี่กันนักดอก เพชรชี่มันคงจะขายยากขึ้นบ้าง, แต่เดี๋ยวนี้อันนี้เขาไม่มองในแง่อย่างนั้น, เขาเห็นสวยงาม เห็นน่าได้ น่ามี น่าหลงใหลกันไปหมด ได้แล้วก็ดีใจ, แล้วก็ยังไปอวดคนอื่นด้วย. นี่หมายความว่าจิตฟุ้งซ่าน จะเป็นคนบ้าอยู่แล้ว.

ฉะนั้นขอให้ดูว่า สังขารทั้งปวง ที่ว่ามีลักษณะแห่งความทุกข์ ก็มันมีลักษณะที่น่าเกลียด เพราะมัน ไม่เที่ยง มัน เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย, เหตุปัจจัยย้ายมันอยู่เสมอ. นี่ ความหมายที่ ๒ ว่า ดูแล้วน่าเกลียด เห็นแล้วน่าเกลียด.

ที่นี้ ความหมายที่ ๓ เขาว่า ว่างอย่างน่าเกลียด ว่างจากสาระที่ควรยึดถืออย่างน่าเกลียด : *หุ* ว่า *น่าเกลียด*, *ขี* ว่า *ว่าง*, คำว่า *ขี* นี้หมายถึง *อากาศซึ่งเป็นที่ว่าง* ก็ได้ ก็เรียกว่า *ขี* เหมือนกัน; *ขี* หรือ *เข แปลว่า ว่าง*, ว่างอย่างน่าเกลียด. สังขารทั้งหลายทั้งปวง มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต รู้สึกหรือไม่รู้สึก, สังขารทุกชนิดนี้เป็นสิ่งที่ว่างอย่างน่าเกลียด.

ว่างจากอะไร? ก็ว่างจากคำ, ว่างจากความหมายที่ควรจะมีติดถือ, ไม่มี
 ความหมายแห่งตัวตน ที่ควรจะไปยึดถือ. เช่นเดียวกับ ร่างกายนี้ ไม่มี
 ความหมายแห่งตัวตนอันแท้จริง, ไม่ควรจะไปยึดถือ; แต่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึด
 ถือของคนโง่ ของคนหลง. *ภาษิตอย่างนี้มีในพระบาลีมากมาย* : ถ้าเห็นว่ามันว่าง
 จากสาระที่ควรยึดถือ, ไม่มีตัวตนที่จะไปยึดถือได้, ไปยึดถือเข้าก็เป็นคนโง่ เพราะไปยึด
 ถือของว่าง จะให้เป็นตัวตนขึ้นมา. นี้ ถ้าเห็นว่ามันว่างจากตัวตนอย่างนี้แล้วมันก็
 ไม่ยึดถือ.

ฉะนั้นคำว่า ทุกข์ ไม่ได้แปลว่าเจ็บปวดทรมานอย่างเดียว, มันมี
 ความหมายถึงอีก ๒ ความหมายว่า ดูแล้วน่าเกลียด คือ หลอกหลวง เป็น มายา แล้ว
 อีกความหมายหนึ่งว่า มัน ว่างจากสาระแห่งตัวตน อย่างน่าเกลียดก็เหมือนกัน เรา
 คิดว่ามันจะมีสาระ มีตัวตนบ้าง แต่เอาเข้าจริง มันไม่มีสาระหรือตัวตนเลย นี้เรียกว่า
 ว่างอย่างน่าเกลียด.

นี่ขอให้ศึกษาให้รู้ ให้ใช้พหูจา หรืออะไรก็ตามให้ถูกต้องว่า ความทุกข์,
 ทุกข์ นี้มันมีอยู่ถึง ๓ ความหมาย : ว่าเจ็บปวดทรมาน, ว่าดูแล้วน่าเกลียด, แล้วก็
 ว่า ว่างอย่างน่าเกลียด. ดังนั้น เมื่อไม่ได้เจ็บปวด ไม่ได้ทรมานอยู่ ก็ขอให้ดูให้
 เห็นว่า มันเป็นทุกข์ด้วยเหมือนกัน, ถ้าเจ็บปวดทรมานอยู่ มันก็เห็นง่าย เด็ดๆ
 มันก็รู้สึกได้. เกียวนี่ไม่เจ็บปวด ไม่ทรมาน บางทีก็สนุกสนานเพลิดเพลินอยู่ ก็ให้ดู
 ให้รู้ว่า ความสนุกสนานนั้นแหละมันก็เป็นความทุกข์ ก็ดูแล้วน่าเกลียด ความ
 สุขสนุกสนานไปๆเข้าๆแล้วก็น่าเกลียด, ความสุขสนุกสนานที่หลงใหลกันนัก มันว่างอย่าง
 น่าเกลียด. ว่างจากสาระอย่างน่าเกลียด.

แต่ถึงอย่างไร ข้อนี้มันมีมูลมาจากอนิจจัง ความไม่เที่ยง; ต้องเห็นความไม่เที่ยงอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเต็มที่เพียงพอเสียก่อน เป็นรากฐานเสียก่อน, แล้วก็จะเห็นความดูแล้วน่าเกลียด, หรือว่างอย่างน่าเกลียดได้โดยง่าย, ถ้าไม่มองเห็นอนิจจังของสังขารเหล่านั้นแล้ว มันก็เห็นทุกข์ในความหมายนัยยาก.

ส่วนความหมายเจ็บปวดคนนั้นมันเป็นไปได้ง่าย รู้สึกได้เองตามธรรมชาติ, พอเจ็บปวดแล้วก็รู้สึกว่าเป็นทุกข์ เพราะว่ามันกระทบยึดถือตัวตน เมื่อตัวตนเจ็บปวดมันก็เป็นทุกข์. ผู้ที่ไม่ยึดถือตัวตนเท่านั้น ที่จะเห็นว่าความเจ็บปวดเป็นสักแต่ว่าความเจ็บปวดเท่านั้น, หาใช่เป็นความทุกข์ไม่ คือหมกอุปาทาน หมกความยึดถือแล้ว. เมื่อเจ็บปวดขึ้นมา ท่านก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ รู้สึกว่ามันเป็นเพียงความรู้สึกเจ็บปวดเท่านั้น ไม่มีความหมายแห่งความทุกข์. ดังนั้นมันก็เป็นทุกข์น้อยแหละ คือว่าทรมาณน้อย; ถ้าเห็นเป็นเจ็บปวดด้วย เป็นความทุกข์ในความหมายว่า กูจะตายด้วย, แล้วมันก็เป็นทุกข์ใหญ่ เป็นทุกข์มาก. นี่มันเป็นส่วนที่เป็นอุปาทาน : ยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวกู กูจะตายเพราะความเจ็บอันนี้, อย่างนั้นมันทุกข์มาก.

อยากจะคำนวณว่า สัตว์เดรัจฉาน เช่นสุนัข เป็นต้น มันเจ็บ มันก็เจ็บ รู้สึกเจ็บ เป็นไปตามความเจ็บเท่านั้น, ความคิดที่จะเลยไกลไปถึงว่า กูจะตายนั้น คงคิดไม่เป็น. สัตว์เช่นสุนัขและแมว เป็นต้น เพราะฉะนั้นมันต้องทุกข์น้อยกว่ามนุษย์แหละ, ในกรณีที่ถูกรังทำให้เจ็บปวดนั้นแหละ มันจะมีความทุกข์น้อยกว่ามนุษย์ เพราะมันคิดไม่เป็น, มันยึดถือไม่เป็น.

นี่เราจะต้องศึกษาให้ดีๆ ว่า ความทุกข์อันแท้จริง มันหมายถึงยึดมั่นถือมั่น จนเกิดความทุกข์ทรมาณทางจิตใจด้วย ไม่ใช่เพียงแต่ทางกาย, ความเจ็บปวดทางกายนั้นมันก็เป็นทุกข์ก็จริงแหละ อย่างหนึ่งเท่านั้น. แต่ถ้ายึดมั่นถือมั่นแล้ว มัน

จะเจ็บปวดทรมานในทางจิตใจเต็มทีอีกด้วย, อันนี้ใหญ่กว่า มากกว่า หนักกว่า มัน เป็นความทุกข์ที่สมบูรณ์.

ขอให้รู้จักสังเกตว่า มันมีอยู่ ๒ ชั้นอย่างนี้ ถ้าอย่างไรแล้วชั้นหลังอย่าให้มีเลย, ให้มีแต่ว่าเจ็บปวดอย่างนี้ รู้สึกอย่างนี้ เจ็บปวดอยู่ที่ประสาทตรงนี้ เป็นอย่างนี้ เจ็บปวดเท่านั้น; อย่าให้ความคิดมันเลยไปถึงว่า กูจะตาย, นั้นมันจะเจ็บปวดถึงใจ มันก็เจ็บปวดมากขึ้น, แล้วบางทีก็จะตายไปจริงๆ ด้วย, ถ้ามันยึดมันอย่างนั้น มันจะตายเพราะความกลัวนั้นแหละ กลัวจนตาย. สัตว์เทร่จันตที่มีมันมีความกลัวมาก กลัวจนตาย ก็มีอยู่ ทั้งที่ไม่มีอะไรกัด ไม่ได้ถูกกัดมันก็ตายก็มี สัตว์เช่นหนูอย่างนี้ พอแมวตะครุบบางทีไม่ถูกมันก็ตายก็มี เพราะมันตายด้วยความกลัว.

ความทุกข์มีความหมายถึง ๓ ความหมาย เรารู้จักมันให้ครบทุกความหมาย เรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกันอีก ทุกเรื่องทุกคำมันจะมีความหมายหลายความหมาย ถ้าเรารู้จักความหมายของคำ ของสิ่งเหล่านั้นทุกความหมายแล้ว ง่ายที่สุดที่จะเข้าใจธรรมะ.

คำที่สำคัญเช่นคำว่า อนัตตา, อนัตตา นี้มีความหมายหลายความหมาย ล้วนแต่ละแยก ก็ต้องศึกษากันต่อไป, เรียกว่าค่อยๆ ศึกษา ให้รู้ความหมาย คือ ธรรมดาให้มากขึ้น พญูชนะนั้นรู้แล้ว ยึดถือไว้แล้ว จำได้แล้ว ว่าทุกข์ แต่ความหมาย หรือธรรมดานั้นมีหลายความหมาย.

นี่เห็นจะพอเข้าใจได้แล้วว่า ที่แล้วมาเรารู้ความหมายของแต่ละคำไม่ครบถ้วน ท่อไปขอให้สนใจ ให้รู้ความหมายของแต่ละคำให้ครบถ้วน.

ปัญหาเรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์.

เอ้า, ที่นี้มีเบ็ดเตล็ดอีกเรื่องหนึ่งขอฝากไว้ เพราะว่าหมวดนี้มันจะจบแล้ว หมวดฟ้าสว่างทางธรรมโมฆณ์ อีกเรื่องเกี่ยวกับ ปัญหายุ่งยาก คือไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับนี้ คือปัญหาที่มีอยู่ระหว่าง ไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์.

ความยุ่งยากมีอยู่ ๒ ชั้น คือว่าตามธรรมดาเด็กเกิดมา คนเกิดมา ต้องไปยึดถือไสยศาสตร์ก่อน โดยที่ช่วยไม่ได้, ยึดถือไสยศาสตร์จนเป็นเจ้าเรือน แล้วจะให้มาเปลี่ยนหรือเลิกมันมันเลิกยาก. แล้วอีกความหมายหนึ่ง อีกชั้นหนึ่งก็คือว่า เดี่ยวนี้เขานิยมส่งเสริมไสยศาสตร์กัน ตั้งแต่เบื้องต่ำสุดจนถึงเบื้องสูงสุด ในบ้านในเมืองนี้เขานิยมเรื่องไสยศาสตร์กันจนเต็มที ตั้งแต่ต่ำสุดจนถึงสูงสุด.

จะพูดในเรื่องที่ ๑ ก่อนว่า พอเราเกิดมา เราก็ถูกอบรม ให้เข้าไปอยู่ในกรอบของไสยศาสตร์โดยไม่รู้ตัว, พอเราเกิดมา เราก็ได้รับการอบรม ชนิดที่ให้หวังพึ่งผู้อื่น. เราได้รับการอบรม ชนิดที่ทำให้เราเชื่อว่า เราต้องพึ่งผู้อื่น, ต้องพึ่งพ่อแม่พี่เลี้ยงนางนมหรืออะไรก็ตาม, เราต้องพึ่งผู้อื่น เพราะผู้อื่นเขาช่วยเราอยู่ตลอดเวลา มันก็เกิดนิสัยที่จะพึ่งผู้อื่น. ไม่รู้เรื่องพึ่งตน พึ่งตัว พึ่งตัวเอง ไม่รู้ นั่นแหละคือความหมายของไสยศาสตร์.

นี่พอต่อมาโตขึ้น มันก็จะพึ่งผีพึ่งนาง พึ่งเทวดา พึ่งพระเจ้า พึ่งอะไรก็ตาม ซึ่งไม่ใช่ตนเอง มันก็ยากลำบากแก่การที่จะสอนเขาให้มาพึ่งตนเอง เป็นหลักธรรมะในพุทธศาสนา หรือว่าเราถูกสอนให้กลัวโดยไม่จริง คือเขาหลอกให้กลัว หลอกให้กลัวอะไรก็ไม่รู้ : กลัวตุ๊กแก กลัวอะไรก็ตาม เพื่อให้เด็กมันไม่ต้อ เพื่อให้เด็กมันนอนเสีย, ถูกหลอกให้กลัวสิ่งที่ไม่ต้องกลัว ซึ่งไม่ใช่ความจริง, ทารกนั้นมันก็กลัวสิ่งที่ไม่

ควรกลัวไม่ต้องกลัว จนติดเป็นนิสัย. นี่ก็คือความหมายแห่งไสยศาสตร์ ก็องมงามันจึงไปกลัวสิ่งที่ไม่ต้องกลัว; แล้วสิ่งที่ไม่เห็นตัว เป็นสิ่งที่ไม่เห็นตัว มันเข้าใจไม่ได้ มันก็กลัว.

ฉะนั้นเราจึงกลัวผี กลัวโชคชะตาราศี กลัวเทวดาให้โทษ กลัวอะไรให้โทษ จนต้องทำพิธีต่างๆ นานา กลุ่มครองบ๊องกัน มันก็เป็นไสยศาสตร์, เพราะเราถูกอบรมมาตั้งแต่อ่อนแอแต่ออก ว่าฟังผู้อื่น, ฟังผู้อื่น ก็เลยความคิดที่จะฟังตนเอง หรือฟังกรรมมันไม่มี. นี่มัน จึงยาก ที่ว่าเดี๋ยวนี้เราจะถือพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ ด้วยการฟังตัวเอง มันก็ยาก, เพราะมันฝืนกับความรู้สึก ที่ไม่แน่นอนอภัยอยู่ในสันดาน.

ที่เรื่องที่ ๒ ที่ว่า พอเราเกิดมาแล้ว อยู่ในโลกเวลานี้แล้ว ทุกคนเขาถือไสยศาสตร์นี้ จะทำอะไรแล้ว. บางทีพ่อแม่เราก็ถือไสยศาสตร์, คนอยู่รอบตัวเราถือไสยศาสตร์ พอเกิดออกมาก็ให้ไหว้ศาลพระภูมิแล้ว หรือว่าให้ทำอะไรต่างๆ นานา สารพัดอย่าง ตามที่คนสมัยนี้เขาทำกัน : ต้องไปรคน้ำมนต์ ต้องไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือว่าทุกอย่างที่เป็นเรื่องของไสยศาสตร์. เมื่อทุกคนเขาทำ เราก็สู้เขาไม่ได้ เราก็กลัวเป็นทุนมาแต่เดิมแล้วว่า กลัวสิ่งที่ไม่มีความผลมาแต่เดิมอยู่แล้วด้วย เราก็เลยกลัว, แล้วก็ไปร่วมทำไสยศาสตร์กับเขาด้วย, ไสยศาสตร์ก็เจริญเติบโต.

อันนี้เป็นโมหะ, อันนี้เป็นอวิชชา, อันนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ จะเป็นพุทธบริษัทไม่ได้; พุทธบริษัทต้องอิสระจากสิ่งเหล่านี้ จากสิ่งเหล่านี้ ก็มีความรู้ที่ถูกต้อง ไม่องมงาม ไม่กลัวอย่างองมงาม แล้วตามกฎของธรรมชาติ มันต้องฟังตัวเอง. ที่จะฟังผู้อื่นนั้นก็ห้ามบอก แต่ว่าหลักใหญ่ๆ นั้นต้องฟังตัวเอง จะมานอนให้ผู้อื่นมาช่วยอย่างนี้ก็ได้, หรือจะให้ผู้อื่นมาช่วย เพียงแต่อ่อนนอน บวงสรวงอ่อนนอน นี่มัน

ก็ไม่ได้, จะต้องทำลงไปจริงๆ ให้ถูกต้องตามเรื่องของมัน ว่าทำอะไรจริงจะแก้ปัญหานี้ได้.

นี่คือปัญหาใหญ่ของเรา ใหญ่ถึงขนาดว่า พุทธศาสนาจะสูญไป จะเหลืออยู่แต่ไสยศาสตร์, พุทธศาสนาที่ถูกต้องจะหายสูญไป แล้วจะเหลืออยู่แต่ไสยศาสตร์ แล้วกติกาคูสี; ถ้าสมมติว่าพระพุทธเจ้าท่านเกิดกลับมาเห็นเข้าไปในสภาพอย่างนี้ ท่านจะนึกอย่างไร เกี่ยวกับพวกเราที่เป็นพุทธบริษัท ที่ทำๆ ทำไปจนพุทธศาสนาไม่เห็นวิแวว เหลืออยู่แต่ไสยศาสตร์.

อาตมาอยากจะระบุให้ชัดเจนไปเลยว่า แม้เข้าไปในโบสถ์ กราบพระพุทธรูป อยู่หน้าพระพุทธรูป แต่ในใจเขาคิดว่า ให้พระพุทธรูปช่วย อย่างนี้ก็ เป็นไสยศาสตร์ หลีกไม่พ้น, กราบพระพุทธรูปด้วยคิดว่าพระพุทธรูปจะช่วย อย่างนี้ก็ เป็นไสยศาสตร์.

เราจะต้องกราบพระพุทธรูป เพราะพอใจในการตรัสรู้ของพระองค์, สอนให้เราช่วยตัวเองได้, สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามกรรม, เราได้รับคำสั่งสอนที่ถูกต้อง ช่วยตัวเองได้ เราจึงกราบ. อย่าไปกราบด้วยท่าอวดว่าให้พระองค์ช่วย; ถ้าอย่างนั้นมันเป็นไสยศาสตร์ไปเสีย ต้องคงการช่วยตัวเองไว้ตลอดไป. พิธีในวัดในวานี้ ถ้ามันเป็นเรื่อง บวงสรวงให้ผู้อื่นช่วย แล้วเป็นไสยศาสตร์ไปหมด แม้ว่าเราจะทำแก่พระพุทธรูป.

เรื่องเอาพระพุทธรูปมาแขวนคอก็เหมือนกัน, เอาพระพุทธรูปมาแขวนคอด้วยคิดว่า จะช่วยคุ้มครอง แล้วก็ เป็นไสยศาสตร์. ถ้าว่า ไ้ นี้เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า สอนไว้อย่างไร ช่วยเราได้อย่างไร เราจะไม่มี, เราจะเอามา

ไว้กันลืมน แล้วก็ปฏิบัติตามที่ท่านสอน, ถ้าอย่างนี้เป็นพุทธศาสตร์. แขนวพระเครื่องเป็นพุทธศาสตร์ก็ได้, แขนวพระเครื่องให้เป็นไสยศาสตร์ก็ได้. นี่ความต่างกันระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์. แล้วปัญหามันได้เกิดขึ้นแล้วอย่างที่พูดมาแล้วว่า พอเราคลอออกมาจากห้องแม่ ก็ถูกแควล้อมไปในทางของไสยศาสตร์ ให้ฟังผู้อื่น, ให้กลัวสิ่งที่ไม่มีความเหตุผล, มันก็เหมาะสำหรับไสยศาสตร์; พอถึงคราวที่จะเปลี่ยนเป็นพุทธศาสตร์มันก็เปลี่ยนยาก.

ทีนี้จะทำอย่างไรกัน ทีนี้ก็มาถึงปัญหาสุดท้ายว่า ต่อไปข้างหน้าจะทำอย่างไร, เราจะทะเลาะกัน จะตีกันให้หัวแตก บังคับให้เปลี่ยน อย่างนั้นมันก็ทำไม่ได้, ก็เลยคิดว่า ค่อยๆ เปลี่ยนไสยศาสตร์ให้มาเป็นพุทธศาสตร์ : ให้พ่อแม่สอนลูกเล็กๆ ให้ถูกต้องมาตั้งแต่เล็กๆ ให้เขารู้ว่า ต้องทำเอง ต้องกินเอง ต้องฟังตัวเอง, อย่าไปกลัวสิ่งที่ไม่มีความเหตุผลเหล่านั้น, ให้มีความกล้าหาญพอที่จะถือหลักธรรมะ, คนอื่นเขาจะเป็นอย่างไรก็ตามใจเขา. นี่ให้เด็กๆ เขาเหมาะสมที่จะมาถือพุทธศาสตร์ แล้วต่อไปมันจะดีขึ้น.

ระหว่างนั้นมันก็ต้องเก็บไว้ให้คนที่เขาถือไสยศาสตร์ เราจะเรียกว่าคนปัญญาอ่อน, แต่เขาคงโกรธมาก คงตำเรา เราจะเรียกเขาว่าคนปัญญาอ่อน. ฉะนั้น ไสยศาสตร์นี้เก็บไว้ให้คนปัญญาอ่อน ใช้ไปเรื่อยๆ จนกว่าปัญญาของเขาจะแก่แล้วเขาก็จะเปลี่ยนเอง; เราไม่ต้องทะเลาะกัน แต่ต้องก้าวหน้า ก้าวหน้าไปในทางของพุทธศาสตร์ เก็บไสยศาสตร์ไว้ให้คนปัญญาอ่อน.

ถ้าเราสอนธรรมะสอนศาสนากันให้จริงๆ คนปัญญาอ่อนจะลดจำนวนไปเอง จะกลายเป็นคนปัญญาสมบูรณ์, ปัญญาถูกต้องขึ้นมา ปัญญาอ่อนจะลดน้อยลงไปเอง, แล้วมันก็จะน้อยลงไปเอง ไปแก่โดยการใช้กำลัง ไปตำเขา ไปว่าเขา ไป

บังคับเขา อย่างนั้นมันไม่ถูกหลักพุทธศาสนา; แต่ว่า ทำไปๆ ในลักษณะที่เขาจะมองเห็นได้เอง รู้สึกได้เอง ให้เขาหันมาสู่หลักเกณฑ์ที่ว่า ฟังตัวเอง, ไม่โง่ไม่งมงายไร้เหตุผล. เพราะว่าสิ่งต่างๆ มีเหตุปัจจัยของมันเอง มันต้องเป็นไปตามกฎแห่งเหตุแห่งปัจจัยของมันเอง, อย่าไปฝืนอันนั้น. เราอยากได้ผลอย่างไร เราก็ประพฤติเหตุของสิ่งนั้นให้ถูกต้อง แล้วมันก็ได้ผลตามที่เราต้องการ, ถ้าอย่างนั้นมันถูกต้องตลอดไปเลย ไม่มีความโง่ความหลงอะไรเหลืออยู่.

เอาละ เป็นอันว่า พุทธบริษัทนี้จะต้องรับผิดชอบ ในการที่พุทธศาสนาถูกรุกล้ำข่มขี่โดยไสยศาสตร์, ไสยศาสตร์กำลังรุกล้ำข่มขี่พุทธศาสนา. เราพุทธบริษัทจะต้องช่วยกันประพฤติกิเลสให้ถูกต้อง; ให้พุทธศาสตร์คงเป็นพุทธศาสตร์, อย่าไปร่วมมือร่วมวงผสมโรง ทำพุทธศาสตร์ให้กลายเป็นไสยศาสตร์ไปเสียอีก, นั้นมันจะหมดเลย. พุทธศาสนาจะหมดเพราะเราทำผิด สอนผิด สอนกันผิด จนไม่เป็นพุทธศาสนา แล้วพุทธศาสนาก็หมดเอง โดยที่คอมมิวนิสต์ไม่ต้องมา, คอมมิวนิสต์ไม่ต้องมาช่วยทำให้พุทธศาสนาหมด พุทธบริษัทก็ทำกันเองจนพุทธศาสนาหมด.

นี่ก็เป็นปัญหาอันหนึ่ง ซึ่งอาตมาก็จะขอร้องให้ท่านทั้งหลายถือว่า เป็นเรื่องของฟ้าที่จะต้องสง่า อย่าให้มีคิมิกอยู่เลย, เป็นเรื่องของฟ้าที่จะต้องสง่าขึ้นมา รุ่งอรุณขึ้นมา. ฟ้าสว่างที่ไหนเล่า? ก็สว่างในหัวใจของคน นั้นแหละ ถ้าในหัวใจของคนมันหมดอวิชชา หมดความมืด หมดความงมงาย มันก็เป็นฟ้าสว่างขึ้นมาในหัวใจของคน.

ดังนั้นขอให้ความเห็นเล็กน้อย หมดเปลือง ที่เราปลุกปล้ำกันมา ๕๐ ปี ก็อายุสวนโมกข์ ที่เราได้ปลุกปล้ำกันมานี้ จึงได้มีผลมีประโยชน์ โดยสมควรแก่การเสียสละด้วย. ไปกึกกู่เถอะ จะทอดทิ้งไม่ได้แล้ว จะปล่อยไปตามบุญตามกรรมก็ไม่ได้, มันมีแต่จะช่วยกันทำให้ถูกต้องๆ ถูกต้องๆ ขึ้นมา ก็จะมีพุทธศาสนาเหลืออยู่, และถ้า

ทำให้ดี มันก็จะเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป จนกระทั่งว่า ถ้าสมมติว่าพระพุทธเจ้าท่านกลับมาเห็นเข้า ท่านจะ สาธุๆ ว่าพวกเรอนี้ทำกันดีแล้ว อย่างนี้เป็นต้น.

เอาละ, เป็นอันว่า เรื่องฟ้าสาธทางธรรมโฆษณ์ ซึ่งเป็นตัวธรรมโฆษณ์เองก็ดี หรือเป็นผลเกิดมาจากธรรมโฆษณ์ก็ดี มันก็ได้มีอยู่หลายเรื่อง หรือหลายสิบเรื่อง, เอามาพูด เพื่อให้เกิดความเข้าใจกันถูกต้อง หรือตรงกัน, แล้วจะได้ยึดถือเป็นหลักเกณฑ์สืบต่อไป, คงหวังความเจริญของพุทธศาสนาได้เป็นแน่นอน.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวคทพระธรรมคณสาธยายพร้อมๆ กัน เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ในกาลบัดนี้.

ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๑๒ —

๑๘ มิถุนายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางปกิณกะ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้
อาตมายังคงกล่าวเรื่อง ฟ้าสว่างในลักษณะต่างๆ ต่อไปตามเดิม เรื่อง ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์
หรือเป็นผลมาจากธรรมโฆษณ์นั้น ก็ได้สิ้นสุดไปแล้ว, ท่อนี้ไปก็เป็นเรื่อง ฟ้าสว่างทาง
ปกิณกะ คือเรื่องเบ็ดเตล็ดต่างๆ เท่าที่ควรจะสนใจ, จะพูดถึงเรื่องฟ้าสว่างทาง
ปกิณกะนี้สืบต่อไป จนกว่าจะเห็นว่าหมดสิ้น.

ฟ้าสว่างทางปกิณกะในวันนี้ จะกล่าวโดยหัวข้อว่า ฟ้าสว่างระหว่างหลับ.
ท่านทั้งหลายลองคิดดูเองว่า ฟ้าสว่างเมื่อ ใครหลับ? หรือว่า ฟ้าสว่างในระหว่าง ความหลับ
ของใคร?

ฟ้าสว่างระหว่างหลับ.

เรานึกถึงพระพุทธเจ้า เราก็จะรู้สึกว่ เมื่อสัตว์โลกหลับ พระพุทธองค์ทรงตื่น, หรือเมื่อเราแต่ละคนยังหลับอยู่ พระพุทธองค์ก็ทรงตื่นจากหลับ, ตามความหมายอันแท้จริงของคำว่า พุทธะ.

อาตมาเคยนำมากล่าวหลายครั้งแล้ว ว่า คำว่า *พุทธะ* นั้น คำคำนี้โดยแท้จริง *โดยรากศัพท์* นั้นแปลว่าตื่น, คือ ตื่นจากหลับ. ส่วนคำว่า *ผู้รู้* นั้น เป็นความหมายชั้น ๒ ที่เลื่อนออกไป; เพราะว่าถ้าตื่นแล้วมันก็ต้องรู้ หรือรู้สึก, และความหมายว่า *เบิกบาน* นั้น ก็ยังเป็นความหมายที่เลื่อนออกไปอีกชั้นหนึ่ง.

ความหมายชั้นแรกที่สุดของคำว่า *พุทธะ* นี้ จะต้องถือว่า หมายถึงความตื่น, ตื่นจากหลับ. ในภาษาธรรมะ การหลับนั้น หมายถึงหลับด้วยอวิชชา, อวิชชาของสัตว์ทั้งปวง หลับจนกระทั่งไม่รู้ว่าเป็นตัวเองคืออะไร. ความหลับของสัตว์ทั้งปวงเกิดขึ้นมันตื่นลึกสักเท่าไร, มันหลับจนไม่รู้ว่าเป็นตัวเองคืออะไร. ส่วนผู้ใดตื่นจากหลับ คือ อวิชชา เสียได้ นั่นแหละเป็นผู้ตื่นอันแท้จริง; ถ้าตื่นนอน ไกรๆ มันก็ตื่น, ก็ตื่นกันอยู่ทุกวัน. หลับด้วยอวิชชา เรียกว่า *กิเลสนิทรา*, *กิเลสนิทรา* เป็นคำที่ใช้พูดกันมากในสำนวนเทศน์, *กิเลสนิทรา* หลับด้วยอำนาจแห่งกิเลส.

พระพุทธองค์ทรงตื่นจากกิเลสนิทรา, เราก็ตื่นตามพระองค์. นี่เมื่อเราหลับอยู่ ฟ้าสว่างแล้ว โดยการตรัสรู้ของพระพุทธองค์, มีพระสาวกผู้ตื่นตาม พระองค์ เกิดขึ้นเป็นอันมาก ก็เรียกว่า *อนุพุทธะ*—ผู้ตื่นตาม. *พุทธะ* แปลว่า *ผู้ค้น*, *อนุพุทธะ* แปลว่า *ผู้ค้นตาม* ก็คือตามรอย.

เมื่อเขาตื่นกันหมดแล้ว เราจะมาหลับอยู่อย่างไร. บางคนมันมาก ถึงกับว่า จะมาชวนเพื่อนให้หลับต่อไป, เป็นเพื่อนหลับกันอย่างนี้. กิจกฐิเถิดว่า จะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร, ระวังให้ตื่นเกิด กนนอนสายเหล่านี้ จะต้องรอให้คนเอาเท้ามาเตะมาตีบ ปลูกให้ตื่นหรืออย่างไร. ผู้ที่อ้างตัวเป็นอาจารย์ แสดงบทบาท ฟุ้งชานอยู่เป็นอันมากนั้น ตื่นแล้วหรือยัง? หรือว่าจะเป็นคนที่กำลังละเมอ จะเที่ยวเดินตกไถ่ถุนบ้านไปเมื่อไรก็ไม่รู้.

เดี๋ยวนี้เราจะเรียกว่า ฟ้าสว่างระหว่างหลับ; ภัยอำนาจของฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบบปีที่มีสวนโมกข์ ไม่ได้ต้องการจะอวดทิบอวดคิอะไร. แต่อยากจะให้สนใจกันเป็นพิเศษ ว่า ใครได้ตื่นแล้วบ้าง ในระหว่างหลับของกนทั้งปวง, หรือความหลับของมิตรสหายของเรา ใครได้ตื่นแล้วบ้าง? หรือว่าเมื่อ กำลังหลับอยู่แท้ ๆ ก็ขอให้ตื่นขึ้นมาเถิด, นี้เรียกว่า ฟ้าสว่างระหว่างหลับ.

ฟ้าสว่างเมือกกลางดึก.

ที่ขึ้นต่อไป จะเรียกว่า ฟ้าสว่างเมือกกลางดึก, ฟ้าสว่างเมือกกลางดึก. บางคนฟังแล้วก็คิดว้า ๆ บอ ๆ พุคอะไรว้า ๆ บอ ๆ, แต่จะขอร้องให้สนใจเป็นพิเศษว่า ฟ้าสว่างเมือกกลางดึก นั้นแหละ เป็นเรื่องจริงที่สุด. ชื่อนี้จะต้องอธิบาย.

ถ้าว่า ดึก ๒ ยาม ดึก ที ๑ นี้จะมีฟ้าสว่างไถ้อย่างไร; เราจะต้องพูดกัน ในภาษาธรรมะสักหน่อย. เวลาดึกของชีวิต ของกนเรานั้น มันมีได้เมื่อไรกัน? เดี่ยวนี้เราก็มีอายุตั้ง ๕๐—๖๐ ปีกันโดยมากแล้ว จะเรียกว่ายังไม่ตึกอีกหรืออย่างไร, บางคนก็บวชตั้ง ๓๐—๔๐ พรรษาแล้ว จะเรียกว่ายังไม่ตึกหรืออย่างไร, หรือใครจะคิดว้า จะตึก

กันต่อเมื่อเข้าโลง. เราจะไม่นึกถึงคำว่า พระโสคาบัน อายุ ๗ ปี พระอรหันต์อายุ ๑๕ ปี กันบ้างหรืออย่างไร? ชื่อนี้เคยได้ฟังในอรรถกถาทั้งหลายก็มีอยู่โดยมาก ที่กล่าวถึงเด็ก อายุ ๗ ปี อายุ ๑๕ ปี ก็บรรลุนิติภาวะถึงขนาดนั้น.

เมื่อเกิดมีฟ้าสว่างขึ้นกลางดึก แล้วเราก็มานอนกรนกันอยู่ครอกๆ แล้วจะว่าอย่างไร? มันน่าละอายหรือไม่น่าละอาย? ถ้าน่าละอาย จะถือว่าน่าละอายสักเท่าไร? พวกพ่อเฒ่าแม่เฒ่าระวัง เทียวเด็กอายุ ๑๐ ปี มันจะเกิดขึ้นขึ้นมาก่อนพ่อเฒ่าแม่เฒ่า; เทียวนี้เด็กๆ มันก็พูอะไรแปลกๆ มันตื่นขึ้นมาว่า ไสยศาสตร์นั้นมีไว้ให้คนปัญญาอ่อน, เทวคานนั้นอยู่เรือนเล็ก ๆ เสาคันเดียว เสวยอาหารจากเปลือกหอยในถาดคาบกล้วยชด ๆ, หม่าเยี้ยวรสเสาวเรือนก็ไล่ไม่ได้, ปลวกขึ้นก็ไล่เองไม่ได้ จนเรือนพัง, นกกระจอกมา แยมทำรังก็ไล่ไม่ได้, นี่เราจะฟังเทวคานเหล่านั้นกันอย่างไร จึงเก็บไสยศาสตร์ไว้ให้คนปัญญาอ่อน. ถ้าเด็ก ๆ มันเกิดรู้ขึ้นมาอย่างนี้จริงๆ ก็ระวังให้ดีกว่า เขาจะตื่นเสียก่อน ดึก, เด็ก ๆ มันจะตื่นก่อนดึก, พ่อเฒ่าแม่เฒ่าอายุ ๕๐—๖๐ ปี แล้วก็ยังไม่ตื่น.

ดังนั้น เราควรพยายามอย่างยิ่ง เรียนทุกอย่างอย่างที่เกี่ยวกับชีวิตที่กำลัง ล่วงไปๆ ให้เพียงพอ, อย่างนี้เราเรียกว่า ฟ้าสว่างเมื่อกกลางดึก. ถ้าระวังให้ดี มันก็ตื่นได้, และมีฟ้าสว่างเมื่อกกลางดึกได้เหมือนกัน, ไม่ได้หมายความว่า พระอาทิตย์จะ ขึ้นมาเมื่อเที่ยงคืน แต่ว่าจิตใจของเราเนี่ย อาจจะตื่นยิ่งกว่าดวงอาทิตย์ขึ้นมา ก็ได้ ในเมื่อยามดึก คืออายุมันล่วงเข้ามาถึงครึ่งคนแล้ว.

อาตมาพยายามอย่างยิ่ง ที่จะปลุกให้ตื่นเมื่อกกลางดึก คืออายุได้ล่วงมาถึงครึ่ง ทั้งก่อนแล้วนี้ ตลอดระยะเวลาที่เราที่มีสวนโมกข์. แต่แล้วมันก็นึกสงสารตัวเอง ที่ ไม่ค่อยสำเร็จประโยชน์ในการปลุก, แล้วมีหนทางการปลุกนั้นมันไม่ปลอดภัย. ใครๆ ก็รู้ว่า เขาอนหลับ, เขาอยากจะอนหลับ, ไปปลุกเขา ไปรบกวณเขา เขาจะนอนให้

สบาย เขาจะทำอันตรายเอาก็ได้, คนปลุกนั้นแหละมันจะถูกตีถูกเตะ โดยคนที่อยากจะนอน. อุปมาอย่างนี้ก็ยังมีอยู่สำหรับเรื่องจริง ก็ว่าการปลุกถูกต้อต้าน, การปลุกคนที่ตื่นนี้ มันถูกต้อต้านอยู่ตลอดเวลา. แต่ถึงอย่างไรก็นับได้ว่า เป็นฟ้าสว่างอย่างหนึ่งคล้ายเหมือนกัน เพราะว่ามีส่วนที่ทำให้สำเร็จได้ตามมากตามน้อย ดังที่ได้ผ่านมาแล้ว.

ฟ้าสว่างทางทฤษฎี.

ที่นี้ ฟ้าสว่างทางปกิณกะอันคับต้อไป ก็จะเรียกว่า ฟ้าสว่างทางทฤษฎี. สิ่งที่เราเรียกว่า ทฤษฎี ทฤษฎี นี้ ในภาษาไทยหมายถึงความค้อรู้ *ในภาษาบาลีหมายถึงความเห็นผิด สำคัญผิด รู้ผิด เชื่อผิด*, นี้เรียกว่ามีทฤษฎี ก็หมายถึงความเห็นที่ผิด เพราะ *ว่าทุกคนตามธรรมชาติมัน ล้วนแต่มีทฤษฎี* ของตน อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่มันได้มีมาเป็นของประจำตัว เรียกกันว่า *สัจจาภินิเวศ—การฝังตัวเข้าไปในความจริงของตนเอง โดยยึดมั่นว่าสิ่งนี้เท่านั้นถูก, สิ่งอื่นไม่ถูก, สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นไม่จริง.*

เด็กทารกพอลืมตาขึ้นมาในโลก เขาก็ได้สัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยรอบ, สัมผัสแล้วรู้สึกอย่างไร เขาก็เก็บไว้เป็นความเชื่อที่เขายึดถือ. เขาปรับปรุงของเขาเอง ทุกคราวที่มีผัสสะ อันจะทำให้เกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป, นี้เรียกว่าการตั้งต้นแห่งทฤษฎี.

แล้วมันก็สะสมไว้มากขึ้น ๆ จนเรียกได้ว่าเป็นอนุสัย ของเขา; เขามีความคิดเห็นอย่างไร แล้วมีความคิดเห็นอย่างนั้นซ้ำ ๆ กันอยู่เสมอ ๆ, กิริยาอย่างนี้ก็เรียกว่าอนุสัย เป็นสิ่งที่เหนียวแน่นที่สุด ละตัวยากที่สุด. ที่คนหัวค้อไม่ยอมละ ก็เพราะว่าสิ่งนี้เอง, แล้วมันไม่ทำให้บุคคลนั้นรู้ตัวว่า นี้เป็นเพียงอนุสัย. เขาถือว่าเป็นความ

ถูกต้อง เห็นถูกต้อง เชื่อถูกต้อง อยู่ร่ำไป, ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง, นี่จึงเรียกว่าสัจจาภินิเวส. ทุกคนมี และมีได้เองตามธรรมชาติ.

เมื่อเรามีทิฐิอย่างไร เป็นอนุสัยประจำตัว ทิฐินั้นแหละจะกลายเป็นตัวเราเสียเอง, หรือว่าเราก็ได้ เรามีทิฐิอย่างไรหนักเข้าๆ ทิฐินั้นแหละจะกลายเป็นตัวเราเสียเอง, เราเป็นตัวทิฐิเสียเอง แล้วจะเอาใครที่ไหนมาช่วยถอนทิฐิ มาช่วยตัดทิฐิ? เราเป็นตัวทิฐิ เป็นตัวความโง่ เป็นสัจจาภินิเวสเสียเอง แล้วคนไหนเล่า ที่จะมาช่วยรื้อถอนทิฐินี้.

ความสำคัญว่าตัวเรา ว่าความคิดของเรา, ความเห็นของเรา, ความจริงของเรา, มันสะสมในลักษณะอย่างนี้ เป็นความโง่เดี่ยวโดดเด็ดขาดลงไป, ไม่เปิดโอกาสให้แก่อิทัปปัจจยตา. ความโง่ขนาดหนักนี้ *ไม่เปิดโอกาสให้แก่อิทัปปัจจยตา* ที่จะทำให้มองเห็นตามที่เป็นจริงว่า *เพราะสิ่งนี้มีสิ่งจึงมี, เพราะสิ่งนี้ไม่มีสิ่งจึงไม่มี, เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้นสิ่งจึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ดับไปสิ่งจึงดับไป, ดังนั้นเป็นต้น.*

ขอให้ทุกคน แม้ที่เข้ามาในวัยเด็กแล้ว จงได้ระวังสัจจาภินิเวสของตน ซึ่งทำให้ติดติดต่อพระธรรม, ต่อพระพุทธเจ้าเสียด้วยซ้ำไป; มันเป็นเรื่องปิดบังอย่างยิ่ง ไม่ให้เห็นธรรมชาติแท้จริงแห่งพระศาสนา. ที่ทำให้เด็ก ๆ คือ ให้สามเณร คือ พระบวชใหม่ก็คือ พระบวชหลายพรรษาก็ยังคือ เพราะว่ามีสัจจาภินิเวสอันนี้.

ขอให้ถือเป็นหลักไว้สักอย่างหนึ่ง จะช่วยให้ปลอดภัยได้ง่ายเข้า คือให้รู้ในข้อนี้แหละว่า สัจจาภินิเวสนั้น มันก่อตัวขึ้นมา เป็นตัวเป็นตน, เป็นตัวคน เป็นตัวเรา ซึ่งไม่ใช่อิทัปปัจจยตา, ไม่ใช่กระแสแห่งการปรุงแต่ง, ไม่ได้คิดไปตามอำนาจแห่งเหตุผล มันก็เกิดเป็นยึดมั่นถือมั่นในสมมติในบัญญัติขึ้นได้เองตามธรรมชาติ. และถ้า

ได้รับการสั่งสอนที่ไม่ถูกต้อง ที่ผิดๆ ด้วยแล้ว มันก็ยิ่งไปไกล, หรือว่าเกิดมาแล้ว มันก็ได้ยินได้ฟังเขาพูดกันอย่างไร เขายึดถือกันอย่างไร มันก็ยึดถือเอาตามนั้น.

เรื่องนี้เคยพูดมามากแล้ว แต่ใครจะจำไว้หรือไม่ก็ไม่ทราบ ว่าเรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องบุญ เรื่องบาป เรื่องสุข เรื่องทุกข์ เป็นต้นเหล่านี้ มันจะมีได้เฉพาะ คนโง่ ที่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน, มีสติจากภินิเวสว่าตัวตน ว่าตัวกู. ถ้ามีตัวตนแล้ว มันจะมีความหมายว่า ดี ชั่ว สุข ทุกข์ บุญ บาป ถ้ามันไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตนแล้ว มันก็ไม่อาจจะเกิดความรู้สึกว่าดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ ได้อย่างไร. ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ นี้ มันต้องมีตัวตนเป็นเครื่องรองรับ, มันอาศัยอยู่กับตัวตน มันขึ้นอยู่กับตัวตน. ถ้าเมื่อใดมองเห็น สิ่งเหล่านั้นทุกสิ่ง ว่ามัน เป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา ไม่มีตัวตน ก็รอดตัวไป.

แต่เดี๋ยวนี้มันถูกแวดล้อม โดยรู้สึกตัว และโดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว ให้รู้สึกเข้าใจไปอย่างนั้น. เราได้ยินคำว่า ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ ตัวกู—ของกู อยู่ตลอดเวลา มาตั้งแต่เด็ก, ความเข้าใจอันนี้มันก็ฝังแน่นลงไป. ใครจะมาสอนให้รู้ว่า โอ, นี่มันเพียงการปรุงแต่งของธรรมชาติ เป็นกระแสไหลไป ที่เรียกว่ากฎอิทัปปัจจยตา; หมายความว่า เมื่อมีอารมณ์อย่างนี้ก็เกิดความรู้สึกคิดนึกอย่างนี้, มีเวทนาอย่างนี้ มีกัณหอย่างนี้ มีอุปาทานอย่างนี้, เป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตาอย่างนี้.

ตามธรรมชาตินั้นไม่มีดีไม่มีชั่ว, ไม่มีบุญไม่มีบาป, ไม่มีสุขไม่มีทุกข์; เพราะมันเป็นเพียงธรรมชาติ, แต่จิตใจของมนุษย์นี้เอง บัญญัติ, พูดยากันไปตามความรู้สึก จึงบัญญัติให้เป็นดี เป็นชั่ว เป็นบุญ เป็นบาป เป็นสุข เป็นทุกข์ ซึ่งไม่ใช่ของจริง. ถ้าเป็นของจริง ก็เป็นสติจากภินิเวส ของคนโง่, ถ้าเห็นตามที่เป็นจริงว่าเป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตาแล้ว มันก็ไม่มีความหมายเป็นดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์,

มันก็ไม่ยึดถือ. เมื่อไม่ยึดถือ ก็เป็นพระอรหันต์ ไม่มี ความยุ่งยากลำบากด้วยการปรุงแต่งที่จะมีศีลมีธรรม มีบุญมีบาป มีสุขมีทุกข์ สัจจาภินเวสจึงละลายไป ไม่ได้ยึดมั่นสิ่งใดโดยความเป็นอะไร เรียกชื่ออะไรตามทิวฏฐิ หรือความโง่เขลาของตน.

นี่เรียกว่า ฟ้าสาธทางทิวฏฐิ มันจะมีได้หรือไม่? ถ้าว่าทำไปอย่างโง่เขลา ทำไปอย่างสะเพร่า ทำไปอย่างหวัดๆ ไม่ได้ทำไปอย่างละเอียด ประณีต.

ความรูสึกว่าตัวคนนั้น เรียกเป็นบาลีว่า อตฺตทานุทิวฏฐิ, อตฺตทานุทิวฏฐิ เป็น สัจจาภินเวส หัวใจ คือว่า รากเหง้า. มีความเห็นว่าตัวตน มีความเห็นว่าของตน อย่างนั้นมันก็ผิดกฎอิทัปปัจจยตา ซึ่งบอกว่า เป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่งเป็นลำดับไป, ถูกบัญญัติให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ ให้เป็นทวัชบุคคล ให้เป็นทวัชสัตว์, แล้วให้เป็นประโยชน์ที่ต้องการ ศีลชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ เป็นต้น.

อตฺตทานุทิวฏฐิ เป็นทิวฏฐิประธาน, เป็นทิวฏฐิที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นประธานว่ามีตัวตนกันเสียก่อน, แล้วทิวฏฐิลูกน้องทั้งหลาย ก็ตั้งอาศัยอยู่บนทิวฏฐิประธานนั้น จึงมีความคิดเห็นต่าง ๆ นานา ขยายตัวออกไป, ไปตามกฎของธรรมชาติ หรือกฎของอิทัปปัจจยตา. แต่คนก็สมมติบัญญัติเอาตามชอบใจ ว่าดี ว่าชั่ว ว่าบุญ ว่าบาป ว่าสุข ว่าทุกข์ เป็นต้น ใครเกิดมาที่หลังก็ได้รับการแวดล้อมอบรม โดยรูสึกตัว หรือโดยไม่รู้สึกรู้สึ, ให้เกิดความคิดเห็นอย่างนั้นบ้าง และพุดจาอย่างนั้นบ้าง.

นี่ขอให้ดูให้ดีๆ ว่า มันเป็นเรื่องที่เหนียวแน่นสักเท่าไร ความรูสึกว่าตัวตน, ความเห็นว่าตัวตน, ความยึดถือว่าตัวตนนี้เป็นมายา ยิ่งกว่ามายาตามธรรมชาติ; แต่แล้วมันก็เป็นตัวตนยิ่งกว่าตัวตน สำหรับคนโง่คนหลง คนไม่รู้ตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา.

ความคิดว่าตัวตนนี้ มันเกิดมาจากความอยาก ที่มันเกิดตามธรรมชาติ; จิตมันรู้สึกได้แล้วมันก็อยากได้. ครั้นมันอยากหนักเข้าๆ ความอยากนั่นเอง ก็ปรุงให้เกิดความรู้สึกอีกอันหนึ่ง ที่เรียกว่า กุผู้อยาก, ผู้อยากมันมาที่หลังความอยาก. อันนี้จะพึงยากสำหรับคนธรรมดา มันไม่มีตัวผู้อยาก แต่มันเกิดความรู้สึกอยากขึ้นมาได้ ตามธรรมชาติของจิตที่มันโง่มันหลง.

เมื่อได้สัมผัสอะไรเป็นที่เอรีคร่อยพอใจ มันก็เกิดความอยาก, แล้วความอยากล้วน ๆ นั้นแหละมัน ปรุงให้เกิดความรู้สึก อันหนึ่งว่า กุ ผู้อยาก, ตัวคนที่ไม่มีก็เกิดมีขึ้นมา โดยที่ไม่ต้องมีตัวตนอันแท้จริง. มันเป็นความรู้สึกคิดนึกเท่านั้น, แล้วมันก็เกิดมาจากความอยาก, ตัวตนมันก็อยาก, แล้วมันก็เกิดมาจากความอยาก ด้วยอำนาจของอวิชชา. ถ้ามันมีวิชา มีปัญญา มีแสงสว่างแล้ว มันจะอยากอย่างไรเวลา เช่นนี้ไม่ได้; เมื่อมันไม่อยากอย่างไรเวลาเช่นนี้มันก็ไม่มีตัวตน.

ท่านจึงสอนให้ป้องกันเรื่องนี้ ด้วยการมีสติเมื่อมีผัสสะ, อย่าให้ผัสสะมันทำให้เกิดทิวฏฐิอย่างโง่เขลาขึ้นมา. มีสติในขณะที่แห่งผัสสะ, มีปัญญาในขณะที่แห่งผัสสะ ต่ออารมณ์นั้นแล้ว ก็ไม่เกิดความอยาก อย่างไม่ฉลาด ที่เรียกว่า ตัณหา, ไม่เกิดความอยากแล้ว ก็ไม่มีอะไรปรุงให้เกิดความรู้สึกว่า ตัวกูผู้อยาก, ตัวคนผู้อยากมันก็ไม่เกิด. นี้เรียกว่ามัน เป็นทิวฏฐิชนิดที่เป็นที่รวมแห่งมิจฉาทิวฏฐิ ทั้งหมด คือทิวฏฐิว่ามีตัวตน นั่นเอง.

ถ้าฟ้าสว่างทิวฏฐิ ก็หมายความว่า เคี้ยวนี้เราเริ่มรู้จักว่า ตัวตนนี้มันก็ไม่ได้อันตัวตนอันแท้จริง มันเป็นเพียงความรู้สึกของจิต; เมื่อจิตมันรู้สึกเสียแล้ว มันก็เท่ากับมีตัวตนอันแท้จริง, เราจึงมี ตัวกู — ของกู ที่สร้างปัญหาให้เราอยู่ตลอดเวลา.

สัมมาทิฏฐิจะเกิดขึ้นได้อย่างไรในทางที่ตรงกันข้าม ลองคิดดูเถิด; เพราะว่าอะไร ๆ ที่เข้ามาสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ล้วนแต่ทำให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ คือทิฏฐิที่เห็นผิด เป็นตัวเป็นตนไปเสียทั้งนั้น, มันก็ไม่มีทางอื่น นอกจากทางที่ว่า จะต้องศึกษาเอาด้วยตนเองเหมือนกัน. มันจะศึกษาด้วยตนได้อย่างไร ในเมื่อตัวคนนั้น มันเป็นผู้คิดผิด เห็นผิดทำผิดเสียเอง.

ข้อนี้เราพอมองเห็นลู่ทางได้ว่า ความเจ็บปวดนั้นแหละ จะทำให้เกิดความคิดชนิดที่เป็นการถอยกลับตรงกันข้าม; มีความคิดผิดครั้งหนึ่ง ทำผิดครั้งหนึ่ง มันก็มีความเจ็บปวด และเจ็บปวดรุนแรงขึ้น. ความเจ็บปวดนั้นทำให้สำนึก ทำให้รู้จักเข็ดหลาบ ไม่อยากจะเจ็บปวดอย่างนั้นอีก, มันจึงได้คิดไปในทางที่ตรงกันข้าม. ถ้าได้รับการศึกษามาช่วยด้วย มันจะเร็วเข้า, ดีกว่าที่จะให้มันเข็ดหลาบไปตามธรรมชาติอย่างเดียว. แต่ถ้าว่านมันโง่ ถึงขนาดที่มันไม่รู้จักเข็ดหลาบกันเสียเลยแล้ว มันก็เป็นการยากที่ว่า ธรรมะ หรือครูบาอาจารย์ผู้สั่งสอน จะช่วยสั่งสอนให้ได้.

เราจะต้องรู้จักเจ็บปวด รู้จักเบื่อหน่าย ในการเจ็บปวด คือความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาทิฏฐิเหล่านั้น เราที่รู้จักเข็ดหลาบว่า ถ้าความคิดอย่างนี้เกิดแล้ว ก็เป็นทุกข์ทุกที. เหมือนสุนัขและแมว ถ้ามาตกรนี้แล้วเขาคิดทุกที มันก็ไม่มานี่สุนัขและแมวมันยังรู้จักเจ็บปวดและรู้จักเข็ดหลาบ. แล้วทำไมมนุษย์เราจะไม่รู้จักเจ็บปวด เข็ดหลาบชนิดนั้นเล่า. พ้ามันไม่รู้จักสางในทางทิฏฐิเสียเลยหรืออย่างไร.

ขอให้ทุกคนสนใจ ทำให้เกิดฟ้าสว่างในทางทิฏฐิ. ฟ้าสว่างทางทิฏฐินี้เป็นอุดมคติ เป็นจุดมุ่งหมายของการมีสวนโมกข์, มีสวนโมกข์ก็เพื่อทำทุกอย่าง ให้เกิดฟ้าสว่าง

ในทางทฤษฎี ชนิดที่เป็นสัมมาทฤษฎี มิใช่มิัจฉาทฤษฎี. แต่ถ้าทุกคนเฉยๆว่า ทฤษฎีๆ ก็หมายถึงมิัจฉาทฤษฎีกันทั้งนั้น. นี่เป็นวิธีพูดจาในภาษาบาลี หรือในพระพุทธศาสนา. ในระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ไก่พูดอะไรไปสักเท่าไร, ไก่เขียนอะไรไปสักเท่าไร, ไก่เผยแพร่อะไรออกไปสักเท่าไร, มันจะไม่เกิดฟ้าสว่างในทางทฤษฎีเสียเลยหรืออย่างไร ก็ขอให้ไปกึกกู่. อตมาก็คว่า มันคงจะมีบ้าง จะเป็นเรื่องฟ้าสว่างในทางทฤษฎี นี่ก็เป็นฟ้าสว่างข้อหนึ่ง.

ฟ้าสว่างทางไสยศาสตร์.

ทีนี้ ฟ้าสว่างทางปภินกะต่อไปจะเรียกว่า **ฟ้าสว่างทางไสยศาสตร์,** **ทำไมชอบพูดบ่อยนัก?** เอามาพูดอีก ก็เพราะว่ามันเกี่ยวข้องกับเรื่องอิทัปปัจจยตา; ถ้าผิดหลักอิทัปปัจจยตา มันก็เป็นความโง่ เป็นมิัจฉาทฤษฎี, ทีนี้เราจะเอามาบอกอีกสักครั้งหนึ่งว่า ไสยศาสตร์นั้นมันเกี่ยวข้องกับเรื่องอิทัปปัจจยตา, เพราะความไม่รู้เรื่องอิทัปปัจจยตา มันจึงเกิดความคิด ความนึก ความรู้สึก ประเภทไสยศาสตร์, จึงเอามาพูดในตอนนี้ ก็คือตอนที่เกี่ยวกับอิทัปปัจจยตา กันอีกสักครั้งหนึ่ง.

สัจจาภินิเวสของคนที่ถือไสยศาสตร์นั้น **เหนียวแน่น** **หนักหน่วง** **ยิ่งกว่า** **ของคนพวกโคหมต,** **คงจะลืมเสียแล้วกระมังว่า** **สัจจาภินิเวสคืออะไร?** **คือความเชื่อ** **ความคิดความรู้สึก** **ที่มันตั้งไปโดยถ่ายเดียว** **ว่าอย่างนี้เท่านั้นถูก** **อย่างอื่นผิดทั้งนั้น,** **นี้เรียกว่าสัจจาภินิเวส.** **คนที่ถือไสยศาสตร์** **เขามีสัจจาภินิเวสกันมากน้อยเท่าไร?** **ถ้า** **เผอิญท่านเป็นคนที่ไม่ได้ถือ** **ก็ลองถือ** **หรือลองกึกกู่ถึงคนที่เขาถือ** **ว่าทฤษฎีของคน** **ที่ถือไสยศาสตร์นั้น** **มันเหนียวแน่น** **มันหนักหน่วงสักเท่าไร.**

ความรูสึกของเขาเป็นไปตามธรรมกาสามัญเกินไป รู้จักแต่เรื่องทางวัตถุ ทางกายของบุคคล รู้จักแต่เรื่องความเป็นสุขสนุกสนานเอรีตอร้อยในทางวัตถุ หวังแต่สิ่งเหล่านั้น, พอมีใครมาบอกว่า จะได้สิ่งเหล่านั้นด้วยการทำเพียงเท่านั้น, แล้วเขาก็รับเอา, แล้วการถือไสยศาสตร์นั้น บางทีมันก็หลอก คือบังเอิญ ให้ได้รับผลตามที่พูดจากัน คนก็โง่ ก็หลง ยึดถือหนักขึ้นไปอีก.

ใคร ๆ ก็ชอบ เพราะว่ามันลงทุนน้อย, มันได้กำไรมาก. การถือไสยศาสตร์ตามแบบของไสยศาสตร์ เขามีวิธีปฏิบัติชนิดที่ลงทุนน้อย, แล้วก็ไ้ผลมาก: ไปบนบานศาลกล่าวพระเป็นเจ้า เทวดาศักดิ์สิทธิ์ ฤกษ์ยาม อะไรก็ตาม ด้วยสิ่งของเล็กน้อย, เพียงแต่อาหารใส่เปลือกหอย ใส่ผ้าหอย ไปจ้างเทวดาให้บนศาลโชคดี อย่างนั้น อย่างนี้มันก็ยังทำได้เสียแล้ว. นี่คนจึงนิยมเรื่องลงทุนน้อย แล้วก็ไ้ผลมาก ตามความเชื่อ.

เรื่องนี้ พุทธศาสนา เกิดขึ้นในโลก สอนเรื่องอิทัปปัจจยตา ว่าสิ่งทุกสิ่งต้องเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา, ไม่เป็นไปตามอำนาจของผีสาวเทวดาเป็นต้น, และไม่สำเร็จอยู่ที่กรรมเก่า แม้เราเคยทำกรรมเก่า เราก็อาจจะใช้กฎแห่งอิทัปปัจจยตาเพิกถอนเสียก็ได้

สมมติว่ามีกรรมเก่าจริง ให้โทษร้าย ให้ผลร้ายจริง แต่ถ้าว่าปฏิบัติตามกฎอิทัปปัจจยตาแล้ว ก็ระงับความร้ายกาจเหล่านั้นเสียได้ เพราะเป็นผู้รู้เท่าทันผีสัสสะ ไม่มีความโง่เกิดขึ้นในขณะแห่งผีสัสสะ ก็ไม่มีความทุกข์ร้อนใดๆในชีวิตนี้. ชีวิตนี้ปราศจากความทุกข์ร้อนโดยประการทั้งปวง; อย่างนี้เรียกว่า ผลกรรมเก่าก็ยกเลิกไป อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่าสุขทุกข์มิได้เกิดมาแต่ผลกรรมเก่า มันเกิดมาแต่กฎของอิทัปปัจจยตา. ขอให้ทำตามกฎของอิทัปปัจจยตา ก็จะมีแต่ความไม่ทุกข์ สมมติว่า ต้องขอใช้คำว่า สมมติว่าถ้ามีผลของกรรมเก่าติดตามมา โดยกฎของอิทัปปัจจยตา ในจิตใจของบุคคลผู้นั้น ก็จะระงับผลแห่งกรรมเก่าเสียได้.

นี่แหละคือ พุทธศาสตร์ ซึ่งไม่ต้องอาศัยไสยศาสตร์; จึงได้มีบัญญัติเกิดขึ้นมาระหว่างคน ๒ พวกนี้ เมื่อเขามีสัจจาภินิเวสเข้มข้น ไม่ยอมเชื่อใคร ก็ต้องเก็บไสยศาสตร์ไว้ ให้เป็นสมบัติของ คนบัญญัติอ่อนชนิดนั้นตลอดไป. ขอให้ฟังดูให้ดีๆ ว่าจะสมควรเป็นคนมีบัญญัติอ่อน ยึดเอาไสยศาสตร์เป็นสมบัติสืบต่อไป หรืออย่างไร.

ที่จริงสิ่งที่เรียกว่า บัญญัติอ่อน นั้น ถ้าได้อาศัยกฎแห่งอิทัปปัจจยตาแล้ว มันกลายเป็นบัญญัติแข็งขึ้นมาได้ ก็จะมีรู้จกถูกต้องตามที่แท้จริง เป็นบัญญัติที่แข็งแล้วก็ไม่ยอมรับไสยศาสตร์, ก็สามารถปฏิบัติขจัดความทุกข์ทุกอย่าง ทุกประการออกไปเสียได้ โดยไม่ต้องเช่นสรวงอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือโดยไม่ต้องเชื่อว่ามันเป็นผลแห่งกรรมเก่า, มันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้ ที่เรียกว่าความหลุดพ้นจากสิ่งผูกพันนั้น โดยประการทั้งปวง.

เรามีสวนโมกข์ เราพยายามสุดเหวี่ยง, พยายามสุดความสามารถ, ที่จะให้เพื่อนมนุษย์ของเรา มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในทางพุทธศาสตร์และอื่นๆ ขึ้นไปเป็นสัมมาทิฐิ, เป็นฟ้าสว่างทางสัมมาทิฐิ จนถึงกับว่า มันเพิกถอนไสยศาสตร์เสียได้.

เรื่องสัมมาทิฐิ มิจฉาทิฐิ นั้นมันลึกซึ้ง บางคนอาจจะคิดว่า ถ้าว่าโลกนี้มันเต็มไปด้วยความทุกข์ เราก็ฆ่าตัวตายเสีย ก็จะพ้นไปจากความทุกข์ มีคนคิดอย่างนั้น. ครั้งหนึ่งมีชาวเล่าลือกันไปทั่วโลกว่า สมาชิกในลัทธินิคายหนึ่ง ออกนอกชื่อเขาเลย เป็นเรื่องที่มีอยู่จริง เขาถือพระเจ้า แล้วเขาเชื่อสนิทว่า เราได้ปฏิบัติดี จนเป็นที่พอใจพระเจ้าแล้ว. ถ้าเราตายลง ก็ไปอยู่กับพระเจ้า ได้รับประโยชน์นั้นเต็มที่ เขาจึงคิดว่าจะมีวโรกาสอยู่ทำไม จึงชักชวนกันมาหลายร้อยคน ต้มยาพิษทำลายชีวิตของตน แม้แต่ลูกเล็กเด็กแดง นี้ก็เคยมีขึ้นมาในโลกนี้. ลองคิดดูเถิดว่า มิจฉาทิฐิ นั้นมันช่างมากมายลึกลับซับซ้อนเสียจริงๆ เพราะอำนาจที่มันเป็นสัจจาภินิเวส.

ขอให้จำไว้ให้ดีๆ สำหรับคำว่า สัจจาทิณิเวส คือความจริงของความโง่, ความจริงของความโง่, ขออย่าอีกที่ว่า ความจริงของความโง่. คนโง่ก็ต้องมีความจริงของความโง่ ของคนโง่ แล้วก็ยึดมั่นว่านี่เท่านั้นถูก อิทํ สจฺจํ — นอกนั้นผิด, โมฆมณฺญํ — นี่เท่านั้นจริง, อื่นไม่จริง เป็นโมฆะ. คนโง่เขาจะต้องถ้อยอย่างนั้นเสมอไป แล้วก็มักจะอาละวาดเสียด้วย เพราะอำนาจของสัจจาทิณิเวสนั้น, มีความคือชนิกที่อาละวาด เราเคยมีหรือไม่, ขอให้ลองสังเกตดู เพื่อนของเราเคยมีหรือไม่? ลูกเล็กเด็กแดงของเราเคยมีหรือไม่? มันเป็นเรื่องที่ต้องเอาใจใส่ มิฉะนั้นเขาก็จะเดินไปตามทางนั้น, แล้วก็หลงในเรื่องที่ไม่ควรจะหลง เช่นเรื่องของไสยศาสตร์เป็นต้น.

เคยพูดมาแล้วหลายหน พูดอีกเผื่อลืม ว่าไสยศาสตร์ นั้น ตัวหนังสือมันแปลว่า หลับ ก็ได้, แปลว่า ตีกว่า ก็ได้. ไสยะ นี้แปลว่า หลับ ก็ได้, หลับ ก็คือคนโง่คนหลับ หลับอย่างไม่มีฟ้าสว่างนั้นแหละ เรียกว่า ไสยะ, แล้วที่ว่า ตีกว่า นั้นก็หมายความว่า ตีกว่าที่ไม่มีอะไรเสียเลย, ตีกว่าที่จะไม่มีความโง่เสียเลย, มีความโง่บ้างก็ยังดีกว่าไม่มีความโง่เสียเลย. ฉะนั้น คนโง่เขาก็ต้องคิดว่า เขามีความดี มีอะไรที่ดี มีอะไรที่เก่งกาจ อยู่ด้วยเหมือนกัน.

เราจะต้องมีฟ้าสว่างในทางไสยศาสตร์ คือจะไม่เป็นคนหลับ, และจะไม่เป็นคนที่ว่า มีอะไรชนิกนี้บ้าง ตีกว่าที่จะไม่มีอะไรเสียเลย. คนถือไสยศาสตร์ เป็นอาจารย์ไสยศาสตร์ เขามีท่าทางภูมิฐาน วางตัวอย่างมีภูมิฐาน เพื่อให้คนเขาต้อนรับหรือเชื่อถือ.

นี่อาตมาเอามาพูดบ่อย แล้วก็พูดเนืองกันกับสิ่งที่เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ และ ก็พูดเนืองกันกับสิ่งที่เรียกว่า อิทปปัจจยตา. อิทปปัจจยตาอย่างเดียวกัน ที่จะช่วยกำจัดเสียซึ่งมิจฉาทิฏฐิ ในนามของไสยศาสตร์.

ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา.

ที่นี้ก็ตามถึง ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา, ฟ้าสว่างทาง **อิทัปปัจจยตา** พุทไป
 เกี่ยวที่ว่าอวคตี แต่ใคร ๆ ก็รู้โดยที่อาตมาไม่ต้องพูด ว่า คำว่าอิทัปปัจจยตา นี้ เพิ่งได้
 ยินกันเมื่อไม่กี่สัปดาห์นี้ ; ก่อนนี้ไม่มีใครได้ยินคำว่า อิทัปปัจจยตา, ประมาณว่าสัก
 ๒๐-๓๐ ปีไปโน้น ไม่มีใครพูดถึงคำว่า อิทัปปัจจยตา, ถ้าเอามาพูดก็ไม่มีใครฟังดูว่า
 มันว่าอะไร. เมื่ออาตมา แรกเอามาพูดใหม่ ๆ ก็ถูกหาว่าบ้า ๆ บอ ๆ เอาอะไรมาพูด
 ก็ไม่รู้ เรียกก็ยาก ว่า อิทัปปัจจยตา. แต่เดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร เดี่ยวนี้เป็นอย่างไร,
 สำหรับคำว่า อิทัปปัจจยตา มีคนเอาไปพูดกัน จนจะเป็นคำธรรมดาไปแล้ว, แล้ว
 ยังไปถึงต่างประเทศ ชาวต่างประเทศที่เป็นคนฝรั่งนั้น ที่ไปนับถือเขาว่าเก่ง ๆ นั้น,
 เขาก็ไม่เคยรู้เรื่อง หรือสนใจเรื่องอิทัปปัจจยตา. แต่เดี๋ยวนี้รู้และสนใจกันมากขึ้น.

วัตถุพยานคราวหนึ่งปรากฏขึ้นมาว่า *หนังสืออิทัปปัจจยตา ธรรมโฆษณ์*
นั้นมันขาดตลาด หาที่ไหนไม่ได้, *มีคนต่างประเทศ เป็นเชื้อเปอร์เซีย* คนหนึ่ง *เขาต้อง*
ไปจ้างคนถ่ายเอกสาร หน้าที่ละ ๑.๕๐ บาท ตลอดทั้งเล่ม *เพื่อจะเอาหนังสืออิทัปปัจจยตา*
ไปเมืองนอก. นี่ท่านลองคิดดูว่า ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตานี้ มันได้มีขึ้นมาจริงหรือไม่?
 เราจะเรียกว่าเป็นฟ้าสว่างอย่างหนึ่ง ในฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปีที่มีสวนโมกข์ ได้หรือไม่?

ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา ก็คือฟ้าสว่างในทางที่รู้จักกฎของธรรมชาติ
 ของสากลจักรวาล ตามที่เป็นจริง. ท่านต้องนึกถึงคำว่า ธรรมชาติ ๆ, แล้วสากล
 จักรวาล กันเสียก่อน, แล้วก็รู้ว่า ความจริงของสิ่งนั้น หรือกฎเกณฑ์ที่สร้างสากลจักรวาล
 ขึ้นมา, หรือว่ากฎเกณฑ์ที่จะเติบเลี้ยงสากลจักรวาลเสียเป็นคราว ๆ นั้นแหละคืออะไร?
 นั้นแหละคือกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา.

ใครรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา ก็นับว่ารู้เรื่องที่ใหญ่โตที่สุด หรือเรียกว่ารู้ทุกเรื่องก็ได้. ที่จะต้องรู้สำหรับสมัยนี้ก็คือว่า ถ้ารู้เรื่องอิทัปปัจจยตาแล้ว ก็จะหยุดเรื่องไสยศาสตร์, จะหยุดเรื่องการนับถือพระเจ้า เทวดา ผีศาจ ไปในตัว, โดยจะรู้จักสิ่งที่เขาเรียกกันว่าพระเจ้า อย่างถูกต้อง.

เขารู้จักพระเจ้านั้นในฐานะที่เป็นบุคคล หรือมีความรู้สึกอย่างบุคคล ก็คือเป็นกณชนิกหนึ่งแหละ เพราะมีความรู้สึกอย่างบุคคล, เป็นพระเจ้าอย่างบุคคล มีความรู้สึกอย่างบุคคล รัก โกรธ เกลียด อะไรรู้ได้, เหมือนกับว่ารับจ้างสินบนก็ได้. ถ้าเอาอะไรไปอ้อนวอน ไปบวงสรวง เขาก็ให้อะไรมา อย่างนั้นมันก็คือบุคคลที่ทำคอรปฺขันธ์.

เราไม่อยากจะมิ ไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับพระเจ้าชนิคนั้น, แต่แล้วเราจะไม่มีความสูงส่งที่เป็นที่เคารพนั้นก็ไม่ได้เหมือนกัน, ดังที่ *พระพุทธเจ้าเองท่านตรัสรู้แล้ว ก็เลือกหาที่เคารพ ในที่สุดก็พบว่าธรรมะที่ตรัสรู้นั้นแหละ เป็นสิ่งสูงสุดที่ควรเคารพ ก็คือเรื่องอิทัปปัจจยตา.*

ในวันตรัสรู้นั้น ทรงพิจารณาอิทัปปัจจยตาทบทวนไปมาๆ ทั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งสาง จึงตรัสรู้ ก็รู้เรื่องอิทัปปัจจยตา; กรัน ตรัสรู้แล้ว หลายวันมาแล้ว ก็ยังไปนั่งทบทวนอิทัปปัจจยตา ในที่ใกล้ๆ ต้นโพธิ์ ที่เรียกว่า รัตนฆรเจดีย์ ในเรือนแก้วนั้น, ที่หนังสือเรียนเขาเขียนให้นักเรียนเรียนว่า *พระพุทธเจ้าไปทบทวนพระอภิธรรม, อภิธรรม ในรัตนฆรเจดีย์.* ที่จริงก็เรื่องทบทวนอิทัปปัจจยตา ตามนัยแห่งปฏิจสุมุบาท ไปๆ มาๆ.

แล้วเมื่อเป็นพระพุทธเจ้าตรัสรู้มานานแล้ว, ล่วงกาลนานมาแล้ว พระองค์ก็ยังทรงท่องบ่นอิทัปปัจจยตา. นี้ใช้คำว่า ท่องบ่น ถ้าสมัยนี้ก็ต้องเรียกว่าร้องเพลง

มากกว่า, เมื่อรู้สึกว่ายู่พระองค์เดียว ก็เอ่ยอิตัปปัจจยตาขึ้นมา ตามนัยแห่งปฏิจ-
สมุปปาท คำทั้งพระองค์, จนมีภิกษุองค์หนึ่งมาแอบอยู่ข้างหลัง ท่านทรงเหลือวไปเห็น
เขาก็ว่า เอ้า, นี่มาอยู่ที่นี้ ดีแล้ว จงเอาสิ่งนี้ไป, มันเป็นอาทิพรหมจรรย์, เป็นเบื้องต้น
ของพรหมจรรย์, เป็นเนื้อเป็นตัวของพรหมจรรย์ ก็คือเรื่องอิตัปปัจจยตา.

นี่แหละ ความสำคัญของอิตัปปัจจยตาในพระพุทธศาสนา เป็นสัมมา
ทิฏฐิในระดับโลกุตตระ. สัมมาทิฏฐิ ชื่อนี้เป็นคำที่สำคัญที่จะช่วยสัตว์ให้รอดได้
แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีอยู่เป็น ๒ ชั้น หรือ ๒ ความหมาย : สัมมาทิฏฐิสำหรับคนธรรมดา
สำหรับศีลธรรมของผู้มีตัวตน ก็มีไปอย่างหนึ่ง; เช่นว่า บุญมี บาปมี, บิคามารดา
มี, สวรรค์มีนรกมี, นั่นก็เป็นสัมมาทิฏฐิในระดับต่ำ สำหรับผู้ที่มีตัวตน เป็น
ความมุ่งหมายทางศีลธรรม; ถ้ายอมให้พูดอย่างอิสระก็จะพูดว่า สัมมาทิฏฐิสำหรับลูก
แก้วๆ.

ครั้นมาถึง สัมมาทิฏฐิชั้นสูงจริงๆ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สัมมาทิฏฐิ
ท่านตรัสเป็นเรื่องทุกข์ รุสมุทัย รัมมิโรธ และรัมมรค; มันคนละเรื่องกัน, นั่นมัน ไม่
มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล, แต่ในพระบาลีที่มีอยู่มากมาย ที่ไม่ค่อยเอามาพูดกัน
นั่น ท่านตรัสถึงสัมมาทิฏฐิ ในฐานะแห่งปฏิจสมุปปาท หรืออิตัปปัจจยตา
นั่นเอง.

ถ้ารู้อิตัปปัจจยตาหรือปฏิจสมุปปาทโดยละเอียด นี้ก็เรียกว่า สัมมา-
ทิฏฐิ, สัมมาทิฏฐิแท้จริง สัมมาทิฏฐิที่เป็นชั้นโลกุตตระ ที่จะนำไปสู่โลกุตตระ เพื่อ
จะรู้ความไม่มีตัวตน โดยประการทั้งปวง, หรืออวิยสัจจ์ทั้ง ๔ นั้นแหละ ถ้าขยายออก
ไปให้ละเอียด ก็กลายเป็นเรื่องอิตัปปัจจยตาเต็มตามปฏิจสมุปปาท; ฉะนั้น
การรู้เรื่องอิตัปปัจจยตา ก็คือรู้เรื่องโลกุตตระสัมมาทิฏฐิ.

โดยเฉพาะสมัยนี้ ซึ่งเป็นสมัยวิทยาศาสตร์ เรื่องอิทัปปัจจยตาเรื่องเดียวเท่านั้น ที่มันจะสู้หน้าหรือเผชิญหน้ากันได้กับนักวิทยาศาสตร์, ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ชั้นเลิศชั้นยอดอย่างไร ก็ไม่สามารถจะพิสูจน์ทำลายล้างเรื่องอิทัปปัจจยตา. เรื่องอิทัปปัจจยตาจึงเป็นวิทยาศาสตร์ยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์; ถ้านักวิทยาศาสตร์เบื่อศาสนาอย่างมีบุคคลเป็นพระเจ้า มีพระเจ้าอย่างบุคคล ก็วิ่งมาหาพุทธศาสนาที่มีพระเจ้าอย่างอิทัปปัจจยตา, หรือมีอิทัปปัจจยตาเป็นพระเจ้า ค้ำยันทั้งนั้น. ถ้าฝรั่งที่เขาเคยถือศาสนาคริสต์ จะเปลี่ยนมาเป็นศาสนาพุทธ ก็เพราะเหตุนี้ ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ.

ถ้าจะเรียนรู้เรื่องนี้โดยละเอียด ก็ต้องไปศึกษาเรื่องพระเจ้า ของลัทธิอื่น. คำว่า พระเจ้านี้ แม้จะต่างกัน อย่างไร ก็ยังเหมือนกันตรงที่ว่า พระเจ้านั้นเป็นผู้สร้างโลก, เป็นผู้ควบคุมโลก, เป็นผู้ทำลายโลก, พระเจ้ายิ่งใหญ่กว่าสิ่งใด, พระเจ้ามีอยู่ในที่ทุกแห่ง, พระเจ้ารู้ทุกอย่าง.

เราพิจารณากุแล้ว พระเจ้าอย่างบุคคล เป็นบุคคล รู้สึกอย่างบุคคล มันทำอย่างนั้นไม่ได้, แต่พระเจ้าที่เป็นกฎอิทัปปัจจยตานั้นทำอย่างนั้นได้ คือกฎของธรรมชาติที่ทำให้โลกเกิดขึ้น, แล้วควบคุมความเป็นไปของโลกอยู่, แล้วก็ทำลายโลกลงไปเป็นคราว ๆ, มันยิ่งใหญ่เหนือสิ่งใด ไม่มีสิ่งใดต้านทานได้, และมีอยู่ในที่ทุกแห่ง คืออยู่ในทุกๆ ปริมาณ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, หรือเป็นบุคคลใดบุคคลหนึ่ง.

กฎของอิทัปปัจจยตา เข้าไปฝังสถิตอยู่ในทุกๆ ปริมาณ, ผู้ที่เรียนรู้เรื่องปริมาณคืออะไรแล้ว ย่อมเข้าใจได้ดี ว่าทุกอย่างประกอบอยู่ด้วยปริมาณทั้งนั้น, แล้วในทุกๆ ปริมาณ มีกฎของอิทัปปัจจยตาสงอยู่, แล้วจะไม่ให้เรียกว่า พระเจ้านี้ฝังสถิตอยู่ในที่ทั้งปวงได้อย่างไร; จะเป็นส่วนใหญ่ คือทั้งโลก ทั้งสากลจักรวาล อิทัปปัจจยตา

ก็สิ่งอยู่ทุก ๆ ปริมาณที่ประกอบกันขึ้นเป็นจักรวาล, แม้จะเป็นส่วนน้อยนิดหน่อย ก็ยังมีกฎของอิทัปปัจจยตาสิงอยู่ในสิ่งนั้น; แม้เป็นของสกปรก ในกองอุจจาระ ทุก ๆ ปริมาณที่ประกอบกันขึ้นเป็นกองอุจจาระนั้น ก็ยังมีกฎอิทัปปัจจยตาสิงอยู่. เราจึงพูดได้ว่า พระเจ้าอิทัปปัจจยตา สิงอยู่ในที่หิ้งปวงได้จริง ถ้าพระเจ้าเป็นบุคคล แล้วจะไปสิงอยู่ในกองขี้หมาเหล่านั้นได้อย่างไร.

นี่ ถ้าพุทธบริษัทจะมีความรู้ความเข้าใจ ถึงพระเจ้าของตนให้จริง ๆ แล้วก็ควรจะรู้จักถึงขนาดนี้, ในบางโอกาสอาจจะต้องเผชิญกับผู้ที่ถือศาสนาอื่น ที่มีพระเจ้าตามแบบบุคคล แล้วเขาจะมาย่ำยีเราว่าโง่เขลาอย่างไรได้. ศาสนาอื่นที่เขาเข้ามาในเมืองไทยนั้น เขาถือว่า พุทธบริษัทยังถืออยู่ผิด ๆ เป็นไสยศาสตร์, เพราะเขาไปดูพุทธบริษัทพวกหนึ่ง ซึ่งทำอะไรอยู่อย่างผิด ๆ เป็นไสยศาสตร์; แต่เขาหารู้ไม่ว่า การมีพระเจ้าชนิดนั้นยังเป็นไสยศาสตร์. เขาดูถูกว่าศาสนาอื่น ทุก ๆ ศาสนา ทุก ๆ ลัทธิ นั้น เป็นความโง่ หรือเป็นไสยศาสตร์, เขาชอบอ้างอย่างนี้. เราก็จะต้องเผชิญกับเขา รับหน้าเขา ว่าเรามีอิทัปปัจจยตา, มีเรื่องอิทัปปัจจยตา, มีกฎอิทัปปัจจยตา เป็นหลักสำหรับการศึกษาและการปฏิบัติ, ไม่มีทางที่จะเป็นไสยศาสตร์ หรือเป็นความโง่เขลา อย่างไรได้.

นี่ท่านทั้งหลาย ลองพิจารณาดูให้คิดว่า ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตานี้ มีค่าหรือไม่? จำเป็นหรือไม่ ที่พุทธบริษัทจะต้องรู้อย่างแจ่มแจ้ง? ถ้าพุทธบริษัทใดไม่รู้เรื่องอิทัปปัจจยตาอย่างแจ่มแจ้งแล้ว จะเป็นพุทธบริษัทกันได้อย่างไร.

ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา หมายความว่าอย่างไร; ถ้าฟ้าไม่สว่าง เป็นฟ้ามืด มันก็มีไสยศาสตร์ ไม่มีพุทธศาสตร์, มันก็มีพระเจ้าอย่างบุคคล มีความรู้สึกอย่างบุคคล มีตัวมีตนเกิดมาจากคัมภีร์ อวิชชา เป็นไปตามอำนาจของอวิชชา; อย่างนี้

เรียกว่า ฟ้ามันมีค ถ้าฟ้ามันสามมันก็ตรงกันข้าม จะได้เป็นพุทธะ, พุทธบริษัท, พุทธะ, พุทธะ แปลว่า ผู้ตื่นนอน ตื่นจากหลับ คือกิเลส, แล้วก็มิจิตที่ตื่นนั้นแหละ หลุดพ้นออกมาเสียได้จากกองทุกข์ทั้งปวง, หลุดพ้นออกมาเสียได้จากตัณหาทั้งสิ้น.

เห็นอิทัปปัจจยตาตามที่เป็นจริง แล้วก็เลิกใจ ในคำบัญญัติ คำสมมติ ต่างๆ นานา; แม้ตั้งต้นแต่ว่า บัญญัติว่าสัตว์ว่าบุคคล ก็เลิกไป, ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา, หรือที่ว่ามันมีกุศล มีอกุศล มีบุญ มีบาป มีดี มีชั่ว มีสุข มีทุกข์ มันก็เลิกไป, ธรรมชาติมันไม่มีบาป ไม่มีบุญ ธรรมชาติล้วนๆ ก็เป็น สักว่าธรรมชาติ ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล, มันเป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. ที่นี้ จิต ที่มันใจ ก็คือคนที่ใจ มันก็บัญญัติเอาตามชอบใจ; ส่วนใจเป็นที่ชอบใจของคน ก็บัญญัติว่าดี ว่าสุข ว่าบุญ ว่ากุศล อย่างนี้เป็นต้น, จึงหลงยึดมันติดพันอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ไม่ออกไปได้จากความยึดถือ มันก็จมอยู่ในกองทุกข์.

ถ้าเห็นอิทัปปัจจยตาโดยแท้จริง มันก็ไม่มองเห็นอย่างนั้น เห็นว่ามัน เป็นสักว่าธรรมชาติ, เป็นสักว่ากฎของธรรมชาติตามธรรมชาติ, สิ่งต่างๆ ที่เป็นธาตุ ตามธรรมชาติ ก็ล้วนแต่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือกฎของอิทัปปัจจยตา, มันก็ไม่ ต้องมีสัตว์ มีบุคคล ไม่มีตัว ไม่มีตน สำหรับเวียนว่าย. คนที่ยังคิดว่ามีตัวตนสำหรับ เวียนว่ายนั้น ต้องขอร้องที่พูดว่า มันใจ, มันเป็นคนใจ, มันยังไม่ถึงขนาดที่เป็นพุทธ-บริษัท. ถ้าเป็นพุทธบริษัท มันต้องพ้นจากความมีตัวมีตน, มีสัตว์บุคคล, ไม่ ต้องเวียนว่ายไปในภพน้อยภพใหญ่ ตายเข้าโลงแล้วก็เวียนว่ายไปอย่างนั้น.

ถ้าจะพูดว่ามีเวียนว่ายในภพน้อยภพใหญ่ ก็หมายความว่าในจิตใจนี้แหละ ที่มันมีอารมณ์เข้ามาปรุงแต่งตามกฎของอิทัปปัจจยตา, เกี่ยวมันใจอย่างนั้น, เกี่ยวมัน ใจอย่างนี้, เกี่ยวมันใจอย่างโน้น มันสลบกันไป ในจิตใจของคนนั้น. อาการนั้นแหละ

เรียกว่า เวียนว้ายไปในภพน้อยภพใหญ่ ภพใหญ่ คือภพที่น่าคู่ น่ารัก ภพน้อย ก็คือภพที่เลวทราม. เดี่ยวคนนี้มัน คิดอย่างคนพาล, เดี่ยวคิดอย่างบัณฑิต, เดี่ยวมันคิดอย่างเศรษฐี, เดี่ยวมันคิดอย่างเปรต, เดี่ยวมันคิดอย่างอสุรกาย, เดี่ยวมันคิดอย่างเทวดา, เดี่ยวมันคิดอย่างพรหม. **นั่งอยู่ที่ตรงนั้นแหละ มันเวียนว้ายในภพน้อยภพใหญ่ได้** โดยกฎของอิทัปปัจจยตา อย่างนี้มันจริงกว่า, เป็นสันทิฏฐิโก รู้สึกได้ ด้วยจิตใจแห่งตน เรียกว่ามันจริงกว่า.

ส่วนที่พูดตามๆ กันไป ตามๆ กันมา ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น ว่า มีสัตว์มีบุคคล, มีตัวมีตนเวียนว้ายตายเกิด ในภพต่างๆ ทุกครั้งต้องเข้าโลงที่หนึ่งก่อนเสมอไป, นั้นมันเรื่องพวกนั้นพูด มันไม่มีความหมายแห่งอิทัปปัจจยตา; เพราะว่าเป็นยุคนั้น ในสมัยนั้น มันไม่มีความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา.

ต่อเมื่อ พระพุทธเจ้าท่านเกิดขึ้นมาแล้ว จึงมีความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา ก็จึงมีความรู้ใหม่ที่เปลี่ยนหมด : ไม่ต้องมีสัตว์ บุคคลตัวตน, และไม่ต้องมีพระเจ้าชนิคที่เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน, มีแต่กฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งมีอำนาจเหนือสิ่งใด. นี้เรียกว่า ความรู้อันนี้ มันทำให้หยุดเวียนว้ายไปในภพน้อยภพใหญ่, ไม่ต้องเวียนว้ายไปในภพน้อยภพใหญ่, แต่ดับสนิทเป็นพระนิพพาน เพราะรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา, เรียกว่าอยู่เหนือโลก มีจิตใจอยู่เหนือโลก หรือเหนืออารมณ์ทุกชนิดที่เข้ามากระทบ ซึ่งเรียกว่าโลก.

โลกนั้นคืออารมณ์ทุกชนิดที่เข้ามากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้รู้สึกอย่างนั้น ให้รู้สึกอย่างนี้, นั่นคือโลก คนโง่มันก็จมโลก เพราะมันหลงในอัสสาทะของโลก, หรือแม้ว่าถ้าไม่ร่อย ไม่สนุกสนาน มันก็หลงสำหรับจะโกรธ สำหรับจะเกลียด

สำหรับจะกลัว สำหรับจะนั่งร้องไห้อยู่. ถ้าเป็นที่พอใจ มันก็หลงสำหรับที่จะยึดถือ, ที่จะเอาอินดี หัวเราะอยู่ ล้วนแต่เป็นความหลงเสมอกัน.

ถ้ารู้ว่าจริงถึงขนาดอิทัปปัจจยตาแล้ว มันอยู่เหนืออำนาจของสิ่งเหล่านั้นหมด ไม่ว่าอารมณ์ใดๆ อารมณ์ชนิดไหน จะเข้ามากระทบ มันก็อยู่เหนืออำนาจของอารมณ์ชนิดนั้นหมด, มันเลยไม่เกิดความยินดีในร้าย ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้ เรียกว่า อยู่เหนือกุศล เหนืออกุศล เหนือบุญ เหนือบาป เหนือดี เหนือชั่ว เหนือสุข เหนือทุกข์. พวกที่หลงมาก ๆ ก็หลงถึงขนาดจะเอามหากุศลโน่น เพียงกุศลธรรมดา มันไม่พอจะเอาชนิดมหากุศล เพื่อมันจะได้หลงมากยิ่งขึ้นไป. ผู้ที่เห็นอิทัปปัจจยตาแล้วคงหัวเราะงอหายไปเลย ถ้าว่าจะต้องเอามหากุศล.

อิทัปปัจจยตามันบอกความจริงว่า สิ่งทั้งปวงมันเป็นตามกฎของอิทัปปัจจยตา, เป็นไปตามธรรมชาติ ยึดมันไม่ได้. อย่าไปหลงรัก อย่าไปหลงเกลียดกับมันเลย, อย่าไปหลงอยากได้ หรือว่าหลงโกรธ หลงเกลียด กับมันเลย. นี้เรียกว่า เมื่อเห็นอิทัปปัจจยตาแล้ว ก็จะมีพ้นจากความมีตัวตน สำหรับเวียนว่ายไปในภพทั้งปวง.

นี่คือ ธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ แล้วก็ทรงเคารพกฎอิทัปปัจจยตานั่นทันที ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทุกพระองค์ก็ทรงเคารพ.

นี่เรื่องอิทัปปัจจยตา ถ้าความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตาคีขึ้น เราก็จะเรียกว่า ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา. ในประเทศไทยนี้ ฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตาได้ตั้งต้นเมื่อไร? ท่านทั้งหลายก็ลองไปคิดเอาเอง ไปคำนวณดูเอง ไปสืบเสาะเอาเอง. อาตมาหวังเอา

แต่เพียงว่า สิ่งนี้จะเป็น จุดประสงค์ของการมีสวนโมกข์ คือฟ้าสว่างทางอิทัปปัจจยตา, แล้วก็ยังหวังอยู่ว่า จะให้สว่างยิ่งขึ้นไป จนกว่าจะถึงที่สุด คือพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เพราะความรู้เรื่องนี้. นี่คือฟ้าสว่างทางปกิณกะ ในเรื่องอิทัปปัจจยตา.

ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่องขันธห้า ๆ.

ที่นี้ก็จะมาถึงเรื่อง ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่องขันธห้า ความรู้เรื่องขันธห้า และเรื่องอื่นที่เนื่องกัน คือเรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เป็นต้น, ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่องขันธห้า เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ เป็นต้น ในฐานะที่มันเนื่องกัน.

เมื่ออาตมาแรกบวช แล้วก็เรียนธรรมะตามที่มีสอนกันอยู่ สังเกตเห็นว่า ทุกคนมีความรู้เรื่องธรรมะเกี่ยวกับเรื่องขันธทั้งห้านี้ แปลกไปจากความจริง ที่เราจะหาพบได้จากพระบาลีโดยตรง. ทุกคนรู้เรื่องขันธห้า จำชื่อได้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, แล้วก็ทำตัวเป็นผู้รู้วอกแวก ว่าดีกว่าคนที่ไม่รู้คำว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่พิจารณาคูแล้วเห็นว่ามันชอบกล ก็มีการสอนให้รู้ว่า **ขันธทั้งห้าขันธนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่พร้อมกันได้ในขณะที่เดียวกัน ในบุคคลคนหนึ่ง, คล้ายๆ กับว่าเอาคนคนหนึ่ง มาผ่าแล่งให้ออกเป็นส่วนๆ ได้ ๕ ส่วน อย่างนั้นแหละ เคยสอนกันว่า แม้เวลาหลับ เราก็มียันธห้าอยู่ครบ เขาเขาเอาเอง.**

เกี่ยวนี้ จากความรู้ที่อาตมาได้ทบทวนศึกษามาเป็นสิบๆ ปี มันไปได้ความรู้เป็นอย่างอื่น, ไม่เหมือนนั้น ว่าขันธแต่ละขันธนี้ มันจะมีพร้อมกันทั้ง ๕ ขันธไม่ได้, แต่มันจะมีอยู่ในขณะที่หลับนั้นก็ไม่ได้; แม้แต่รูปขันธก็ไม่เรียกว่ามีอยู่ในขณะหลับ แม้ว่าร่างกายมันนอนอีกทีก็อยู่ในเวลาหลับ อันนั้นมันยังมีรูปรูปขันธ.

มันจะเป็นสิ่งที่เรียกว่ารูปขันธ์ ก็ต่อเมื่อมันทำหน้าที่; ถ้าเมื่อร่างกายที่ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ นั้น ทำหน้าที่ของรูปอยู่ เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่ามีรูปขันธ์, ถ้ามันหลับ มันไม่ได้ทำหน้าที่ของรูปขันธ์ ก็ทำหน้าที่สำหรับจะเป็นที่ตั้งแห่งจิต สำหรับจะรู้อารมณ์ หรือว่าจะเป็นการอารมณ์ สำหรับให้จิตรู้จักตาม.

ร่างกาย ดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันอยู่นี้ บางส่วนมันเป็นลูกตา, บางส่วนมันเป็นหู, บางส่วนมันเป็นจมูก, บางส่วนมันเป็นลิ้น, บางส่วนมันเป็นผิวหนัง, บางส่วนมันก็เป็นของที่เนื่องกันอยู่กับสิ่งเหล่านั้น, ถ้ามันทำหน้าที่ เช่นรูปที่เป็นลูกตา ร่างกายที่เป็น ลูกตา ทำหน้าที่แห่งการเห็นรูป เพราะเนื่องกันกับอายตนะหรือรูปภายนอก แล้วเกิดจักขุวิญญาณ; อย่างนี้แล้ว ลูกตาซึ่งเป็นรูปนั้น จะกลายเป็นรูปขันธ์ขึ้นมา หรือว่าส่วนใดของร่างกายทั้งหมดนั้น ทำหน้าที่ให้จิตได้รู้จักสิ่งทั้งปวงที่มากระทบขึ้นมา ร่างกายนั้นจึงจะเป็นรูปขันธ์.

รูปล้วนๆ ยังไม่ทำหน้าที่ของรูป ยังไม่เรียกว่ารูปขันธ์, รูปขันธ์จะเกิดขึ้น ก็ต่อเมื่อรูปกายนั้นทำหน้าที่ของรูป ก็เป็นที่ตั้งแห่งนามหรือจิต ได้ทำหน้าที่ของมันได้ด้วย. เมื่อใดรูปกายรับใช้จิต ให้จิตทำหน้าที่ของมันได้ เมื่อนั้นเรียกว่าเรามีรูปขันธ์. ดังนั้นมันต้องเป็นเวลาที่ตั้งอยู่ มิใช่หลับ และเป็นเวลาที่อาจจะรับอารมณ์ข้างนอกได้, ก็อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายได้สัมผัสผิวหนัง, ดังนั้น จึงเรียกว่ามีรูปขันธ์.

เมื่อมันมีรูปขันธ์ข้างนอกข้างในถึงกันเข้าแล้ว ก็เกิดจักขุวิญญาณเป็นต้น นี้ก็เรียกว่าวิญญาณขันธ์. เมื่อจักขุวิญญาณทำหน้าที่ อย่างนั้นอยู่ครบทั้ง ๓ สิ่งคือ จักขุ และ รูป และ วิญญาณขันธ์ แล้ว ก็เกิดผัสสะ มันตามกฎของธรรมชาติ, เกิดผัสสะ แล้วก็เกิดความรู้สึกที่เป็นเวทนา, จึงจะเรียกว่าเกิดเวทนาขันธ์.

เวทนารู้สึกอย่างไร ไปตามกฎของธรรมชาติแล้ว มัน เกิดจิตอีกส่วนหนึ่ง สำคัญมันหมายลงไปในเวทนานั้นว่าเป็นอะไร ว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นชั้นดี ชั้นเลิศ ชั้นกลาง, ว่าเป็นอะไรก็ตาม, ที่แล้วแต่ว่ามันจะสำคัญลงไป ด้วยจิตที่ยังง้ออยู่นี้จึงจะเรียกว่า สัญญาขั้นนี้ ได้เกิดขึ้น เพราะสำคัญมันหมายลงไปทีเวทนานั้น.

ครั้น สัญญาขั้นนี้สำคัญมันหมายว่าอย่างไรแล้ว มันก็ จะเกิดความคิดนึก เนื่องด้วยความมันหมายนั้น ว่าจะเอา ว่าจะมี ว่าจะได้ ว่าจะทำลาย ว่าจะทะนุถนอม เป็นต้น มัน ก็เกิดสังขารขั้นนี้, สังขารขั้นนี้จึงเพ็งมี.

นี่ท่านลองคิดดูเถอะว่า ขั้นที่ ๕ นั้นมันจะมีพร้อมกันอยู่ได้อย่างไร เพราะว่ามันต้องอาศัยซึ่งกันและกัน, แล้ว จิตนี้มันก็ดวงเดียว ทำหน้าที่ ๕ อย่างพร้อมกันไม่ได้ มันจึงทำหน้าที่ไปตามลำดับ.

เรื่องขั้น ๕ เป็นเรื่องสำคัญ ในฐานะเป็นเรื่องพื้นฐานสำหรับการศึกษา, โดยเหตุที่ว่า ขั้น ๕ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าตัวตน; ถ้าเราไม่รู้เรื่องขั้น ๕ อย่างถูกต้อง ก็ต้องมีความยึดถือว่าตัวตนอยู่ตลอดไป. ดังนั้นเราจะต้องรู้เรื่องขั้น ๕ ให้ถูกต้อง และให้สมบูรณ์ จึงจะสามารถถอนความยึดถือว่าตัวตนเสียได้ ในสิ่งทั้งปวงนี้ความรู้เรื่องขั้นทั้ง ๕ จึงเป็นเรื่องสำคัญ; ถ้ามันยังหลับอยู่ ยังมีคอยู่ มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร, จึงต้องมีเรื่องฟ้าสว่างทางขั้นห้า แล้วก็จะรู้ลงไปเองถึงเรื่องธาตุ ๔ ซึ่งประกอบกันเป็นร่างกาย. สำหรับจะได้มาเป็นรูปขั้นนี้, และเรื่องวิญญาณธาตุ เป็นต้น, ซึ่งมันจะมาเป็นนามขั้นทั้ง ๔ และ เมื่อมันทำหน้าที่ ใดอย่างหนึ่งก็ได้ชื่อว่าอายตนะ ข้างในก็สำหรับรับอารมณ์, ข้างนอกก็สำหรับมากระทบให้มีอารมณ์ที่จะมากระทบ.

เรื่อง ชันฐ์ เรื่อง ธาตุ เรื่อง อาชตนะนี้ทำงานเนื่องกันตามลำดับ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ๆ. ความยึดมั่นถือมั่นไม่มีทางเกิดที่อื่น, มีทางเกิดเฉพาะที่ ชันฐ์ทั้ง ๕ นี้. ให้สังเกตดูให้ดี ๆ : บางทีก็เอารูปเป็นตัวตน, บางทีก็เอาเวทนาเป็นตัวตน, ชันฐ์ใดชันฐ์หนึ่งเป็นตัวตน; ยากนักที่จะเอาทั้ง ๕ เป็นตัวตน เพราะมันมีพร้อมกันไม่ได้. แต่เพราะเหตุที่ ๆ มีชันฐ์ใดชันฐ์หนึ่งเป็นตัวตน อยู่แล้ว, ในที่สุดก็มาสรุปรวมเอาเองว่า ชันฐ์ทั้ง ๕ เป็นตัวตน; นั่นมันทำได้โดยนิตินัย ก็คือการกำหนด. แต่ถ้าโดยพหุนิตินัย ก็ตามที่เป็นอย่างจริงแล้ว มันเป็นไปได้ เพราะจิตมันต้องกระทำการไป ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยตรง, มันไม่มีโอกาสที่จิตจะกระทำพร้อมกันลงไปทั้ง ๕ ชันฐ์. แต่ดูให้ดี จิตมันนึกนึกย้อนหลังก็ได้, ไปข้างหน้าก็ได้, มันจึงประมวลเอาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ได้.

เดี๋ยวนี้ก็มีคำพูดแปลก ๆ ที่ว่ามีสัตว์ ๔ ชันฐ์, มีสัตว์ชันฐ์เดียว, มีสัตว์ ๕ ชันฐ์; อธิบายไปตามแบบที่เขาวินิจฉัยกันอยู่ ก็กลายเป็นเรื่องพรหมที่อยู่ในโลกอื่น มี ๔ ชันฐ์ คือ พวกที่ไม่มีรูปมีแต่นาม, สัตว์ชันฐ์เดียว ก็หมายถึงพรหมที่อยู่ในโลกอื่นโน่น มีแต่ร่างกายไม่มีจิตใจ, ถ้าสัตว์ตัว ๆ ใดไปก็เรียกว่ามีครบทั้ง ๕ ชันฐ์.

เอาตามอยากจะทำคิดว่า มันอยู่ที่ความสนใจ ความสัมผัส, แล้วจะยึดถือที่นั่นต่างหาก. บางคราวเราไปสนใจพวกนามชันฐ์ คือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไปจดจ่ออยู่ที่นั่น จนรู้สึกว่าเป็นตัวตนอยู่ที่นั่น, บางเวลามันมีเหตุบังเอิญให้สนใจแต่เพียงรูปชันฐ์ หรือวัตถุอย่างเดียว ว่าร่างกายนี้มันก็น่าอัศจรรย์ เป็นของพิเศษประหลาด น่าอัศจรรย์ ทำอย่างนั้นอย่างนี้ก็ได้ โดยเอารูปชันฐ์เป็นตัวตน อย่างนี้ก็มิ.

จิตที่มันกำลังสนใจอยู่ในชันฐ์เท่าไร ก็เรียกว่าสัตว์ตัวนั้นเวลานั้นมันมีเท่านั้นชันฐ์. คนเรานี้แหละเมื่อสนใจอยู่แต่เพียงรูปชันฐ์ มันก็เป็นสัตว์มีชันฐ์

ชั้นเดียว, คนนี้แหละมันไปสนใจเรื่องนาม มันก็ได้ทั้ง ๔ ชั้น มันก็เลยเป็นสัตว์ที่มีชั้น ๔ ชั้น, ที่บางเวลามันสนใจหมดครบทั้ง ๕ ชั้น หรือทำหน้าที่เต็มทั้ง ๕ ชั้น มันก็เลยเป็นสัตว์ ๕ ชั้น. สัตว์มีชั้น ๕ ชั้น อย่างนี้มันเป็นสันตภิฏฐิโก, มองเห็นได้ง่ายกว่า ที่จะเอาไปไว้ที่พรหมโลก ที่อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้, แม้ว่ามันก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับชั้นทั้ง ๕ เป็นเรื่องชั้นที่เราจะต้องรู้จักกันอย่างถูกต้อง.

ธรรมชาติเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ นี่ก็กฎของอิทัปปัจจยตา; จิตมันก็เป็นธรรมชาติ; ดังนั้น จิตก็ทำงานไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา. วิชา—ความรู้, อวิชา—ความไม่รู้ มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นตัวธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา; ถ้ามันเกี่ยวข้องกันเท่าไร มันก็สามารถจะเป็นไปเท่านั้น. เมื่อจิตมันประกอบอยู่ด้วยอวิชา ตามกฎของอิทัปปัจจยตา มันก็เกิดอิทัปปัจจยตาฝ่ายที่ไม่พึงปรารถนา คือฝ่ายที่จะให้เกิดความทุกข์; แต่ถ้าธรรมชาติมันประจวบเหมาะ ด้วยเหตุใดก็ตาม สำหรับจะรู้จักอิทัปปัจจยตาตามที่เป็นจริงแล้ว จิตนี้มันก็ไม่โง่ จิตนี้ก็เดินไปตามทางของสติปัญญา มันก็ไม่เกิดทุกข์. ดังนั้น อิทัปปัจจยตามันจึงมีอยู่เป็น ๒ ชีก คือ ชีกหนึ่งให้เกิดขึ้นแห่งความทุกข์, ชีกหนึ่งไม่เกิดขึ้นแห่งความทุกข์.

ฉะนั้น การปรุงแต่งในชีวิตประจำวัน ของคนแต่ละคนนั้นมันเป็นอย่างไร ไปศึกษาเอง; ส่วนมากมันเคยชินกันมาแต่เรื่องยึดมันถือมันเรื่องตัวตน หรือที่เรียกว่า สัจจาภินิเวสนั้น เคยชินเป็นนิสัยเสียแล้ว, ส่วนใหญ่มันจึงเป็นไปในทางมีตัวตน แล้วมันก็ได้รับความทุกข์.

ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลาย มีความรู้ความเข้าใจ แยกแยะแล้วคล่องว่องไวในเรื่องของอิทัปปัจจยตาเถิด ก็จะได้เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง ของพระพุทธเจ้า, จะมีส่วนร่วมด้วยพระพุทธเจ้า ที่มีอิทัปปัจจยตาเป็นที่เคารพ, มีกฎของอิทัปปัจจยตาเป็น

ที่เคารพ จะควบคุมกระแสแห่งอิทัปปัจจยตาได้. เมื่อมีการปรุงแต่งขึ้นมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือขันธ์ หรือธาตุ ก็จะควบคุมได้ ไม่ให้ตกไปฝ่ายอวิชา, แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เพราะไม่รู้เรื่องนี้ มันก็เป็นไปตามบุญตามกรรม, เหมือนกับไม้ลอยน้ำ มันก็ต้องมีส่วนผิติดได้ง่ายกว่าที่จะมีส่วนถูก เพราะว่ามันสะสมความรู้ หรือ ความผิมาตั้งแต่ก่อนแต่ก่อน; เพราะพอกลอคออกจากท้องแม่ ก็ได้รับเวดล้อม แต่ในทางที่ให้อุญผิ ๆ รู้ว่ามีตัวมีตน นั้นแหละมันจึงยาก.

เดี๋ยวนี้มันจะเรียกว่า ฟ้าสาบกลางดึก กันได้หรือยัง? จะมีฟ้าสาบในระหว่างหลับ กันได้หรือยัง? ถ้ามันมีได้ก็เป็นการดี. อาตมาเชื่อว่ามัน ไม่ใช่เหลือวิสัยเลย ที่จะเกิดฟ้าสาบต่าง ๆ นานาชนิด อย่างที่กล่าวมาแล้วนั้นขึ้นมาได้ และขอให้ถือว่า เป็น สิ่งที่มีความประสงค์ร่วมกัน ของพวกเรา ในการที่จะเกิดฟ้าสาบอย่างนั้นขึ้นมาให้ทันแก่เวลา.

ฟ้าสาบทางสังขารและวิสังขาร.

ที่นี้ อีกเรื่องหนึ่งที่จะพูดในวันนี้ ก็คือเรื่อง ฟ้าสาบทาง สังขารและ วิสังขาร. เรื่องนี้ก็มีปัญหาอยู่ กำลังมีปัญหาอยู่ เพราะแม้แต่เพียงคำว่าสังขารคำเดียว ก็เข้าใจผิดกันเสียอย่างเต็มที่แล้ว คำว่า สังขาร ที่ชาวบ้านเขาพูดกัน ที่คนไม่รู้เขาพูดกัน. คำว่า สังขาร เขาหมายถึงร่างกาย สันสังขารก็คือตาย นี้เรียกว่า รู้ความหมายของคำว่า สังขารนั้นน้อยเกินไป.

คำว่า สังขาร ในภาษาธรรมะแท้ ๆ ไม่ได้เพ่งเล็งถึงร่างกาย มันเพ่งเล็งถึงความหมายไกลไปกว่านั้น. ต้องฟังให้ดีๆ ว่าสังขารนั้นคืออะไร คำว่า สังขาร นี้แปลว่า

การปรุงแต่ง; สังขาร โดยคำบาลี ก็แปลว่า *กระทำพร้อม*, *สั* แปลว่า *พร้อม*, *ขาร* คือ *การ* นั่นเอง, *สังขาร* ก็แปลว่า *กระทำพร้อม* *กระทำครบ* ก็คือ *ปรุง*, เราเรียกสั้น ๆ ว่า *ปรุง*. ถ้ามีการกระทำครบถ้วนจนให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมา เราเรียกว่า *มันปรุง*.

ฉะนั้นคำว่า *สังขาร* นั้น แปลว่า *ปรุง* มีความหมายแยกออกไปได้ถึง ๓ สถาน หรือ ๓ ทิศทาง, *ปรุง ปรุง ๆ ปรุง ๆ* นี้ มีความหมายไปได้ถึง ๓ ทิศทาง : *สิ่งที่ปรุงแต่งสิ่งอื่น*, *สิ่งที่ปรุงแต่งสิ่งอื่น* ก็เรียกว่า *สังขาร*, *สิ่งที่ถูกสิ่งอื่นปรุงแต่ง* ก็เรียกว่า *สังขาร*, *กิริยาอาการที่ปรุงแต่ง* นั้นก็เรียกว่า *สังขาร*.

อย่างที ๑ หมายถึงสิ่งที่มันปรุงแต่งสิ่งอื่น คือผู้ปรุง ก็เรียกว่า *สังขาร*. นี้ความหมายอย่างที ๒ ต่อไป มัน ถูกปรุงแต่ง ก็คือถูกปรุง, ที่ถูกปรุงนั้น ก็เรียกว่า *สังขาร*. แล้วอย่างที ๓ กิริยาอาการที่เรียกว่า *ปรุง ๆ* นี้ก็คือ *สังขาร*. *สังขาร* แปลว่า *ปรุง* มีความหมายออกไป ๓ ทิศทางอย่างนี้. *ไม่ปรุง* จึงจะเรียกว่า *วิสังขาร*, ถ้ายังมี *การปรุง* ก็เรียกว่า *สังขาร*.

ปรุง หรือ *ไม่ปรุง* ก็เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, มันจะปรุงแต่ง โดยกฎเกณฑ์อันอื่นไม่ได้ มันมีเพียงกฎเดียว คือกฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นกฎสูงสุดในธรรมชาติ. ที่นี้เราเกิดมาจากท้องแม่ ไม่ได้ตรัสรู้มาแต่ในท้องแม่ มันก็เอาความไม่รู้อะไรออกมา เราจึงรู้จักแต่สิ่งที่ เป็นของปรุง, เราจึงรู้จักแต่สิ่งที่ถูกปรุง, รู้จักแต่การปรุง, *ไม่รู้จักวิสังขาร* คือการไม่ปรุง.

แล้วเมื่อ *การปรุง* นั้น ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดนี้อย่างไฉไล; เช่น เกิดความอยากหรือค้นหา ขึ้นมาแล้ว มันก็เกิดความคิดว่า มีผู้ผู้อยาก เป็นอุปาทานขึ้นมาแล้ว ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มันเป็นตัวตนกัถิ ที่มันจะเป็นของตนกัถิ มันล้วนแต่เป็น *สังขาร*.

สังขารมีลักษณะไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลง, คำว่า การปรุง นั้นมีลักษณะไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลง. การปรุงก็ตี ผู้ปรุงก็ตี ผู้ถูกปรุงก็ตี ล้วนแต่มีลักษณะไม่เที่ยง; เมื่อไม่เที่ยงมันก็มีลักษณะน่าเกลียด เป็นของหลอกลวง ไม่เที่ยง ฉะนั้นถ้าใครไปเอาของมันเข้า, ไปยึดถือของไม่เที่ยงนี้เข้า มันก็กัดเอา เรียกว่า มีความทุกข์; เมื่อเป็นอย่างนี้ก็ไม่ควรเรียกว่าตัวตน จึงจัดว่าเป็นอนัตตา.

เดี๋ยวนี้เราไม่รู้เช่นนั้น ออกมาจากท้องแม่ เราก็ยึดถือไปตามเหตุตามปัจจัย: น่ารักก็รัก น่าเกลียดก็เกลียด น่าโกรธก็โกรธ น่ากลัวก็กลัว; มันจึงปฏิบัติผิดต่อสังขารเหล่านั้น ไม่เห็นว่าไม่เที่ยง โง่เอาเองว่ามันเที่ยง, โง่เอาเองว่ามันเป็นสุข, โง่เอาเองว่ามันเป็นตัวตน, มันจึงได้ยึดถือสังขารแต่ละอย่างๆ ว่าเป็นตัวตน, มันจะมี กิเลสอย่าง กิระย้อย่าง กิพันอย่าง กิหมื่นอย่าง ก็ตามใจ ล้วนแต่เห็นเป็นตัวตน.

ถ้าว่าที่แท้แล้ว สังขารก็มีเพียง ๕ อย่าง คือขันธ์ ๕ นั้นแหละ : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ๕ อย่างนี้มารวมเรียกกันว่า สังขาร เสียอีกทีหนึ่ง ก็ว่ามัน เป็นสิ่งที่ปรุง เป็นสิ่งที่ถูกปรุง แล้วมันก็เป็น การปรุง ซ้อมันไปพ้องกัน. คำว่า สังขาร ทั้งหมดก็เรียกว่าสังขาร, ตัวความคิดก็เรียกว่า สังขารขันธ์; แต่ ถ้าสังเกตกุศลกุศล อย่าสะเพร่านัก มันก็จะรู้ได้เองว่า คำว่า สังขาร กับ สังขารขันธ์ นั้น ไม่ใช่คำเดียวกัน. สังขารขันธ์ มันหมายถึง แยกเอาไปเฉพาะส่วนที่เป็นตัวความคิด, ส่วนคำว่า สังขารนั้นหมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร.

การยึดถือเกิดขึ้น เพราะไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ตามที่เป็นจริง ว่าไม่ควรยึดถือ; การยึดถือ นั่นก็เป็นสังขาร สิ่งที่ถูกยึดถือ ก็เป็นสังขาร, ผลที่เกิดมาจากการยึดถือก็เป็นสังขาร. การยึดถือ คือความโง่ อวิชชา ทำให้เกิดกัณหาคาฬาทาน นี้ก็เป็นสังขาร, สิ่งที่ถูกยึดถือ คืออารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามา ตามเหตุตามปัจจัย มันก็ล้วนแต่

เป็นสังขาร, คือถูกปรุงแต่งมาทั้งนั้น, แล้วก็เกิดผลขึ้นมา เป็นความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง
 อทุกขมสุขบ้าง มันก็ล้วนแต่เป็นสังขาร, ยึดถือในผลของการยึดถือ, ยึดถือในตัวการ
 ยึดถือ ยึดถือในสิ่งที่ถูกยึดถือ ยึดถือในผลของการยึดถือ.

กูให้คิด จะพบความหมายทั้ง ๓ นี้ว่า มันมีการยึด แล้วมีสิ่งที่ยึด แล้ว
 มีสิ่งที่ถูกยึด แล้วในที่สุดมันยังให้เกิดผลของการยึด ออกมา ไม่มีอะไรนอกจากความ
 ทุกข์. ความยึดถือเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, วัชระห้าที่มีการยึดถือเป็นตัวทุกข์, เรา
 สวคอยู่ทุกวันนี้.

มีสังขารเมื่อใด คือมีการปรุงเมื่อใด ก็จะมีสิ่งสำหรับยึดและมีการยึด
 โดยไม่รู้สึกรู้สิดำ เพราะเราไม่มีความรู้มาแต่ในท้อง. เราไม่มีความรู้เรื่องการยึด
 การไม่ยึด โทษของการยึด ผลของการไม่ยึด, เราไม่รู้มาแต่ในท้อง มันก็มาตามอำนาจ
 ของการปรุงแต่ง นับตั้งแต่เกิดมา; พออะไรมาน่ารัก ก็ยึดเอามาเป็นของรัก อะไร
 น่าเกลียด ก็ยึดเอามาเป็นของเกลียด อะไรน่ากลัว ก็ยึดเอามาเป็นของกลัวมันก็มีการยึด
 ซึ่งเป็นไปไถ้ง่ายมาก ง่ายเกินกว่าสิ่งใดๆ เพราะมีความพร้อมที่จะเป็นเช่นนั้น, คือมี
 ความไม่รู้ คือปราศจากความรู้ติดมาแต่ในท้อง มันจึงง่ายที่จะยึด.

มันเกิดความรู้สึกได้ที่จิตใจ, มันเกิดความรู้สึกได้ที่จิตใจ, มันมีปัจจัยอยู่
 ที่ความที่เรารู้สึกได้ คือมันมีการรู้เวทนาได้. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า อริยสัจจ์ ๔
 นี้บัญญัติขึ้นสำหรับสัตว์ที่มีเวทนาได้ เรียกว่า เวทนีย เวทนีย, มันเป็นสิ่งที่สามารถรู้สึก
 ต่อเวทนาได้ เป็นคนนี่แน่ละ มันรู้สึกต่อเวทนาได้, เป็นสัตว์มันก็รู้สึกได้, อาตมา
 ยังคิดว่า แม้แต่ต้นไม้มันก็รู้สึกต่อเวทนาได้ แต่มันน้อยเกินไปจนมองไม่เห็น เลยไม่
 ต้องเอามาพูด. แต่สำหรับ มนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉานนี้ มีความรู้สึกต่อเวทนาได้

ตามธรรมชาติ, มันก็รู้สึกท้อเวทนามธรรมชาติ, มันก็ปรุ้งแต่่งให้เกิดตัณหาได้, เกิดตัณหา แล้วมันก็นั่นอนที่ จะเกิดอุปาทาน.

เมื่อไร เห็นความจริง ของสิ่งเหล่านี้ ตามที่เป็นจริง เมื่อนั้นมัน ก็ไม่โง่ มันก็ไม่ทำไปในลักษณะที่เป็นการปรุ้ง, ก็จะไม่ปรุ้ง. ถ้าเห็นอนิจจัง เห็นทุกขัง เห็นอนัตตา เห็นอิทัปปัจจยตา เห็นสุญญตา เห็นตถาตาเหล่านี้แล้ว ก็เป็นวิชาเสียแล้ว, เป็นแสงสว่างเสียแล้ว, เป็นการฟ้าสว่างท้นเวลาเสียแล้ว มันปรุ้งไม่ได้ ก็มันต้องการไม่ได้; แม้จะรู้สึกในทางเวทนาได้ มันก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อิทัปปัจจยตา สุญญตา ตถาตา มาแทรกแซงเสีย ก็ไม่ยินดีในเวทนาที่น่ายินดี, ไม่ยินร้ายในเวทนาที่น่ายินร้าย, ไม่หลงไหลในเวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นต้น, มันก็ปรุ้งไม่ได้ ก็หยุดปรุ้ง ก็ตกไปสู่สภาพที่เรียกว่า วิสังขาร คือปราศจากการปรุ้ง, ไม่ปรุ้งๆ.

เมื่อ ไม่ปรุ้งมันก็หยุด ก็คือดับ, ดับแห่งความเป็นไป ดับแห่งการปรุ้ง มันก็ปรกติ, มันก็คงที่ หรือมันก็คงเดิม ตามสภาพเดิมของการไม่ปรุ้ง ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาเป็นนิรันดร เรียกว่าพระนิพพาน. ความไม่ปรุ้งนั้นมืออยู่ รออยู่ตลอดกาล; แต่เกี่ยวข้อวิชาของคนมันปรุ้งนี้ จะทำอย่างไรได้, นิพพานก็ไม่ปรากฏเพราะคนมันโง่ และมันปรุ้งเสียแล้ว.

จุดสุดท้ายของสังขารก็คือวิสังขาร; เมื่อยึดถือในสังขารจนบอบช้ำ จนเจ็บปวด จนเข็ดหลาบ แล้วมันก็คิดหาไปในทางที่ตรงกันข้าม. นี้เรียกว่าเห็นทุกข์, แล้วก็เบื่อหน่ายในสิ่งที่เห็นทุกข์, ก็เกิดความรู้เห็นชนิดที่ถูกต้อง เป็นทางของความบริสุทธิ์ เป็นทางแห่งความเห็นแจ้ง เพราะมันเห็นสังขาร. เห็นสังขาร สังขาร คือการปรุ้ง; การปรุ้งๆ การปรุ้งนี้ก็คือกระแส แห่งอิทัปปัจจยตา ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ แล้วก็เกิดทุกข์. ถ้าหยุดปรุ้ง หยุดปรุ้งเพราะว่ามีปัญญา มีวิชา

มีแสงสว่าง มีความรู้ อะไรก็ตาม เข้ามาทันเวลา โดยอำนาจของสติคุมไว้ได้ มันก็หยุด
ปรุง ก็ตกลงสู่สภาพเดิมแท้ ของมัน คือไม่ปรุง.

บาลีคำหนึ่งที่เข้าใจกันผิดมาก ๆ ว่า **เตสํ วุปลโม สุขิ** —ความสงบรำงับ
เสียได้ซึ่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข. คนที่ไม่เคยเรียนธรรมะก็ตีความเอาเองว่า ทาย
นั้นแหละคือความสุข, **เตสํ วุปลโม สุขิ** คือทาย ทายแล้วก็คือความสุข ; แต่ว่าพระบาลี
ไม่ได้หมายความอย่างนั้น ; พระบาลีหมายความว่าหยุดปรุงเสียได้ สงบรำงับแห่ง
การปรุงแต่งทั้งหลายเหล่านั้นเสียได้ นั่นคือความสุข.

นี่เรื่อง สังขาร คือการปรุง, เรื่อง วิสังขาร คือ ปราศจากการปรุง,
มีชื่อเรียกแทนกันได้ อีกคู่หนึ่ง คือ สังขตะ อสังขตะ. สังขตะ ก็คือ สิ่งที่ถูก
ปรุงขึ้นมาแล้ว, อสังขตะ คือ สิ่งที่ไม่ได้ถูกปรุงเลย. ธรรมชาติของสิ่งที่ไม่ถูกปรุง
เลย ก็มีอยู่อย่างหนึ่ง เป็นของเที่ยง เป็นของคงที่ เป็นของไม่อาจจะเปลี่ยนแปลง
เพราะมันไม่ถูกปรุง ; แต่ว่าธรรมชาติทั้งหลายทั่วไปถูกปรุง และปรุงอยู่เรื่อย จึง
เรียกว่า สังขตธรรม ในทั้งหมดนี้มันจึงมีแต่เพียง ๒ สิ่ง คือสังขตธรรม อสังขตธรรม :
สังขตธรรม คือสิ่งที่ถูกปรุง, อสังขตธรรม คือสิ่งที่ไม่มีการปรุง ; เรียกชื่ออีกอย่าง
หนึ่งว่า สังขาร และ วิสังขาร.

ปัญหามันมีอยู่ที่คำว่า สังขาร ; ถ้าเมื่อเราเข้าใจคำคำนี้ผิดเสียแล้ว
มันก็ผิดไปหมด, สิ่งที่ตรงกันข้ามก็เข้าใจผิดไปหมด, จึงต้องสนใจ เข้าใจ คำว่าสังขาร
นี้ให้ถี่ ๆ. อาตมาจึงให้หัวข้อของการบรรยายชื่อว่า ฟ้าสว่างทางสังขาร ขยายความออก
ไปว่า ฟ้าสว่างทางความรู้เรื่องสังขาร.

ขอให้เรามีความรู้เรื่องสังขารให้ถูกต้อง ให้สมบูรณ์ ก็จะจัดการกับสิ่ง
ที่เรียกว่า สังขารนี้ได้อย่างถูกต้อง. ก็คือร่างกายนี้แหละ ก็คือจิตใจนี้แหละ, หรือ
ที่มันเข้าคู่กันเป็นร่างกายจิตใจนี้แหละ ที่มันจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งการปรุง. ถ้ามัน
ปรุงไปในทางให้เกิดทุกข์ มันก็เกิดทุกข์, ถ้ามันปรุงไปในทางที่ไม่เกิดทุกข์ มันก็ไม่
อาจจะเกิดทุกข์, มันคงอยู่ในสภาพเดิมที่เป็นวิสังขาร หรือนิพพาน. เพียงแต่ระวังอย่า
ปรุงมันก็ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น, มันจะอยู่ในสภาพเดิมคือพระนิพพาน; เพราะว่
กิเลสทั้งหลายไม่อาจจะเกิดขึ้น เพราะไม่มีการปรุง, ความทุกข์ทั้งหลายไม่อาจจะเกิดขึ้น
เพราะไม่มีการปรุง, เป็นอันว่า ถ้าวู้เรื่องสังขาร ก็รู้เรื่องที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิด
ความทุกข์, แล้วก็จะรู้สิ่งที่ตรงกันข้าม คือวิสังขาร ที่ไม่เป็นเช่นนั้น.

พุทธบริษัทควรจะมีฟ้าสว่างทางสังขาร และทางวิสังขาร ให้พอสมควร
แก่ความเป็นพุทธบริษัทของตน ก็จะได้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามความหมายของ
ความเป็นพุทธบริษัท ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ดังนี้. นี้คือ
ฟ้าสว่างทางสังขาร.

การบรรยายทั้งหมดนี้ ก็เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว เรียกว่า เรื่องฟ้าสว่าง
ทางปกิณกะต่าง ๆ ยังมีเหลืออยู่อีก สำหรับที่จะได้วิสัญญากันต่อไป. วันนี้เป็นการวิสัญญา
ที่สมควรแก่เวลาแล้ว.

**ขอยุติการบรรยายนี้ ให้เป็นโอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระ-
ธรรม ในแบบคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะของท่านทั้งหลาย สืบต่อไป
ในกาลบัดนี้.**

ฟ้าสว่างระหว่าง ๔๐ ปีที่มีสวนโมกข์

— ๑๓ —

๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๖

ฟ้าสว่างทางเรื่องเบ็ดเตล็ด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบฐา เป็นครั้งที่ ๑๓ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ฟ้าสว่างระหว่างห้าสิบปี แห่งการมีสวนโมกข์ ต่อไปตามเดิม.

สำหรับผู้ที่ยังไม่ทราบเรื่อง ก็ควรจะได้ทราบเป็นเลาๆว่า การมีสวนโมกข์
ชั้นมานี้ มีความมุ่งหมายจะให้เกิดอาการที่พอจะเรียกได้ว่า ฟ้าสว่าง ในทิศทางต่างๆ;
แม้จะใช้คำว่า รื้อฟื้นและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม แต่ก็มีความหมายกว้างขวางในทุกสิ่ง
ทุกอย่าง ที่มันควรจะต้องฟื้น ที่เรียกว่าสว่างขึ้นมา. เราได้พูดถึงเรื่อง ฟ้าสว่างต่างๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์ มาอย่างชัดเจนแล้ว, บัดนี้ก็จะได้กล่าว
ในหัวข้อเบ็ดเตล็ด ของเรื่องฟ้าสว่าง สืบต่อไป.

ฟ้าสาธทางชีวิต.

ในวันนี้จะใช้หัวข้อว่า ฟ้าสาธทางชีวิต ฟังดูเป็นภาษาโลก หรือภาษานักประพันธ์ไปสักหน่อย; แต่ที่จริงเรื่องธรรมะ ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องของชีวิต เมื่อได้ยินคำว่า ชีวิต ก็ขอให้เข้าใจอย่างนี้ ว่าตัวชีวิตนั้นแหละมันเป็นตัวปัญหา, จะแก้ปัญหานั้นได้ด้วยการมีธรรมะ; ถ้าไม่มีธรรมะเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว ชีวิตก็จะเป็นตัวปัญหา แล้วก็สะสมความเรื่อรังแห่งความมีปัญหาวัวให้มากขึ้น. ดังนั้นเราจึงต้องสนใจ ในเรื่องที่จะชำระชะล้าง หรือทำให้เกิดการฟ้าสาธในทางชีวิตขึ้นมา.

ที่นี้ก็จะพูดถึง สิ่งที่เรียกว่า ชีวิต กันก่อนเป็นข้อแรก. จิตหรือชีวิต ก็ตาม เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ทั้งที่เราไม่ต้องรู้ว่ามันเป็นอะไร หรือโดยที่เราไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร สิ่งนี้ฟังดูก็ไม่น่าเชื่อ ว่าเราจะไปพัฒนามันได้ โดยที่ไม่ต้องรู้ว่ามันเป็นอะไร.

ขอให้สังเกตดูให้ดีๆ ว่า มันมีความจริงอยู่ อย่างนี้. เอาอย่างเรื่องโลกๆ กันก่อน เรื่องวัตถุกันก่อน. นักวิทยาศาสตร์ก็สารภาพว่า ยังไม่รู้ว่่าสิ่งที่เรียกว่า ไฟฟ้า นั้นคืออะไรกันแน่; แต่เราก็สามารถเอามันออกมาได้ เอามันมาใช้ให้เป็นทาสของมนุษย์ได้ ในการให้แสงสว่าง ในการให้กำลังงานเป็นอันมาก โดยที่เพียงแต่รู้ว่า ถ้าเราทำอย่างนี้ อันนั้นมันก็จะออกมาให้เราอย่างนี้, ทำอย่างนี้อันนั้นมันก็จะออกมาให้เราอย่างนี้ โดยที่เราไม่ได้อู้โดยแท้จริงว่า ตัวมันนั้นคืออะไร. มนุษย์ก็เอาสิ่งที่เรียกว่าไฟฟ้า ที่ยังไม่รู้ว่าอะไรนั้น มาใช้ได้อย่างน่าประหลาดมหัศจรรย์ จนนับไม่ถ้วนว่าก็อย่าง ก็สิบอย่างก็ร้อยอย่างพันอย่าง ด้วยซ้ำไป.

ชีวิตก็เหมือนกัน, แม้แต่จิตกับชีวิต นี้ เราก็กยังไม่รู้ว่าอะไร; แต่เราสังเกตได้ และ พบเห็นได้ กระทำได้ว่า ถ้าเราทำลงไปอย่างนี้ๆ มันไม่มีความ

ทุกข์ หรือความทุกข์มันลดน้อยลงไป, หรือมันเป็นสิ่งที่ให้ความพอใจแก่เรามากขึ้น. เรื่องมันก็เป็นอย่างเดียวกัน ชีวิตหรือจิตมันก็เกือบจะใช้แทนกันได้; ถ้าไม่มีชีวิตมันก็มีจิตไม่ได้ ถ้ามันมีจิตได้มันก็ต้องมีชีวิต จึงไม่ต้องมาเสียเวลาอธิบายสิ่งที่อธิบายไม่ได้ หมายความว่าชีวิตคืออะไร หรือจิตคืออะไร. อธิบายกันแต่ว่า เราจะต้องจัดต้องทำกับสิ่งนั้นอย่างไร ให้ได้ผลตามที่ต้องการ ก็แล้วกัน.

ฟ้าสว่างทางชีวิตนี้ มันก็แปลกอยู่มากที่ว่า มันไม่อาจจะสูงขึ้นมาได้ทันอกทันใจ, มันจะเข้าลักษณะที่เรียกว่า ฟ้าสว่างเมื่อกกลางดึก เมื่อคนโง่ยังหลับอยู่คนที่ไม่โง่มันก็มีอาการฟ้าสว่างแล้วในกลางดึก. คำว่า *กลางดึก* ในที่นี้ พูดกันตรง ๆ ก็ว่า มันเข้าไปตั้งครึ่งตั้งก่อนของชีวิตแล้ว.

เราเกิดมาจากท้องมารดา ไม่ได้เอาสติปัญญาอะไรออกมาเลย พอคลอดออกมาจากท้องมารดา ก็สำหรับจะโง่ เตรียมตัวสำหรับจะเป็นคนโง่ และให้โง่ยิ่งขึ้นไป. พูดอย่างนี้มันอาจจะก้ำกั้นกับคนบางพวก ที่เขาพูดกันอย่างอื่น ในทางโลกเขาก็จะพูดว่า พอเกิดมาจากท้องแม่ ก็ได้รับการศึกษาให้ฉลาดยิ่งขึ้นไป; แต่ในทางธรรมะนั้น เห็นอยู่อย่างชัดเจนที่เรียกว่า สำหรับจะโง่ให้มากขึ้น, คือพอออกมาจากท้องแม่ ก็รับอารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับให้หลงรักในลักษณะที่น่ารัก, ให้เกลียดในลักษณะที่น่าเกลียด, ให้กลัวในลักษณะที่น่ากลัว, ให้โกรธ ในลักษณะที่น่าโกรธ.

เอากันเพียง ๔ อย่างนี้ก็พอแล้วว่า พอเกิดออกมาก็มีแต่จะรู้เรื่องสำหรับให้รัก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เป็นอย่างนี้ยิ่งขึ้นไป, ไม่ต้องรู้ว่าทำอะไรจึงไม่ต้องรัก ไม่ต้องโกรธ ไม่ต้องเกลียด ไม่ต้องกลัว. เพราะว่าทารกน้อยๆ นี้ ไม่รู้ว่า รัก โกรธ เกลียด กลัว นั้นมันคืออะไร, หรือมันให้โทษอย่างไร, ไม่ต้องรู้กัน. มันจึงเกิด

ขึ้นมาสำหรับรัก แล้วก็ สะสมความเคยชินสำหรับจะรัก ให้มากขึ้น ๆ ที่เรียกว่า อนุสัยแห่งความรัก หรือราคนุสัย, แล้วมันก็เกลียดหรือโกรธ สิ่งที่น่าเกลียดน่าโกรธ เกิดกิเลสตัวนี้แล้ว มันก็ สะสมความเคยชินแห่งกิเลสตัวนี้ ก็คือความเคยชินที่จะโกรธ ซึ่งเรียกว่า ปฏิฆานุสัย, แล้วมันก็ โง่ ก็สะสมความเคยชินที่จะโง่ จะสะเพร่า จะอวดคิ จะอะไรต่าง ๆ มันก็เกิดความเคยชินที่จะโง่ ซึ่งเรียกว่า อวิชชานุสัย.

พอเกิดมาจากท้องแม่ครั้งแรก ก็รู้จักเกิดกิเลสเป็น แล้วก็สะสมความเคยชินที่จะเกิดกิเลสแต่ละอย่าง ๆ นั้นไว้ให้มากขึ้น ๆ จนเป็นเด็ก เป็นเด็กโต เป็นหนุ่ม เป็นสาว ก็สะสมความเคยชินที่จะเกิดกิเลสแต่ละอย่าง ๆ นั้นมากเข้า ๆ บางทีจะไป จนถึงแก่เฒ่าด้วยซ้ำไป.

นี่แหละคุณเดี๋ยว่า เราเกิดมาเป็นอย่างไร; เกิดมาสำหรับฉลาด หรือเกิดมาสำหรับให้โง่. คุณผิว ๆ ก็คล้ายกับว่าเกิดมาสำหรับฉลาด รู้อะไรมากขึ้น : รู้แต่งตัว ให้สวยงามขึ้น รู้กินให้อร่อยขึ้น รู้ประกอบประหม่อมร่างกาย บำรุงบำเรออย่างนั้น อย่างนี้กันให้มากขึ้น; แต่แล้วมันก็เพิ่มความเคยชินแห่งกิเลส นั่นแหละคือความโง่.

ความโง่มันก็คู่กันกับความทุกข์; ดังนั้น มันจึงต้องมีความทุกข์เพิ่มขึ้น : เคี้ยวหัวเราะ เคี้ยวร้องไห้, ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นความทุกข์เสมอกัน แต่ว่าเป็นความทุกข์คนละแบบ. อย่าได้เข้าใจไปว่า หัวเราะนั้นมันเป็นความสุข; คนเรามันต้องโง่มันจึงจะหัวเราะ เพราะว่าหัวเราะนั้น มันต้องชอบใจอะไรสักอย่างหนึ่ง. การที่จะชอบใจอะไรสักอย่างหนึ่งนั้น มันต้องโง่, ถ้าไม่โง่ มันก็ไม่รู้สีกว่าจะต้องชอบใจ ไม่เห็นน่าชอบใจ, มันเป็นธรรมดาอย่างนั้นเอง. มันต้องโง่ให้พอ ๆ กัน สำหรับที่จะชอบใจ แล้วก็จะได้หัวเราะ เมื่อไม่ได้ชอบใจ, ก็โง่ต่อไปสำหรับจะร้องไห้ มันก็มี

แต่หัวเราะและร้องไห้, จึงแสดงอาการแห่งความโง่ อย่างนี้เรื่อยๆ มา จนกว่าจะถึงระยะเวลา ที่เรียกว่า เป็นกลางศึกแห่งชีวิต.

สมมติว่า คนเราจะให้มีอายุสัก ๑๐๐ ปี กลางศึก หรือ ๒๕ น. แห่งชีวิต มันก็ตกเข้าไป ๕๐ ปี จะสาบได้หรือไม่? ข้อนี้มันเป็นปัญหาอยู่ บางคนอาจจะโชคดี สาบได้ก่อนศึก, แต่บางคนศึกแล้วมันก็ยังไม่สาบ, ทายเสียเปล่าก็มี ไม่รู้จักสาบ. นี้ก็ เพราะว่ามันไม่ได้มีการศึกษาที่ถูกต้อง.

มัน จะต้องทนทุกข์มาพอสมควรแล้ว, จะต้องได้ชิมรสของความทุกข์มาพอสมควรแล้ว, หรือจะเรียกว่าอย่างโชคโชคนั้นก็ได้ มันจึงจะเกิดความเข็ดหลาบ ความสำนึกตัว เกิดความยั้งคิด, จะเรียกว่า ฟ้าสว่างแห่งชีวิต มีขึ้นแล้วเมื่อยามศึก. ไปกิดดูเอาเองว่า พุคอย่างนี้มันมีเหตุผลสำหรับจะพุคหรือหาไม่?

เอาละ, เป็นอันสรุปความว่า ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ทั้งที่เราไม่รู้ว่าจะไร, ทั้งที่พอเกิดมามีชีวิต มันก็เริ่มโง่ ๆ โง่ ๆ คือทนทุกข์เรื่อยๆ ไป จนกว่าจะถึงวันหนึ่ง ก็นั่นหนึ่งซึ่งมันสำนึกขึ้นมาได้ ถึงเรื่องของมันเป็นความทุกข์เหล่านั้น จึงจะค่อยมีอาการที่ เรียกว่าฟ้าสว่าง, แล้วก็กลายเป็นแสงสว่างเต็มที่ขึ้นมา จัดการกับชีวิตนั้น ให้ปราศจาก ความทุกข์หรือให้ทุกข์น้อยลง.

อย่าเข้าใจว่า เกิดมาแล้วรวย เกิดมาแล้วสวย เกิดมาแล้วโชคดี พ่อแม่ ร่ำรวย ไต่เล้าไต่เรียนดี ไต่เงินดี; อย่างนี้จะเป็นฟ้าสว่างทางชีวิตขึ้นมาตั้งแต่ตอนนั้นก็หาไม่, มันจะฟ้าสว่างทางชีวิต ก็ต่อเมื่อเริ่มรู้ว่า ความทุกข์แห่งชีวิตนั้นมันเป็น อย่างไร, มันต้องชิมรสของความทุกข์มาพอสมควรแล้ว จึงจะมีอาการแห่งฟ้าสว่างทางชีวิต. ดังนั้น ไม่ต้องเกิดมาสวย ไม่ต้องเกิดมารวยก็ได้, ก็มีโอกาที่จะมีฟ้าสว่างทางชีวิตได้ด้วยกัน.

เป็นอันสรุปความว่า ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ และจะเกิดอาการฟ้าสว่างได้ ในเมื่อได้ชิมรสชาติแห่งชีวิตมาตั้งครั้งตั้งก่อน; นี้กล่าวตามปรกตินิยามสามัญ.

เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้นไป จะตักให้ละเอียดลงไปอีกสักหน่อย ในแง่ที่ว่าชีวิตคืออะไร ทั้งที่บอกมาแล้วข้างต้นว่า เราไม่รู้ว่าจะไร; แต่เท่าที่เรารู้ว่าเป็นอะไร หรือเป็นความรู้เท่าที่จำเป็น เท่าที่จำเป็น. ขอให้ฟังดูว่า เท่าที่จำเป็น สำหรับจะพัฒนามันได้นั้น มันก็มีอยู่บ้าง และพอจะรู้ได้.

ถ้าพูดอย่างภาษาหนังสือ หรือพูดอย่างนักเลง หรืออย่างเอาเปรียบ ก็จะพูดว่า ชีวิตคือการเป็นอยู่ของการที่ร่างกายกับจิตใจ มันยังทำงานสัมพันธ์กันอยู่ได้, ความที่ร่างกายกับจิตมันยังทำงานสัมพันธ์กันอยู่ได้ นี้เรียกว่า ชีวิต ในความหมายรวมๆ. ร่างกายก็ยังเป็นร่างกายที่ทำหน้าที่ของมันได้, จิตก็ทำหน้าที่ของมันได้, แล้วมันก็ทำหน้าที่สัมพันธ์กันอยู่ได้ อันนี้ยังเรียกได้ว่าชีวิต ก็มีชีวิต.

แง่ที่ ๑ ถ้าเราจะตักกันแต่กาย ในแง่ของร่างกายล้วนๆ เราจะพอกกล่าวได้ว่า ความที่เซลล์ต่างๆ เซลล์ ในร่างกายมันยังสดอยู่ คือมันยังไม่ตาย; นี้พูดถึงตัวร่างกายล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับจิต; แม้พวกนักวิทยาศาสตร์เขาก็พูดทำนองนี้เหมือนกัน, ถ้าเยื่อโปรโตพลาสซึมในเซลล์นั้นมันยังสดอยู่ ก็ยังมีชีวิตอยู่, แล้วมันก็รวมกันทำหน้าที่เป็นร่างกาย. นี้ตักกันในทางร่างกาย หรือทางชีววิทยา.

ที่นี้ ตักกันในแง่ที่ ๒ แง่ของจิต ชีวิตก็คือจิตที่ยังทำหน้าที่ของมันได้; ถ้าจิตมันทำหน้าที่ของมันไม่ได้ มันก็คือไม่มีจิต มันก็คือตาย. เราใช้คำว่า จิต ในลักษณะที่เป็นศูนย์กลาง คำว่า มโน ๗ นี้ เป็นเหมือนกับประคอง เป็นเหมือนกับ

สะพาน ^๕ที่^๕ให้^๕เข้า^๕ถึง^๕จิต; แต่บางทีก็เอามาใช้แทนกัน คำว่า มโน กับ จิต เอามาใช้แทนกันก็มี, แต่ที่จริง มโน ยังไม่ใช่ตัวจิต แต่เป็นเหมือนสื่อ หรือเหมือนประตู หรือเหมือนเครื่องสัมพันธ์ของจิต ที่มันจะสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก. เดียวนี้เราเล็งไปยังที่ตัวการของมันดีกว่า คือสิ่งที่เรียกว่า จิต, เมื่อจิตยังทำหน้าที่ของมันได้ ก็ยังมีชีวิตในแง่ของจิต.

ที่^๕นี้^๕ก็^๕จะ^๕คุย^๕กัน^๕ใน^๕แง่^๕ที่^๕ ๓ คือ ^๕แง่^๕ของ^๕ชีวิต^๕เอง พุค^๕อย่าง^๕กำ^๕ปั้น^๕ท^๕บ^๕ดิน^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ชีวิต ก็^๕ต้อง^๕พูด^๕ว่า คือ^๕ความ^๕ที่^๕สิ่ง^๕ทั้ง^๕ ๒ นั้น^๕ยัง^๕สัมพันธ์^๕กัน^๕อยู่^๕ได้, ความ^๕ที่^๕กาย^๕กับ^๕จิต^๕นั้น^๕ยัง^๕สัมพันธ์^๕กัน^๕อยู่^๕ได้, ความ^๕ที่^๕ธาตุ^๕ทั้ง^๕ ๒ นั้น^๕ยัง^๕สัมพันธ์^๕กัน^๕อยู่^๕ได้. กาย^๕ก็^๕คือ^๕รูป^๕ธาตุ, จิต^๕ก็^๕คือ^๕นาม^๕ธาตุ มี^๕ธาตุ^๕อยู่^๕ ๒ ธาตุ คือ^๕รูป^๕ธาตุ^๕กับ^๕นาม^๕ธาตุ; เมื่อ^๕ธาตุ^๕ทั้ง^๕ ๒ นั้น^๕ยัง^๕สัมพันธ์^๕กัน^๕อยู่^๕ได้ ความ^๕หมาย^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ชีวิต^๕มัน^๕ก็มี, หรือ^๕ชีวิต^๕มัน^๕ก็มี^๕อยู่^๕นี้^๕เร^๕ย^๕ก^๕ว่า พุค^๕ถึง^๕ตัว^๕วัตถุ^๕ที่^๕ตั้ง^๕ของ^๕สิ่ง^๕เหล^๕่า^๕นั้น ยัง^๕ไม่^๕เก^๕ย^๕ว^๕กับ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ะ^๕เท่า^๕ไร.

ที่^๕นี้^๕ก็^๕จะ^๕คุย^๕ใน^๕ความ^๕หมาย^๕ แ^๕่ง^๕ที่^๕ ๔ ^๕ชีวิต^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ะ^๕ แ^๕่ง^๕ที่^๕ ๑ ^๕ชีวิต^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ร^๕่าง^๕กาย, แ^๕่ง^๕ที่^๕ ๒ ^๕ชีวิต^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕จิต, แ^๕่ง^๕ที่^๕ ๓ ^๕ชีวิต^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ชีวิต, แ^๕่ง^๕ที่^๕ ๔ ^๕ชีวิต^๕ใน^๕แง่^๕ของ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ะ, นี้^๕ก็^๕คง^๕จะ^๕ประ^๕หล^๕าด^๕ใจ^๕กัน^๕บ้าง ถ้า^๕อา^๕ต^๕มา^๕จะ^๕กล^๕่า^๕ว^๕ไป^๕ตาม^๕ที่^๕มี^๕อยู่^๕ใน^๕พระ^๕บ^๕า^๕ล^๕ี^๕นี้^๕จ^๕ริง^๕ๆ เร^๕ื่อ^๕นี้^๕หรือ^๕สุ^๕ต^๕ร^๕นี้ ก็^๕เก^๕ย^๕เอา^๕มา^๕แ^๕ส^๕ด^๕ง^๕กัน^๕คร^๕าว^๕หนึ่ง^๕แล้ว^๕โดย^๕ละ^๕เอ^๕ีย^๕ก แต่^๕บาง^๕คน^๕อาจ^๕จะ^๕ไม่^๕เคย^๕ไ^๕ด้^๕ฟัง หรือ^๕ฟัง^๕แล้ว^๕ก็^๕ลืม^๕แล้ว.

สร^๕ป^๕พู^๕ค^๕สั้น^๕ๆ ใน^๕ที่^๕นี้^๕อีก^๕ที่^๕หนึ่ง^๕ว่า ใน^๕แง่^๕ของ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ะ ^๕ชีวิต^๕นั้น^๕ คือ^๕เด^๕ิม^๕พัน^๕หรือ^๕ด^๕ัน^๕ทุ^๕น ที่^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ชา^๕ดิ^๕ให้^๕มา^๕สำ^๕ห^๕า^๕ร^๕ับ^๕ทำ^๕การ^๕ค^๕ำ^๕ไร; ฟัง^๕ค^๕ุ^๕ค^๕ล^๕้าย^๕ๆ กับ^๕ว่า พุค^๕พา^๕โล หรือ^๕พุค^๕ไม่^๕เป็น^๕ภา^๕ษา สิ่ง^๕ที่^๕เร^๕ย^๕ก^๕ว่า^๕ชีวิต^๕นั้น^๕ คือ^๕สิ่ง^๕ที่^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ชา^๕ดิ^๕มัน^๕ให้^๕มา สำ^๕ห^๕า^๕ร^๕ับ จะ^๕เป็น^๕เงิน^๕เด^๕ิม^๕พัน หรือ^๕เป็น^๕เงิน^๕ลง^๕ทุ^๕น เพ^๕ื่อ^๕การ^๕ค^๕ำ^๕ไร ทำ^๕การ^๕ค^๕ำ^๕ขาย^๕ให้^๕เก^๕ิด^๕ค^๕ำ^๕ไร^๕ใน

ชีวิต. ถ้าใครเข้าใจได้ และสนใจขึ้นมาถึงในแง่นี้ ก็เรียกว่า รู้จักชีวิตในแง่ของธรรมะอย่างพอตัว.

ธรรมชาติให้ชีวิตมา ไม่ใช่ในฐานะเป็นกำไร เป็นการได้อะไร ๆ สำเร็จมาแล้ว, แต่ธรรมชาติได้ให้มา สำหรับเป็นเงินทุน สำหรับเราจะลงทุนค้าเอาเอง, จะขาดทุนหรือจะได้อะไร เราจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ. ถ้าพูดอย่างพวกที่ถือศาสนาที่มีพระเจ้า เขาก็คงจะพูดว่า พระเจ้าก็ให้มา สำหรับให้ทำการค้าเหมือนกันแหละ, จะเรียกว่าการค้า คือให้ได้ผลดีที่สุด ที่จะได้รับรางวัลจากพระเป็นเจ้า ถึงกับจะได้ให้กลับไปอยู่กับพระเป็นเจ้าอย่างนิรันดร. แต่ชาวพุทธจะไม่พูดอย่างนี้; เพราะไม่มีพระเป็นเจ้าชนิดนี้, มันมีแต่ตนเองที่จะต้องรับผิดชอบต่อตนเอง; เขาก็ให้ชีวิตนี้มาอย่างครบถ้วน เป็นเงินทุนหรือว่าเป็นเค็มพันที่เพียงพอ สำหรับจะทำการค้าได้เต็มที่. แต่บางคนอาจจะพลาดว่า ให้มาไม่ครบ ไม่คิดว่าตัวเองมันโง่ มันทำไม่สำเร็จ ก็หาว่าให้มาไม่ครบ; ที่จริงเขาให้มาครบ หรือจะเกินครบเสียอีก ที่จะเอามาลงทุนสำหรับทำการค้า ด้วยสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น.

ในภาษาบาลีเรียกว่า *ชีวิตโหวหาร* คำว่า *โหวหาร* ในภาษาบาลีนั้นแปลว่า *การลงทุนค้า*; แต่ในภาษาไทยนี้ไม่เข้าใจกันอย่างนั้น. คำว่าโหวหาร ๆ ในภาษาไทยหมายถึงแต่เรื่องพุดจา แล้วก็มีโหวหาร, โหวหารนั้นใช้สำหรับจะเอาเปรียบผู้อื่น หรือสำหรับจะได้เปรียบผู้อื่น, การที่ใครมีโหวหารในการพุดจาศี คนนั้นก็ไปเปรียบผู้อื่นก็ได้กำไรในการพุดจานั้นเหมือนกัน; แต่อย่างนั้นมันแคบไป. คำว่าโหวหาร, คำว่า *โหวหาร* ในสูตรนั้น ที่เรียกว่าชีวิตโหวหารนั้น หมายถึงการลงทุนค้า เหมือนกับการค้าขาย. ท่านมีร่างกาย มีจิตใจ มีอายตนะ ๖ มีขันธ ๕ มีมีอะไรก็ตามใจ มีครบทุกอย่างแล้ว ก็จงใช้สิ่งเหล่านั้นลงทุนค้า ให้ได้รับกำไร คือสิ่งที่ดีที่สุด ที่ชีวิตนั้นมันจะได้รับ.

ทีนี้ คนที่จะลงทุนค้าด้วยชีวิตนั้น ยังโง่มาตั้งแต่ในท้อง ก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม, ควรจะได้อะไรที่ดีที่สุดของมนุษย์; ส่วนมากมันก็รู้แต่ว่าได้มีกิน ได้มีกามารมณ์ ได้มีเกียรติยศชื่อเสียง นั่นก็ที่สุด. คนพวกนี้ก็มุ่งแต่จะได้เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; พอเขาได้ ๓ อย่างนี้แล้ว เขาก็จะคุยโวว่าเราก้าขายสำเร็จแล้ว ได้กำไรแห่งชีวิตถึงที่สุดแล้ว วางตัวฝั่งผาย. *อย่างในบาลีนั้นก็ว่า ตาพราหมณ์คนนั้น ผู้เข้าใจว่าค้าขายสำเร็จแล้วนี้ แต่งตัวด้วยขลุ่ย ขันรดขาว เทียวตะโกนถึงความสุขของตน ว่าเป็นผู้ที่มีชีวิตโหวงอิ่งที่สุดแล้ว* อย่างนี้เป็นต้น.

พระสาวกของพระพุทธเจ้าไม่ยอมรับ เพราะว่าการค้าของชีวิตที่ได้กำไรถึงที่สุดจริงๆ นั้น ไม่ใช่มีแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติอันสมบูรณ์; มันต้องหมายถึงความไม่มีทุกข์ โดยประการทั้งปวง ที่เราเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า การบรรลุ มรรค ผล นิพพานนั่นแหละ. ถ้ายังไม่ดับทุกข์สิ้นเชิง ก็เรียกว่า ยังไม่ได้ถึงที่สุดจบแห่งการค้าขายของชีวิต, จะต้องดำเนินต่อไป จนถึงกับว่าสิ้นกิเลส สิ้นอาสวะแล้ว. นี่เขาได้ใช้ชีวิตของเขาถึงที่สุด อย่างเป็นประโยชน์ถึงที่สุด ก็บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ; เพราะว่าการจมอยู่ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ มันก็คือเรื่องทนทุกข์อยู่อย่างไม่รู้สีกตัว. นี่ขอให้พิจารณาคูกันให้ดีๆ ว่า ในแง่ของธรรมะ ชีวิตคือต้นทุน หรือเดิมพันสำหรับการค้าให้ได้กำไร คือได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้มา. นี่เมื่อถามว่า ชีวิตคืออะไร มันก็มีการตอบได้หลายอย่างอย่างนี้.

เอ้า, เดียวนี้เรากำลังเป็นอย่างไร? บางคนอาจจะยังไม่รู้ว่า ชีวิตนี้มันคือเดิมพันสำหรับจะลงทุน เพื่อหากำไรด้วยซ้ำไป จึงไม่ได้ทำอะไรในความมุ่งหมายเช่นนั้น. เราไม่ได้รู้ว่าเกิดมาทำไม นั่นเอง; แม้เราไม่ชอบความทุกข์ แต่เราก็รู้จักความทุกข์ในแง่ผิวเผิน, ไม่รู้จักความทุกข์หรือความขาดทุน ในแง่ที่ลึกซึ้ง ละเอียดยุติธรรม, เราจึงต้องทำผิดๆ ในข้อนี้.

บางคนจะเป็นเอามากถึงกับว่า ไม่ได้รู้สึกว่าคุณเองมีชีวิตด้วยซ้ำไป ใครเคยสนใจจริงๆ จังๆ ว่าเรามีชีวิต, บางทีไม่เคยคิดว่าเรามีชีวิต รู้สึกแต่เพียงว่า เรากลับตายเหมือนจะขาดใจเท่านั้นแหละ. เรากลับตายเหมือนจะขาดใจ; แต่เราก็ดูเหมือนไม่ได้รู้ว่าเรามีชีวิต เราก็ดูเหมือนไม่ได้ใช้ชีวิตนี้ให้มันก้าวหน้า จนอยู่เหนือความตาย. เราเห็นแต่ความตาย เราจึงกลัวแต่ความตาย เราไม่เห็นชีวิต, ไม่มีอะไรมาบังคับให้เราเห็นชีวิต ไม่มีใครมาสอนให้เราเห็นชีวิต มีแต่แสงให้เห็นความตาย เห็นความกลัวตาย.

เราอยากจะได้รับความสุขสนุกสนาน เอรีคอรอย เฟลิกเฟลินยิ่งๆ ขึ้นไป; อย่างนี้ที่รู้สึกเองได้ รู้จักเองได้, แล้วก็ลงทุนหาความสุขสนุกสนานเอรีคอรอย เพื่อเป็นทาสของกิเลส, ใต้มาเท่าไรก็เพื่อเป็นทาสของกิเลส คือชีวิตในค่านองเซลา, มีแต่ชีวิตในค่านองเซลา ทำอะไรๆ ก็เพื่อกิเลสอย่างเดียว; นี่เข้าใจผิดว่าพัฒนาชีวิต คนที่เห็นแก่กิเลส สนุกสนานเอรีคอรอยต่างๆ ก็คงคิดว่าจะพัฒนาชีวิต; ที่แท้มันเป็นการทำลายชีวิต กระทบ.

มนุษย์ในโลกนี้ดูให้ดีๆ เราจะผูกพันทั้งโลกก็ได้ เขากำลังพัฒนาชีวิตโดยถูกต้อง หรือว่าเขากำลังพัฒนามันอย่างงองเซลา. ขอให้สังเกตดูว่า ทุกอย่างที่มีมนุษย์กำลังกระทำอยู่ในโลก ในเวลานั้นนั้น มันทำความสุขสงบให้แก่ชีวิตหรือไม่? หรือมันทำให้เกิดการโกลาหลวุ่นวาย เป็นทุกข์ทรมานมากขึ้น? เพราะเราเห็นได้ว่า สิ่งที่ไม่ต้องมีก็มี สิ่งที่ไม่ต้องทำก็ทำ สิ่งที่ไม่ต้องลำบากก็ไปพลอยลำบากกับมัน.

อาตมาอยาก จะยกตัวอย่าง สักเรื่องหนึ่ง บางคนอาจจะไม่ชอบก็ได้ คือ ผู้หญิงที่ชอบรองเท้าส้นสูง—มนุษย์คนแรก ประดิษฐ์รองเท้าส้นสูงขึ้นมา นี้ งองหรือฉลาด, มันพัฒนาชีวิต หรือว่ามันทำความยุ่งยากให้แก่ชีวิต; เพราะรองเท้าชนิดนั้น ส้นยิ่งสูงเท่าไรมันก็ยิ่งลำบาก, แล้วมันก็ยังอันตราย แล้วก็เคยมีอันตราย ล้มลงเจ็บปวด

ซาทักก็มี, คนเห่อไปเห่อตามคนที่เขาชำนาญ มันก็ต้องล้มลงสิ. นี่เรียกว่าเขาประคิษฐ์ ร่องเท้าที่สูงมาก ที่สั้นสูงมากขึ้นมาใส่นั้น มันเป็นคนโง่หรือคนฉลาด เป็นคน พัฒนาชีวิต หรือว่าเป็นคนทำความยุ่งยากลำบากให้แก่ชีวิต.

ทีนี้ก็มาพูดถึงคนไทยเราบ้าง เพราะว่าร่องเท้าสั้นสูงนี้ ไม่ใช่เรื่องของคนไทย มันเป็นเรื่องของฝรั่ง. ทีนี้คนไทยเป็นทาสบัญญัติของฝรั่ง เป็นสุนัขรับใช้ เป็นคน ตามกันฝรั่ง ก็เลยไปใช้ร่องเท้าสั้นสูงเหมือนฝรั่ง, แล้วมันลำบากเท่าไร ยิ่งไปใช้ ใหม่ ๆ แล้วมันยิ่งลำบากเท่าไร; อย่างนี้จะเรียกว่าเป็นไทยได้อย่างไร. เพราะเป็นทาส ในทางบัญญัติเสียแล้ว, เพราะมันไปโง่ไปตามกันเขา รับเอาความลำบากหรืออันตราย มาใช้. อย่างนี้เรียกว่าโง่ ๒ ชั้น; ฝรั่งที่ทำร่องเท้าสั้นสูงขึ้นมาใส่ นั้นโง่ชั้นเดียว, คนไทยเลยโง่ ๒ ชั้น คือต้องไปตามเขาอีกทีหนึ่ง มันโง่ ๒ ชั้น, ไม่สมกับที่ว่าเป็น คนไทย หรือเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องนินทาว่าร้าย คำใคร คำคน อย่าคิดอย่างนั้น, คิด แต่ว่ามัน เป็นเพียงตัวอย่าง ที่จะยกเอามาให้เห็นว่า คนเราในโลกนี้ ไม่ได้ทำอะไร เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์. หรือให้ชีวิตมีความทุกข์น้อยลง, ให้ชีวิตมีความสุขเป็น กำไรมากขึ้น, แต่อุทิศส่ำไปทำนั่นทำนี่ ที่ทำแล้วยิ่งลำบากยิ่งหมดเปลือง ให้มันมากขึ้น เปล่า ๆ.

เรื่องการกินอาหาร ถ้าทำเกินจำเป็น มันก็หมดเปลืองเปล่า ๆ, กระทั่ง กินจนเป็นโรค เพราะมันกินทีเกินไปจนเป็นโรค เพราะมันเห็นแก่กินทีเกินไป จนเกิด กิเลส จนเกิดขี้เหนียว หรือต้องลักขโมยเอามากินที ๆ. เรื่องเครื่องแต่งตัว ก็เหมือนกัน ก็ไปเอาอย่างเขา, ที่มันไม่ต้องทำมันก็ต้องทำ, ต้องทำให้เป็นสี่ ต้องทำให้เป็น หกออกเป็นควง ทำให้มีศิลปะอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งที่แท้มันไม่ต้องทำ ไปทำเข้าก็คือทำ

ให้ลำบากยุ่งยากมาก หมดเปลือง; อย่างนี้จะเรียกว่ามนุษย์โง่ หรือมนุษย์ฉลาด? นี่เรื่องเครื่องใช้ไม้สอยบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็ยังมีการทำที่เกินจำเป็นอยู่มากมาย; แม้ที่สุดแต่ว่ายารักษาโรค ก็ยังมีส่วนที่เกินจำเป็น หรือไม่ต้องทำอยู่มากมาย.

นี่คือมนุษย์ พัฒนาชีวิตหรือว่าทำลายชีวิต? คุให้คิด, เรากำลังทำให้ชีวิตนั้นมันเป็นทุกข์โดยไม่จำเป็น ให้เพิ่มขึ้นมากกว่าแต่เก่า โดยที่เราไม่รู้สึกรู้สีกตัว, เรากำลังทำให้เกิดการทรมาณใหม่ๆ ขึ้นมา; ขอยกตัวอย่างว่า เพราะมาใส่รองเท้าส้นสูง มันจึงต้องใช้เงินมากกว่า ต้องลำบากมากกว่า ต้องอันตรายมากกว่า. นี่มันโง่หรือมันฉลาด เรากำลังทำในสิ่งที่ทำให้เกิดการทรมาณ ด้วยทุกๆ สิ่งที่เรากำลังกระทำกันอยู่ในโลกนี้ ในเวลานี้ด้วยหรือเปล่า?

ถ้าเราจะเป็น *พุทธบริษัท* แปลว่า *ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน*, เราจะทำอย่างนี้ได้หรือเปล่า? หรือว่าถ้าเราทำอย่างนี้ จะสูญเสียความเป็นพุทธบริษัทหรือไม่? เป็นอันว่า พุทธบริษัทจะต้องรู้จักพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้นอย่างถูกต้องแล้ว ทำการค้าด้วยชีวิตนั้น ให้ได้รับผลกำไรสูงสุด มหาศาล คือการบรรลุมรรค ผลนิพพาน ดังที่กล่าวแล้ว นั้นเป็นเรื่องยาวมาก ไม่อาจจะเอามาพูดกันในที่นี้. แต่ให้รู้ว่า คนเกิดมาสำหรับพัฒนา หรือว่าลงทุนค้า ให้ได้รับประโยชน์ ได้รับกำไรสูงสุด ให้ทันแก่เวลา ก่อนแต่ที่ว่างกายมันจะแตกตายไป.

ถ้าฟ้าสว่างเมื่อกกลางดึก ก็ขอให้มันเกิดการเปลี่ยนแปลงทันเวลา สักครึ่งของชีวิต อายุ ๕๐—๖๐ ปี มันก็ควรจะมีฟ้าสว่าง คือความมั่งมีอย่างถูกต้อง, มีแสงสว่างแห่งชีวิตเกิดขึ้นมา แล้วก็เดินถูกทาง, เริ่มรู้จักว่าเราควรจะทำกันอย่างไร, เราควร จะจัดการอย่างไร จะตัดทอนอะไร, จะเพิ่มอะไร, จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไร. ให้

ชีวิต ๕๐ ปีที่มันผ่านมาแล้วนั้น เป็นความถูกต้องเสียใหม่ ได้รับประโยชน์แท้จริง ที่ควร
จะเรียกได้ว่าแท้จริงของการเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่เราควรจะทำให้ได้. ก่อนแต่ร่างกายตาย.

ทุกคนทำได้ แต่ทุกคนไม่รู้ ทุกคนธรรมชาติเขาสร้างมาให้เพียงพอ คือ
มอบทุนมอบเติมพันมาให้พอ, แต่ทุกคนไม่รู้ ก็ไม่ได้ทำ แล้วมาทำผิดๆ, ผิดธรรม
ชาติ ผิดความมุ่งหมายของธรรมชาติ, ก็มามัวเป็นทาสของกิเลสกันเสีย มาบำรุงบำเรอ
กิเลสกันเสีย, มาบูชากิเลสกันเสียอย่างนี้ จนกระทั่งตาย มันก็ไม่มีอาการที่เรียกว่า ฟ้าสว่าง
ทางชีวิต. เกียวนี้ขอให้เป็นว่า อย่างน้อยที่สุด ควรจะฟ้าสว่างในกลางดึก เมื่อคน
อื่นยังหลับอยู่ นอนกรนอยู่ เราก็ตื่น, เพื่อดำเนินไปให้ถูกต้องและทันเวลาฟ้าสว่างทาง
ชีวิต.

นี่ก็เป็นฟ้าสว่างเรื่องหนึ่ง โดยหัวข้อมันก็มีอย่างนี้.

ฟ้าสว่างทางการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต.

ที่หัวข้อถัดไปก็เรียกว่า ฟ้าสว่างทางการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต นี่หมาย
ความว่า จะพูดให้แคบเข้ามา ให้ใกล้เข้ามา คือการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต. ให้ดีถือว่า
เป็นหน้าที่โดยตรง และเป็นหน้าที่ที่จำเป็น ที่เราจะต้องเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต.
สิ่งที่มีชีวิตจะต้องเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต, ฟังดูให้ดีๆ ใครตายแล้วไม่ต้องรับผิดชอบ
หรือว่าใครเป็นอยู่อย่างกับคนตายแล้ว มันก็ไม่ต้องรับผิดชอบ. ใครเป็นอยู่นิตที่เรียก
ว่าเป็นคนมีชีวิต ก็ต้องรับผิดชอบ, ต้องรับผิดชอบในการที่จะเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต,
มิฉะนั้นก็ถือว่าเท่ากับคนตายแล้ว.

เกียวนี่เราไม่รู้เรื่องนี้ ยังไม่รู้เรื่องนี้, เราต้องรับรู้เรื่องนี้. เราอยู่กับ
อยู่แต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, แสวงหากันแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ

เอามาให้แก่ชีวิต, ก็เท่ากับว่าซุกหลุมฝังชีวิต. ดูให้ดีๆ ไปมัวเมากับเรื่องกิน เรื่อง กาม เรื่องเกียรติ นั้นมันก็เท่ากับจับชีวิตใส่หลุม, ซุกหลุมฝังชีวิต ให้จมอยู่ภายใต้ความ หลงไหลเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.

เราหลงในสิ่งเหล่านั้น หลงหา หลงบริโภค สิ่งเหล่านั้น ด้วยความรู้สึกว่าจะบำรุงชีวิตจะพัฒนาชีวิต โดยไม่รู้ว่ามันเป็นพิษแก่ชีวิต, มันเป็นยาพิษแก่ชีวิต มันเป็นของแสง มันเป็นอันตราย มันเป็นโรคร้ายแก่ชีวิต, ขอให้สนใจอย่างนี้.

การเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต ทำได้เฉพาะผู้ที่รู้ ว่าชีวิตคืออะไร, จะเลื่อน กันอย่างไร. นี้เราเกิดมา ก็ไม่ได้รับการสั่งสอน, จะพูดไปมันเกี่ยวจะกลายเป็นว่าไม่รู้บุญคุณของพ่อแม่ ของคนเลี้ยงเรามา. แต่ฟังดูแล้วมันก็น่าเวทนาสงสาร ที่บิดา มารดาผู้เลี้ยงเรามาใครก็ตาม พอทารกคลอดออกมาแล้ว มันก็มีแต่จะบำรุงบำเรอ ให้ ทารกนั้นหลงไหลในความสุข สนุกสนาน เอรีคอ์ร้อย สวยงาม นิ่มนวล หวานหอม อย่าง เคี้ยว. นี้คือทำให้เขาโง่, ทำให้เขาลุ่มหลงไปในรสของอายตนะ. นี้เราจึงไม่รู้ ไม่ได้รับการอบรมให้รู้; แม้เด็ก ๆ โตขึ้นมาพอสมควรแล้ว บิดามารดาก็ไม่เคยบอก ว่า ของอร่อยทั้งหมดนั้นนะลูกเอ๋ย มันเป็นเรื่องที่ทำให้เราโง่, ของสวยงาม สนุกสนาน การเล่นอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันเป็นเรื่องสำหรับทำให้เราโง่. พาไปดูการแสดงเล่นหัว หนังละครที่ไหน ก็บอกลูกทารกนั้นว่า สิ่งเหล่านี้มันทำให้เราโง่.

ไม่มีใครทำอย่างนี้ ไม่เคยมีใครทำอย่างนี้, แล้วก็ไม่มีใครอยากจะทำอย่างนี้ มีแต่อยากจะให้ลูกหลานทารกนั้น ลุ่มหลงในของเอรีคอ์ร้อยสนุกสนานยิ่งขึ้น โดยไม่รู้สึ กทั่ว, มันก็เลยไม่มีการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิตในระยะนี้ มีแต่ซุกหลุมฝังให้ลึกลงไป ลึกลงไป, มันลึกมากจนยากที่จะกลับตัว.

นี่เห็นได้ว่า การเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิตนั้น ไม่ได้มีอยู่ในวัฒนธรรมของเรา หรือของมนุษย์, มันมีแต่วัฒนธรรมที่ไม่ทำให้เลื่อนชั้นให้สูงขึ้นมา, มีแต่วัฒนธรรมที่ทำให้จมลึกลงไป ลึกลงไปในอารมณ์ของกิเลส. เอาละ, ต่อไปนี้พูดถึงการเลื่อนชั้นกันดีกว่า เพราะว่าหัวข้อนี้มันต้องการจะพูดเรื่อง การเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต.

เมื่อพูดถึงการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต เราควรจะมองกว้างว่า มันเลื่อนในทางร่างกาย ในทางวิวัฒนาการของธรรมชาติ ไม่ใช่เจตนาของเรา; เพราะเรายังไม่รู้จักเรา เรายังไม่มีเรา ที่ว่าอะไรๆ มันก็ขึ้นโดยธรรมชาตินี้ มันเจริญงอกงามมาจากที่เป็นคนบ้านนั้นมันก็ค่อยๆ กลายเป็นคนบ้าน ก่อนนั้นมันมีแต่สัตว์เทไรจัน, แล้วมันวิวัฒนาการขึ้นมาเป็นคน อะไรๆ ในทางวัตถุที่มันเคยเลวอยู่ มันก็ขึ้นๆ อย่างนี้เป็นวิวัฒนาการของธรรมชาติซึ่งนักวิทยาศาสตร์เขาได้ค้นคว้าและอธิบายไว้อย่างเพียงพอ.

นั่นมันดำเนินมาตามอำนาจของธรรมชาติ เรียกว่า วิวัฒนาการของธรรมชาติ มันไม่ใช่ของเรา เราอย่าไปคู้เอามาเป็นของเรา, มันไม่ใช่เจตนาของมันเป็นไปโดยธรรมชาติ. แต่มันก็ยังมิได้หมายความว่า จะไปสู่นิพพาน มันวิวัฒนาการไปตามความหมายของกิเลส ดีมากขึ้นสำหรับจะเป็นที่พอใจของกิเลส, ก็ต้องเรียกว่า มันดำเนินมาด้วยความหลับ เป็นวิวัฒนาการของความหลับ. ฟังดูไม่น่าเชื่อ, มันเป็นวิวัฒนาการของความหลับในทางวิญญาณ ของจิตที่มีความหลับคือมีอวิชชา.

มีผู้ยืนยันว่า *เด็ก ๆ เคี้ยวนี้ พอเกิดมามันก็สวยกว่าแต่ก่อน* ก็หมายความว่า เด็ก ๆ เกิดมาเคี้ยวนี้ก็สวยมาแต่กำเนิดยิ่งกว่าแต่กาลก่อน, และเขาอธิบายว่า เพราะ

พ่อแม่อยากสวย หรือว่าทุกคนที่ตายนี้ คนไหนตายลงไปก็คิดว่าจะเกิดใหม่ให้สวยกว่าเดิม, และพ่อแม่ของเด็กนั้นก็คิดว่า จะให้มีลูกที่สวยงามน่ารักยิ่งกว่าเดิม; น้มนั้นเป็นอำนาจอันหนึ่ง ที่ทำให้เด็กที่เกิดมาที่หลังๆ นี้ ก็สวยขึ้นกว่าเดิม สวยขึ้นกว่าเดิม สวยขึ้นกว่าเดิม. นี้เรียกว่าวิวัฒนาการด้วยความหลับของวิญญาณ คือความโง่.

ที่อยากสวยหรืออยากอะไรนั้นมันเป็นความฉลาดหรือความโง่? คิดดูให้ที, มันเพียงแต่รู้จักไปตามอำนาจของความโง่ ก็เรียกว่าวิวัฒนาการนี้เป็นมาโดยความหลับทางวิญญาณ, ตามความต้องการของฝ่ายกิเลส, ความต้องการของจิต ที่อยู่ใต้อำนาจของวัตถุ. จิตมันหลับ จิตมันโง่ อยู่ใต้ความหมายทางวัตถุ ทางเนื้อหนังร่างกาย มันจึงจะรู้จักปรารถนาแต่ให้สวยในทางร่างกาย เก๋ๆ ก็เกิดมาสวย.

เราก็ไม่มีพ่อแม่ที่ต้องการให้เกิดลูกมาสำหรับไปนิพพาน ก็เลยไม่ได้มีการเกิดมาสำหรับใกล้นิพพาน, หรือเหมาะสมที่จะไปนิพพาน. แต่มันเกิดมาสำหรับเหมาะสมที่จะเป็นทาสของกิเลส, คือไปบูชากิเลสนั้นยิ่งขึ้น.

ขอให้ศึกษาดูว่า วิวัฒนาการทางธรรมชาตินี้ ก็เป็นมาด้วยอำนาจความหลับทางวิญญาณ ของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งไม่รู้อะไร. ถ้าจะพูดว่า ที่แรกมีแต่วัตถุ มันก็เป็นความหลับของวิญญาณ หรือไม่มีวิญญาณ, ต่อมาวัตถุมันเจริญขึ้น ทั้งแต่ว่ามีดวงอาทิตย์ แล้วก็เย็นลงเป็นโลก มีส่วนหนึ่งเย็นลงมาเป็นโลก, เกิดอะไรขึ้นมาในโลก ล้วนแต่เป็นมาด้วยความหลับทางวิญญาณทั้งนั้น, กระทั่งว่ามนุษย์ในโลกมีขึ้นมาแล้ว ก็ก้าวหน้าในทางวัฒนธรรม ทางศิลปะ ทางอะไรต่างๆ ทุกๆ แขนง, น้มนั้นก็เป็นเรื่อง

ของความล้นทางวิญญาณ คือความต้องการของผู้ที่ไม่รู้ว่าจะไปไหนกัน. คนเหล่านั้นไม่รู้ว่าจะไปไหนกัน; ผู้มีชีวิตเหล่านั้นไม่รู้ว่า เราจะไปไหนกัน; จนกระทั่งว่า เกิดศาสนาขึ้นมา ตามความจำเป็น, กันควักกันไปเรื่อย จนเกิดศาสนาขึ้นมาหลายสิบอย่าง หลายสิบชนิด ก็ยังมีความล้นทางวิญญาณอยู่ จนถึงวาระสุดท้ายนี้; เมื่อมนุษย์เจ็บปวด ด้วยเรื่องทนทุกข์ทรมานมาอย่างเพียงพอแล้ว มันเริ่มถูกทาง, จึงได้ค้นพบหนทางที่จะดับทุกข์, จนเกิดวิมุตติ ความหลุดพ้นจากกองทุกข์ขึ้นมาได้.

ดูความเลื่อนชั้นนี้มันเลื่อนกันมาอย่างไร? มันเลื่อนขึ้นมาด้วยความอยากของมนุษย์; ถ้าความอยากนั้นมันยังโง่เหมือนกับความล้นทางวิญญาณ มันก็เกิดได้แต่สิ่งที่ยังไม่ดับทุกข์. ครั้น มีความทุกข์มากเข้า ๆ ก็รู้จักความทุกข์ดี แล้วจึงค่อย ๆ รู้จักเรื่องความดับทุกข์, เลื่อนมาสู่ความดับทุกข์.

เราดูให้ดี ว่าเรากำลังอยู่ในระยะไหน? ถ้าเราไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอ ไม่ต้องหวังดอกว่าเราจะรู้จักความดับทุกข์; เหมือนที่คนจำนวนมากนี้ เขามาศึกษาพุทธศาสนา กัน ไม่ใช่เพื่อดับทุกข์. แต่เพื่อจะให้ไต่อะไร, หรือเพื่อว่าจะไต่อะไร ที่ดีกว่าที่เขาได้อยู่แล้ว. เขามาศึกษาธรรมะ ศึกษาศาสนา เพื่อให้ดี ให้สวย ให้รวย ให้ได้เป็นเทวดาได้ไปเกิดในเมืองสวรรค์ อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ. เขาไม่ได้ต้องการจะดับทุกข์, แต่เขาต้องการจะให้มันดี ให้มันรวย ให้มันสวย ให้ได้เกิดในเมืองสวรรค์ในที่สุด, เป็นเรื่องก้าก่าไรเกินควรทั้งนั้นแหละ. มันก็ต้องเรียกว่าล้นตาอยู่ที่, มีความล้นทางวิญญาณอยู่; จะฟ้าสว่างในทางเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิตได้หรือไม่ นี่เป็นสิ่งที่จะต้องดูกัน.

เราเป็นมนุษย์ มันต้องแตกต่างกันมากจากสัตว์ และการเลื่อนชั้นแห่งชีวิตนี้ มันมีสำหรับมนุษย์ ไม่มีสำหรับสัตว์; ถ้ามีสำหรับสัตว์ มันก็เลื่อนไปตามธรรมชาติวิวัฒนาการ ไม่ใช่สติปัญญา. สัตว์มันอาจจะรู้สึกอยากกินที่อยู่ดีได้เป็นอย่างมาก; แต่ก็ยังไม่ค่อยมองเห็น, มันไม่มีปัญญา. แต่ถ้าวามันได้กินอะไรอร่อย มันก็งกคิดอยากจะกินอร่อยกว่าที่ไม่อร่อย, นี้ก็เรียกว่ามันคิดได้เหมือนกัน แต่มันน้อยเกินไป.

เราเห็นมันไกลไปถึงกับว่า ที่ว่าอร่อยๆ นั้น ก็ไม่พ้น ไปจากความทุกข์ไปหลงไหลในสิ่งใด ก็มีความทุกข์ในสิ่งนั้น, ไปยึดมันถือมันในสิ่งใด ก็มีความทุกข์, ยึดมันในความไม่อร่อย ก็เป็นทุกข์ไปแบบหนึ่ง, ยึดมันในความอร่อย ก็เป็นทุกข์ไปอีกแบบหนึ่ง.

การที่จะเลื่อนชั้นให้พ้นจากความทุกข์ มันมีได้แต่สำหรับคน; ถ้าเราไม่เลื่อนแล้วเราจะเป็นคนกันอย่างไร. ความเลื่อนชั้นแห่งชีวิตนี้มันมีได้สำหรับคน, ถ้าไม่ยอมเลื่อนชั้น มันจะเอาน้ำหน้าไหนมาแสดงตัวว่าเป็นคน, มันก็เป็นคนไม่ได้. นี้เราจะต้องสำนึกกันในขั้นนี้ให้มาก เพื่อว่ามันจะได้เกิดความเลื่อนชั้น ให้แก่ความเป็นคนของเราได้จริง.

เลื่อนเสียจากสัตว์ ที่ชีวิตหลับ แล้วก็มาเป็นคน, คนธรรมดาที่เขาเรียกกันว่า มันมีรูปร่างเหมือนคนก็เป็นคน, อย่างนั้นมันเป็นคน, แล้วก็เลื่อนจากคนมาเป็นมนุษย์ คือมีสติปัญญา, จิตใจมันสูงอย่างมนุษย์. กรันเป็นมนุษย์อย่างธรรมดาแล้ว ก็เลื่อนให้เป็นมนุษย์ชั้นพิเศษ, คือเป็นพระอรียเจ้าไปตามลำดับ จนกว่าจะขั้นสุดท้าย คือเป็นพระอรหันต์. เลื่อนชั้นจากสัตว์มาเป็นคน, เลื่อนชั้นจากคนมาเป็นมนุษย์ธรรมดา, เลื่อนชั้นจากมนุษย์ธรรมดามาเป็นพระอรียเจ้า, นั่นแหละคือเลื่อนชั้น.

อย่าลืมว่า การเลื่อนชั้นนี้เป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่ได้เอาร่างกาย รูปร่างร่างกายเป็นประมาณ, ก็ในรูปร่างร่างกายอย่างนี้ เป็นสัตว์ก็ได้ เป็นคนก็ได้, เป็นมนุษย์ก็ได้, เป็นพระอรหันต์ก็ได้, คือท่านเกิดเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ร่างกายมันก็ยังอยู่อย่างนี้แหละ; ก็อย่างสัตว์ ก็เป็นสัตว์อยู่ในร่างกายอย่างนี้, ก็อย่างโจรอย่างอันธพาล ก็เป็นโจรเป็นอันธพาลอยู่ในร่างกายนี้. ดังนั้นจึงมีได้เอาร่างกายนี้เป็นหลัก; แต่เอาจิตเป็นหลัก ฉะนั้นการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิตนี้ มันก็คือการเลื่อนชั้นของจิตนั่นเอง ไม่ใช่การเลื่อนชั้นของกาย.

เป็นอันว่า ยกเว้นไม่ได้สำหรับคน ถ้าไม่เลื่อนชั้น ก็ไม่ควรเรียกว่าคนหรือมนุษย์, ยกเว้นให้แก่สัตว์ สัตว์มันเลื่อนชั้นไม่ได้ ก็ให้อภัยมัน เพราะมันไม่ใช่คนนี่, แล้วสัตว์มันไม่อาจจะเลื่อนชั้นได้ดอก เพราะว่ามันติดกับคน. คนนี้ผูกจากกันได้ ถ่ายทอดวิชาความรู้ จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้, คนที่รู้มากก็ถ่ายทอดให้คนรู้น้อยรู้ได้, แล้วก็มีเครื่องมือสำหรับจะถ่ายทอดอย่างยิ่ง. คนก็เลยถ่ายทอด ๆ ถ่ายทอด ๆ ให้แก่กัน คนก็เลื่อนชั้นได้; ส่วนสัตว์มันทำอย่างนั้นไม่ได้ มันไม่มีทางที่สัตว์จะถ่ายทอดวิชาความรู้อะไรแก่กันได้; ดังนั้น ก็ต้องยกเว้นให้มัน อย่าไปโทษมัน. แต่สำหรับคนแล้วต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมให้แก่ตัว ที่ว่ามันเลื่อนไม่ได้, หรือว่าไม่รู้ว่าจะต้องเลื่อนอย่างนี้ จะแก้ตัวอย่างนี้ไม่ได้.

นี่เราจะต้องมีการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต จะมานั่งแก้ตัวว่าไม่รู้ มานั่งขัดกันแน่นหน้าอก ร้องไห้หน้าตาเซ็ดหัวเขาอยู่อย่างนี้, แล้วก็ไม่ว่าจะเลื่อนกันอย่างไร, แล้วก็ช่วยแก้ตัวให้ตนเอง ว่ามันไม่รู้จะทำอย่างไร, มันก็มีชีวิตทนทรมาน เพราะว่าไม่เลื่อนชั้น, มันต้องการค้ำยกิเลส ไม่ได้ต้องการค้ำยปัญญาหรือวิชา. การที่จะเลื่อนชั้นของมนุษย์ได้ ต้องเป็นความต้องการของปัญญา; ถ้าต้องการของกิเลสมันก็ชอบแต่เอร็ดอรร้อย สนุกสนาน เพลิดเพลิน หรือกามารมณ์เป็นเบื้องหน้า. นี่ความต้องการของ

กิเลส เลื่อนไปไหนกัน? มันเลื่อนลงสิ, เลื่อนลง เลื่อนลงอเวจี; ถ้าเป็นความต้องการของปัญญา มันก็เลื่อนขึ้น, ก็มันสูงขึ้นมาจากความทุกข์ทั้งปวง.

เดี๋ยวนี้เรา พวกเรานี่แหละ มันต้องการกันอย่างไร? ต้องการเลื่อนขึ้นหรือต้องการเลื่อนลง? อยากจะขอถามว่า อยากไปสวรรค์มันเลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลง? เพราะได้ยินว่าในสวรรค์นี้สมบูรณ์ไปด้วยกามารมณ์ ได้เป็นเทวบุตร มีนางฟ้าห่าร้อยคอยบำเรอ นั่นแหละสวรรค์, แล้วมันเลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลง? แล้วก็ทำบุญอยากจะไปสวรรค์กันทั้งนั้น, พอชวนให้ไปดับทุกข์มันก็ไม่เอา.

มีนิทานเก่าเล่ากันมา อยากจะเอามาเล่าอีกเพราะน่าสนใจ : พ่อแม่เขาไปฐานะนอกบ้านนอกเมือง พอเสร็จธุระแล้วก็กลับบ้าน, พอมาถึงบ้านก็ไฟไหม้หลังคาบ้านอยู่ข้างบน. ที่นี้ลูกเต็กๆ มันเล่นหัวหยอกกันก็วิ่งไปก่ลงมาสนุกสนานอยู่ชั้นล่างชั้นพื้นล่าง; พ่อแม่ก็ตกใจ ไฟไหม้อยู่ชั้นบน หลังจากจะยุบลงมา ก็เรียกลูกให้ออกมาเสีย, ให้ออกมาเสีย, ลูกก็ไม่ออก เพราะมันเล่นกัน สนุก สนุกเหลือเกิน, กอดปล้ำเล่นกันอยู่สนุก, พ่อแม่เรียกก็ไม่ออก ว่าไฟจะไหม้ หลังจากจะทับ มันก็ไม่ออก. นี้พ่อแม่เขาก็คิดว่า โอๆ, อย่างนั้น ก็บอกว่า มาเร็วๆ ลูกๆ, ทุุกตาวิเศษ ลูกไม่เคยเห็น, ของขนมอร่อย ลูกไม่เคยกิน, มาเร็ว แม่จะให้ แม่จะให้. เต็กวิ่งกรูกันออกมาหมด, นี้ลูกเต็กๆ มันก็วิ่งออกมาหาพ่อแม่ ออกมาจากหลังคาที่ไฟกำลังไหม้ ที่กำลังจะยุบลงมา

นี่ใครเป็นลูกเต็กๆ; ถ้ามาชวนว่า **ไปดับทุกข์ ไปดับทุกข์ ออกมาเสีย** จากกองทุกข์ **ไม่มีใครเอา.** แต่ถ้าว่ามาชวนว่า **ไปกินขนมอร่อยด้วยกันในเมืองสวรรค์ก็วิ่งกรูเลย,** วิ่งกรูออกมาเลย. เหตุการณ์อย่างนี้มีอยู่เดี๋ยวนี้หรือไม่? ขอให้ลองกิกดูหรือว่ามันมีอยู่แต่ในนิยาย? กิกดูว่ามันมีอยู่แต่ในนิยาย หรือว่าเดี๋ยวนี้มันก็กำลังมีอยู่. ถ้าชนมาศึกษาเรื่องความดับทุกข์ สันหัวเหมือนกับชนลูกเต็กๆ ออกมาเสียจากกองไฟ,

แต่ถ้ามากินขนมอร่อย ๆ ตึกทาสวยที่สุดไม่เคยเห็น มา ๆ วิ่งกรุกันมาเลย. นี่เราจึงไม่ได้พบการเลื่อนชั้น, เราไม่ได้เห็นใครชอบเลื่อนชั้น, ไม่ต้องการจะเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต, ฟ้าไม่สว่าง ในทางที่จะไม่หลงไหลในของเวิ้งว้างหรือ สนุกสนานหรือกามารมณ์.

ขอให้ฟ้าสว่างทันเวลากลางดึก, ให้ฟ้าสว่างกลางดึก ว่าชีวิตมันก็เข้ามาครึ่งก่อนหนึ่งแล้ว เหมือนกับราตรีนี้มันล่วงเข้ามาถึงยามดึกแล้ว มันควรจะได้ฟ้าสว่างกันเสียที จะได้เหลืออยู่สักครึ่งชีวิต สำหรับจะเสวยความสุข ในการที่เลื่อนชั้นออกมาเสียได้. นี้ก็เรียกว่า ฟ้าสว่างทางเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต.

ฟ้าสว่างทางศีลธรรม.

เข้าที่นี้ก็ ฟ้าสว่างทางศีลธรรม นี้พูดมาจนไม่รู้จะพูดอย่างไรแล้ว ขอให้ศีลธรรมกลับมา, ขอให้ศีลธรรมกลับมา, พูดเฉพาะทางวิทยุมันจะถึง ๖๐ ครั้งแล้ว เฉพาะที่พูดทางวิทยุอย่างเดียว ว่าศีลธรรมกลับมา นี้ ก็ยังพูดนอกวิทยุอีกเยอะแยะไปหมด ก็ยังไม่เห็นกลับมา, ยังไม่เห็นกลับมา.

ศีลธรรมคืออะไร คนสมัยนี้เขาไม่เข้าใจ เขาไม่รู้จัก, เขาไม่เห็นว่ามี ความจำเป็นที่จะแก้ปัญหาของชีวิตได้ เขาจะแก้ปัญหาคด้วยเงินด้วยอำนาจ ด้วยเศรษฐกิจ ด้วยการเมือง ด้วยกระบอกปืน, อะไรต่าง ๆ เขาจะแก้ปัญหาคได้, ไม่เคยคิดว่าจะแก้ปัญหาคได้ด้วยศีลธรรม ก็เรียกว่า ศีลธรรมคือสิ่งที่คนสมัยนี้ไม่รู้จัก, ไม่ได้พยายาม รู้จัก. ไม่เคยคิดที่จะเอามาใช้แก้ปัญหาค.

ศีลธรรม เป็นสิ่งที่ทวนกระแสกิเลส; นี้ทำความเข้าใจกันขั้นนี้ว่า ศีลธรรมมันเป็นสิ่งที่ทวนกระแสกิเลส. ที่นี้เราก็มักมีกิเลสเต็มอึดอยู่ในจิตใจ ในสันดาน

มันไม่ชอบศีลธรรม, เพราะศีลธรรมมันเป็นเรื่องทวนกระแสของกิเลส, มันเป็นการยาก เหมือนกับจะห้ามสุนัขไม่ให้กินอุจจาระ. การห้ามไม่ให้สุนัขกินอุจจาระนั้น เราเคยลำบาก ลูกสุนัขของเรามันนอกจากไปกินอุจจาระแล้ว มันไปคลุก มันไปนอนคลุก นอนทับอุจจาระ ตีมาทั้งตัวเหม็นอู้อยู่เลย. นี่มันเป็นธรรมชาติอะไรอย่างหนึ่งของสุนัข, มันไปชอบคลุกอุจจาระมาด้วย แล้วยังกินด้วย.

ที่จะถึงคนให้มาหาศีลธรรมนี้มันยาก เหมือนกับห้ามสุนัขไม่ให้เกี่ยวข้องกับอุจจาระ. จิตมันติดอยู่ในเสน่ห์ของกามคุณ : ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี้ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางกาม หรือทางเพศ, มัน เป็นอัสสาทะ คือเสน่ห์ ที่จะห้ามไม่ให้กิเลสกินอัสสาทะของกามคุณนี้ มันก็ยากกว่าที่จะห้ามสุนัขไม่ให้กินอุจจาระไปเสียอีก, มันยากกว่าไปเสียอีก. ฉะนั้นเราจะต้องใช้วิธีที่ถูกต้องที่สุด ที่จะให้คนเราชอบความมีศีลธรรม.

นี่ก็จะต้องรู้กันเสียก่อนว่า ศีลธรรมนั้นโดยเนื้อความนั้นมันคืออะไร, ถ้าเรารู้ว่าศีลธรรมคืออะไรโดยแท้จริง คงจะชอบ. แต่เมื่อยังไม่รู้ มันก็ยังต้องเกลียดต่อไป; เพราะมันตรงกันข้ามกับความต้องการของกิเลส.

ศีลธรรม คือปัจจัยแห่งความสงบสุข ยังไม่เป็นตัวแท้ของความสงบสุขออก, แต่ว่าเป็นปัจจัย ส่วนประกอบของความสงบสุข. ที่พูดอย่างนี้ก็หมายความว่า จะได้หมายถึงศีลธรรมทุกชนิด ทุกชั้นตอน ศีลธรรมเล็ก ศีลธรรมน้อย ศีลธรรมใหญ่ ศีลธรรมครอบโลก ครอบจักรวาล.

ถ้าว่า *ศีละ ตีละ* แปลว่า *ปรกติ* ถ้าว่า *ธรรม*, ธรรม นั้นมันแปลว่า *สิ่งหรือเหตุปัจจัย*, *ธรรมะ* แปลว่า *เหตุแปลว่าปัจจัยก็ได้ แปลว่าผลประโยชน์ก็ได้*, แต่ในกรณี

อย่างนี้ก็แปลได้ทุกอย่างแหละ ว่าเป็นเหตุแห่งความสงบสุขก็ได้ หรือเป็นผลที่เกิดมาเป็นความสงบสุขแล้ว, อย่างนี้ก็ได้, ก็ยังเรียกว่า ศีลธรรม ได้. หรือประพฤติกกระทำเพื่อให้เป็นอย่างนั้น ก็เรียกว่า ศีลธรรมได้เหมือนกัน, ตัวหนังสือมันกำกวมได้.

แต่ถึงอย่างนั้น คนก็ยังไม่ได้สนใจ แล้วก็ยังไม่ชอบสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม; เพราะว่ากิเลสมันเป็นเจ้าเรือน กิเลสมันครองหัวใจของคนอยู่, นี้ศีลธรรมมันไม่สนุก ไม่ร่อยแก่กิเลส, ฉะนั้นกิเลสมันไม่ชอบ. เมื่อศีลธรรมไม่ครองหัวใจของคนอยู่ คนก็ไม่ชอบศีลธรรม. นี้เรียกว่าความยากลำบากที่จะเกิดการฟ้าสว่างทางศีลธรรม.

เราไม่ได้สอนลูกเด็ก ๆ ของเรา ให้รู้เรื่องนี่ตั้งแต่แรกเกิดมา; ฉะนั้นถ้าจะพยายามให้เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีประจำบ้านเรือน, ให้เด็ก ๆ เขารู้จักสิ่งที่เรียกกันว่า ศีลธรรมนี้ มาแต่อ่อนแต่ออก แล้วก็จะได้ดีมาก. เหมือนอย่างที่พูดมาแล้วตอนต้น ๆ ว่า พ่อแม่มักจะมีแต่อบรมลูกให้พอใจ หลงใหลในความสุขสนุกสนาน เอรีคอร้อย สวยงาม เพติคเพลิน ตามอำนาจของกิเลสของอวิชชา. นั่นแหละคือสิ่งที่ทำให้เด็ก ๆ เขาไม่รู้จักศีลธรรม, แล้วเขาไม่ชอบ ไม่ชอบความสงบ.

ฉะนั้น เด็ก ๆ ของเราจึงคือพ่อแม่ แล้วก็ทำอะไรจะทุกอย่างก็ว่าได้ ตามชอบใจของเขา เขาไม่รู้จักว่าอันนี้อันตรายนี้, ไม่รู้จักว่านี่คืออันตราย, เด็ก ๆ ก็ทำคนชินในอันตราย, ไม่มีการบังคับตัวเอง ไม่มีความอดกลั้นอดทน, เพื่อจะอยู่ในความถูกต้อง, เขาว่าผิดเขาว่าชั่ว ก็ไม่เชื่อ จนต้องขู่ต้องหลอก, อ้างเอาเรื่องผีสาวเทวดาอะไรก็ไม่รู้ที่น่ากลัว: ฟ้าผ่าบ้าง ระเบิดบ้าง, มาขู่เพื่อให้เด็ก ๆ กลัว, มันก็เลยกลายเป็นสอนเรื่องไสยศาสตร์ให้เด็ก ๆ เข้าไปเสียอีก, มันเลยผิดไปเสียอีกทางหนึ่งอีก, ผิดต่อไปอีกทางหนึ่งอีก. แต่ดูเหมือนจะมีความจำเป็นที่ว่าเด็ก ๆ ไม่อาจจะฟังเรื่อง

ธรรมคำได้ ก็เอาเรื่องเกินธรรมคามาหลอกมาขู่ให้กลัว กลัวผี กลัวเทวดา กลัวพระเจ้า กลัวฟ้าผ่ากลัวอะไรก็ตาม. ปัญหามันก็เกิดขึ้นมาเพิ่ม ไม่ใช่มันลด; ฉะนั้น ทำให้เด็ก ๆ รู้เรื่องศีลธรรมได้มากเท่าไร มันก็เป็นผลดีเท่านั้น.

เดี๋ยวนี้มันเข้ามาลึกมาก จนเด็ก ๆ เขาไม่เคยได้ยินคำว่า ศีลธรรม เสียแล้ว. การศึกษาสมัยปัจจุบันนี้ ทำให้เด็ก ๆ ไม่เคยได้ยินคำว่า ศีลธรรม, ที่เรียกว่าการศึกษาทางดวัน เพราะมันขาดส่วนสำคัญนี้. ทุกคนช่วยกันเถอะ จะเป็นครูบาอาจารย์โดยตรง หรือว่าไม่ได้เป็นครูบาอาจารย์โดยตรง ก็คอนทัวไป ก็เริ่มช่วยกันทำให้เกิดฟ้าสาธทางศีลธรรมเถอะ คือให้เกิดสติปัญญาแจ่มแจ้ง เข้าใจในเรื่องของศีลธรรม, เอาเป็นที่พึ่ง ตามหลักของพุทธศาสนา, จะไปพึ่งผีสาธเทวดาอะไรอยู่ไม่ได้, มันต้องพึ่งการกระทำที่ถูกต้อง, พึ่งธรรมะ พึ่งการกระทำที่ถูกต้อง. ให้เด็ก ๆ ของเรารู้จักประพฤติกกระทำที่ถูกต้อง, แล้วก็ให้หวังพึ่งในการกระทำที่ถูกต้อง, ก็จะมีศีลธรรมกลับมา. เมื่อมีความเข้าใจถูกต้อง ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง มันก็ไม่มีปัญหา, มันไม่มีปัญหาอย่างที่กำลังมี.

เดี๋ยวนี้ ในบ้านเมือง กำลังเพิ่มความมืดบอดทางศีลธรรม เพราะไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญสำหรับจะสั่งสอน, สอนกันแต่หนังสือเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องสำคัญกว่าทุกเรื่อง, ไม่สอนศีลธรรม. ที่นี้ยังรู้หนังสือก็ยิ่งฉลาดมาก, แล้วมันก็ฉลาดไปในทางมิกลิส, ใช้กลิสตามอำนาจของกลิส. ในที่สุด ก็คือฉลาดสำหรับจะโกง, ฉลาดสำหรับจะโกงเอาเปรียบผู้อื่น, มันก็เลยเต็มไปด้วยคนฉลาดสำหรับจะโกง, ฉลาดสำหรับจะทุจริต ฉลาดสำหรับจะทำตัวเป็นโจร เป็นขโมย เป็นนักขี้ เป็นนักปล้น อย่างที่เต็มไปในเมืองหลวง. ในกรุงเทพฯ เดี่ยวนี้ เต็มไปด้วยอาชญากรรม เพราะความไม่มีศีลธรรม, เพราะการศึกษามันทางดวัน.

ถ้าลองเปรียบเทียบดูว่า เวลานั้นกับเมื่อ ๖๐ ปีมาแล้ว ในกรุงเทพฯ เป็นอย่างไรบ้าง; ใคร ๆ ก็เห็นได้ว่า โอ๊ย อาชญากรรม ความเลวร้ายทางศีลธรรม มันเพิ่มขึ้นจนคำนวณไม่หวาดไหว. เคี้ยวมันมีเฉพาะที่หนังสือพิมพ์เขาลงข่าวนั้น มันก็ไม่ไหวเสียแล้ว, ที่หนังสือพิมพ์ไม่ได้ลงข่าว ก็ยังต้องมีมากกว่านั้นมาก.

ที่หน้าเศร้า ยกตัวอย่างข่าวเมื่อ ๒—๓ วัน^{นี้} หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งเขาลงว่า หญิงท้องแก่มากคนหนึ่งเขาจะลงจากรถเมล์, คนในรถเมล์ก็ร้องบอกคนขับว่า คนท้องแก่จะลง, เพียงเท่านั้นแหละคนขับรถเมล์มันแกล้งกระชากรถ ให้ออกให้แรงที่สุด ให้เร็วที่สุด ให้คนท้องแก่ถ่วงลงไป. นั่นก็คฤสุ ถ้าสมัยก่อนไม่มีตอกในกรุงเทพฯ ไม่มีมีแน่, แต่เคี้ยว^{นี้}ในกรุงเทพฯ มี, แล้วยังหนังสือพิมพ์เมื่อสัก ๓ หรือ ๔ วันมานี้. จิตใจขนาดนั้นมันมีแล้วนะ, กิดคุเถอะ, เพราะความไม่มีศีลธรรม จิตใจโหดเหี้ยมเหลือประมาณ. คนท้องแก่ขอลงก็แกล้งกระชากรถ ให้มันกระเด็นลงมาอย่างนั้น ซึ่งธรรมดาเขาก็ไม่แกล้งออกรถอย่างนั้นคอก, เขาออกตามปรกติ. ที่นี้พอได้ยินคำขอร้องว่า คนท้องแก่จะลงมันเลยทำอย่างนี้. นี่มันเป็นคนหรือเป็นอะไรกันก็ลองกิดคุ, แล้วยังในกรุงเทพฯ ในเมืองหลวง มันคงจะเมาอย่างหนึ่ง, หรือว่ามันจะอารมณ์เสียเพราะแพ้การพนัน หรือว่ามันโกรธลุกลุกรธเมียอะไรที่ไหนมา คนขับรถคนนั้นมันจึงทำอย่างนั้น, ที่เรียกว่าอย่างไม่มีศีลธรรม. มันก็เนื่องจากความไม่มีศีลธรรมต่อ ๆ ต่อ ๆ กันมา; เช่นแพ้การพนันไปเล่นม้าเล่นอะไรเสียมา, โกรธชั้แค้นอยู่มาขับรถ ถึงเวลามาขับรถ พอได้ยินอย่างนั้นก็แกล้งทำอย่างนั้น โดยอำนาจอันธพาลนั้น.

นี่เรียกว่า ความไม่มีศีลธรรมกำลังงอกงามหนาแน่น, หนาแน่นขึ้นมา, แล้วยังไปแน่นอยู่ในเมืองหลวงเสียด้วย. ความเลวทราม โจรผู้ร้าย เคี้ยว^{นี้}ไปรวมอยู่ในเมืองหลวง; เมื่อก่อนในเมืองหลวงเกือบไม่มี มีน้อย, มีอยู่แต่ในบ้านนอก หรือในป่า, เคี้ยว^{นี้}ไปรวมมากอยู่ในเมืองหลวง.

ที่นี้อยากจะพูดอีกเรื่องหนึ่ง คงจะไม่รำคาญว่าเสียเวลา ที่บ้านนอกที่พัทลุง หนังสือพิมพ์เมื่อสัก ๒ วันมานี้ แม่เฒ่าคนหนึ่งเขาชื่อเยื่อน นามสกุล อุบลรัตน์ อายุ ๕๓ ปี เขาจะบวชลูกชาย, ขอร้องลูกชายว่า อย่าเอาเหล้ามาเลี้ยง เพราะเราจะบวชอยู่ ฟุ้งนี้แล้ว, วนนี้ทำขวัญนาคนี้ อย่าเอาเหล้ามาเลี้ยงเลย. ที่นี้ลูกชายเขาไม่เชื่อ เขาเอาเหล้ามาเลี้ยงเมามายกันใหญ่, พอแม่เขาขึ้นมาเห็นแล้วเขาเสียใจ. เขากลับไปในสวนหลังบ้าน กินยาฆ่าแมลง กินเข้าไปๆ, กินเข้าไป, กินยาฆ่าแมลง, บนเรือนกินเหล้า. มันก็เกิดอาการแรงร้ายสิ เขาก็เอาไปส่งโรงพยาบาล, แล้วก็ไปตายก่อนถึงโรงพยาบาล. งานบวชนาคเลิก กลายเป็นงานศพไป.

นี่ดูเถอะ มันยังมีคนอย่างนี้ ยังมียายเยื่อน อย่างนี้ควรจะอนุโมทนาสาธุการ ให้แก่, แล้วแกก็อยู่ที่บ้านนอก มันควรตั้งให้แก่เป็นนั้กบุญ นั้กบุญเป็นแซนค์ เป็นนั้กบุญ เป็นอะไร. แกมีความกล้าหาญทางจริยธรรม แล้วแกก็อยู่บ้านนอกคอกนา มีความกล้าหาญทางจริยธรรม, ยอมเสียชีวิตเพื่อประท้วงแทนพระธรรม แทนพระพุทธเจ้า. พวกกินเหล้านี้มันพวกคูดุ้กพระพุทธเจ้านี้; นี่แกกล้าหาญพอที่จะประท้วง, เมื่อลูกมันไม่เชื่อ แกก็กินยาฆ่าแมลง ให้ตัวเองตาย. ทุกคนควรจะอนุโมทนาสาธุการ ว่าให้คนอย่างนี้มันมีมากขึ้นๆ ศีลธรรมมันจะไ้กลับมาก, ในเมืองหลวงยังไม่ได้ข่าว, แต่ว่าได้ข่าวที่บ้านนอก คือที่พัทลุง ท่าบละอะไร อำเภอะไรก็ไม่ได้จำ.

นี่เรื่องฟ้าสาธทางศีลธรรม เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง, ขอให้มีผู้กล้าหาญในทางศีลธรรม ทางจริยธรรม อย่างนี้ให้มากๆ ขึ้นไป, แล้วเราเองก็ช่วยกันทำอย่างนี้ ให้เกิดฟ้าสาธทางศีลธรรม.

นี่ก็เป็นฟ้าสาธข้อหนึ่ง เรื่องมาก พุ่ดสัก ๑๐ วันก็ไม่จบ แต่ว่าโดยใจความ มันก็ควรจะพูดกันได้เพียงอย่างนี้ว่า ศีลธรรมเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ, ไม่มีศีลธรรม

แล้วจะไม่มีทางที่จะเกิดสันติภาพ สงบสุขส่วนบุคคล หรือว่าสันติภาพสงบสุขของสังคม ทั้งโลก ไม่มี, ไม่มีทาง. เราชวนกันเป็นทาสของกิเลสกันเสียหมด, ก็ไม่มีทางที่จะมีศีลธรรมดอก มันตรงกันข้ามกับกิเลส.

ฟ้าสว่างทางจริยธรรม.

เฮ้, ที่นี้ก็จะพูดโดยหัวข้อถัดไปว่า ฟ้าสว่างทางจริยธรรม ฟ้าสว่างทางจริยธรรม ข้อนี้ขอบอกตรงๆ ว่าแกล้งพูด, แกล้งพูดเพราะว่า หลายคนไม่รู้และไม่สนใจจะรู้ว่าจริยธรรมนั้นคืออะไร, ศีลธรรมนั้นคืออะไร. แต่บางคนอาจจะรู้ เกี่ยวจะหาว่าตูดุก, แต่หลายคนยังไม่ว่า ก็ต้องพูดถึงคำว่า จริยธรรม. คำหนึ่งว่า ศีลธรรม, คำหนึ่งว่า จริยธรรม. ฟ้าสว่างทางศีลธรรมนั้นก็พูดแล้ว, ที่นี้จะพูดเรื่อง ฟ้าสว่างทางจริยธรรม.

จริยธรรม เป็นความรู้ันถูกต้อง เกี่ยวกับศีลธรรม จะเรียกว่า จริยศาสตร์ ก็ได้, จริยธรรม ก็ได้ ที่พวกฝรั่งเขาใช้กันอยู่เคยพบว่า ศีลธรรม, เขาเรียกว่า ศีลธรรม คือ morality ที่นี้ จริยธรรม หรือจริยศาสตร์นี้เขาใช้คำว่า philosophy of morality, เป็น สติปัญญาที่ถูกต้องทางศีลธรรม. ศีลธรรมเป็นตัวศีลธรรม จริยธรรมเป็นตัวปรัชญาของศีลธรรม. อากมากลัวว่าจะฟังไม่ถูกก็เลยใช้คำว่า ปรมัตถธรรมของศีลธรรม.

จริยธรรม คือปรมัตถธรรมของศีลธรรม, คือเหตุผลที่แสดงให้เห็นว่าทำไมเราจึงต้องมีศีลธรรม, ทำไมเราจึงต้องมีศีลธรรม; เช่นศีลธรรมบอกว่า อย่าฆ่า อย่าฆ่าสัตว์ อย่าลักทรัพย์ เป็นต้น, แต่จริยธรรมหรือจริยศาสตร์นี้มีหน้าที่ที่จะ

บอกว่า ทำไมเราจึงต้องไม่ฆ่าสัตว์, ทำไมเราจึงต้องไม่ลักทรัพย์, ความรู้ส่วนนี้เรียกว่าจริยธรรม.

ถ้าเราบอกเขาให้เข้าใจถึงที่สุด ว่าทำไมเราจึงไม่ควรฆ่าสัตว์, ทำไมเราจึงไม่ควรลักทรัพย์, เขาเข้าใจแล้วเขาไม่ทำเองแหละ เขาไม่ทำแน่. ที่นี้เราไม่ได้บอกเขา เพียงแต่บังคับเขาว่า อย่าฆ่าสัตว์ อย่าลักทรัพย์, เขาก็ไม่เชื่อ; เพราะเขาได้ประโยชน์จากการฆ่าสัตว์และการลักทรัพย์, เขาก็ไม่เชื่อ แล้วเขาก็ฆ่าสัตว์และลักทรัพย์. นี่ จริยธรรมมัน ก็ช่วยให้ศีลธรรมมีขึ้นมาโดยง่าย, คือเหตุผลของศีลธรรมนั่นเอง. ที่ยวนนี้เราเพียงแต่ห้ามเขาว่าอย่าฆ่า แต่ไม่ได้บอกให้เขารู้ว่า ฆ่ามันมันเสียหายอย่างไร, ไม่ฆ่ามันดีกว่าอย่างไร, ทำไมเราจึงไม่ควรฆ่า.

ที่ยวนนี้เรามักจะใช้วิธีผิด ๆ อย่างนี้กันโดยมาก เกี่ยวกับลูกตึก ๆ ของเรา เราสอนตึก เราห้ามตึก ว่าอย่าทำ อย่าทำ อย่าทำ ขึ้นทำดี แล้วก็ตี ๆ ตี ๆ, แล้วตีให้หนังหนา, แล้วมันก็ไม่เชื่อ, มันก็ยังไม่เชื่อ. ถ้าว่าเราบอกตึก ๆ ว่าอย่าทำ อันนี้อย่าทำ แล้วก็บอกพร้อมกันไปเลยว่า ทำไมจึงไม่ควรทำ, พวกมันให้ยกใหญ่เลย, ให้ตึก ๆ มันเข้าใจว่าทำไมจึงไม่ควรทำ มันก็ไม่ทำผิดศีล. ศีล ๕ ทุกข้อ ต้องบอกว่าทำไมจึงไม่ควรทำ :—

ข้อที่ ๑ อย่าฆ่าสัตว์ ทำไมจึงไม่ควรฆ่า, บอกเสียให้หมดเรื่องหมดราว.

ข้อที่ ๒ อย่าลักทรัพย์ ทำไมจึงไม่ควรลักทรัพย์ บอกให้หมดเรื่องหมดราว.

ข้อที่ ๓ ทำไมอย่าประพฤตินิคมกาม.

ข้อที่ ๔ ทำไมจึงไม่ควรโกหก.

ข้อที่ ๕ ทำไมจึงไม่ควรดื่มน้ำเมา บอกให้มันหมดเรื่องหมดราวสิ.

ความรู้ส่วนที่หลังนี้เรียกว่า จริยธรรม หรือจริยศาสตร์ เป็นปรัชญาหรือเป็นปรมัตถ์ของศีลธรรม.

ถ้าฟ้าไม่สว่างทางจริยธรรม มันก็ไม่มีทางจะสว่างทางศีลธรรม เพราะมันเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน. เมื่อเราอยากจะให้ฟ้าสว่างทางศีลธรรม เราก็ต้องทำให้ฟ้าสว่างทางจริยธรรมด้วย; อันนี้ต้องทำ มันจึงจะเกิดฟ้าสว่างทางศีลธรรม ซึ่งอาตมากำลังทำอยู่ ไม่กลัวใครโกรธ. ฉะนั้นถ้าอยากจะให้ฟ้ามันสว่างทางจริยธรรม ก็เลี้ยงอาตมาไว้ให้ค่าคน ที่มันไม่สว่างทางศีลธรรม, ช่วยกันเลี้ยงอาตมาไว้อย่าให้ตายเสีย ให้ค่าคนอยู่เรื่อยๆ ไป, ให้มันเกิดฟ้าสว่างทางจริยศาสตร์ หรือทางจริยธรรม เข้าหันทัน ทำให้เกิดฟ้าสว่างทางจริยธรรมก่อน แล้วมันก็จะเกิดฟ้าสว่างทางศีลธรรม.

นี่ถ้าเรา ไม่ทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่า ศีลธรรมคืออะไร, จริยธรรมคืออะไร มันก็พูดกันลำบาก แลละ; แม้แต่พระเณรในวัด ก็ยังไม่รู้ว่าจริยธรรมคืออะไร เพราะไม่ได้พูด ไม่ได้อธิบายกันนักเหมือนกัน, ที่วัดนี้พูดกันบ่อยๆ ก็ยังไม่ค่อยรู้ แล้ววัดอื่นที่เขาไม่พูดกันเสียเลย จะรู้ได้อย่างไร; ฉะนั้นขอให้ช่วยกันสักหน่อย บอกแต่ให้ทำ ให้ทำ ให้ทำ ก็ไม่บอกว่า ควรทำเพราะเหตุไร, ห้ามแต่ว่า อย่าทำๆอย่าทำ ก็ไม่บอกว่า ทำไม่จึงไม่ควรทำ.

มันมีข้อเท็จจริงอยู่อย่างนี้ว่า ที่บอกว่า อย่าฆ่า อย่าขโมย อย่าอะไรนี่ มันเป็นคำพูดตึกๆ มากเกินไป มันไม่มีน้ำหนัก ไม่มีความหมาย, คำพูดนั้นมันง่ายเกินไป จนตึกๆ เขาไม่เคารพ ไม่สนใจ ไม่เชื่อฟัง. แต่ถ้าเราบอกเขาว่า เพราะเหตุนี้ๆจึงไม่ควรทำ เขาก็จะเกิดความกลัว เกิดความเข้าใจ, เกิดความกลัวต่อทุกข์ ต่อผลที่เป็นทุกข์ ที่เกิดมาจากการประพฤติกที่ไม่ถูกต้อง.

เด็กไม่เคารพ หรือไม่กลัวบทบัญญัติของศีลธรรม เพราะมันไม่น่ากลัวอะไร, พุคเปรยๆก็ได้. อย่าฆ่า อย่าขโมย อย่าอะไร พุคเปรยๆก็ได้ ไม่เท่าไรมันก็ชิน ไม่มีความหมายสำหรับเด็ก. แต่ถ้าว่าพุคให้เขารู้ว่า มันมีผลลึกซึ้งอย่างนั้นๆ มันจะอยู่กันกลางกองไฟ ถ้าเราชินไม่ถึงข้อปฏิบัติเหล่านี้.

อาตมาเคยพุคกับเด็กๆว่า มันจะตายโหงตั้งแต่เป็นเด็ก ลองไม่ถึงศีลธรรมสิ แกจะตายโหงตั้งแต่เป็นเด็ก, เพื่อนเด็กๆมันจะฆ่าเอาบ้าง หรือตำรวจจะจับไปเก็บเสียบ้าง, หรือใครๆเขาเกลียดหน้าหน้า เขาจะตีให้ตายเสียบ้าง. นี่มันจะตายโหงตั้งแต่เด็ก ถ้าไม่ถึงศีลธรรม. แต่พุคหยาบกายอย่างนี้ มันก็ยังไม่พอเหมือนกัน, ต้องพุคอย่างดี ๆ พุคอย่าง มีเหตุผลไฟเพราะ กันบ้าง, ไม่พุคแต่อย่างหยาบคายเช่นนี้อย่างเดียว. ถ้าพุคได้ลึกหลายๆ ชั้นก็ยิ่งดี ว่าเราประพฤติชั่วนี้ มันก็จะชั่ว จะเคียดร้อน จะเป็นนิสัย, แล้วมันก็จะทำชั่วนี้ง่ายที่สุด จะไปทำชั่วที่เลวร้ายง่ายที่สุด, แล้วก็เราถูกเขาฆ่าตายง่ายที่สุดเหมือนกัน ฉะนั้นเราอย่าไปเพาะนิสัยที่ให้มันทำชั่วได้ง่ายๆ.

อย่าคิดว่าตบยุงไม่เป็นไร ก็ถูกแล้ว ก็ไม่เป็นไร แต่ว่ามันทำให้ทำบาปฆ่าสัตว์อื่นได้ง่ายยิ่งขึ้นไป. แล้วมันก็ฆ่าสัตว์ใหญ่ๆได้ง่ายขึ้นไป, ฆ่าไก่ ฆ่าหมู ฆ่าวัว ฆ่าควาย ฆ่าคน ได้ง่ายขึ้นไปตามลำดับ. ฉะนั้น *การที่เขามีสติ ปาณาติปาตา เวรมณี—ไม่ฆ่าแม้แต่เรือด แม้แค่นก* อย่างนี้ ก็เพราะว่าต้องการจะกล่อมเกลาคจิตใจของเรา ให้เมตตากรุณา แล้วก็ไม่ฆ่า แล้วก็มีความรัก. เด็กๆ คงจะเข้าใจแล้วก็จำไม่ลืม เพียงแต่พุคว่า อย่าฆ่าๆ หรือว่าฆ่าจะตกนรก นี่มันไม่เชือดอก.

นี่ทางจริยธรรม หรือจริยศาสตร์ นี้ จะต้องช่วยกันยกขึ้นมาคู่กันกับศีลธรรม มันเป็นปรกัตถธรรมของศีลธรรม ก็เป็นคำอธิบายของศีลธรรมในชั้นลึก พุคอย่างนั้นก็ได้. จริยธรรมหรือจริยศาสตร์นี้เป็นคำอธิบายเหตุผลของศีลธรรมในชั้นลึก;

ฉะนั้นสอนศีลธรรมด้วย สอนจริยธรรมด้วย มันควบคู่กันไปทุกอย่างเลย, ไม่ว่าเราจะบอกเด็ก ๆ ให้ทำอะไร แม้แต่จะบอกว่า ล้างจานให้สะอาด มันเป็นตัวบททางศีลธรรม, ล้างถ้วยล้างชามให้สะอาดแล้วอธิบายว่าล้างอย่างไรจึงจะสะอาด, สะอาดแล้วจะมีผลอย่างไร, จะดีอย่างไร, จะมีนิสัยดีอย่างไร, จะมีบุญอย่างไร, นี่มันเป็นส่วนจริยธรรม. เด็ก ๆ เขาก็จะได้ฝังแน่นอยู่ในสันดาน, แล้วมันก็ง่าย ที่เขาจะอยากล้างถ้วยชามให้สะอาด บ้านเรือนให้สะอาด ที่อยู่อาศัยให้สะอาด.

จึงขอฝากไว้สั้น ๆ ว่า ถ้าจะให้เขาถือศีลธรรมข้อใดแล้วก็ ขอให้บอกจริยธรรมสำหรับศีลธรรมข้อนั้นไปด้วยเสร็จ คือให้ไปทั้งคู่. ถ้าว่าจะสอนหรือว่าจะออกคำสั่ง; ถ้าเราจะออกคำสั่งสักข้อหนึ่ง ให้เด็กทำอะไรนี้, เราจะต้องบอกเหตุผลที่เด็กพอจะเข้าใจได้ ไปด้วยเสร็จเลย, ให้มันเป็นคู่กันไปเลย. เข้าใจว่าเด็ก ๆ จะทำตามอย่างสนุกสนาน, จะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการบังคับ. ยิ่งสมัยนี้เป็นสมัยประชาธิปไตย ไม่มีใครชอบบังคับใครด้วยแล้ว, ระวังให้ดี, อย่าเพียงแต่ออกคำสั่ง ต้องให้เหตุผลของคำสั่งนั้นให้เพียงพอด้วย, เขาก็จะสมัครทำตามมากขึ้น.

นี้อาตมาเรียกว่า มันถึงยุคที่ฟ้าจะต้องสางทางจริยธรรมแล้ว เพราะว่ามันเป็นยุคแห่งประชาธิปไตยแล้ว ไม่เหมือนยุคก่อน ๆ แล้ว; จะพูดกับเด็กยุคประชาธิปไตยนี้ ให้มันมีเหตุผลทางจริยธรรมให้มากพอ, จะสั่งให้เขาทำอะไร หรือจะขอร้องให้เขาทำอะไร ขอให้มันมีเหตุผลทางจริยธรรมที่เพียงพอด้วย.

เดี๋ยวนี้เราไม่ค่อยสนใจสิ่งที่จำเป็นจะต้องสนใจ อาตมาพูดเรื่องศีลธรรมศีลธรรมกลับมา ทางวิทยุ ๕๐ ครั้ง; พอครบ ๕๐ ครั้งแล้ว ก็พูดเรื่องปรมัตถธรรมงกลับมา, การกลับมาแห่งปรมัตถธรรมนี้ ๑๐ กว่าครั้งแล้ว ก็จะถูกเรื่อย ๆ ไปให้มันพอ. พูดเรื่องศีลธรรมกลับมา ๕๐ ครั้ง, ที่พูดเรื่องปรมัตถธรรมกลับมา นี้ คงจะไม่น้อยกว่า

๕๐ ครั้งก็ได้ กำลังพูดอยู่, ให้เห็นว่า ทำไมศีลธรรมจะต้องกลับมา หรือจะกลับมาได้อย่างไร. ใช้คำว่า ปรมัตถธรรมกลับมาเป็นรากฐานของศีลธรรม เรียกว่ารากฐานของศีลธรรม ฟังง่าย; แต่ถ้าเรียกให้ตามภาษาบาลีเพราะก็เรียกว่า ปรมัตถธรรมกลับมาเป็นรากฐานของศีลธรรม.

ฉะนั้นขอให้คนแก่ ๆ ช่วยจำไปด้วยว่า ไปพูดกับเด็ก ๆ ขอให้มียากฐานทางปรมัตถธรรมให้เพียงพอ; แม้แต่เรื่องเล็กน้อย เรื่องให้ล้างจานให้สะอาด, กวาดบ้านให้สะอาด กระทั่งว่าจะเอาใจใส่เลี้ยงหมา เลี้ยงแมว เลี้ยงไก่ เลี้ยงอะไรให้ดี ๆ. มันก็ต้องมีปรมัตถธรรมเหมือนกัน. เขาก็จะสนุกในการที่จะทำให้มันดี. เคี้ยวนี้เราต้องการให้เขาทำงานให้สนุก ไม่ใช่ให้ทำด้วยความฝืนใจ, ไม่ใช่ถือไม้เรียวคอยบังคับให้เขาทำ. มันคงจะทำยากยิ่งขึ้นสมัยนี้; แต่เราจะให้สิ่งดึงดูดใจ ยั่วใจ ชักจูงใจไปให้พอจนเขาอยากจะทำขึ้นมาเอง.

ดังนั้น ฟ้าสาธทางจริยธรรมต้องมีที่พ่อแม่เสียก่อน; ครั้นพ่อแม่มีฟ้าสาธทางจริยธรรมแล้ว, ก็ค่อยทำให้ลูกหลานมันมีฟ้าสาธทางจริยธรรม ปลูกฝังนิสัย สันดาน สติปัญญา ที่ดีลงไป ๆ แล้วเด็ก ๆ เขาก็จะทำได้เอง, จะตอบโต้เองต่อไปในอนาคต ว่าทำไมเราจึงต้องทำช้อนนี้, ทำไมเราจึงไม่ควรทำช้อนนี้.

เพราะว่าหัวข้อของศีลธรรมมันมากเกินไป ถ้าเราจะแบ่งเป็นหมวด ๆ มันก็ไม่มากหมวดดอก; แต่ถ้าโดยรายละเอียดแล้วมันก็มากเกินไป เขาจะต้องเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน, เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ, เป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า, มันมีเพียง ๕ หัวข้อ, แต่รายละเอียดมันมีหลายร้อยข้อ จึงจะเป็นดี ๆ ครบถ้วนอย่างนั้นได้.

ทำไมจะต้องทำอย่างนั้น, และจะทำอย่างไร? ก็อธิบายกันไปเสียว่า เราจะอยู่กันอย่างมีสันติสุข สันติภาพได้อย่างไร; เพราะที่ศีลธรรมมันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ ปรมัตถธรรมมันก็เป็นปัจจัยแห่งศีลธรรม มันส่งต่อกันอยู่อย่างนี้. ปรมัตถธรรมเป็นปัจจัยแห่งศีลธรรม, ศีลธรรมเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ, สันติภาพเป็นปัจจัยแห่งความสงบสุขของเรา. เราเกิดมาถ้าไม่ได้รับความสงบสุข ก็เหมือนกับไม่ได้เกิด จะเรียกว่าเสียชาติเกิดก็ได้ ถ้าเกิดมาแล้วไม่มีความสงบสุข.

นี่เรียกว่า ฟ้าสว่างจริยธรรม แต่มันก็จำเป็น ที่มันจะต้องพุดชนิกที่ไม่เข้าหูคน คนเขาก็คำ ก็ไม่เป็นไร.

ฟ้าสว่างทางแสงสุข.

เอ้า, ที่นี้ก็มีหัวข้อต่อไปก็ว่า ฟ้าสว่างทางแสงสุข ฟ้าสว่างทางแสงสุข ก็พูดตรงๆว่า เราไม่สว่างทางแสงสุข คือเราไม่รู้จักความสุข, ไม่รู้จักแสงสุข, เราแสงอย่างหลับตา ทำอย่างหลับตา มันก็กลายเป็นแสงทุกข์โดยไม่รู้สีกตัว. เคียงนี้เราไม่ได้แสงความสุขโดยแท้จริง แต่เราก็คิดว่าหรือสำคัญว่า เราแสงความสุข, โดยคำพูดเราพูดว่า เราแสงความสุข แต่โดยการกระทำแท้จริง ไม่, ตรงกันข้าม กลายเป็นแสงความทุกข์; เพราะเราไม่รู้สีกตัว ว่าความสุขเป็นอย่างไร, ความทุกข์เป็นอย่างไร, เราเข้าใจเอาความทุกข์มาเป็นความสุข, เราก็คิดว่าเราแสงความสุข ทั้งที่เรากำลังแสงความทุกข์อยู่.

นี่มันก็เกิดการต่อต้านขึ้นมาว่า ก็ฉันแสงหาความสุขอยู่แล้ว ทำไมต้องมาบอกกันอีก? อันธพาลหรือว่าใครก็ตาม มันก็แสงหาความสุขอยู่แล้ว ฉันไป

ไปปล้น ไปข่มขืน, ข่มขืนแล้วฆ่า, ฆ่าแล้วข่มขืน ล้วนแต่ฉันทแสงความสุขทั้งนั้น, มาบอกอะไรกันอีกว่าให้แสวงหาความสุข? นี่คนอันธพาลเขาจะตอบอย่างนั้น.

นี่ก็เราเห็นอยู่ว่า เขาว่าเขาไม่ได้แสวงหาความสุข, แต่อันธพาลนั้นเขาก็รู้สึกว่ เขาแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเขา ตามความพอใจของเขา, เป็นความถูกต้องของเขา. เขามีกำลังเขาก็ข่มเหงเอา อะไรนั่นมันความสุขของเขา. นี่ถ้าว่าเขาไม่ฟ้าสว่างทางแสวงสุขอย่างน้อยเขาก็จะไม่ทำอย่างนั้น, เขาก็จะเริ่มค้นเปลี่ยนแปลงกันเสียใหม่.

เดี๋ยวนี้เรานี่แหละ ไม่ใช่อันธพาล ไม่ใช่อันธพาล, เราที่ไม่เรียกตัวเองว่าอันธพาล เราก็อาจจะแสวงอะไรบางอย่าง ซึ่งยังมีใช้ความสุข; เพราะว่าเราไปหลงเอาอะไรมาเป็นความสุขเสีย ก่อนแต่ที่จะรู้จักความสุขอันแท้จริง. เหมือนกับเด็ก ๆ ในนิทานที่เล่ามาเมื่อตะกัณ^{๕๕} มันสุขเป็นสุขสนุกเล่นกันสนุก กำลังเกลือกกันอยู่กับพื้นนั้นแหละ, ไฟไหม้จะมาทับเอามันก็ไม่รู้ ไม่เอา ไม่สนใจ; แต่พอบอกว่าจะเอาขนมดี ๆ มาแล้ว เอาตุ๊กตาแปลก ๆ มาแล้ว ก็วิ่งออกมา. นี่มันจะเข้าแบบนั้นเหมือนกัน เพราะว่าไม่รู้ว่อะไรเป็นความสุข, อะไรไม่ใช่ความสุข.

นี่เราดูให้ดีเราจะพบว่า เพราะจิตของมนุษย์มีหลายชั้น; ดังนั้นความสุขมันก็มีหลายชั้น, เพราะจิตของมนุษย์มันมีหลายชั้น มันโง่ มันฉลาด ต่างกันอยู่เป็นหลายชั้น, ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าความสุขนั้น นั้นต้องมีอยู่หลายชั้น เป็นธรรมดา.

เอ้า, มันก็จะมึกันสัก ๒ พวกว่า จิตมีกิเลส กับจิตไม่มีกิเลส. จิตมีกิเลสก็มีหลายชั้น, จิตไม่มีกิเลสก็หลายชั้น, แต่สรุปความกันเสียทีว่า จิตมีกิเลสกับจิตไม่มีกิเลส. ถ้าจิตมีกิเลส คือมีอวิชชา มีความโง่ มีอะไรก็ตาม ก็เห็นว่าเหยื่อของ

กิเลส. สิ่งสนองกิเลสนั่นแหละคือความสุข, คนนี้เป็นคนมีกิเลส ก็ต้องคิดว่าอะไรที่เป็นเหยื่อของกิเลส นั่นแหละคือความสุข.

ฉะนั้น พวกอันธพาล จึงทำอาชญากรรม เพื่อความสุขของเขา, เขาไม่อาจจะเห็นว่าตัวเขามีกิเลส หรือกิเลสกำลังเป็นตัวเขา, คนพวกนี้ไม่อาจจะรู้สึกได้ว่าตัวเขาคือกิเลส; เพราะเขาจะต้องคิดว่าตัวเขาถูกต้อง ตัวเขาคือเสมอ, ไม่ใช่กิเลส. แต่ที่แท้ที่เขาเรียกว่าตัวเขานั้นมันคือกิเลส; เพราะอันธพาลนั้นไม่อาจจะเห็นตัวเองว่าเป็นกิเลส, หรือมีกิเลส, หรือมีวิชา. เขาเห็นแต่ความต้องการแห่งกิเลสหรือตัณหา, เขาเอากิเลสเป็นตัณหา, เขาเห็นแต่ความต้องการของตัณหา, เพราะฉะนั้นความสุขของบุคคลประเภทนี้ มันจึงมีอยู่ชนิดหนึ่ง ชนิดหนึ่งเลย.

ที่นี้ คนอีกพวกหนึ่ง จิตไม่มีกิเลส หรือไม่นิยมกิเลส, ไม่ได้เต็มอยู่ด้วยกิเลส, เขาก็พบความเยือกเย็นที่ไม่มีกิเลสนั่นแหละได้ง่าย. เขาเห็นว่า โอ้, ความไม่มีกิเลสเป็นความเยือกเย็น นี่เป็นความสุข, ตรงกันข้ามกับพวกแรก มันเต็มอยู่ด้วยกิเลส มันร้อนอยู่ด้วยกิเลส มันสนุกอยู่ด้วยกิเลส มันก็เห็นกิเลสเป็นความสุข. ที่นี้ พวกที่ ๒ นี้ ตรงกันข้าม ไม่มีกิเลส เห็นความไม่มีกิเลส, รู้จักความไม่มีกิเลส คือความสงบก็เลยเอาความสงบมาเป็นความสุข, ความสุขมันจึงต่างกันเสียแล้ว พวกแรกมีเหยื่อของกิเลสเป็นความสุข. พวกหลังนี้มีเหยื่อของกิเลสเป็นสิ่งรบกวน ขบกัดให้เจ็บปวด. เหยื่อของกิเลสเป็นสิ่งที่รบกวนขบกัดให้เจ็บปวด, มันตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้.

เมื่อไม่มีกิเลสมันก็ไม่ต้องการอะไร มันก็ไม่ทรมาณใจ; ถ้ามีกิเลส มันต้องการไม่รู้จบ, ถ้าไม่มีกิเลสมันก็ไม่ต้องการอะไร. แม้ว่าจะต้องการอะไร ก็ต้องการโดยที่ไม่ต้องหมายมั่นว่าต้องการอะไร, ไม่มียึดถือว่าต้องการอะไร, เรียกว่าเวลาที่ไม่มีกิเลส มันเป็นสุขอย่างยิ่ง เพราะไม่รู้สีกมีตัณหาที่ต้องการอะไร หรือไม่ได้อะไร. ถ้ามีกิเลส

มันก็ต้องการเหยื่อของกิเลส ซึ่งมันไม่มีวันจะเต็ม ไม่มีวันจะเพียงพอ, เรื่องเหยื่อของกิเลสนี้มันก็ไม่เพียงพอ.

นี้เรียกว่าจิตมันมีหลายชนิด, ความสุขมันก็ต้องมีหลายชนิด, จิตมีกี่ชนิด ความสุขมันก็ต้องมีเท่านั้นชนิด. เคียนี่เรายกตัวอย่างมาว่า จิตมี ๒ ชนิด : คือ จิตมีกิเลส, กับจิตไม่มีกิเลส. กังนั้น ความสุขก็ต้องมี ๒ ชนิดอีก : ความสุขของจิตที่มีกิเลส, กับความสุขของจิตที่ไม่มีกิเลส. แต่พูดให้ชัดอีก ทางหนึ่งก็พูดว่า ความสุขของอวิชา กับความสุขของวิชา. ความสุขของอวิชา ความโง่ ความไม่รู้ ความประมาท นั้นก็เป็นความสุขของอวิชา มันก็ต้องการไปตามแบบของอวิชา. ที่มีความสุขของวิชา มีวิชา มีปัญญา มีแสงสว่าง มีอะไร, ความสุขของวิชา มันก็เลยมีอีกอย่างหนึ่งตรงกันข้าม.

ความสุขของอวิชา คือความไม่รู้, ปราศจากความรู้, ความมืดบอดแห่งวิญญาณ, มันไม่รู้ รู้แต่เรื่องร่างกาย; กังนั้น มัน จึงแสวงหาเหยื่อ หรือความสุขทางร่างกาย, มันมีอวิชา โง่ รู้จักแต่เรื่องร่างกาย ไม่รู้จักเรื่องจิตใจ, ก็แสวงหาแต่ความสุขทางกาย หรือเหยื่อทางกาย. ถ้ามีความสุขของวิชา ก็รู้จักความสุขของวิชา ก็ไม่แสวงความสุขทางกาย เพราะมันรู้เรื่องทางจิตใจด้วย.

คนที่มีความสุขของอวิชา ก็แสวงหาความสุขอย่างอวิชา, เป็นเรื่องทางกาย ก็เรียกว่ากายโง่ คือกายที่มีอวิชาเป็นกายโง่ แสวงหาเหยื่อให้กายโง่, ก็เอาความเพลิดเพลิดทางอายตนะ ความเพลิดเพลิดเอรีคอร้อยสนุกสนานทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง นี้ว่าเป็นความสุข. นี้เรียกว่ามันเป็นความสุขชนิดที่เป็นเหยื่อของอวิชา ของกิเลส.

อีกอย่างหนึ่งก็ตรงกันข้าม โดยประการทั้งปวง : ไม่เป็นทาสของกาย, ไม่หลงเป็นทาสของกาย, รู้ว่ามันมีจิต มีสิ่งที่ดีกว่ากาย ก็โดยเอาจิตนั้นเป็นหลัก ก็คือเอาปัญญาเป็นหลัก, สามารถที่จะมีปัญญา มีวิชา เป็นหลัก, เลยเอาความสงบของอายตนะเป็นหลัก. พวกหนึ่งเอาความกระตุ้น กระตุ้นทางอายตนะเป็นหลัก, พวกหนึ่งเอาความสงบ ๆ สงบของอายตนะเป็นหลัก. มันตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้ เรียกว่า ความสุขมันก็มี ๒ ชนิดอย่างนี้.

เอ้า, พุทให้มันจำง่าย ก็เอาตัวหนังสือเป็นหลัก : คือ สุข ก. สะกด, กับ สุข ข. สะกด. สุข ก. สะกด ที่ชอบกันนัก, ในโลกกำลังชอบกันนัก คือ สุข ก. สะกด. ส่วนสุข ข. สะกด โดยแท้จริงไม่ค่อยรู้จักกันนัก แล้วก็ไม่ค่อยชอบ เพราะมันไม่โลกโฉน มันไม่ตื่นเต้น มันไม่สนุก.

สุข ก. สะกด เป็นความสุขกระตุ้น, สุข ข. สะกด เป็นความสุขที่ไม่กระตุ้น, นี้คงจะเข้าใจง่าย ก็จำง่าย. สุข ก. สะกดนั้นมันเป็นความสุขที่ต้องการสิ่งกระตุ้นมากระตุ้น ๆ มารบเร้า มายุยวเข้า มาส่งเสริม, สุข ก. สะกดมันต้องการสิ่งกระตุ้น มันก็ไม่สงบ ยิ่งไม่สงบ ยิ่งเป็นสุข, พวกนี้ยังไม่สงบยิ่งเป็นสุข.

ที่นี้ สุข ข. สะกด ต้องการความไม่กระตุ้น, ไม่ต้องการให้ถูกกระตุ้น, แล้วความที่ไม่ถูกกระตุ้นนั่นแหละ เป็นความสุขชนิด ข. สะกด ซึ่งไม่มีใครต้องการกันนัก. เกียวนี้เขาต้องการความสนุกสนานเอร็ดอร่อย เฟลิกเฟลิน คือสิ่งกระตุ้นกันทั้งนั้น, ก็แปลว่าทั้งโลกนี้มันต้องการความสุข ที่ ก. สะกด ไม่ต้องการความสุข ที่ ข. สะกด.

กำหนดกันง่าย ๆ ว่า สุขชนิดหนึ่งเกิดมาจากมีอะไรมากระตุ้น ๆ กระตุ้น, แล้วสุขอีกชนิดหนึ่งตรงกันข้าม เกิดมาจากไม่มีอะไรมากระตุ้นเลย สงบเงียบ

กริบไปเลย เยือกเย็นไปเลย. นี่สุข ๒ ชนิด ที่สรุปความเพื่อให้จำง่าย ๆ ว่า สุข ชนิดหนึ่ง ก. สะกด, สุข ชนิดหนึ่ง ข. สะกด.

พอเราเกิดมาจากท้องแม่ ก็ได้รับการแวดล้อมด้วย สุข ก. สะกดทั้งนั้นแหละ จนเติบคนนั้นมันโง่ตักตวน, ไม่มีใครบำรุงบำเรอเด็ก ด้วยสุขชนิดไม่กระตุ้น, มันมีแต่สุขชนิดกระตุ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ฉะนั้น เด็กก็เจริญขึ้นมาด้วยความหลงใหล ในความสุขชนิดนี้ จนคิดเป็นยาเสพติด ยิ่งกว่าติดยาเสพติด.

เอาละ, เป็นอันว่า เราได้แยกแยะชนิดของความสุข หรือพูดให้ลึกกว่านั้น ก็ว่า กำพืด, กำพืดของความสุข ว่ามันมีกำพืดอย่างไร ก็อย่างอย่างไร? สุขอย่างหนึ่งเกิดจากการกระตุ้นทางอายตนะ, สุขอีกชนิดหนึ่งตรงกันข้าม เกิดจากความไม่มีอะไรกระตุ้นทางอายตนะ, เป็นสุขสงบเย็น ซึ่งเป็นไปในทางนิพพาน. สุขที่มีอะไรกระตุ้นให้โลกโฉนนั้นมันเป็นความสุขร้อน เป็นวิภวสังสาร ความสุขที่ทำได้ในวิภวสังสารเป็นความสุข ก. สะกด, มีการกระตุ้นแล้วกระตุ้นอยู่. ความสุขอย่างนิพพานไม่มีอะไรกระตุ้น, ขวนกันหยุด หยุดการกระตุ้น ก็เลยสงบและเย็น.

นี่ฟ้าสว่างทางแสงสุข ก็ควรจะได้รับการพิจารณา; อย่าได้แสวงสุข ก. สะกดคนักเลย, ให้แสวงความสุข ข. สะกดดีกว่า. ที่แล้วมามันมีแต่ความสุข ก. สะกดจนติด เป็นติดผี เป็นติดเฮโรอีน; อ่านหนังสือพิมพ์แล้ว ที่มันฆ่ากันฆ่าพ่อฆ่าแม่ ฆ่าหัวฆ่าเมีย กระทั่งฆ่าลูก. เอ้า, พอไปคุยที่ไหนได้ มันมีมูลมาจากเรื่องสุข ก. สะกดทั้งนั้นเลย, ที่หนังสือพิมพ์ลงอยู่เกือบจะไม่เว้นวัน มันฆ่าพ่อฆ่าแม่เพราะไม่อำนวยความสะดวกทาง ก. สะกด, รายหนึ่งขอเงินไปซื้อเหล้า แม่ไม่ให้ มันฆ่าแม่, รายหนึ่งขอเงินไปซื้อเฮโรอีน แม่ไม่ให้ ฆ่าแม่ มีแต่อย่างนี้. ที่เป็นทางกามารมณ์ มันก็ฆ่า

ฆ่าหมก ฆ่าชู้ ฆ่าเมีย ฆ่าลูก ซึ่งคนเดียวกันมันมีความสุข ก. สะกด; ถ้าเป็นอย่างสมัยโบราณเขาเฉยได้ เพียงแต่เมียเป็นชู้มันเล็กกันก็พอ. ทำไมจะต้องไปฆ่าเมีย ฆ่าชู้ ฆ่าลูก ฆ่าอะไรให้มันวินาศ ชนิดวินาศกันหมดแล้ว. นี้เรียกว่ามันเปลี่ยนมาก. ฉะนั้น ขอให้ฟ้าสว่างในทางแสงสุขกันเสียบ้างเถิด บ้านเมืองมันก็จะดีขึ้น โลกนี้มันก็จะดีขึ้น.

แต่ก็น่าเห็นใจ น่าเห็นใจ น่าสงสาร ที่เดียวกันทั้งโลกเลย ทั้งโลก มันยุมันกระตุ่น มันส่งเสริม มันกระตุ้นกันแต่ความสุข ก. สะกด ทั้งนั้น. เขี้ยวหรืออารมณ์ของความสุข ก. สะกดนี้ เขาผลิตกันด้วยเครื่องจักร, ผลิตด้วยอุตสาหกรรมชายกันทั่วโลก โฆษณาขายคิบขายดี เอามาบำรุงบำเรอกิลเลส, ก็น่าเห็นใจคนสมัยนี้ โดยเฉพาะเด็ก ๆ มีสติปัญญาสักหน่อยก็เพื่อแสวงหาความสุขชนิดนี้, ไม่แสวงหาความสุขจากความสงบ. นี้เรียกว่าการศึกษาไม่สมบูรณ์ การศึกษาทางมันดวัน มันทำให้เด็กฉลาด, แต่ก็ฉลาดไปในทางแสวงหาสิ่งที่เป็นกิเลส, ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวแล้วทำผิดได้ทุกชนิดแหละ ไม่ว่าจะชนิดไหน. ฉะนั้น มนุษย์ในโลกนี้ ยังจะเดือดร้อนด้วยความทุกข์ ที่เกิดมาจากความเห็นแก่ตัว ต่อไปอีกนานแหละ. นี้เรียกว่าฟ้าสว่างทางแสงสุข แสงแล้วผิด ๆ ผิด ๆ เพราะไม่รู้กันมานานพอแล้ว ควรจะแสงถูกกันเสียบ้าง.

วันนี้เราพูดกันเรื่อง ฟ้าสว่างทางชีวิต ชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ทำให้สว่างได้ ให้หายโง่ได้, แล้วก็ฟ้าสว่างทางการเลื่อนชั้นให้แก่ชีวิต, ฟ้าสว่างทางศีลธรรม, แล้วก็ฟ้าสว่างทางจริยธรรม ฟ้าสว่างทางการแสงสุข, รวมเป็น ๕ เรื่องด้วยกันซึ่งเป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว.

อาตมาก็ขอยุติการบรรยาย นี้ด้วยความสมควรแก่เวลา ให้โอกาสแก่พระคุณเจ้า ผู้มีหน้าที่สวดบทพระธรรม ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติ ได้สวดบทพระธรรมนั้น ในแบบคณสาธยาย สืบต่อไปในกาลบัดนี้.

โปรดแก้คำผิดในหนังสือ “ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์”

(การนับบรรทัดให้นับลงตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า
ถ้ามี (จล.) ให้นับขึ้นมาจากล่าง, เพื่อประหยัดเวลา)

หน้า	บรรทัดที่	คำผิด	แก้เป็น
๔	๔	ยง	ยัง
๑๐, ๑๘		ข้อที่ ๑ ข้อที่ ๒	(ตัวคำ) (ขีดออกเสีย)
๑๘	๒ (จล.)	ประวัตรู้	รู้ประวัติ
๒๐	๗	จำเป็นที่	จำเป็นที่
๒๐	๑ (จล.)	ด้	(ตัดทิ้ง)
๒๘	๑ (จล.)	ถูกต้อง	ถูกต้อง
๓๔	๘	ไม่ได้	ไม่ได้
๔๐	๔ (จล.)	เสฏฐ	เสฏฐ
๔๘	๑๒	สงคม	สังคม
๖๑	๔ (จล.)	คิด	คิด
๘๙	๓	ในสิ่งที่ควรจะ	ในสิ่งที่ควรจะรู้
๙๐	๖	ปฎิยติ	ปรัยติ
๙๐	๙	ข้าวเปลือก	ข้าวเปลือก
๙๖	๘ (จล.)	กาล	กาล ;
๑๓๔	๘ (จล.)	ธรรมชาติ	ธรรมชาติ
๑๕๕	๔	มน	มัน
๑๕๕	๑๑ (จล.)	ไค	ไค
๑๕๗	๒	ดู	ดู

หน้า	บรรทัดที่	คำผิด	แก้เป็น
๑๕๙	๖	ที่	ดี
๑๖๐	๘	เกสียต	เกลียด
๑๗๐	๓ (จล.)	อย่า	อย่าง
๑๗๖	๕	บุฤษน	บุฤษน
๑๙๗	๒ (จล.)	แจง	แจ้ง
๒๐๓	๘	อน	อัน
๒๐๔	๑๐ (จล.)	ทำไถ	ทำได้
๒๑๖	๕	ให้รู้	ให้รู้
๒๑๗	๑ (จล.)	ว่า	ว่า
๓๕๘	๒ (จล.)	ทิวาศย์	อาทิตย์
๓๘๖	๗	กบ	กับ
๓๙๐	๑ (จล.)	ไห	ให้

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมเนียมของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๙]
(๗)	โอสธาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มhidลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ายธรรมนุตระ	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตสภาวะธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิปทาปริทรรคณ์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกิกจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังจสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจสุมปาทจากพระโอรุ	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถวัลยธรรม	๑๒.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข	๓๙.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสัจจากพระโอรุ	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๔๔)	ราชภโฏวาท	๓๙.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสตรธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคัมภีร์ และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.๑	
(๕๐)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสางระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญชาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อดัมมยตาประยุกต์	๑๒.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อดัมมยตาประทีป	๑๒.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัศน์	๑๒.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๖๒)	สันติปฏิภนธรรม	๑๓.๗
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.๑
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.๒
(๖๕)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๒	๑๖.๒
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.๖
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.๗
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาริต	๒๐.๑
(๖๙)	พัลลิกไตรเทศนา	๒๕.๖
(๗๐)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๓	๑๖.๗
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.๗
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.๖
(๗๓)	มนุสสธรรม	๑๗
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.๑
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.๒

**ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์**

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ ฟังสาธิตระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน ๑) เล่มละ ๓๐๐ บาท]

